BENITO PÉREZ GALDÓS · OSATU

BENITO PÉREZ GALDÓS

OSATU

VARAMU

Benito Pérez Galdós

OSATU

Tõlkinud Aita Kurfeldt

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · TALLINN
1979

T(Hispaania)
P 35

Originaali tiitel:
Benito Pérez Galdós
LA DESHEREDADA
Alianza Editorial, Madrid 1967

Kaas ja ümbris: Heino Kersna

4703000000
P 70304—099
M901(16)—79 174—78

© Tõlge eesti keelde ja järelsõna.
Kirjastus «Eesti Raamat», 1979

Asudes valgustama mõningaid sotsiaalseid haigusi, mis on tekkinud puudulikust toitumisest ja sellest, et liiga vähe tarvitatakse tugevdavaid vahendeid, mida kutsutakse Aritmeetikaks, Loogikaks, Moraaliks ja Terveks Mõistuseks, peaksin pühendama need leheküljed... kellele? Kas õnnetule patsiendile, kas posijaile ja rohtudesegajaile, kes end filosoofideks ja poliitikuteks nimetades talle järjest ravimeid pakuvad?... Ei, ma pühendan nad neile, kes on või peavad olema tema tõelised arstid: kooliõpetajaile.

Jaanuar, 1881
B. P. G.

ESIMENE OSA

1. peatükk

ÜHE TEISE LOO LÕPP

1

«Kas kõik ministrid on kohal?... Kas nõupidamine võib alata?... Tõld, tõld, või ma ei jõua õigeks ajaks senatisse!... See elu on talumatu... Ja kodumaa, see rumal värdjas, kel on peaks toorus ja sabaks tänamatus, ei oska hinnata meie enesesalgamist ning rõõmustab, nähes meid alandatuina! Aga küll ma su taltsutan, pärdikute maa. Kuidas on su nimi? Su nimi on Kadeduse maa, maa ilma kõrgusteta; ja kuna sa oled ainult lausik pinnas, siis meeldib sulle kõik, mis langeb... Kas veame kihla? Kui suure summa peale? Kümme miljonit, sada kuuskümmend seitse miljonit, kakssada kolmkümmend kolm tuhat nelisada kaksteist peseetat ja seitsekümmend viis sentimot... see on see summa. Ma sind ei unusta, va kelm; juba nabisin su kinni, nüüd sa enam mu käest ei pääse, oo värelev, libisev, tabamatu summa nagu tilk elavhõbedat! Sa oled mul peos, ja et sa jälle ära ei lipsaks, unustuse kaosesse ei kaoks, panen su oma aju sellesse laekasse, kus on öeldud «Isiklik abiraha»... Lubage, teie heldus, et ma imetlen muretust, millega teie heldus ja teie helduse sõbrad tunnistavad, et nad on põhiseadust rikkunud... Rahulolematusepomin ei loe mulle midagi. Ma annan käsu tribüünid tühjaks teha... Hääletama, hääletama! Kas hääled antakse minu poolt? Te tahate teada, milliste volituste alusel ma valitsen? Siin nad on: neid laetakse tagant. Siin on minu volitused: Krupp valmistas nad mulle... Aga mis müra see on? Kes kolab ringi mu ajus? Hei, kes kõnnib seal ülal!?... Jajah, see on elavhõbedatilk, mis on oma laekast välja tulnud...»

See, kes niiviisi räägib ja kelle rutakalt ning hajusalt väljendatud kõnede katked vastavad mõtete kohutavale killustatusele, on üks neid inimesi, kelle nägu on kaotanud normaalse ilme, nii et sellelt ei saa ligilähedaseltki tema vanust välja lugeda. Kas seisab ta elutee keskel või on juba viletsasse vanadusnõrkusse langenud? Kas tema näojoonte liikuvus ja silmade põlemine annavad tunnistust kõrgeandelise vaimu innustusest või lootusetust nõrgamõistuslikkusest? Seda on raske ütelda ja pealtvaataja, kes teda kuuleb ning näeb, ei jõua otsusele, kas ta peab kaasa tundma või naerma. Too inimene on peaaegu täiesti kiilaspäine, tal on väike hallikirju, tükati raseeritud habe nagu poolikult niidetud heinamaa. Tema liiga pikk ja rippuv ülahuul näib olevat alles äsja kasvanud ja pehmenenud ning liigub lakkamatult närvilistes tõmblustes, mis annavad ta suule teatavat sarnasust kapsaid näkitseva küüliku naljaka koonuga. Tema nägu on kahvatu, nahk paberjas, tal on nõrgad jalad, lühike kasv, pisut vimmas selg. Tema kõlav hääl oleks kõrvale meeldiv, kui tema jutt ei moodustaks lärmakat segu kõikvõimalikest naermis- ja hurjutamisviisidest, ülespuhutult piduliku kõnepidamise ja halava jutluse kõikvõimalikest toonidest.

Tema juurde astub tõsine ja lahke isand, kes leebelt ning sõbralikult paneb talle käe õlale, katsub tema pulssi, vaatab korraks tema virilasse näkku, tema mustadesse silmadesse, uurib tema rippuvat huult, ja pöördudes kaasasoleva noormehe poole, ütleb:

«Kaaliumbromiidi, kahekordne annus.»

Arst läheb edasi ja patsient hakkab taas oma oraatorlikul toonil rääkima, püüdes veenda üht puutüve.

Stseen leiab nimelt aset suures ristkülikukujulises õues, mida piiravatel kõrgetel müüridel pole ühtki eendit ega nukki, mis kergendaks põgenemist. Mitte just suured ridamisi istutatud puud on nukrailmelised ja põdurad, pakkudes siiski ulualust üsna paljudele lindudele; nende lehestikust langeb ühetaolisi varjukettaid liivapinnasele, millel pole ainsatki lehte, ainsatki kivi ega kivikest, nii et ta on tasane ja sile nagu tolmuvaip. Umbes kolmkümmend inimest kõnnib ringi selles kurvas paigas; mõned on aeglased ja jäigad nagu viirastused, teised tormakad ja hingeldavad. See siin käib ringi ümber kahe puu, joonistades oma sammudega lõputuid kaheksaid, liigutades lakkamatult küünarvarsi, käsi ja sõrmi; ta on üliväsinud, ent ei higista, kortsus kulmul pomiseb ta vahetpidamata endamisi, ilma et ta õieti midagi ütleks, kirjeldamatu ärevusega põgenedes kujutletava jälitaja eest. Too seal on viskunud maha ja surub kõrva tolmu, et kuulda kõnelemas antipoode, ning tema maale liibunud idioodinägu sarnaneb kollase meloniga, mis naerab. Kolmas

laulab valju häälega, näidates paberit, kus on ülevaatliku tabelina kujutatud kõik Euroopa armeed, jaotatud relvaliikide ja vastavate riigivalitsejate või kõrgemate juhtide järgi, mida kõike tuleks kujutada muusikas.

Arst käib ühe juurest teise juurde, leidlikult kohanedes nende maaniatega, esitades siiski igaühele tagasihoidlikke vastuväiteid. Siin peatub ta, et lausuda paar sõbralikku sõna juhmi näoga mehele, kellel rind on riputatud täis medaleid, skapulaare ja amulette; seal vestleb ta elavalt kõhetu rõõmsailmelise vanakesega, kes rahulikult jalutab üksinda müüri ääres, võidunud palveraamat käes, ja kes oma äärmiselt lohaka riietuse ning heasüdamliku ja harda ilme poolest näib mõne erakust filosoofina või kristliku Diogenesena. See on preester, kes kunagi oli väga arukas. Praegu mõtiskleb ta kirja üle, mille ta sel päeval peab saatma paavstile, nagu tal on saanud harjumuseks teha iga päev kõigil kolmesaja kuuekümne viiel päeval, millest koosneb aasta, ja ta on suletud siia juba kakskümmend aastat. Ta surub üpris sõbralikult doktori kätt, poetab paar-kolm ladinakeelset väljendit, mis väga hästi sobivad vestlusse, ja viimaks küsib, kas tema eelmise päeva kiri on posti pandud, mispeale arst vastab, et jah, ja et tema pühadus seal Roomas peab küll olema väga hajameelne, kui ta ei suvatse vastata nii tähtsaile korrespondentidele.

Arst läheb tagasi sinnapoole, kus viibib see, keda me algusridades kirjeldasime, ja enne temani jõudmist ütleb praktikandile:

«See õnnetu Rufete tuleb üle viia vaeste osakonda, sest juba kolm kuud pole tema perekond tasunud pansioniraha. Tema ei märkagi olukorra muutust. Kui tal peaks täna õhtul halvemaks minema, siis tuleb ta luku taha panna.»

Pannes Rufetele käe õlale, ütleb arst:

«Aitab juba ägedusest. Meil on ju olnud juttu sellest, et me jääme sõpradeks, niikaua kui teie seaduslikkuse teedelt ei lahku... Küllap kodumaa hindab teid õiglaselt... Olge rahulik, ärge ärrituge. Küll oleks meile mõlemale hea, kui te võiksite mõneks kuuks võimust loobuda! Siis asuksime põhjalikult seda nohu ravima...»

«See pole nohu,» vastab Rufete kiiresti, pead ühelt poolt teisele pöörates. «See on tilk elavhõbedat... See veereb ringi ja libiseb siia-sinna... Praegu on ta siin, paremas meelekohas... Nüüd ta liigub edasi ja läheb vasakusse meelekohta... Summa on sada kuuskümmend seitse miljonit, kakssada...»

«Jajaa, ma tean juba... Ma tahaksin, et te ei mõtleks enam sellele summale, kuna see nüüd kindel on.»

«Ei, ta pole kindel,» ütleb Rufete, suurt hirmu ilmutades. «Te ei tea, kuidas need lurjused minu vastu sõdivad. Nad vihkavad mind nii, et ei või mind näha. Aga mina tunnen nende nurjatustest lõbu. Kui tõeline geenius raskuste kiuste visalt püüab kuulsuse tippu jõuda, siis pakub kadedus talle selleks treppe. Andke mulle mäesuurune kadedus ja ma annan teile kuulsuse, mis on suurem kui maailm... Jumalaga. Ma lähen kongressi. Kas te ei tea, et tseremooniameistrid on mässu tõstnud? Hüvasti, hüvasti!»

Ilmeka žestiga annab arst oma kaaslasele mõista, et siin on asi lootusetu, ja läheb edasi.

2

Ma ei tea kindlasti, kas see oli samal päeval või järgmisel, kui õnnetu Rufete viidi üle pansionäride osakonnast vaeste osakonda. Kui tal eelmises osakonnas olid olnud teatavad eelised toidu, mugavuse, valguse ja puhkuse suhtes, siis praeguses oli tal kasutada ainult ebatervislik ja kitsas õu, vilets ase ning ühine toidukatel. Igaüks, kes tuleks mõistusele ja leiaks end vaeste osakonnas haletsusväärsete olendite keskel, kelles on inimlik ainult väline kuju, ja näeks end tarandikus, mis sobib rohkem kanadele-kukkedele kui haigetele, läheks kindlasti taas hulluks maniakaalsest kujutelmast, et ta on mingi kahjulik loom. Neis algelistes varjupaikades, mida reformid on veel vaevalt puudutanud, selles armutute puuride reast moodustatud pikas koridoris, mullases õues, kus püherdavad nõrgamõistuslikud ja teevad piruette eksalteeritud, seal, just seal näeb täies koleduses seda heategevuse õudset ala, kus ühinevad kristlik armastustöö ja sotsiaalne hoolekanne, asutades hullumajaks nimetatud sünge kindluse, mis on ühtaegu haigla ja vangla! Seal tunneb terve inimene, kuidas ta veri tarretub ja vaim nõtrub, kui ta näeb üht osa inimkonnast haiguse tõttu vangistatuna, jälgib, kuidas hullud vastastikuse eeskuju najal oma hullust viimistlevad, kuidas nad oma maaniaid täiustavad, kuidas omandavad üha suuremat osavust kohutavas kunstis teha vastupidist sellele, mida käsib terve mõistus!

Kui mõnede juures afaasia välistab igasuguse valuavalduse, siis teiste juures ilmutab nende väline rahutus kirjeldamatuid sisemisi piinu... Ja kui mõelda, et selle kurva asupaiga elanikud esindavad ainult meie kõlbeliste või intellektuaalsete iseärasuste ärritavaid liialdusi või äärmusi... et meil kõigil, ühel rohkem, teisel vähem, on ajesid ning kihusid meeletusteks, ja kui me enda järele ei valva, võime meiegi sattuda psühhiaatria süngesse valdkonda! Sest tõesti, vahed polegi nii suured. Nende õnnetute ideed on meiegi ideed, ainult koost lahutatud, hajusad, ära kistud salapäraselt niidilt, millele nad nii kenasti on lükitud. Need vaesed hullud oleme meie ise, kes me eile õhtul uinusime, pea täis kõikvõimalikke ideid, ja täna hommikul ärkame põuase vaimuga, kus valitseb üksainus mõte. Oo, Leganés[1]! Kui sinust peaks tahetama teha teoreetilist plaani, nagu neid vanasti joonistasid filosoofid, pühakud ja vaselõikajad, et kujutada mõnd kõlbelist või usundlikku süsteemi, siis ei leiduks arhitekte ega füsioloogе, kes söandaksid kindla käega visandada sinu külalislahkeid seinu. «Paljud mõistlikud inimesed on arukad hullud.» See ütlus pärineb Rufetelt.

Seesama Rufete ei märganudki oma äkilist langust pansionäriseisuse väärikusest vaesteosakonna madalusse. Õu on kitsas. Haiged riivavad üksteist liiga sageli küünarnukkidega, teeseldes mõnikord õilsat, hullumajades üliharva esinevat tunnet — sõprust. See paik siin näib mõnikord hullustega kauplemise börsina. On nõudmist ja pakkumist maaniate peale. Haiged vaatavad üksteist, aga ei näe... Igaühel on küllalt tegemist iseendaga ja keegi ei hooli teistest. Egoism on siin saavutanud oma ülima astme. Nõrgamõistuslikud lamavad maas. Paistab, nagu sööksid nad rohtu. Ühes nurgas laulavad mõned eksalteeritud. Kohati moodustub gruppe ja läheb taas laiali, sest kui selles paigas ei esine just sõprust, on siin ometi salapäraseid sümpaatiaid ja antipaatiaid, mis ühe hetkega tärkavad ning niisama kiiresti kustuvad.

Kaks tõsist, tüüakat, oma ametist tüdinud haigetalitajat käivad tähelepanelikult ringi nagu politseinikud, kes mõnd kuritegu avastada püüavad. Nad on hulluse inkvisiitorid. Nende näos pole kaastunnet, nende kätes leebust ega nende hinges halastust. Kõigi ametite hulgas, mis riiklik hoolekanne on osanud leiutada, pole ühtki nii ebameeldivat kui hullutaltsutaja oma. Ühtaegu vangivalvur ja haigetalitaja, on see inimene lihaseaparaat, mis peab oma raudsete käte vahel tegema taltsaks vastuhakkaja ja märatseja; ta sinatab haigeid, söödab neid lahkusetult, hirmutab neid, kui on vaja, viskab nõrgamõistuslikud endale õlale nagu viljakotid, paneb riidesse halvatuid; ta oleks pühak, kui ta poleks jõhkard. Päev, mil seadus kaotab timukaameti, on suur päev, kui heategevus samal ajal kaotab hullutalitaja-ameti.

---

[1] *Leganés* — romaani tegevusajal paikkond Madriidi lähedal suure vaimuhaiglaga, selle vaimuhaigla nimetus; nüüd Madriidi linnaosa.

Rufete põgeneb masinlikult haigetalitajate eest, nagu vihkaks ta neid. Ametnikud tähendavad temale opositsiooni, vähemust, ajakirjandust; nad tähendavad ka maad ja rahvast, kes valvab tema järele, pärib talt aru, nõuab seletust viletsa kaubanduse, lapsekingades tööstuse, kehva, ajast ja arust põllumajanduse, hävinud krediidi kohta. Aga küll tema juba teeb taltsaks selle auväärt maa ja rahva, keda esindavad need kaks tursket isandat, kes tahavad end kõigesse segada, tahavad kõike teada, nagu oleks tema, üliauväärne Rufete, nii kõrgel positsioonil selleks, et teha meelehead säärastele hernehirmutistele. Nad vaatavad teda tähelepanelikult ja nende uurivad silmad ütlevad talle: «Me oleme kadedus, mis sind määrib, et sind särama panna, ja sind alla kisub, et sind ülendada.»

Igal õue elanikul on oma meeliskoht. See mõne müüriosa, mõne nurga, mõne varjulaigu külgetõmbavus on jäänus kohakiindumustundest, mida nood õnnetud toovad kaasa hämarusevalda, kus elab nende vaim. Rufete rabeleb pidevalt ühes õuenurgas, mis on tema kõnede tribüün, tema võimu troon. Müür sarnaneb egiptuse müüridega, sest krohvivarisemised ja vihmaveelaigud on visandanud sinna lugematuid vaaraolikke kujusid.

Kui Rufete käimisest väsis, istus ta maha. Tal oli väga palju tegemist, ta pidi õiendama tuhat ametiasja, ära kuulama terve hulga sekretäre, kindraleid, peapiiskoppe, nii- ja naasuguste tiitlite kandjaid ja siis . . . oh, siis pidi ta andma tuhandeid allkirju, miljoneid, biljoneid, kvadriljoneid allkirju. Ta istus maha, pani käed põlvedel vaheliti, peitis näo kätesse ja veetis niiviisi mõne tunni, kuulates elavhõbeda lakkamatut tumedat libisemist oma peas. Selles asendis luges too õnnetu arvusid, noid sada kuutkümmend seitset miljonit peseetat. See oli kerge, jah, väga kerge; kohutav oli ülejäänud osa tollest summast. Miks lipsasid arvud minema, põgenedes ja kadudes tillukeste sulametalli osakestena läbi mõttetülli avade? Tuli tugevasti mõelda ja riiet tihendada, et saada kätte nood 233.412 peseetat koos nende kenade lapsukeste — 75 sentimoga.

Selle õnnetu olendi rõivad olid rohkem kujutletavad kui tõelised. Tema viletsal kõhnal ihul oli mõningaid riideräbalaid, mille kuju oma põhimõttelt meenutas särki, kuube, pükse, ent enam puuduvate kui olemasolevate osade poolest. Nii ammu polnud tema perekond talle rõivaid toonud! . . . Viimati oli talle pandud selga sinine kittel. Kuid ühel hommikul oli ta poole sellest ära närinud. Ta oli kõigist maja asukaist kõige sõnakuulmatum ja kõige kasvatamatum. Kuid siiski pani ta endale nende räbalate juurde iga päev kaela võrdlemisi kena lipsu, sidudes seda hoolikalt ja kunstipäraselt müüri ees, millest kujutlusvõime jõul oli saanud peegel. See must köis väljaveninud palja kaela ümber takistas vahel tema liigutusi, kuid hea väljanägemise huvides talus ta kannatlikult seda ebamugavust.

Pimeduse tulekul või halva ilmaga oli Rufete see, kes viimasena õuest lahkus. Tavaliselt olid haigetalitajad sunnitud teda vägisi majja viima. Ta magas ühes alumise korruse niiskes toas, mille aknavõred olid pika koridori poole ja koridori võred omakorda juurviljaaia poole. Oma viletsailt asemeilt võisid haiged näha puude tihedat lehestikku, aga kui ere rohelus läbi kahekordsete võrede nende silmi jõudis, oli tema rõõmus sära tublisti kahanenud, peaaegu kadunud ja kogu maastikust jäi mulje, nagu oleks see tikitud kanvaale. Magamisruumis ei lakanud isegi hiliseil tundidel laul ja kisa. Enamikule siinviibijaist oli pimedus sama mis hele päev. Mõned magasid lahtiste silmadega. Magamisruumi kostis ühe purskkaevu veejoa vulin, mis nii pidevalt kuulmist ergutas, et Rufete veetis terveid tunde vestlustes jutuka veejoaga, väljendades end umbes niiviisi: «Kõiges selles, mis teie heldus ütleb, senjoor Veejuga, on palju õigust, aga ka palju vastuvõtmatut. Ma tulin võimule kogu maa tahtel, kes mind kutsus, mind vajas. Esimeseks astmeks võimule viival trepil olid minu teened, teiseks minu kindel otsus, kolmandaks meelitus, neljandaks kadedus . . . Aga mis te räägite salajastest kokkulepetest, autuist paktidest? Vaikige, olge nii hea ja vaikige; ma palun, ma käsin teid vaikida.»

Ja ägedana sööstis ta võre juurde, pani kõrva selle vastu, tegi nõusoleku- või eitusžeste, pigistas varbu. Veejoa voolav kõnekus ei lõppenud iial. Ta oli nagu üks neid väsimatuid oraatoreid, kes alati kõnelevad iseendast. Koit leidis teda ikka veel samasse teesi süvenenuna ja Rufetet lausumas hämmastava heatujulisusega: «Ei, ei, teie heldus ei suuda mind veenda.»

Koit! Isegi hullumajas on ta rõõmsailmeline; isegi seal on kaunis see hetk, mil päev naeratades avab oma silmad, on kaunis see esimene pilk, millega üksteist vaatavad taevas ja maa, puud ja majad, mäed ning orud. Varajased linnukesed siristavad seal nõndasamuti nagu Retiro puiesteedel armunud paarikeste kohal; päike — igasuguse ilu isa — puistab siin neidsamu vormi- ja värviimesid nagu külades ning linnades ja karge tuuleõhk, mis kiigutab puuoksi ning värskendab põlde, virgutab inimesi tööle ja kannab kõikjale rõõmu, head isu, küpsust ja tervist, jagab ka sellele asutusele oma elustavat hingust. Lilled avanevad, kärbsed alustavad oma lõputut tiirlemist, tuvid sööstavad oma kaugetele õhureisidele; ülal ja all järgneb igaüks oma loomuse kohaselt hommiku ergutavale impulsile. Hullud väljuvad magamistubadest ja -ruumidest ja nende metsikud vaistud paistavad tugevasti hoogustunud olevat. Sel üldise ärkamise tunnil tõhustavad nad oma tavalisi hullusi, räägivad valjemini, naeravad taltsutamatumalt, muutuvad töntsimaks, loomasarnasemaks; mõned palvetavad, teised panevad imeks, et päike on öösel tõusnud, too seal vastab kaugele kukelaulule, see siin tervitab haigetalitajat valitud viisakusega; üks palub paberit ja tinti, et kirjutada kiri — selle päeva vältimatu kiri! —, teine sööstab paigalt ja paneb jooksu, põgenedes jälitaja eest, kelle algav päev toob kohale nagu ustav ratsu. Nii alustab kogu see karnevaliseltskond hoogsalt oma tavalist elu.

Maja arvukad teenijad asuvad igapäevasele puhastustööle: luudade rabin, mis tubades ja koridorides käib, seguneb riiete raputamise ja mööbli vedamise müraga. Kabeli kell kutsub missale, asjaajaja-direktor väljub oma kabinetist, et minna inspekteerima majapidamisruume, ja halastajaõed — varjupaiga hing ning tugi —, kelle ülesandeks on sisemine majapidamine, tulevad ja lähevad peremeeste toimekusega. Nende siniseid rüüsid, millel peksleb tohutu roosikrants, nende valgeid tiivulisi tanusid — aukartustäratavaid ja lugupeetavaid rahu embleeme — võib näha kõikjal: juurviljaaia roheluse keskel, apteegi riiulite vahel, hiiglasuures köögis, kus raudpliidid sülitavad tuld; toiduainetega täidetud sahvris; pesuköögis, kus juba voolavad veejoad; kõrgel pesukuivatusplatsil, mis paistab üle juurviljaaia, ja naiste õues, naishullude osakonnas, kus töö on kõige vaevarikkam, kõige raskem.

Naishullud! Selles äraneetud hingede varjupaigas on nende osakond kõige hirmuäratavam. Mehed sisendavad

kaastunnet ja õudust; eevatütred sisendavad tundeid, mida on raske määratleda. Nende hullus on üldiselt vaiksem meie omast, välja arvatud teatavad patoloogilised juhud, mis on omased ainuüksi nende sugupoolele. Nende õu, mille päikesepaisteline osa on kaitstud mattidega, on kanala, kus kaagatavad kakskümmend kuni kolmkümmend naisolendit, täites õhku ebakõlalise häältesuminaga, edvistledes, kiireldes, tühja-tähja lobisedes, nii et lakkamatult jookseb jutuvada, mil pole ei algust ega lõppu, ei selgeid piire, ei pause ega vaheldust. See kostab eemalt nagu papagoide tüli kuskil metsaüksinduses. Aga on ka mõistlikke naishulle. Mõned pansionärid, kelle eest hästi hoolitsetakse, istuvad rahulikult ja vaikselt puhtas, valges toas, tegeldes õmblemisega kahe halastajaõe järelevalve ja juhatuse all. Teised ehivad end lappidest vanikutega, kuivatatud lilledega või kanasulgedega. Nad naeratavad juhmilt või puurivad külalist suurte segaste silmadega.

Ka «õrnemal sool» on kahekordsete võredega puure. Nad poleks naised, kui nad ei peaks mõnikord luku taga olema. Sageli võib näha kaht nõrka närvilist kätt klammerdumas võre külge ja kuulda mõne õnnetu kähedat häält palumas, et talle antaks tagasi lapsed, keda tal iial pole olnud. Üks jälle jookseb mööda koridore ja tube, otsides iseennast.

Läki tagasi vaeste meeshullude õue. Tol päeval puudus sealt Rufete. Võis arvata, et tal on kriis. Varsti pärast koitu oli ta läinud haigetalitaja juurde ja ütelnud:

«Täna olen ma vilets, väga vilets!»

Seejärel oli ta täiesti ükskõikseks jäänud ja polnud enam sõnagi rääkinud. Purskkaevu veejuga päris ta järele, aga keegi kohalolevaist haigeist ei osanud vastust anda.

Rufete oli haiglas. Arst käskis talle dušši teha ja ta kanti süles veepiinakambrisse. See on väike osavalt ehitatud kümblusruum, kus leidub mitmesuguseid piinamisseadeldisi. Seal torgatakse otsekui piigiga külgedesse, piitsutatakse selga, puuritakse auke pähe — kõik voolikuist ja torudest tuleva vee abil. Sel veel on kohutav surve ja tema löögid ning ägedus on tõepoolest metsikud. Nõelteravad või mõõgaterakujulised või läbitungivaiks jäänõelteks pihustatud veejoad ründavad vihaselt terase lõikava vihinaga. Rufete tundis juba seda kohta ja masinavärki ning kaitses end loomusunnil metsiku ägedusega. Teda hoiti kinni, alasti suruti ta seina külge kinnitatud tugevasse horisontaalsesse raudrõngasse ja seal, suutmata end kaitsta, alistus ta rünnakule. Veidi aega hiljem lebas ta uimasena, ent ilmse mõnutundega voodis. Lõpuks uinus ta sügavasti.

3

Samal ajal kui see toimus, jõudis hullumaja ukse taha keegi noor neiu. Ta tahtis kokku saada direktoriga, peaarstiga, tahtis näha üht haiget, oma isa, don Tomás Rufetet; ta tahtis sisse tulla, ehkki seda keelati; tahtis rääkida kaplaniga, halastajaõdedega, haigetalitajatega; ta tahtis näha maja; tahtis midagi edasi anda, tahtis midagi ütelda...

Tütarlaps, kes need mitmesugused soovid, mis moodustasid õieti üheainsa, läbematult ja hämmelduses esile tõi, oli üpris kena, ehkki mitte kuigi hästi riietatud ega kängitsetud. Ta värises oma küsimusi esitades ja väljendas oma soovi ebatavalise innukusega. Tema ilmekad silmad olid nutnud ja nutsid pisut veelgi. Käte vahel, mis, kahtlemata tööst, pisut karedad olid, hoidis ta pruugitud rõivaste kompsu, mida hädapärast varjas punane rätik. Punane oli ka tema pearätt ja selle otsad olid lõua all hooletult kokku seotud, nagu Madriidis moeks oli. Kuidas nimetada rõivast, mis tal seljas oli? Oli see sutaan, mingi mantel, meestepalitu? Ei; see oli hübriidrõivas: jämedast riidest mantel, mida kutsutakse *ruso*[1], kohendatud hispaania moodi; kehakate, mis kuigivõrd ei vastanud tavalisele lõikele. Kokku võttes peab ütlema, et tema punane pearätt, tema vaevalt kuivanud pisarad, tema kulunud mantel, mille ajalugu oli väga raske kindlaks teha, tema meeldiv nägu, tema alandlik hoiak, tema ülearu suured ja päevi näinud saapad — see kõik äratas kaastunnet.

Suuremate raskusteta pääses ta direktorihärra kabinetti. Direktori ette jõudes, end esitledes ja härra Rufete järele pärides valgusid talle pisarad silmi ja tõusid kurku, nii et ta enam rääkida ei saanud. Direktor, kaastundlik inimene, pakkus talle istet ja palus teda rahuneda.

«Kolm kuud pole tema eest pansioniraha makstud,» ütles neiu viimaks, pistes käe kuskile oma veidra üleriide sügavustesse.

Mantlil oli nimelt väga sügav tasku. Rõiva tegija oli selles suhtes hästi helde olnud, nähtavasti oletades, et kandjal on, mida taskus hoida. Sellest riidekaevust tõmbas neiu välja paberipakikese, mis näis sisaldavat raha.

«Küll me vaatame, küll me vaatame,» ütles direktor, tõrkudes raha vastu võtmast. «Aa! Te toote ka rõivaid? Ma näen, et te hoolitsete tema eest... Väga hea, väga hea. Vaesel don Tomásil oligi juba rõivastest suur puudus... Jätke need siia. Pärastpoole... Istuge ja puhake.»

«Aga kas ma ei saa teda kohe näha?» küsis neiu ärevalt.

«See pole kerge, see pole kerge. Te teate ju, et nad väga erutuvad, kui nad oma perekonnaliikmeid näevad. Vaene härra Rufete elab parajasti läbi ohtlikku kriisimomenti.»

Mantlis tütarlaps pani käed risti ja tõstis pilgu lae poole.

«Arst on praegu visiidil... Me räägime temaga, vaatame, mis ta ütleb. Kui tema nõus on... Aga kindlasti pole ta nõus. Praegu pole sobiv aeg isa külastama minna. Hiljem... Istuge ometi, rahunege. Jah, ma mäletan veel, kui te tulite temaga siia, tükk aega tagasi. Teie nimi on...»

«Isidora, teie lahkel loal... Vaene papake! Kui mind temaga kokku ei lasta, siis ütelge talle, et ma olen siin, et siin on tema väike Isidora, kes tuli talle musi andma, ja et homme toon ma siia oma venna Mariano... Ah jumal, aga ta ei saa ju sellest aru, ta ei saa millestki aru. Vaene inimene! Ja polegi lootust, et ta mõistuse tagasi saaks?»

Direktor vastas ülimalt trööstitute pea- ja suuliigutustega. Ta näis sihilikult püüdvat teiselt igasuguse lootuse võtta. Väsimusest nõrkedes istus Isidora järile. Soovitanud talle tavapäraste, ehkki õilsate sõnadega alistumust — ja mis oli võimatu — rahulikku meelt, direktor väljus.

Neiu ei jäänud üksinda kabinetti. Toa ühes nurgas oli kirjutuslaud. Selle taga istus, selg seina poole, keegi mees ja kirjutas; pilk ainiti paberil, joonistas ta kindlal käel kauneid ümmargusi ja selgeid tähti, mis on omased hispaania ilukirjale. Laud oli täis pabereid, mis näisid loenditena, nimekirjadena, lõputuist numbriridadest koosnevate arvetena. Üks kõrge, pabereid ja lineeritud raamatuid tuubil riiul näitas, et too tubli kirjutav ja arvutav isand abistas direktorit, kelle laud siinsamas lähedal seisis, asutuse juhtimise raskes töös. See oli vanaaegse ametniku tüüp, nüüd väljasurnud riigikantseleiametniku tüüp, mis oli säilitatud siin näidisena meie endise bürokraatia täpsust harrastavast, vilunud ja ülikohusetruust personalist. See oli vanapoolne väike kortsus näoga mees, kaunis tõmmu ja üleni raseeritud nagu preester. Tema pead kattis väike ümmargune müts, mitte just väga uus ega ka väga kulunud, umbes niisama vana kui tema rohelised käisekaitsed, mis olid kinnitatud küünarnukkidele. Ta kirjutas nii kindlate, ühtlaste ja korrapäraste joontega, et näis kirjutava masinana. Tõstmata silmi paberilt, venitas ta suu aeg-ajalt laiali, näitas valgeid, peeneid, puhtad hambaid ja imes nende vahede kaudu sisse suure annuse õhku. Isidora, kel oli tegemist oma murega, ei pannud elatanud kirjutajat tähelegi; kuid see heitis kogu aeg kõrvalpilke neiule, nagu otsiks ta põhjust temaga vestlust alustada. Et lobisemistung oli tugevam argusest, katkestas ta lõpuks vaikuse:

---

[1] *Ruso* — vene (hisp. k.).

«Kas preili tüdib juba ootamast? . . . Kõik on jumala käes. Ei jää muud üle kui tema pühale tahtele alla heita.»

Isidorale meeldis — milleks seda varjata? —, et teda kutsuti preiliks. Aga kuna edevusemõtted temast praegu kaugel olid, koondas ta kogu oma tähelepanu äsja kuuldud lohutavaile sõnadele, vastates neile pilguga ja sügava ohkega.

«See maja siin,» lisas kirjutaja, lastes valjemini kõlada oma pehmet meloodilist häält, mis otse südamesse tungis, «pole mingi lõbus koht: see on kurb ja sünge varjupaik õnnetuile. Ma mõistan teie valu, preili, jah, ma mõistan seda . . .»

Ja läbi hammaste sisse hingates tõmbas ta taas kehasse suure annuse õhku. Ta mängis kenasti sulega ja seda niisutades ning väikeste korrapäraste tõugetega raputades jätkas niiviisi:

«Aga teil ei maksa oodata sellelt nurjatult maailmalt muud kui kurvastust, jah, paraku, kurvastust ja meelehärmi. Te olete noor, te olete alles laps, ja veel . . . jah, veel ei tunne te muud kui lilli, mis tavaliselt alguses kaunistavad teeääri, aga kui te edasi lähete, edasi lähete . . .»

Isidora ohkas jälle. Talle pakkus suurt lohutust selle lahke isanda mõistlik ja filosoofiline jutt ning omas mõttes arvas ta teda preestriks.

«Kas teie . . . olete ehk juhtumisi preester?» küsis ta areldi.

«Ei, preili,» vastas teine, kirjutades veidi. «Ma pole vaimulik. Juba kolmkümmend kaks aastat töötan selles kantseleis. Aga meie jutuaine juurde tagasi tulles ütlen, et maailm on hädaorg. Harjutage end selle mõttega. Õnneks oleme sündinud ja elame õige usu rüpes ja teame, et on olemas sealilm, teame, et selles sealilmas, preili, ootab meid tasu meie vaevade eest; teame, et saame jälle näha neid, keda me oleme kaotanud . . .»

Vanamees heldis veidi, Isidora aga sel määral, et tal jälle pisarad voolama hakkasid. Tõstes silmade juurde punase peaäti nurga, hüüdis ta:

«Mu vaene haige!»

«Ah, kui kaunis on tütre valu!» ütles õhujooja, sulge otsustunult käest pannes. «Kui kiiduväärt selle silmis, kes kõike näeb, kõike kaalub, igaühele tema osa kätte annab! . . . Nutke, nutke, mina küll ei hakka kulunud lohutuste abil teie valu leevendada püüdma. Ütlen ainult niipalju, et usk ja aeg parandavad teie haigust: usk selle läbi, et ta ülendab teie vaimu ja laseb teid näha teist, õndsat elu, kus antakse tasu kõigi vaevade eest, kus meie, kes me oleme nutnud, leiame lohutust, meie, kel on olnud nälg ja janu õiguse järele, saame söönuks; aeg selle läbi, et ta oma leebe käega üle meie haavade pühib ja neid vähehaaval kinni kasvatab. Te olete alles väga noor. Võib olla, et issandal on teie jaoks varuks siin maa peal midagi, mida me teise sõna puudumisel nimetame õnneks; te saate mõne lugupeetud mehe abikaasaks, perekonnaemaks, auväärseks vanaemaks . . .»

Ta oli endale sigareti keeranud ja küsis nüüd üliviisakalt:

«Kas tubakasuits häirib teid?»

«Oh ei, härra, ei, härra.»

«Teil oleks tugitoolis mugavam kui tollel järil. Miks te ei istu sinna?»

«Ei, härra, tänan väga. Mul on siingi hea.»

Isidora oli võlutud. Selle hea isanda mõistlik jutt, eriti mõjuv tema hääle meeldiva kõla tõttu; tema laitmatu viisakus, mingi õrn, isalik ja kaastundlik ilme tema näos — see kõik kütkestas kurba neiut, äratades temas samavõrra imetlust kui tänulikkust. Vanake vaatas teda, nagu tahtnuks ta teda üle ujutada — kui nii võib öelda — headuse voogudega, mis tema silmist tulvasid. Tema pilgus oli nii palju kaastunnet, nii õilsat ja kristlikku huvi, et vaene tütarlaps tundis oma südames heameelt sõpruse üle, mille jumal talle neil kurbusehetkedel oli läkitanud. Nõnda mõeldes ja tänades jumalat nii väärtusliku moraalse abi eest, tundis ta soovi end usaldavalt avaldada, avada veidi oma südant, et näidata oma kannatusi. Ta oli loomult ekspansiivne ja asjaolud ahvatlesid teda olema seda veel rohkem kui harilikult.

«Kas teie tunnete minu isa?» küsis ta.

«Jah, mu laps, ma tunnen teda ja mul on temast väga kahju . . . Siin majas on üsna palju tehtud selleks, et kergendada tema piinu ja võidelda tema haiguse vastu... Aga jumal pole tahtnud. Ja tema vastu ei saa. Lohutagem end mõttega, et maailma ülev harmoonia seisab Kõigekõrgema tahtmise täitmises.»

See õpetlik ütlus puudutas valusalt Isidorat, sundides teda mõtlema sellele, kui kalliks läks ainuüksi temale maksma see üleüldine harmoonia. Uuesti pisaraid pühkides ütles ta:

«Ja kui te oleksite näinud, kui hea ta alati oli!... Kui väga ta meid armastas! Ta! oli ainult üks puudus, nimelt see, et ta iialgi ei rahuldunud oma saatusega, vaid ihkas ikka enamat, ikka enamat. Lugu on nii, et vaesekesel oli vaimuandeid, ta oli alati halvas tujus ja pahandas ning tülitses minu emaga. Et ta oli härrasmees, kehvus aga ei võimaldanud tal härrasmehena elada, siis kannatas ta äraräägimatult. Ja ei saa öelda, et ta poleks töötanud... Ta käis peaaegu iga päev ministeeriumi kantseleis, oli seal vähemalt kaks tundi. Ta oli kolme provintsivalitsuse sekretäriks, aga intriigide tõttu ei jõudnud kubernerikohale. «Ah, sa oleksid võinud parem mõne käsitöö õppida,» tavatses ema talle öelda, «selle asemel et end ministrite hõlmade külge riputada: täna on üks pukis, homme teine...» Aga kus sellega! Tema teadis ministeeriumist rohkem kui «Gaceta», ja kui ta rääkis riigi sissetulekuist, eelarvest ja valitsemisasjust, siis imestasid kõik, kes teda kuulsid. Tema isa, minu vanaisa, oli samuti ministeeriumi kantseleisse kuulunud. Ta vaeseke leidis õnnetu surma. Kas tundsite teda?...»

«Ei, mu laps. Aga rääkige edasi, ma kuulan teid suure huviga...»

«Vanaisa kuulus kunagi, ma ei tea täpselt millal, rahvusmiilitsasse, ehitas barrikaade, kõneles palju, ja kõik, kes valitsesid, olid tema arust vargad. Kui ma laps olin, mängisin ma vanaisa kiivriga. Küll olid lood!... Teate... See, keda ma kutsun oma isaks, oli targem kui see, keda ma kutsun oma vanaisaks. Jah, ta oli härrasmees ja tal oli vaimuandeid. Tema parteis kardeti teda. Isa ütles ise: «Ma jõuan sinna, kuhu ma jõudma pean, või ma lähen hulluks...» Vaeseke! Kui ta vallandati, oli ta meeleheitel. Ta käis kongressi istungitel ja tegi tribüünil suurt müra, aplodeerides opositsioonile. Sageli sõitis ta Madriidist salajaste ülesannetega välja. Ta ei rääkinud muust kui sellest, et haaratakse relvad, et tuleb midagi hirmsat... Kas saate minust aru?»

Imenud endasse poole toa õhust, noogutas vanake jaatavalt, kergitades kulme ja naeratades nagu inimene, kes tunneb omataoliste nõrkusi.

«Viimasel korral, kui ta vallandati, sattusime väga, väga viletsasse olukorda, sest polnud üldse loota, et talle jälle koht antakse. Mina töötasin, ema jäi haigeks. Isa hakkas korrektoriks trükikojas, kus trükiti väga, väga suurt ajalehte... Ta töötas iga öösi petrooleumilambi juures, mis tal otsaesist kõrvetas. Ta vaatas läbi loendamatuid kõnesid, artikleid, sõnumeid, dekreete, ja kui ta hommikul koju jõudis — sest töö kestis öö läbi —, ei puhanud ta, ei, härra. Mis ta teie arvates tegi? Noh, ta hakkas kirjutama. Iga päev tuli ta, raamat paberit kaasas, ja täitis selle otsast otsani. Ja mis te arvate, mida ta kirjutas?»

«Kirju riigivalitsejale, pühale Isale, saadikutele ja ministritele. Sellest alustavad paljud.»

«Oh ei, härra. Ta kirjutas dekreete, seadusi ja kuninglikke käskkirju. Ehkki ta oma toast lahkudes ukse alati lukku pani, leidsin ma ühel ööl võimaluse sisse pääseda, ja siis me nägime kõike. Ema ja mina ütlesime: «Võib-olla ta teeb ärakirju, et meile natuke toitu muretseda.» Aga me pidime rängalt pettuma! Kõik käis aina sedaviisi: «Artikkel esimene, see ja see asi; artikkel teine, see ja see asi. Ning lõpuks: Käesoleva dekreedi elluviimine on minule ülesandeks tehtud.» Ta kirjutas seaduseelnõude põhjendusi, mis kubisesid narrustest. Täiskirjutatud lehed kogus ta hoolega kokku ja pani igale pakile pealkirja: «Riigivõlg», «Pensionärid», «Toll», «Pangandus», «Varandusemaksud». Mõningail pakkidel olid pealkirjad, millest me aru ei saanud, sest need olid juba ilmne hullus, ja mis laususid: «Varemed», või siis «Fanatism», «Barbaarsus», «Kadeduslinna väljaehitamine», «Purunenud aknaklaasid», «Altkäemaks», «Isiklik abiraha» ja nii edasi selles laadis. «Ah, mu jumal,» ütlesime ema ja mina, «meil pole enam abikaasat, meil pole enam isa. See inimene on hull.» Me nutsime terve öö.»

«Kõik on jumala käes,» ütles vanake liigutatult, nähes, et Isidora pidi pisarate tõttu jutu katkestama. «Aga mis on see kõik, mu laps, võrreldes sellega, mida Kristus meie eest kannatas?»

«Selle aja sees suri minu ema,» jätkas Isidora, peaaegu lämbudes nutust. «Tol päeval — ah, mu jumal, missugune päev see oli! — tegi isa kõige pöörasemaid sõgedusi; ta ei nutnud, ei erutunud põrmugi. Kui ema oli mu käte vahel hinge heitnud, astus isa paar-kolm sammu toas, ja vaadates mind meeletute silmadega — Jeesus, missuguste silmadega! —, ütles: «Ta maetakse niisuguste auavaldustega nagu sõjaretkel surmasaanud kindralleitnant...» Ma ei suuda kõike seda meelde tuletada; see on kohutav piin. Me olime sunnitud isa siia tooma. Üks võrdlemisi jõukas sugulane, kes elab Tomellosos, tundis mulle kaasa ja pakkus end maksma teise klassi pansioni eest. Mina läksin koos temaga ära Manchasse, minu väike vend aga jäi siia ema tädi juurde. Tükk aega hiljem unustas minu kanoonikust onu pansioniraha maksmise. Ta on ütlemata hea inimene, aga tal on mõningaid iseärasusi . . .»

Juba selle jutu keskel hakkas Isidora sõnade vahel pisaraid neelama. Nii suurest õnnetusest härdunud, tõusis lahke härra, kes teda kuulas, oma istmelt ja astus mõne sammu, et oma meeleliigutusest jagu saada.

«Kõik on jumala käes,» ütles ta, endale närviliselt uut sigaretti keerates. «Üllas laps, teie noorus on olnud väga kurb: te olete sündinud otsekui kõrbes . . .»

«Ja et ma nii palju olen pidanud kannatama, see on täielik ülekohus,» lisas Isidora kiiresti, imedes samuti tubli annuse õhku, sest kõik on nakkav siin maailmas. «Ma ei tea, kas ma end hästi väljendan: ma tahan öelda, et minul poleks vaja olnud jagada Tomás Rufete vaevu ja viletsust, sest kui ma kutsun teda oma isaks ja tema naist oma emaks, siis ainult sellepärast, et nad mu üles kasvatasid, ja mitte sellepärast, et ma tõesti nende laps oleksin. Ma olen . . .»

Ta peatus äkki kartuses, et tema siiras ja ekspansiivne loomus teda tahtmatult mõne ebasobiva avameelsuseni võiks viia. Aga mõtteväledusega, mis on omane teravapilgulistele inimestele, oli kirjutaja juba tabanud ainult vihjamisi väljendatud idee ja sõnas:

«Jah, saan aru, saan aru. Sündimise poolest kuulute teie teise, kõrgemasse klassi; ainult et asjaolud, mille kirjeldamine viiks pikale, on teid sundinud madalamale laskuma . . . Nii on meie taevase isa tahtmine! Küllap tema teab, miks ta seda teeb. Austagem tema jumalikke saladusi, mis lõpuks alati meile kasuks tulevad. Teie, preili,» lisas ta pärast lühikest pausi, võttes üliviisakalt mütsi peast, «ei või näha õnnetus Tomás Rufetes muud kui oletatavat isa, samasugust nagu püha Joosep oli meie issandale Jeesus Kristusele.»

Kui heledasti välgatas uhkus Isidora näos, kui ta neid sõnu kuulis! Tema kerge puna kadus kiiresti. Vägisi kippus edevusenaeratus tema huultele, ehkki sündsus nõudis talt eitamist.

«Ma ei tahaks sellest rääkida,» ütles ta paatoslikul toonil, täis rahu ja väärikust, mis põrmugi ei sobinud tema jämeda ürbiga. «Ma austan nii väga seda, keda ma oma isaks kutsun, ma armastan teda nii väga ja tema armastas nii väga meid, mind ja minu väikest venda! . . . Lastena hellitas ta meid igapidi! . . . Ta tegi kõik meie meeleheks, ja kuna tol ajal oli võimul erakond, keda tema pooldas, ja tal oli hea koht — sest ta töötas riigiasutustes —, siis elasime väga hästi. Tol ajal seadis Rufete meie maja toredasti, üpris toredasti sisse . . . Jumaluke! Tal polnud ju muud mõtet kui ennast näidata, paista tähtsa ja lugupeetud isikuna . . .»

«Mu laps,» ütles vanake kiiresti, «üks neid hingehaigusi, mis kõige rohkem inimesi neisse majadesse toovad, on auahnus, kõrgemale jõudmise iha, allolijate kadedus nende vastu, kes on ülal, ja tahtmine tõusta kiiresti nende kõrgusele, mitte teenete ja töö kindlat treppi mööda, vaid intriigide või vägivalla kerge redeli kaudu, nõnda-ütelda väevõimuga, väevõimuga . . .»

Niipea kui auväärt isand oli lausunud selle märkuse, mis ilmutas niisama palju teravat mõistust kui elukogemusi, läks ta rütmilisel, mitte just aeglasel sammul toa vastasolevasse nurka. Isidora mõtiskles nende tarkade sõnade üle, pilk pööratud nöörmati triipudele; kuid siis meenus talle jälle tema mure ja olukord, milles ta viibis, ning ta ohkas taas ja imestas endamisi, et direktor nii kauaks ära jäi. Kui ta silmad tõstis, möödus vanake temast, minnes laua suunas; seejärel läks ta jälle nurga poole. Märkamata, et hea isand väga erutatud on — küllap sellepärast, et ta kannatusi, millest talle oli jutustatud, nii väga südamesse võttis —, tundis Isidora pisut kergendust, sest olgu õnnetus nii suur kui tahes ja rõhugu või lämmatagu ta kuipalju tahes, on hetki, mil ta jätab vaimu vabaks, nii et see saab veidi uidata lahedamail radadel ja koguda jõudu, enne kui piin uuesti algab. Suur igavus, pikaleveniv eesruumis ootamine soodustavad seda nähtust.

Et tolles kabinetis valitsesid vaikus ja rahu, et vana kirjutaja edasi-tagasi käimine sarnanes pendli võnkumisega, et Isidoras endas tekkis mingi mõnus unisus, mis tema valu tuimendas, siis lahutas ta veidi aega meelt toa vaatlemisega. Kui kena oli Hispaania kaart, paljude joontega üleni osadeks jaotatud, täis ülespoole suurenevaid arvude tulpe, allapoole pisenevaid statistikaandmete ridu, üleni täpistatud sõõridest ja lipukestest, mis märkisid suuri ja väikesi linnu! Sinisel alal, mis kujutas merd, tähistas terve hulk paadikesi, mille ette olid joonistatud nooled, laevasõiduliine, ja pealkirja suurde vinjetti oli põimitud rohkesti lokomotiive, aurulaevu, tuletorne, ning peale selle kaisid, kus kõrgus kaubapallide virnu, vabrikukorstnaid, hammasrattaid, gloobuseid, ja kõige kohal troonisid suurelakaline vihane lõvi ning daam, kelle ihu oli paljastatud hoopis rohkem, kui tagasihoidlikkus lubab . . . Milline sügav ja meeldiv vaikus valitses selles rahulikus toas ja kui hea oli hingata puhast maaõhku! Ainult siis, kui uks avanes, tungis sisse kauget naeru ja kisa, mis nagu polnud pärit siitilmast. Ja kui palju ilusaid raamatuid mahutas endasse mahagonikapp, mille peal seisis väärikalt üks kipsbüst! Too valge isand, kelle näos puudusid silmaterad ja kelle õlad olid paljad nagu mõnel dekolteeritud daamil, pidi olema üks neist paljudest tarkadest meestest, kes elasid ammumöödunud aegadel, ja temas, raamaturiiulis ning graafilis-statistilises maakaardis oli lühidalt kokku võetud kogu sajandite tarkus.

Selleks tutvumiseks ruumiga kulus Isidoral vaevalt minut aega. Äkki pööras ta pilgu vanakesele, kes ikka veel ja nüüd üha suureneva kiirusega temast mööda käis. Neiut hämmastasid tema erutatud käeliigutused, tema huulte värin ja tema silmade äge pilk, kõik need välised märgid, mis nii väga erinesid tema endisest heasüdamlikust ja sümpaatsest ilmest. Isidora ees peatudes hüüdis ta kareda ja väga ärritatud häälega:

«Ei, mu daam, iialgi poleks ma uskunud seda teietaolise inimese poolt.»

«Minu poolt . . .» pomises Isidora täis kohkumust.

«Jah!» ütles teine häält tõstes. «Te solvate mind, te solvate mind.»

Vanakese mõttetu jutt, tema muutunud hääl, tema üha kasvav erutus olid Isidorale äkiliseks valguskiireks. Ta tõusis, otsides silmadega ust, ja jooksis ehmunult selle poole. Hirm andis talle tiivad. Vahepeal karjus vanake:

«Jah, te solvate mind, ei austa minu halli pead ega hooli minu isakannatustest . . . Oo, issand! Anna talle andeks, anna talle andeks, sest ta ei tea, mis ta räägib!»

Isidora väljus koridori just siis, kui jõudis kohale direktor, kes silmapilkselt tema hirmu põhjust taipas. Naeratades võttis ta neiu käe, et juhtida ta tagasi tuppa.

«Vaene Canencia . . .» ütles direktor. «Imelik asi . . . Juba nii kaua aega on ta olnud rahulik . . . Aga ta on päris ingel ega tee kellelegi kõige vähematki kurja.»

Mõlemad vaatasid vanakest. Tema nägu ei väljendanud mitte viha, vaid meeleliigutust, ja kaks pisarat veeresid üle ta põskede.

«Ka teie solvate mind, härra direktor,» ütles ta käsi vastu rinda surudes, viletsavõitu näitleja intonatsioonil ning ilmel. «Ma ei suuda enam, ma ei suuda enam . . . Jumalaga, jumalaga, tänamatud!»

Ja väljus joostes.

«See läheb tal varsti mööda,» tähendas direktor Isidorale, kes polnud oma ehmatusest veel toibunud. «Ta on heasüdamlik ja lihtsameelne inimene; kolmkümmend kaks aastat on ta siin majas, ja läheb pikka aega, mõnikord kaks või kolm aastat, ilma et tal vähimatki vaimusegadust ilmsiks tuleks. Tema haigushood ei lähe kaugemale sellest, mis te nüüdsama nägite. Alguses räägib ta, et tal on peas kaks elektrimasinat, ja siis tuleb välja sellega, et teda solvatakse. Ta hakkab jooksma, teeb mõne ringi juurviljaaias ja on varsti jälle rahulik. Ta töötab hästi, on mulle suureks abiks, ja nagu te nägite, kui te tema juttu kuulsite, on tema ülesandeks head nõu jagada. Ta näib pühaku ja filosoofina. Mina armastan seda vaest Canenciat. Ta sattus siia tülide ja protsesside pärast oma lastega . . . See on pikk ja kurb lugu, mis ei kuulu siia. Võtame käsile teie loo, mis samuti pole lõbus, ja täna vähem kui kunagi.»

Direktor ohkas raskelt, väljendades niiviisi oma ametikohast kaastunnet, ja Isidoral tõmbus süda külmaks, sest ta aimas, et saab kuulda halbu uudiseid. Pingsalt vaatas ta heale isandale otsa, püüdes lugeda tema näost, kust juba näha võis, et tal midagi head oodata ei maksa!

«Ma tahaksin teda näha . . .» kogeles Isidora.

«See on võimatu. Teda näha! Ja milleks? . . . Vaene Rufete on väga vilets,» kinnitas direktor pead vangutades. «Soovitan teile kannatlikku meelt, sest kui see haigus on parandamatu, kui haige vahetpidamata piinleb, siis on parem, et ta läheb puhkama . . . Ütlen otsekoheselt, et kui mõni minu perekonna liige oleks niisuguses seisukorras, siis sooviksin . . .»

Isidoral oli raske möönda kurba tõde, mida talle püüti teatada kaastundliku ettevaatlikkusega, ja neelates sülge, et kaotada tompu, mis tal kurku kerkis, ütles ta katkeval häälel:

«Kes teab . . . Siiski . . . Ma tahaksin teda näha.»

«Ei, see ei lähe . . . Ma juba . . .»

Hea isand oli kärsitu. Tal oli tegemist.

«Võtke istet,» pomises ta, tugitooli lähemale nihutades. «Kas pean tooma teile klaasi vett?»

Isidora ei lausunud midagi. Tema ehmunud silmad olid kipsbüstis kinni. Ta vaatas seda ainiti ja nürimeelselt, nähes büsti imeselgesti, selle kummalise külgetõmbejõu mõjul, mida mõne tähtsa teate saamise hetkel avaldab meie meeltele ükskõik missugune materiaalne ese, mis siis veel mõneks ajaks jääb seostatuks teate endaga . . .

4

Samal ajal kui Isidora jutustas oma õnnetustest üliheatahtlikule Canenciale, leidis seal läheduses aset sündmus, mis oli küll väga kurb, aga sellest hoolimata ei mõjunud kuigivõrd nendesse, kes selle juures viibisid. Need olid: peaarst, asjaajaja-direktor, üks arstiteaduse üliõpilasest praktikant, kaplan ja haigetalitaja. Surija, sest tegemist on ühe inimese surmaga, oli Rufete. Raske kriis arenes rahulikult ja pidurdamatult kindla lõpu poole. Haigel oli vaevalt veel elu ja liikumist mujal kui ainult peas; ta polnud valusid kannatanud; ta laskus kiiresti mööda tasast nõlva ühegi tõuketa, võitluseta, krampideta, vastupanuta.

«Ta sureb hästi,» ütles arst tasakesi.

Haige ohkas sügavalt, avas silmad, vaatas järgemööda kõigile otsa ja nüüd ei ilmnenud tema juures enam raevu, meeletu inimese tõmblusi, ta ei toonud enam kuuldavale vihaseid süüdistusi, vaid lausus nõrgal häälel, vaikse kurbusega, milles kõige rohkem väljendus sügav kaastunne iseenda vastu:

«Härrad, kas mu mõte on õige? . . . Kas ma olen tõesti Leganésis?»

Arst tahtis teda sõbralike sõnadega lohutada.

«No kuulge, ärge ometi rumalusi rääkige . . . te olete ju omas kodus . . . Ja küll näete, et varsti saate terveks.»

Haige vangutas kurvalt pead. Tükk aega ei lausunud ta sõnagi. Siis võttis preestri käe ja suudles seda . . . Ta tahtis rääkida, ei suutnud, näis kõigest väest heitlevat sõnaga. Lõpuks, pärast meeleheitlikku tahtepingutust, sai ta poolihääli lausuda:

«Mu lapsed . . . markiis . . .»

Ja vaikis igaveseks. Arst ja praktikant jälgisid teadusele omase tähelepanelikkuse ning külmaverelisusega seda surmajuhtumit ja väljusid siis, et asja teatavaks teha. Nende juurde astus direktor ja ütles pigem kaastundlikult kui häiritult, et majas viibib surnu tütar. Seepeale sõnas praktikant kohe, et tunneb teda ja rõõmustab tema siinoleku üle, lubas

aidata talle kurba uudist teatada, teda lohutada, ja kui vaja, talle toeks olla.

Direktor läks oma kabinetti Isidorat otsima ja seal toimus see, millest eespool on jutustatud. Vaene neiu hakkas juba veenduma oma õnnetuse tõelisuses, kui kabinetti astus umbes kahekümne nelja aastane noormees, kes talle tuttavlikult lähenedes ütles:

«Nii et teie olete siis siin, Isidora? . . . Ja millisel kurval silmapilgul! . . . Aga kas te ei tunne mind ära? Me oleme siis nii suured unustajad, Isidora? Kas te ei mäleta don Pedro Miquist, toda Toboso oma, kes tihtilugu tuli Tomellososse teie onu, kanoonikuisanda juurde, et koos jalutuskäigule minna? Mina olen ju don Pedro Miquise poeg. Ja te ei mäleta ka mu venda Alejandrot? Ei mäleta, et me mõnikord koolivaheajal isaga kaasas olime? . . . Nüüd õpin juba viis aastat siin arstiteadust. Ja kuidas elab teie onu? Kas te juba ammu lahkusite sealt kuulsast Tomellosost? . . .»

Isidora vaatas teda läbi prao, mis oli tekkinud tema mure mustas pilves, vaatas teda ja tundis ta ära. Jah, tema mälu selgis vähehaaval selle iseloomuliku näo ees, mida ühegi teisega ära vahetada ei saanud. See kahvatu ja tõmmu nägu, nii tõmmu ja nii kahvatu, et näis suure oliivina; see väike nina ja selle all ebaproportsionaalselt suur, ent meeldiv suu, kust alati paistsid valged hambad; see lai kulmuriba, nii must ja tihe, et näis sametpaelana, ja need sinihallid silmad, kus reetlikult pesitses kogu maailma kavalus ja iroonia; see veetlev inetus, see sundimatu käitumine, see hooletus riietuses ja lõpuks see lõbus ning meelitav viis poolehoidu võita — see kõik kuulutas valjusti ja vähimagi kahtluseta, et tegemist on Augusto Miquisega, tolle Tomelloso don Pedro Miquise pojaga. Otsekohe elustus Isidora meeles loendamatuid pilte ja mälestusi lapseea ja nooruse piirimailt, ajajärgust täis rumalusi, hirme, süütuid familiaarsusi ja juhtumeid, mida pole alati meeldiv meelde tuletada. Ta suutis vastata ainult katkendlike sõnadega. Miquis mõistis olukorda, ja võttes nii tõsise ilme kui suutis — mis temale küll äärmiselt raske oli —, ütles kentsakalt rusutud toonil:

«Kõigepealt peate siit majast lahkuma . . . Oo, milline maja see on! . . . Teil pole siin midagi teha. Kui te Madriidi lähete, siis saadan teid suure heameelega.»

Isidora ilmutas soovi kiiresti ära minna. Ta tahtis raha, mille oli toonud Rufete pansionivõla tasumiseks, haigemajale jätta, kuid direktor ei nõustunud sellega. Mis puutub rõivastesse, siis käis Isidora lahkele isandale nii kaua peale, kuni see lubas asjad siia jätta ja avaldas tänu teiste vaeste haigete nimel, kes neid nii väga vajasid.

Isidora ja Augusto väljusid meeletuse asupaigast ja eemaldusid vaikides ülikurvast asulast, kus peaaegu kõigis majades olid leidnud ulualust vaimuhaiged. Isidora ei kõnelnud ja aukartusest tema valu vastu tähendas lobisemishimuline Miquis ainult niipalju:

«Carabanchelis leiame voorimehe. Räägitakse, et varsti pannakse tramm käima.»

Kui nad Butarque oja äärde jõudsid, arvas Miquis kohaseks pisut oma teekaaslase meelt lahutada, sest, tõepoolest, mis mõte oli sel lakkamatul nutul, kui ometi ükski abi ei aidanud? Valule pidi vastu astuma, see oli vaenlane, kes hävitab nõrku; sellest pidi üle saama, sest... pidi aru saama, et... Pärast neid vaigisteid, millel, nagu tavaliselt, vähimatki mõju polnud, hakkas Miquis rääkima kevadpäeva ilust — see oli üks kauneid aprillipäevi —, Butarque jäärakust, mida ta nimetas oaasiks, ja kutsus lõpuks Isidorat puhkama ühe jalaka lopsaka rohelise lehestiku varjus, sest päike kõrvetas ja neil oli veel üsna pikk tee ees.

Teineteise kõrval istudes vaikisid nad tükk aega: Miquis mõtisklevalt, Isidora kurvalt. Noormees ümises endamisi laulu. Isidora püüdis peita oma jalgu, nii et Miquis ei näeks tema viletsaid jalavarje.

«Isidora...»

«Mis on?»

«Ma ei mäleta hästi üht asja. Tulge mu mälule appi. On see tõsi või ei, et me Tomellosos teineteist sinatasime?»

2. peatükk

KAANIMOOR

Oma sugulase ja ristiisa don José de Relimpio — kellest teeme juttu, kui vaja tuleb — korteris veetis Isidora sellele aprillipäevale järgneva öö, kannatamatult oodates järgmise päeva saabumist, et külastada oma tädi Encarnacióni ja oma venda, kes elasid ühes Madriidi kõige kaugemas linnaosas. Sellel, keda me nüüd juba harjumuse tõttu nimetame edasi Rufete tütreks, oli kombeks väga elavalt kujutleda kõike, mis juhtuma pidi, enne kui see tõeliselt toimus. Kui ta ootas teatavaks kellaajaks mõnd sündmust, mis teda huvitas, olgu külaskäiku, kokkusaamist, kõnelust, lõbustust, siis seisis kogu sündmus juba pool päeva või pool ööd enne seda väga kujukalt ning värvikalt tema vaimusilma ees, ta nägi seda kulgevat vastavas ümbruses, paigas, perspektiivis, nägi selle osalisi, nende kuju ja nende hoiakut, kuulis nende häält. Nii kujutles virge ja närviline Isidora ka nüüd ammu enne koitu, et ta on juba oma tädi ja venna juures; ta nägi neid nii selgesti, nagu oleksid nad ilmsi tema ees; ta kõneles nendega, küsis ja vastas, kord tõsiselt, kord naeruga, ja kuulis mõlema häälekõla.

Kell võis olla kaheksa, kui ta väljus, et kujutletut tõeks teha; aga et tal tuli minna Hernán Cortési tänavalt Moratinese tänavale, mis asus Peñuelase linnaosas, et ta pidi korduvalt peatuma ja teed küsima, kuna ta Madriidi kuigi hästi ei tundnud, siis oli kell juba kümme läbi, kui ta jõudis tuttavale hiiglasuurele Embajadorese puiesteele. Sealt polnud tal raske oma tädi elukohta leida. Paremat kätt on tee, mis algab tänavana ja lõpeb kohutava songermaana, kraavina, reomülkana või prügimäena linnapiirkonna korratuil ääremail. Enne kui sellele teele asuda, vaatas Isidora kiire pilguga üle paiga, kus ta viibis ja mis eriti tema meele järgi polnud. Koos elava kujutlusvõimega oli tal omadus oma muljeid liialdada, suurendades neid mõnikord äärmuseni, nii et selle, mis tema meeled tunnistasid suureks, muutis tema vaim kohe hiiglaslikuks, väike sai temale tillukeseks, inetu lõpmata koledaks, ilus kirjeldamatult jumalikuks.

Nii juhtus, et, nähes nüüd viletsaid poekesi, armetuid fassaade, kust krohv pooleldi maha varisenud, rohmakaid silte, kõverate tähtedega kuulutusi, petrooleumilaternaid, mis olid iga silmapilk ümber kukkumas; nähes, kuidas terve hulk peaaegu alasti lapsi mängis poris, mätsides sellest palle ja muid kanne; kuuldes pannide kolinat, kaubapakkujate arusaamatute hõigete segast lärmi, veoloomade rasket astumist porri kinni jäävate vankrite ees ja möödakäijate kõnesuminat, kes iga sammu toore vandesõnaga märkisid, arvas ta hetkeks, et paik, kus ta viibib, on mingisugune linna moonutis, justkui kõdunenud papist tehtud. See siin polnud ei küla ega linn; see oli jääde, mis eraldatud selleks, et ta südamikku ei roisutaks.

Ja oma haiglase liialduskalduvuse mõjul kujutles Isidora kohe, niipea kui ta nägi tänav-kraavis voolavat sogast vett, mida saastasid mõne värvimistöökoja heitmed, et seal all tormavad vere-, äädika- ja bituumeniojad koos mingi rohelise vedelikuga, millest kahtlemata tekib mürgijõgesid. Ettevaatlikult kergitas ta oma seelikuäärt ja liikus edasi, vastikust alla surudes. Tal ei tarvitsenud kaugele minna, et leida ust, mida ta otsis. Jah, seal see oli. Ta tundis kohe ära sildi, mis aastaid tagasi oli Torrecilla tänavas ja kus siniste tähtedega oli selgesti kirjutatud «Savinõud». Ta tundis ära ka teise vana tuttava, valkja tahvlikese tähtsat ärietteVõtet märkiva võrdkujuga. Kui hästi mäletas Isidora oma lapsepõlvest seda maalitud klaaspudelit, milles ujusid mõned ussikesed või mitmesuguse kujuga mustad kõverjoonekesed, mis olid firmamärgiks Encarnación Guillénile, keda mitmes linnaosas tunti Kaanimoori nime all.

Uksel oli alumises osas luuk, mida kasutati nähtavasti letina, kaitseks koerte ja poisikeste eest, ning isegi palkonina, juhul kui siit — mis mitte võimatu polnud — mööduvad kiriklikud või mõned muud rongkäigud. Isidora oli kujutlenud, et tema tädi — või õigemini tema oletatava ema tädi — on uksel; kuid see, nagu palju muud, mida ta kujutles, ei olnud õige. Ta vaatas poodi sisse ja haaras ainsa pilguga kogu armetu sisustuse ning tegi sellest mitte just meelitavaid järeldusi Encarnación Guilléni rahalise seisukorra kohta. Kuidas oli too õnnetu aste-astmelt allapoole langenud, jõudes oma suurest fajanssnõude ja kaanide kauplusest, mida ta pidas endises Cafre tänavas ajal, mida Isidora teadis ainult kuulduste järgi, selle viletsa poekeseni, täis tavalisi savinõusid! Ja kus olid rõngussid, mis moodustasid tema vapi? Oo, need ei võinud puududa! Seal nad olidki tohutu suurtes pudelites, kleepuv iminapp või kärss vastu klaasi surutud, keha kokku tõmbunud, igavlevad, vaiksed, nagu varitseksid nad mõnd ohvrit ja ootaksid, et see uksest sisse astub. Seejärel imetles Isidora puhtust ja korda, mis valitses kogu selles kadalas poes.

Alcarcóni keedupotid, Talavera ja Andújari kannud, Cadalso kruusid ja klaaskaup, luuad, kastid metallipuhastamise liiva ja mullaga — kõik andis tunnistust niihästi toimekatest kätest kui arukusest. Veidike kunstipära võis leida ka selles, kuidas mõned nipsasjad olid paigutatud paarile mitte just ühesugusele plaadikesele. Kuid see, mis kõige rohkem Encarnacióni korraarmastust ilmutas, oli väike riiul uksest vasakul, mis sisaldas mitmesuguseid vältimatult pottsepakauba juurde kuuluvaid asju. Ühes riiulivahes oli kassinaeriõisi, teises, seal lähedal, kuivatatud kannikesi, edasi oli puhastamiskriite, mooniseemneid, papist tuletikke. Siis tuli jahvatatud punapipar, mis annab värvi lihtrahva toidule, ning siis kanepiseemned, millest toituvad puurilinnud. Lavendel oli kõrvuti õletuustidega, ei puudunud ka mõned pakid sakitud paberit, millega köögitüdrukud nõuderiiuleid kaunistavad. Kõige selle pudipadi hulgas kohtas Isidora veel üht vana tuttavat, veel üht lapsepõlve meeldumust. See oli plakat, mis lausus järgmist:

Tähelepanu!
Siin võlguandja hauda läind
ja laenaja koos temaga,
ja hauda viia aitas neid
halb maksja oma teoga.

Isidora teadis peast seda tädi epigrammiloomingut, mis lõppes niiviisi:

Kui võlgu ma annan,
siis kaalule panen
ma selle, mis on minu oma.
Ja kui laenan ma,
siis tagasi saan
ma virila näo ja teoga.
Et kõigest sellest olla prii,
ei anna, ei laena ma ei nii, ei teisiti.

Need tähelepanekud ja meenutused kestsid ainult mõne hetke. Isidora hüüdis:

«Tädi, tädi!»

Siis ilmus Kaanimoor ja mõlemad naised kaelustasid teineteist. Noorem vaikis nuttes; vanem hakkas otsekohe lobisema, sest polnud niisugust olukorda, milles ta oleks saanud suu kinni hoida, ja ennem oleks võinud teda kujutleda surnuna kui vaikivana.

«Oh imekest! . . . Sina juba siin . . . Näe, ma ootasingi sind täna. Eile õhtul sain teada, et Tomás oli silmad kinni pannud . . . Ära kurvasta, tuvike. Nii on parem . . . Mis sellest kurvastamisest abi on? Võta istet . . . Oota, ma tõstan need kannud eest ära . . . See polnud ju ka mingi elu sel Tomásil vaesekesel! Mina ütlesin juba ammuilma, et ta lõpetab Leganésis. Ta pea polnud iial korras, lapsuke, ja oma hullustega viis ta hauda sinu ema, selle pühaku, selle inglihinge, selle naissoo ehte . . . Vaene Francisca, mu lapsuke!»

«Ja kus on Mariano?» küsis Isidora, imestades, et venda näha pole.

«Ta on tööl . . . Panin ta tööle. Oh, tüdruk, ta sõi mu lihtsalt lagedaks! . . . Ta on hullem kui Hannas ja Kaivas kokku! Mina ei saa talle aru pähe panna. See on vast röövel! . . . Mina kutsun teda Patuks, sest paistab, et ta on sündinud siia ilma vanakurja nõul ja abil. Ta on mu hinge ära piinanud. Kas tead, kus ta on? Noh, ma panin ta köiesepa juurde tööle, tolle Kihva-nimelise juurde, saad aru, ja ta toob mulle iga nädal kaheksateist reaali . . .»

«Ta ei' käigi siis koolis?» küsis Isidora ilmse tusaga.

«Koolis! Jah, miks mitte! . . . Ainult, et kes teda koolis hoida suudab? See on vast poiss! Eks ma pannud ta ju vabameelsete juurde, kus missat loetakse õhtupoolikul ja roosikrantsipalveid hommikul. Igale poisile antakse saiake, ja see aitab. Aga oota! Päev päeva kõrval tegi see logard poppi. Siis panin ta vanameelsete katoliiklaste juurde, seal allpool, ikka jooksis ta ära poistega kivisõda pidama . . . See on ju elus nuhtlus. Egas muud midagi kui — tööle. Mis pagan! . . . Ei nüüd ole hellitamise aeg. Ma olen väga viletsas olukorras, tüdruk. Sa näed ju kõige selle järgi siin. Kas mäletad minu ettevõtet Torrecilla tänavas? Need olid uhked ajad! Aga sinu jumalik perekond ajas mu asja uppi; jah, tuhat ja tuline, sinu kadunud papake viis mu selle viletsuseni. Sa näed ju, kui noor ma olen! Kuuskümmend kaheksa aastat, lapsuke, kuuskümmend kaheksa tuhapäeva turjal. Kogu elu olen rühmanud tööd teha nagu sunnitööline ja pole iial haljale oksale jõudnud. Mis täna teenitud, see homme läinud. Kõik on nurjatöö. Aga seda peab ütlema, et

elujõudu ja jaksu mul veel on, olen tugev nagu raudnael. Alles hiljuti tegin ninanipsu surmale, sest tead, mul oli mullu kurguhäda, no nii hirmus kurguhäda ja kähedus . . . Aga ei midagi, jumal ja kassinaeriõied tegid hääle jälle selgeks, ja siin ma olen. Ikka seesama Kaanimoor, tõhusam kui tüümian, tugevam kui Ilcalá värav, alati nobe ja väle, alati puhas nagu sulakuld, metsikum Retiro lõvist, kui vaja läheb, lepin oma halva saatusega, ei võlgne kellelegi midagi ja lobisen rohkem kui kõik Madriidi komejandid kokku.»

Encarnación Guillén oli nii kuivetu ja kõbus, nii kärmas ja tubli vanaeit, et teist seesugust annab otsida. Nagu tugeva vere ja hea tervisega inimestel ikka, olid tal kõik hambad alles, ja oma lakkamatu ning väsimatu lobisemise kestel näitas ta neid alatasa oma kitsaste, kuivade huulte vahelt. Tema väike ümmargune nina, kortsus ja kõva nagu pähkel, ei seisnud silmapilkugi paigal, sest tema pärgamentja näo lihased liigutasid seda kogu aeg; nägu ise aga oli justkui lakeeritud igahommikusest külma veega pesemisest. Tema kunagi suurtes ja ilusates silmades oli veel säilinud sinine säde nagu kalmistu kohal tantsiv virvatuli. Ülipeentest liikuvaist kortsuvagudest küntud otsaesist ehtisid hallid juuksesalgud. Sellest juuksematerjalist oli paela abil punutud üpris veider, kõvasti kokkutõmmatud muumiasoeng, mis lõppes lõngakerataolise krunniga. Käsivarred olid kaks liiga avaras vutlaris keppi, mis lakkamatult vehkisid kuulaja näo ees, ähvardades sellel trummi lööma hakata, ja kaks skeletikätt, mille sõrmelülid näisid liikuvat igaüks isepäinis, ei katkestanud hetkekski oma kummalist keerlemist lause ümber, moodustades nagu graafilise kommentaari rääkija korratute mõtete juurde. Mitmesugustest tükkidest hästi kokkuõmmeldud ja veel paremini paigatud kleit kattis keha, mis oli sirge ja sile nagu kaheks jalaks hargnev puulatt. Tal oli sapööri rüht ja postiljoni samm.

Ta oli hea iseloomuga, kuid nii tormaka ja taltsutamatu temperamendiga, et tema läheduses ei saanud keegi rahus elada. Tal polnud lapsi ega olnud ta iial abielus olnud. Ta oli üles kasvatanud õetütre, keda ta omal viisil armastas — see oli vimmude ja nõudlikkusega segatud armastus. See õetütar oli abiellunud Rufetega, millise ühenduse tagajärjeks oli üks õnnetu perekond ja Kaanimoori koletu viha kõigi maailma sündinud ja veel sündimata Rufetede vastu. See pehmeloomulise ja pelgliku naise abielu mehega, kellel oli üks maailma segasemaid päid, neelas korduvalt Encarnacióni säästud ja pani katkema tema kannatuse. Kaanimoor oli töökas ja osav ärinaine ning mõnegi üsna hinnalise pandimajapileti omanik. «See poole aruga Rufete, see tuulepea ja logard, pani kõik tuksi,» tavatses ta öelda. «Minu Kala tänava kauplus läks hingusele siis, kui tuli päästa ta vanglast tolle inetu loteriipiletite loo pärast. Hiljem lõi logisema Torrecilla tänava nõudekauplus ja tükkhaaval neelasid kõik ära arst ning apteeker, kui Francisca jäi voodisse haigusega, mis ta lõpuks ära viiski. Tulin aste-astmelt ikka allapoole ja siin ma nüüd olen, põrgu võtaks, selles ubrikus, kus ei saa ringigi pöörata. Mina, kellel enne olid suured äriruumid paljude riiulitega ja rahalaekaga, mis aina kõlises rahast, pean nüüd konutama selles harakapesas, müütades viletsat kaubanatukest vähestele kundedele linnaosas, kus tõstetakse suurt rõõmukisa, kui nähakse peseetat... põrgu võtaks!...»

Francisca oli surnud, Rufete Leganési pandud. Kahest lapsest, kes järele jäid, oli Encarnación võtnud enda juurde väikese poisi, Isidora aga oli asunud elama Tomellososse oma kanoonikust onu juurde. Mis edasi tuli, sellest teab lugeja juba omajagu, ja ülejäänu — millest tuleb pikk ja kena lugu! — selgub vähehaaval.

«Kas sa tead, et näed üsna armetu välja?» küsis Kaanimoor, silmitsedes Isidora rõivaid ja jalatseid, mis kõik tõesti palju soovida jätsid.

Isidora vastas kurvalt, et tema kanoonikust onu ei olnud kuigi helde. Seejärel hindas Kaanimoor kavalal ilmel neiu nägu ja kehakuju ning ütles:

«Aga sa oled ilus. Kuigi seda ei võinud arvata... Lapsena oli sul säärane imelik välimus... Mäletan sind seal majas... mäherduses majas!... See oli lausa lõvipuur... sa jooksid seal ringi paljajalu, vilets kleidike seljas. Nägid välja nagu vaene poolpaljas jeesuslaps. Kui kõhn sa olid! Ja misuke jume! Mina ütlesin ikka, et sind on sündimisest saadik äädikaga joodetud ja kärbestega söödetud... Noh, Manchas oled sa paksemaks läinud... Misuke prink ihu!» lisas ta, näpistades Isidorat mitmest kohast. «Ja nägu on imekena. Silmad pole laita. Ja kui ilusad hambad sul on! Eks näis, kas nad kestavad sul niisama kaua kui minu omad. Vaata end selles peeglis.»

Ja ta näitas neiule oma kaht hammasterida, mis olid tema vanuse kohta väga hästi säilinud. Isidora tundis pisut igavust. Kurvalt tänavale vaadates küsis ta:

«Kus kohas töötab Mariano? Ma tahaksin teda näha.»

«Kui naabrinaisel on aega ja ta on nõus mu poe järele vaatama, siis läheme sinna. See pole just siinsamas ümber nurga, aga mina võin käia nagu tuuleveski... Agustina-proua...»

Ta hõikas ukselt, aga et naabrinaine tema kutsele ei vastanud, väljus ta kärsitult. Vaevalt viie minuti pärast tuli ta tagasi koos kõhna ja ilmetu noore naisega, kelle nägu oli nutune ja kes oli kohutavalt halvasti riietatud, kuid ülimalt hoolsasti kammitud. Seda sorti inimeste toredus, puhtus ja elegants algab pealpool kulmusid, ja ehkki nende keha on kaetud viletsate hilpudega, ei või puududa juuksemäärdest ja õlist rasvane ehispael ega otsaesisele tõmmatud ja tihedalt selle vastu silutud kiharad, nagu mustadest sulgedest vanik, mis on kummiga külge kleebitud. Tol naisel oli lohakalt üle tõmmatud pikk punase- ja mustaruuduline villane hommikumantel, nii räpane ja räbaldunud, et seda näis olevat tarvitatud põrandavaibaks mõnes Capellanese tantsusaalis.

«Vaadake natuke aega mu poe järele,» ütles Kaanimoor talle, «ma pean oma tüdrukuga kuhugi minema... Kas te ei tunne minu õetütretütart? Näete, kui noor laps?... Isidora, see proua on üks hea sõbranna, lähedane naaber... ainult sein on meie vahel. Teda kutsutakse proua Su Poole Ohkame, sest kui ta suu lahti teeb, siis ainult selleks, et kurta ja hädaldada. Tõsi ta ju on, et tema ise on haige, tema mees joodik, tema isa on pime ja nende maja — pagana pihta! — pole just peseetadega vooderdatud...»

Agustina tõi kuuldavale südantlõhestava ohke ning rögastas paar korda. Sellega teatas ta, et on tulemas üpris tundeküllane jutustus tema õnnetustest. Kuid Kaanimoor katkestas teda, võttis endale suurräti ümber ja väljus koos Isidoraga. Nad seadsid sammud Amazonase tänava poole, kuhu varsti jõudsidki.

3. peatükk

PATT

«See Patust võrukael ei aimagi, et õde teda vaatama tuleb,» ütles Kaanimoor, astudes ühte pimedasse väravaalusesse. «Ta ei tunne sind kindlasti ära. Oli teine ju alles põngerjas, kui sa ära läksid. Aga mis on . . . sa ei näe? Hakka minust kinni, mina näen pimedas nagu öökull.»

Nad läbisid mingi koopa. Encarnación lükkas ühe ukse lahti ja nad sattusid kummalisse ruumi, mis oli nii madal, et iga keskmist kasvu inimene võis käega lakke ulatada. Vasakult sai ruum valgust kitsast, väga kõrgest siseõuest, mille moodustasid pealistikku asetsevad ringrõdud, kust kostis mesipuutaolist suminat, mis näitas, et seal olid väikesed nummerdatud eluruumid, nii-öelda üksikkongidest maja vaestele. Napp valgus, mis tuli sellest avausest — sest pigem oli see avaus kui õu —, jõudis alumisse ruumi nii nõrgana, et nõudis silmade harjumist, enne kui võis näha asju, ja isegi siis, kui juba hästi nägid, ei haaranud pilk kogu ümbrust, vaid ainult uksele lähimat ala, sest ülejäänu kadus hämaruse tundmatuisse kaugustesse. See oli nagu suur tunnel, millest võis eraldada ainult suudme kaudu napilt valgustatud osa. Kaugem ots uppus pimeda umbtänava ebamäärasesse külma õõnde. Selle veidra ruumi valgustatud osas oli suuri kanepivarte puntraid, valge tuliuue köie rulle — alles tehtava töö materjalid ja juba lõpetatud tööd —, ülejäänud ning katkenud köiejuppe, halvasti keerdunud praaktükke ja põrandal ning kõigil pallidel karedaid ebemeid, loendamatuid kiukesi, mis lendlesid enne õhus nagu putukate vaimud või surnud liblikate hinged ja laskusid siis alla siia-sinna, inimeste riietele, juustele ja ninale.

Selle valguses algava ja pimedusse kaduva tunneli telgjoonel oli pinguletõmmatud puhas valge köis. Sel päeval ja sel silmapilgul käsil olev töö. Kanep väänles kareda siugena, keerdudes pikkamisi enda ümber. Sõõrded põimusid üksteise peale, halisedes julma pingutuse käes, ja värisesid kogu oma sirgjoonelises pikkuses nagu mingi valutundev ja piinatav olend, ärritades sellega pealtvaataja närve, justkui peaksid tema oma tundeergud naha all samasugust pingutust taluma. Isidoral oli just seesugune tunne, sest ta oli väga närviline ja talle näis alati, et see, mis toimub ümbritsevas maailmas, juhtub tema endaga, puudutab teda ennast.

Ta vaatas ja vaatas ega saanud aru, kust sai töödeldav köis oma hirmsa keerdumispinge. Kuskil sealpool, selle horisontaalse tsisterni kaugemas otsas pidi olema liikumapanev jõud, töökoja hing. Isidora pingutas tähelepanu, ja tõepoolest, ruumi nähtamatust kaugusest tuli pidev, sügav heli nagu tohutu parmu tiibade sumin — niiviisi kumiseksid meie kõrvad, kui meil oleks ajuks suur metallvõlv.

«See on köiepöör,» ütles Kaanimoor, aimates õetütre uudishimu ja soovides pühendada teda selle tähtsa töö saladustesse.

«Köiepöör! Ja kus on Mariano?»

Ta vaatas igasse külge, aga ei näinud ühtki hingelist. Kuid varsti ilmus pimedusest nähtavale mees, kes liikus tagurpidi väga aeglaselt ja niivõrd ühtlasel sammul, et näis masinana. Tal oli vöö ümber suur kanepiviht, millest ta läbi oma parema peo vasaku käega venitas heiet, mida nähtamatu mehhanism silmapilkselt keermeks muutis. See tagurpidi sammuv mees, elus lõngakera ja jalgadega värten, oli köievabriku meister ja ta valmistas ette säigmeid uue köie jaoks.

«Kas don Juan pole siin?» küsis talt Kaanimoor, imestades, et vabriku peremeest näha polnud.

Elus värten tegi järsult eitava pealiigutuse, ilma et ta oleks suvatsenud end kuidagi teisiti väljendada.

«Aga kus on mu vend?» küsis Isidora rahutust tundes.

Vanaeit osutas pimedusse, lausudes kohutava lakoonilisusega:

«Pööra juures.»

Isidora hakkas ruumis edasi minema, hoides tädil käest kinni. Konarlik põrand ja pimedus sundisid neid teineteiselt tuge otsima. Tükk aega liikusid nad komistades edasi. Oo, köis oli pikk, koobas näis lõputu! Pimeduses polnud ikka veel muud näha kui valge pinguletõmmatud, värisev, oigav köis. Kui mõlemad naised veel veidi edasi olid läinud, lakkasid nad köit nägemast, aga siis hakkas valjemini kostma pööra sumin, mille sekka lõikus kerget krigisemist. Võis aimata telje hõõrdumist halvasti määritud kandelaagritel ja transmissioonide vappumist, millede jõul pöörlesid kettad, kuhu olid kinnitatud köied. Kuid midagi polnud näha.

«Mariano, vennake!» hüüdis Isidora, kellele näis, nagu pigistaks üks neid hirmsaid köisi silmusena ta kõri kinni. «Kus sa oled? Kas sina paned seda pööra liikuma? Kas sa pole väsinud?»

Vastust polnud kuulda. Kuid masinavärk vähendas oma liikumiskiirust. Kettad, ülekanded, pöör viivitasid otsekui kuulatades.

«Noh, Patt, kuidas sul läheb ka?» hüüdis Kaanimoor narritavalt.

Ja Isidora poole pöördudes lisas:

«See poiss on looder. Siin tulevad tal rakud kätele ja ta saab teada, mis tähendab töötada ja kui palju maksab leivapala, mis suhu pistetakse... Kuidas sina arvad? See on hea töö... Mina ei saanud sellest ringiulajast jagu. Muud ta ei teinud, kui mängis päevad läbi oja ääres ja aasal. Teenigu mulle vähemasti kingaraha. Ta on kaval nagu Juudas.»

Niipea kui algas see kiidukõne, muutus masina liikumine äkki jälle kiiremaks ja müra paisus nii suureks, et tundus, nagu mitmekordistuks ülekannete, ketaste ja telgede hulk.

«Mariano!» hüüdis Isidora, käsi pimeduses välja sirutades. «Pea kinni, pea silmapilguks kinni ja tule siia! Ma tahan sind kaelustada. Ma olen sinu õde, olen Isidora. Kas sa ei tunne mind enam?»

Müra andis taas järele ja leebudes aeglustas masin käiku.

«Tööd ei või seisma jätta,» ütles Encarnación.

Aga et see tõesti juba peatumas oli, siis kostis elusa värtna hüüd:

«Hoogu! Hoogu pöörale!»

Ja pöör sai tõepoolest jälle oma esialgse tempo, oma loomuliku käigu. Mõlemad naised vaikisid, noorem jahmununa ja hämmastununa, vanem tusasena. Et oli möödunud juba mõnda aega nende jõudmisest koopa lõppu, siis hakkasid mõlema silmad ähmaselt eraldama suure puuketta piirjooni, mis moodustasid midagi selletaolist nagu need kummalised optilised hälbimused võrkkilel, mis tekivad, kui me sulgeme liiga heledast valgusest pimestatud silmad.

«Kas näed kaht väikest sädet, mis hiilgavad pööra kõrval?... Need on Patu silmad...»

Isidora nägi tõepoolest kaht väikest hõõguvat sütt. Tema vend vaatas teda.

«Kell saab varsti kaksteist,» ütles vanaeit. «Ootame, kuni nad töös vaheaja teevad, ja läheme siis kolmekesi sööma.»

Vaheaega ei tulnud kaua oodata. Tööline pani kanepi kõrvale, pöör jäi seisma, ja see, kes teda ringi oli ajanud, tuli pikkamisi pimedusest välja, vidutades silmi, sedamööda kuidas ta valgusele lähenes. See oli umbes kolmeteistkümneaastane ilus ja tugev poiss. Isidora kaelustas ja suudles teda õrnalt, imetledes tema arenenud keha, tema sihvakat kasvu ja tema tugevaid käsivarsi, ning kurvastas väga, nähes tema väsimust, tema higist õhetavat nägu, tema karedaid käsi, tema rasket hingamist.

«On see alles riideröövel,» ütles Encarnación, uurides poisi rõivaid nii suure rangusega, nagu kohtunik küsitleb kurjategijat süütõendi ees... «Juba on püksid lõhki käristanud... No küll ma sulle näitan, sa juudahing, küll ma sulle näitan.»

Mariano, kes oma õde ära ei tundnud, oli tema ilmumisest ning kallistustest kohmetunud ega paotanud huuligi. Ta vaatas tüdrukut otse juhmina tunduva tähelepanelikkusega. Viimaks ütles ta, jäljendades lõbusate, julgete sellide otsekohest ja jämedat kõnepruuki:

«Noh, tütrik... ära mind enam musuta, ma põle mõni pühamees.»

«Koju,» ütles Kaanimoor, hüpatades kanepil.

Tol päeval lisas Encarnación oma oljale mõne parema pala kui harilikult. Nad sõid poetaguses ruumis, õigemini öelda väikeses koridoris, mis ühendas kauplust siseõuega. Pidusöögi kestel, millele lisandusid piprakaunad ja mis lõppes rosinatega, pugis Kaanimoor üsna keskmiselt, ja raske olnuks seletada, kuidas ta samal ajal suutis kõnelda rohkem kui tosin rahvasaadikut. Isidora, kes istus kurvalt, kulm kortsus, ei kõnelnud midagi ja vaevalt maitses toitu. Aegajalt vaatas ta heameelega, kui aplalt vend sõi.

«Sa näed, missuguse söömakuradi jumal mulle majja on saatnud,» ütles Encarnación, «Ta on valmis mind lagedaks sööma, kui ma aga lasen. Tema sööb ja mina olen see, kel isu täis saab: see tähendab, mul saab isu täis härra heaks töötamast. Kuule, neelask, kas sa ütled ka ühel päeval: «Ma enam ei taha?»»

Patt vohmis küllastumatu isuga, nagu loom, kes pärast kohutavalt rasket tööpäeva on sõime külge köidetud.

«Ja sina, mõistmatu laps, ei söögi?» lisas vanaeit juurde. «Või oled juba nii uhkeks ja tähtsaks läinud, et need lihtsad toidud sulle ei maitse? Noh, ma panen sulle siis teinekord ööbikukeeli ette... On ju teada, et seal Tomellosos elatakse väga peenelt.»

Isidora ei vastanud. Teda näis piinavat üks mõte. Kui söömine lõpetati ja Patt tõusis, et pisut mängida, enne kui ta tööle tagasi läks, vaatas Isidora tädile otsa, kes kiiresti lauda koristas, ja ütles ilma kohalt lahkumata:

«Tädi Encarnación, ma pean teiega ühest asjast rääkima...»

«Kas või mitmest.»

Otsekui endal maski eest võttes loobus Isidora oma alandliku vaguruse ilmest ja lausus kindlal toonil järgmised sõnad:

«Ma ei taha, et minu vend enam selles köietöökojas töötaks; ma ei taha, ei taha seda.»

«Sa hakkad talle elatist maksma,» kostis vanaeit irooniliselt. «Sa muretsed talle tõlla. Ja kas ei leidu seal ehk ka minu vaeste kontide jaoks paar patja?»

«Mul pole naljatuju. Minu vend ja mina oleme lugupeetavad inimesed...»

«Seda ma usun...»

«No selge.»

«No segane.»

«Me oleme lugupeetavad inimesed.»

«Ja Astuuria printside soost.»

«See töö on kohane muuladele, mitte lastele. Ma tahan, et mu vend läheks kooli.»

«Ja ka kõrgemasse kooli.»

«Just nii, kõrgemasse kooli,» kostis Isidora, kinnitades oma sõnu rusikalöökidega igerikule lauale. «Ma tahan seda... ja jutul lõpp.»

Milline uhkus temas oli! Kuidas paisusid tema sõõrmed ja kui ägedasti ta hingas ning milline tarmukas tahe avaldus tema näos! Kõike seda võis Kaanimoor jälgida oma tegevust katkestamata. Pisut pahaselt ütles ta:

«Kas sa tead, Isidora, et sa lähed tüütavaks oma kõrgemate koolide ja oma kiidujuttudega? Noh, lao lagedale, mis sul taskus on. Kas arvad, et inimesed elavad kanepiseemnetest? Kas arvad, et on kõrgemaid koole, mis maksavad krosse nagu keedupirukad? Pagana pihta!... Anna mulle seda va nodi, ja küll sa siis näed.»

«Mul on niipalju, et ei tarvitse kerjata.»

«Kas kanoonik andis sulle?»

«Küllalt selleks, et panna Mariano kooli ja ennast korralikult riidesse.»

«Ah, kui mõnus elu... Mis sa mulle siin laulad... Räägime õige selget juttu.»

Ja ta võttis istet, kasutades tooliks suurt katkist savikannu. Küünarnukk lauale ja lõug kõhna pihku toetatud, ootas ta Isidora seletusi.

«Tädi,» pomises Isidora, kes ei teadnud, kuidas asuda tõsise asja juurde, mis ta öelda tahtis, «te teate, et mina ja Mariano... Aga kas te ei tea seda?...»

«Tean ainult seda, et te olete paar parajat hädapatakat, nii et jumal hoidku. Maailm poleks midagi kaotanud, kui te oleksite jäänud kuhugi sinna... sündimata hingede asupaika. Te põlvnete Tomás Rufetest, ja ma tean ju, et käbi kännust kaugele ei kuku.»

«Sellest ma tahangi rääkida, tädi, just sellest... Te peaksite teadma, et mina... Nojah, ei mina ega minu vend põlvne Tomás Rufetest.»

«Õige, õige, Francisca, mu inglike, sünnitas teid püha või paha vaimu abil.»

«Milleks naljatada? Me pole don Tomás Rufete ja donja Francisca Guilléni lapsed. Need mõlemad, keda ma väga, üliväga armastan, polnud meie tõelised vanemad. Nad kasvatasid meid üles, teeseldes, et on meie isa-ema, ja kutsudes meid oma lasteks, sest et maailm... oh, mis maailm see on!»

Kaanimoor muutis kiiresti asendit ja tooni. Ta ei kahvatanud, sest seda ei toimu säärase elutu ainega nagu pärgament; kuid ta ajas silmad pärani, ja haaranud tüdruku käsivarre, lõi tema küünarnuki vastu lauda ning ütles vihaga:

«Kust sa selle jama oled võtnud? Kes on sulle need kärbsed pähe pannud?»

«Seda ütles minu kanoonikust onu.»

«Mulle näib, et sinu onu, see kanoonik...»

«Tema rääkis mulle kõik,» kinnitas Isidora sügavaima veendumuse toonil. «Te teesklete, nagu ei teaks midagi, tädi; te varjate minu eest seda, mis te teate... Ärge mängige rumalat. On see esimene kord, et suursugusel daamil on laps, kaks-kolm last, ja et ta, kui ta on perekondlikel põhjustel sunnitud neid varjama, annab nad kasvatada mõnele vaesele, ja lapsed kasvavad üles, ilma et nad teaksid oma kõrget päritolu, kuni ühel päeval pettemäng täiesti ootamatult lõpeb ja tõelised vanemad välja ilmuvad? ... Eks sääraseid asju tule ju iga päev ette?»

«Mina pole kuuekümne kaheksa aasta jooksul seda veel kordagi näinud ... Mulle paistab, et sa oled ülearu palju lugenud neid pagana raamatuid, mida nimetatakse romaanideks. Palju parem on, kui inimene ei oska lugeda! Vaata mind. Ma ei tunne ühtki tähte ... ja ma ei tunne sellest puudust. Kui sa valesid tahad, siis neid saab kõrvade kaudu küllalt ... Aga räägi oma jutt lõpuni. Me jõudsime nii kaugele, et te olete nuntsiuse lapsed, et üks suurtsugune daam andis teid kasvatada ja kadus.»

«Te teate seda, te teate seda!» hüüdis neiu täis rõõmu.

«Ma ei tea muud, kui et sa teed ennast narriks. Sa ajad hullemat jama kui aetakse protestantide kabelis.»

«Minu ema,» ütles Isidora, pannes käe südamele, ilmselt selleks, et suruda tagasi liiga ägedat tundepuhangut, «minu ema ... oli ühe markiisi tütar.»

Nagu petard oleks lõhkenud, prahvatas Kaanimoor mürinal naerma, kätega külgi kinni hoides ja oma kahte peaaegu tervet hammasterida näidates. Naerdes rääkis ta midagi segast ja lõpuks hakkas ta naeru pärast nii kangesti köhima, et pidi enam kui veerandtunniks jutuajamise katkestama. Pisut kohmetuna ootas Isidora, et tädi sellest lõbususest tingitud nõrkushoost toibuks ja tema saaks edasi rääkida. Lõpuks ütles ta väga tusaselt:

«Kui hästi te teeskletel»

«Andke andeks, teie kõrgeausus,» kostis Encarnación ülikoomilisel toonil. «Andke andeks, teie kõrgeausus, et ma teid ära ei tundnud ... Aga teie kõrgeausussel tuleb samme astuda ja dokumente otsida.»

«Mul on dokumente ... ja missuguseid veel!»

«Kas teie kõrgeausus soovib, et ma talle paar reaali laenaksin? ... Sest teil tuleb notareid ja kohtukirjutajaid määrida.»

«Ma ei usu, et seda vaja läheb, sest minu õigused on päevselged.»

«Teie hiilguslik majesteet saab muidugi pärandi, sest ilma pärandita poleks kogu asjast tolku, ilusa pärandi, eks?»

«Minu ema ei ela enam. Aga vanaema küll.»

«Aa, teie kõrgeaususe vanaemakene elab? Ja kes on see ringiulaja proua?»

«Ärge pilgake, tädi. Asi on väga tõsine,» ütles Isidora, kelle uhkus oli valusalt puudutatud. «Te olete hirmus

julm ... Ja mina tulin selleks, et teie teataksite mulle üksikasju ning ütleksite oma arvamuse.»

«Ma ütlen sulle oma arvamuse, kallis laps,» vastas Kaanimoor püsti tõustes. «Nii et sa tahtsid siis kuulda minult üksikasju ... mu vaene kullake ...»

Koridori nurgas oli pikk pillirookepp, millega savipotte konksu otsast maha võeti. Encarnación laskis silmadel ringi käia, otsides keppi.

«Noh, oli tõesti häbematu kelmus varjata nende inglikeste eest, et nad on sündinud markiisi üsast.»

Ja haaras kepi.

«Kes on küll see tulimadu, kes nende pärandi ära napsas! ... Ma löön selle lurjuse lõhki! ... Missugune häbematu pettus, et minu kullakesed pidavat olema mingisuguse Rufete lapsed ... Häbenege, kelmid, sest minu tütreke on hertsoginna ja minu pojake vikont ... Tuhat ja tuline!»

Ühes lõputu sõnaohtrusega kuulusid Kaanimoor Encarnacióni iseloomu ausus ja julmus, tugev reaalsusemeel ning äärmine, isegi toores karmus laste karistamisel nende eksimuste eest. Tema kõhn, ent tugev käsi haaras pillirookepi, ja virutades sellega ilma eelneva hoiatuseta Isidorale pähe, lõi ta kepi esimese hoobiga puruks. Ohver tõstis valju kisa:

«Aga, tädi! ...»

Vanaeit haaras nüüd mõlemad kepitükid koos pihku — niiviisi sai ta veel paremini taguda — ja säuh! ning säuh! hakkas sadama nii tugevaid, nii hästi sihitud ja nii toredasti kogu Isidora kehale jagatud hoope, et too, suutmata end kaitsta, ainult käte ja jalgadega vehkis ja oigas, viskus põrandale, lohistas end edasi ja väänles, püüdes peita pead. Vahepeal sattus metsik vanaeit karistusest endast üha rohkem hoogu, läks iga hoobiga üha vihasemaks ja saatis lööke järgmiste sõnadega:

«Säh sulle, säh sulle, säh sulle, hertsoginna, markiis! Sa narr, sa kergats, sa tuulepea ... Sa hakkad elama valedes nagu kala vees ja jääd alati hädavareseks ... Neetud Rufeted, neetud arulagedate tõug ... Ah, pagan, kui ma su oma käpa alla saaksin, siis teeksin igapäevase keretäiega su pea selgeks ... Säh sulle edevust, säh sulle toredust.»

Ja iga sõna oli hoop ning iga hoop jättis vorbi, kriimustuse või marrastuse. Teise vihale vihaga vastates proovis Isidora oma piinajat relvituks teha, aga et see tal ei õnnestunud, pidi ta lõpuks alla andma, ja nõrkedes oigas ta:

«Jumala pärast, tädi, ärge lööge mind enam.»

Kahekümneaastasel Isidoral oli vähem jõudu kui kuuekümnesel Encarnaciónil. Hingetult lamas ohver maas, kohendades oma riideid, raputades neilt tolmu, kobades ennast mitmest kohast, et näha, kas ta on verine, kas tal on midagi murdunud või tõsiselt põrutatud, sellal kui Kaanimoor, kes hingas nagu täie hooga töötav lõõts, viskas minema võidukad kepitükid ja sirutas ohvrile oma helde käe, et aidata tal tõusta.

«On ju teada,» ütles viimaks Isidora ülima põlguse toonil, «et teie pole auväärt isik.»

«Rohkem kui sina, va räpa seest tulnud markiis!» karjus vanaeit, vehkides kätega Isidora näo ees, nagu tahaks ta järgmisel hetkel kõik kümme sõrme talle silmadesse ajada.

«Teie pole minu tädi. Teil pole minu verd.»

«Ma ei tunne sellest puudust . . . See oleks küll suur au . . . Olgu see hertsogiseisus sulle rõõmuks ja trööstiks, va näljarott. Tead, mis ma siis teen, kui sa peaksid veel kord siia tulema?»

«Mida siis?» küsis Isidora, tundes endas juba rohkem jõudu, et uut rünnakut tagasi lüüa.

«Noh, kui sa veel kord oma nägu siin näitad, siis võtan luua . . . ja pühin su välja, viskan su tänavale, nagu visatakse prahti ja koori.»

Isidora ei ütelnud midagi, ja veidi toibunud, sammus ukse poole. Väriseva käega luugi avanud, väljus ta ning hakkas kiiresti nõlvakust üles minema, et jõuda Embajadorese teele, mis pidi viima ta tsiviliseeritud maailma. Ta kartis, et vanaeit järgneb talle sõimates, ja ta ei eksinud. Pistnud pea uksest välja, saatis Kaanimoor talle hüvastijätuks valju naerupahvaku, mis kogu tänavalt sünge lõbususega vastu kajas. Ilmus nähtavale uudishimulikke nägusid, lokkidega ehitud laupu, juhmis imestuses igemeteni paljastatud kollaste hammastega suid, mitmevärviliste õlarättidega naisekogusid, mitu närudes poisikest jooksid kisades ja keksides Isidorale järele.

Peatumata tõi Isidora oma valust ja jälestusest tulvil südame põhjast kuuldavale sõnad:

«Kui vastik, kui räpane ja kui eemaletõukav on alamrahvas!»

4. peatükk

KUULUS MIQUIS

1

Välja arvatud kerged närvivalud peas, oli Isidoral oivaline tervis. Ta kannatas ainult sagedase piinava unetuse all, mis vahetevahel ei lasknud tal ööde kaupa silmi kinni panna. Selle põhjuseks näis olevat mingi kirglik hingeihk nagu kustumatu janu, mida toitsid julged tulevikunägemused, pidevad kujutlused sündmustest, mis võisid juhtuda, mis pidid juhtuma, mis vääramatult pidid asuma oma kohale tegelikkuse kindlate faktide hulgas. See oli mingi teine elu tema füsioloogilise elu sees ja kujutlusjõul looduna arenes see jõudsalt, ilma et oleks puudunud ükski detail, ükski juurdekuuluv osa.

Selles teises elus leidis Isidora kõik täielikuna eest, niihästi sündmused kui inimesed. Ta võttis sündmustest osa, rääkis inimestega. Elu mitmesuguseid funktsioone täideti seal üksikasjaliselt ja seal oli emadust, oli sõprust, oli seltskondi, reise, ja see kõik hargnes heaolu, rikkuse ning toreduse taustal. Üleminek sellest võltselust tõelisse ellu polnud talle nii kerge, kui võiks arvata. Selleks oli vaja, et Relimpiod, kelle juures ta elas, kõneleksid talle tavalistest asjadest, et tööd oleks rohkem ja et õmblusmasina müra algaks hästi vara, või et tema ristiisa don José de Relimpio räägiks talle midagi oma minevikust. Niipea kui Isidora üksi jäi, astus masinlikult tegevusse tema haiglane kujutlusvõime, ilma et ta seda ise oleks märganud, tahtnud või mõtelnudki võimalusele seda vältida, ning ta asus vaimus sepistama oma teist elu.

Viis päeva pärast Madriidi jõudmist ja neli päeva pärast tüli Kaanimooriga oli Isidora hommikul kauemaks magama jäänud, tõusis tavalisest hiljem ja riietus kiiresti. Sel päeval tõmbas ta esimest korda jalga uued saapad. Kui kenad need olid ja kui hästi nad talle sobisid! Niiviisi mõtles ta kängitsemise juures ja tundis rõõmu, et tal on nii väikesed ja ilusad jalad, ning uhkusega lausus ta endamisi: «Täna vähemalt ei näe ta mind nende hirmsate katkiste jalavarjudega, millega ma Tomellosost tulin.» Võimatu on kirjeldada, kui suurt häbi ta tundis, vaadates oma vanu saapaid, mis seisid nurgas, samuti hirmsasti häbenedes. Ta tõotas, et annab need viletsad kotad esimesele vaesele, kes ukse taha tuleb.

Ta pani selga lihtsa musta kleidi, mille ta neil päevil suure kiiruga oli endale õmmelnud, heitis loori üle pea ja õlgade, vaadates end peeglis linnulike liigutustega, ja kavatses väljuda. Enne avas ta veel palkoni ukse ja vaatas tänavale. «Seal ta juba ongi. Kui täpne ja rüütellik ta on!»

Ta väljus. Relimpio omad küsisid talt, kuhu ta läheb.

«Lähen otsin oma tädi üles,» vastas ta.

Ja trepist alla minnes mõtles ta: «Ma pidin valetama. Kui mu olukord muutub ja ma juba oma õigel kohal olen, siis ei lausu ma enam iialgi ühtki valet. Kui vastumeelne on mulle kõik see, mis pole tõsi... Aga mis need inimesed arvaksid, kui ütleksin neile, et lähen Miquisega jalutama?... Täna on pühapäev, tal pole loenguid, ja eile õhtul ütles ta, et tahaks mulle näidata Madriidi kenamaid kohti, Muuseumi, Retiro parki, Castellanat.»

Ja jälle vaatas ta oma saapaid. Dokumendid, mille alusel see jutustus on kirjutatud, ütlevad, et pealsed olid läiketa vasikanahast, sääred aga mustast kalevist ja kaunistatud kenade tepingutega.

«Ma maksin nende eest kolm duurot,» mõtles Isidora viimastel astmetel, «kleidi eest läks seitse, see teeb kokku kümme; koos kuue duuroga, mis ma donja Laurale kostiraha arvel andsin, on kuusteist. Mul jääb veel niipalju, et saan Marianole riided muretseda ja ta kooli panna. Pärast saadab onu mulle veel, ja pärast...»

Isidora elas Hernán Cortési tänavas nr. 23. Miquis jalutas piimapoe ja Hortaleza tänava nurga vahel edasi-tagasi ja tal oli seljas punaste revääridega mantel, sest kuigi ilm oli selge ja ilus, tundus õhk jahe.

Nad tervitasid teineteist ja seadsid sammud Retiro poole. Vastavalt oma kombele alati teiste mõtteid ja kavatsusi ette ära arvata, mõtles Isidora nüüdki, sellal kui nad esimesi samme astusid: «Kohe ütleb ta mulle, et ma näen teistmoodi välja, et ma olen muutunud, sestsaadik kui ma siin olen...»

Aga ka seekord eksis ta nagu sageli, sest Miquis hakkas rääkima millestki hoopis muust.

«Mulle paistab, et ma tunnen neid Relimpio-näitsikuid,» ütles ta. «Olen näinud neid kõrgemais regioonides. Saad aru? Kuningliku teatri rõdul.»

«Jah, nad käivad mõnikord seal. Nende nimed on Emilia ja Leonor. Nad töötavad väga palju, õmblevad masinaga, aga teenivad vähe... Nad loovutasid mulle väikese toa, mille palkon on tänava poole. Ma ei tea õieti, aga enne mind elas seal vist keegi preester. Vaesekesed peavad aitama ülalpidamist teenida. Nad on väga head. Minu ristiisa don José on äärmiselt lõbus tüüp.»

Isidora naeris, ja kasutades üht oma hiilgavamat annet — oskust luua paari vähese joonega mõne isiku portree —, seletas ta:

«Sa ei tunne teda? Kui sa oleksid teda kordki näinud, ei unustaks sa teda. See on roosapõseline galantne vanahärra. Tal on väikesed heledad vurrud nagu kompvek ja suu aina magusalt pruntis... Silmad on justkui siirupist või ma ei tea kuidas öelda... Nad näivad kahe ülearu küpse viinamarjana. Ta kannab kuldtopsuga pigimütsi ja on nii peen, nii klanitud... Räägitakse, et ta olevat olnud suur naistekütt. Ta õmbleb masinaga, et aidata tüdrukuid, aga tegelikult on tema ametiks see, mida nimetatakse kahekordseks raamatupidamiseks. Ta lõbustab end sellega, et kannab kõik kulud suurde raamatusse, kas kujutad ette... Sa pead temaga tingimata tuttavaks saama.»

«Kas majas on ehk arsti vaja?»

«Ah jumal, jah! Donja Laura kaebab mingit valu... ma ei tea kus.»

«Ma tulen siis sinuga koos sinna. Tulen sulle pidulikult külla, öeldes, et mind saadab sinu Tomelloso onu.»

«Küllap näeme, mil viisil sa majja pääsed.»

Siis rääkisid nad muist asjust ja jõudsid oma jalutuskäiguga vähe edasi, sest Isidora peatus vaateakende ees, et näha ja imetleda neid paljusid mitmekesiseid asju, mida seal alati leidub. Tema peatumiste põhjuseks oli ka salajane soov vaadata end kauplusevitriinides nagu peeglis, sest on ju naistel, ja koguni meestelgi, kombeks heita kõrvalpilk vaateakendele, et veenduda, kas nad nii head välja näevad, nagu nad arvavad või nagu tahaksid.

Muuseum pakkus sellele ebatavalisele tütarlapsele täiesti uudseid muljeid, tema mõtted tõusid lendu ja jõudsid hoopis kõrgematesse regioonidesse kui see, kus nad muidu igasuguse tühja-tähja keskel maad ligi liikusid. Ilma et ta oleks lugemise kaudu omandanud arusaamist tõelisest kunstist, ilma et ta oleks kunagi näinud midagi peale armetute soperdiste, taipas ta, kuivõrd oivaline oli see, mis siin ta silmade ette astus; ja pöörates tummas imetluses pilku ühelt pildilt teisele, leidis ta nad kõik või peaaegu kõik nii veatud ja täiuslikud olevat, et ta andis endale tõotuse sagedamini Pradosse tulla, kogema seda kirjeldamatut naudingut, mis talle seni tundmatu oli. Ta küsis Miquiselt, kas ka sellesse hoonesse, mis oli määratud hoiupaigaks kõige ülevamale, lubati rahvast tulla, ja kui üliõpilane vastas, et jah, siis pani ta seda väga imeks.

Lõpuks jõudsid nad Buen Retirosse[1], mille kena nime asjata on püütud asendada maotu nimesildiga «Madriidi park». Seal valdas Isidorat lapselik rõõm, ta tundis kanget tahtmist joosta, juukseid vallandada, astuda paljajalu lompidesse ja kraavidesse, ronida puu otsa linnupesi otsima, noppida lilli, magada varjus, laulda. See kaunis loodus, ehkki korraldamise läbi rikutud, äratas tema tundlikus hinges sõltumatuse ajesid, süütuid looduslapsevaiste. Kuid väga varsti taipas ta, et see oli linnalik maa, puudest ja põõsastest linn. Seal oli tänavaid, väljakuid ja terveid lehestikust kvartaleid. Seal kõndisid daamid ja härrad, mitte karjaste välimusega, hooletult riides, patside ja palja peaga, vaid niisamuti nagu linnatänavail, kinnaste, päevavarju ja jalutuskepiga. Varsti harjus ta vaim nägema Retiros — mida ta tundis ainult ähmaste lapsepõlvemälestuste järgi — justkui looduse leidlikku kohandamist kultuuriga; ta sai aru, et inimene, kes oli kodustanud loomad, on samuti osanud tsiviliseerida metsa. Heites niisiis meelest nood ebamäärased soovid joosta ja vallatada, mõtles ta tõsiselt: «Kui ma järgmine kord siia tulen, võtan minagi kindad ja päevavarju kaasa.»

Pärast seda kui nad olid imetlenud keskset hästi hoolitsetud lillepeenart, tegid nad ringi ümber suure tiigi, mida Miquis nimetas taskumereks. Seejärel viis ta Isidora varjulistesse kohtadesse, tänavakestesse ja labürintidesse, mis on tiigi ja hiina purskkaevu vahel. Miquis oli rõõmus nagu laps, sest ka temale, alalisele Retiro külastajale, avaldas mõju värske kevaderohelus, päikesekiirte mäng okste vahel, puulehtede hellitlev liikumine ja kogu see värske ning mahedalt soe ümbrus, mis mõjus leevendavalt niihästi ihule kui hingele. Tal hakkas mantlis palav. Ta tõmbas selle seljast ja viskas maha. Siis tegi sellest padja ja heitis murule. Isidora istus tema vastu.

«Kas kuuled linde?» küsis Miquis. «Need on ööbikud.»

Isidora oli kuulnud räägitavat ööbikutest, et nende laul pidi olema looduse poeesia kauneim kehastus ja kokkuvõte, sest ta polnud neid seni kuulnud. Need kunstnikud ei tulnud iial Manchasse. Ta kuulatas hoolega, arvates kuulvat oode ja kantsioone, ning ta nägu väljendas nukrat ekstaasi, kuigi see, mis kostis, oli tõtt-öelda tuhandete nokkade vestlus, mingi metsaparlamendi segane vada, milles kõige peenema tajuga muusikki poleks võinud leida armukaebusi, mida nii hullusti on kuritarvitatud kirjanduses. Miquis hakkas naerma, ja nagu pakuks talle lõbu rikkuda ilusa hetke poeetilisust, ütles ootamatult:

«Tead, Isidora, eile ma töötasin anatoomikumis doktor Martin Alonsoga kella kahest kella viieni. Meid oli kolm üliõpilast. Aitasime tal lahata vanameest, kes oli surnud südamehaigusse. Kui sa oleksid näinud, tüdruk.»

Õuduseilmel kattis Isidora näo kätega.

«Kõige kenam töö,» lisas Miquis. «Rumaluke, miks ei peaks sellest rääkima? Kui see on ometi tegelikkus, on teadus ... Mis saaks elust, kui ei uuritaks surma? Kirurgia meeldib mulle üle kõige, tüdruk. Minust saab kas suur kirurg või mitte midagi. Küll sa näed. Kui doktorit seal ei olnud, haarasime surnu käe ja andsime üksteisele säuhti! vastu kõrvu.»

Isidora karjatas.

«Sa oled rumal ... Sa peaksid nägema, missugust rahuldust ma tunnen, kui saan kergitada mõnd lihast oma skalpelliga, suudan eraldada mõne sisemise organi ...»

Isidora tõusis ja pani jooksu, toppides sõrmed kõrvadesse.

«Oota, preili ööbik, ma ei räägi enam sellest.»

Siis läksid nad mujale. Ühe puu najale toetudes istus Isidora mõtlikuna ja vaatas läbi lehestikuava valgeid pilvelaamu, mis majesteetliku aeglusega mööda taevasina sõudsid. Miquis haaras kuiva oksakese, ja lähenenud neiule ettevaatlikult selja tagant, pühkis tal sellega üle näo ning ütles õudsel häälel: «Surnu käsi!»

Isidora kiljatas läbitungivalt; seepeale naersid mõlemad. Miquis laulis katkendeid ooperiaariatest, nad jooksid veidi; noormees peitis end tihedate kontpuupõõsaste taha ja Isidora pidi teda otsima; nad leidsid teineteist kergesti; haarasid üksühel kätest kinni, istusid jälle murule; lobisesid, ahvatletud ilusast ilmast ja kaunist paigast, kus kõik näis äsja looduna, nagu neil maailma ehitamise esimestel päevadel, kui jumal lõi kõik asjad ja leidis nad head olevat.

---

[1] *Buen Retiro* — hea puhkepaik (hisp. k.).

2

Augusto Miquis, kelle kaudu me eelnevate stseenide üksikasju teame, on tänapäeval suure tulevikuga noor arst. Tookord oli ta üpris usin, ehkki rahutu hingelaadiga üliõpilane, kes oli võrdselt vaimustatud kirurgiast ja muusikast — milline antitees! —, kahest hoopis erinevast alast, millel ei paista omavahel mingit ühendust olevat ja mis ometi on ühendatud inimaju tohutu avaras, tohutult heterogeenses valdkonnas. Ta meenutas tundeküllaseid meloodiaid, graatsilisi ritornellosid ja ülevaid kadentse, kui ta vaikiva anatoomikumi amfiteatrina kerkivate pingiridade ees uuris mõne meietaolise olendi keha hajuvil jäänuseid. Raouli ja Valentina juuresolekul või Wilhelm Telli üleva salanõu ees või kontserdisaalides mõtles ta kodarmise randmepainutaja aponeuroosist. Istudes oma raamatute juures nagu lind oma pesakonna kohal, unistas ta hiiglaslikust monumendist, mis väljendaks inimvaimu pingutusi pürgimuses paleusliku poole ja mille tipus Beethoven oleks kaelakuti koos Ambroise Parégal!

Ta oli sündinud külas, mis oli maailmas niisama kuulus nagu Babülon või Ateena, ehkki seal polnud iialgi midagi juhtunud: see oli Toboso. Taevas oli andnud talle harukordselt terava mõistuse, mis tolles eas avaldus veel korrapäratu geniaalse vaistuna. Tema usinus polnud püsiv nagu on keskpärastel vaimudel, vaid katkeline ja tujukas. Kord ta otse neelas raamatuid, õppis pingeliselt ja tegi agaralt kirurgia praktikume, samas aga jättis kõik selle sinnapaika, et lugeda klaveri juures partituure, mängides neid kahe sõrmega ja üsna vähese muusikalise arusaamisega. Kuid töö ja jõudeoleku niiviisi vaheldudes oli ta vähehaaval siiski teadusse süvenenud ja iga idee, mille ta endasse vastu võttis, kandis tema vaimus kohe oivalist vilja.

Kõik uusimad teooriad kütkestasid teda, kõige rohkem siis, kui nad olid traditsiooni vaenlased. Transformism loodusteadustes ja föderalism poliitikas võitsid ta täielikult. Ta oli osav kõnemees. Imekergesti omandas ta niihästi raamatutes kui ka õppejõudude loengutes esinevaid mõtteid, võttis omaks õpetajate lauseid, nende stiili ja isegi nende

hääle metallikõla. Naljatades jäljendas ta kõiki teaduskonna professoreid, ja kuna tal oli haruldane mälu, siis võis ta niisama hästi korrata mõnd rasket allegrot kui pidada paarkolm kõnet arstiteaduse või loodusfilosoofia alalt.

Tema lõbus, pilklik meelelaad avaldus loendamatuis torgetes, sageli mitte just leebeis naljades, tabavais märkustes ja vaheldusrikkais vestlustes, kord täis liialdusi, kord täis naljakat pedantsust, millest muidugi ei järeldunud tema pedantsus, vaid tema oskus naljatada isegi teadusega. Võttes õõnsa, paatosliku tooni, tõi ta kuuldavale kõik teadusliku fraseoloogia kõlavad fraasid, udused väljendid ja pistis nende vahele omaloodud vaimukaid ning originaalseid paradokse.

Isegi tänapäeval, olles põhjalike teadmistega mees, pole Miquis jätnud neid vigureid ja lõbustab meid oma naljaka lobisemisega. Mõnikord näib, nagu tahaks ta laita seda, mida ta jumaldab; kuid tegelikult ta ainult pilkab seda, mis on tõesti pedantne. Tookord polnud see nii; tema pilge ei säästnud ei tõde ennast ega jumaldatud teadust. Kolikambris, mis tema eluasemeks oli ja mida võiks nimetada vaidlustekoopaks, võis kuulda tema paatoslikku häält lausumas järgmist või midagi selletaolist: «. . . sest me näeme kogu aeg, mu härrad, et saatuslikus ühenduses esinevad diateesinähtused põhjustavad organismi üldist nõrgenemist, soodustavad lümfatisetõve ja tuberkuloosi levikut, millistest viimaseid ma teie lahkel loal, mu härrad, nimetaksin inimsugu närivaiks tõukudeks, kahjulikeks putukaiks, mis näivad viivat teda vastu hävingule . . .» Või siis hüüdis ta, tõustes teooria kõrgustesse: «Tunnustades revolutsiooni, mu härrad, mille loodusteadused, eriti keemia, on nüüdisaegses arstiteaduses tekitanud, ei saa siiski väita, et keemia kui niisugune üksi moodustab mingi arstiteadusliku süsteemi, sest enne orgaanilise keemia seadusi tulevad eluseadused. Pöörake pilk Paracelsusele, Helmont'ile ja Agricolale, ja mis te seal leiate, mu härrad? . . .»

Isidora nägi üht ämblikku end niidi küljes alla riputamas, üht lindu kandmas nokas õlekõrsi, valgete liblikate paari, kes hõljusid õhus elegantse sujuvusega, millest nii palju on räägitud luules, ja nende ning mõnede teiste sama laadi nähtuste kohta tegi ta märkusi, mis Miquise naerma ajasid.

Aina kõneldes ja kõneldes sattus Augusto lausuma järgmist:

«Mu härrad, evolutsioon järgneb evolutsioonile, sündimine ja suremine on omavahel seotud, iga surm on uus elu, ja selles ilmneb Kosmose harmoonia ning tema ehituse imetlusväärne plaan.»

Kosmos! Millise kauni vastukaja äratas see sõna Isidora vaimus! Kui palju ta oleks andnud selle eest, et teada saada, mis asi see kosmos on! . . . sest, tõepoolest, ta tahtis end harida, tal oli seda hädasti vaja.

«Sa tahad teada, mis asi see on, rumaluke?!» küsis Miquis. «Noh, ma näen, et vaimuvalguse poolest oled sa küll äärmiselt tume.»

«Ma ei oska muud, kui ainult lugeda ja kirjutada; ma tahan veel midagi õppida, sest oleks väga kurb, kui ma jääksingi nii harimatuks nagu praegu. Õpeta mind. Ma arvan, et see on hirmus raske. Aga igal asjal . . .»

«On omad raskused,» lisas Augusto ülimalt pateetilisel toonil, «sest, härrased, me peame alustuseks tähendama, et kogu maailm koosneb ühtedest ja neistsamadest mitteloodud ja mittehävitatavaist aineist ning püsib nendesamade igaveste jõudude abil, mis toimivad ühtede ja nendesamade seaduste järgi kõiges, alates nähtamatust aatomist kuni taevakehade tohutu hulgani, säilides muutumatuina oma kogutoimes . . . Kas said aru?»

«Vanapagan ise saagu sust aru . . . Küll on jama!»

«Kui ilusad silmad sul on!»

«Loll . . . Lähme kiskjaid vaatama.»

«Ei taha. Ons sinust kangemat kiskjat?»

«Lõvi.»

«Ah lõvikesed mulle! . . . Need kaks lohukest, mis loodus sulle mälurlihase ja sõõrlihase vahele on vajutanud, ajavad mu pea segi . . . Ära tee tõsist nägu, sest siis kaovad lohukesed ära.»

«Lähme siit minema,» ütles Isidora tüdinult.

«Me oleme looduse laboratooriumi kõige üksildasemas paigas. Härrased, meil on lubatud viibida tema salapärase loovtöö juures. Astugem sügavasse metsa, seal tabame uute elude esimesi värinaid. Näete, härrased, kuidas päikese kallistatud lõputuist munakestest väljub lõputult olendeid, kes proovivad okste vahel oma esimesi samme ja esimest häälitsemist. Kas te ei kuule, kuidas esimest korda puhuvad oma väikesi trompeteid need tiivulised lapsed, kes elavad ühe päeva ja ühe päeva jooksul täidavad lärmiga selle jalaka ümbruse? Taimeriigis, härrased, kuulutab uus põlvkond oma tulekut ette iiveldamapanevate lõhnadega, millest mõned erutavad teid, nagu võiks haistmismeelega hingata elamise olemust ennast. Viljakuslained kanduvad ühest kohast teise, sest õhk on nähtamatute armude vahendaja või kupeldaja. Te tunnete, et need hoovused puudutavad teie olemise sügavaimat sisemust. Vaadake neid õrnu võsusid, vaadake, kuidas tolle salapärase jõu mõjul tillukesed lilled end oma kõige uhkemate rüüdega ehivad, kuidas maarjalilled end mukivad, vaadates end tolles ojapeeglis, kuidas kenitavad end . . .»

«Jää vait . . . Sinust saab küll võrratu professor . . .»

«Poeedist professor, kes on auditooriumide nuhtlus. Vaata: sel päeval, kui ma arstiks saan, hakkan pidama loenguid, et seletada . . .»

«Mida?»

«Tahan anda õpetust looduse harmoonia mõistmiseks,» ütles Miquis talle silma vaadates, «ja seletada neid kuldseid kiiri, mis sünnivad sinu silmateras ja levivad vikerkestale . . . Lase mul vaadelda neid lähedalt . . .»

«Kui tüütu! Jäta juba . . . vii mind kiskjaid vaatama!»

«Noh, naisuke, mu kulla abikaasa, läki siis neid loomakesi vaatamata,» ütles Augusto kannatlikul toonil. «Sestsaadik kui ma sinuga abiellusin, ei anna sa mulle silmapilkugi rahu. Noore neiuna olid sa nii mahe ja lahe, nüüd, abielunaisena, aga nii toriseja ja nõudlik . . . Noh, läki, ma näitan sulle nii palju tiigreid kui tahad. Ja mis siis veel? Võib-olla tuleb sul tahtmine kaelkirjakut näha? Ah, Isidora, Isidorakene!»

Mõlemad jäid seisma ja vaatasid naerdes teineteisele otsa.

«Kui sa mind ei kaelusta, siis lähen ma lõvipuuri . . . Tahan olla talle lõunaroaks! Kas sinu armastus või enesetapp.»

«Sa oled küll päris hull.»

«Enesetapmine näitab inimese täielikku võimu enda üle, sest kui inimene viskub olematuse armurohkete käte vahele . . . Aga läki nüüd härraseid mammaale vaatama.»

«Mis need mammaalid on?» küsis Isidora, kindel oma kavaluses end harida.

«Mammaalid on jama. Kullake, ära sa mul õpetatud naiseks hakka! Naise suurim veetlus seisab just teadmiste puudumises. Ütle mulle, et päike on mürakas savinõu täis leegitsevat tuld; ütle, et maailm on suur turuväljak, ja sa lähed mulle aina armsamaks. Iga rumalus tõstab sind ühe astme võrra ilu aukraadide redelil. Väida, et kolm ja kaks on kaheksa, ja sa tõused kõrgemale Venusest.»

«Ah, mine, ega ma ei tahagi õpetatud naiseks saada, tahan ainult teada hädavajalikku, seda, mida teavad kõik peenema seltskonna inimesed, veidike kõigest, pisut aimu kõigest... saad aru?»

«Kas oskad õmmelda?»

«Jah.»

«Oskad triikida?»

«Keskmiselt.»

«Oskad paigata?»

«Kuidagiviisi.»

«Ja keetmisega, kuidas sellega on?»

«Läheb ka, läheb ka.»

«Sa sobid mulle, tüdruk. Ma ei ütle muud, kui et sa sobid mulle, ja sellega on kõik öeldud.»

«Aga sina mulle küll ei sobi.»

«Boa constrictor.»

«Mis asi see on?»

«See oled sina.»

«Aga ei, ütle, on see midagi arstiteaduse alalt.»

«See on madu.»

«Kas saame seda siin näha?... Läki sisse. Kas see siin on kiskjate maja?»

«Sa tahad näha karu? Siin ma olen.»

«Jah, seda sa tõesti oled,» ütles Isidora südamest naerdes.

Ja nad läksid sisse. Pisut igavledes oma juhirollis näitas Miquis Isidorale, puur puuri järel, kangeks jäänud hunte, rahutuid ja metsikuid hüääne, mõtlikku kotkast, laigulisi leoparde, akrobaatidest ahve ja justkui mingi kinnisidee võimuses olevat, tusast, kõhna, söödikuist puretud lõvi, kes näis troonilt tõugatud ja ametist ilmajäetud suverääni. Nad nägid ka gaselle, tuule võistlejaid jooksus; viisakusetuid laamasid, kes sülitavad külastajate peale; ja pikajalgseid känguruid, kes kannavad oma lapsi taskus. Isidora uudishimu sai rahuldust, ent üldiselt ei jätnud kehv zooloogiline kollektsioon talle kuigi suurt muljet. Õnnetud, vabadusest ilmajäetud loomad äratasid temas rohkem haletsust ja vastumeelsust kui imetlust.

«See vaatemäng on pööbli jaoks,» ütles ta põlglikult. «Lähme siit ära.»

«Ehkki armunud,» sõnas Miquis väljumisel, «olen ma kohutavalt näljane. Ülevaist tunnetest ei aita, inimlik meel nõuab oma osa. Armastagem teineteist ja võtkem kehakinnitust.»

3

Ka Isidora tundis juba nõrkust. Nad arutasid veidi aega, kas teha siinkohal lõpp jalutuskäigule ja minna kumbki oma koju, kuid lõpuks jäi peale Miquise ettepanek süüa mõnes neist väikestest kõrtsidest, mis asuvad Campos Elíseose läheduses. Muidugi ei olnud need peenuse ega mugavuse eeskujuks, nagu Isidoral oli võimalus tähele panna, kui ta istus lonkava ja kõikuva laua taha, igerikule toolile, ja nägi jämedaid laudlinu ning veel jämedamat rõivastust, mida kandis räpane ja suitsu järgi haisev naine, kes neid teenima tuli.

Lauale ilmus kõhnuke omlett, milles värvuse järgi otsustades oli rohkem sibulat kui muna, ja Miquis jagas selle kohe ära. Vein, mis saabus omleti saatjana, oli teravamaitseline ja must nagu ilge segu piprast ja tindist. Omletile järgnev roog, mis pidi olema pearoaks ja mis kindlasti pälvis tähelepanu liha kõvaduse poolest, millest ta oli tehtud, meeldis Isidorale niisama vähe kui paik ise, selle perenaine ja vein. Põlguse ja vastikusega vaatas ta kõrtsi seina, mis oli nagu mõnel viletsal laudal, sisustust, rohmakaid pilte, kus oli kujutatud keksumäng, pani tähele muldpõrandat, laudu, kogu majakraami, rohelisi kaste kikkapuudega, mille lehti kattis kõvaks tõmbunud tolmukoorik, lihtrahvarõivais publikut, kes vähehaaval lähedal olevate laudade taha asus, inetut lärmi, ebameeldivat väljavaadet marineeritud kala tünnidele, kust nirises soolvett...

«Kui labane!» hüüdis ta, suutmata end tagasi hoida. «No küll sa tood mind ikka kohtadesse...»

«Mis siis!... Kas sa ei taha rahva kombeid tundma õppida? Mind veetleb kontakt rahvaga... Teinekord, markiis, läheme mõnda Madriidi peenesse restorani... Tänaseks palun vabandust... Su näokesest on näha, et sa pole oma nälga kustutanud.»

«See paik pole minu jaoks,» ütles Isidora grimassi tehes.

«Häbematus, su nimi on naine!» hüüdis üliõpilane, samaaegselt naerdes ja mäludes. «Valiv, nõudlik! Milleks selline peenutsemine? Me oleme rahva lapsed; oleme sündinud ülla rahva rüpes; rakkus käed on kiigutanud meie punutud hälle; oleme kasvanud ilma hoolitsuseta, tatistena, paljajalu; ja omalt poolt ütlen ilma häbenemata, et olen teinud lõunauinakut niiskes vaos, sea kõhu kõrval. Teie, proua hertsoginna, olete kahtlemata kõrget päritolu, olete roomanud vaipadel ja olete lõhkunud hõbedast kõristeid; aga te olete imenud sõime nagu mina, ja nüüd me oleme võrdsed ning oleme koos siin kõrtsis lihtrahva auväärsete meeste ja veel auväärsemate naiste keskel. Inimsugu on nagu vesi — ta püüab alati ühtlase taseme poole. Kõige uhkemad jõed suubuvad merre — see on rahvas; ja sellest tohutust merest, sellest rahvast, tulevad vihmad, mis omakorda moodustavad jõgesid. Sellest kõigest järeldub, markiis, et ma armastan sind nagu oma silmatera.»

«Lähme minema,» ütles Isidora tüdinult.

«Lähme Rikaste Maale,» kostis Miquis, kui oli arve tasunud. «Lähme pikkamisi Castellana poole, nii et sa saaksid tõldadest isu täis vaadata, sa aristokraat, sa rahva vereimeja . . . Tead, ma peaksin sul pea maha võtma . . . Aga selleks, et see ära süüa.»

Millise süütu usalduslikkuse ja sundimatusega läksid nad nagu kaks lähedast sõpra mööda käänulisi radu, mis viivad Aragóni teelt Pajarillosele! Nad laskusid nõgudesse, kus kasvas kidurat teravilja, tõusid prügimägedele, kus muld, mida siia vedasid linnavalitsuse vankrid, hakkas pikkamisi kujundama tulevasi tänavaid; möödusid kaltsukorjajate onnidest, mis olid tehtud laudadest, katkistest ustest ja mattidest ning kaetud vanade petrooleumivaatide plekiga; nad peatusid, et vaadata poisikesi ja õlgedes siblivaid kanu; möödusid tellisetehastest; jäid siin-seal peatuma, võtsid istet, läksid jälle edasi, ruttamata, väsimata.

Aeg-ajalt tõi Miquis kuuldavale naljakaid ülistusi maastiku kohta.

«Seal on Egiptuse püramiidid,» ütles ta, «mida me kutsume tellisetehasteks; siin nende plonnidest müüride rusunenud amfiteater. Milline taimestik! Pane tähele neid põliseid takjaid, mis oma vartega päikese kinni katavad; neid vohavaid kassinaereid, mille läbipääsmatus tihnikus varjab end kohutav sisalik. Vaata neid ehitisi: Veneetsia San Marco, Hagia Sophia, Escorial . . . Ah, Isidora, ma armastan sind, ma jumaldan sind! Kui kaunis on maailm! Kui ilus on päev! Kuidas päike paistab! Kui ilus oled sina ja kui õnnelik olen mina!»

Möödus teisi samasuguseid paare; möödus koeri; läks mõni politseinik malbe teenijatüdruku seltsis; möödusid karjased oma kitsedega; ronisid sipelgad, ja aeg-ajalt pühkis kiiresti üle maa vari, mida heitis üle nende peade lendav lind. Ja nemad muudkui lobisesid. Miquis alustas sellega, et jutustas oma üliõpilaselust, mis oli täis naljakaid juhtumeid. Tema vanem vend, Alejandro Miquis, kes oli õppinud õigusteadust, oli mõni aeg tagasi surnud hirmsasse haigusse.

Augusto oli juba lapsest saadik ilmutanud huvi arstiteaduse vastu ja iial polnud ta oma elukutse valikus kõhelnud. Isa saatis talle kolmkümmend viis duurot kuus ja ta oskas sellega läbi tulla. Tal oli olnud seitseteist perenaist! Kuuraha andis talle üle üks lihtne ja mõistlik vanapoolne mees, Toboso Miquiste perekonnasõber ja omajagu sugulanegi, kellel oli ka ülesandeks tudengi järele valvata ja talle tarbe korral nõu anda. Selle tubli mantšalase nimi oli Matías Alonso ja ta pidas Aransise lossi uksehoidja ametit.

Aransise nime kuuldes Isidora kahvatas ja ta süda hüppas rinnus. Oma spontaansuses oleks ta tahtnud midagi öelda, kuid hoidis end siiski tagasi, kohkudes mõttest, et oma ennatlikkuses võiks ta midagi välja lobiseda. Pärast siirdus nende vestlus teemale, mis selliste paarikeste jalutuskäikudel kõige tavalisem on. Nad rääkisid oma püüdlustest, tulevikust, sellest, kelleks kumbki lootis saada. Miquis kõneles tõsiselt, loobumata siiski oma iroonilisest ilmest — õieti ei saanudki ta oma ilmet muuta, sest tema nägu ise oli iroonia. Ta lootis saada kuulsaks arstiks ja üliosavaks kirurgiks. Ta kavatses nõuda iga operatsiooni eest suurt tasu, et elada toreduses, unustamata ka oma head ja ausameelset isa, kehvapoolset talupidajat, kes praegu tõi nii palju ohvreid, et võimaldada talle elukutse õppimist. Niipea kui õpingud lõpetatud, mõtles Miquis kandideerida kohale hospidalis.

«Just hospidalis saab palju õppida,» ütles ta. «Need paigad on valusa tõelisuse raamatud. Nendes on teooria ühendatud kogemusega valu sideme kaudu. Hospidal on sümptomite muuseum, ülirikkalik haigusjuhtumine atlas, üleni elav ja tukslev. Seda, mis ühel haigel puudub, on teisel ülearu, ja kõik kokku moodustavad nad suure õpperaamatu. Seal võib uurida loendamatuid ohustatud elu liike ja loendamatuid surma laade. Lõpmata paljud kaebamisviisid teatavad lõpmata paljudest kannatamisviisidest ja need omakorda lõpmata mitmekesist laadi hädadest, mis piinavad inimese organismi; millest järgneb, et ülim hüve, Teadus, toitub kõigest halvast ning sünnib sellest, nii nagu ilusate aromaatsete õitega taim on lihtsalt mullas ja sõnnikus sisalduvate labaste või jälkide olluste transformatsioon.»

Miquis kavatseb palju ja usinalt töötada, põlgamata kurba vaatemängu, tülgastavat haigust, kohutavat surmaheitlust, sest selle viletsuse najal kasvavad tema teadmised. Pärast tulevad hästi tasutavad visiidid, tulusad konsultatsioonid. Ta valib mingi eriala. Ja lõpuks püüab ta saada täielikku rahuldust sel viisil, et võtab alalise abonemendi Ooperisse, kus tema vaim, väsinud liiga sagedasest kokkupuutest inimlikuga, võiks kosutada end jumaliku kunsti värskendavas hõnguses.

Seejärel tuli Isidora kord oma püüdlustest rääkida. Aga seda oli nii raske teha! . . . Tema ideaalid olid ähmased, ja tema eriline seisund, tema peenetundelisus ei lubanud tal neist palju rääkida. Oo, kui ta oleks ütelnud kõik, mis tal öelda oli, oleks Miquis imestusest soolasambaks jäänud. Kuid ei, ta ei võinud oma lugu täie selgusega avaldada! Asi oli tõsine. Kurva oleviku ja särava tuleviku vahel võis tulla palju pahandusi: ebameeldiv protsess, mitmesuguseid perekondlikke küsimusi, skandaale, paljastusi; võis tulla ilmsiks seni saladuses olnud fakte, mis hämmastaksid kõrgemat seltskonda, pandagu hästi tähele, Madriidi kõrgemat seltskonda. Esialgu võiks öelda ainult niipalju, et tema polnud see, kes ta näis, et tema polnud Isidora Rufete, vaid Isidora . . . Küllap omal ajal kõik küpseks saab; omal ajal saadakse teada nimi, suguvõsa, tiitel . . . Elame, näeme. Sääraseid asju ei juhtu igapäev, aga mõnikord küll . . .

Möödus apelsinimüüja.

«On nad õhukese koorega?» küsis Miquis paari apelsini ostes. «Säh, söö see ära, see klaarib verd. Selge veri teeb selgeks aju, teeb selgeks mõtted . . .»

«Nii et,» jätkas Isidora mõninga halvasti varjatud upsakusega, «kui sa küsid minult tuleviku kohta, siis ei saa ma sulle ehk vastata. Mul pole aimugi, mis minust saab. Kas saavutan ma seda, mida soovin ja mille peale mul õigus on? Maailmas on nii palju pettust!»

«Jah, tõepoolest,» ütles Augusto sel rõhutatult koomilisel toonil, mida ta oskas tarvitada. «Maailm on hädaorg ja pahede mülgas. Pole seal muud kui valu ja valskust. Halb on see maailm, halb, halb ja veel kord halb. Raske on siin elada. Seevastu oleme meie väga head, oleme inglid. Kõiges on süüdi see pagana maailm, see näru. Tema on kõigi halbuste algpõhjus ja allikas, on süüdi kõiges kurjas, mis juhtub . . kosmoses. Ah, kui ma saaksin selle petisliku maailmaga arved õiendada! . . . Aga kuule, mu kullake: oletame, et sa teed niisuguse järsu hüppe ülespoole ühiskondlikul redelil! . . . Ütle mulle, kas sa siis, seal Olümposel, mäletad veel vaest Miquist?»

«Kuidas ma's ei peaks mäletama? Sa oled siis kindlasti kuulus arst.»

«Oh, kui kuulus! . . . Aga räägime peaasjast. Seal ülal olles pead sa muidugi alandavaks saada mõne tohtri naiseks?»

«Kuulsuse naiseks? . . . Oh ei! Mina ei tea maailma asjust kuigi palju, aga mulle näib, et nimekad arstid võivad abielluda . . .»

«Kuningannadega, keisrinnadega . . .»

«Ja eks see loe ka midagi, mu poiss,» lisas Isidora, «et me juba tuttavad oleme. Ja mis minusse puutub . . .»

Milline õrnus helkis ta silmis, kui ta vaatas Miquist, kes teda pilkudega otse neelas!

«Mis minusse puutub . . . siis ei lase ma endale peale suruda abikaasat, kes minu meele järgi pole, ulatugu ta tähtseni kas või taevalakke.»

«Tänu sulle nende sõnade eest!» hüüdis Augusto tema mõlemat kätt haarates. «Oi, kallike, kui külmad su käed on!»

«Ja sinu omad on nii kuumad!»

Isidora mõtles jälle, et iialgi enam ei tule ta tänavale ilma kinnasteta.

«Kas armastad alati vaest Miquist, kes sind üha enam armastab? . . . Sestsaadik kui ma sind Leganésis nägin, olen ma lihtsalt arust ära, ma ei tea, mis minuga toimub, ma ei õpi, ei maga, ei suuda hetkekski unustada neid silmi, seda jumalikku profiili ja kõike muud.»

Isidora hakkas apelsini sööma ja Miquis vaatas teda vaimustatult. Iial polnud neiu talle nii ilus paistnud kui nüüd. Tema apelsinimahlast niisked huuled olid erepunased, nii et nad tõesti meenutasid rubiine, mida luuletajad oma värssides nii rohkesti on kuritarvitanud. Tema väikesed valged, haruldaselt ühtlased ja ilusa läikega hambad haukasid magusaid viile nagu Eeva õuna, sest tollest ajast siiani pole puuvilja söömise viis maailmas muutunud. Apelsinisöömine pani liikuma kaks lohukest Isidora põskedes: nad kord muutusid sügavamaks, kord kadusid, mängeldes tema õrna naha pinnal. Nina oli sirge. Ilusad, säravad ja justkui looritatud silmad olid Miquise sõnade järgi samast ainest, millest jumal oli teinud õhtuhämaruse.

Miquis tahtis teda emmata. Isidora oli eraldanud ühe apelsiniviilu ja kavatses seda suhu pista. Nähes sõbra nägu nii enda oma lähedal, mõtles ta ümber, sirutas käe pisut välja ja pistis apelsinitüki Miquisele hammaste vahele. Noormees sõi ära, mis söödav oli, ja hoidis siis nende külmast punetavate sõrmede otsi pisut aega oma huulte vahel.

Isidora tõusis kiiresti ja pani mööda teerada jooksu.

Nad jooksid, jooksid . . .

«Sain su kätte!» hüüdis väsinud ja hingeldav Augusto, haarates neiust kinni. «Oo, merede pärl, sa võtad hinge välja, enne kui end kätte annad.»

«Rahu, rahu, väike tohtrihärra,» ütles Isidora väga tõsiseks muutudes.

«Rahu armastuses! Armastus on elu, veri, noorus, ühtaegu aade ja mäng. See pole logaritmitabel, gooti seaduste kogu ega tollimäärustik.»

«Võtke aru pähe, härra Miquis!»

«Aru on mul peas, preili, ja väga selge aru. Ma tean, mis ma räägin. Kuula hästi. Oma isa nimel, kes on mulle kõigest kallim, vannun, et abiellun sinuga.»

«Oi, kui kähku see käib! . . .»

«Mis ma olen öelnud, seda olen ma öelnud.»

«Eks sa vaata!»

«Üks Miquis ei tagane oma lubadusest, ei muuda meelt, Miquise sõna on püha.»

«Mõtle ometi!»

«Ma olen pärit Tobosost, külast, mis on kuulsaim kuulsamate hulgas. Tobosolane ei või olla petis.»

«Aga ta võib olla savikann.»

«Ära tee nalja, asi on tõsine. Me räägime kõige tõsisemast, kõige tähtsamast ajast.»

Ja ta oli tõesti väga tõsine.

«Ärme jääme siia,» ütles Isidora, nähes, et üliõpilane otsib kohta, kuhu istuda. «On jahe.»

«Läki edasi. Mujal on meil parem rääkida.»

«Kuhu sa tahad mind viia? Ma ei lähe mujale kui koju.»

«Esialgu läheme Castellanale, et sa midagi ilusat näeksid.»

«Jah, jah, Castellanale. Minu kanoonikust onu rääkis, et Castellana on võrratu.»

«Homme kirjutan sinu kanoonikust onule.»

«Milleks?»

«Et sind kosida. Toetu mu käsivarrele. Läki kiiresti . . . Ma ütlen ju, et abiellun . . . Jah, alles üliõpilane ja kõik nii edasi . . . Minu isa tõstab muidugi hirmsat kisa, aga kui ta sind tundma õpib, kui ta näeb seda kalliskivi, mis on eraldunud Kõigevägevama kroonist . . .»

Isidora naer kostis kaugele. Salamanca linnaossa jõudes hakkasid nad kombekamalt käituma, lasksid käest lahti. Kui nad mööda Ese tänavat läksid, peatus Isidora, imestades pideva müra üle, mis eestpoolt kostis.

4

«On seal mõni suur jõgi?» küsis ta Miquiselt.

«Jah, on küll . . . edevuse jõgi.»

«Aa! Tõllad! . . .»

«Jah, tõllad . . . Terve hiilgav rodu uhkeid sõidukeid . . . See on liikuv toreduselaat.»

Isidora ei suutnud imestusest toibuda. Oli parajasti hetk, mil sõidukeid nii ohtralt kokku kuhjus, et kogu rida pidurdus. Sõidutee ummistus pahandas kutsareid, aga andis pisut puhkust hobustele. Miquis nägi seda, mida näevad kõik: palju rakenditega sõidukeid, mõned väga ilusad, mõnes selgesti avaldumas omaniku «tahan, aga ei suuda», sest hobused olid kõhnad, rakmed vanad ja kutsarite näos võis märgata seda erilist kurbust, mis on omane vaesestunud perekondade teenritele; ta nägi elegantseid daame ja laisku isandaid tõlla pehmetel istmetel mõnulemas, nägi lõbusaid noormehi juhtimas faetoneid ja palju naeratusi, värvide ja joonte kirevat segadikku. Kuid Isidora, kellele see täiesti uus vaatemäng oli täis erilist võlu, nägi midagi rohkemat kui meie kõik näeme. See oli ühe eelaimuse äkiline täitumine. Kogu see toredus polnud talle võõras. Ta oli sellest unistanud, seda näinud, nagu müstikud näevad taevast enne surma. Nii muundus tõelus fantaasia mõjul tema imestunud silmade ees, omandades mõõtmed ja vormid, mis esinevad palavikus ja kunstis. Hobuste ilu, nende uhke samm ja uljad pealiigutused elustasid tema silmis — nagu kunstniku silmiski — hipogrüüfi ebatõenäolise kuju. Istuvad daamid, keda võis näha nii paljude tüsedate kutsarite ja nii paljude hobuste peade vahel, päevavarjude, livreede, nahkade mitmesugused varjundid avaldasid tema pilgule samasugust toimet, nagu igaühele meist avaldaks suurepärase apoteoosifresko vaatlemine, kus esinevad nümfid, pegasus, pilved, võidukaarikud ja lehvivad rätikud.

Kui õnnelikud inimesed need olid! Kui kadestamisväärne oli niiviisi edasi-tagasi sõita, üksteist kohates, tervitades ja üksteise kohta märkusi tehes! See oli suur vastuvõtt puudest saalis või rigodoon ratastel. Millise meeldiva peapöörituse tekitasid kaks teineteisele lähenevat rida ja eri suundades liikuvate kujude kohakuti sattumine. Ratsanikud ja amatsoonid elustasid oma kiire ilmumisega veel enam seda ilusat möllu, kuid aeg-ajalt rikkus seda mõne naeruväärse voorimehetroska ilmumine.

«Peaks ära keelatama,» ütles Isidora sügava veendumusega, «et need jõledad odavad troskad siia tulevad.»

«Las nad olla... Võib-olla istuvad nendes mõned rahalaenajad, kes tulevad siia selleks, et tunda mõnu oma võlglaste, nende tõllasistujate tusastest nägudest. See, kes täna voorimehetroskas istub, sõidab homme landoos... Kõik kokku on see nagu veetõsteseade: kui üks kopp tühjeneb, täitub teine.»

Tuli nähtavale väga uhke sõiduk punases riietuses teenri ja kutsariga.

«Kuningas Amadeo,» ütles Miquis. «Kuningas. Vaata, vaata, Isidora... Mina ei võta kübarat maha nagu need lollpead.»

«Nad vaevalt teretavad teda...» tähendas Isidora kahetsusega. «Aga kui ta siit uuesti möödub, siis tervitan teda suurima viisakusega. Minu kanoonikust onu ütleb, et see hea isand on kirikust välja heidetud, aga kuningas on kuningas.»

Kui esimene vaimustus oli vaibunud, hakkas Isidora nägema naise silmadega, tähele panema riietuse üksikasju, kübaraid, ehteid, sitse-satse.

«Oh, kui palju igasuguseid kübaraid! Vaata seda, Miquis, ja toda seal! ... Oo, kui tore kleit! Ja miks sina, Miquis, siin ratsu seljas ei uhkelda, nagu too noormees seal? ...»

«See on kehk.»

«Ja sina oled mühakas... Kui ilusad on valged mantiljad! See on uus mood, õieti vana mood, mis on nüüd jälle välja otsitud... Ma arvan, et see on ühenduses poliitikaga. Minu kanoonikust onu ütles...»

«Palun ära räägi mulle enam oma kanoonikust onust, see tähendab minu armsast onust... See valgete mantiljade asi on meeleavaldus, protest võõramaalasest kuninga vastu.»

«Kui teravmeelne! Oleks mul valge mantilja, paneksin ma ta ka pähe.»

«Ja mina kägistaksin su sellega.»

«Jõhkard!»

«Lollike.»

«Need inimesed,» kinnitas Isidora kangekaelselt, «teavad, mis nad teevad. See on meie maa paremik, need on peened, kombekad, rikkad inimesed; inimesed, kel midagi on, kes midagi suudavad, midagi teavad.»

«Pettus ja kavalus, fanatism, nõmedus, rumal uhkus.»

«Noh, ja sina? ... Mats, metslane, väiklane norija...»

«Isidora, pea meeles, et sa oled minu naine.»

«Mina ühe posija naine? ...»

«Kuule, Isidora, ma tulen sulle tõesti kallale... Ja isegi mitte sinu kanoonikust onu ei päästa sind minu käest.»

«Aitab naljast. Sa lubad endale tõesti liiga palju! ... Meie maitsed on erinevad.»

«Teie maitsel, proua, tuleb kohaneda minu maitsega. Seda õpetab teile minu sekretär, see on — saarepuust kepp.»

«Sina tahad... mind?! ...» hüüdis Isidora ägedalt, seisma jäädes ja talle otsa vaadates.

«Aga pane tähele... Ma armastan sind nagu arstiteadust... Tee minuga, mis sa tahad...»

«See on juba teine asi...»

«Ma hakkan palju raha teenima, ja kui me abiellume, saad sa kolm tõlda, neliteist kübarat ja terve mäe kleite...»

«Aga ma ei abiellu ju sinuga! ...» ütles neiu äkilise siirusega.

Tema toonis oli pisut üleolevat kaastunnet, mis pidi väljendama umbes järgmist: «Sest ma olen liiga kõrge sinu, nii väikese ja madala jaoks.»

«Sa abiellud, ma ütlen sulle. Kas tahad või ei taha. Ma sunnin sind. Sa ei tunne mind veel. Ma olen türann, peletis, julm khaan, ma hakkan sinu verd imema...»

«Mis asi on khaan?» küsis Isidora oma kanges eneseharimiskihus.

«Khaan on võõramaa frukt. Jätke see tarkuse tagaajamine. Teil tuleb õmmelda, triikida ja supi pealt vahtu koorida.»

«Ei ma sinu supilt küll vahtu koori, mühkam.»

«Takune markiis!»

«Hambakitkuja.»

Mõlemad hakkasid naerma.

«Ma ei armasta sind,» pomises Isidora.

«Ma hakkan nutma.»

«Ma ei armasta sind mitte raasugi.»

«Aga mina jumaldan sind. Mida enam sa mind põlgad, seda rohkem sa mulle meeldid. Kui ma mõtlen, et juba läheneb lahkumistund, siis ma lihtsalt ei tea, mis ma pean tegema... Mul tuleb tahtmine sind röövida.»

«Ja kui palju jalakäijaid!» hüüdis Isidora ilma Augusto naljadele tähelepanu pööramata.

«Siin võid sa pühapäeviti näha kõiki ühiskonnakihte. Nad tulevad selleks, et üksteist jälgida, endid omavahel võrrelda, näha, missugune vahemaa üht teisest eraldab; tulevad üksteist ründama. On ju tarvis tõusta järgmisele redelipulgale. Sa saad näha palju elegantseid perekondi, kel pole midagi süüa. Saad näha pühapäevariietes väikekodanlasi, kes poevad kas või nahast välja, et näida elegantseina ja peentena. Saad näha ka niisuguseid, kes ei hooli teiste arvamustest ja kannavad ammu moest läinud rõivaid. Saad näha isegi pansioniperenaisi, kes on riietatud auväärsete prouadena, ja õmblejaid, kes tahavad esineda peente preilidena. Kõik tõuklevad ja kõik taluvad üksteist, sest siin valitseb võrdsus. Ei kadestata enam kuulsate nimede pärast, vaid jõukuse pärast. Kuna igaühel on pöörane tahtmine kõrgemale positsioonile jõuda, siis alustab ta sellest, et laseb paista, nagu oleks tal see juba käes. Need improvisatsioonid aina ergutavad ihasid. Mida inimesel ei ole, seda ta igatseb, ja pole olemas esimesel redelipulgal seisjat, kes ei tahaks tõusta järgmisele. Teisel astmel seisja tahab, et teda usutaks kolmandal olevat; kolmas püüab paista neljandana, neljas ütleb: «Mina olen ju viies,» ja nii ikka edasi.»

«Tõllad sõidavad juba minema,» ütles Isidora, kes polnud oma sõbra lobisemist peaaegu kuulnud.

Oli hilja. Jõudis kätte hetk, mil sõidukid nagu käsu peale reast lahkuvad ja Prado poole suunduvad. Jalutussõit käib nii kindlate reeglite järgi, et kõik saabuvad ja lahkuvad ühel ja selsamal kellaajal. Isidora nägi kiiresti mööduvaid ratsanikke, kes püüdsid üksteisest ette jõuda, ja kõige julgemad neist poetusid sõidukite möllu sekka; ta kuulis heameelega piitsade plaksumist, kutsarite hõikeid ja nii paljude, paljude rataste müra, kui need kruusa krigisedes niisket pinnast viirutasid. Ka tema oleks tahtnud joosta. Tema süda ja vaim läksid kaasa selle lainetusega. Seal eemal helkis Prado tolmu keskel juba üsna palju gaasitulesid. See udu, mis moodustub inimeste hingeõhust, kastmise aurust ja alalisest pühkimisest (kusjuures luudadeks on kleidisabad), muutus valguse mõjul mingiks fantastiliseks helenduseks, justkui pinnase enda kiirguseks. Nähes, kuidas sõidukid sellesse säravasse kaugusse kadusid, lisas Isidora sammu.

«Lähme siitkaudu,» ütles Miquis, juhtides teda puiesteedelt kõrvale, Saladero vangla poole, et niiviisi lühendada teed.

«Issake, alati viid sa mind kõige koledamaisse kohtadesse, kus pole ühtki korralikku inimest. Kas ka siin on viletsaid kõrtse?»

«Sa tahad, et me koos lõunataksime? Lähme kuhugi restorani.»

«Ei, ei, ei. Aitab juba jalutamisest. See pole viisakas... Mis inimesed küll minu kohta ütlevad! Aitab rumalustest.»

«Neetud olgu tund, mil ma sündisin!» torises üliõpilane. «Nüüd sind maha jätta, lahku minna?... Kas lähed koju?»

«Muidugi. Mis nad küll ütlevad!»

«Oi jah, mis ütleb markii de Relimpio perekond!»

«Nad pole markiid, aga nad on lugupeetud inimesed.»

«Kas tahad minna täna Kuninglikku teatrisse?»

Kuninglik teater! Jälle sõnad, mis maagilise jõuga Isidora südamesse ja meelde tungisid.

«Aga kas sellel nõndanimetatud rõdul käivad...?»

«Lugupeetavad inimesed... Madriidi kõige lugupeetavamad inimesed, valitud paremik.»

Kuna tal ei sobinud õhtul üksinda Miquisega kuhugi minna, siis leppisid nad kokku, et üliõpilane kutsub teatrisse ka Relimpio neiud. Sellele pidi eelnema Augusto nõuetekohane esitlemine donja Laura korteris, milleks nad pärast lühikest kõhklust otsustasid kasutada väikest andestatavat valet. Isidora ütleb, et tädi juurest koju tulles oli ta kohanud noormeest, kanoonikuhärra lähedast sõpra, hõimlast või koguni sugulast. Ta polnud mitte üliõpilane, vaid juba valmis arst ja võis osutada oivalisi ning muidugi tasuta teeneid perekonnale, kelle tervis polnud kiita.

Nad lahkusid teineteisest tugeva käepigistusega, mis siiski Miquise arvates veel küllalt tugev polnud. Isidora oli koju jõudes väga väsinud. Relimpio omad ütlesid talle, et teda oli käinud otsimas üpris kombeka käitumisega härra. Neiu läks oma tuppa, kus teda ootas ülimalt meeldiv üllatus. Kummutil oli tagasimurtud nurgaga visiitkaart.

5. peatükk

VISIITKAART

Süda tahtis tal rinnust välja hüpata, kui ta nägi ilusaid tähti, mis ütlesid: Leskmarkii de Saldeoro.

Ta seisis tükk aega hämmeldunult, valge kaardike käes, ega pööranud silmi lummavailt tähtedelt — mustadelt, millega oli kirjutatud nimi, ja tillukestelt, mis märkisid aadressi: Jorge Juani tänav 13. Võimatu on kirjeldada mitmesuguseid emotsioone, mis Isidora hinges üksteisele järgnesid, mõtteid, mis tal kiiresti peast läbi käisid. Kõik sulandus rõõmuks, millest nagu külluslikust lättest hoovas mitmeid ülevoolavaid tundeid, ja nimelt: sügav tänulikkus kõrgest seisusest isanda vastu, kes teda oli külastanud, ning tungiv soov, et kiiresti, hästi kiiresti, nii kiiresti kui vähegi võimalik saabuks järgmine päev.

Tema hea onu oli kirjutanud kahele Madriidi suursugusele härrale, isale ja pojale, et nad abistaksid Isidorat, oleksid talle kaitsjaiks ja nõuandjaiks tema taotluses oma positsiooni ja pärandit kätte võita. Kummaline ja tänuväärt lugu! Üks neist kahest, kelle kaitset talle oli palutud, ja nimelt poeg, markii de Saldeoro, kelle uljusest ja galantseist vägitegudest oli kumu ulatunud isegi Tomellososse, polnud oodanud, et Isidora teda külastaks, vaid, andes veel ühe tõendi oma poolehoiust õrnemale soole, oli rutanud ise külastama teda nii kehvas elukohas . . .

Ja nagu alati, kui muljetele vastuvõtlik neiu hakkas nägema asju nende meeldivast küljest ja tegema soodsaid oletusi, nii jõudis ta ka seekord oma ettekujutuses uskumatult kaugele ja nägi nüüd vabana ning lahedana enda ees teed, mis varem oli paistnud talle täis raskusi, ta kujutles, et uksed, mis ta oli kartnud suletud olevat, avanevad vabatahtlikult tema ees, ja kõik läheb hästi, suurepäraselt. Omaduse tõttu, mida me tal juba tunneme, elas ta oma vaimus nagu tõelisena läbi kokkusaamise markii de Saldeoroga, kes

loendamatute kuulujuttude järgi oli daamide soosik; ta nägi markiid enda ees, kuulis tänulikult teda kõnelevat, küsitles teda punastades; ta, kui nii võib öelda, ehitas oletuste ja fantastiliste elementide materjalist üles külastuse, mis järgmisel päeval pidi ilmtingimata teoks saama.

Palavikuliselt kujutletud kokkusaamine peene isandaga, kes Isidora arvates pidi olema veetlevate omadustega ehitud, tõi paratamatu tagajärjena kaasa tugeva põlguse vaese Miquise vastu ja häbi selle päeva sündmuste pärast. Jalutuskäik üliõpilasega, söömaaeg trahteris, vilets sibulaomlett, apelsinide söömine tänaval, usalduslik jutuajamine, jooksmine, kõik see taastus ta ettekujutuses mõruda ja halva kõrvalmaiguga, tuues puna näkku. Need väikesed seiklused olid niivõrd vastuolus tema tulevase väärikuse ja seisundiga, et ta oleks andnud ei tea mis, et neid olematuks teha.

Nendest tunnetest — ühelt poolt häbist, teiselt poolt rõõmust — hõivatud Isidora oli niivõrd oma mõtteisse süvenenud, et ta lõuna ajal peaaegu midagi ei söönud. Kuna talle lauas istudes meenus, et ta peab Augusto esitlemise ettevalmistamiseks temast rääkima, ütles ta, et noormees on vaene üliõpilane, põllumehe poeg, hea poiss, aga peast pisut põrunud, enam muusikamees kui arst ja enam arst kui nupumees. Kui Augusto ilmus, keeldus Isidora teatrisse minemast, sest tal oli tekkinud migreen. Ka Emilia ja Leonor ei tahtnud minna ja tubli üliõpilane sattus üpris ebameeldivasse olukorda. Aga kuna ta oli nii taibukas ja oskas imehästi kõigega kohaneda, isegi täbaraimatestki olukordadest üle saada, siis kütkestas ta varsti kogu perekonna oma naljadega. Donja Laura pani ette mängida briskat; don José tõi oma toast võidunud kaardipaki, ja halvasti põleva petrooleumilambi haiseva leegi all moodustasid nad söögitoas kõige rõõmsama manguringi, mida kunagi mõnes pansionis on nähtud.

Säärase labasuse eest põgenedes läks Isidora oma tuppa ja sulgus sinna.

«See vaene Miquis,» mõtles ta, «on hea poiss, aga hirmus tavaline . . . Vaeseke! Mul on temast kahju, aga mis ma võin teha? Kas mina saan teha asju teiseks kui jumal nad on seadnud? . . . Ta on nagu loodud Emilia või Leonori jaoks. Mul on väga hea meel, kui tast saab tubli mees. Tal läheb vaja jõukate inimeste kaitset ning toetust ja nii palju kui minust oleneb . . .»

Ta heitis voodisse, mitte selleks, et magada, vaid et oma ettekujutuse alati lõõmavas kõrgahjus järgmise päeva külastust ikka edasi sepistada, panna see külastus ja selle tulemused petteelu elama. Markii de Saldeoro astub sisse; Isidora tervitab teda suurimas erutuses, räägib temaga värisedes; markii vastab talle ülima viisakusega... Ja kui selgesti ta markiid oma vaimusilma ees nägi!... Isidora otsib kõige sobivamaid sõnu, hoolega hoidudes lausumast mõnd rumalust, millest võiks näha, et ta on nüüdsama tulnud ühest Mancha külast. Markii on kõige täiuslikum rüütel, keda võib ette kujutada... Isidora näitab end väga tänulikuna... Markii jätab oma sombreero tugitoolile... Isidora peaks enne hoolega järele vaatama, kas mõni tool ei lonka, muidu võib otse visiidi ajal veel katastroof juhtuda... Markii lausub talle mõne peenetundelise komplimendi... Isidora peab kõik tema laused ette nägema, et mõelda valmis arukad vastused... Püha taevas! Veel pidi mööduma terve pikk öö ning pool hirmus pikka päeva, enne kui see vaimustuses kokkujampsitud nägemus võis tõeks saada...

Ta pidi toa võimalikult hästi korda seadma... Mida mõtleks too härrasmees seda viletsat majakraami nähes!... Isidoral oli valus vaadata kolme pilti, mis ehtisid tema toa tapetseeritud seinu. Siin kujutas üks vana sentimentaalne estamp vürstinna Poniatovskyt hetkel, mil ta saab teate oma abikaasa surmast; seal oli Nälja pilt; selle vastas seisid ojakaldal kaks kõhna, kurnatud, väga väikeste jalgadega armastajat — mees singikujuliste käistega kuues, naine kahekorruselise kübaraga — ja vandusid teineteisele truudust... Kui donja Laura pahaks ei paneks, viskaks Isidora kõik kolm pilti välja... Noh, ja kummut oma määrdunud vahariidekattega? Parem mitte vaadatagi sinnapoole... Kuid Isidora tõuseb vara ja küürib hoolega kummutit, kolme jalaga pesulauda ning teeb imet puhtuse ja korra poolest... Pärast ostab ta ilusa kaelarätiku... Ta palub donja Lauralt luba tuua võõrastetoast siia kaks damastiga kaetud tooli oma perkalpealistega... Lõpuks... Ta ei leppinud sellega, et mõtles järgmise päeva sündmustele, ei, ta mõtles ka sellele, mis juhtub kolmandal ja neljandal päeval ja järgmisel kuul ja tuleval aastal ja veel kahel, kolmel või neljal aastal.

Oli juba hiline öö ja majas kõik hääled vaikinud, kui Isidora, ikka veel und leidmata mõtteisse süvenenult oma asemel unistas. Oli see õnn või piin? Miquis ütleb, ja võib-olla on see hästi öeldud, et ei eksisteeriks isegi sõna «õnn», kui inimesele poleks antud lohutust seda oodata, nagu lastele antakse mängukann.

6. peatükk

MEHED!

1

Sel tublil naisel, kes teisel pool Kaanimoori seina elas, oli abikaasaks rikas ameerika kaupmees. Selgituseks olgu öeldud, et sõna «rikas» tarvitatakse tema kohta ainult sellepärast, et niisugune oli tema liignimi (teda kutsuti Modesto Rico[1]), ja sõna «ameerika» sellepärast, et tal oli äri, mitte selles Ameerikas, mis on mere taga, vaid selles vähem jõukas ja mitte nii kauges, mis laiub piki Parkalite oja, läheb mööda rahutut Toledo müüritagust ja kaob prügimägede, ehitusprahi ning söejääkide vahele Arganzuela Pampades selle koha lähedal, kus Madriid haisvate suuete kaudu heidab Manzanaresesse seda, mida tal millekski vaja pole.

Modesto Ricol oli müügiputka, kus ta kauples tarvitatud naelte, katkiste kannuste, pannalde, roostetanud lukkude, papagoipuuride, mõlkis traatpunutiste ning vasktindipottidega. Peale selle paikas ja parandas ta kõiksugu katkisi asju. Ta teenis vähe ja selle vähesegi röövis talt tema kiindumus viinamarjamärjukesse.

Ilmal pole nähtud ega saada näha põlgus- ja haletsusväärsemat olendit kui see jõhkard. Paar korda nädalas, ja peamiselt pühapäeviti ning esmaspäeviti, tegi ta arveid oma naise küljekontidel, kord metsõlipuukepiga, kord lihtsalt käega, mis oli kõvem kui graniit.

Sellest ühendusest oli sündinud laps — linnaosa kõige ilusam, kõige meeldivam, kõige kaunima kehakujuga, kõige kavalam ja teravmeelsem poiss. Ta oli tookord kümneaastane, ent näis oma pikkuse ja oma vilaja kasvu tõttu kaheteistkümnesena. Tal oli peenejooneline roosa jumega nägu; oivaline peakuju, suured säravad silmad; tema inglisuud oli vorminud tänavapoisiilme; tema põsed olid kui porikastega piserdatud roosid ning tema selge rõõmus laup, mida ümbritsesid kenad kiharad, otse kutsus katma end loendamatute suudlustega. Nende kenaduste pärast, tema liikmete painduvuse, tema pika ja peene keha sireduse pärast oli tema ema tema üle nii uhke, nagu oleks ta sünnitanud mõne printsi. Poiss rääkis oma ea kohast keelt, naljakate vigadega, neelates alla pooled sõnad ja moonutades teised pooled. Kui taevas on olemas mingi keel või murre, siis pakub taevaisale kindlasti suurimat lõbu ja meelelahutust kuulda, kuidas inglid seda keelt moonutavad.

---

[1] *Rico* — rikas (hisp. k.).

Angustias — keda nimetati ka Kõrendiks — tegi suuri pingutusi, et saaks katta seda õrna ihu rõivastega, mis sobiksid tema poja oivalise näo ja kauni kehaga. Vaesus ei võimaldanud naisele toredust, mida ta süda ihaldas. Kuid jumala abiga läks tal korda täiturult ja mujalt hangitud hilpudega, mida ta ise kohendas, riietada poega nii, et ta sellest mõnu tundis; ta vaatas end selles peeglis, mis oli ta elu ja ta armastus; ta süda paisus rahuldustundest, kui ta kuulis naabrinaiste kiidulaule oma poja kohta. Pühapäevaks olid poisil sinised püksid, mis pikkuselt talle parajaks lõigatud, teiste käes, või õigemini, teiste jalas tarvitada olnud saapad ja pluus, mida ema hoolega igal laupäeval triikis. Aga kõige kenam oli punasest sametist jakike, hästi kulunud, ent niisama hästi kandja kehale sobitatud, ja selle jakikese ümber köitis Angustias laia vöö, mis oli hoolega kokku õmmeldud kahest-kolmest värvilisest paelast, nii et poiss nägi uhkem välja kui prints, ta lihtsalt säras nagu päike, tundus millegi üleloomulikuna ilult ja uljuselt, otsekui toreeroks riietatud jeesuslaps. Sestsaadik kui ta esimest korda Moratinese tänavale ilmus, pandi talle hüüdnimeks Keku ja see nimi jäi talle eluks ajaks. Tema nimi oli Rafael. Naabrid rääkisid, et kõik need kenad rõivad olid olnud surnud laste omad ja kuulusid jumal teab mil viisil hämaralt hauaäärelt kogutud saagi hulka. Pole meie asi seda selgitada ja olgu keelepeksjatel õigus või mitte, igatahes oli Keku nende sitside-satsidega üpris kekk.

See, millest me nüüd jutustame, juhtus ühel pühapäeval. Keku väljus kepseldes oma maja uksest, et minna vallatlema teistesse majadesse. Kõrend vaatas heameelega tema minekut pealt; kuid seda heameelt polnud tema näost kuigipalju võimalik näha, sest hambavalu ja põsepaistetuse tõttu

oli nägu sel päeval peaaegu täielikult rätikuga kaetud. Aga isegi niisuguses olukorras ei puudunud ta otsaesise ümber tragantkummiga kleebitud kiharad, ehispael ega kammid. See oli kõige groteskseim mask, mida võis kujutleda, sest tema näo üks pool näis kõrvitsana, mis oli nii raske, et ta seda vahetpidamata käega toetas.

Ühe hüppega oli Keku Kaanimoori poes. Poeemand tavatses teda hellitada ja kostitas teda vahel piiniapähklitega ja vahel laksudega tagumikule.

«Kae, sina nikkerpea juba siin? . . . Ära tee poes koerust, siis saad mu käest . . .»

«Ja kus on Patt?»

«Töökojas . . . Annaks jumal, et ta sinna jääks . . .»

Ehkki oli pühapäev, töötati köiemeistri juures kuni kella kaheteistkümneni. Mariano polnud tahtnud minna, kuid tema karm tädi oli tal ühe kõrva pihku võtnud, ja . . . looder oli järele andnud!

«Ja kus on Patt?» küsis Keku uuesti.

«Ma ütlen ju sulle, et ta on tööl . . . Ära roni savikannule. Kui sa selle mul ära lõhud, siis saad alles näha . . . No kuule! Ära roni üles, või sa lendad siit nagu tuul.»

«Ja kus on Patt?»

Kõige suuremad küsijad on targad ja lapsed. Tüdinud vastamast ühele ja samale küsimusele, haaras Kaanimoor ühe käega poisi mõlemast põsest kinni ja pigistas neid nii, et Keku suu oli nagu kirsimari. Moor andis sellele musu ja ütles:

«Küll oled sa tüütu . . . ja ise nii ilmatu kena!»

«Lase mind lahti, vanaeit!» hüüdis Rafael, pühkides endal nägu.

«Nii jah, hõõru end nüüd, narrike . . . Sa tegid mindki ilaseks.»

«Ja kus on Patt?»

«Säh sulle Pattu!»

Ja andis talle kaks laksu tagumikule. Keku sööstis kohalt nagu ohakalind, oli ühe hüppega koridoris, teisega siseõues ja kolmandaga toas, kus elas Encarnación ja mis ei paistnud silma mugavuse ega valguse poolest. Sel, kes polnud harjunud niisugustes labürintides liikuma, olnuks raske kindlaks määrata, mis siin üldse oli; kuid Keku, kes tundis paika nagu hiir tunneb sisse- ja väljapääse majas, kus ta elab, ronis kõrgendeile, mis näisid vooditena; laskus mustadesse kuristikesse, mis näisid suurte avatud kastidena; ronis mööda üht vana riiulit üles; roomas mööda tolmuseid põrandaid; pistis käe käänulistesse lõhedesse vormitute seina vastu toetatud kompsude vahel. Ilmselt otsis ta midagi. Tema väike painduv keha libises hääletult ühest kohast teise, kuni ta lõpuks ühele kohvrile toetudes tegi hüppe ja käsi õhus liigutades sukeldus nagu ujuja pärli järele.

See oli pime tolmune nurk, täis pigem kompamise kui nägemise kaudu äratuntavat rimpsu-rämpsu, papist, nahast, metallist esemeid, mingeid seljakotte, tääke, padrunitaskuid, sõjaväemundrite osi — kõik ühe mänguasjadepoe likvideerimisel tarbetuina äravisatud asjad. Keku vaatas ja jäi liikumatult, tähelepanelikuna seisma. Tema hiiresilmad nägid pimeduses seda asjade hunnikut. See oli nagu pilt meresügavusest, kus ärevuses seisva sukelduja ees hiilgavad kahvaturohelises vees karbid. Ämblikud jalutasid esemeil, kuid Rafael ei kartnud neid. Tarakanid tulid ja läksid asjade vahel, põgenedes kobinast ehmunult, kuid Keku ei kartnud ka neid.

Ta seisis veidi aega valvsana ja kahtlevana, vaadates ja valides. Raske oli otsustada, missugust asja võtta. Viimaks jõudis ta otsusele ja haaras ühest sätendavast mõõgapeast kinni ning tõmbas mõõga välja. Siis tuhnis ta asjade segadikus ja nägi galoonide ahvatlevat sära. Tema taskuvargasüda hüpatas ja ta võttis särava eseme. See oli müts, mis näis supinapana, papist kepii, vormitu ja pragunenud, kuid selle ümber oli kolm riba kuldpaberit. Keku, kes nii vähe teadis maailmast, teadis siiski, et kolm kuldtressi on feldmarssali eraldusmärk ja et see on sõjaväe kõrgeim auaste. Minge tehke kindlaks, kust need pagana poisid sääraseid asju teada saavad!

Ta pani mütsi endale pähe ja nägi, et see on hea. Ta haaras mõõga. See oli teritatud otsaga kepp metallist pideme küljes, mis näis olevat algselt teeninud vaskse söepanni varrena. Kogu selle sõjaväekraami rohmakas, ent leidlik valmistamisviis ilmutas samavõrra osavust kui vahendite puudust. Küllap lugeja on aru saanud, et selle varustuse meisterdaja ja omanik oli kuulus Patt, kes väga armastas igasugust sõjaasjandust ja oli maast-madalast ilmutanud võimeid mehhaanilistes oskustes. Ei tea kust, aga arvata võib, et oma reisidelt Ameerikasse, tassis ta kokku purunenud mänguasju, pleki-, puu- ja rauatükke ning oskas mõne vana naela, traadijupi, katkise liigendnoa ja tohutu munaka abil, mis oli haamriks ning ihumiskiviks, lausa imet teha.

Mis puutub kepiisse, siis tuleb õigluse mõttes tähendada, et ta polnud omastanud seda mitte röövimise teel, vaid see oli sattunud tema kätte tänaval, hetkel, kui see kukkus ühelt palkonilt, kust lapsed selle olid alla visanud. See oli haletsusväärne mütsitükk; aga kuidas see tema osavais kätes muutus! Ta pani sellele puuduva noka, milleks tal jätkus poolikust kingatallast; ta muljus ja vormis kepiid, kuni see sai tagasi kuju, mille oli peaaegu kaotanud, ehtis seda kiiskava metallnaastuga, mille oli teinud saapaviksikarbi ümmargusest kaanest, ja tagatipuks pani kepiile nood kolm kuldpaela kullatud paberi ribadest, mis ta ettevaatlikult oli ühelt martsipanikarbilt ära tõmmanud. Väga tore! Niiviisi tuleb asju ajada! Mütsil oli algselt olnud hõbedat ja kulda, mis märkisid majori auastet. Patt laskis tal ühe hüppega tõusta kõige kõrgema sõjaväelise aukraadini kiirusega, mida oleks kadestanud isegi «Gaceta».

Keku oli niisiis mütsi endale pähe vajutanud, mõõga paremasse kätte haaranud ja seisis nüüd nii sõjakas poosis, et kui teda oleks näinud Maroko sultan, oleks ta kohe kõik oma mehed pühasse sõtta kutsunud. Vasaku käega puhastas Keku end tolmust ja ämblikuvõrkudest, mis tema sametjakilt ei tahtnud lahti tulla, ja teinud siis kolm-neli hüpet, sööstis tänavale, karjudes kogu oma lapsekopsude jõuga: «Ma olen Plim!»

Olla Prim! Poisikeste unistus auahnuse varasel koidikul, kui hinges hakkavad tärkama kuulsusevaistud ja vaevalt märgatavalt idanevad kired, sellal kui lapselik keel alles abitult laliseb! See unistus, tollal üldine kõigis lastesalkades, hoolimata kangelase hiljutisest traagilisest surmast, hakkab juba kustuma, sedamööda kuidas hajub meelest jõuline kuju. Aga isegi tänapäeval säilib veel midagi sellest nii kaunist unistusest; veel võib näha viieaastasi narrikesi, kepp õlal ja paberist müts peas, kes tahavad olla Prim või O'Donnell. Väga kahju, et see lõpeb ja et poistel, kes mängivad vaprust, pole oma innustuseks hüüda muid nimesid peale toreerode lärmakate hüüdnimede!

«Näe, millega me hakkama saime!» ütles Encarnación Kekut silmitsedes. «Sina näppasid selle vana rämpsu ära, ja kui teine tuleb, siis läheb kismaks, nii et kao siit rutem kui muidu.»

Keku läks tähtsal sammul mööda Moratinese tänavat. Päev oli tuuline, külm ja kuiv, jõleda Madriidi kevade jõle sünnitis. Sulg Keku mütsil — seal oli nimelt paabulinnusulg — kõverdus tuule käes. Tänaval tatsavate kanade sabad paindusid samuti, ajades neid küljeli porri. Kõik, mis rippus seintel — rõivad, kaltsud, köied — võttis horisontaalasendi; juuksuripoe uksele riputatud vasksed habemeajamiskausid kõikusid; naiste seelikud keerlesid virudena; mehed läksid, hoides käega mütse ja sombreerosid, preestrid suutsid vaevalt kõndida; kõik, mis kinnitatud polnud, kaldus horisontaali poole, ja keset seda üldist korralagedust sammus jäigana ning kõrgina Keku nagu inimene, kes on ülimalt veendunud oma tegevuse tähtsuses.

Ercilla tänavas oli tal juba kuuest poisist koosnev saatjaskond; Labradori tänavas olid temaga ühinenud juba seitseteist tüdrukut ja poissi, kusjuures esimesed — imelik asi! — kõige rohkem lärmi tegid. Valukoja meistri kolm poissi tulid välja, tagudes marssi messingplaadil, ja varsti liitusid nendega — et seda meeldivat orkestrit suurendada — vürtspoodniku kaks jõmpsi, kes mängisid õrnu sonaate, mis tekivad siis, kui põrutada takti järgi plekist petrooleuminõule. Need inimsoo vaenlased olid tillukesed ja räpased. Jalavarjudeks oli neil midagi arusaamatut, sest raske oli kindlasti öelda, kus lõppes ihunahk ja algas saapanahk. Nad olid pealaest jalatallani poritressidega ehitud. Kui räpp oleks aumärk, siis täidaksid nende härrakeste nimed kogu Riikliku Aastaraamatu.

Kui see juba üsna rohkearvuline vägi Peñuelase väljakule, linnaosa keskusse jõudis, ühines nendega veel ilmatu trobikond lapsi. Need olid Paksu Tädi kaks lapselast, koogipagar Ponce neli poega, hambaarsti tütred ja palju teisi. Kõik ühesuguse kelmliku süütuse ilmega, olid lapsed nägudelt ja välimuselt siiski uskumatult mitmekesised. Paljude rõõmsate nägude hulgas oli kaameid, oli võikaid. Päritud rahhiit oli märgistanud paljusid päid oma kollase pitseriga, tähistades kuritegevusele määratust. Lamedaks muljutud kolbad, vistrikkudega kaetud põsenukid ja hõredad juuksed tegid vastumeelseks muidu alati huvitavad lapsenäod. Üks-kaks-kolm varustas kogu salk end luuavartega, pilliroo- ja puukeppidega selle puhthispaanialiku kiirusega, mis pole midagi muud kui loomusunniline relvastumiskihk; ei tea kust ilmusid teravatipulised paberist mütsid hõljuvate äärtega, mida tuul rebis, ja mitmekesised eraldusmärgid, mis igaüks oli teinud oma heaksarvamise järgi. See oli lehekülg kaasaegset ajalugu, kujutatud pildipoognal ühes pealinna unustatud nurgas. Kui lapsed olnuksid täiskasvanud ja tänavad provintsid, siis oleks pildipoogen olnud tõsine, ülearu tõsine lehekülg. Ja tasus vaadata, kuidas väike sõjavägi end vähehaaval korraldas; kuidas ilma käsklusteta moodustusid kolonnid; kuidas naissugu välja praagiti, ehkki mõni tüdruk oli nii mehelik, et kaitses võmmudega oma kohta ja aukrandi.

Kära paisus, sõjavägi suurenes. Kust küll kogu see rahvas välja oli tulnud? Neis peitusid tuleviku lahkhelid, nad moodustasid suure osa tuleviku Hispaaniast, nii suure, et kui leetrid, rõuged, palavikud ja rahhiit neid poleks hävitanud, oleksid nad mõne vähese aasta pärast olnud arvuliselt tähtsal kohal. Nad olid linnaosa rõõm ja mure, oma vanemate virgutus ja südamevalu, vähem kooliõpilased kui koolijooksikud, istandik, kust võib-olla tuli kasulikke inimesi ja kindlasti päevavargaid ning kurjategijaid. Nende vanuse kohta oli raske midagi öelda. Nad olid lapsed ja neil oli kõigile lastele omane nägu, mis niisama nagu linnu nägu ei ilmuta kuigi hästi eluaastaid. Kasvu erinevus näitas pigem tugevuse või põduruse astet kui ilmaletulekust saadik elatud aastaid. Vilets toitumus ja veel viletsam riietus tegi kõik ühtlaselt kurvailmeliseks. Mõned hoidsid huulte vahel nagu sigarit pikka kompvekki, mis näib punasest klaasist silindrina, ja kerge imemisliigutusega tõmbasid teda suhu ja lükkasid välja, korrates seda naljakat sisse-välja mängu uskumatu kiirusega.

Selle sõjaväelise rongkäigu saatemuusikaks oli peale plekknõude tagumise müra kogu parve vali naer, lapselik sädin, millesse segunes enneaegu rämedaks muutunud hääli ja millest aeg-ajalt kostis välja seesuguseid jämedaid nalju, mis laste suust tulles meenutavad meile inetut vapsikut, kui see suminal väljub liilia õiekarikast. Selle maleva ridades oli põlvepikkusi põngerjaid, kes, ninaalune tatine, paterdasid kõverail jalgadel ja vandusid nagu voorimehed, oli mõni hambamurde-ealine, kes praalis oma julgusega; oli niisuguseid, kes kandsid sigarikoni kõrva taga ja tikutoosi mõnes rõivatühemes, mida ei saanud taskuks nimetada. Oli palju valgeid sääri, mis sirutusid välja räbalatena rippuvate pükste avadest; oli musti koibi, peenikesi pihtu, mida vöötas määrdunud nöör või vormitu riideriba; oli vanaisadele kuulunud jopesid ja pükse, mis olid olnud varrukad; pluuse, mis veel mäletasid oma vestiks-olekut; karvamütse, mis olid olnud elegantsete daamide muhvid. Kuid kõige enam elustasid seda pilti silmade sära ja lõbusad rõõmupuhangud. Selle sõnadeta keele abil ütles see lapselik sõjavägi selgesti: «Me oleme juba mehed!» Kui palju musti silmateri selles parves säras vaimuandest ja algatusvõimest! Kui paljude hoiakus oli märgata julmuse algeid! Seal oli kadedus, siin heldus, samas lähedal võimukus, pisut eemal orjameelsus, ilmsed egoismieod kõikjal! Lastesalga ähmane sumin kätkes valjusid hüüdeid, mis tahtnuksid lausuda: «Me oleme ulakad lapsed; me pole inimkond, aga siiski selle visand. Hispaania, me oleme sinu lapsukesed, ja tüdinud härjavõitlusmängust, mängime kodusõda.»

2

Nad jõudsid ringraudtee äärde, mis läbib linnaosa ilma ühegi tõkkepuu või vahita. Viletsus koduneb hädaohuga nagu sugulasega. Nad kuulsid veduri vilet ja otsekui äraneetud hinged hakkasid tantsima rööbastel, trotsides mürinal tulevat rongi. Nad õrritasid ja mõnitasid teda, seni kui vedur kurvi tagant välja ilmus, ja seda nähes pudenesid laiali nagu varblaseparv. Kaubarong möödus tohutu suurena, raskena, pannes maa värisema, ja lapsed mõlemal pool rööbasteed tervitasid teda hirmsa pilkekisa ning vilistamisega, ähvardasid teda rusikate ja keppidega, sinatasid teda, matkisid häbematu pilkega veduri puhkimist, kepsudelõnkuvat liikumist ja lõpuks õnnistasid pidurivahti kõikvõimalike sõimunimedega. Rong hoolis neist niisama vähe kui mõnest sääseparvest ja kadus, jättes enda taha suitsu ning müra.

Sõjavägi korraldas taas oma ridu ja marssis edasi, Keku eesotsas. Oo, ta käsutas juba! Naudi, naudi oma kõrge seisundi ausära, sest tuleb aeg, mil suurus alandatakse ja kõrged tornid varisevad. Nad liikusid edasi mööda tasandikku, mis laiub Jeesuslapse hospidalist jäärakut ümbritsevate põuaste küngasteni. Seal pole veel maju, see tähendab, pole viletsust. Mis te arvate, kes neid seal vastu võttis? Noh, isakalkun, kes elab lähedasel prügimäel ja kes igal hommikul jalutas üksinda tasandikul selle ülespuhutud tähtsusega, mis annab talle nii palju sarnasust teatavate isikutega. Kalkun vaatas neid, nemad vaatasid teda ja peatusid. Kalkun ajas saba laiali ja pidas neile tervituskõne, see tähendab, pärast paari-kolme turtsatust, mis on kalkuni loomulik hüüatus, tõi ta kuuldavale valju kulina, mis sarnaneb haukumisega. Määratu lastekoor pahvatas laginal naerma. Lind ajas uuesti saba laiali ja pidas neile uue kõne, öeldes «Mu kallid kaasmaalased . . .», endal kael punane nagu kinaveriessents ja lont paisul, justkui oleks ta mõni ohatiste all kannatav

oraator. Mida rohkem lapsed kisasid, seda rohkem tema kulistas. Igale hüüatusele vastas ta turtsumise ja kulistamisega. Need tundusid olevat tervitushüüded isamaale, elagud, millele vastasid hurraad. Siis tegi ta pöörde ja hakkas ees minema. Ta oli nagu see endisaegse sõjaväelase karikatuur, keda kutsuti ülemtrummariks. Tuul sasis ta sulgi, ja kui ta tiibu lohistades ning turtsudes seal maleva ees läks, oli ta tõeline edevuse võrdkuju. Tal puudusid ainult ristid, kõnevõime ja küllaldane vanus, et olla see, keda mina mõtlen.

Oli saabunud hetk, mil malev pidi midagi tegema, et oma olemasolu õigustada. Mis ta võiks teha? Kas lihtsalt pidada sõjaväepidu või jaguneda kaheks salgaks ja võidelda kõigi reeglite kohaselt? Sumin ja segadus osutasid, et väesalk esitas iseendale selle küsimuse. Varsti ei kuulnud seal keegi enam oma sõnu. Lahkarvamused ajasid read segi ja nüüd polnud enam muud kui müksud, võmmud, kisa. Viimane kui üks tahtis olla Prim, isegi too kõverjalgne põnn. Mis, kas Keku polnud juba küllalt kamandanud? Isegi kalkun kulises, justkui helisid välja oksendades, et: «Mahaa . . . aaa Keku!»

«Vaadake seda,» ütles üks söekaupmehe poistest, rünnates ülemjuhatajat küünarnukiga, nii nagu kanapojad tikuvad kallale tiivaga. «Ta ütleb, et ma pean tema taha asuma. Kui sa vait ei jää, kurask, siis annan sulle nii vägeva kõrvakiilu, missugust sada aastat pole nähtud!»

«Anna aga anna,» kriiskas Rafael, valmistudes julgena ja võimukana vaenlasele vastu astuma, käsi rusikas, ja lükates ka ise küünarnukki ning küünarvart ette nagu kilpi. «Noh, lase tulla . . .»

«Ärge jännake, poisid, ärga jännake,» ütles sepa poeg lepitaval toonil tülitsejate vahele astudes.

«Seisa tahapoole, kurask,» karjus Keku. «Põrgu päralt! Kui sa ei seisa tahapoole, siis saad näha . . .»

«Pole tahtmist, tead . . .»

«Tee ta tümaks, tee ta tümaks,» ütlesid mõned, kes tahtsid Kekut ja söekaupmehe poega kaklemas näha.

«Ärge jännake, poisid,» ütles jälle toosama kes enne, ilma et oleks pikka karamelli määrdunud suust välja lasknud.

«Tehku ta tümaks, tehku ta tümaks,» kraaksusid mõned nende ümber keereldes.

Keku ja Koni — see oli nimelt söekaupmehe poisi hüüdnimi — andsid teineteisele esimese löögi õla pihta.

«Tõmba talle!»

«Juurde!»

Juba esimeste löökide juures kukkus kepii maha. Samal silmapilgul haaras selle Gaspar — too kõverate jalgadega —, pani endale pähe ja jooksis alla, kipsitehase poole. Seal pidasid teda kinni kaks poissi, kes tulid jõe äärest; nad võtsid talt ihaldatud saagi ära ja üks neist pani selle endale pähe. Ta vaatas end rohekas lombis ja pahvatas naerma. Vahepeal oli kähmlus lõppenud, ja nägu üles löödud, silmad põlemas, süda täis tulist viha, oli Keku roninud jäärakule kõige lähemale künkale ja karjus sealt, et ta tapab ühe ja lööb lõhki kuus, kui talle tema peakatet tagasi ei anta.

Need, kes tulid jõe poolt, olid umbes kaheteistkümneaastased, paljajalu, tõmmud, räbalais. Ühel oli seljas korv liivaga ja mõlemal käes suured kimbud üht rohtu, mida neil aasadel kasvab. See on üks liilialine, mida mõned kutsuvad *matacandil*'iks, teised metshüatsindiks või sisalikusibulaks. Tal on vars, millest saab imeda mahla, ja see on magus!

«*Matacandil*'id!» kriiskasid paljud, viskasid relvad maha ja jooksid kahele poisile vastu, keda kelmide vabariigis tunti Nepi ja Mürkli nime all.

«Kui palju?» küsis üks hääl.

«Viis.»

«Mis pagan! . . . Neli.»

«Viis! Ja kes viit ei anna, see imeda ei saa.»

«Neetud olgu su ema! . . . Neli!»

Ja algas palavikuline tingimine, vaidlus hinna pärast, mis müüki viivitas. Aga mida seal siis õieti müüdi ja osteti? Kas *matacandil*'e, mis kevadpäevadel on elava lastevahelise kaubanduse artikliks, vahetati raha vastu? Ei, sest rahanappus takistas seda. Siiski ei või öelda, et vahetustehingus poleks mängus olnud metalli, sest *matacandil*'e vahetati nööpnõelte vastu.

Nepp ja Mürkel olid ärimehed. Nad ei astunud sammugi neil asustatud prügimägedel ega isegi mitte südalinna uhketel tänavatel, ilma et nad sellest mingit kasu poleks saanud. Nad olid tublid poisid! Elasid oma kätetööst; nende kodu oli Hispaania pealinn, avar ja õhurikas; nende voodiks mõni uksetagune või mõni linnaöömaja nurgake; nende riietuseks rida riideräbalatega ühendatud auke; nende peakatteks õhk ja päike; nende kingadeks tänavate kivid. Nad polnud vennad, vaid sõbrad. Nad olid tulnud Madriidi eri teid pidi ja eri suundadest: Nepp põhjast, Mürkel lõunast. Neil olid vanemad, kuid nad ei mäletanud neid enam. Nad olid tulnud kerjates. Hiljem olid nad näinud, et Madriid pakub tohutuid võimalusi toimekale inimesele, ja olid kerjamisele lisanud muid tegevusi.

Nepp oli mõnda aega olnud ühe pimeda talutaja; Mürkel oli olnud naise teenistuses, kes kirikuuksel kerjates tutvustas teda oma pojana. Nii üks kui teine oli tüdinenud niisugusest iseseisvuseta palgatööst ja vabadust ihates olid nad hakanud tegutsema oma käe peal. Siis olid nad tutvunud ja õrna sõpruse sõlminud. Mõlema püüdluseks oli müütada «La Correspondencia't» või «El Imparcial'i», kuid paraku pole teatavad, näiliselt küll üsna tähtsusetud ametid mitte kõigile kättesaadavad. Nad olid alles liiga poisikesed, liiga algajad, liiga vaesed, ja neil polnud raha, et maksta tagatist. Ühel neist läks korda hakata müütama esmaspäeviti «El Cencerro't»; teine noolis kontramarke teatriustel. Nad olid kaks nukustaadiumis miljonäri. Nepp tavatses öelda Mürklile: «Küll sa näed, küll sa näed, meist saab veel asja.»

Enne kui nad kõrgetele ärilistele positsioonidele võisid jõuda, pidid nad läbi tegema alandava õpipoisipõlve ja vaevalise algusperioodi. Koguda konisid! See on üsna tulutoov amet. Aga see äri nõuab mõningast tööd, peab läbi käima teatavad tänavad, seisma kohvikuustel, suhtuma sellesse tegevusse omajagu tõsiselt. Nad olid lapsed, vajasid mängu, nagu kala vajab vett, ja seepärast käisid nad õhtuti jõe ääres *matacandil*'e korjamas. Seal oli vahel ootamatu võimalus mõneks kenaks meelelahutuseks, näiteks võis läbi lõigata köie, millega kits oli tara külge köidetud, ja mõnikord võis teha ka päris head äri. Sageli võis Lõuna maanteel sattuda mõnele hobuserauale ja palju kordi olid nad võinud tehaste läheduses üles korjata malmitükke, naelu ja muud tühja-tähja, mis siis kõik koos vanakraamiturul ära müüdi. Kõigest sellest tuli, et niihästi Nepp kui Mürkel võisid, kui nad oma püksteks tituleeritud kehakatet puudutasid, kuulda nagu paari vaskraha kõlinat. Nad olid rikkad, ent nad ei raisanud krossigi söögi peale. Kaks korda päevas annab lossi garnison lastele ülejäägi oma toiduportsjonist ja vastutasuks pesevad lapsed neil messingtaldrikud puhtaks. See lihtne supp, mida poisid nimetavad lakkeks, tõmbab palju lasteperet vahtkonnahoone juurde kokku ja nad tülitsevad ning kaklevad selle pärast.

Kõht kõvasti täis söödud, tavatsesid meie kaks sõpra jõe äärde minna. Kui neil oli tahtmine töötada, aitasid nad pesunaistel pesu üles kanda, kui mitte, läksid edasi kipsitehaste poole. Sel päeval kogusid nad nii palju *matacandil*'e, et vaevalt suutsid neid kaasa viia. Selle suure külluse pärast määras Nepp tosina *matacandil*'i hinnaks viis nööpnõela. Üksvahe oli nende eest nõutud kümme ja üksteist nõela ning see hind oli püsinud kindlalt terve nädala.

Nii Nepi kui Mürkli vormitu kuue käänised olid nööpnõelu täis torgitud, ja need olid nii sügavale pistetud, et ainult pead paistsid. Jämeda riide äär oli justkui mõni naeltega löödud mööbliserv . . . Äritehingud algasid kohe. Ühed andsid varsi, teised imesid ja maksid. Paljudel oli nööpnõelte varu olemas; teised lippasid koju, leidsid oma emad majauksel, päikese käes pead kammimas, ja said või varastasid neilt «raha».

Vahepeal oli Keku ühe ehitusprahihunniku otsa roninud ja sõimas sealt all olevat lasteparve, lubades neid kõiki kokku ja igaüht eraldi jalahoopidega pudruks teha, kui talle tema peakatet tagasi ei anta. Milline häbi! Müts oli Nepil peas ja see tundis omandatud esemest nii suurt heameelt, et ähvardas Keku juurde üles ronida ja tal soolikaid lasta, kui ta vait ei jää. Tuule tõttu ja kalkuni valju kulistamise tõttu oli väljakutsuvaid kriiskavaid hääli vaevalt kuulda. Tüdinud tulutult ning tagajärjetult läbirääkimisi pidamast, heitis Keku kivi ärimeeste salga sekka. Kui ta end keerutas, kasutades oma nõtket käsivart linguna, näis ta tuulelipukukena, kes kuuletus pigem tuulele kui vihale. Saades kiviga vastu õlga, hüüdis Mürkel:

«Tuhat ja tuline! Et põrgu sind võtaks!»

Siis viskas Nepp Kekut; kivi lendas vilinal läbi õhu ja ei haavanud poissi, kes seepeale kohe oma teise kivi lennutas. Samal silmapilgul muutus võitlus — ilma ühegi käskluseta, ilma et oleks milleski kokku lepitud — üldiseks. Isegi teadmata, miks, läksid paljud üle Keku salka; teised jäid alla, ja kõik «tulistasid» vaprate sõduritena, tungides esimesse ritta ning trotsides vastase «mürske». Alla kummarduda, valida kivi, haarata see, keerutada kätt veskitiivana ja oma relv lendu paisata — kõik need liigutused sooritati uskumatu kiirusega.

Et vanemad inimesed ega korravalvurid neid ei näeks, jooksid nad Embajadorese jäärakusse, kõrvalisse, süngesse kohta. Keegi ei andnud käsku selleks osavaks manöövriks, mis niisama nagu lahing ise toimus mingi kõrgema vaistu ajel. Keku ja tema poolehoidjad asusid künkal. Nepp ja tema sõjavägi tasandikul. Kivid tulid, kivid läksid, juba oli laperguseks löödud ninu, tursunud põski ja rusikasuurusi muhke. Mida suuremat kahju kanti, seda suuremaks läks vaprus: «Juurde! Juurde! Anna talle!» Milline äge sõjakisa!

Kärbsedki ei söandanud läbida ruumi, kus ristusid lendkivid. Üks tabas üht naist ja sundis teda peatuma, ning käsi silmal, tagasi tõmbuma. Ka paljud jõmpsikad läksid karjudes eemale, sest valu jahutas nende ägedust, tehes ühe silmapilguga lõpu nende vaprusele.

Embajadorese jäärak, mis algab salpeetritehase juurest, on tänapäeval alguses korralik tänav. Ületanud linnamüüriäärse tee, muutub ta järsakuks, mida palistavad viletsad majapugerikud, mis näivad tehtud kokkumätsitud tuhast. Ja edasi pole enam muud kui prügimägede rida, midagi inimasula ja kloaagi vahepealset. Järsaku nõlvale on püstitatud hurtsikuid ja katusealuseid, ehitisi, mis jäljendavad ühtaegu tuvilat ja sealauta. Seal võib näha seinu, mis on tehtud mõne kaupluse sildist või mustast koolitahvlist; naeltega löödud plekitükkidest katuseid; uksi, mis varem on olnud omnibussiuksed, ja igivanade palkonite ilma klaasideta klaasuksi. Kõik on seal vana ja kõdunenud; kõik on iga hetk lagunemas ja kokku varisemas. See on ebakindel varemeist koosnev linn. Selle linnaosa lõpus tuleb see, mis on järele jäänud vanast Arganzuelast: korrapäratu tasandik, mida Madriidi poolt piiravad pesuplatsid ja väljade poolt oja. Selle valkjas vesi voolab küngaste vahel, mis näivad prügihunnikutena ja kõiksugu vana risu mahapanekukohtadena.

Ringraudtee läbib seda üksildast paika. Pinnas on siin strateegia seisukohalt väga soodus, täis süvendeid, kõrgendikke, kõiksuguseid peidukohti, mille tõttu sobib hästi laste mängudeks ja täiskasvanute kuritegevuseks. Ehkki igast küljest avatud, on see varjatud koht. Sealt näeb lähedase vabriku kõrgeid korstnaid ja kõhukaid gasomeetreid, kuid peaaegu ei näe Madriidi. Üks kuru, mida varjundavad rohelisega kaks-kolm kapsaaeda, on ühendusteeks Peñuelase väljaku ja Arganzuela vahel. Selles kurus arvab teekäija end olevat kaugel igast inimlikust eluasemest. Seal seisab ainult onn, mida valvab koer ja kus mustlase moodi mees hoolitseb kapsataimede eest.

No näete, selle läbikäigu kaudu, mida kutsutakse Valgeks Majaks, jooksidki nüüd vahvad poisid Peñuelaselt Arganzuelasse — paika, mis oli nagu loodud selleks, et üksteisel suurima mõnuga päid purustada.

Pauhti! pauhti! tulid ja läksid kivid Keku laagrist Nepi laagrisse ja vastupidi. Esimene kui osav väejuht oli võtnud enda alla käänulised kõrgendikud, vaenuliku salga marakratid aga olid laiali mööda tasandikku, rohekate lompide äärel. Neile oli järgnenud kalkun; ja asunud kindlasse kohta, kust tal oli ülevaade võitlusväljast, innustas ta neid oma sõjakate ründesignaalidega. Mida rohkem oli neid, kes vigastatuna tagasi tõmbusid, seda vihasemaks muutusid jääjad ja seda suurema raevuga nad ründasid. Nad punetasid näost. Nende käsivarred, otsekui liigestest väljas, vetruvad, painduvad nagu nahariba, töötasid kohutava kiirusega. Nepil polnud enam meeles *matacandil*'e ega Mürklil nööpnõelu. Surra tappes oli nende illusioon. Nad olid joobunud, ja kõige südimad naersid arastunute nutuse ilme üle...

Äkki tekkis mõlema sõjaväe võitlejate hulgas üllatusliikumine. Kõlas üks hääl, siis kaks, siis kakskümmend, mis hüüdsid «Patt!» ja sada silma pöördus jääraku poole. Sealt lähenes hüpetega tugev, jässakas poiss, kes oli niisama halvasti riides nagu teisedki ja kes igal sammul hüüatas midagi ning ähvardas rusikaga. See oli linnaosa kangeim poiss, kogu poistesalga vägevaim räuskaja, ulakate pealik, selle vurlederiigi suurim röövel, jõmm, kellest peeti lugu ja keda kardeti tema peaaegu meheliku jõu pärast, tema häbematuse pärast, tema osavuse pärast sõjakunstis ja mängudes. Nii polnud siis kogu seltskonnas ühtki, kes poleks värisenud, kuuldes teda hüüdvat:

«Rahu!... Ma löön teid lõhki!...»

3

Ägedad käed, mis olid kivi haaramas, peatusid, ja kõik vaatasid tema poole. Patu üleolek põhines jõul, mille abil ta mõistis õigust, see tähendab, lahendas poiste tülisid, mõnikord mõjuva kõrvakiiluga, teinekord mõistlike ja mõõdukate sõnadega, ehkki kõik sunnib uskuma, et esimest argumenti kasutas ta sagedamini.

«Millepärast te kaklete?» küsis ta, ise sünge ja hirmuäratav.

Keku oli talle vastu tulnud. Patt oli talle rohkem kui sõber: oli kaitsja, armas õpetaja. Teda nähes muutus kogu see homeeriline vaprus, mida ta seal ülal oli ilmutanud, trööstituks nutuks, mis on loomulik laste juures, kelle viha sulab pisaraiks, ja nutugrimassidega, mis tema ilusat nägu inetasid, hüüdis ta:

«Vargad... minu müts... Ma olen Plim.»

Häbematu Nepp aga ei mõtelnudki nutma hakata, vaid

pahvatas naerma nagu saatür. Põlevate silmadega vaatas Patt seda röövlivärdjat, kel oli peas tema kallis kepii, pani käed puusa ja sõnas:

«Tead, mis ma sulle ütlen?... Kui sa kepiid ära ei anna, teen su sodiks.»

«Varas!» kriiskas Keku, tundes end Mariano juuresoleku tõttu jälle julgemana.

Kui Nepp, kes oli aus, ehkki vaene, kuulis end nii häbistava nimega nimetatavat, ei suutnud ta vihasöösti tagasi hoida ja häbematule Kekule kaela pihta virutades paiskas ta maha, hüüdes:

«Pärdik!... Ma löön su vigaseks!»

Kuid Keku ei jäänud lamama, ta raputas end, tõusis, ja kord jalul, haaras maast suure kivimüraka.

«Viska see maha,» ütles Patt talle kohe mõistlikkust väljendava hääle ja näoilmega.

Keku viskas kivi maha, urisedes metsikuid tapmisähvardusi. Häbitute kaupmeeste poole pöördudes ütles Patt neile käskival ilmel, milles oli niisama palju tarmu kui uhkust:

«Andke alla.»

«Pole tahtmist.»

«Ma ütlen teile, andke alla... ja mu müts olgu jalamaid siin.»

«Eks sa kuule... Pea õige suu! Müts on minu oma.»

Kuuldes seda väidet, mis oli niivõrd vastuolus pühade omandiõigustega, ei suutnud Patt end enam tagasi hoida. Ta pagendas oma südamest suuremeelsuse, oma peast mõistlikkuse ja ründas Neppi säärase ägedusega, et see taganes paar sammu ja oleks maha kukkunud, kui ta samuti poleks olnud üsna tugev poiss. Oo, nad võitlesid päris meheliku julmusega. Kõrvakiilud järgnesid kõrvakiiludele, võmmud võmmudele. Igast hoobist paistetas põsk. Käsi- ja käsivarsipidi teineteise küljes kinni, kukkusid nad lõpuks maha ja lamasid nüüd, Nepp all ning Patt peal. Patt oli võitmas ja tagus metsikult oma ohvrit. Vihane laps on mehest julmem. Kas olete näinud kaht lindu tülitsemas? Tiiger on nendega võrreldes vagune loom.

Nepp oli juba põhjalikult läbi vanutatud, kui tal õnnestus äkki hammaste vahele saada Patu sõrm. Oo, mäherduse kirjeldamatu naudinguga ta lõualuud kokku pigistas! Mariano karjatas läbilõikavalt ja hüppas üles nagu haavatud kukk. Teine tõusis. Tema näos, mis oli üleni porist ja pisaratest määrdunud, segunesid valu ja häbi. Ta naeris ja nuttis ühekorraga. Patul läks silme ees mustaks, ta ei näinud enam midagi; ta sirutas käe nööri juurde, mis tema pükse vöö kohal kinni hoidis. Viimased sõimusõnad, mida nad vahetasid, käisid teineteise ema kohta. Kui neil enam ühtki roppust öelda ei jää, heidavad nad selle viimase teotuse hällile, mis neid alles hiljaaegu on kiigutanud.

«Sinu ema on pärit teisest ja kolmandast kohast.»

«Sinu ema on nii- ja naasugune.»

Patt ei öelnud ega kuulnud enam midagi; ta tõmbas vöö vahelt väikese noa, sulenoa või midagi selletaolist, terasetüki, mis seni oli olnud mänguasi, ja ründas sellega Neppi. Õnnetu poiss langes löögist ja jäi elutuna lamama.

Õudne vaikus. Kõik lapsed jäid hirmu pärast kangeks. Algul nad ei mõistnud veel juhtunu koledat tõelisust. Kui nad seda mõistsid, panid ühed jooksu, haaratud kaastundest ja õudusest; teised puhkesid nutma selle südamesttuleva, valju ja valulise halaga, mis näitab, et suuri õnnetusi tunnetavad nad vaistlikult.

See siin polnud koerustükk, see oli midagi rohkemat. See, millega Nepp oli kokku määritud, polnud punane ooker, millega nad end mõnikord mängu jaoks värvisid: see oli veri, veri! Nepp ei mänginud surnut; ta ei teinud näomoonutusi, et oma kaaslasi naerma panna; ta ei ütelnud kurva häälega «Ema!», et kometit teha; ta oli tõesti suremas... Värisev, kahvatu ja sünge, silmad kuivad, seisis Patt, ilma et tal oleks oma teost selget ettekujutust olnud. Ta viskas käest relva, mis varem oli olnud mänguasi. Vaist käskis tal põgeneda ja ta põgenes.

Ühe hetkega oli kogu Peñuelase linnaosa ärevil. Kõik naised tulid kisades tänavale, mõnel alles juuksekammimine pooleli. Ka mehed jooksid. Sandarm, kelle post on Labradori tänaval, hakkas liikuma; ja isegi üks linnanõunikuhärra ning üks heategevuskomisjoni inspektor, kes parajasti sel ajal linnaosas ringi käisid, valides kohta ühe kooli jaoks, ruttasid tapmiskatse paigale. Õud ja nördimus!

Naised halasid, tõstes käsi taeva poole; mehed möirgasid; Kaanimoor ise tuli kiirel sammul oma poest välja, hirmu ja häbi pärast poolsurnud, ning kõikjal oli kuulda ainult: «Patt, Patt.»

Arganzuela kogunes rahvast täis. Ühed jooksid otsima kohtunikku; teised ütlesid, et kohtunik ei leia Neppi enam elusana eest; enamik oli arvamusel, et ta tuleb viia kiirabijaama, ja kõik aina kordasid «Patt!»

Apteeker tuli joostes arnika ja sidemetega ning ütles samuti «Patt!». Linnanõunik, kellele järgnes heategevuskomisjoni inspektor — kuna see väga paks mees oli, ei suutnud ta linnanõunikuga kiiresti kaasa kõndida —, esitas koos rahvahulgaga üpris sisukaid arutlusi juhtumi kohta, mis oli küll mõnevõrra ebatavaline, ent polnud siiski mitte enneolematu Madriidi kuritegevuse annaalides.

«Kümne aasta jooksul on olnud seitse seda laadi juhtumit,» sõnas heategevusinspektor lõõtsutades, sest tema paksusega ei sobinud kiire kõnd kuigi hästi.

«Täiskasvanust mõrtsukas on hirmus, aga mis öelda lapsest mõrtsuka kohta?... Räägitakse, et see praegune on kolmeteistkümneaastane.»

«Küll on maa!»

«Tõepoolest, küll on ikka maa!»

«Málagas juhtub sääraseid asju sagedasti.»

«Hakkab juhtuma ka Madriidis.»

«Ja me tunneme muret koolide pärast! Vanglaid, vaat mida on tarvis!»

«Koole, mis oleksid ühtlasi parandusmajad, või koolivanglaid... See on minu kindel arvamus.»

Kui mõlemad isandad, kaasaegse linna kõige kiidu- ja kõige austusväärsemate asutuste üliväärikad esindajad, õnnetuskohale jõudsid, tõid nad teineteise vastu kuuldavale järgmised dramaatilised hüüatused:

«See on kohutav!»

«See on südantlõhestav!»

«Koole on vaja, härra de Lamagorza.»

«Vanglaid, don Jacinto.»

«Ma ütlen, et Fröbeli lasteaedu.»

«Mina ütlen, et raudseid koolmeistreid, kes ei kasuta mitte vitsa, vaid Remingtoni püssi.»

«Mis, kas ta viiakse juba ära?»

«Ta pole surnud, aga näib raskes seisukorras olevat.»

«Väga hästi antud löök!» pomises üks jõhkard. «On alles vahva poiss!»

«No küll on ikka ema, kes säärase võllaroa sünnitas!» tähendas üks neid naisi, keda kutsutakse avalikeks naisteks.

«Aga mõrtsukas, kus on mõrtsukas?» hüüdis linnanõunik, end tähtsaks tehes ja hirmsate silmadega rahvahulgas ringi vaadates. «Sandarmid, otsige kurjategijat... Küll on maa!... Aga sandarmid... politseinikud, kus nad on?»

Kuid sandarmid olid juba otsinguid alustanud. Poisikesed, kes neis asjus tavatsevad olla nobedamad kui mehed, näitasid suunda, kuhupoole Patt oli põgenenud. Arvamised olid mitmesugused. Ühed ütlesid, et ta oli läinud pakku Esperanza villasse; teised, et ta oli mööda raudteed edasi läinud. Üks apelsinimüüja, kes oli oma kandekastitäie apelsinide, maapähklite ja pikkade karamellidega võitluspaiga poole liikunud, kinnitas, et ta oli näinud mõrtsukat hüppamas üle tara karjaaeda, mis asetses otse ojaäärsete kapsa- ja lehtpeediaedade kõrval. Apelsinimüüja seletusel oli põhi all. Mehed ja naised lähenesid karjaõuele; ühed kikivarvule tõusnud, teised kivile roninud, vaatasid nad üle plonntara ja nägid koledat poissi, kes püüdis end ühte nurka peita. Umbuskliku hämmastusega vaatas Patt seda peade rida, mis müüriäärel nähtavale tuli, ja selle painajaliku nägemuse ees tundis ta end alistatuna, ent mitte arana. Kohutav ähvarduste- ja sõimuvaling paiskus neist reastunud suudest ja enam kui viiskümmend käsivart sirutusid kurjalt üle tara. Kuid Patu hing koosnes uhkusest ja tõrksusest. Tema halbus oli alles poisikeseliku julguse eriline avaldusvorm, selle rumala upsakuse avaldusvorm, mis seisab tahtmises olla esimene. Poolmetsik seisund, milles see upsakus areneb, oli ta äärmuseni viinud. Nii proovib oma vaistude hooleks jäetud mehehakatis halbuse mõrudat jooki ja asub seda põrguliku mõnuga rüüpama. Pattu sai kergesti võita osava õrnusega. Ta oli nii rumal, et alistus isegi Keku mõjule, kes kasutas pisut hellitamist ja teist niisama palju meelitamist, mida mõned lapsed nii hästi oskavad. Kuid jõuga ei saanud teda kuidagi alistada.

Nii et kui ta nüüd nägi seda metsikute nägude sõõri, neid paljusid ähvardavaid käsi ja kuulis nii palju teotusi, alates alevinaiste väljakutsuvast sõimust kuni politseinike karmi ja mõõduka laiduni; kui ta pani tähele, missuguse raevuga teda jälgis rahvahulk, kelles ta ähmaselt nägi solvatud ühiskonna võrdkuju, tundis ta oma rinnus ärkavat loendamatuid mürkmadusid; ta hakkas end pidama vähem lapseks, rohkem meheks, ja hakkas kordasaadetud kuriteost juba isegi rõõmu tundma. Tema hinge tungis seesuguseid kohutavaid, talle seni täiesti tundmatuid asju, nagu kättemaksuiha, vastuhakk, oma süü kangekaelne eitamine. Lühikeseks ajaks sai tema üle võimust hirm: kuumad pisarad kõrvetasid tema põski, kuid varsti valdas teda täielikult enesekaitsevaist. Uhke, ideaalse lahendusena nägi ta ähmaselt võimalust petta kogu seda rahvast, minema lipsata ja endisele pahateole uusi, suuremaid lisada.

Niisugune oli Patu moraalne seisund, kui heategevusinspektor ülimalt kiiduväärsest agarusest aetuna nii hästi kui sai kivile ronis, ja sirutades pea ning õlad üle tara, pöördus kurjategija poole järgmiste mõjukate ja teataval määral isalike sõnadega:

«Sina, reo, tule sealt kohe välja või ma näitan sulle, kes ma olen.»

Kurjategija oleks ei tea mis andnud selle eest, et iga tema pilk olnuks nool! Ta oleks tahtnud oma silmist surma välja saata. Ta haaras tellise ja sihtides heategevusapostlile nii paljude tiitlitega auvääristatud pähe, lennutas kivi minema ja nii õnnetu täpsusega, et paks isand hüüatas: «Tuline tuhat!» ja pidi äärepealt teadvusetult maha kukkuma. Lugupeetavad tunnistajad ütlevad, et ta tõepoolest kukkuski.

Kindlasti väga auväärne ohver!

Kas tihkame öelda, et see ülekohtune ja peaaegu pühaduseteotuslik kallaletung inspektorihärrale kutsus tolle rahvarämpsu hulgas välja mõnegi muige ja mõnegi naerupahvaku ning leidus sääraseid, kes endamisi pomisesid, et poisil oli asi pagana hästi täppi läinud?... Ütleme seda siiski, selle madala rahvakihi igaveseks häbiks.

Nepp viidi üliraskes seisukorras kiirabijaama ja uus ohver trampis ning märatses vihast, tundes valu otsaesises ja silmas ning nähes verisena oma heategevat kätt, mis oli olemas ainult puudusekannatajate abistamiseks.

«Sandarmid, sandarmid, lööge see nurjatu maha!... Kus on alles koletis!... Tuline tuhat! Ai, ai, härra Lamagorza, see suli tappis mu... Küll on maa, küll on ikka maa!»

Seal lähedal toetas keegi neid pahaseid sõnu teiste niisama energilistega, mis ilmutasid vihaseimat nördimust. See oli kalkun, kes sabaga ratast lüües ja tiibu lohistades haavatud inspektoriisandale lähenes. Vahepeal oli Patt, kiire nagu mõte, roninud onni katusele ja kukutanud enda sealt alla oja äärde, libisedes enam kui viie meetri kõrguselt mööda konarlikku pinnast. Sandarmid ja rahvas pöördusid teisele poole, et teda kinni püüda, kuid tema põgenes piki ojaäärt, astudes vette, kui maast puudus tuli, ja puges varju mustendava auguna paistvasse äravoolurenni võlvialusesse, kustkaudu see valkjas ja sopane vesi ära voolas.

«Eks püüdke ta nüüd kinni,» ütles üks naine rahva hulgast, kes pärast inspektorihärra peavigastust oli hakanud — oh lugupidamatust! — kurjategija vastu poolehoidu tundma.

«Kutsuge äravoolurenni vaht siia!» hüüdis linnanõunik, täis tulist viha.

Sandarmid ja korravalvurid tegid katset mööda oja üles minna, kuid selles oli liiga palju vett. See ohustas saabaste läiget ja isegi saapaid endid.

«Kes selle kurjavaimu nüüd kinni võtab?»

«On olemas võre, mis ei lase teda kuigi palju edasi tungida. See peab olema nelja või viie küünra kaugusel suudmest.»

Kõik vaatasid, kuid ei näinud poissi. Üks sandarm riskis saabastega ja lähenes avausele. Tal oli püss kaasas.

«Seal ta on!» hüüdis ta. «Ma näen tema silmi.»

Sandarm eraldas pimedusest kaht hiilgavat täppi. Sealt luuras Patt oma jälitajaid peaaegu väljakutsuva rahuga.

«Sa võllaroog,» hüüdis sandarm, «tule sealt välja või ma annan tuld.»

«Tuld, tuld!» karjus eemalt inspektor, kellele härdasüdamelised naised sidet pea ümber mässisid.

Patt oli tulnud võlvialusesse kavatsusega mitte peatuda, enne kui ta on kindlas kohas, isegi kui ta peaks selleks minema kas või maa sisemusse. Kuid too pime paik ehmatas teda ja pani värisema tema südame, mis polnud veel küllalt mehine, et igal pool julgust säilitada. Ta peatus, ja nähes, et teda ähvardab kas üht või teist laadi surm, lõi kõhklema... Teda lohutas teadmine, et sandarmid ei pääse sisse ega saa teda kinni võtta. Aga kui nad tulistavad?... Siis kaotas ta niivõrd meelekindluse, et muutus taas lapseks ja lõi kartma. Ta mõtted pöördusid teatavate ähmaste kujutluste poole, mis pärinesid tema varajasest lapsepõlvest; ent need kujutlused olid niivõrd tuhmunud, niivõrd kaugele jäänud, et ta neist peaaegu mingisugust kergendust ei saanud. Jumalast oli talle meelde jäänud ainult nimi. See oli nagu nimesedel tühjal kirstul, kust kallid aarded tükkhaaval välja olid võetud. Ta ei teadnud midagi, tema tädi rääkis talle vähe jumalast ja kooliõpetaja oli lausunud talle samal teemal palju ülespuhutud sõnu, millest ta iialgi polnud õieti aru saanud. Niihästi tädi kui õpetaja sõnad olid tal meelest läinud raske köiepunumistööga ja tolle rahutu eluga, mis koosnes mängudest, näppamistest ja viletsusest.

Mingite arusaamatute seoste kaudu viisid need mõtted teda selleni, et ta pidi end süüdlaseks tunnistama. Miski tõstis tema sees häält ja ütles talle seda. Ta oli kurjategija ja tema jälitajatel oli õigus teda jälitada ning isegi tappa — posti külge köita ja ära kägistada. Selle mõtte juures judises ta hirmu pärast, tema, kes oli näinud enam kui üht hukkamist Campo de Guardiasel, ilma et see teda oleks liigutanud!... Aga ehkki ta tunnistas, et teda õigusega jälitati, tõstis nüüd tema uhkus pead ja soovitas tal mitte alla anda... Kadugu argus!... Tema õnnetuseks vaibusid need trotslikud mõtted tema kehalise kurnatuse tõttu. Ta oli väsinud, ta polnud kogu päeva jooksul söönud midagi peale poolkõrbenud leivakannika, mille tädi oli andnud talle enne tööleminekut. Ja ta oli köiepööra nii palju kordi ringi ajanud köietegija pimedas kambris!... Ja pärast nii palju jooksnud Amazonase tänavalt koju minnes!... Tal oli hirmus nälg ja janu!... Iseäranis just kohutav, piinav janu! Nendele talumatutele hädadele tuli veel lisaks külm... Jalad olid tal täiesti vees ja tellistest võlvialuse sisemusest tuli jäist hingust, mis teda väljapoole tõukas. Mis teha?

Siis avaldus tema juures nähtus, mida võib nimetada retrospektiivseks vaatluseks ja mis tavaliselt esineb suure nõutuse olukorras. Piinatud vaim põgeneb kahtluste tandrilt ja otsib varju sündmustes, mis vahetult eelnesid kohutavale olukorrale. Jahmatusega mõtles ta, et ta polnud seda, mis temaga juhtus, põrmugi ette näinud, ja ta võrdles rahulikku hommikupoolikut pärastlõunase häda ning ärevusega. Kui kahju, et see päev oli tal niimoodi läinud!... Tal polnud ju hommikul vähimatki aimu sellest, et paneb toime säärase hirmsa teo! Ta polnud tahtnud hea meelega tööle minna, sest oli pühapäev. Ta ei läinud õieti iialgi hea meelega, sest tema pidi pööra ringi ajama ja tädi võttis raha endale. Aga ükskõik, kas ta läks hea meelega või mitte, igatahes oli ta töökojas rahulik, mõeldes, et õhtupoolikul lõbutseb ta kanali ääres või Arganzuelas. Kogu hommikupooliku oli ta suure igatsusega oodanud aega, millal töö lõpeb. Oli lugenud sekundeid vihatava pööra ringide järgi. Oli arvanud end salapärast ajakella liikuma panevaks jõuks. Ta oli muudkui lasknud käia, ja viimaks oli oodatud hetk kätte jõudnud ning vänt, mis oli temale nagu osa tema enda kätest, oli jäänud üksi töökotta, liikumatu ning tumm.

Ilma et ta oleks peremehega hüvasti jätnud, sest et peremees teda iialgi ei tervitanud, oli Patt väljunud ja suurte hüpetega mööda Parkalite kallast minema pannud.

Ta justkui nägi veel praegu enda ees kaubitsejaid müügiks mahapandud kraamiga ja käsi, mis selle hulgast kõiksugu pudi-padi tõstsid ning silmitsesid. Oli härjavõitlusepäev. Neis linnaosades liikus palju rahvast. Patul oli kõik väga hästi meeles; kõik taaselustus tema silmade ees tema peidukoha pimeduses. Ta mäletas, et kui ta Rondale jõudis, tõkestas tema teed aeglane veovanker, mille ette oli rakendatud viis muula ja mis nagu ei tahtnudki mööduda. Kannatamatusest ületas poiss tänava julgelt ühe muula kõhu alt, kes, nagu ta koguni mäletas, oli õunikhall. Pärast nägi ta üht matust ning hiljem kohtas kaht selle linnaosa tüdrukut, kes andsid talle maapähkli ja tema... tema oli andnud kummalegi paar laksu tagumikule, sest nad olid väga kenad... Seejärel meenutas ta kojujõudmist; ta mäletas, et enne kui talle süüa anda, oli tädi rääkinud talle mütsi vargusest, ja et nii hirmsa uudise peale polnud ta suutnud rahulikuks jääda, vaid loobudes söögist, oli rutanud uuesti Rondale ja sööstnud mööda jäärakut poistekampa otsima. Ülejäänu, alles üsna äsjane ja ebameeldiv, kerkis veel elavamais värvides ta kujutlusse. Nepi verine keha ei kadunud enam ta silmade eest... Vastutoimeks otsisid tema uhkus ja halvad instinktid kõikvõimalikke enesearmastusest lähtuvaid sofisme, aga kui need ka mõneks ajaks mõju saavutasid, kadus see samas. Sofismid püüdsid vägisi hävitada kaunist kahetsusõit, kuid mida rohkem kroonlehti nad talt kitkusid, sedå lopsakamaid ta juurde kasvatas.

«Anna alla, anna alla, väike lurjus,» hüüdis sandarm, «või ma kõmmutan su otsekohe maha.»

Patt vaatas sandarmit. Ei, ta ei anna end kätte. Ennem surra kui end kätte anda. See, et teda väikeseks lurjuseks nimetati, vihastas teda... Ähmaselt nägi ta oma kujutluses vanglat, nagu ta mõnikord oma lapselikes unenägudes oli näinud taevast... Aga kui nälg ja janu teda ära piinasid, mis võis ta siis muud teha kui alla anda? Ja sandarm oli just see mees, keda Mariano tema uljuse ja sümpaatse näo tõttu väga imetles. Mehe nimi oli Mateo Gonzáles ja ta teenis Labradori tänava jaoskonnas. Patt matkis tema kõnnakut. Kui ta unistas sellest, kelleks ta saada tahaks, ei tulnud tal iial mõttesse tahta olla kindral, piiskop, pankur või kuulus ärimees, vaid ainult Mateo Gonzáles.

Sandarmil, kes oli kaval mees, tuli hea idee. Patt nägi teda kaduvat ja värises juba hetkeks rõõmu pärast. Kuid talle ei antud aega rõõmustada, sest sandarm tuli taas pisut eespool ojas nähtavale. Püssi asemel olid tal paremas käes kaks apelsini.

«Hei, Mariano-poiss,» hüüdis ta alla kummardudes, et teda paremini näha ja näidata talle, mis tal kaasas on, «tule välja, ära ole rumal. Me ei tee sulle midagi... Näed? Kui sa välja tuled, annan sulle need kaks apelsini.»

Patt hüppas välja ja viskus sandarmi käte vahele.

«Ah, sa võllaroog!...» ütles see rõõmuga, haarates tal kraest kinni ja lastes endal apelsinid käest tõmmata.

4

Meenutagem selle tragöödia lõppridades lugupidamise ja kaastundega auväärset heategevusinspekorit, nii paljude ja nii ilusate toimikute autorit. Kui talle võimalus antaks, oleks ta suuteline üksinda tõstma mõne vähese aastaga meie rahvuslikes arhiivides uskumatule kõrgusele need paberist monumendid, milles seisab meie õnn. Sel peaks tõesti südame asemel kivi rinnus olema, kes ei kurvastaks, nähes teda lõhkise peaga, käsi taskurätikuga kinniseotud laubale surutud, sõitmas voorimehetroskas Embajadorese tänava kiirabijaama, kust vaene Nepp öösel inglite juurde läks.

«La Correspondencia» sai politseikohtust teate tolle päevasündmuse kohta ja andis selle ilustamata lühisõnumina oma lugejatele edasi. Kui härra de Lamagorza poole kogunenud sõbrad seda lugesid ja kui tema neile sündmuse üksikasju jutustas, kostis üpris ägedaid hüüatusi meie maa kõlbelise ja vaimse seisundi kohta; tuletati meelde teisi samalaadseid juhtumusi, mis olid varem leidnud aset Madriidis, Valencias ja Málagas, ning lõpuks tunnistati suurt rahuldust pakkuva üksmeelega, et on vaja midagi teha, jah, tõesti, on vaja midagi teha ning pühendada palju aega ja mitte vähem peseetasid ühiskonna tervistamiseks. Et ärevusse sattunud ajakirjandus tolle loo kohta järgnevail päevil elavalt sõna võttis, siis tuli kokku koosolekuid, nimetati komisjone, mis omakorda sünnitasid mitut laadi allkomisjone; peeti kõnesid, millele järgnes aplause, said hiilata kõnemehed; ja mõned muudki, kes himustasid oma nime avalikkuse ette tuua, saavutasid selle nädalapikkuse kuulsuse, mis nii paljusid uhkeks teeb.

Nii palju toimekust, nii palju sõnadetegemist, nii palju koolide, karistusasutuste, vanglate mitmesuguseid projekte, nii palju teoreetiliste, praktiliste, lihtsate, keeruliste ja segasüsteemide kavandeid — kõik ununes, nagu ununevad lapse mängukannid, mis mõne uue lelu võlude mõjul maha jäetakse ja lõhutakse. Uueks leluks oli tol ajal üks linnavalitsuse praktilisem, ja peaasi, tulusam projekt. Sellega hakkasid tegelema komiteed ja komisjonid ning nad töötasid nii hästi ja niivõrd tegélikkuse vajadustele vastavalt, et lühikese ajaga rajati uus härjavõitlusareen, suurejooneline, väljakutsuvalt ilus ja monumentaalne, üleni punane ning verejanuline.

7. peatükk

KODUNEMINE MADRIIDIGA

Teade venna pahateost oli Isidorale kohutavaks löögiks. Kui ta sellest võikast loost kuulis, oli ta parajasti kõige õnnelikumas vaimses seisundis, mida üks noor hing võib soovida. Kõigil ta kujutlustel oli koidu värving; kõige taga, mida ta mõtles, arvas ta nägevat kütkestavat sära, mis oli nii tugev, et tulvas ta hingest meelte kaudu välja ja varjundas kõiki asju kummalise helendusega. Kõik, mis ta iganes nägi, oli talle oivaline, kütkestav, suurepärane või mõnes mõttes huvitav, ja isegi surnuvanker, mida ta kodunt väljudes kohtas, paistis talle silma mitte niivõrd oma sünguse kui toredusega.

Ta oli väljunud varakult, et osta mõned asjakesed, või kui soovite, oli väljunud selleks, et väljuda, et näha seda nii rahutut, nii liikuvat, nii palju rõõmusid peegeldavat Madriidi oma valgusküllaste tänavate, oma arvukate kaupluste, oma muretu vaimuga, linna, kus tegevuseks oleks nagu ainult pidev jalutlemine. Pühapäevahommikuti, eriti aprillis ja mais, on Madriid iseäranis võluv: elavus ja rõõm paisuvad tavalisest suuremaks, on lärmi, mis ei uimasta, ja liikumist, mis pead pööritama ei pane. Palju rahvast läheb missale ja igal sammul näeb möödamineja salgaviisi noori tüdrukuid, kes, vöö kõvasti pingule tõmmatud ja väike loor laubal, väljuvad kirikust, palveraamat käes, lõbusad ja koketsed.

Kellahelin avaldas mõju Isidorale ja ta läks kuulama missat San Luisi kirikus, mille trepil tungles rahvast. Sees järgnes üks missa teisele ja kirikulised jagunesid gruppidesse. Ühed olid ära minemas, sellal kui teised põlvili langesid. Siin lõi terve grupp endale risti ette, seal tõusis teine jalule, ja kellukesed, mis jumalateenistuse eri osi märkisid, helisesid vahetpidamata.

«Kui hea on issand,» mõtles Isidora hostia ees, «et ta tasandab mu teed ja ilmutab mulle oma soosivat kaitset juba esimesest sammust alates, mis ma oma tõelise seisundi kättevõitmiseks teen! ... See ei võinudki teisiti olla, sest mis õige, see õige, ja jumal ei või ju tahta ebaõiglust, ja kui ma ei oleks maailma ees see, kes ma pean olema, või täpsemalt öeldud, see, kes ma iseenda ees olen, siis oleks see ebaõiglus, koletu ülekohus . . .»

Ja pärast, kui preester armulauakarikast jõi:

«Kiidetud olgu issand, et ta laskis mulle osaks saada markii de Saldeoro toetuse, kes on nii võrratu rüütel, nii peen ja viisakas, et teist seesugust polegi . . . Ja kui ilusad silmad tal on, kui kena ta välja näeb ja kui elegantselt ta riides käib! Seda võib riideskäimiseks nimetada; kõik muu on ainult keha katmine . . . Kui hästi ta kõneleb ja kui suurt huvi ta minu vastu tunneb! Tal on õigus, kui ta mulle ütles: «Oo, olge rahulik, sest kui see asi end heaga korraldada ei lase, nagu ma loodan, siis . . . on ju olemas kohtud! Võit on kindel!» Oo, muidugi, kohtud! Kui kenad on kohtud! . . . Kõik on vaid mõne kuu küsimus. Ja siis . . .»

Isidora vaimusilma ette kerkis nii hiilgav nägemus, et õnnelik neiu naeratas endamisi preestri, kooripoisi ja kirikuliste juuresolekul.

«See pole kaugeltki enneolematu juhtum,» mõtles ta. «Raamatud on täis samalaadseid asju. Olen nii palju kordi lugenud oma lugu! . . . Ja kas on midagi ilusamat kui see, et neile kirjeldatakse vaest, väga vaest noort neiut, kes elab katusekambris ja töötab enda ülalpidamiseks; ja see neiu, ilus nagu ingel ning endastmõistetavalt süütu nagu ingel, süütum kui inglid, nutab palju ja kannatab sellepärast, et mingisugused kelmid tahavad tema au röövida; ja siis ühel päeval peatub äkki suur landoo tema ukse ees ja sealt astub välja väga kena markiis ja läheb tütarlapse juurde ja nad kõnelevad omavahel ning räägivad kõik asjad selgeks ja mõlemad nutavad palju, sest tuleb välja, et neiu on markiisi tütar ja tema isa on keegi tuulepeast krahv? Seepärast muutub neiu olukord äkki, ta elab nüüd lossides ja abiellub noormehega, kes juba tema vaesuse ajal oli teda kosinud ja keda ta armastas . . . Aga missa on lõppenud. Jalad, milleks te olete?»

Ja ta tegi nii kiiresti ning hooletult kerge ristimärgi lauba, pää ning rinna kohale, pomises nii rutakalt ühe issameie, kui ta püha altari eest lahkus, et näis ütlevat: «Hüvasti, jumal.»

Uksel raskendasid lilleneiud inimeste läbipääsu ja sirutasid nende poole käsi rooside ning muude lilledega, hüüdes:

«Väike lõhnakimbuke...», «Odavad roosid.» Isidora ostis roose, et nende aroom saadaks teda kogu tagasitee. Ta hakkas kohe silmitsema vaateaknaid, kus teda kutsusid nii paljud ilusad, uhked, toredad asjad. See oli tema suurim nauding, kui ta tänavail liikus, ja sellest said tema hinges alguse kirglikud ihad, mis talle ühtaegu kuuma rõõmu ja närivat piina valmistasid. Lakkamata vaatlemast oma peegelpilti aknaklaasidel, et näha oma välimust, neelas ta silmadega väljapandud lõputult mitmekesiseid toredus- ja moekaupu.

Kui palju kapriisseid leiutisi, kui palju tõelist toredust või karjuvat ülepakutust! Siin oivalised kangad, nii mitmekesised ja kaunid, et loodus ise ei suudaks pakkuda suuremat kaunidust ja mitmekesisust; seal ehted, mis omaenda tähtsust imetledes sätendavad mustades vutlarites; edasi suurepärased karusnahad, hilbud, millel ei paista lõppu tulevat, lipsud, pisiasjad, mis hurmavad pilku oma kummalisusega, esemed, milles ühinevad fantaasiaküllane kunst ja osav käsitöö, pannes oma teenistusse kulla, hõbeda, nikli, juhtnaha, tselluloidi, karneoli, gagaadi, ambra, messingi, kutšuki, korallid, terase, atlassi, klaasi, talgi, pärlmutri, šagrääni, portselani ning isegi sarve; seejärel peened toidukaubad, suurte kihvadega metssiga, praetud nepp ja faasan, oma sulgedega kaetud, ning veel palju, palju isuäratavaid asju, mida Isidora ei tundnud ja kindlasti ka suurem osa möödakäijaist mitte; edasi haruldane mööbel, tikitud vaibad, vandliga kaunistatud eebenipuu, feodaalstiilis nikerdatud tamm, pitsiliseks töödeldud pähklipuu, majesteetlikud abieluvoodid ja lõpuks pronks, keraamika, kellad, amforad, kandelaabrid ja loendamatud muud imeasjad, nii haruldased ja ilusad, et tunduvad unes nähtuna.

Heameel, mida Isidora kõigist neist oivalistest asjadest tundis, oli hoopis erilist laadi. Need esemed ei paistnud talle mitte täiesti võõrastena, vaid pigem justkui tagasisaaduina pärast seda, kui ta oli neist kaua ilma olnud. Tema hinge vallanud kirgliku vaimustuse ja lootuse mõjul pidas ta kõike nagu enda omaks, vähemalt nagu tema jaoks looduks, ja lausus endamisi:

«Need karusnahad võtan ma ümber, kui ma oma tõllas istun; minu majja tuleb ainult niisugune mööbel kui see; ma hakkan kõndima nendel vaipadel; oma laste ammedele annan need korallkeed; minu abikaasa... sest mul peab ju olema abikaasa... hakkab kasutama neid portsigare, jalutuskeppe, kirjutustarbeid, tikutoosialuseid, lipsunõelu, ja kui majas keegi peaks haige olema, siis võetakse neid nii häid

ravimeid, mis on nendes nii ilusates karpides ja pudelikestes.»

Ta tahtis kõike näha ja peatus seepärast isegi hambaarstide reklaamidel kujutatud igemete ees, ajalehtede poliitiliste karikatuuride ees, mis rippusid kohvikute akendel; ta vaatas raamatuid, värvitrükipilte, hambaorke, linnutopiseid, parukaid ja valejuukseid, aumärke, fotosid, maiustusi ja isegi rändkaupmeeste müügikaste, kus iga asi maksab reaali. Ta pidi midagi ostma, mõne väikese asja... Aga edaspidi... kui ta oma ühiskondlikust paost pääseb... milline rõõm käia poest poodi, vaadata kõike, valida — selle võtan, selle jätan —, maksta, käskida asjad enda juurde koju tuua, tulla järgmisel päeval tagasi!... Ta astus ühte poodi ja ostis endale päevavarju. See tundus talle nii odav!... Kõik oli odav. Seejärel ostis ta kindad. Kuidas tema siis ilma käib, kui kõik kindaid kannavad? Ainult kerjused jätsid oma käed ilma austavast tallenahksest kattest. Isidora võttis ette hakata pidevalt kindaid kandma: sellega ja igasugusest raskest tööst hoidumisega muutuksid ta käed nii pehmeks ja õrnaks, et võiksid võistelda isegi siidiga.

Pärast seda kui ta oli omandanud lehviku, ei suutnud ta vastu panna kiusatusele osta ilus kinnitusnõel. Ta sai aru, et tal on nii palju asju vaja!... Võimetu oma üsna napi varanatukese kahanemist välja arvutama, nägi ta «Ameerika Briljantides» kõrvarõngaid, mis, kord külge panduna, näisid olevat nagu tema kõrvadega koos sündinud. Ta ostis nad ja armus viivitamatult ühte rahakotti. Kuidas võis ilma selle kasuliku asjata läbi saada, kui inimesel natukenegi raha on? Tema meelest polnud midagi hullemat kui kanda raha lahtiselt taskus, nii et see võis kaduda, segi minna ja taskuvaraste pikkade näppude vahele sattuda. Pannud oma varanduse tuliuude rahakotti, läks ta edasi, aina vaadates asju enda ümber, ja iga hetk lahkus kukrust peseetasid ja duurosid, kord mõne parfümeeriakauba, kord juuksenõelte eest — tal oli neid ju nii hädasti vaja! —, küll läks neid lihtsa kammi ostmiseks, küll elegantse nimetähtedega kirjapaberi jaoks. Tõepoolest, ilma kirjapaberita ei saanud ju läbi, ja nimetähtedeta paber ei kõlvanud ju kuhugi!...

«Mul on veel küllalt järel,» ütles ta endale koju minnes, et panna Mariano kooli ja osta talle mõned rõivad...»

Ta arvutas mõttes, kuid väljaantud summad olid talle nii vastumeelsed, et ta nagu ei mäletanudki neid, või kui mäletaski, siis ei osanud omistada neile nende õiget väärtust... Nagu kõik raiskajad — kelle peaaju on aritmeetika suhtes niiviisi ehitatud, et nad moodustavad omaette rühma inimsoost, — nägi ta aktiva arvusid alati priskematena, passiva omi seevastu kohutavalt kõhnade ning tühistena. See raiskajate grupp kisuks inimkonna suurtesse katastroofidesse, kui talle vastukaaluks poleks olemas ihnsate gruppi, mis on tekkinud tasakaaluseaduse alusel.

Isidora oli jätnud vaskraha endale lahtiselt taskusse, sest et see ei väärinud kohta tema rahakoti atlassvoltide vahel, ja mööda tänavat minnes andis almust kõigile vaestele, kes vastu sattusid ja keda polnud tõesti mitte vähe. Seda peab küll ütlema: iial polnud nähtud pehmemat südant kui Isidoral, südant, mis oleks kergemini härdunud teiste hädadest ja õnnetustest. Võib-olla oli tema käel mingi füsioloogiline viga, me ütleme viga, sest kui see meie üllas ihuliige näib olevat loodud haaramiseks või kujunenud haaramise läbi — selles suhtes on tõsiseid lahkuminekuid õpetatud meeste vahel —, siis tema oma näis loodud vastupidise toimingu tarvis ja tema käel polnuks mingit mõtet, kui ei oleks olemas andmist.

Ta jõudis koju hilja ja ostudega koormatult, sest ülalpool märgituile lisas ta kaks tuutut kuivatatud virsikulõikudega ja küpsistega, et kostitada don José Relimpiot. Nii paljude pakkide vahel said roosid muljuda. Ta pani nad vaasi, külma vette, sõi lõunat ja kirjutas kaks kirja, raisates selleks oma kehva ilukirjaoskuse tõttu kaheksa lehte toda nimemärkidega kirjapaberit, ja oleks raisanud rohkemgi, kui talle poleks teatatud venna kuriteost. Ta jättis kõik sinnapaika ja väljus erutatuna, et politseikohtus lähemaid teateid saada, vanglasse Mariano juurde minna ja otsustada, mis tuleks ette võtta. Siis taipas ta, et tal tuleb ehk raha välja anda, ja olles veendunud, et tal on seda piisavalt, vaatas ta läbi oma rahakoti punased voldivahed, arvas kokku, vaatas veel kord järele, tõstis münte ühest kohast teise; aga kuipalju ta neid ka käte vahel keerutas ja ümber tõstis, ikka tuli välja, et tal on vaevalt kaks tosinat peseetat. Kus oli ülejäänu? Oli see talt varastatud?

Hetkeks uskus Isidora, et ta oli langenud loendamatute taskuvaraste ohvriks, kellest Madriid kubiseb; kuid vaadanud üle kõik oma ostud ja teinud tegelikud arvud kindlaks aritmeetika abil — mille vääramatut jõudu on vahel sunnitud tunnustama tema suurimadki vaenlased —, nägi ta, et kogusummast midagi polnud kõrvale läinud, ja tunnistas end iseenda taskuvargaks. Oma igielavas ettekujutuses nägi ta münte, mis tal olid olnud, pooluntsi, dublooni, kolme vana ja seetõttu veel väärtuslikumat duurot. Kus nad olid? Vähehaaval meenus talle, et esimene oli jäänud sinna ja sinna poodi, teine pisut kaugemale, ja et nende asemele olid tulnud kulunud peseetad ning mõni tuliuus duuro, mis näis olevat plekist. Kui raiskaja rahad käest annab, jääb talle hinge justkui numismaatilise järelmaiguna mingi usk, et ta pole neid ära andnud, ja ta säilitab kujutluse neist ega veendu oma eksituses, enne kui vajadus sunnib teda arvet tegema. Siis tulevad sünged arvud, täis loogikat, ja panevad asjad paika.

Tolle õhtupooliku askeldustega ei suutnud Isidora midagi ära õiendada, ainult tegi veel uusi kulutusi voorimehe- ja trammisõidu peale. Temaga oli kaasas don José Relimpio, kes ilmutas nii kanget suitsuhimu, et Isidora, vastuvõtlik sellele vajadusele nagu kõigile muilegi, ostis talle paki sigareid poole reaali eest. Kui julgusetu ja kurb Isidora ning rühikas ja suitsu pahviv don José koju jõudsid, võttis donja Laura oma väärika abikaasa tulivihasel ilmel vastu ja ütles:

«Häbene ometi, vana patukott! . . . Juba korsten tossab . . . Küll sa teed mulle head meelt! Sa arvad, et sellest aitab, kui sa peeglisse vahid ja oma neetud sigarijunni imed, et siis pole enam midagi muud vaja . . . Võiksid parem töötada . . »

8. peatükk

DON JOSÉ JA TEMA PEREKOND

1

Nüüd, nõuab oma kohta ja tuleb võtta käsile üks selle tõepärase ning üksikasjalise loo tähtsamaid kujusid. Te võite kohe ära tunda Isidora osavasti visandatud ja täpse lühiportree originaali. Väikesed heledad, niiske kullahelgiga vurrud; silmad nagu kaks viinamarja, leebed ja mahedad; jumekas lõbus nägu, mille põsenukkidel oli veel koltunud roosipuna; lahke pilk, lahke käitumine, ja kogu mees otse lahkusest loodud (inimsau, mida Looja nüüd enam kuigi palju ei kasuta) — see kõik kokku moodustas selle tarbetuse ja leebuse terviku, selle maiustustekorvikese, mis inimeste hulgas kandis pealdist: José de Relimpio y Sastre, pärit Alicante provintsist Muchamielist. Täiendame seda portreed kahe pintslitõmbega. Ta oli parim inimene maailmas. Ta oli inimene, kes millekski ei kõlvanud.

Ta oli kuuekümneaastane. Põlvnes auväärsest ja üpris korralikust perekonnast. Oli nooruses olnud sõjaväelane, aga et ta sõjakunstiks ei kõlvanud, oli ta sunnitud olnud relvade raskuse ja tärina maha jätma. Ta oli olnud maksuametnik, kuid oli täitnud nii halvasti oma kohuseid ja võtnud endale nii pikki puhkusi, et ta vallandati. Ta oli olnud kassiir ühes teatris, aga ettevõte oli pankrotti läinud. Ta oli töötanud linna ühe tollipunkti järelevaataja abilisena, aga tema neetud lahkuse tõttu oli suurem osa toiduaineid toodud sisse ilma maksuta. Ta oli saanud donja Laura abikaasaks ja raisanud naise isalt päritud varanatukese mitut laadi lahkustele.

Donja Laura, morni iseloomuga naine, kibestunud vanadusest ja väsimusest selle vaevaliste ning asjatute katsetega täidetud elust, tavatses talle dramaatilisel toonil öelda:

«Kasutu, saamatu inimene... Sel päeval, kui ma sinuga abiellusin, oleks issand pidanud mu siit maailmast ära võtma. Sinust pole asja millekski, vahest ainult söömiseks...»

«Ma olen raamatupidaja,» vastas don José, rahuldatud põhjendusest, mis tema meelest kõik teised põhjendused ülearuseks tegi; ja mõtles endamisi, kui vähe suudab mass mõista seda kaunist kunsti või teadust, milles tema oli meister. Olgu sellepärast, et ta oli kaua kantseleides töötanud, või sellepärast, et ta oli end täielikult sellele alale pühendanud, igatahes on kindel, et don José tundis kahekordset raamatupidamist nagu Newton tundis matemaatikat ja Kolumbus navigatsiooni. Esineb tõepoolest kummalisi seoseid inimvaimu ja inimteaduse eri liikide vahel ning see, kes oma vaimulaadi tõttu ei näi vaimustuvat kujutlusvõime veetlevaist sünnitistest, leiab raamatupidamise kuivuses suurimat hurma. Omandanud põhjalikult selle teaduse, hakkas ta oma jõudeajal — ja seda oli tal suurem osa aastast — kirjutama selle kohta traktaati, ja kui ta poleks seda pooleli jätnud, oleks sellest saanud inimtarkuse monument. Tal oli raamatupidamise iga osa kohta kirjutatud sisukaid arutlusi ja oleks pidanud nägema, mäherduse innustunud teravamõttelisusega ta seletas lõike, nagu Komisjoniarved, Saada olevad bodmeriid, Garantiid ja vastastikused garantiid, Depositiid ja kaubad. Ta katkestas töö siis, kui oli jõudnud niisuguse tähtsa teema juurde nagu Minu arve, Teie arve ja Üldarve, ja on väga kahju, et ta oma töö nii huvitavas kohas pooleli jättis.

Kummaline oli see, et don Josél, kel olid teada raamatu- ja arvepidamise kõige varjatumad saladused, polnud millegi kohta arvet pidada. Tema kapitalide liikumine ja majapidamine polnud seda väärt, et raisata nende peale üht tilkagi tinti; kuid don Josél, kes numbreid kirjutada püüdes läks alati vajadusest kaugemale, olid oma toas Pearaamat, Žurnaal, Esialgne žurnaal, Kaupade pearaamat, Kassaraamat, Jooksvate arvete raamat, Saada olevate summade raamat, Faktuuride raamat ja teisi kogukaid raamatumürakaid, mille lehekülgedele ta kandis arvusid nagu liiva mere ääres, ilma et perekond oleks teadnud, mis kasu sellest on.

Kuid kõige rohkem vihastas donja Laurat see, et mees, see vana ja igerik, end nii kangesti peeglis vahtis. Tõepoolest; vähe sellest, et ta oma toas, üksi olles, raiskas terveid tunde peeglissevaatamisega, ta ei jätnud ka üheski ruumis, kuhu ta astus ja kus mõni peegel oli, vargsi või avalikult sellesse pilku heitmata, et kontrollida oma välimust ja seejärel siluda vuntse või kohendada väheseid nõrku juukseudemeid, mis kuklast ettepoole soetult pidid varjama pealae suurt paljakut.

«Jah, jah, vahi end aga hästi,» tavatses donja Laura talle öelda, «muidu unustad viimati veel selle imekena näo ära. Küll on kahju, et siia ei tule mõni kunstnik, kes jäädvustaks su kuju, lastud varese kuju.»

Don José naeris selle üle. Ta oli ju nii hea! ... Kui mesi on inimloomuse vajalik omadus ja kindel koostisosa, siis oli don José lausa kahel jalal kõndiv meekook. Naerdes ütles ta oma kallile kaasale:

«Mitte kõigil pole õnne säilida nii hästi nagu sina, kes sa niisama ilus ja värske oled nagu siis, kui ma sinuga tuttavaks sain.»

«Ole vait, va kõlvatu!»

«Tõde peab tunnistama. Jah, jah ... Sa võiksid veel nii mõnegi libedale viia.»

«Jäta, jäta,» hüüdis naine vastikusilmega. «Kelleks sa mind pead? ...»

Don José oli varem olnud suur naistesõber. Ta ei saanud sinna midagi parata: see oli tema loomuses, milles ühinesid raamatupidaja ja noore armastaja omadused, ja nii ei võinud ta, isegi juba abielus olles ja vanast peast, näha tänaval ilusat naist, ilma et ta poleks talle järgnenud ja mõnikord läinud isegi nii kaugele, et lausus talle mõne sõna. Sõprade seltskonnas tavatses ta juhtida vestluse igapäevastelt teemadelt armastuse ja seikluste radadele ning siirupina voolas ta kõne, kui ta rääkis väikestest jalgadest, mõnest ilusast säärest, mida ta oli silmanud tõlda astumisel, mõnest pilgust, mõnest žestist. Seiklused ei läinud tavaliselt kaugemale ja kõik jäi ainult tühjaks lobaks, sest argusekammits takistas teda midagi suuremat ette võtmast.

Aga veel nüüd vanaduspäevilgi, kui ta, ise kulunud ja kulunud mantel üll, läks välja päikest võtma, otsis ta alati üles kohad, kus kõige rohkem keni tüdrukuid käis. Kui ta juhtus kohtama mõnd, kes oli üksi, riskis ta järgneda sellele oma ebakindlal sammul, ilma kurja kavatsuseta, lihtsalt «vanast harjumusest», nagu ta tavatses öelda; ja alati, kui ta kuskil rahvatungis, olgu sõjaväeparaadi või Kristuse ihu püha rongkäigu puhul, sattus mõne kaunitari vahetusse lähedusse, paisus vaimustus ta hinges ning voolas välja mesimagusais meelitavais sõnus:

«Oo, kuidas te mulle meeldite, mu daam! ... Milline oivaline naine! ... Õnnelik on see surelik, kes seesugust enda omaks võib nimetada.»

See platooniline liiderdaja oli Isidorale kolmanda põlve onu, sest tema ja Tomas Rufete olid nõbude pojad, ning peale selle oli ta Isidora ristiisa. Ta oli näinud tüdrukut sündivat ja kasvavat ja noist aegadest alates oli ennustanud inimlike saatuste raamatupidamise põhjaliku tundjana, et lapsest saab ilus naine, võib-olla elegantne ja tore daam. Kui väga oli ta rõõmustanud, teda täiskasvanuna taas nähes, ja kui väga tundis ta kaasa neiu õnnetustele ja millise siira osavõtuga oli ta pakkunud talle oma kaasabi kõiges, mis tal vaja võiks olla!

Relimpiode perekond elas kehvalt, sest ehkki don José oli nii suur meister arvude alal, polnud ta nendest mingit materiaalset kasu ammutanud. Donja Laural oli säilinud Doloreses maja ja viinapuuistandus, mis andsid talle tuhat reaali aastas. Tütred töötasid pesukaupluste jaoks. Neil oli õmblusmasin ja päevad läbi õmmeldes, isegi ööst sageli lisa võttes ning silmi rikkudes suutsid nad kokku ajada viis kuni seitse reaali päevas. Poeg Melchor polnud seni ainsatki sentimot koju toonud, see-eest aga tõi ta sinna tohutu hulga illusioone ja kavatsusi ning perekond pani temale suuri lootusi. Melchorist, kes oli äsja väljunud ülikooli emarüpest teadmiste poolest täiesti paljana, ent samavõrra täis suurelisust, pidi varsti saama väljapaistev isik, tähtis tegelane. Eks teised olnud ju seda? See oli vaieldamatu punkt, perekonna aksioom — teatavasti pole ju olemas perekonda, kel poleks mõnd aksioomi.

Et kergem oleks korteri eest tasuda, pidi perekond ühe toa välja üürima mõnele korralikule härrale, preestrile või lasteta leskprouale. Kolme aasta jooksul olid mitmesugused inimesed neile seda kergendust võimaldanud. Tuba oli kaks kuud tühi seisnud, enne kui tuli Isidora ja koos temaga igapäevased neli reaali ning lisaks veel kaheksa söögi eest. Selle toetuse puudumine oleks end Relimpiode majapidamises üsna valusalt tunda andnud.

Aga asjad lähevad nii, nagu jumal tahab, ja mitte nii, nagu meile meeldib või sobib, ja jumal tahtis, et Isidoral lõpeks raha otsa ning selleks sisendaski talle tolle varem mainitud ohjeldamatu ostuiha. Küllap Tema juba teadis selle põhjusi. Donja Laura, kes armastas Kõigi Asjade Korraldaja kavatsusi mõistatada, ütles, et too oli saatnud talle Isidora nagu Egiptuse nuhtluse selleks, et panna proovile tema kannatus.

Lühidalt, Rufete-neiu jäi ilma krossita ja tema kanoonikust onu ilmutas raha saatmise asjus suurimat külmaverelisust. Ah, need provintsiinimesed arvavad, et üks unts on terve miljon!

Vaeseke elas väga kurva ja vaevarikka kuu, tehes asjatuid katseid aidata kuidagi oma venda, kes oli endiselt vanglas, ja kõigest ilma olles, nähes nii palju ilusaid asju, millest ta ühtki ei saanud osta! . . . Kui tuli pansioniraha maksmise tähtaeg, ei saanud ta tasuda toaüüri ega kaheksat reaali söögi eest, vähe sellest, ta pidi lisaks veel laenama teatava summa donja Lauralt. Viimane andis selle kõige lahkusetumal ilmel, kuid lootus kanooniku uuele saadetisele lohutas kõiki. Hea isand oli väga loid ja möödus veel teinegi kuu, ilma et oodatud rahakaart oleks ilmunud. Karm ja umbusklik donja Laura soovitas Isidoral tööle hakata, tuues pikki põhjendusi. Eks tal olnud ju käed? Eks ta osanud ju õmmelda? Kas korralikud neiud Emilia ja Leonor ei töötanud nagu neegerorjad?

Isidora oli õmblustöös üsna osav, kuid ta ei osanud käsitseda masinat. Sel alal oli täielik meister Emilia, intelligentsem ja töökam kahest õest. Ta oli hakanud armastama masinat, nagu armastatakse mõnd lemmiklooma; ta tundis tema imepärase mehhanismi saladusi ja oli teinud selle oma kuulekaks orjaks. Iga nädal õlitas ta masinat hoole ja armastusega, uuris seda otse vennaliku huviga nägemaks, kas mõni selle osa või liige vajas ehk remonti, ja iga päev õmbles sellel uskumatult kiiresti. Kui saabus puhkusetund, kattis ta masina hoolsasti kinni, et sinna tolmu ei satuks. Need kaks õmblejat — üks metallist, teine lihast ja verest — tegid ülikauneid pisteid, pikki või lühikesi, nii nagu just vaja oli. Peale selle valitses Emilia, keda kahtlemata innustas Elias Howe'i õnnelik vaim, abimehhanisme, millega sai palistada, kantida, märkida ja tooti külge õmmelda.

Don José tundis üsna hästi masinat — see oli üks Raymond'i «Kanadalane» — ja oskas seda töökorda seada, aga kuigi ta tütred ja naine talle kogu aeg peale käisid, et ta õmbleks ja neid abistaks, ei hakanud ta seda tegema, olgu sellepärast, et pidas seda tööd mehele sobimatuks, või sellepärast, et uskus — ja see on kõige tõenäolisem —, et ühest hästi peetud arvest on perekonnale rohkem kasu kui kõigist maailma õmblustöödest kokku. Teda ei saanud panna muud tegema kui arvusid kirjutama, «La Correspondencia't» lugema, sigarette tegema ja lobisema. Igasugune muu tegevus oli alandav. Kuid ühel suveõhtul, kui perekond

nagu tavaliselt söögitoas koos istus, hakkas don José ometi masinat ringi ajama.

«Isa,» ütles talle Emilia, «kui sa küll meid aidata ei taha, siis õpeta vähemalt Isidorat õmblema.»

Don José armastas nii väga oma ristitütart ja talle meeldis nii väga tema läheduses olla, et ta heameelega nõustus. Esimesed seletused andsid vähe tulemusi. Isidora ei suutnud taipata ülemise niidi pagana keerulist liikumist: see peab nii paljudest väikestest aukudest läbi käima, enne kui auväärt masinanõel ta oma noka otsa võtab ja metallplaadi all algab kiire vehklemine alumise niidiga. Nad ründavad teineteist vihaselt, ristuvad, põimuvad, sõlmuvad ning eemalduvad jäikadena, et kahekümnendiku sekundi järel taas teineteise peale söösta.

Kahju, et Isidora polnud tol õhtul suuteline oma ristiisa tarku õpetusi tähele panema! Ta oli täiesti tujust ära. Kolm kuud olid möödunud, ilma et tema olukord oleks märgatavalt muutunud. Kanoonik oli talle raha saatnud, kuid seda oli niivõrd napilt, et pärast mõnede edasilükkamatute kohustuste täitmist olid puudus ja kitsikus tagasi tulnud. Mariano oli endiselt vanglas ja protsess kestis edasi. Publik ja ajakirjandus olid selle raske juhtumi vastu nii suurt huvi ilmutanud, et kadus igasugune lootus asja kuidagi rahuldavalt korraldada. Neile murepõhjustele lisandus Rufete-neiul veel see, et nii pika aja jooksul polnud põrmugi edenenud tema elu tähtsaim ning huvitavaim ettevõtmine, ja veel muudki meelehärmi, mida ta peenetundeliselt saladuses hoidis ja millest sellepärast meiegi ei tihka sõna lausuda. Ta oli niivõrd hajameelne, tema mõtted kippusid niivõrd laiali, olles halva harjumuse kohaselt aina ametis möödunud, praeguste ja tulevaste olukordade ning sündmuste, mitmesuguste isikute kõne ja kuju esilemanamisega, et ta kuulas õpetusi ainult silmadega ja aupakliku vaikimisega, mida Relimpio pidas suurima tähelepanu kõige paremaks avaldusviisiks.

Oli algamas suvi. Lääneküljes asetsev söögituba oli kuum nagu praeahi. Koristatud söögilaua ääres olid Emilia ja Leonor ametis traageldamisega, vahetevahel vaikides, vahetevahel tasakesi lobisedes asjust, mis neid naerma ajasid. Donja Laura oli avanud akna, millest paistis mustendav siseõu ja selle kaugemas otsas sõiduhobuste tall, kust tuli halba lehka; seadnud end mugavalt toekasse tugitooli, mida tema kui tüse daam ainuüksi kasutaski, jäi ta magama. Sama laua ääres, kus ühel pool töötasid õed, istus teisel pool Relimpio õmblusmasina ja õpilasega, ning selle kena koduse ja tööka ringi kohale heitis ripplamp oma viletsavõitu valgust, nii kehva ja nukrat, et need, kes seda kasutasid, ei lakanud teda süüdistamast, pannes tema tuhmuse petrooleumi vähesuse, tahi vigasuse või siis teenija lohakuse arvele. Aina keerati tahti kõrgemaks, nii et klaas tahmus, või madalamaks, nii et kõik ümberringi ühte värvi jäid. Aga laskmata end heidutada petrooleumi haisust või tema kitsi valguse hämarusest, töötasid need vaesed tüdrukud edasi, alistudes kehvuse seadusele, mis sunnib ostma tänast leiba homsete silmadega.

«Nüüd õpetan sind pooli täitma,» ütles don José. «Kas näed värtnat, mille ma süstikust välja võtan? See tuleb niidiga täita; selleks pannakse ta siia ja aetakse masina enda ratta abil ringi ja . . .»

Isidora silmad vaatasid ristiisa toimingut, aga kui kaugel olid ta mõtted! «Milline kurb elu!» mõtles ta endamisi. «Häbi, mille Mariano mulle kaela tõmbas, takistab mind praegu meie õigusi nõudmast . . . Paistab, et jumal on mu oma kaitsest ilma jätnud . . . Üks isand osutas minu vastu huvi. Miks ei tule ta enam minu poole? Mis on juhtunud? Mida ta minust arvab?»

«Nüüd, kus pool ilusti niiti täis on, paneme ta süstikusse. Vaat niiviisi. Pane hästi tähele, kuidas ta sisse pannakse. Naksti, valmis ongi. Nüüd tuleb kõige nõudlikum toiming. Sellest oleneb, kas õmblus saab hea või halb. Pane tähele, laps, võta oma viis meelt kokku. Niidiots tuleb nendest augukestest läbi pista, näed?»

«Ma pean talle kirjutama. Minu onu palus ju teda ja tema isa mulle abiks olla . . . Kirjutangi talle. Niiviisi ei või ma elada. Kui kurb on suvi siinmail! Kõik peened inimesed lahkuvad ja mina jään üksi, ilma sõpradeta, ilma kaitseta . . .»

«Ma võtan niidiotsa pooli vasakult poolt, pistan ta ettevaatlikult esimesse auku, tsiuh, valmis. Vaata . . . Nüüd peab niidiisand teise auku minema, tsiuh. Väga hea, ja siis kolmandasse. Seepeale . . . ära seda üksikasja unusta . . . läheb niit presstalla alt läbi, ja ongi valmis. Nüüd panen pooli kohale, ühendan alumise niidi ülemisega, selleks on vaja ainult kord ratast ringi ajada, ja las käia. Tüdrukud, riiet!»

«Juba ligi kolm nädalat pole ta siin käinud. Kas ta on ehk suvitama läinud, ilma et oleks minuga hüvasti jätnud? . . . Arvab ehk viimati, et ma olen mõni petis? . . . See mõte tapab mu . . .»

«Nüüd lasen talla alla, teen piste lühemaks, keerates

kruvi ühe korra ringi . . . pane hästi tähele . . . ja kui olen ülemist niiti pisut järele andnud, alustan. Noh, masinake, las käia, see on ju tuttav tee . . .»

«Mis mul pähe pistab! Lähen tema juurde koju . . . Ei, seda ei tohi . . . Kirjutan talle mingisugusel ettekäändel . . . Võib-olla pole seda vajagi . . . Süda ütleb mulle, et ta tuleb homme . . . Oo, helde jumal, kui ta tuleks . . .»

2

Donja Laura pea nookus paar korda ja pooleldi läbi une hüüdis ta vihaselt:

«Ikka sa muudkui vahid ennast peeglis!»

«Naine,» ütles don José naerdes, ilma oma tegevust katkestamata, «ma ei vahi end ju peeglis, ma õmblen . . .»

Tüdrukud muigasid. Pisut hämmeldunult ärkas donja Laura täiesti ja ütles:

«Ei, ma ei maganud. Ma tean, mis ma räägin.»

Söögitoas oli igivana seinakell — tõeline Metuusalem kõikide kellade hulgas. Käies tekitas tema mehhanism heli, mis sarnanes kondiklõbinaga või luukerede tantsuga. Tema katmata pendli ainukeseks ülesandeks näis olevat peletada eemale kärbseid, kes sageli tema pommidele istusid. Tema kollast numbrilauda kaunistas kirju pirni- ja õunavanik. Kui perekond kella täiesti unustanud oli, kostis sealtpoolt äkki ähvardavat müra. Kella sees hakkas toimuma midagi kohutavat. Ent krobedate hammasrataste nii valjuhäälne kelkimine lõppes lihtsalt tunni märkimisega. Kostsid üksteist kellalööki.

Donja Laura tõusis püsti ja tütred lõpetasid õmblemise. Teenija võttis järgmise päeva toiduainete ostuks vajaliku raha. Isidora kadus, sel ajal kui Emilia masinat kinni kattis. Don Josél oli kombeks heita magama tund aega hiljem kui tema abikaasa ja tütred ning selle tunni veetis ta «La Correspondencia» lugemisega — nauding, milleta ta läbi ei saanud — ja paberist sigarettide tegemisega, milleks ta kasutas tuntud seadist — augukestega puusilindrit, mille sisse pannakse rullikeeratud paber, mis siis peeneks lõigatud tubakat täis topitakse. Don José otse neelas ajalehte, lugedes suurima tähelepanuga läbi poliitikameeste kõned ja viimaks ka kõik kuulutused, kaasa arvatud surmakuulutused. Pärast seda mõtiskles ta, sigaretimasinat toppides, päevasündmuste ja poliitika üle üldse. Tal olid riigivalitsemise asjas oma kindlad seisukohad. Ta tunnistas end kõigi erakondade vastaseks; väitis, et hispaanlased peavad kodumaa hüvanguks ühte hoidma, siis lõpevad kõik rahutused ning revolutsioonid. Isamaa au ja kuulsus äratasid tema hinges tulist vaimustust. Kolm asja tekitasid temas sügavat meelepaha. Esiteks, et inglased ei andnud meile tagasi Gibraltarit. Teiseks, et ministrid said ametist lahkumise puhul kolmkümmend tuhat reaali. Kolmandaks, et polnud püstitatud monumenti Méndez Núñezile. Neil ajul, millest me räägime, oli tema ideede repertuaar rikastunud ühe kindla punkti võrra, mida ta ei lakanud avaldamast igal võimalikul puhul.

«Ei, ei,» tavatses ta öelda, «don Amadeo on auväärne isik.»

Kui kell lõi kaksteist, lahkus don José söögitoast, jättes «La Correspondencia» lauale, et Melchor saaks seda lugeda, kui ta, nagu alati, kella kahe paiku koju tuleb. Relimpio imestas väga, kui ta oma abieluvoodi juurde astudes nägi, et tema kallis teinepool on alles ärkvel.

«Sa ei maga veel, lapsuke?» ütles ta pigimütsi peast võttes. «Ma lõpetasin just ajalehe lugemise ... No küll juhtub ikka asju! Ja kuidas nad selle vaese isanda kallal närivad! Mina jään oma arvamuse juurde ja kinnitan, et don Amadeo on auväärne isik.»

«Jäta mind rahule! Ei tea, mis heameel mul peaks olema! Ma ei saa und, sest aina mõtlen selle tüdrukuhilbaka peale ... No küll on meile nuhtlus kaela tulnud.»

«Ära'nd ikka niiviisi räägi, naine. Ta on vaenelaps.»

«Kas minu juures on vaestemaja? See tüdruk teeb meid veel lagedaks ... Andku jumal mulle mu halb mõte andeks, aga minu arust lõpetab see sinu pagana ristitütar halvasti. Ta ei taha töötada, ei tee muud kui mukib ennast, kirjutab kirju, jalutab ja peseb ennast. Seda jah, ta raiskab ühe päevaga rohkem vett kui kogu perekond kolme kuuga.»

«Nonoh, nonoh! Las ta peseb ennast. Aga ta töötab ka. Täna õhtul kuulas ta nii tähelepanelikult ja hoolega õmblemise õpetust, et varsti õmbleb ta masinal paremini kui mina.»

«Sa oled narr, Relimpio. See tüdruk lõpetab halvasti. Ja missugune edevus, helde jumal, missugune suur arvamine enesest! Ja missugust morssis nägu ta meile mõnikord näitab, ehkki meie teda ülal peame! Ühel päeval tuleb talle vist palvekiri anda, kui tahad temaga rääkida.»

«Ta on vaenelaps. Kas sa arvad, et kanoonik ta hätta jätab? Ei, mina ei usu seda.»

«Looda sa aga selle kanooniku peale, siis oled rahast ilma. Kõige naljakam on see ... jah, mulle ajab hirmsasti naeru peale, kuidas ta viha pärast vahutab, et ei saa raisata raha tühiasjade peale ... Noh, kui sellel oleks raha, raiskaks ta seda aasialiku toreduse peale ja peaks punastes livreedes teenreid nagu meie kuningas ...»

«Ei noh, tõele peab au andma — kuningas on üpris auväärne isik ...»

«Ah Isidorakene, Isidorakene, mulle näib, et te olete riugastega naine ning ühel ilusal päeval ma tõstan teid tänavale.»

«Laura!» hüüdis arglikult don José, kes oli juba voodisse heitnud.

«Jäta, jäta. Välja kavalad vigurdajad, küll me leiame kedagi, kes aitab meil üüri maksta. Ma ei salli oma majas armulugusid.»

«Armulugusid ...»

«Armulugusid jah. Sest mis tähendavad need markii de Saldeoro külaskäigud? Kas sa tead, kes see kehkenpüks on?»

«Üliauväärne isik, rüütellik noormees ...» pomises Relimpio unehõlma vajudes.

«Olgu ta mistahes, aga need külaskäigud on mulle vastumeelt. Minu maja pole niisuguste asjade jaoks, Isidorapreili. Sina, Relimpio, oled ju nii lihtsameelne, et ei pane midagi tähele, aga mina küll. See markii-isand või kes ta on, tuli ühel päeval talle külla ja jäi tervelt veerandtunniks. Järgmisel nädalal tuli ta jälle, ja siis olid nad juba kauem omavahel, saad aru? Siis hakkas ta käima iga kolme või nelja päeva takka. Ja selle häbematu tüdruku näost on kohe näha, millal ta teda ootab, millal kavaler hiljaks jääb, millal ei tule! Sina oled õnnis ega näe midagi. Mina kuulatasin ukse taga ja kuulsin neid elavalt, üpris elavalt rääkivat, aga ma ei saanud ühestki sõnast aru. Kuulsin, et nad naersid, jah, väga palju naersid, aga mille üle? ... Selle taga on midagi, Relimpio, selle taga on midagi.»

Don José, kes veel täielikult ei maganud, aga oli just magama jäämas, sosistas selgesti need õrnad sõnad, mis tulid ta huultelt naeratusse rüütatuna:

«Ja kui ilus ta on! ...»

«Jäta juba, vana peletis! Sa ajad mu tõesti vihale! ...»

«Aga, naine, ma ütlesin ju ainult, et don Amadeo on . . .»
«Jäta juba, jäta juba! . . .»
«Nonoh, nonoh! . . .»

3

Isidora suhted oma ristiisa tütardega, mis kooselu algul olid olnud väga südamlikud, jahenesid vähehaaval. Isidora pidas Emiliat ja Leonori endast alamaks niihästi seltskondliku seisundi kui ilu, hea maitse ja esinemisoskuse poolest ega varjanud oma arvamust kuigi hästi. Ta uskus end neis asjus oma nõbudest niivõrd üle olevat, et kui oli küsimuses mõne riietuseseme, mõne värvi, lille või ehte valik, ilmutas Rufete-näitsik Relimpio omade suhtes kaastundlikku põlgust. «Need vaesed maitselagedad väikekodanlikud tüdrukud, kes tahavad peeneid preilisid mängida, püüavad kõigest väest mind järele aimata, aga see ei lähe neil korda.»

Selles oli omajagu tõtt. Isidoral oli ebatavaline oskus kaunilt riietuda, ilma et ta oleks seda kelleltki õppinud. Nagu luuletajale inspiratsioon, nii oli temale sündimisel antud kaasa silmade võime näha alati kõige ilusamat, tabada harmoonilist ja valida alati meisterlikult, niisama käte osavus panna endale külge mistahes ehet. Tal oli see üliharuldane lihtsusearmastus, mida tavaliselt ei esine ühiskonna keskkihtides, vaid mis on primitiivse tsivilisatsiooni või siis juba väga peene kultuuri and. Seda üleolekut tunnistades võtsid don José tütred temast õppust, küsides temalt nõu kõigis hilpude kohendamise küsimustes. Nende vaesus ei võimaldanud neile muidugi mingit toredust; aga kuna on seaduseks, et kõik ühiskonnakihid, välja arvatud mustatöölised, oma riietuvad ühtmoodi, ja kuna väikesed lausa meeletult püüavad matkida suuri — millest johtuvalt kaheteistkümne tuhande reaalise palgaga ametniku tütar tänaval vaevalt erineb suurniku tütrest —, mukkisid Relimpio-tüdrukud end riiderestidest ja moest läinud hilpudest kohendatud ning vanadest ümbertehtud rõivastega nii hästi üles, et enam kui üks kord petsid neid, kes ei tundnud Madriidi nägusid ega tüüpe.

Nad olid mõlemad meeldivad ja Emilia küllaltki kena, esindades seda peent, õrna ning sihvakat tüüpi, mida Madriidis nii sageli kohtab. Palju kuid olid nad elanud niiviisi, et neil oli kahe peale ainult üks viisakas kleit, üks paar

saapaid ja üks talvine valge karusmantel, millest järgnes, et iga päev võis ainult üks tütar donja Lauraga jalutuskäigule minna. Kuid töö, unetute ööde ja peaaegu uskumatu kokkuhoiu varal olid nad jõudnud niikaugele, et mõlemad võisid ühtmoodi riides käia ja ühesuguseid jalatseid kanda ning isegi hankida endale moodsad kübarad, mis nad Isidora järelevalve all ise meisterdasid vanadest kübaratest ja kübararestidest, mida nad oma tööandja kauplusest ilma tahata said. Missugusel naisel pole praegusel ajal kübarat? Ainult kerjusnaised, kes armuandi paluvad, peavad sellest ehtest ilma olema; aga kui me praeguses tempos edasi liigume, siis tuleb päev, mil nemadki seda kannavad. Tööstuse edusammud ja riiete valmistamise odavus viivad niikaugele, et kogu inimkonnal on elegantsi või pretensioone elegantsile.

Ehkki varjatud viletsuse täiuslikud esindajad, oleksid don José tütred kohkunud, kui neile oleks ette pandud abielluda mõne osava käsitöölise, rikka poodniku või taluomanikuga. Ka donja Laura ise, juba harjunud säärase eluga, petliku vaiba taha peidetud kehvusega, ei mõtelnudki alandavaile abieludele. Ta unistas sellest, et Emilia abiellub arstiga, mõne säärase taibuka poisiga, nagu neid nüüd esile kerkib, ja seepärast ei vaadanud ta just paha silmaga Miquise külaskäikudele. Mis puutub Leonori, keda tema ema pidas ebatavaliselt andekaks, siis sobiks temale hästi mõni peastaabi või inseneriväegede ohvitser või midagi seesugust.

Kuningliku teatri rõdul, kus need kaks neiut paar korda nädalas käisid, oli neil oma väike ring kavalere — poisikeseohtu tiivaripsutajaid, üliõpilasi ja üsna madala, peaaegu mikroskoopilise kategooria ametnikke. Tüdrukud tegid end hirmus tähtsaks, mängides — eriti Leonor — daame, kes nad uneski olla ei võinud, ja et nad olid näolt meeldivad ning polnud suu peale kukkunud, siis sattusid mitmed ühtsameelsed lõksu ning pidasid neid kõige peenema seltskonna esindajaiks. Klasside segunemine võrdsuse valetahas.

Rääkigem nüüd Melchorist, kes oli kogu perekonna au ja ilu, oma ema uhkus ja kõigi lootus, sest ennem oleks perekonnas võidud kahelda neljas evangeeliumis kui selles, et noor Relimpio varsti tõuseb hiilgavale positsioonile. Kuidas siis teisiti, kui Melchor oli ometi donja Laura meelest ilu, andekuse ja seltskondlikkuse toredaim kehastus? Ja tõepoolest, kui nägu ja hea kasv on trepp, mida mööda inimolendid kuulsusele või rikkusele tõusevad, siis pidi Melchor igast teisest üle ulatuma, sest tal oli kõige imposantsem välimus, mida mees võib soovida. Ta oli don José ja donja Laura abielu esimene vili, ja kurjad keeled räägivad isegi, et enneaegne vili, kuid pole meie asi seda uurima hakata. Ta oli kahekümne kuue aastane. Tal oli must habe, mustad silmad, mustad juuksed, ja ka otsaesise taga polnud hele päev; kuid esimese järgi siinmainitud tunnustest olnuks raske tema isikut kindlaks teha, sest ta muutis väga sagedasti oma näo karvakaunistuse laadi, nii et kui teda sel kuul nähti täishabemega, siis kandis ta tuleval kuul põskhabet; järgmisel aastal kõndis ta ringi ainult vurrudega; seejärel vurrude ja kikkhabemega, nagu tahtnuks ta habemenoa abil kujutada näol oma mõtete tujukat püsimatust.

Et ta oli esisündinu ja mees, siis oli ta perekonna lemmik ja hellitatud pailaps. Kõik ohvrid näisid tema heaks väikesed ja teda oli harjutatud sellega, et tema vanemad tema tujudele nagu ülimale võimule alandlikult alla heitsid. Don José ja donja Laura pidasid teda mingiks kõrgemaks, pühitsetud olendiks, kes juhuslikult või saatuse mõistatuslikul tahtel oli sündinud selle malbe naise üsast. Tülides õdedega oli alati õigus Melchoril, ja tüdrukud võisid ilma olla kõige vajalikumast, selleks et Melchor saaks nautida ülearust. Donja Laura sõi viletsasti või ei söönudki, selleks et tema poeg saaks hästi suitsetada. Don José jäeti söögilauas veinist ilma, selleks et Melchor saaks kohvi juua ja ei tarvitseks sõprade hulgas haledat kuju mängida. Vaestes perekondades tavatsevad pojad isade kantud rõivaid tarvitada. Siin, vastupidi, õmmeldi don Joséle Melchori vanadest mantlitest kuubesid ja kõik poja lipsud ehtisid kulunutena isa kaela.

Don José tasku oli alati tühi nagu lõõts, sest ta oli nii suur raiskaja, et kui juhtus mõne vaskkrossi saama, tegi kohe niisuguse nurjatu teo, et ostis kastaneid ja istus Retiro parki pingile neid sööma. Melchori vestitaskus aga kõlises alati midagi, olgu see või pool tosinat peseetasid, mis donja Laura oli jumal teab kuidas kokku kogunud läbi tuhande häda, tütarde tervistkahjustava öise töö ja oma otse uskumatuks arendatud säästlikkuse abil.

Melchor oli õppinud õigusteadust. Niisugune võrratu poiss, kellele jumal nii erakordselt rohkesti vaimuandeid ja ilu oli kinkinud, ei võinud ju ometi alandada end mõne käsitöö või madala tegevusega. Lasta tal õppida mõnd ebapeent ametit oleks tähendanud vastutöötamist temale määratud kõrgele saatusele. Donja Laural oli vend, kes pidas Madriidis ortopeediatöökoda, kes oli ja on omal alal kuulus meister ning oli oma tööga kogunud terve varanduse. See usin käsitööline, kes oli muide Melchori ristiisa, tahtis niipea kui poiss sai viieteistkümneaastaseks, võtta ta enda juurde ja õpetada talle toda ausat ametit, aga niihästi donja Laura kui ka don José pidasid seda otsekui solvanguks. Melchor ortopeediliste riistade meister, küürude kohendaja, songade parandaja, karkude ja igasuguste inetute seadmete valmistaja! ... Minge ikka, see on ju kole! Donja Laura kuulas venna ettepanekuid pigem jälestuse kui nördimusega. Ja ka noormees ise, kui ta juba ülikoolis oli ja pisut välist akadeemilist sära oli omandanud, naeris oma arstiriistademeistrist onu üle. Juba paljas mõte, et ta peaks hakkama koos temaga töötama tolles vastikus äris, pani teda nördima. Kuidas võisid tema ja onu teineteist mõista, tema, nii haritud, nii tark, nii üleva saatuse jaoks määratud, ja onu, mühaklik ning toores mees, kes oskas ainult suspensooriume teha ja küttida, barbar, kes nimetas kapsleid «klausliteks» ja üldse moonutas kõiki pisutki raskemaid sõnu.

Ülikoolist lahkudes oli Melchor «põhjalikult harimata» mees, nagu tavatses öelda Miquis. Kõigist õpitud teadustest ei võinud ükski nuriseda, et teda oleks vähem soositud; see tähendab, et ühestki ei teadnud ta raasugi.

Siis tuli ta «vette lasta». See kena, tuliuus ja värskelt värvitud laev oli valmis seilama auahnete püüdluste ääretul merel. Monóvari rahvasaadik muretses talle koha Riigimonopolide maksude valitsuses. Sellest asjast teadis Melchor niisama vähe kui missal epistlilaulmisest. Aga olgu, igatahes hakkas ta julgesti peale. Kahjuks tuli tal veeta nii mõnigi aasta viletsatel töökohtadel vaheldumisi nukra töötaolekuga. Noormees oli meeleheitel, nähes, kui vähe vastas tema tõeline seisund sellele kunstlikule, mille ta oli endale loonud sõbrustamise läbi jõukate perekondade võsudega, oma vajaduse läbi hästi riietuda ja oma igaveste pretensioonide läbi, mida soodustas kogu perekond.

Ta ei armastanud õppida, sest kuulis pidevalt räägitavat, et õppimisest on vähe tulu. Kuid lähedane läbikäimine taibukate poistega oli teda varustanud kaunikese hulga valmislausete ja käibeideedega ning sellepärast ei kuulunud ta kohvikuis kõige sõnakehvemate hulka. Ta vaidles poliitika üle ja isegi ütles sel alal oma sõna sekka, kirjutades mõnes väikeses ajalehes. Tuleb märkida, et ta tegi seda alati sääraste nördinud tooniga ja ilmutades nii suurt viha valitsuse vastu, et tema kirjatükid meeldisid toimetustes ja isegi tõid talle mõne cuarto sisse.

Kord jälle ametis olles pühendas ta end lühikest aega spiritismile. Võlutud sellest sektist, mis on nagu õndsate hingede asupaiga eelõu, käis ta spiritistide öistel koosolekutel ja omandas lõpuks niisugused visad veendumused, nagu seda esineb ainult kõige absurdsemate süsteemide jüngritel. Ta veetis kodus palju öötunde sügavtõsises vestluses laua-jalgadega või siis kirjutades väriseval käel üles, mida tema jutu järgi ütles talle see või teine vaim; ja ehkki säärased narrused ei meeldinud just väga donja Laurale, kes oli kindel katoliiklane, ei ütelnud heasüdamlik senjoora pojale sõnagi ega püüdnud tema vaimu selle naeruväärse õpetuse ämblikuvõrkudest vabastada.

Ent aeg möödus ja ühes temaga Melchori spiritism, vabastades koha teistele, praktilisematele ideaalidele. Ta nägi, et aastad läksid, toomata parandust tema rahalistesse võimalustesse, mis endiselt polnud kooskõlas tema pretensioonidega ega selle hiilgava tulevikuga, mida tema hea ema talle ennustas. Melchor polnud rikas, kuid pidi seda näima, see tähendab, riietuma nagu rikkad, suhtlema rikastega. On julm, et me kõik oleme varanduse poolest erinevad, ja peame olema riietuse poolest ühesugused. Saterkuue leiutaja külvas meeleheidet inimsoo südamesse.

Melchor kannatas selle all kohutavalt ja elas iga päev läbi uusi alandusi. Teiste luksus oli talle nagu piitsahoop näkku. Ta oli jalutuskäigul. Miks jäi temale ainult väsimus ja teistel olid tõllad? Miks tundis tema armastust ja teine sai armastatu endale? Ta läks teatrisse. Miks oli temal ainult armastus muusika vastu, loož aga oli teise päralt? Lakkamatult tekkis ta ajus neid küsimusi nagu sädemeid ääsil. Ja ülimaks piinaks oli kuulda lugusid ootamatuist rikkakssaamistest. Kohvikutes, igal pool seltskonnas pajatati imelugusid, mis kõlasid nagu muinasjutud. Siin oli üks vaene, aga südi mees saavutanud mõne vähese kuuga tohutu tulu. Seal oli õnnelik idee ajendanud alustama üpris kasutoovat äri ja teinud ränkrikkaks meheks selle, kes aasta tagasi oli kerjus. Madriid otse kubises agentidest, kes uskumatute vaheltkasudega teostasid tumedaid kombinatsioone riigikassa ja liigkasuvõtjate vahel, ametlike nõudmiste ja tavade vahel, millest sugenesid 19. sajandi ainukesed imed.

Sestsaadik kui need mõtted teda ründasid, nuputas Melchor igal nädalal välja mõne uue plaani või abinõu. Ta laskis sel oma peas küpseda, teatas siis oma emale juba kindlates arvudes väljendatult, donja Laura leidis selle oivalise olevat; Melchor katsus seda teoks teha, ja siis tuli sellele plaanile surm raskuste läbi ning hakkas tärkama uus plaan.

Alguses oli tegemist ühe väga lihtsa asjaga. «See on kindel asi, ema,» kinnitas Melchor. Jutt oli sellest, et kombineerida teatav kuulutustesüsteem teatava ostjatele jagatavate kingituste süsteemiga. Plaan oli suurepärane. Ta pidi tooma miljoneid, tingimusel, et kõik Madriidi kaupmehed asja omaks võtavad ja et kõik töösturid kuulutuste valmistamist kergendavad. Melchor oli juba kokku leppinud ühe litograafiga, kes talle esimesed värvitrükilehed teeb.

Sellele kindlale asjale järgnes teisi. Tegemist oli õhutrammide võrguga. Kapital? Ta oli kindel, et leiab seda, kui pankurid tema plaaniga tutvuvad. Kuid pankurid ei osanud näha lõputuid miljoneid, mida see äri võis sisse tuua, ja õhutrammid jäidki õhku rippuma. Siis tuli kõne alla kava — jällegi kindel asi — saavutada valitsuselt privileeg tuletikkude müümiseks, siis kava asutada töökohtade muretsemise agentuur, ja siis järgemööda palju teisi meeletusi ning narrusi.

Nii paljude kombinatsioonide hulgas ei tulnud noorele Olimpiole pähegi kõigist kõige lihtsam, nimelt töötada mingisuguse elukutse, käsitöö või ameti alal, millega võis teenida igasuguse summa alates ühest peseetast. Kuid tema, kirglikult innustatud sellest, mis ta kuulis räägitavat kiiresti saavutatud ja tohutuist varandustest, tahtis ka oma varanduse saada kätte tervikuna, ühe hoobiga; mitte seda vähehaaval teenida ning vaevaga saavutada, vaid omandada mõne niisuguse kunsti läbi, mille abil leitakse kullasoon või mahamaetud teemantaare. Sel ajajärgul, mille kohta meie jutt käib, oli Melchor pisut julgusetus meeleolus ja tema hinges valitses ülisuur segadus. Tema mõtetes pidasid rasket kähmlust ebatõenäoline ja võimalik. Kas sellest taplusest sugenes mõni suur idee, mõni plaan, millest iial keegi teine polnud unelnud? Nägemused tõelisest rikkusest heitlesid temas teiste inimeste heaolu piltidega, saadetuna mässuliste ihade lärmist, mis paisus seda suuremaks, mida kaugemal need ihad olid võimalusest rahuldamist leida.

Ta tuli iga öösi koju kella ühe ja kahe vahel, väsinud, kurb, mõtlik; võttis mantli seljast; toetas küünarnukid söögitoa lauale, lõua kätele ja jäi niiviisi pooleks tunniks või kauemaks vaikselt mõtisklema. Kui ta oli sisse astunud suitsetades — mis oli kõige tõenäolisem —, siis pühendas ta oma tähelepanu sellele, et merevahust sigaretipitsi mustaks suitsutada — ettevõte, mis pakkus talle tegevust mitmeks tunniks päevas. Ta oli sellega üha nii suure hoole ja kannatlikkusega ametis, et sai kohvikus kuulda mõndki kiitust oma laitmatu ja ühtlase töö kohta. On olemas väga kummalist laadi uhkusi. Melchori uhkus oma munstüki üle oli andestatav, sest munstükk muutus vähehaaval kõige ehtsama ja läikivama eebenipuu sarnaseks, ja kunstnik, lasknud tema peale pakse suitsujugasid, jaotades neid hästi ühtlaselt, hõõrus teda taskurätikuga ning vaatas end selles gagaatpeeglis . . . Kui ta suitsetamise lõpetas, pani ta pitsi vutlarisse ja läks ära voodisse, kust ta ei tõusnud enne järgmise päeva kella ühte.

Isidorale ei meeldinud Relimpiode hellitatud poeg. Ilu, mida donja Laura nii väga ülistas, näis talle tavaline ja noormehe käitumis- ning riietumisviis eputav ja maitselage. Mis puutub kõrgeisse kõlblaisse omadustesse ja vaimuannetesse, millega jumal teda perekonna meelest oli õnnistanud, siis ei märganud Isidora neist midagi. Poiss näis talle kõige suurem logard ja kõige jõhkram egoist maailmas.

9. peatükk

BEETHOVEN

1

Aransise loss, mis asetseb San Pedro kihelkonna piirides, on väga tavalise välimusega hoone, nagu kõik 17. sajandil ehitatud härrastemajad, mis näivad tuginevat mõttele, et Madriid on ajutine pealinn. Kindlad olles, et kuningas varem või hiljem asub mujale, ehitasid grandid majade asemel lohutuid aiamajakesi või telke, kasutades lõuendi ja laudade asemel telliseid ning kipsi. Sääraste lobudike kunstiline väärtus võrdub nulliga, nende tugevus on keskmine ja mis puutub sisemistesse mugavustesse, siis on elamiskõlblik ainult see, mis on hiljem ümber ehitatud, sest vanaaegsed härrased leppisid nähtavasti sellega, et elada ilma valguseta ja soojuseta pimedais ubrikuis või suurtes lagedates koobastes.

Aransise maja kuulub nende hulka, mis on möödunud sajandil ümber ehitatud. Peale raskepäraste reljeefkaunistustega ukse, millest võiksid ilma kummardumata sisse astuda Kristuse ihu püha rongkäigus kantavad papist hiiglased, pole temas väliselt midagi erilist. Seespool on säilinud üsna palju hinnalisi asju, nagu vaipu, mööblit ja pilte, ent nende hulgas pole ühtki vähimalgi määral harukordset. Et pererahvas on maja hüljanud, võib märgata kõiges uksest kuni katuseni, sest ehkki kõik on korras ja hästi kaitstud kõige eest, on tunda üksinduse hõngu, hävingu eelaimust. Olgu mis tahes need, kes kangekaelselt kinnitavad, et kõik on hea, mis pole moodne, aga igatahes pakuvad Aransise saalid vähe huvi.

63. aastast saadik oli seal kõik suletud ja avati ainult puhastuspäevadel. Maja asustas vaikus, mis puhkas alkoovides, magajaid nägema harjunud pikkade voodieesriiete vahel, ja pimedus õdus avarais tubades. Mõnest pilust pistis

valgus oma roosad sõrmed sisse ja kriipis vaipu. Öösel polnud seal ühtki häält, mingit valgust, ainsatki elavat hinge.

Ühel 72. aasta sügispäeval muutus loss äkki rõõmsaks; uksed ja aknad avanesid; õhku ja valgust voolas sisse ja poole tosina teenri sulgharjad kloppisid välja tolmu, mis vaikselt magas mööblil. Siis järgnes toolide nihutamine, akende pesemine ja lampide kordaseadmine. Selle lärmi sekka kostis üksikuid helisid klaverilt, mida piinasid häälestaja käed. Järgmisel päeval laaditi kärarikkalt maha kohvreid, teenrid askeldasid agaralt, mürinal vurasid tänaval ja hiiglasuures, lagedas ning tühjas väravaaluses reisivankrid. Üks halliseguste juuste ja kena kehaehitusega daam läks trepist üles, kõrvuni karusnahkadesse mässitud ja külmast värisev suu kinni kaetud, toetudes haiglase välimusega isanda käsivarrele, ja sammus toast tuppa, peatudes alles seal, kus ta pidi reisist puhkama. Peale haiglase isanda oli temaga kaasas umbes neljateistkümneaastane nooruk, kellele keti otsas järgnes suur must koer, ja saatjaskonna lõpus tulid kaks noort ning kena teenijat, kel polnud hispaanlanade välimus.

Markiis de Aransis, 54. aastal leseks jäänud, elas hooaja ehk *season*'i kestel Pariisis või Londonis, osa suve ühes Bretagne'i sadamas ja mõnel talvel tavatses tulla Hispaaniasse, et karastada oma mitte just väga head tervist Córdoba kliimas, kus tal oli maja ja maavaldusi. Madriidis veetis ta ainult neli-viis päeva läbisõidul Córdobasse või Granadasse. Tol aastal tegi ta oma reisi septembri lõpus, ja osutades millegipärast veel vähem lahkust oma kodumaa vastu kui teistel kordadel, oli ta öelnud majja astudes: «Seekord jään ainult kolmeks päevaks.» Oli esmaspäev.

Ta puhkas kella kaheni, mil temaga kaasas olev nooruk asus klaveri taha, et mängida üliraskeid harjutusi, mida ta jätkas kuni lõunasöögini. Puhanud, võttis senjoora vastu mitmeid külalisi, sõi siis lõunat haiglase välimusega isanda, pianistist nooruki, markiis de San Salomó, maja voliniku ja veel kahe inimese seltskonnas ning tõmbus tagasi oma magamistuppa, olles enne kaua palvetanud.

Peaaegu kogu järgmise päeva kasutas ta vastukülaskäikude tegemiseks ning kella nelja ajal sulgus oma ruumidesse. Ta ei tahtnud kedagi vastu võtta. Ta soovis üksi olla. See maja tõukas teda eemale, heites tema hingele mingit kurba ja sünget varju, ning samal ajal tõmbas teda enda poole ja armsad mälestused hoidsid teda siin kinni. Jõudis kätte varajane pimedus. Markiis oli otsustanud avada oma kadunud tütre toa, mis oli suletud sestsaadik, kui tütar üheksa aastat tagasi suri. Kogu selle pika aja jooksul polnud ta lubanud kellelgi toda kurba ruumi avada ega olnud tahtnud ka ise seda avada, sest ta pidas seda otsekui hauaks ja haudu ju ei avata. Kuid seekord tahtis ta oma otsust muuta. Juba Pariisis oli tal tulnud mõte see ülikurb toiming ette võtta. Tema soov tuli sügavast hardusest, isegi hirmust, mis meid mõnikord ergutab uudishimult laenatud astlaga. «Avan toa täna õhtul,» mõtles ta raskesti ohates ja läks pärast sööki ilusasse salongi, mis oli kogu maja kõige parem ning uhkem. Ühes seinas seisis suur Erard'i klaver, millel hommikul ja pärastlõunal mängis lossiprouaga kaasasolev nooruk; teisel seinal kordas suur kaminapeegel salapärase ähmasusega kogu uhke ruumi avarust. Peegli vastas paistis kahe raske, pooleldi kokkutõmmatud eesriide vahelt uks, lihtne, valge uks, millel näis puuduvat hauakiri.

Seintel rippusid kahtlase väärtusega moodsad pildid ja mõned portreed endisaegseist isandaist, neist, keda tavatsetakse kujutada rangeis piduröivais, käsivars jäik ja hoidmas võimumärgina käes kepikest. Mööbel polnud kõige moodsam. See kuulus brokaadi ja kullatud puu aegadesse ning pronkskujud oma järeletehtud kreekalikkusega kuulusid kvatrotšento mandumist ning Bonaparte'i *senatus consultum*'eid. Ehkki polnud külm, oli mahajäetud majas tunda nii palju rõskust, et kaminas pidi süütama tule.

Nooruk, õigemini öelda poiss astus sisse, mängides koeraga, keda ta kutsus Sauliks.

«Ära tee lärmi, mu poeg,» tähendas senjoora, häirituna kärast, «jäta Saul rahule.»

Varsti lamas loom kuninglikus asendis keset tuba maas ja näis eebenipuust lõvina. Tema ilus pea tõusis vaiba kireva lillmustri taustal uhkena ja intelligentsena, ühtaegu sõbralikuna ja julmana esile, ning tema silmad peegeldasid heledate sädemetena kamina leeki.

Markiis katsus ust avada, ent tegi seda nii ebakindla käega, et võti kobas metalli, suutmata tabada lukukeelt. Lõpuks kostis klõpsatus. Tõuke mõjul avanes uks haleda oigenuuksega ja nähtavaks sai must pimedus, kust hõngas seiskunud niiskust, mis toitub valgusepuudusest, vaikusest, üksindusest.

Markiis, kes oli uksel peatunud, halvatuna hirmust ja aukartusest, mida see üheksa aasta jooksul suletud ruum talle sisendas, taganes hetkeks; ta võttis ühe salongis olevaist lampidest ja astus siis pikemalt kõhklemata alistunult ning meelekindlalt tuppa, mille ukse ta pärani lükkas.

«Mu kallis tütar, me oleme sulle juba andestanud,» pomises ta otsekui palveks esimeste sammude juures.

Keset tuba oli laud, millele senjoora lambi asetas. Ta istus laua juurde tugitooli, ja pannud käed risti, hakkas nutma ning palvetama, lastes pilgul ringi käia kõigil esemeil, mööblil ja eesriietel ning vaadates mõnda neist ainiti meelekibedusega, mida kannatav hing vahel iseenda vastu ilmutab. Ta igatses ja kartis näha ning mõlemad tunded, hirm ja kirglik iha, toetasid teineteist, põimusid ja segunesid, nii et hing ei suutnud eraldada naudingut piinast. Siis kostsid tasased klaverihelid, mis lasksid aimata järgnevat aeglast ja lihtsat, muusikaliselt vähe huvi pakkuvat motiivi, ent mis oli nagu sissejuhatus millessegi, nagu muinasjutu «oli kord».

Markiis ei pannud tähele seda muusikat, mida ta oli tüdinud kuulamast. Tema tütrepoeg oli varaküps pianist, imelaps, osavuse ja hea maitse fenomen. Ta oli olnud parimate prantsuse pianistide õpilane ja oli nüüd juba nende võistleja. Poisi võimetele uhke, sundis markiis teda töötama kümme tundi päevas. Olles tol õhtul ägedamate ja tõelisemate mõtete ning emotsioonide võimuses kui need, mida tekitab muusika, ei pannud kõrge daam tähele poisi mänguega sedagi, et ta üldse mängis, vaid oli süvenenud vaatamisse. Ta polnud näinud neid asju sellest päevast saadik, kui tema tütar hinge heitis. Surm oli vajutanud kõigele oma kurva pitseri. Valguse puudumine oli närvutanud mööbliriide värvisära. Tolm tuhmistas ilusat lakki ja oli laotanud kõigele mingi karuse halli udu, mida ei saanud puudutada ilma närvilise võpatuseta. Kaminal oli veel alles suur vaas lilledega, mis olid olnud värsked üheksa aasta eest.

Nüüd olid nad ainult veel mingi kirjeldamatu violetne räbal, mis puudutamisel lagunes kuivadeks ja kõlisevaiks osakesteks nagu saja sügise rusud. Väga peenel, kummalise kujuga mööblil oli kullatis mustaks tõmbunud. Kolme peegliga riidekapi uks oli poolavatud ja tema seederrüpest võis näha korratu segadikuna välja valgumas uhkeid kleite, oivalisi atlasse ja granadiine, flandria ja napoli siide, kõik kortsunud ja luitunud, kõik sel määral surmast haaratud, et tundus, nagu peaks see puudutamisel samuti osakesteks varisema nagu vanad lilled. Neist jäänustest tuli koide ja närtsinud lillede hõngu koos ajast rikutud ning lahtunud parfüümilõhnaga. Kapi ees oli põrandal maas ka üsna vähe

tarvitatud kingi ja saapaid ning üks korsett, mille lahtine nöör joonistas põrandale justkui allkirjakeerundeid.

Toda viimast eset vaadates meenus markiisile tolle kurva päeva kõige kurvem üksikasi. Vähe aega enne surma oli tema tütar petliku heaolutunde mõjul, nagu seda surma suurima irooniana vahel esineb, uskunud end terve olevat ja tal oli tulnud tuju end ehtida. Tundes sel hetkel petlikku jõudu, oli ta riietunud palavikulise ärevusega, öeldes, et ta pole enam haige ja läheb sel õhtul teatrisse. Ja siis oli ta äkki tundnud otsekui pistodatorget südamesse ning oli maha langenud. Teda oli vabastatud uhkeist rõivaist ja jalatsitest ning ükshaaval olid talt võetud ilusad ehted, mis oleksid rüvetanud hauda, ja varsti pärast seda oli ta elust lahkunud.

Selle mälestuse mõjul, mis temas alati õudust tekitas, hakkas markiis süvenenult vaatlema üht kamina kohal rippuvat ilusat pilti. See oli naise portree, kelle veetlevas näos värsked naeratavad huuled moodustasid kontrasti haruldaselt ilusate kulmude alt vaatavate nukrate pruunide silmadega. Sellest sugenes tollesse ühtaegu armumust ja pilklikkust väljendavasse näkku mingi teesklusilme ja sealt võis välja lugeda sügavat ning tugevat tunnet, mida halvasti varjas pisut kelmliku iseloomu silmakirjalikkus.

Markiis ei suutnud silmi portreelt lahti kiskuda. See oli nii sarnane! See oli nagu Madrazolt, nii peen, niivõrd kooskõlas originaali suursugususe, elegantsi ja sarmiga! Kui oivaliselt raamisid rikkalikud juuksed seda mitte küll ovaalset, vaid pigem pisut iharale ümarusele kalduvat nägu! Milline hurmav kahvatus! Milline harmoonia haigluse ja seletamatu kütkestavuse vahel! Ja see kaunikujuline käsi, mis hoidis musta mantiljat, kui graatsiline, kui väljendusrikas see oli! . . .

Valulise sosinana libisesid üle ema huulte sõnad:

«Mu vaene tütar! Vaene patustaja!»

Ja nende sõnade juures kostis lähedaselt klaverilt nagu vali sosin, mis peagi muutus halinaks, vihaste kirgede väljenduseks. See oli inimliku valu eleegia, mis mõistatusliku stiilituju tõttu mõnikord kasutab sarkasmi keelt. Hiljem asendusid naljatlevad toonid kõige pateetilisematega, mida meeleheite enda hääl suudab esile tuua. Üksainus mõte, lihtne ning samal ajal südantlõhestav, kerkis esile loendamatute kõrvaliste mõtete keerisest ning kadus siis rikkaima fantaasia loodud jooniste tujukasse mitmekesisusse, et samal hetkel ümberkujundatuna taas ilmuda. Kui minooris oli see mõte rüütatud pimedusse, siis nüüd, mažooris, esines ta säravast valgusest üleujutatuna. Päev järgnes ööle ja valgus pimedusele selles muusikariista kaudu väljendatud tundes, mis oli seda intensiivsem, mida ebamäärasem.

Modulatsioonist modulatsiooni muutus see põhiidee, jäädes ometi sellekssamaks nagu näitleja, kes vahetab rõivaid. Tema keha püsis, tema ilme vaheldus. Mõnikord oli tema helidel püsivuse kindel kõla, mõnikord värises tema tremolotes kõhklus ja kahtlus. Kord esines ta sügavana madalais oktaavides nagu tagakiusatud tunne, mis otsib varju südametunnistuses; kord hirmsana ja sõjakana kõrgetes oktaavides, kuulutades end võitjaks ja mässajaks. Seejärel tundus ta tagakihutatuna arpedžode, kromaatiliste gammade ja imitatsioonide marulisest tunglusest ja võis kuulda, kuidas ta hiiglasesammudega alla laskus, põgenes, moondus, tükkideks lagunes... Oleks võinud arvata, et kõigel on lõpp; kuid mingi vastutoimepuhang käis üle kogu klaviatuuri, laialipillatud osad ühinesid, tundsid üksteist ära, nagu ühe ja sellesama skeleti luud viimsel kohtupäeval üksteist ära tunnevad ning ühinevad, ja mõte ilmus uuesti võidutsevana, otsekui elluäratatuna ja lunastatuna. Kahtlemata hüüdis üks hääl teisest ilmast klaveri helidetulva sekka: «Ma olin kirg, kahtlus, võitlus, patt, häbi, aga ma olin ka kahetsus, lunastus, valgus ja paradiis.»

2

Markiis, kes oli ainiti vaadanud oma tütre nägu, seni kui pisarad loori ta silmadele heitsid, hakkas taas palvetama, ja sellal kui ta lausus puhastustules olevatele hingedele pühendatud palve sõnu, mõtles ta: «Küllap jumal on sulle andeks andnud, vaene kallis hing, nii nagu mina olen sulle andeks andnud.»

Ja ta hakkas esile manama loendamatuid mälestusi, millest mõned olid kurvad nagu solvatud armastuse vastuhelk, teised piinavad ja hirmsad nagu valutava haava kujutus. Talle meenus, et kui tütre üleastumised olid olnud säärased, millele seltskonna arusaamade järgi ei leidu vabandust, siis ema karmus oli olnud halastamatu. Nende kurbade mälestuste juures tundis markiis midagi, mida võiks nimetada süümepiinaks kohusetäitmise pärast. Kas ta oli olnud julm oma tütre vastu? Salapattude avastamine, mis peagi avalikuks said, oli mõjunud senjoorale nii, et ta oli pidanud

peaaegu surema nördimusest ja häbist. Kui hästi see tal meeles oli ja kuidas ta viha koos mälestustega elustus, ajas tema vere kihkvele! Ta oli tookord oma tütre luku taha pannud ja ühegi järeleandmiseta hoidnud teda suletuna selles toas, kust ta iialgi ei väljunud ja kust tal välismaailmaga mingit ühendust polnud. Ta oli kuus kuud elanud nagu sisse müürituna. Millesse ta oli surnud? Seda õieti ei teatud. Ta oli surnud vangisolekusse, au inkvisitsiooni ohvrina.

Oo, ülisuur valjus! Markiis oli pärit teisest ajastust. Teda olid sepistanud calderonlikul alasil seltskondliku väärikuse vasaraga usu karmid käed. Ta polnud võimeline neiks häbiväärseiks järeleandmisteks, mis on ühe tsivilisatsioonilaadi mõru vili. Ta oli vangina elaval tütrel lubanud end ehtida, kuid mitte toast väljuda. Markiis rääkis temaga ainult hädavajalikku ega tarvitanud iial ühtki õrnemat või sõbralikumat sõna. Hea emand mäletas, nagu mäletatakse muljet põletushaavast, neid tulena kõrvetavaid sõnu, mis tema tütar lausus päeval enne seda, kui ta haigeks jäi: «Ema, tapa mind noaga, aga ära tapa mind oma pilkudega.»

Pikkamisi kehas haudunud haigus lõi äkki välja ja arenes kuue päeva jooksul kiiresti. Esimesest päevast alates võis siis näha õnnetut lõppu. Ema karmus vaibus silmapilkselt, nagu sulab jää. Kui hästi mäletas ta üheksa aasta järel arsti näoilmet, ravimeid, haige väikesi tujusid, mis tekkisid närvitalituse kohutavaist hälbimustest! Kord nõudis ta lilli, kord jäätist, mida ta ei tohtinud süüa. Äkki tahtis ta kõiki ooperilibretosid, mida oli võimalik kätte saada. Teinekord laskis ta tuua enda juurde suure osa Romero noodikaupluse varudest. «Linde, linde...» Talle toodi pool Santa Ana linnuturgu. «Oo, ma pean vastama nii paljudele kirjadele!..» Ja ta hakkas kirjutama. Neist meeletuist soovidest, mis olid otsekui tõmmakud, millega surm püüdis teda rutemini juurte küljest lahti rebida, toitus tema kiiresti kulgev palavik.

«Sa surid nagu vaene märter,» mõtles markiis taas palvetades. «Sa surid lepitatuna jumalaga, palveid lugedes ja meie Lunastaja püha kuju suudeldes.»

Jälle kostis klaveri hääl, nüüd psalmoodia kurva kõnekusega. Muusikalisel lausel oli veel teinegi liige. Võis kujutleda, et üks hääl päris hauasügavusest oma saatuse järele ja üks taevane hääl vastas pilvedest rahu ning lootuse toonides. Motiivi kandsid mollakordid ja sel harmoonilisel alusel oli teatavat ebamäärast elastsust, millel vetrus rangelt korrapärane fraas. Sellele järgnesid imitatsioonid, kord kahvatud, kord eredad, mitmesugused varjud, mida kaalukalt lahtirulluv mõte igasse külge heitis. Kaanoni peenelt väljatöötatud keerulised vormid järgnesid ülimale lihtsusele, mille tulemuseks oli, et kaunis mõte paljunes ja et ühe ning sellesama asja nii paljudest eksemplaridest kujunes ilus, kummalise toimega põiming, mis ütles palju tundele ja veidi ka mõistusele, ühendades puhta müstika võlud õpetatud teoloogia sõnamängudega. Äkki muutis üks kirvehoobitaoline modulatsioon ühes tooniga rütmi, keelt, tähendust. Siis tuli lamburinaiivsusest läbiimbunud armastusstroof ning seejärel lõbus, raskustega pikitud rondo, täis žonglööri veidrusi ja võimleja julgustükke. Lõbusalt maskeerudes helistas ta kuljuseid. Naerma ajavate liigutustega tõusis ta klaviatuuri kõrgeimate toonideni, nagu ahv õrtpidi üles ronib; laskus hüppega madalate akordide kaevu, kus teeskles vanamehe torinat ja munga jämedusi. Keskel lohistas ta end vaevalselt edasi, matkides haavatud poisi kentsakaid oigeid, ja hüppas äkki üles, valjusti ülistades lõbu, tantsu, joobumust ja valu ning vaevade unustust.

Avanud ühe eebenipuust kirjutuslaua katte, soris markiis paberites, kirjades, mitmesuguseis esemeis. Ta silmad ihkasid ja ühtlasi kartsid asju kohata; nad peatusid ühel kirjapakil, lugesid ehmudes läbi mõne rea ja pöördusid õudusega ära, nagu mingist häbistavast vaatemängust. «Kõik see tuleb põletada,» ütles ta, pannes ilge kirjapaki kõrvale. Siis leidis ta paberilehe, millel oli alustatud üht kirja. Haigel oli olnud kirjade kirjutamise maania; ent vaevalt alustanud, jättis ta nad pooleli. Mõnedel oli näha ainult väriseva sulega tehtud kritseldust; teistel väljendasid selged tähed seoseta mõtteid, näitasid mõttetult reastatud õrnu sõnu. Mõnel lehel oli nukrus palju kordi korranud üht ja sedasama sõna, kirjutades seda esiteks suurte tähtedega ja siis üha väiksematega, kuni nad olid vaid täpi suurused. «Kõik tuleb ära põletada,» ütles markiis jälle, pannes hunnikusse kõik selle, mis oli määratud tuleriidale.

Edasi sorides leidis ta ühe näopildi. Selle nägemine manas senjoora näole vihase ilme. See pilt tekitas temas õudust, aga just sellepärast vaatas ta ikka jälle seda jälestatavat kujutust, sest ka vihkamises on oma hurm. Ei piisanud sellest, et määrata pilt tulesurma. Kurjategija tuli enne veel neljatada. Markiis rebis pildi väikesteks tükkideks.

Kuidas Beethoven siis naeris! Tema lõbusus oli nagu üliõpilaseks riietunud Mefisto oma. Seejärel alustas ta kena serenaadi, mis koosnes krokodillipisaraist ja tuvikudrutustest. Kuid markiis ei pööranud sellele tähelepanu ja otsis edasi. «Mis see võiks olla?» mõtles ta, võttes kätte väikese, musta paelaga kinniseotud paki.

Ta tegi paki lahti ja nägi tillukestest pärlitest kaelakeed ning paberilehte, millele oli kirjutatud: «Minu tütrele. Anun teda, et ta oleks hea ja palvetaks minu eest.»

Markiis hakkas jälle nutma. Kohe leidis tema käsi veel väiksema pakikese. Ta avas selle. Sees oli tilluke sõrmus ning paberileht järgmiste sõnadega: «Minu pojale, kes saab täna viieaastaseks. 12. aprillil 1863. Ma soovin, et ta oleks hea ja mõtleks minule.»

Markiis nuttis nüüd juba valjusti. Must koer tuli tema juurde ja pani oma ilusa pea tema põlvedele, vaadates teda ainiti oma mustade silmade armsa pilguga, täis võrratut leebust. Nüüd vaikis klaveri kirjeldamatu hääl ja Beethoven oma tunnete- ning vormidemaailmaga kadus vaikusse nagu see valgus, mille neelab pimedus. Muusikust poiss tuli senjoora juurde, ja nähes tema kurvastust, küsis ehmunult selle põhjuse järele. Markiis suudles teda laubale ja võttis tema käe, otsides sobivat sõrme...

«Kas see sõrmus on minule?» küsis poiss.

«Jah, sinule. Võib-olla on ta liiga väike... Aga väikesse sõrme läheb vist küll. Juba ongi sõrmes. Ära seda ära kaota.»

«On see sinu kingitus?»

«Jah.»

Ja varsti pärast seda suleti taas kurb magamistuba, ning et inimesed ja valgus lahkusid, vajus kõik vaikusse ning ülikurba üksindusse. Järgmisel päeval tehti kaminasse paras leek, kus põlesid sädemeid pildudes — otsekui protestiavaldusena inkvisitsiooni vastu — mitmesugused paberid, mälestusesemed, lilled, juuksesalgud, fotod. Majesteetlikult istus ja jälgis suur must koer piduliku tähelepanuga seda toimingut, peegeldades oma laukapuuviljakarva silmaterades liikuvat leeki, mis küllastumatult õgis tundmatu draama lehekülgi. Kui leek viimast tuhka nilbates kustus, haigutas Saul suurima tüdimusega.

Ja rohkem polnud midagi. Klaver kõlas peaaegu sellegi päeva läbi, järgmisel aga lahkus markiis haiglase isanda, muusikust poisi, kahe välismaise teenija ja koera saatel ning sõitis Córdobasse; ja Aransise vana maja jäi taas üksi, seisis taas külmana, pimedana, tummana, otsekui tühjendamatu kurbuste laegas, mis pärast rüüstamist säilitab veelgi loendamatul arvul kurbusi.

10. peatükk

IKKA VEEL BEETHOVEN

Aga siiski oli vanal majal ka oma lõbus jooneke. Nagu ritsika hääl hauakambri müürilõhes, nii kõlas lossivalvur Alonso hääl, kui ta laulis petenerasid[1] oma värava lähedal asuvas korteris või siseõues. See oli vanapoolne heasüdamlik, aus ja korralik mees. Ta elas seal oma haige naisega, kellega tal lapsi polnud, ja veetis pooled päevad tisleritööga — selgest asjaarmastusest —, tehes ilusaid pildiraame, mille peale ta eriti osav oli, ja korrastades vanaaegset mööblit, et müüa seda huvilistele. Pole teada, missuguseid ülesandeid ta oli täitnud lossis oma noores eas. Võib arvata, et ta oli olnud jääger, sest ta oli alati saatnud markii de Aransist tema jahiretkedel. Kindel on see, et ühel säärasel retkel juhtunud õnnetuse tagajärjel oli Alonso kaotanud ühe jala, ning seetõttu oligi ta pidanud tolle istuva ameti valima. Ehkki üsna jõukas mees — sest palgale ja säästudele lisandus tal veel teatav pärand —, polnud ta tahtnud loobuda lihtsast lossivalvuriametist. Ta oli pärit Tobosost ja veidi Miquiste sugulane. Tema valitseda olid väikesed kapitalid, mida mõned mantšalased tahtsid mahutada riigi väärtpabereisse. Ja ennäe pankurit, kes veetis palju tunde metallesemeid puhastades, tolmu pühkides, katuseid ja korstnaid parandades ning valitsejat abistades, nimelt kogus ta üüriraha neilt paljudelt Madriidi majadelt, mis kuuluvad markiidele de Aransistele. Ühel hommikul oli tubli mees parajasti õues, kui värav avanes ja kolm inimest nähtavale ilmus. Üks neist tervitas Alonsot väga lahkelt ja viimane ütles:

«Et mu silmad sind ometi kord näevad, Augusto, sa tuulepea! . . . Eile sain kirja sinu isalt. Ta ütleb, et sa kirjutad vähe ja ei hooli temast põrmugi.»

---

[1] *Petenera* — vana sevilja rahvalaul.

«Vaene vana! . . . Ma kirjutan talle ju ometi iga nädal . . . Ja kuidas on Rafaela tervis? Kas pillid mõjuvad hästi?»

«Jah, ta tervisel pole just väga viga. Et täna nii ilus ilm on, siis ütlesin talle hommikul: «Mine välja, naine, ja võta natuke õhku.» Ja tõepoolest, ta käiski väljas. Tead, üks tema vend on Madriidis tööle asunud. Kindlasti teeb ta head raha, need kataloonlased oskavad raha teenida. Kas sa pole temast kuulnud? Juan Bou, litograaf. Ta on lesk ja vajab kedagi, kes aitaks tal majapidamist korraldada . . . ja tõepoolest, Rafaela käiski seal . . . See on Juanela tänavas. Minagi oleksin pidanud minema ja tõepoolest . . .»

«Tõepoolest,» ütles Miquis, korrates sõbra lemmiksõna, «me tulime . . . Ma arvan, et rääkisin sellest teile möödunud nädalal. Need kaks sõpra, see daam ja see härra, soovivad vaadata Aransise lossi. Räägitakse, see olevat nii ilus . . .»

Alonso oli lahkelt teenistusvalmis. Ta läks oma korterisse, tõi sealt võtmekimbu, ja osutades trepile, ütles aupaklikult:

«Palun härraseid sisse astuda. Võite näha kõike, mis siin on.»

Oma kaaslasi esitledes ei suutnud Miquis oma lõbusat pilklikkust tagasi hoida ja sõnas teeseldud peenusega:

«Don José de Relimpio y Sastre, riiginõunik.»

Don José kummardas jahmunult, julgemata vastu vaielda.

«Ja tema õetütar, preili de Rufete, kes äsja saabus Pariisist.»

Isidora vaatas Miquisele nii pahase pilguga otsa, et üliõpilane ei julgenud oma nalja jätkata. Lossivalvur heitis pilgu don José mitte kuigi uuele ülekuuele ja Isidora lihtsale ning tagasihoidlikule riietusele ega leidnud täielikku kooskõla rõivaste ja nende kandjate vahel. Aga võib-olla ei tahtnud ta, Miquise naljadega harjunud olles, asja edasi uurida. Nad läksid üles.

«See on Louis XV stiilis,» ütles ta õpetatud tšitseroone elevusega, näidates neile esimest saali. «Selle sisustas senjoor. Siin on kõik vanaaegne.»

Kuna meie moodsal ajastul, mis on kord ülearu enesekindel ja samas pole endaga põrmugi rahul, tunnistatakse heaks ainuüksi seda, mis on vanaaegne, hakkas Miquis, kes meisterlikult kunstitundjat mängis, ilmutama vaimustatud reisija [illegible] imetlust, tõi kuuldavale hüüatusi ja väänas kaela, et lakke vaadata, seistes tükk aega, suu lahti.

«Suurepärane!» hüüdis ta. «Vaadake nende lauakeste jalgu . . . Milline joonte elegants! Ja need väikeste aamoritega ning vanikutega eesriided? . . . Ja mäherdune lagi! . . .

Püha Maarja! Ma ei teekski muud kui aina vaataksin neid karjapiigasid, kes nii kenasti hüppavad, ja neid luige seljas ratsutavaid lapsi. Te peate minuga nõustuma, don José, et nüüdsel ajal tehakse ainult soperdusi. Selle saali siin peate te võtma eeskujuks lossi jaoks, mida te ehitate Castellanal. Tõsi küll, teil ei ole seal ühtki nii suurt tuba, aga omajagu abi saab sellest, kui lasta mõni vahesein maha kiskuda.»

Don José andis talle vargsi mitu müksu ribide vahele, et ta oma naljad jätaks. Ka Relimpio pidas oma kohuseks osutada au külastatavale majale, jahmudes imetlusest ja hüüatades iga kord, kui tubli Alonso juhtis tähelepanu mõnele peeglile, maalile või viie poolega kaminasirmile, mis oli nii täis lambureid, et Lambakasvatajate Liitki poleks temaga võistelda suutnud.

«Ja mis siis sina, Isidora, kõigist neist imeasjadest arvad?» jätkas Miquis, kui nad teise saali siirdusid. «Tõenäoliselt ei köida nad eriti sinu tähelepanu, sest sa tuled ju otse elegantsi ja luksuse tsentrumist, tollest Pariisist... Vaata, vaata ometi neid kuueteistkümnenda ja seitsmeteistkümnenda sajandi härrade ja daamide portreesid... Millised üllad näod! See, kes hoiab käes püssi, niisugust nagu on errulastud sõjaväelastel, peab olema mõni kuulus sõjamees. Vaadake ometi neid lapsukesi! Ja kui ilus on see puuderdatud juustega daam ning kui hästi istub tal krinoliin! Ja see nunn seal?»

«See on Teodora de Aransise portree,» seletas Alonso aukartlikult, «ta oli San Salomó kloostri abtiss ja suri kümme aastat tagasi väga vanana ning pühaku kuulsuses.»

«Kena nunn! Mis te arvate, don José?»

Don José ütles Miquisele kõrva:

«Kui see korra silma pilgutaks!...»

Järjest suuremas vaimustuses kõndisid nad saalist saali. Miquis kõrgelennuliste sõnadega oma imetlust väljendades, don José sõbra hüüatusi kajana korrates; Isidora tummana ja mõtlikuna, ahistatud hoopis teist laadi tunnetest kui kunstielamused, vaadates kõike aukartusega segatud hingelise erutusega, mis sarnanes pigem harda ekstaasiga pühade reliikviate ees.

Nad jõudsid salongi, kus asetses klaver. Lastes Alonsol ja Isidoral ees minna, astus don José Miquise juurde ja ütles talle tasakesi:

«Kuulge, armas don Augusto, mis mina mõtlen: imelik on see maailm!... Et ühtedel on nii palju ja teistel nii vähe! Inimsoole on häbistav, et on olemas niisuguseid uhkeid losse ja et nii paljud vaesed peavad magama tänaval... Teate, ma ütlen teile, et peab tulema revolutsioon, suur ja hirmus revolutsioon.»

«Seda ütlen minagi, don José. Miks ei peaks see kõik meie oma olema? Noh, mis põhjusel? Mis pattu oleme teie ja mina teinud, et me ei või siin elada?»

«Just nimelt; see on minu kindel mõte.»

«Asjad tuleb selgesti välja ütelda.»

«Peab tulema revolutsioon, jah, peab tulema. Kas me oleme kõik võrdsed või ei?»

«Jah, oleme,» kinnitas Miquis Mirabeau tooniga.

«Ja sellepärast ei saa ma aru...»

Don José vaim sukeldus lõputute segaste arutluste merre, vajudes seda sügavamale, mida rohkem asju ta nägi, olid need siis toreduse või mugavuse teenistuses. Ta tahtis jätkata üpris filosoofiliste arvamuste avaldamist peatse revolutsiooni kohta, kui Miquis äkki silmas klaverit — selle juurde joosta, kaas avada, noodilehti lapata ja lüüa oma kõva käega akord keskmisel oktaavil oli ühe hetke töö.

Tolles tohutus noodiraamatus, mis suurena, segipaisatuna ja tumedana kuidagi meenutas merd, oli Beethoven: tema rahutu geenius oli seal peidus loendamatute joonte, punktide, kriipsude ja igasuguste märkide taga, mis näisid õõtsuvat, säbarduvat ja segunevat rütmilise lainetepaisuna. Raskete sonaatide rahutul merel on võimeline navigeerima ainult asjatundlik muusik. Ka laev oli olemas; oivaline ehitis. Puudus ainult laevajuht, muusik, interpreet, küllalt osav ja kindlakäeline, et vapralt söösta ulgumerele. Miquis tundis oma hinges inspiratsiooni; kuid tema sõrmed, mis olid nii vilunud kirurgias, suutsid ainult kohmakalt käsitseda mõnd klahvi, see tähendab, nad polnud võimelised kaldast eemalduma.

Ent ta mängis. Ta suutis vaevalt lugeda «Prometheuse» looja keerulist käekirja. Ekslikud helid — ja neid oli enamik — lõikasid talle kõrva. Pala oli raske ja tema keerukust kuulutas juba ette terve kobar koledaid bemolle, mis olid märgitud mõlema võtme juurde otsekui hirmutiseks, et võhikuid eemale peletada. Sellest hoolimata mängis Miquis, mängis oma kindla tahte, oma kirgliku soovi, oma muusikavaimustuse jõul. Ent millised karedad toonid, millised ebatäpsed akordid, millised moonutatud fraasid, milline aeglus, milline kobamine! Sugenes hale karikatuur, nagu oleks ülev poeesia alandatud viletsaks soperduseks.

Vahepeal avas Alonso magamistoa ukse ja ilma üle selle läve astumata rääkis tasa ning aupaklikul toonil ühest damist, kes oli surnud seal üheksa aastat tagasi, suletud uksest, portreest, paberite põletamisest ja proua markiisi härdusest . . .

«Ja tõepoolest,» lisas ta, puudutades ninaotsa nimetissõrmega, «räägitakse, ja ma olen kindel, et see saab tõeks, et tuleval aastal tehakse siia kabel . . . Kui ilus oli senjoriita! Eks ole tõsi?»

Kõik kolm vaatasid sõnatult pilti: Alonso kaastundega, Relimpio mehe edeva uudishimuga, kes peab end asjatundjaks naiste asjus; Isidora hingepõhjani vapustatult ja nii valusast ängistusest piinatult, et pööras pilgu pildilt ära ja eemaldus, et mitte näidata teistele, mida ta tundis.

Ükski sealolijaist ei teadnud tema elu saladust. Ta ei tahtnud usaldada seda don Josélc, sest see oli liiga lihtsameelne, ega Miquisele, sest too oli liiga suur pilkaja. Eelmisel nädalal oli ta Saldeorolt kuulnud, et markiis de Aransis oli kolm päeva Madriidis viibinud, ja tundnud suurt meelehärmi, et tema, Isidora, seda ei teadnud ega olnud end suursugusele daamile esitlenud. Milline kahetsetav ebaõnn! Et tema soov Aransise lossi näha järjest tungivamaks muutus, oli ta mõni päev pärast toda äpardust nõuks võtnud oma igatsust kiires korras rahuldada ja oli kasutanud Miquise abi, kelle sõprus lossivalvuriga talle teada oli. Milline päev see oli! Kõik, mis ta siin nägi, erutas teda sügavasti, ja portreed — heldetaevas! —, portreed vaadates oli ta hämmastuse ning armastuse kätte nõrkemas.

«Kui see korra pilgutaks!» mõtles endamisi don José Relimpio, see parandamatu tuulepea. «Ma olen seda nägu kuskil näinud, see on mulle kuidagi tuttav.»

Alonso jätkas tagasihoidlike seletuste andmist ja mõnede hinnaliste asjade näitamist, mida Isidora ristiisa üpris viisakalt ning tähelepanelikult vaatas. Isidora ise aga ei näinud ega kuulnud midagi. Tema nägu oli vahakarva ja ta värises külmast. Ühe hetke jooksul tundis ta, nagu peaks ta meelemärkuse kaotama, ja tema hämmeldust suurendas veel hirm seda välja paista lasta ning seeläbi naeruväärseks muutuda. Ta istus ja võttis kindlalt ette rahuneda. Augusto põrgulik mäng, takerduv ja metsik, piinas tema aju. See polnud muusade kaunikõlaline laul ega väljendusrikas nutt, vaid hellitatud ja äsja nuhelda saanud poisi talumatu röökimine.

«Saksa muusika, mis?» tähendas Relimpio kerge enesega rahuloluilmega. «Härra de Miquis, see on ju nagu mingi rohmaka trummi soolo . . .»

«Mu vaene Beethoven!» hüüdis üliõpilane, lakates mängimast ja tehes meeleheitežesti. «Sa ei võinud arvatagi, et sattud minu sõrmede vahele!»

«Ma arvan, et me peame minema hakkama,» ütles raamatupidaja, pakkudes Alonsole sigaretti.

«Ma ei suitseta.»

«Kas lähme, Augusto?»

«Jalamaid. Mul polnud enam meeleski, et te peate Inglise saatkonda lõunatama minema.»

Nad läksid tuldud teed tagasi läbi kõigi tubade ja mööda minnes vaatasid veel kord seda, mida olid enne pikalt imetlenud. Isidora jäi teistest maha. Milliseid ihaldavaid pilke ta ringi heitis! Kindlasti tahtsid need koguda endasse ja säilitada lossi väärtesemeid ning toredusi . . . Kui ta viimasesse saali jõudis, tundis ta ängistust oma kirglikust ihast paisuvas südames ja ta hüüdis, mitte sõnadega, vaid oma meeletu auahnuse sügava ohjeldamatu häälega:

«See kõik on minu!»

11. peatükk

VIIEKÜMNE NII- JA NIIMITMES UNETA ÖÖ

Armas jumal, kui ilus loss! Kui palju see küll kõik on maksnud! Mõelda, et see on *minu* looduse, seaduse, jumala ja inimeste poolest, ja et ma ei saa seda kätte! . . . See ajab mu hulluks. Jumal ei taha mind aidata, või tahab mind piinata, selleks et ma hiljem mõistaksin paremini hinnata õnne, mille ta mulle on määranud. Muidu oleks jumal lasknud mul teada saada, et markiis on Madriidis. Süda ei või mind petta ja süda ütleb mulle, et kui ma tema ette ilmun, kui ta mind näeb . . . Ei, ma ei taha protsesse; ma tahan astuda oma uude, oma tõelisse perekonda rahuga, mitte sõjaga, saades suudluse oma vanaemalt ja tundes, et tema pisarad niisutavad mu nägu. Mu vanaemake on nii hea! . . .

Ja see lonkurist Alonso, kui ustav ja aus ta näib! . . . Ta jääb alatiseks, alatiseks majja, koputama oma puujalaga marssi treppidele . . . Minu paberid on korras. Ma pean istuma rongi ja sõitma Córdobasse. Aga kust võtta raha, püha neitsi? Näe, missugune mu onu on . . . Nii palju lubadusi ja nii vähe sellest tehakse teoks. Ah, kanoonikuhärra, kuis ihnus ennast tunda annab! Ma kardan astuda oma vanaema ette säärase armetu välimusega. Ei ole mul korralikke jalanõusid ja mu kleidil on viletsusehais man, nagu ütleb Kaanimoor. Mul on endast niivõrd häbi, et sooviksin, et maailmas poleks peegleid . . . Tunnen end juba selle kena Melchorist lollpea sarnasena: me oleme ühte head. Ma peaksin magama jääma. Kui jumal mulle ometi natuke und annaks! . . . Pööran nüüd õige teise külje.

Justkui tuleks juba natuke und. Silmad lähevad raskeks . . . Kui ei oleks seda alalist mõtlemist ja ei näeks kogu aeg enda ees kõike seda, mis on olnud, ja seda, mis veel tulema peab . . . Tule, unekene, tule . . . Aga kuidas ma peaksin magada saama? Mul seisab aina meeles mu vangipandud vend, ja mu pea on täiesti selge ning valutab. Kindel, et ma enne kahte ei uinu. Vaene, õnnetu vend! Milline suur häbi minule ja temale! Ei, seni kui see asi korras pole ja Mariano vanglast välja ei pääse, ei räägi ma sõnagi, ei astu ühtki sammu, ei lähe oma vanaema juurde . . . Ah, õnnetu Isidora, õnnetu naine, tuhat korda õnnetu! Kuidas tahad sa magada, kui su mõtted väänlevad rahutult nagu ussid? Siin, kolju sees on pesa, kus suur kerratõmbunud madu lakkamatult sünnitab . . . Loss, mu vanaema, mu kurjategijast vend, mina ilma saabasteta, üleni võlgades, ja siis see, see, see, mis mind kõige enam jahmatas . . . Kui ilusad, kui jumalikult ilusad on minu ema silmad! Kui ma nägin tema portreed, paistis mulle, et näen teda elusana, et ta vaatab mind naerdes ja räägib mulle niisuguseid sõnu, nagu räägitakse oma lastele. Armas ema, saada mulle üks suudlus ja ühes sellega pisut und. Ma tahan magada; aga ei saa ju magama jääda, kui ei unusta, ja mina ei saa nii paljusid, paljusid asju peast välja heita. Ma pigistan silmad kõvasti kinni, surun meelekohti — peaks ometi see uinuda aitama! . . . Ma pööran teisele küljele. Aga milleks, kui ma silmapilk jälle väsin? Parem teen silmad lahti ja juhin mõtted mujale, palvetades või endale lugusid jutustades. Issake, kui pime on tuba! Kui ma ei maga, siis süütan parem tule ja tõusen üles, avan palkonukse ja vaatan välja . . . Aga ei, mul hakkab külm, ma saan nohu, mõne põletiku, roosi. Ah, kui hirmus! Siis lähen ma inetuks . . . ja sellest on kahju, sest ma olen nii ilus, lähen . . . imeilusaks! Siin, endasse süvenenuna, oma mõtetega üksi olles, saja tuhande miili kaugusel inimeste seltskonnast, võid öelda endale mõndagi, mida iial ei ütle kõige paremale sõbratarile ega pihiisalegi. Kui ilus ma olen! Lähen iga päevaga ilusamaks. Ma olen iludus, kõik ütlevad seda ja see on tõsi . . . Helde jumal, kell on kaks! Kuulen mingi vedru prõksatust — nojah, Melchor suleb oma sigaretipitsi karpi. See ilus eesel läheb magama. Kell on kaks, ja mina ikka ärkvel! . . .

Kui vaikne on majas! Pööran teisele küljele . . . Oh, kui palav mul on! Nihkun teisele poole, seal on jahedam. Mul on ilus keha. Mina ütlen seda ja sellest aitab . . . Noh, kas see ei aja tõesti naerma, et kell on juba kaks ja ma pole saanud uinuda? Püha neitsi, und, und, unustust . . . Noh, mis see veel on, miks mul süda peksab? Kaks ööd tagasi oli seesama. Mul on midagi viga, ma olen haige. See äge kloppimine, see rappumine pole normaalne. Tundub, nagu tahaks süda rinnust välja hüpata . . . Jeesus, mis ma kuulen?! Sammud minu toas! Keegi on sisse tulnud! ... Ah ei, pole midagi; justkui luupainaja piinaks mind ... Kuidas ma higistan, ja kui külm higi see on! Kui ma vähemalt uinuksin! Aga kuidas ma saan, kui süda nii kõvasti taob? ... Olgem rahulikud. Süda, jää vaikseks. Ära tantsi nii ägedasti, et mul valus on ... Ettevaatust, sa võid lõhkeda, sa võid lõhkeda! ... Mis mõtted mul kõik pähe tulevad! Kui ma ärkvel olen ja kogu öö aina mõtlen ja mõtlen, siis hakkan lõpuks isegi kujutlema, et mul on vaimuandeid ... Ja miks ei peaks mul vaimuandeid olema? Muidugi on mul neid. Enne kui teised saab seda teada inimene ise, kel neid on. Ei, mu ema, sa ei ole lollpäid maailma soetanud. Mina ... sa näed ju, ja mis puutub Marianosse, siis las ta aga tuleb sellest neetud vanglast välja, las harib ja lihvib ennast, las õpib ... Jumal kaitsku! Kell on kolm!

Kas tunnid on muutunud minutiteks? Öö aina lendab, ja mina ei maga. Ma pööran end jälle ringi ja sulen silmad, pigistan neid nii, et valus on ... Miks ma ei saa kuigi kaua rahulik olla? Mis see ometi on, mis minu sees hüppab? Ah, need on närvid, kurikavalad närvid, sest kui süda mängib, hakkavad nad üksteisega tantsima. Milline piin! Ma suren magamatusest ... Ball nendes saalides, püha taevas, kui ilus see oleks! Ah, mu kael, millal ma näen su ümber põimumas teemantmadu, ja sina, keha, millal näen looklemas su järel atlassvedikut! ... Mulle meeldivad üle kõige mahedad värvid, pastelsed toonid, vanaroosa, kahvatukreem, tuvihall, pärlhall. Kriiskavaid värve armastavad maitselagedad nagu Emilia ja Leonor ... Kui väga mulle meeldivad küütlevates toonides sametid ja plüüšid! Must kleit tulekarva kaunistustega või hele kleit kolletanud lehe karva kaunistustega on imeilusad ... Hea maitse antakse inimesele sündimisel kaasa ...

Noh, tänu jumalale, nüüd ma ometi uinun. Vähehaaval tuleb uni peale. Lõpuks saan puhata: vajan seda nii väga ... Juba saabuvad kutsutud, mu vanaema käsib mul neid vastu võtta. Olen sel õhtul kaunis ... Nad astuvad juba sisse ... Kui palju naeratusi, kui palju briljante, kui mitmekesised tualetid, milline hiilgav seltskond! Ühesõnaga, kui tore see kõik on! Õhus on mahe soojus, mis mind uimaseks teeb; mu kõrvus kumiseb ja ma näen peeglites inimkogude värelemist, mis mu pea pööritama paneb. Aga see on meeldiv, ja kui juba surema peab ning midagi muud üle ei jää, siis surgem siin. Jeesus, kui tore! Minu kleit äratab imetlust. Seda on märgata. Nüüdsama saabus Joaquín ja tuleb minu

poole ... Mis kellalöögid need on? Kell on neli! Ja ma olen ärkvel, pole üldse maganud, olen oma viletsas toas ... Jumal ei taha, et ma sel ööl puhata saaksin. Pööran nüüd teise külje ...

Leskmarkii de Saldeoro on minu järele hull; aga ega ma tuim ole, ma ei näita talle, et ta mulle meeldib ... Ja kuidas veel meeldib! Lühidalt, õhakem ja lootkem! Inimesel peab ju väärikust olema. Egas ma niisugune ole nagu need väikekodanlikud edvistajad, kes armuvad esimesse ettesattuvasse! Ei, minu seisusest inimesel ei alistu süda ilma end kaalumata. Meelekindlust, naine. Kui sa Miquise vastu ükskõiksust tunned ja leskmarkii sind võlub, siis ei tohi sa ikkagi välja näidata, keda sa eelistad ... Ah, mehed! ... Las nad tunnevad natuke tuska. Öeldakse, et nad on väga halvad, ja ma usun seda ... Aga markii meeldib mulle nii kangesti! ... Temataolist igatsen ma endale kaasaks ja tema tõotab vandega, et saab selleks ... Jeesus, kui tore ta on! Kui ilus kuju, millised kombed, milline isikupärane maitse riietumises! ... Aga ma küsin endalt üht asja: kas ta ütleb mind armastavat sellepärast, et teab minu tulevasest suurest rikkusest? ... Ettevaatust, naine; ära usalda kedagi ... Esialgu olen talle tänulik peenetundelisuse eest, millega ta mõtleb välja kõiksugu ettekäändeid, kuidas mulle raha pakkuda ja sundida mind seda vastu võtma ... Mingi hinna eest ei võtaks ma seda vastu ... Mina peaksin ennast alandama! ... Pigem suren ... Püha neitsi, kell on viis, ja mina ärkvel!

Ma katsun mitte mõtelda Joaquínile, vanaemale, oma vennale, oma katkistele saabastele, eks näis, ehk saan sel viisil kõik unustada ja magama jääda. Panen pea padja alla. Ah, niiviisi leian natuke rahu ... Kaks nädalat pole ma Joaquíni näinud, ja mulle tundub, et seda on juba tuhat aastat. Olin tol päeval nii tõrges! ... Tegin, nagu oleksin väga pahane! Ta oli ju ka tõesti julge, ülijulge ... Ta on nii kirglik, et ei tea, mis ta teeb ... Ta oli endast väljas. Millised silmad, milline jõud tema kätes! Aga kui tõsine olin mina! ... Kui külmalt ma temaga hüvasti jätsin ... ja nüüd ei jõua ma ära oodata, et ta tagasi tuleks ... Jeesus, alles lõi viis ja juba on kuus! See pole võimalik. See kell on purjus ... Olgem rahulik. Lõpuks paneb väsimus mu magama. Kui ma ei mõtleks ... Kui õnnelikud peavad olema lollpead! ... Meelekindlust, naine: mida kirglikum on Joaquín, seda külmem ja järeleandmatum oled sina ... Kuulen juba donja Laurat majas askeldamas. Ja päikesevalgus tungib mu tuppa. On juba päev, ja mina ikka ärkvel! Kõik, kõik oma valmuanded, issand, annan ära natukese une eest. Issand, anna mulle und, ja jäta mind rumalaks . . .

Juba kuulen müra väljas . . . Vankrid sõidavad mööda Hortaleza tänavat. Varsti algavad kaubapakkujate hõiked. Homme — mis ma ütlen homme? —, täna on kesknädal, seitsmeteistkümnes. Kas saan kirja ja tšeki onult? Ta pole minu onu, aga nii ma teda kutsun. Vaeseke on nii hea, aga nii väga ihnus! . . . Donja Laura riidleb teenijaga . . . neetud olgu donja Laura! Päev, millal mul on raha, et sellele õelale naisele oma võlg tasuda, on minu elu rõõmsaim päev . . . Juba on seitse! Ma tahan magada, kui ma ka enam ei ärka. See voodi on piinapink. Kui ma natukese aja pärast ei uinu, siis tõusen üles. Nii ei või see kesta. Minu peas on midagi halvasti. See on haigus. Kas sellesse võib surra, sellesse mittemagamisse? . . . Siis on surm tõesti kohutav eluküünla kustutamise viis. Ausalt, ma kadestan teisi. Kuidas päike juba mu tuppa paistab! See kelm heidab valgust otse minu viletsaile saabastele, mis enam kuhugi ei kõlba. Samuti paistab ta heledasti minu kleidi peale, et seda nii suures valguses veel inetumana paista lasta kui ta on. Mu jumal, kui vilets ma olen! Nii ei või see kesta, ega kestagi. Ma kirjutan onule, markiisile, don Manuel Pezile, Joaquínile . . . Jumaluke, kell on kaheksa! Ma tõusen üles. Magan homme öösi.

---

12. peatükk

KALAD (JUTLUS)

1

«Ja jumal ütles: vesi sigitagu suur hulk elavaid hingesid . . .

Ja jumal lõi suured valaskalad ja kõiksugu elavaid hingesid, mis liiguvad, mis vesi sigitab nende soo järele . . . ja jumal nägi, et see oli hea.

Ja jumal õnnistas neid ja ütles: Tehke sugu ja teid saagu palju ja täitke vesi, mis meres . . .»

(1. Moosese raamat 1; 20—22)

Mu armsad vennad: tuhat korda õnnelik on see «maa, kus päike viimsena loojub», see meie Hispaania, kes on sigitanud oma rüpes, toitnud oma rinnal ja kasvatanud üles don Manuel José Ramón del Pezi, administratsiooni korüfee, ametiasutuste hiilgetähe, teise suurusjärgu tähe poliitikas, osavate meetmete isa, oma tegude poja, kahe vennaskonna venna, oma äia senjoor don Juan de Pipaóni väimehe, kes on asendamatu komisjonides, hädavajalik koosolekutel, kel on maailma targim pea mõne asjaajamise kiirendamiseks või aeglustamiseks, osavaim käsi mõne laenu kavandamiseks, teravaim nina mõne äri haistmiseks; enda ja teiste usin teener, poliitiliste naljade entsüklopeedia, väsimatu apostel kuulutama neid auväärseid kivinenud harjumusi, millel puhkab meie kuulsa rahvusliku apaatia õilis hoone, seaduste tegemise, määruste tühistamise, eeskirjade tõlgendamise ja instruktsioonide seletamise masin, riigieelarve udarate pealüpsja pärimisõiguse alusel, ja lühidalt, inimene, keda teie ja mina tunneme nagu oma viit sõrme, sest enam kui inimene on ta üks põlvkond, ja enam kui isik on ta üks ajajärk ja enam kui isiksus on ta üks kast, üks suguharu, ta esindab poolt Madriidi, on poole Hispaania võrdkuju ja kehastus.

Ajajärgul, mille kohta see meie kiidukõne käib, oli don Manuel José Ramón del Pezil aastaid viiekümne ja kuuekümne vahel. Noorest east peale oli ta teeninud emalikus Hispaania administratsioonis. Noorena oli talle osaks saanud toetus teistelt, vanematelt kaladelt[1] ja Pipaónidelt, kes ema poolt olid samuti Pezid. Edasi oli ta juba ise toime tulnud ja peaaegu alati olnud kõrgetel ning üpris sissetoovail kohtadel, vahel sekka ka mõnd ajutist töötaolekut ära kannatama pidanud, sest siin maailmas pole midagi püsivat ega täiuslikku. Tal oli ausa mehe maine, mida käesoleva jutluse pidaja heameelega ära märgib, ehkki me kõik teame, et ausus on muutunud puhtsuhteliseks mõisteks. Tema poliitilistest põhimõtetest ei taha me kõnelda, sest selleks pole vajadust. Ega ole sellel ka suuremat tähtsust, kuna peame nentima, et isegi kui tal neid põhimõtteid olnukski, oleks nende peamiseks omaduseks olnud niisama imeväärne kohanemine, nagu on vedeliku kohanemine teda sisaldava nõu kuju ja värvusega. Need olid niisiis vedelad põhimõtted, mis muidugi ei tähenda seostamatuse kõrgeimat astet, sest on ju olemas ka gaasilisi. Kui mõne iseloomu kohta võib öelda, et ta on otsekui ühest tükist, moodustatud ühest olulisest ainest, millele teised jäävad vaid ornamentaalseiks lisandeiks, siis koosnes don Manueli iseloom ühestainsast ja homogeensest omadusest, nimelt sellest, et kõiki teenida, eelistades seejuures ühiskondliku gravitatsiooni seaduse järgi neid, kel on vägi ja võimus.

Räägitakse, et kogu inimliku võimu piirkonnas pole asja, mis poleks saavutatav Pezi vahendusel, ja sellest järgneb, et Pez oli neil oma elu kõrgaegadel niisama koormatud soovituskirjadega nagu mõni imettegev pühak votiiv-andidega. Soovituskiri on meie juures teine saatus; ta võrdub sellega, mida teised rahvad, kes vähem harrastavad kantseleilikku asjaajamist, nimetavad vedamiseks, õnnelikuks juhuseks. Tema kaudu võib jõuda kõrgeimatele tippudele; tema kaudu avanevad teed, mis jäävad suletuks tööle ja andekusele. Tänu müstitsismile õitseb meil see kannatlikkuse administratiivne vorm, mida nimetatakse asjaajamiseks; tänu favoritismile lokkab valitsusasutustes see pistimisvormi, mida nimetatakse soovituseks.

Don Manuelil oli veel üks omadus: mitte tema teenistusvalmis iseloomu uue tahuna, vaid selle laiendusena esines tema juures armastus oma tõu vastu, teiste sõnadega protektsioon, tingimusteta, raevukas ja pöörane protektsioon Pezide tohutu suurele, arvutule ning lõputule suguseltsile. Just sel ajal, mu armsad vennad, vabanes rahandusministeeriumis üks kõige tähtsamaid ametikohti ja juba mainiti teda selle täitjana. Ja samal ajal oleksite näinud igal pool kogu poolsaarel suurt hulka ametnikke, kes kõlavat Pezi nime kandes kuulutasid, et nad on don Manueli venna- või õelapsed, onu- või tädilapsed, kolmandast, neljandast, seitsmendast või veel kaugemast põlvest sugulased. Sõjaväes oli kõrgemate ohvitseride hulgas neli või viis Pezi, kõik tähtsatel kohtadel peavalitsuste või sõjaväeringkondade ülematena. Pezi tõugu kõrgemaid kohtuametnikke, kohtunikke ja prokuröre oli sadade viisi laiali kogu Hispaanias. Selleks et kõigis ametkondades oleks mõni selle õnnistatud kõiketeadva suguseltsi liige, oli olemas ka üks kalakujuline piiskop ja tosinkond kanoonikut ning benefiitsisaajat, kelle söödakoht oli usuteenrite ja preestrite parve hulgas. Avalike tööde abijuhatajate, kümnike, maksukogujate, tervishoiu- ja tolliametnike, tarbimisinspektorite, majandusjuhtide, provintsivalitsuste neljanda, seitsmenda, viieteistkümnenda järgu ametnike hulgas oli neid nii palju, et seda ei osanud kokku arvatagi. Meenutagem pühakirja: «Tehke sugu ja teid saagu palju, ja täitke vesi, mis meres.»

Manchast, selle õnneliku suguvõsa keskpunktist ja pesast, ei maksa rääkidagi, sest seal oli neid isegi kõige madalamat liiki ameteis. Arvestamata alkaldesid, munitsipaliteedisekretäre, kellede sugulus don Manueliga oli selge, ehkki ülikauge, lõid seal lupsu tuhanded ja tuhanded kalakesed, kes olid seotud kuulsa ülemusega ainult vastastikuste teenete ja perekonnanime kaudu, kes võtsid oma nugiliseosa küll raudteevahtidena, küll külapostiljonidena, mõni koolmeistrina, mõni köstrina. Lühidalt võiks don Manueli alalist haldusspiirkonda nimetada lihtsalt akvaariumiks. Armsad vennad, meenutagem arvamust, mis selle suguvõsa kohta avaldas «koolide apostel», mantšalane Augusto Miquis. Oma põhjalike ihtüoloogiliste uuringute alusel jõudis ta järgmise klassifikatsioonini — rühm: *malacopterigios abdominales*[1]. Perekond: *barbus voracissimus*[2]. Liik: *remora vastatrix*[3].

---

[1] *Pez* on hispaania keeles kala.

[1] Aplad kõhu-uimsed (lad. k.).
[2] Üliõgilas poislane (lad. k.).
[3] Laastav imikilplane (lad. k.).

2

Armsad vennad! Kui me Manchast edasi läheme — see on ju kõik Hispaania — ja jõuame peavalitsusse, mille ülemaks oli don Manuel, siis leiame eest niisama patriarhaalse vaatemängu. Oma abielust issanda rahus puhkava don Juan de Pipaóni ühe tütrega oli don Manuelil seitse last. Arvates maha vanema poja, Joaquín Pezi, kellest parajal ajal juttu tuleb, jättes kõrvale ka kaks juba meheleminekuealist senjoriitat de Pezi, jäid veel neli võsukest. Kahekümne kuueaastane Luis sai kolmkümmend tuhat reaali ministeeriumi sekretariaadis; Antoñito, kakskümmend kaks talve vana, sai ühes naaberpeavalitsuses kakskümmend neli tuhat; Federico, kes oli üheksateist, suvatses neljateistkümne tuhande reaalise palga eest rakendada oma tööjõudu papa kõrval; viieteistkümnene Adolfito oli vastu võtnud kaheksatuhandelise koha kirjutajate hulgas, ja kass . . . ei, kass polnud veel ametisse määratud, aga kindlasti saab ta mõne ametikoha õiglaseks tasuks oma agaruse eest hiirte jälitamisel, kes kantselei pabereid närisid.

Enne kui edasi minna, teeme just lugupidamisest senjoor de Pezi vastu väikese kõrvalepõike aritmeetika valdkonda. Tegemist on tähelepaneku või probleemiga, mida avalikult on palju kordi märgitud teatavate vastandlike nähtuste kohta, millised kordumise tõttu meile hästi tuttavaks on saanud. Kui don Manuel oli direktor, elas tema perekond niisama toredasti nagu mõisniku perekond, kel on viisteist või kakskümmend tuhat duurot aastasissetulekut. Tal polnud mingisuguseid maavaldusi, ta polnud riigi võlausaldajate nimistusse kantud, ka ei pidanud tal olema säästusid. Kui liita tema palk kalakeste palgaga, siis ei ulatunud kogusumma maksude mahaarvamise järel kuue tuhande duuroni. Küsimus: missuguseist salapäraseist alkeemilistest protsessidest käis see summa läbi, et katta järgmisi kulusid: kaheksateistkümne tuhande reaaline maja, hea söök, alatised uued rõivad kõigile perekonnaliikmeile, luksuslikud ballikleidid tütardele, landoo, loož Kuningliku teatri esimesel rõdul, teiste teatrite külastamine, suvised reisid, ettenägemata kulud jne. . . .? Isegi arvestades kahekordselt neid summasid, mis don Manuel sai mõnedelt raudteeühingult, jäid pooled kulud ikkagi nii-öelda õhku rippuma. Kuid need peamurdmisülesanded, mis möödunud aegadel andsid omajagu tegevust jõudeolijaile, kes armastasid teiste elu uurida, on nüüd, kus neid iga hetk ette tuleb, hakanud näima loomuliku ja tavalise asjana. Harjunud oma leepraga, ühiskond isegi ei kratsi end enam, sest ta ei tunne enam teravat valu.

Asume Pezide kodusse; ujume ühe hetke selles õnne akvaariumis, kus sätendavad selle õnneliku abielupaari ja tema veel õnnelikumate järglaste hõbe- ning kuldsoomused. Ajad olid soodsad. Andsid võimaluse kõrgele tõusta. Võimu viljakas puu laotas oma rahuliku varju soosivalt tolle perekonna kohale. Tarvitses vaid käsi välja sirutada, et noppida tema maitsvaid vilju. Tema õite lõhn joovastas. See oli hea olukord tekitas kõigis palavikulist naudinguiha ja meeletut tahtmist äratada tähelepanu, näida palju rohkem, kui nad tegelikult olid. Senjoora de Pez ei igatsenud mitte ainult seda, et tema tütred abielluksid rikaste ja korralike meestega. Ei, tema väimehed pidid olema miljonärid ja peale selle hertsogid või vähemalt markiid; neiud ise (kelle süütud hinged juba rumalast upsakusest kahjustatud olid) olid võtnud omaks oma jumaldatud ema ideed ja läksid veel kaugemale ning unistasid vürstidest, isegi — miks mitte? — kuningatest.

Need olid kaks imekena neiut, kelle peen ja habras ilu oli seda laadi, mis nooruses särab kasvuhoonelille haiglase hurmaga ning pärast hajub juba esimese abieluaasta kestes; nad olid blondid, saledad, õrnukesed, portselanitaolised. Nende selged silmad särasid ülearu suurtena nende kenades kitsastes, otsekui vahast voolitud näokestes. Selle tõttu, et ema neid lakkamatult ühest salongist teise, ühest teatrist teise, aina peolt peole vedas, näisid nad väsinud, kuid mitte küllastunud kergemeelseist ajaviidetest ja lõbudest. Neid kasvatati ülbuse vaimus, mille tagajärjeks oli, et need neiud vaevalt suutsid varjata viisakuse vaaba all põlgust, mida nad tundsid kõige selle vastu, mis oli või näis olevat madalam ringkonnast, kuhu nemad kuulusid. Sõna «tõusik» oli neil lakkamatult huultel, nad tarvitasid seda ühe või teise kohta, kes ei hõljunud Pezide suguvõsa õnnemere lainetel, ja niiviisi kõneldes ei saanud rumalukesed aru, et see sõna käis ka nende eneste kohta, sest see märgib ühiskondlikku hoiakut, mis on omane kõikidele kihtidele ja mis tekib kihust võistelda kõrguselt järgmise kihiga. Need tuhat korda õnnelikud neiud olid näinud maailma ainult tema kergemeelsest küljest, nad ei tundnud ühiskonda ega selle mehhanismi, selle imetlusväärseid orbiite ega gravitatsiooni. Nende haridus oli üpris piiratud: natuke katekismust, pisut aimu ajaloost — ja missugusest ajaloost! —, mõni sõna prantsuse keelt ja veidi aritmeetikat. Kuid mis kasu oli selle viimase põhimise teaduse algmetest kenal Josefal ja Rosital, kui neil ei mahtunud pähe see, et nad pidid olema ilma asjadest, mida selle ja selle hertsogi tütrel oli külluses? Need ajud, kus polnud raasugi arukust ega tervet mõistust, ajud, mis olid täis topitud roosi õielehti, peletamaks eemale mõtteid, nagu oleksid need tarakanid, ei suutnud võrrelda selle ja selle hertsogi kümnemiljonilist sissetulekut rahandusministeeriumi peavalitsuse ülema viiekümne tuhande reaaliga, isegi kui see ülem oli Pez, ja ülisuurte liigist. *Creavit Deus Cete grandia.*[1]

Jätkem nad rahule. Nad olid õnnelikud. Milleks häirida nende õnne, täksides seda arvudega. Nautigu elu, noorusaega. Tegelgem Adolfitoga, varakult tööpostile asunud ametnikuga, kes läks kantseleisse ainult siis, kui ta tahtis; kes oli tellinud Londonist jalgratta ja ise vormistanud korralduse, et Irúni tollipunktiülem laseks selle läbi ilma tollimaksuta. Milline geniaalne idee! «Sa jõuad väga kaugele, mu poeg!» ütles talle peavalitsuse ülem. Ja tõepoolest, see idee oli väärt ministri portfelli. Lapse geniaalsus, mis näitas, et siin oli eos olemas tulevane hispaania riigimees!

Tegelgem, mu armsad vennad, ka Federico ja Antoñito Peziga, kes pidid varsti saama advokaatideks ja kellest üks oli filosoof (paljud tänapäeva filosoofid on ainult seitseteist kevadet näinud) ja teine poliitökonoom. Ah, poliitiline ökonoomia on illusioon, mis alati kaotatakse kahekümneaastasena. Federico oli silma paistnud neis varajase tarkuse esindajate ringides, kus sajad kenad noorukid mängivad kõnepidamist. Ta oli väike kuldsuu. Neis ringides võis aina kuulda: «Minu eelkõneleja . . .» Ja see eelkõneleja ei kandnud lastemütsikest, sest tänapäeval on moeks, et imikud kannavad sombreerosid. Väikeste filosoofide ja poliitökonoomide vaidlused võtsid alati ägeda ja isikliku tooni, mis õilsaid iseloome kibestas. Referaat, mille Federico oli ma ei tea mille kohta kirjutanud, läks kõnetribüünilt ajakirjandusse, ilmus ühes ajakirjas; poisi arvamine endast tõusis; ta kirjutas end sisse ühte nimekamasse ringi; pani end kuulama; talle aplodeeriti. Alguses ta kõneles ja pärast karjus. Pani koridori vastu kajama. Hakkas viimaks uhkeldama oma kõneosavusega ja arvama, et ta on mõni Moret, mõni Gabriel Rodríguez. Ta pidi hulluks minema, kui talle öeldi, ta imevat alles emarinda. Rumalus! Tema imes ainult riigieelarvet.

---

[1] Jumal lõi suured vaalalised (lad. k.).

Antoñito, kes oli filosoof, kasutas kantseleitunde selleks, et kirjutada muusikaülevaateid ühele teatriajakirjale. Filosoofial ja muusikal on üheksateistkümneaastane hing, nad on teineteisele nii lähedased, et näivad sugulastena. Nad on jumaluselauto kaks eri keelt. Antoñito, kes oli moodustanud oma peas mingi filosoofilise taina, sõtkudes kokku paater Taparelli Auguste Comte'iga, oli peale selle raevukas Wagneri austaja, ehkki — tõde eelkõige — ta polnud elu seeski Wagneri muusikat kuulnud. Oma artiklites nimetas ta kõiki lauljatare diivadeks ja kõiki teoseid *spartito*'deks.[1] Ta oli ülikarm näitlejate vastu, kui talle parteris istekohta ei varutud.

Tegelgem lõpuks Luis Peziga, kes polnud ei filosoof, poliitökonoom ega muusik; ta ratsutas. Oli alustanud sõjaväelase karjääri, kuid pidanud loobuma sellest taibutuse tõttu. Tema kireks olid hobused. Teda huvitas nii oma ratsu kui teiste omad ja ta kahetses, et meil polnud hipodroomi (1872). Nagu tema õdedel, nii oli ka temal aju aritmeetikast nii lage, et ta ei suutnud mõista, miks oli temal üksainus hobune, sellal kui tema sõber, selle ja selle hertsogi poeg, ratsutas vaheldumisi viie seljas, arvestamata neid kahtkümmet, kes asusid San Dámaso tänava tallis. Selles on majanduslik vastuolu, mille kohta Federico Pezil, vastsestaadiumis Bastiat'l oleks ehk midagi öelda olnud. Meie peen kentaurist noorisand käis kantseleis nii vähe kui ta võis. Ta oli arvatud ametnike komisjoni hulka, kes koostasid uut tollimäärustikku. Milleks pidi see väärikas ametnik end töölkäimisega vaevama, kui ta ei teadnud, mis on kaubandus; kui ta ei teadnud, mis on sadam; kui ta polnud näinud muud merd peale Biarritzi mere, kus polnud laevu; kui ta ei teadnud, mis on laev, last, riigimaksud, väärtpaberid, munsterroll, takseering, aktsiisimaks, tollitariif ja muud kaubanduse ning kaubavahetuse arengusse puutuvad asjad? Ta haigutas kantseleis, võttis vastu palka, ootas igatsusega töö lõppu ja tänavat. Armsad vennad, meil on juba aeg öelda koos ingliga: «Ave Maria!»

---

[1] *Spartito* — partituur (it. k.).

3

Vaadakem don Manuel José Ramón Pezi (või del Pezi), kui ta hommikuti lahkus laiskusele meelitavailt sulgpatjadelt ja astus oma kabinetti tutvuma mitmesuguste tema ametile võõraste asjadega, millest küll paljudel oli temaga mingi salapärane, ainuüksi temale teada olev seos. Soe hommikumantel ümber, näpitsprillid ninal, väike sinakas habe juba raseeritud ja piiratud, tumehallid põskhabemetutid hästi kammitud ja kölni veega lõhnastatud, soris ta kirju, vaatas ülestähendusi, lehitses märkmikku, korraldas *in mente*[1] seda, milles polnud korda, arvutas, visandas projekte, nuputas plaane. Sõnad ja arvud ristusid tema ajus, tekitades tema otsaesisele peene kortsu, mis näis sirkliga tõmmatuna; ta süvenes mõtisklustesse; seejärel heitis laulu ümisedes pilgu hommikulehtedesse, tegi mõned korraldused oma kirjutajalle ja tegeles siis pisut teatrite ning meelelahutuskohtadega.

Iga silmapilk tuli kabinetti mõni vallatu inglike. Milline anuv lobisemine, milline lõbus kerjamine! «Papa, anna Franciscole raha, et ta läheks Comediasse loožipiletite järele... Papa, ära unusta, et täna tuleb uuendada Kuningliku teatri abonement... Papake, maksa mul see Bachi arve kinni... Papa, rätsep... Papa, õmbleja... Papa, lilletegija... Papa, Ariase arve... Papa, meie lehvikud... Papa, hobune... Papa, papa, papa...» Nii käis see piiksumine lakkamatult. Õnneks oli don Manuel José Ramón kehastatud providents ise, sest ta andis ja jagas ilma nurisemata, ilma tõrelemata; pigem pakkus talle lõbu näha nii palju soove ja ihasid rahuldatuna. Ta jumaldas oma perekonda ja puhkas selle keskel. Ka tema oli õnnelik, sest kui selles maailmas on olemas mingi tõeline õnnetunne, siis see, mida kogevad käsi ja süda hetkel, kui nad midagi annavad.

Vahepeal kogunes maja eestuppa sünge ja rahulolematu rahvasumm, terve hulk tülikaid küsimusi esitavaid ja nõudlikke inimesi, kes tahtsid härraga rääkida, härraga kokku saada, öelda härrale paar sõna. Iga hetk kõlises uksekell ja veel mõni astus sisse. Need olid saatuse soosingust ilmajäänud kohataotlejad, tööta ametnikud, kes olid vallandatud nii hästi Pezi kui tema eelkäija ajal. Mõned näljased suud palusid leiba; teised ei palunud muud kui õiglust, s. t. kohta, need, keda häda pitsitas, palusid seda kohe praegu, need tuleval kuul, ja mõned olid juba nii kiduraks ning jõuetuks jäänud, et ei suutnud enam muud kui ainult paluda, et neid peetaks meeles, «kui juhtub olema mõni vaba koht». Nende hädalistega segunes teist laadi taotlejaid, noobleid isikuid ning peeneid härrasid, kes kohe saabudes siirdusid kabinetti. Teener ei suutnud ohjeldada kärsitut, meeleheitlikku, mõnikord raevunud rahvahulka, kes käitus tormakalt nagu rünnakul. Kord tõukas üks halvasti riietatud naine teenri kõrvale, sööstis koridori mööda edasi, sisenes ilma ette teatamata kabinetti, astus don Manueli ette ja ütles pisarate ning teatraalsete žestide saatel: «Härra, ma olen ühe Pezi lesk.»

Don Manuel jagas lubadusi, almuseid, mõnikord väikesepalgalisi ametikohti, ja kõikide jaoks oli tal mõni lohutus, mõni sõna või duuro. Ta oli heasüdamlik ja väga hästi kasvatatud. Ettekujutuse kõrval, et tal on õigus riigieelarve peale, elas temas ettekujutus teatavaist vältimatuist kohustustest inimkonna tööta ja varanduseta liikmete vastu.

Lõpetamaks meie kiidukõnet konkreetse faktiga pühaku elust ütleme, et ühel hommikul tegi don Manuel korralduse, et kedagi sisse ei lastaks. Ta oli väsinud. Ta tahtis kohe ministeeriumi minna, kus ta pidi kokku saama markii de Fúcariga ja ministriga, et püüda riigikassat laenu teel päästa.

«Ah, mul läks meelest ära...» pomises ta, heites pilgu ühele kirjale. «Francisco, ütle noorhärra Joaquínile, et ta üles tuleks.»

Joaquín Pez, vanim Kalakestest, oli kolmekümne nelja aastane. Ta oli armastuse pärast abiellunud markiis de Saldeoro ainukese tütrega. Pärast kaheksa-aastast abielu, milles ei puudunud tülid, oli ta jäänud leseks, ja sel ajal, kui käesoleva jutustuse sündmused aset leiavad, oli ta oma üksindusnukrusest juba hämmastaval määral üle saanud. Ta paistis silma kahe väga väärtusliku omaduse poolest; üks neist oli füüsiline, teine moraalne. Kaunimat kehakuju ja ilusamat ning õilsamat nägu kui temal võis vaevalt kujutleda. Ta oli ilus ja ühtaegu mehelikult väärikas ning neile oivalistele omadustele lisandus avalusilme, meeldiv eelarvamusvaba olek või selgemini öelda, moraalne loidus, mis mõnedele inimestele väga sümpaatne on, kergemeelne, kuid üpris veetlev lobisemine, ja viimaks, ülipeen käitumine, lõbus iseloom, korrektne ning märgatava isikupärasuspitsetiga riietus ja kõik see, mis kuulub 19. sajandi galantse kavaleri tüübi juurde — teatavasti on see galantsete kavaleride poolest eriti silmapaistev sajand.

Ja nüüd, armsad vennad, rääkigem Joaquín Pezi veast, tohutust, hiiglasuurest veast, mida mõistavad hukka filosoofia, kirik, kirikuisad ja isegi kõik enam-vähem korralikud inimesed. Selleks veaks oli nõrkus, kahetsusväärne ükskõiksus kurja eest hoidumises, hingeline lodevus ja moraalse jõu täielik puudumine. Teades Pezi füüsilisi omadusi ja sotsiaalseid tingimusi, võib mõista, et selle hingepahe sümptomaatiliseks väljenduseks pidi olema armukirgede ohjeldamatus.

---

[1] Mõttes (lad. k.).

Püüdkem teda õigustada. Ta oli nii ilus, ta äratas nii palju poolehoidu, et rohkem kui legendaarne võrgutaja, nagu draamad teda meile edasi on andnud, oli ta mitmel puhul parandamatu võrgutatav. Naised nõudsid endale ta tähelepanu, neelasid kogu ta aja ja raha, mida oli väga rohkesti abikaasa pärandi saamisel, kuid mis kaheksa aastat hiljem oli tublisti kahanenud. Kui meie teda tundma õpime, oli Joaquín oma triumfide kõrgpunktil ja tegutses ühiskonna kõigis keskkondades oma nooletupe ning nooltega, see tähendab, et ta ei põlanud ühtki jahisaaki, olgu see siis lossis, hurtsikus või kuskil kolkas.

Kuulen teid juba ütlevat, mu armsad, et selline jahipidamine meest kaugeltki ei tugevda, vaid laostab ja toorestab teda. See on selge nagu päev, kuid meie jõuline Pez polnud siis, kui me temaga tutvusime, veel laskunud sellele madalusastmele, mis tähendab meeletute kirgede piiri ja lõppu. Tema pahe oli veel südame pahe, millesse segunes fantaasiat. Temas püsisid veel nooruslikud illusioonid oma õrnuse ja vaimustusega, oma nukruse, tuhina ja kärsitusega. Keha hakkas vananema enne kui hing, sest viimane aeglustas oma rambimist pettekujutlustega ja «valgustatuse» taotlustega, millest siis, ehkki kunstlikul viisil, tärkasid lembetaolised tunded.

See noormees elas üksi maja allkorrusel, sellal kui järgmine — teine — korrus oli tema vanemate päralt. Ta tõusis hilja, einestas koos perekonnaga ja pärast kella ühte nägid vanemad teda vaid harva enne järgmist päeva.

«Ole lahke, mis sa selle kohta ütled?» sõnas papa Pez, andes pisut pilkava tooniga juba mõista oma suhtumist asjasse, millest ta tahtis rääkida. «Jälle kiri kanoonikult, kus ta tuleb välja nendesamade lugudega . . . Ta palub meie kaitset ja abi sellele mingisugusele Isidorale ja tema vennale, et me neile nõu ja juhatust annaksime nende nõudluses . . . Mingisugune jama! . . . Ta ütleb, et nad on markiis de Aransise tütrelapsed; et tema tõendab seda kohtu ees. Usud sa seda?»

«Mina . . . mina, tõepoolest . . .» lausus Joaquín loidusega,

mis tema kehalt tema vaimule levis. «Ma ei kinnita ega eita seda.»

«Fantaasiad,» ütles don Manuel, lükates põlgusega eemale kirja, mille oli saatnud tema kanoonikust sõber, suures osas Manchas asuvate Pezide usaldusmees ja parem käsi. «See on ju romaan . . . Markiis de Aransise tütrelapsed! . . . Muidugi, see vaene Virginia . . . Kas sina tunned seda Isidorat?»

«Jah.»

«Ja tema väidab? . . .»

«See on talle kindel nagu evangeelium.»

«Fantaasiad. Lugusid, kus kerjuslapsed tulevad äkki välja narri juttuga, et nende isa on mõni hertsog või vürst, ei või tänapäeval juhtuda, õigemini öeldud, ma usun, et neid pole iialgi juhtunud. Romaanides, jah, olen nõus, seal võib seda ette tulla, aga tegelikkuses! . . . Aga olgu kuidas tahes, me peame kanoonikut arvestama, sest ta teenib meid hästi. Võta seda teatavaks. Ta tahab, et me annaksime tütarlapse käsutusse mõningad summad. Aga tema teist soovi, et ma räägiksin markiis de Aransisega, ma küll esialgu ei täida. See on väga delikaatne asi. Me teeme nii, et räägime tema voliniku, markii de Onésimoga . . . Fantaasiad, kulla inimesed . . .»

«Ma võtan selle asja enda peale,» ütles Joaquín resoluutselt. «Ma olen seda kuningasoost neiut näinud. See on sümpaatne, diskreetne ja hea tütarlaps, kes väärib, jah, kahtlemata väärib rohkemat kui tal on.»

Kui Isidora oli Madriidi jõudnud, oli don Manuel saanud kanoonikult kirja, kus see oli usaldanud oma õetütre tema kaitse alla ja ähmaselt maininud seika, mis direktorihärrat nii väga naerma oli ajanud. Viimase ülesandel oli Joaquín Isidorat külastanud; esimesel päeval oli ta leidnud neiu kena, teisel väga kena, kolmandal juba üliveetleva olevat, ja seega oli valinud ta enda omaks. Ta oli rajanud esimese rünnakupositsiooni ja kohanud vastupanu; rajanud teise ja kohanud veel rohkem vastupanu ning visadust, mis ennustas kangelaslikkust. Sellest too osav taganemine, mis, nagu varem öeldud, oli viinud segadusse neiu, keda polnud võitnud rünnak, vaid meelehärm selle üle, et teda ei rünnatud. On täiesti tõsi, et jõudeolek nõrgestab ja alistab kõige karastatuma sõjaväe ennem kui tuli ja kuulid!

Joaquíni sõjalised anded polnud seda laadi nagu mõnel regulaarvägede kindralil, vaid pigem äkiliste kallaletungide peale osava partisani omad. See tuleneb ajastu vaimust, millele epopöa vastuvõtmatu on. Ka armastus peab alistuma sellele proosalise sajandi üldisele seadusele… Meie julge partisanipealik nuputas niisiis pärast kõnelust isaga välja varitsusplaani, millest osavamat partisanid vaevalt kunagi on teinud. Ta ei hakka piirama. Ta saadab vaenlase juurde parlamentääri, et sundida teda kindlusest väljuma. Kas vaenlane lõksu langes, kas ta Ettevaatuse jõest üle astus ja end Julguse kitsustiku tule alla seadis…

Armas kogudus, järgmises peatükis näete, mis juhtus.

13. peatükk

EPUTIS!

Kell võis olla neli, kui Isidora oma ristiisa saatel Joaquín Pezi elamu ukse taha jõudis. Ta oli suures ärevuses, sest oli saanud elegantse kirjakese, milles leskhärra de Saldeoro oli kutsunud senjoriita de Rufete enda poole, kuna tema ei saavat majast väljuda, ja oli lubanud rääkida talle kanooniku kirjast ning rahasaadetisest ja ühest erakordselt tähtsast ning õnnelikust seigast. Mis kõik Isidora selle kohta mõtles ja arvas, kui ta Hernán Cortési tänavalt Jorge Juani tänavani läks, see ei mahu käesolevasse köitesse, isegi kui see kaks korda nii suur oleks. Kuidas ta oma rikka kujutlusvõime abil juba ette vaimus läbi elas seda kokkusaamist, mis varsti teostuma pidi! Kui ta ukse ette jõudis ja don Josélo ütles «Tehke väike tiir ümbruses ja tulge poole tunni pärast siia tagasi», oli ta mananud oma vaimusilma ette juba sada erinevat nägemust sellest, mis pidi juhtuma. Parajasti siis, kui ta sisse läks, tulid välja kaks Pezi-neiut oma emaga, et istuda tõlda, mis neid tänaval ootas. Kui elegantsed nad olid! Isidora vaatas neid hoolega; tema aga oli enda meelest nii vilets, nii labase välimusega, et oleks end hea meelega ära peitnud, nii et teised teda ei näeks. Sest vaene ja halvasti riietatud Rufete-näitsik arvas end olevat väljaspool oma loomulikku keskkonda. Tema iha kõrgemale tõusta ei olnud mitte ainult soov, vaid reklamatsioon, tagasinõudmine. Ta ei pidanud oma vaesust mitte õnnetuseks, vaid ülekohtuks, ja teiste toredus oli tema silmis midagi, mis temalt oli ära võetud ja mis varem või hiljem pidi tema kätte tagasi tulema.

Pezi-neiud panid sisseastuvat tütarlast vaevalt tähele. See aga silmitses neid teraselt ja selle põgusa hetkega arvustas neid karmilt, võttis neil rõivad seljast, kübarad peast, taunis nende sipelgataljesid ja lõpetuseks mõtles endamisi, et mis saaks siis, kui kenam kahest Pezi-näitsikust paneks selga Isidora riided ja tema jälle Pezi-neiu omad.

Ta astus Joaquíni korterisse ja teener juhatas ta väikesesse tuppa, seniks kui läks külalisest härrale teatama. Kui ilus ja peen mööbel, kui mugavad diivanid, kui säravad peeglid, kui pehme vaip, kui ilusad pronkskujukesed, kui tore kell, mida hoidis oma käte vahel range näoga nümf, ja eriti — millised oivalised pildid ilusaist naistest! Oma napi hariduse tõttu ei teadnud Isidora, kas need daamid kuulusid mütoloogiasse või kuhugi mujale, aga asjaolu, et mõned neist üsna kergelt riides olid, viis teda mõttele, et nad olid jumalannad või midagi selletaolist. Ja kui kena oli nikerdatud tammepuust kapp, üleni täis ühesuguseid kullatisega raamatuid, mille punaste ja mustade nahkköidete puhtusest võis näha, et neid iialgi polnud loetud! «Aga mida kujutavad endast need kaks kõhna isandat seal nurkades? Aa! Seda paari võib siin igal pool näha. Need on Mefisto ja don Quijote, nagu Miquis ütles. Ei, mina ei tee iialgi seda rumalust, et panen oma majja midagi nii tavalist, mida igal pool näha võib. Tuleb välja, et mina võin neid inimesi veel õpetada.» Üha ringi vaadates sattusid Isidora silmad Velázqueze «Kristusele», ja ta mõtiskles parajasti sügavasti selle üle, mis küll meie Lunastajal võis nii paljude jumalannade keskel tegemist olla, kui Joaquín sisse astus.

«Hea uudis!» ütles ta kohe, võttis Isidora mõlemad käed ja pigistas neid tugevasti. «Isa sai kanoonikult kirja... Isa kavatseb rääkida markiis de Aransisega. Kõik saab korda... Kõik läheb hästi. Eks ma ju öelnud teile?»

Isidora oli sellest heade uudiste äkilisest tulvast nii jahmunud, et ei osanud midagi öelda. Ta vaatas hurmatuna Joaquínile otsa. Kui uudistest saadud esimene mulje möödas oli, täitis Isidora meele ja mõtte häbitunne selle üle, et Joaquín, tema suur austaja, teda nii viletsas rõivastuses nägi. Kaks tundi oli ta ennast kohendanud, et kuidagi oma viletsat välimust maskeerida. Ta oli riietatud maitseka lihtsusega, nägusalt ja pisut koketselt; ent kogu maailma kenadus, kogu meeldivus ja lihtsus ei suutnud varjata luitunud rõivaste inetut väljanägemist, veel vähem — ja see oli kõige kohutavam! — tema saabaste armetust, sest need polnud mitte ainult vanad ja hirmus kulunud, vaid koguni katkised! Võimatu on öelda, kui väga Isidora selle all kannatas. Ettevaatlikult püüdis ta peita oma jalgu — niisama väikesi kui halvasti kängitsetuid — seeliku alla, et Joaquín neid ei näeks.

Kuid too oli neid juba näinud, ilma et seeläbi oleks kustunud armastus — või nimetatagu seda kuidas tahes —, mida ta tundis; pigem süttis ta veel enam. Nende maitsehälbimuste mõjul, mis iseloomustavad kire üleminekut paheks, armastas Joaquín teda selles rohmakas riietuses veel enam, ja kui ta oleks olnud täiesti närudes nagu kerjus, oleks Joaquín näinud temas hetkeideaali õilsaimat kuju.

«Ja millal teie isa räägib markiisiga?» küsis Isidora, olles enesevalitsuse juba osalt tagasi saanud. «Markiis on Córdobas...»

«Córdobas?... Noh,» pomises Joaquín, kellele polnud kuigi tähtis, kus markiis on, olgu ta, kus ta iganes heaks arvab, «see pole tähtis. Küll ta tuleb... Ah, juba ma unustasin teatamast teile kõige paremat uudist. Meil on kanoonikuhärralt korraldus anda teile summad, mida te vajate. Teil tarvitseb ainult öelda.»

«Summad, mida ma vajan!» kordas Isidora vaimustatult, nähes oma ettekujutuses tervet rahalaviini.

Saada oma käsutusse raha! Milline vaimustav rõõm! Paistis, et tema hinges, nagu äkki valgustatud rõõmsas metsas, hakkasid lõõritama ja hüplema loendamatud võluvad linnukesed. Niisugusel viisil teatasid endast ette rahuldatud vajadused, kogetud naudingud, tasutud võlad ja muud rõõmud, mida tõi kaasa kulla piiramatu võim!

Joaquín, kes oskas mängida inimhinge teatavail keeltel ja teadis teatraalse üllatuse mõju inimese, eriti naise tunnetele, läks kamina juurde, võttis sealt laadiku, avas selle ja seadis Isidora imetlevate silmade ette kenakese hulga raha, kuld- ja hõbemünte ning kaks-kolm pakikest rahatähti.

«Ma ei tea, kui palju siin võib olla,» ütles Pez, sõrmitsedes raha näilise ükskõiksusega, mis pidi mõista andma tema lähedastest kokkupuudetest miljonitega. «Tuhat, kaks, neli, kaheksa... Teil tarvitseb ainult öelda.»

Mõju oli tohutu. Rufete-näitsik oli jahmunud ja lausa endast väljas, kogu ta hing läks kaasa pilkudega, mis vaatasid ilusa kastikese sisse, ja kuigi rahahulk polnud muinasjutuline, kaugeltki mitte, sest kõik rahatähed olid väikesed, arvas vaene neiu, kes nii väga liialdama kaldus, nägevat Joaquíni sõrmede vahelt läbi libisemas kogu kullajõe Paktolose[1] voolust.

«Teil tarvitseb ainult öelda,» kordas Joaquín, lapates rahatähtede puntraid, nagu oleksid need suitsupaberi pakikesed. «Minu arvamine on niisugune, et silmas pidades, kes te olete ja missugusele positsioonile te tulevikus asute, ei tohi te enam tolles majas edasi elada. Te peate üürima korteri endale ja oma vennale, muutma oma elulaadi, lühidalt lubama endale teatavaid mugavusi... Kas soovite, et ma võtan selle asja enda peale, otsin teile korteri, muretsen mööbli, õmblejanna...?»

---

[1] *Paktolos* — jõgi vanaaegses Lüüdias, kuulus oma kullaliivase sängi tõttu.

Joaquín vaatas teda. Kui ilus ta oli! Isidora kuulas teda, nagu kuuleks ta paradiisi kirjeldust sellelt, kes seal tõepoolest on olnud. Ja siis, kui Joaquín vaatas teda nii ligidalt, et ta võis ära lugeda mehe heleda habeme karvad ja tema tumedate silmaterade kuldsed kiired, arvas ta nägevat paradiisi väravat valvavat inglit ennast, kes näitas paradiisiaia võtmeid... Terve minuti käis vaikiva Isidora pilk noormehe näolt laadikule ja laadikult näole. Tema sügav imetlus noormehe vastu aina kasvas, kuni see lõpuks hakkas näima südamliku armastusena. Joaquíni pilk oli nii kütkestav!... Temas oli midagi hoopis erinevat teistest meestest... Nii mõtles Isidora, tundes oma südant tabatuna ja läbipuuritunа, niivõrd kui uhkus selleks ruumi jättis.

«Teil tarvitseb ainult öelda,» tähendas Joaquín jälle, pannes kõrvale laeka ja võttes Isidora käed.

Neiu hakkas värisema, lõi kartma, sest Joaquín muutus aina ilusamaks, aina võluvamaks, aina rüütellikumaks, näidates end igas suhtes täiuslikuna.

«Kas ma olen halb?» küsis ta maheda häälega. «Kas ma olen halb, kas ma tasun kätte solvangu eest — teie ju saatsite mu minema ja ütlesite, et te ei või mind armastada?»

Isidora vankus naeru ja hirmu vahel. Ta naeris ja oli kahvatu. Siis hakkas tal külm.

«Ma tean väga hästi, mis siis juhtub, kui te olete oma sihi saavutanud,» jätkas Joaquín. «Selle asemel, et mind armastada, nagu te tõotasite, hakkate mind põlgama. Te seisate ju siis minust nii palju kõrgemal!...»

Neis sõnades oli nii palju salakavalust, et kogu teeskluse drapeering ei suutnud seda täielikult ära varjata.

Naer ja hirm ja külmatunne polnud Isidora ainuke reageering, talle tundus ka, et ta justkui kiiguks mingil korrapäratult liikuval, hõljuval kiigel. Noore Pezi ülikaunis nägu võnkus ta silmade ees justkui taevaliku sära hetkeliste välgatustena. Ja varsti hakkas ta kuulma mitte lõppeda tahtvaid kirglikke sõnu, milliseid ta oli seni kuulnud ainult unes. Joaquín sinatas teda. Joaquín läks sõnadest kaugemale. Kähku taipas Isidora teise halba kavatsust ja tema hinges tulvas väärikus- ning autunne, nagu on omane rikkumata loomustele. Tema nõrkuse kaitseks ning kilbiks sai tunne, mis teisest küljest oli kõigi tema hädade põhjuseks: uhkus. Ta päästis end oma puuduse abil, nagu teised päästavad end oma väärtomaduste abil. Pole kerge öelda, mis ta kõik kiiresti mõtles, mida meelde tuletas, kuidas virgutas oma Aransise-väärikust, et see ärkaks ja tema kaitseks välja astuks. Igatahes hüppas ta nii äkki istmelt üles, et Joaquín ei suutnud teda kinni hoida, ja läks linnu kiirusel ukse juurde. Ta süda peksis nii ägedasti, et tal peaaegu hing kinni jäi, ja ta suutis vaevalt öelda:

«Ma ei taha midagi, ma ei taha midagi.»

Ilmselt käis see laadiku sisu kohta. Joaquín jooksis talle järele, öeldes:

«Rahulikult, rahulikult.»

Kuid südina ja resoluutsena püüdis Rufete-neiu ust avada. See oli suletud. Oleks pidanud nägema, kuidas ta värvukese väledusega jooksis ühest kohast teise, tagaaetuna, kuid mitte tabatuna. Ta jooksis akna juurde, mis oli tänavast ainult kahe küünra kõrgusel, avas selle, ja toetudes aknalauale, ütles julge häälega:

«Kui te ust ei ava ja mind välja ei lase, karjun ma appi.»

Pez jäi seisma: mõtles hetke järele. Äkki haihtus kogu tema armastus, see muutus põlguseks ja põlgus naeruks:

«Ah stseenikene?... Karjute, et tänavale kostaks? Kui naeruväärne! Te tahate meid teiste pilkealuseks teha.»

Viha moonutas tema huuli. Ta vaatas Isidorat nii suure pahameelega, et see sattus segadusse ja arvas, et ta oli olnud mõtlematu ning ülearu kõrk. Siis avas noormees ukse ja osutas Isidorale väljapääsu, lastes libiseda oma vihast värisevailt huultelt ainult ühe sõna:

«Eputis!»

Kolm minutit hiljem sai Isidora tänavanurgal don Joséga kokku ja hakkas sammuma kodu poole, hing täis rahutust, ühtaegu rõõmus võidu üle ja kurb vaesuse pärast, rahuldatud ja hämmeldunud, mõeldes endamisi: «Ta solvab mind sellepärast, et ma olen orb, ja teotab mind sellepärast, et ma olen vaene, ja siiski, kõigest hoolimata...»

14. peatükk

JÕULUD

1

Järgmisel päeval sai Isidora Joaquínilt kirja, millele olid lisatud mõned rahatähed ja kus ta palus temalt tuhat korda vabandust eelmise päeva juhtumuse pärast. Ta ütles, et kui tema huultelt oli Isidora lahkumisel kõlanud mõni jäme ja sündsusetu sõna, siis võtku ta seda naljana või nii, nagu poleks seda üldse öeldud. Lõpuks palus mees luba teda Relimpiode juures taas külastada. Isidora võttis selle hüvituse südamliku rõõmuga vastu ja pühitsetud leiva — ehk nimetagem seda rahatähtedeks — nägemine hajutas selleks päevaks tema mured. Ta otsustas unustada solvangud, aga kui ta Joaquínile auteotuse katse kergesti andestas, siis pidi ta kogu oma headuse kokku võtma andestamaks talle, et mees oli teda eputiseks nimetanud. Niisugune on inimese loomus, et mõnikord valutab endaarmastuse kriimustus rohkem kui au vastu sihitud pistodatorge. Leskmarkii külastas teda kahe päeva pärast ja tema tagasihoidlikkus pärast eespool kirjeldatud liigjulgust võlus Isidorat veel enam, või kui öelda teisiti ja selgemalt, tema tagasihoidlikkus suutis teha andestatavaks ja isegi meeldivaks möödunud häbematuse; niisugused vasturääkivused esinevad südamete salapärases loogikas. Leskmarkii külaskäikude ja nende omavaheliste pikkade jutuajamiste mõjul hakkas Isidora vähehaaval meest armastama ja mees kiindus temasse niivõrd, et saabus hetk, mil tema tunde tõsidus teda ennast üllatas ja ehmatas. Vahepeal edenes Isidora üritus rahuldavalt. Don Manuel Pez ja markii de Onésimo olid kirjutanud markiis de Aransisele, ja ehhki too polnud vastanud, võis oletada, et ta varsti vastab, ja kõikide rahuloluks. Ka Mariano süüteoasi näis võtvat hea pöörde. Joaquín pani

kõik rattad käima, et kohtunik ta lahti laseks, kas või käenduse peale, arvestades seda, et poiss nooruse tõttu vastutusvõimetu oli. Isidora käis venda kaks korda nädalas vaatamas ja viis talle riideid ning maiustusi. Mõnikord kohtas ta vanglas Kaanimoori, kes umbes samal otstarbel seal käis, nad sõnelesid omavahel, kusjuures vanaeit paistis silma oma häbitu keelepruugiga, rohkete vandesõnadega ja täieliku lugupidamatusega oma õetütre vastu.

Jõudsid kätte jõulud, jõudsid kätte need udused päevad, mil lõbustustesse uppuv Madriid näib lahtilastud hullumajana. Inimesed on haaratud palavikust, mis avaldub kolmel eri kujul: priiskamishulluseна, loteriikirena ja jootrahakrambina. Kõik see, mis on vaimne, kõlbeline või peen, kõik see, mis tuleb hingest, põgeneb või kaob. Kristliku maailma kõige suuremat mälestuspäeva pühitsetakse kõigi ihade vallapäästmisega. Isegi kunst madaldub. Teatrid esitavad soperdisi või Suure Müsteeriumi karikatuure Kristuse sünni pühadust teotavais kujutustes. Komejandid peavad head lõikust, halbade elukommetega mehed ja naised näitavad uhkeldades oma häbitust; joodikute arv kasvab mitmekordseks. Kõrtsid, lõbumajad ja mängupõrgud on rahvast tuubil täis ja rõvedais ning siivutuis sõnades, mida neil päevadel lausutakse, oleks küllalt mürkainet nakatamaks terve põlvkonda. Kõigil on ainult üks mõte: prassimine. Tänavail pole võimalik käia, sest seal mitmekordistub inimeste arv, kes toimekalt ja kiiresti igas suunas liiguvad. Sulle tormavad otsa kõiksugu parema toidukraamiga koormatud mehed ja äkki saad kõrvakiilu mõnelt kabuna- või kalkunipealt, mis su kõrvalt möödub.

Kondiitriärid ja toidukauplused näitavad oma vaateakendel niisugust ränka ja öökima ajavat küllust, et juba paljast nägemisest tundub kõht pungil täis saavat. Kauplustest ei jätku, ja tänavanurkadel ning majade vahedes kerkivad martsipanimäed, mandlikoogikamakad, kust alikantelase suur nuga aina lõikab ja lõikab, ilma et nad kunagi otsa saaksid. Kalaturud on üle ujutatud kõigest, mis jumal on pannud elama põhja- ja lõunameredes. Mahalaotatud mattidele seab Valencia oma apelsine, bergamotte ja punaseid granaatõunu, mis tihedalt täis seemnerubiine. Ka kehvades linnaosades käib elav äritegevus; kuid odavus näitab, et kaup on madalamat liiki. Seal müüakse mingit lääget lubjakivi mandlikoogi pähe ja musti oliive, mis ujuvad nagu tindis. Mida enam lõuna poole Mayori väljakust, seda napimalt esineb martsipani ja seda rikkalikumalt jõulupähkleid.

Gastronoomiaskaala hõlmab kõike, alates Pecastaingi, Prasti ja Mahoni hõrgutistest kuni tammetõrudeni ja üleküpsetest viigimarjadest pastani, mida müüakse kandelaualt kipsitehaste kandis. Pühadekala avara mõiste alla mahub kõik, mida iganes kalaks võib nimetada, kõik kala osad ja temast saadavad toitained, alates vene kaaviarist kuni marineeritud kalani ja tünniheeringani, mis sätendab nagu kuld ja põletab nagu tuli.

Mõni perekond võis olla äärmises viletsuses, kuid loobuda pühitsemast jõuluõhtut mingisugusegi söömaajaga, seda ei saanud. Isegi neis perekondades, kus kõige vähem kalduti sääste tegema, visati novembrist alates mõni cuarto hoiukarpi.

Kuidas võisid Relimpiod selle traditsioonilise kombe vastu eksida? Ka nemad, vaesed ja alati kitsikuses, said oma kalkuni nagu iga teine, tänu donja Laura oskusele rahaga ümber käia, ja nad said samuti oma kolm kahe ja poole naelalist meriahvenat, mis ilmusid lauale kaunistatuna lõhnava küüslaugu ja sidruniga. 22. kuupäevast alates oli don José Madriidi õnnelikem inimene. Ta jooksis ringi mööda Carmeni väljaku müügikohti, et viia oma naisele usaldusväärseid teateid merluusi, meriahvena ja makrelli hinna kohta. Asja arutati nõupidamisel ja don José sõnas tähtsalt: «Kõik on hirmus kallis. Vaatame homme.» 23. said don José ja donja Laura väga vihaseks, sest et loteriivõit polnud nende numbri peale langenud — kummaline nähtus, mis eksimatult igal aastal kordus. Donja Laura avaldas arvamust, et valitsus pistis kõik võidusummad oma taskusse ja et loterii oli selge pettus; kuid don José, kes otsustas kainemalt, kinnitas, et nende number oli väga kena ja et jäi puudu ainult kaks ühte (pagana pihta!), muidu oleks võit sellele langenud. Ning lõpuks ütlesid mõlemad kristliku kannatlikkusega: «Küll me tuleval aastal võidame.»

Aga jõudis kätte 24. hommik, ja nüüd oli don José otse õnne kehastus, igatahes kui me kujutleme õnne tema mantlisse mässituna ja tema suur korv käevangus. Don José kandis korvi ja donja Laura käes oli raha ning nii nad siis hakkasid mööda poode käima, kõike vaatama, hindu pärima, riskimata asuda sisseoste tegema, enne kui nad polnud kindlad, et ostavad kõige paremat. Relimpiol olid juba teada müügikohad, kus Alicante ja Jijona mandlikook kõige parem, kus martsipan kõige odavam, granaadid kõige magusamad ja oliivid kõige paksemad. Nad ostsid kõike, kas või üsna natukenegi.

Don José kommentaaridel ostetud asjade kvaliteedi kohta polnud lõppu. Ja pärast, kui nad koju jõudsid, naine tühja rahakotiga, mees küürus korvi meeldiva taaga all, oleks kui igaüks heldinud, nähes teda armastusega kõike välja võtvat, et näidata seda tütardele, ja iga mandlikoogitükki eraldi korrapäraselt lauale asetavat, seletades seejuures, mis laadi see on, ja pahandades, kui mõni asjatundmatu munakollasega ja munavalgevahuga tehtud koogid ära vahetas. Donja Laura ei võinud kuidagi kannatada, et mees kaupu heaks tunnistamaks kõike proovis, ja selle pärast oli neil kõva sõnelemist; kuid don José kinnitas, et kõik oli ülimaitsev, lihtsalt suurepärane, ja seepeale kogus donja Laura ostud kokku ning peitis seitsme luku taha ja sellega oli nääklemistel lõpp. Hiljem läks don José ka kööki, et olla abiks ja anda mõndki nõu, sest tal oli omajagu arusaamist hautamisest ja muudest kokakunsti menetlustest. Tütred ei teinud sel päeval õmblustööd, kõik nende mõtted olid aina õhtusöögi juures ja õhtupoolik kulus neil selleks, et abistada pisut ema ning ehtida end Martíni teatrisse minekuks, kuhu Miquis nad oli kutsunud.

Don José, kellele tunnid tundusid sajanditena, ei mõtelnudki kanda majapidamisarvete raamatusse ega pearaamatusse selle päeva erakordseid kulusid. Õhtupoolikul oli ta ametis söögilaua ülesseadmisega saali, sest söögituba jäi nii suure pidusöömingu jaoks väikeseks. Siis vaatas ta oma paarkümmend korda peeglisse, klanis end, ja kui rõõmutuju haripunkti tõusis, võttis neljanda korruse poistelt trummi, millega need kõrvulukustavalt põristasid, nii et kogu maja kajas, ja mängis kõigis koridorides tohutu vaimustuse ning hooga, saadetuna lastekarjast, kes talle rõõmsa kilkamisega oma heakskiitu avaldas.

Selle oivalise perekonna vaiksest ja auväärsest õhtusöömingust ei võtnud juba palju aastaid enam osa noorhärra Melchor, kes õhtustas oma sõpradega. Kaugel sellest, et poega sellepärast laita, leidis donja Laura olevat loomuliku, et tema poeg, äravalitu äravalitute hulgas, ei istu oma vanemate labase laua taha. Küllap ta etendab mujal paremat osa. Melchor suhtles juba literaatide, deputaatide, kunstiinimeste ja teatava kategooria ametnikega. Tõenäoliselt läheb ta tänavu õhtustama ühe markii juurde.

Seevastu oli nende seltskonnas donja Laura vend, ortopedist, ja tolle poeg, keda kutsuti Juan Joséks. Ah, ortopedist oli säärases õhtusöögilauas üpris meeldiv kaaslane. Tavaliselt äärmiselt tõsine, muutus ta võrratult lõbusaks ja teravmeelseks, kui oli paar klaasi veini joonud; ta rääkis kõige naljakamaid rumalusi, mida üldse kujutleda võib. Tema ja Relimpio, kelle aru samuti sassi läks, niipea kui ta veini jõi — oli ta ju terve aasta veinist ilma —, olid peo kangelased; nad lõid valjusti hüüatades klaase kokku, kaelustasid teineteist nagu hullud ja viimaks purskasid nutma. Loo lõpp oli see, et nad tuli kõigi lauakaaslaste kisa ja naeru saatel seljas voodisse viia. Ainukesteks väljastpoolt kutsutud külalisteks olid Miquis ja üks tema poolt majja toodud luuletaja, kelle nimi oli Sánchez Berande ja kes tegi silmi ning värsse ei tea õieti kummale, kas Emiliale või Leonorile.

Noh, nüüd on siis laud saalis kaetud, sest söögituba oli nii suure seltskonna jaoks liiga väike. Don José, kes kujutles, et tema kõigist paremini oskab pidusööki korraldada, vaatas oma tööd õigustatud uhkusega ja tundis lõbu fajansi ning lihvitud klaasi särast, lillede rohkusest ja ilusti ehitud laua küllusest. Seejärel heitis ta rahulolevaid pilke kogu saalile, ripsiga kaetud toolidele, mis olid vabastatud oma perkalümbristest, ja kompvekikarpidele, messingkandikutele ning muule tühjale-tähjale... Kõik oli hea, laitmatu. Isegi perekonnapea portree, kaunis kole peaseinas rippuv õlimaal, näis oma mesimagusa ilmega enesega rahulolekut välja kiirgavat. «Ma justkui räägin,» tavatses Relimpio iga kord öelda, kui ta seda pilti vaatas. Portree vastas rippus gravüür, mis alati innustas donja Laurat oma abikaasaga tõrelema. Sellel oli kujutatud Sardanapali[1] end oma lemmiknaistega tuleriidal põletamas... Toa dekoratsiooni täiendasid kolm-neli fotot lastest, keda donja Laura oli varase surma läbi kaotanud. Läheneva pidusöögi vahaküünalde valguses paistsid vaesekesed olevat väga kurvad, et olid nii vara maailmast lahkunud, jõudmata ära oodata tolle õhtu küllusliku kõhutäit.

2

Isidora oleks rõõmu pärast hõisanud. Täna 24. pidi Mariano vabaks saama. Ta tahtis vennale sellesse hirmsasse vanglasse ise järele minna. Oo, kui tal nii suur rahapuudus poleks, võinuks see päev olla õnnelikemaid tema elust

---

[1] *Sardanapal* — legendaarne Assüüria kuningas, kellel elu sihiks olid söögi-, joogi- ja armunaudingud.

Mille peale oli ta raisanud raha, mis markii de Saldeoro oli talle kanooniku arvel kahe kuu eest andnud? Tõesti, ta ei teadnud seda. Ta oli tasunud donja Laurale, oli ostnud rõivaid... Aga ülejäänu, kus see oli? Isidora mõtles järele. Parfümeeriakraami oli ta ostnud kokku nii palju, et sellest jätkus kolmeks aastaks. Ja milleks oli tal vaja neid pronkslühtreid, ja portselankruusi ja seda juhtnahast ostukotti? Need asjad oli ta ostnud ainult ostmise pärast. Nad olid nii kenad!... Noh, ja see imiteeritud meisseni portselanist vaas, milleks oli tal seda vaja?... Ja neid purke hüatsindimugulate jaoks?

Vajalikumad olid kahtlemata märkmik, Madriidi plaan, viis romaani ja puur, ehkki seal veel puudus lind. Ta oli väga kurb, et tal polnud head vanni, aga kuidas oleks ta saanud lubada endale seda mõnu nii väikeses korteris? See pagana donja Laura oli juba nüüd maruvihane selle üle, et Isidora nii palju vett raiskas. Kui tal polnudki võimalik kasutada ilusat marmorvanni, siis oli ta see-eest ostnud endale vinjettidega ilustatud visiitkaarte, ühe peenimast niinest punutud korvikese, vandlist paberinoa romaanilehtede lahtilõikamiseks, võltsbriljantidega ehitud kruvitavad kõrvarõngad ja veel muidki niisama keni kui veidraid asjakesi. Tal oli väga vaja, hädasti vaja head reisikohvrit, kuhu panna riided, aga küllap ta ostab selle edaspidi. Ka polnud ta kuigi jõukas pesu poolest, aga küll ta veel hangib endale ilusa pesuvarustuse.

Rõõmsas meeleolus lõpetas ta oma tualeti, et minna otsima venda. Kohtuniku korraldus tema vabastamiseks pidi juba vangla kantseleis olema. Isidora väljus säravana ja rahulolevana, kuid ei tahtnud minna lühemat teed, Hortaleza tänava kaudu, sest tal oli häbi mööduda teatavast poest, mille omanikule ta pisut võlgu oli, tõepoolest üsna väikese summa.

Hakkas juba hämarduma, kui Isidora tuli tagasi koos vennaga, kes häbenedes ja piinlikkust tundes silmad inimeste ees maha lõi. Don José Relimpio võttis ta teatava karmusega vastu, andes talle laksu õlale ja öeldes:

«Noh, näis, kuidas sa end nüüd ülal pidama hakkad.»

Kuid donja Laura, halastamatu ja julm, ütles, et Mariano ei istu tema lauda, tulgu või Kristus ise seda käskima. Seda kuuldes ärkas Isidoras tuline viha, kuid ta hoidis end tagasi, neelas solvangu alla ja pigistas huuled kõvasti kokku, et ei pääseks välja sõnad, mis tal keelele kippusid. Ta sulgus poisiga oma tuppa, pesi teda ja pani ta riidesse; selleks oli ta valmis seadnud rohkesti vett ja uued riided. Poiss nägi Isidora silmis pisarat, mis oli sündinud pigem meelepahast kui kurvastusest, ja ütles:

«Miks sa nutad? Sellepärast, mis see nõiamoor ütles?»

«Labased inimesed! . . .» pomises Isidora.

«Miks sa talle vastu ei põrutanud?» ütles Mariano võõrastava jõhkrusega.

«Ma ei alanda end nii kaugele.»

«Kuradi vanamooriraisk!»

Mariano virutas endale rusikaga põlvele. Seepeale noomis Isidora teda jõleda kombe pärast tarvitada igal sammul ebaviisakaid sõnu, ja ehkki poiss enda kaitseks väitis, et härrasmehedki neid tarvitavad, jäi Isidora järeleandmatuks, otsustanud võidelda halbade sõnade vastu, nagu oleksid need halvad teod.

«Nüüd, noorhärra, peate käituma korralikult,» ütles ta vennale. «Olgu pealegi, et varem, siis kui me oma ebaõnne tõttu suures viletsuses olime, tuli ette mõningaid asju . . . mõningaid toorusi, Mariano, mida ma ei taha meelde tuletada. Vajugu need unustusehõlma. Aga nüüd on asjaolud muutunud. Sa oled barbar ja pead hakkama ennast lihvima. Ära ole rumal: tee endale kõigepealt selgeks, et sa oled korralik inimene, siis tekib sul ka endaväärikust. Mis puutub meie tädisse Encarnaciónisse, siis kujuta ette, nagu poleks teda olemas, sest sa ei näe teda iial enam. Nüüd oled sa hoopis teine inimene.»

Poiss kuulas tähelepanelikult neid õpetussõnu ja tõotas endale, et teeb kõik mis võimalik astumaks edukalt selle väärikuse ja korralikkuse rajale, mida tema armas õde talle kätte näitas. Siis taipas Isidora, et Marianol ja temal tuleb seekord omaette õhtustada, sest kui poiss ei võinud Relimpiode lauda istuda, siis ei istu ka tema mitte mingi hinna eest. Otsekohe otsustas ta minna otsima midagi õhtusöögi jaoks. Väga hea, oivaline mõte, Mariano ja tema õhtustavad toredasti tema toas, üksinda, ilma nende labaste inimestega kokku puutumata!

Aga nüüd kerkis üles kõige pahandavam takistus, mis pidusöögi eel võib juhtuda. Isidoral polnud raha. Selle metalli rohkearvuliste omaduste hulgas oli Isidora tähele pannud peamiselt ühte: seda, et ta lõppes otsa just siis, kui teda kõige rohkem vaja oli. Rahakotis polnud muud kui paar peseetat ja mõned cuartod. Isidora otsis korduvalt läbi kõik taskud, sahtlid ja tühemed, sest ta mäletas, et mõnel teisel samasugusel juhtumil oli ta äkki leidnud kuskilt kummutisahtli põhjast mõne unustatud kuldraha; kuid seekord ei ilmunud nähtavale ühtki kuld- ega hõberaha ning ta vandus alla ja tegi otsuseks, et õhtusöök kujuneb lihtsaks eineks, mis oleks õieti kohasem mõnel paastupäeval kui jõuluõhtul. Ehkki ta donja Laurale midagi ei võlgnenud, oleks ta pigem surnud kui küsinud temalt raha pärast toda julma põlguseavaldust. Ka Joaquín Pezi poole ei söandanud ta abipalvega pöörduda.

Ta väljus. Mariano jäi üksi. Et toas just ülearu palju ruumi polnud, istus ta ühel madalal kohvril. Enda kõrval, ühes nurgas, nägi ta vanade paberite pakke, mis olid kõvasti nööriga kokku köidetud. Need olid kaustikud ja protokolliraamatud, mis Tomás Rufete oli oma haiguse ajal täis kritseldanud ja mida hoiti Relimpiode pool, kuni kadunu lapsed need ära viivad, juhul, kui kogu selles narruste kupatuses midagi huvipakkuvat leidub. Isidora oli paberid pööningult oma tuppa toonud kavatsusega need ühel päeval läbi uurida. Mariano luges, mitte ilma vaevata, pealkirju, mis laususid: «Rüüstamine» . . . «Riigivara» . . . «Omastamine» . . . «Surm» . . . «Riisumine» ja muud veidrat. Et nende pealkirjade lugemine talle mingit meelelahutust ei pakkunud, huvitus ta õe kummutist, soris läbi kõik, mis selle peal oli, ja asus siis tuhnima esimeses sahtlis. Ta vaatas kõik läbi, uuris kõike seest- ja väljastpoolt, lappas romaane, tõstis üles hüatsindimugulate purgid, et näha juuri, avas võltsbriljantidega kõrvarõngaste vutlari, pööras segi postpaberi ja ümbrikkude karbi; ja et ta parajasti siis, kui ta kirjapaberit kobas, sattus nägema tindipotti ning sulge, võttis ta sulepea ja maalis suure vaevaga, huuli torru ajades ja kramplikult küünarnukki ning rannet kõverdades ühele paberilehele järgmised sõnad: «Mariano Rufete, alias Patt.» Rahulolevalt vaatas ta oma tööd ja viskas siis kergesti paberile allkirjakeerundi, mis sarnanes pistoda kujutisega. Ta pahvatas metsikult naerma ja jättis paberi lauale. Siis suunas ta oma tähelepanu õe tualettlauale; ta vaatas ükshaaval kõiki pudelikesi ja topse, mis seal olid, pistis nina igale poole sisse ja hüüatas: «Ah, kui hea!» või «Ah, mis tore!» Ta määris end pumadiga, lõhnastas lõhnaõlidega ja pesi käsi, naeratades heameelest selle üle, kui toredasti sõrmed pehmes seebivahus üksteisest üle libisesid.

«Noh, nüüd oled sa mul juba kõik segi pööranud,» ütles Isidora väljast tagasi tulles. «Jeesus, mis korralagedus! No tead, ma tõmban sulle!»

Mariano naeris.

«Ja mis sa siia oled kirjutanud? «Mariano Rufete, alias Patt.» Mis tähendab see «Patt»? Kui ma veel kord kuulen, et sa end ise nende hüüdnimedega nimetad! . . .»

«Nagu toreerod,» tähendas Mariano totralt, lakkamata naermast.

«No kuule . . . Kas sa ei taha siis korralik inimene olla? . . . Aga mis sa ometi teed, sa loru? Sa kuivatad käsi minu kleidisse? Vuih, häbi, va lohakas! Kas sa ei näe, kus käterätik on? Tõesti, ma ütlen: sa ei tahagi korralikuks inimeseks hakata. Sa oled metslane . . . On näha, et sa oled läbi käinud ainult toorete, labaste inimestega.»

Nende sõnadega võttis ta rätikust, mida ta nelja nurkapidi hoidis, üksteise järel välja mõned tükid mandlikooki, paar peotäit pähkleid, kastaneid ja tammetõrusid. Pannud kummutile selle mitmekesise toiduvaru viimase portsjoni, ohkas ta südamepõhjast.

«See on kõik, mis sa tõid?» küsis Mariano. «Ja kus on kalkun? Ma tahan kalkunit.»

«Sa sööd seda, mis sulle antakse,» sai Isidora vihaseks. «See näitab kasvatuse puudust, kui nõutakse seda, mida ei ole.»

«Möödunud aastal,» ütles Mariano jämedalt ja põlgavalt, «oli tädi Kaanimooril meriahvenat ja punase pipra kaunu ja puuviljakooki ja punast kapsast, ja nii-ii suur granaatõun. Ma sõin kõik selle ära. Ta oli rikkam! . . .»

Tusasena ja mõtlikuna kattis Isidora laua. Mariano istus kõrgele toolile ja Isidora teisele, madalale.

«Homme on ka päev,» ütles Isidora. «End jõuluõhtul täis pugida on labaste inimeste komme. Mina tahan õpetada sulle peenemat käitumist . . . Vaata kui tore see kook on. Proovi seda . . .»

Patt ei lasknud ennast paluda, vaid asus häbenemata vilsutama. Relimpiode saalis oli lärm juba alanud, kuid õhtusöök veel mitte, sest oodati Miquist. Tema tulekust andis tagasitõmbunud Rufetedele märku kära äkiline suurenemine. Hetk hiljem nägi Isidora, kuidas tema toa uks tasakesi avanes ja üliõpilase irooniline nägu nähtavale ilmus.

«Mul on au tervitada proua ertshertsoginnat,» ütles Miquis piduliku viisakusega, kübarat käes hoides. «On kohe näha, et on tegemist aristokraatidega. Täna õhtul «olete kodus», see tähendab, võtate vastu oma sõpru.»

«Palun,» ütles Isidora, pakkudes talle tammetõru. «See on kõige parem, mis ma sulle pakkuda võin.»

«Tänan, markiis,» kostis Miquis istet võttes. «Võõrustus

on aivaline. Aga räägime nüüd tõsiselt. Miks sa meiega koos ei õhtusta?»

«Meie pole selle väärilised . . .» sõnas Isidora, keda valu ja kibedus lämmatama kippusid. «Mine, mine ruttu sinna. Sind oodatakse. Mandlisupp on juba lauale toodud.»

«Oh, tüdruk, kui palju enam mulle meeldivad sinu tammetõrud! . . . Aga ära nuta. Viibiksin hea meelega siin sinu juures. Aga seltskonna türannia vastu ei saa ju . . .»

«Mine, mine . . . Me õhtustame vennaga kahekesi. Sa näed ju . . . Me oleme väga rahul . . . Nii on parem. Igaüks oma kodus.»

Augusto vaatas teda vaikides, hämmastatud tema ilust, mis iga päevaga üha enam õitsele puhkes, omandades uut hurma.

«Siin sobib tõesti öelda «su jalgade ees, markiis»,» ütles ta püsti tõustes.

Ja heitnud pilgu toas ringi, lisas:

«Sa oled end suurepäraselt sisse seadnud, markiis. See on aivaline tuba. Siin need tammekirstud, seal suur kolme peegluksega kapp. Fortuny pildid, Gobelin'i vaibad, Sèvres'i ja Bernard Palissy portselan . . . Väga tore. Pronkskujud, akvarellid . . .»

Mariano vaatas teda pisut ehmunult. Isidora püüdis varjata oma sügavat valu naeratuse taha. Kuid ta tundis end siiski hingepõhjani solvatuna, kui Miquis, muutnud lihtsa kambri uhkeks aristokraatlikuks toaks, ütles samal ülistaval toonil:

«Selles uhkes sisustuses võib kohe ära tunda leskmarkii de Saldeoro maitset. Jumalaga, markiis. Ma õhtustan Relimpio lossis.»

3

Kui Augusto oli lahkunud, jäi Isidora mõtlikult istuma, pilk süle pööratud.

«Kes see on?» küsis Mariano.

«Ah, on ka keegi, üks ninatark kergats,» vastas Isidora, ilma vennale otsa vaatamata; sellest võis selgesti näha, et ta ikka veel täiesti teda valdava mõtte võimuses oli.

«Anna mulle veel kooki, markiis,» hüüdis poiss.

«Miks sa nimetad mind nii?» küsis Isidora järsult, justkui unest ärgates.

«On see pilkenimi? Kurat võtaks! Ja miks see untsantsakas sulle siis pilkenimesid paneb?»

«Mariano, pane tähele, kuidas sa räägid.»

«Ta pilkab sind!» hüüdis Patt ägeda lapseliku pahameelega, mis tema juures tundus täiskasvanu vihana.

«Ma vannun sulle, et ta enam ei pilka,» ütles Isidora, silmad pisaraist märjad.

Mariano vaatas teda ja ütles:

«Rumal, sellepärast ei tasu nutta... Naised vesistavad ka iga asja pärast. Tulgu ta mulle oma naljadega; ma lasen tal soolikad välja...»

«Mariano, hullumeelne, jõhkard, metslane!» hüüdis Isidora, ärgates oma valu- ja kibestusekangestusest. «Kui ma sind veel kord kuulen niiviisi rääkivat...»

«Ma ei ütelnud midagi, mitte midagi... Anna mulle kooki.»

Saalis paisus müra ja üksikute sõnade ning hüüatuste järgi, mis sealt Rufetede tuppa kostsid, samuti nagu toidulõhnade järgi, mis kogu maja täitsid, võis aru saada, kui kaugele pidusööming oli jõudnud. Võis haista, kuidas üks teise järel ilmusid lauale meriahven ja siis kalkun, mida tervitati käteplaksutuste ja elaguhüüetega. Don José võttis ta vastu «Kuningliku marsi» laulmisega. Seejärel oli kuulda lärmakaid küsimusi, milleks kalkuni lahtilõikamise tähtis toiming põhjust andis. Üks naerupahvak järgnes teisele, ühed kommentaarid teistele. Samal ajal võis selles, kuidas ortopedist raske keelega sõnu väänas ning kuidas don José Relimpio anakreontilises vaimustuses aina mõttetusi rääkis, märgata joodud valdepenjase ja karinjeena mõju.

Isidora tuppa astus teenija taldrikuga, millel oli paar viilu kalkunirinda ja pisut täidist. Mariano silmades süttis loendamatuid tulukesi ja paistis, et iga säde tema pilgus on pikk kahvel; kuid Isidora, kelle hinges uhkus ei andnud ruumi tänule ega andestusele, vaatas vastumeelselt seda hilinenud võõrustust. Ehkki ta sai aru, et see oli heasüdamliku Emilia töö, nägi ta selles siiski nagu kaastundeavaldust. Ta lükkas võõrustuse tagasi, lausudes:

«Öelge palju tänu, aga me ei soovi midagi.»

«Tüdruk, tüdruk, sa oled loll,» urises Mariano oma tavalise jämedusega, mis nüüd vihast otse metsikuseks muutus.

«Kui sa vait ei jää, virutan sulle.»

«Ma tahan süüa,» kordas poiss jõhkra kangekaelsusega, pöörates pea viltu ja lüües sellega vastu lauaplaati.

«Nii jah, löö oma pea lõhki.»

«Paha õde, ei anna oma väikesele vennale süüa! Tead, vanglas oli parem...»

«Kui sa veel korra ütled...»

«Kuradi kurat!...»

«Kui sa veel korra ütled...»

«Kurat!» kordas sulipoiss, tõstes kätt.

«Sa tõstad kätt!... Minu... oma õe vastu!»

«Ma tahan oma tädi juurde minna.»

«Kui sa veel korra nimetad...»

«Paha õde... markiis!»

Patt pilkas oma õde nii häbematult, et see pidi teda ohjeldama kahe tabava kõrvakiiluga, mis — kui me väga ei eksi — saaligi kuulda olid.

Isidora polnud naine, kes oleks end tattninal narrida lasknud, isegi kui sellel olid noorsand Rufete tublid rusikad ja segane minevik. Mõjustatud õe hoiakust ja poolehoiust tema vastu talitses poiss ennast. Kõhutades laua najal, lõug kokkupandud käsivartel, silmitses ta vaikides Isidorat sünge tõsiduse ja tähelepanelikkusega nagu mõni suur koer, kes hammustab kõiki peale oma peremehe.

Saalis muutus lärm aina pöörasemaks. Don José ameles oma naisega, lausudes talle üliõrnu meelitusi, mida lõbusad lauakaaslased valjude kiiduavaldustega vastu võtsid. Donja Laura nimetas oma abikaasat Sardanapaliks. Ortopedist oli hakanud jõululaule laulma, tagudes saateks noapeaga vastu lauda. Ainult Emilia ja Leonor säilitasid oma meeldiva rahu: üks Miquist, teine Sánchez Berandet võõrustades. Noor luuletaja, Miquis ja ortopedisti poeg lärmasid samuti: üks pidas kõnesid, teine laulis tangosid ja malagenjasid. Siis tekkis pikk ja pidulik paus, sest Berande pidi kõikide palvel oma värsse lugema. Ta uskus, et on määratud surematuks saama; tal oli valmis paks käsikiri, mida ta kavatses trükki anda ja kus, nagu väljamüügi näidistevitriinis, leidus kõike: eleegiaid ja oode, väikesi ja suuri poeeme, epigramme ja dolorasid[1], Sappho stroofe ja üksteistsilbikuist koosnevaid oktaave. Saal näis parlamendi tribüünina, mis uppus käteplaginaisse, kui Berande oma ettekandmise lõpetas.

«Värsid,» ütles Mariano, tõstes pead ja tähelepanelikuks muutudes.

«Sulle meeldivad värsid?» küsis Isidora, tundes heameelt, et oli tabanud vennas mingit peenuse märki.

---

[1] *Dolora* — Campoamori (1817—1901) poolt tarvitatud nimetus epigrammitaoliste lühiluuletuste kohta.

«Jah,» vastas poiss. «Ma tean peast neid, mis käivad Rätsep Francisquillo kohta ja mis algavad nii:

Välkugu teras,
sest olen terase poeg . . .»

«Ole vait, tobu, need on jõhkrad ja labased.»

«Ma tean ka laulukest Vapra Portela kohta, mis käib nii:

Mind kuulge, isandad,
Juan Portelast teil' räägin,
kes kuulsaim röövel
oli Sierra Morenas.»

«Vaiki, poiss, jumala pärast, vaiki. Sa mürgitad mind oma hirmsate lauludega. Ükski viisakas ja korralik nooruk ei õpi niisuguseid asju. See kõlbab lihtrahvale, pööblile. Tead sa, mis on pööbel?»

«Minu tädi Kaanimoor,» kostis poiss nii naljaka loomulikkusega, et Isidora ei saanud naeru pidada.

«Küll sa õpid veel palju asju, mida sa ei tea. Ja ütle mulle nüüd: millised huvid sul on? Kelleks sa tahaksid saada? . . .»

«Ma ei taha kellekski saada,» vastas poiss ükskõikselt.

«Sa pead õppima ja töötama. Köievabrikusse sa tagasi ei lähe. Sa lähed kooli. Missuguse elukutse sa tahad valida?»

Mariano mõtles natuke aega. Siis ütles resoluutselt:

«Selle, et mul oleks palju raha.»

«Ja milleks tahad sa raha?»

«Häh . . . vaat kus loll . . . Muidugi selleks, et rikas olla.»

«Aga sa pead kellekski saama.»

«Rikkaks . . .»

«Ja mille peale raiskaksid sa raha?»

«Selle peale, et süüa praadi, granaate, mandlikooki ja juua head veini. Ma hakkan pidama hobust ja kandma ainult siidirõivaid.»

«Kas sulle ei meeldiks sõjaväes teenida ja kindraliks saada?»

«Jah, jah,» kinnitas Patt innukalt, silmad rõõmsasti säramas. «Et käsutada sõjaväge ja kolkida neid . . . niiviisi . . . näe!»

«Ei, ei, seal ei kolgita. Ära arva, et kindralid kolgivad . . . Väga tore on teenida staabis, insenerivägedes, suurtükiväes.»

«Suurtükiväelane, suurtükiväelane!» hüüdis Patt vastu lauda tagudes. «Küll sa siis näed, kuidas ma suurtükiga põrutan . . . Põmm, põmm!»

«Sa tulistad siis, kui vaja läheb . . .»

«Ei, ei, alati . . . Muudkui trahh! igaühe pihta, kes mulle midagi teeb . . .»

Nad olid oma jutujärjega nii kaugel, kui teenija tuli tagasi ja tõi taldriku mandlikoogitükkidega preili Emilia ja Miquise-noorhärra poolt. Isidora ei leidnud, et need väikesed võõrustused oleksid hüvitanud temale osakssaanud solvangut, ja keeldus neid vastu võtmast, kuid Mariano sööstis nagu välk taldriku kallale, haaras mandlikoogi ja hakkas seda nii kiiresti neelama, et õde ei saanud teda takistada.

«Kasvatamatu jõnglane! . . . Õgard!» ütles ta vennale, kui nad jälle üksi olid. «Kas sa pole veel küllalt söönud?»

Mariano raputas pead, sest rääkida ta ei saanud.

«Ma panen su kooli, kus sa elad pansionaadis.»

Mariano tegi sõrmedega liigutuse, mis pidi tähendama: «Ma põgenen ära.»

«Ei sa põgene. Arvad, et sul rumalatega tegemist tuleb? Seal on kindlasti väga range kooliõpetaja.»

«Ma annan talle niisuguse kõrvakiilu,» ütles Mariano, kes juba mõne sõna lausuda suutis, «et ta lakke lendab.»

«Kiidukukk!»

Saalis näis õhtusöök lõpule jõudvat. Oli proovitud kõiki koogisorte, samuti granaate ja suhkruga ülepuistatud apelsinilõike. Relimpio kukkus põrandale, viimane karinjeenaklaas käes. «Jõuluöömissale, lähme jõuluöömissale!» karjus galantne vanahärra kange keelega ja veeres laua alla. Naerust kõveras, haarasid teised tal käsist-jalust ja kandsid ta voodisse, sellal kui tema alamkantori häälega «Kyrie eleisonit» laulis, teised aga naersid ning kisasid, nii et kõik kokku andis kõige groteskseema vaatemängu ning muusika, mida üldse võib kujutleda.

«Kui palju toorust! Millised labased inimesed!» hüüdis Isidora.

Varsti pärast seda tuli Emilia tema tuppa ja palus vabandust, et teda nii rõõmsal õhtul oli üksi jäetud. Kuid Isidora ei ilmutanud meelekibedust, vaid vastas, et tal oli oma toas väga hea. Mariano jaoks toodi välivoodi ja Isidora käskis tal magama heita, sest aeg oli juba üle kesköö. Kuid nüüd astus pagana poiss tema ette ja ütles oma järsul viisil:

«Anna mulle raha.»

«Milleks sa raha tahad, poisilooder? Heida magama.»

«Küll ma heidan, aga ma tahan raha. Kui sa mulle raha ei anna, ei armasta ma sind . . .»

«Milleks sul raha vaja on?»

«Et homme härjavõitlust vaatama minna.»

«Praegu pole ju härjavõitlusi, põrundpea.»

«Aga on noorte härgade väljaõpetamine ja maskipeod.»

«Kust sa seda tead?»

«Poiste käest . . . Kui sa mulle raha ei anna, ei armasta ma sind.»

«Homme annan sulle paar cuartot . . .»

«Cuartot? Sa oled rikas,» ütles ta, silmitsedes kurikavala pilguga kõiki asju, mis Isidoral toas olid. «Sul on raha, sest sa oled kõik need uhked asjad ostnud, aga minul pole midagi, mitte midagi, ma olen vaene.»

Seda rääkides riietus ta lahti, et magama heita.

«Ka mina olen vaene,» kinnitas Isidora, «aga mõne aja pärast, võib-olla üsna varsti, hakkame me mõlemad hästi elama ja meil saab olema kõik, mis vaja, ning isegi rohkem.»

«Preili kulutab raha ja sööb hästi ning laseb oma väikesel vennal nälgida,» urises poiss juba voodist.

«Ära ole rumal. Jää nüüd vait ja maga.»

«Kui sa mulle homme raha ei anna, lähen ma tänavale ja hakkan kerjama. Ma tean juba, kuidas seda tehakse. Üks poiss õpetas mind.»

«Mis sa räägid, metslane?»

«Et ma hakkan tänaval kerjama. Küll sa näed.»

«Ära kurvasta mind . . . Kooli, kooli.»

«Ma magan juba . . . Homseni.»

«Sa ei palvetagi, ketser?»

Mariano pomises midagi, millest oli raske aru saada, ja uinus rahulikult; temas oli säilinud veel midagi lapsest. Õde silmitses teda ühe hetke imeliku tundega, milles segunesid armastus ja hirm. Ta tahtis venda suudelda, aga kui tema huuled poissi juba peaaegu puudutasid, tõmbus ta äkki eemale, öeldes:

«Ma kardan, et ta ärkab ja nõuab minult seda, mida ma talle anda ei saa.»

15. peatükk

MARIANO TÕOTAB

Järgmisel hommikul ei korranud Mariano oma jõuluõhtusi nõudmisi. Ta oli heas tujus, lõbus, rahutu ja leplik. Ka Isidoral oli hea meel, nähes, et vend ei ilmuta enam eelmisel õhtul avaldunud halbu loomuomadusi, ja ta kallistas teda õrnalt, pani ta riidesse, kohendas ning ehtis teda, sidus talle kaela elegantse lipsu, mille ta mõne aja eest oli tema jaoks muretsenud, kammis tal juuksed ilusti lahku, ja kui poiss oli tema meelest küllalt mukitud ning kena, viis ta peegli ette ennast vaatama ja ütles:

«Näe, nüüd oled sa tõesti korralik ja viisakas noormees.»

Mariano vaatas end naerdes ja aina kordas:

«Ei, ei, see pole mina!»

Siis läksid nad kahekesi jalutama. Mariano tahtis igal sammul, et õde talle midagi ostaks, ja kui Isidoral oleks midagi taskus olnud, oleks ta tõepoolest enam kui üks kord tema soovi rahuldanud, kuid tal polnud midagi, ja pika näoga jõudsid mõlemad koju tagasi. Mariano küsis endalt, mis aitab kõik see pumat juustes, see uhke lips ja valge särk, kui neil pole kahe peale mitte poolt krossigi. Õhtupoolikul läks ta üksi välja, kui õde toas polnud, ja tuli hilja õhtul tagasi, üleni määrdunud, katkenud, särk lõhki ja lips räbalais. Võimatu oleks kirjeldada Isidora viha, kui ta teda seesuguses olekus nägi. Kiiduväärse avameelsusega tunnistas Mariano üles, et oli mänginud teiste poistega härjavõitlust Salesase väljakul, mispeale õde veel vihasemaks sai, nii et ta andis poisile nahatäie, ja mis kõige imelikum: see nii metsik ja vastuhakkaja poiss ei kaitsnud end hoopide eest, ei teinud katset vastu anda, ei piiksatanudki . . . Ööseks oli juba rahu tehtud, Mariano tõotas olla hea ja viisakas ning korralik noormees. Ta nõudis, et õde viiks ta teatrisse; Isidora lubas, aga kuna ta põhjusel, mida lugeja kergesti taipab, ei saanud järgmisel päeval oma lubadust täita, sai poiss hirmus vihaseks, küsis raha, õde keeldus, neil tekkis sõnavahetus ja poiss tegi vaidlustele lõpu ähvardava lausega:

«Raha! Ma tean juba, kuidas seda saadakse, kui seda pole, Poisid õpetasid mulle.»

Isidora ei pööranud sellele jutule tähelepanu. Süütalastepäeval läks ta korraks välja. Kui ta tagasi tuli, oli Mariano kummuti ülemise sahtli täiesti segi pööranud.

«Mis sa teed?» küsis õde, aimates mõnd õnnetust.

«Arva ära, mis mul siin on!» ütles Mariano, näidates talle oma kokkupigistatud rusikat.

Isidora püüdis poisi rusikat avada, kuid too pigistas seda nii kõvasti kokku, et Isidora pehmed ja nõrgad käed ei suutnud tema sõrmi kriipsuvõrragi paigast liigutada ega lahku tõmmata. Oma meheliku jõuga muutis Mariano oma käe nagu raudlaekaks.

«Tee käsi lahti, tee lahti!»

«Ma ei taha.»

«Mis sul seal on? . . . Mis sa võtsid?»

Mariano oli ühe hüppega ukse juures, käsi üha rusikasse pigistatud. Naerdes nagu häbematu jõhkard, ütles ta õele:

«Hüvasti, tüdruk.»

Kohe leidis Isidora oma briljantidega kõrvarõngad puuduolevat, ja ehkki kivid polnud ehtsad, maksid kõrvarõngad neli duurot. Kui palju pisaraid valas ta tol päeval! Mariano ei näidanud end Relimpiode juures terve nädala.

Ühel õhtul, kui teda põrmugi oodata ei teatud, ilmus ta äkki, häbistatud, kahetsev, riided räbalais, täielik kadunud poja kuju. Rõõmustades tema tuleku üle, ei suutnud Isidora vajalikult karm olla ja andestas talle. Hüljatuse tõttu arenenud halbade omaduste kõrval oli Mariano hinges ka headuse sugemeid ja tema parim omadus oli avameelsus, millega ta tunnistas oma süütegusid, ilma midagi varjamata või püüdmata ilustada neid otsitud seletustega, et lasta neid paista kenade naljadena. Ta jutustas täpipealt kõik, mis ta nädala jooksul oli teinud; kuid ükski osa sellest ulakuste odüsseiast ei jätnud Rufete-preili hinge nii rasket muljet kui järgmised sõnad:

«Tead, ma käisin tädi Encarnacióni juures . . . Ja tädi Encarnación ning tädi Kõrend sõid koos, ja tädi Encarnación ütles mulle: «Mine aga oma õe juurde, väike kelm, ja las ta annab sulle süüa ning paneb sind riidesse nagu peene noorhärra, sest ta võib seda väga hästi teha.» Ja siis hakkasid tädi Encarnación ja tädi Kõrend sinust rääkima ja tädi Encarnación ütles, et sul on markiist peigmees, kes sulle palju raha annab.»

Isidora jahmus kangeks, aga et pahameele ilmutamine selle teotuse üle oleks andnud niigi õelale poisile juhust veel õelamaks muutuda, teeskles ta, et võtab asja naljana, ehkki ta süda oli lõhkemas, ja ta hakkas naerma. Kuid tal muutus täiesti võimatuks head tuju teeselda, kui Mariano ütles häbematusega, milles väljendus naiivsuse äkiline üleminek küünismiks:

«Jajah. Naised on kõik ühesugused . . . Ma tean väga hästi, mis te teete selleks, et teil alati raha oleks. Poisid on mulle rääkinud.»

Neile sõnadele järgnesid naer, hoobid, pisarad, aga järgmisel päeval sõlmiti taas rahu. Markii de Saldeoro tegi jälle platoonilise visiidi Isidorale ja andis talle uue rahasumma, oeldavasti kanooniku arvel. Niiviisi pääses Isidora sedakorda kitsikusest ja hädast; ta tasus oma võlad, ostis ühe «Hispaania keele leksikoni» ja viis oma venna teatrisse, mis poisile nii suurt lõbu valmistas, et mõne päeva oli ta nagu ümber muudetud: esitatud vaatemäng oli sütitanud tema kujutlusvõimet ja äratanud temas ähmaseid kalduvusi kangelaslikkuseks, suurteks ja üllasteks tegudeks. Selle üle heameelt tundes mõistis Isidora, kui tugevasti mõjutab inimese iseloomu kujunemist keskkond, mille õhku ta hingab, inimesed, kellega ta läbi käib, riided, mida ta kannab, ja isegi kunst, millest ta osa saab ja mida ta naudib.

Julgustatud sellest, et nähtavasti ei puudunud vennal teatav hea ja kindel alus, millele võis ehitada temas tolle igatsetud korraliku inimese, otsustas Isidora, et ta ei lase enam asjatult mööduda ühtki päeva, vaid paneb ta kohe kooli. Pärast kolmekuningapäeva anti noorhärra õpetaja hoole alla, kes paimendas oma poistekarja ühes Valverde tänava koolis. Kibe, väga kibe oli Rufete-poisile alistumine, sest kõigist tema halbadest ja headest vaistudest oli kõige suurem hulkumiskirg ja himu mingis ebamäärases seiklusteotsimise kihus tänavail ning teedel roita. Tema eneseearmastust solvas see, et temast nooremad poisid olid temast hoopis võimekamad, ja see aina suurendas tema vastikust kooli ning selle neetud õpetaja vastu. Ta oli peaaegu mees ja oli kõigis tundides viimaste hulgas. Tema oli alati kõige rumalam, teiste poiste naeru- ja pilkealune. Tema nõmedus sai kõnekäänuks; kõik õpilased tervitasid naeru- ja jalgade trampimisega rumalusi, mida ta tundides kuuldavale tõi, ja õpetaja ise laskis talle osaks saada oma pedagoogilise halvustuse kogu raskust, tavatsedes öelda, kui ta mõnd õpilast laitis: «Seda ei juhtu isegi mitte Rufetega. Sa oled veel rumalam kui Rufete.»

Vähene lugupidamine temast tappis temas niigi napi õppimissoovi. Lõpuks hakkas ta kooli põlgama, nagu kool teda põlgas, ja sellest tekkis harjumus teha poppi, mis lõpuks nii sagedaseks läks, et ta ilma õe teadmata terve kuu koolist puudus. Kui kellelgi oleks olnud huvi jälgida selle õnnetu poisi samme neil seikluste, ulakuste ja lõbusa vabaduse päevadel, oleks ta näinud teda ronimas härjavõitlusplatsi peavärava võrele, et ulatuda nägema maskipeo proovi, või siis mängimas naabruses asuvais tellisetehastes või jõe ääres pesunaiste keskel. Kui ta koolis oli liikunud korralike poiste hulgas, siis nüüd otsis ta järjest madalama tasemega seltskonda, kuni lõpuks liitus poistesalkadega, kes kõige rohkem sobisid tema metsikuse ja kelmikalduvustega. Halvimat sorti loodrid, tulevased pussikangelased, igat liiki jultunud ja närused noorukid moodustasid tema kamba; ja et Marianol tavaliselt oli natuke raha, siis oleks pidanud nägema, kui suur menu ja populaarsus oli tal nende väikeste sulide keskel, keda me alatasa näeme tänavail ning teedel nördimuseks kõlblusele ja häbiks ühiskonnale ning ristirahvale, kes ei suuda kinni püüda ja talitseda neid vabaduses olevaid tulevasi sunnitöölisi.

16. peatükk

ÄRATUNDMINE

Hosianna! Hosianna! Veebruari algul tuli Joaquín ühel päeval Isidora juurde ja teatas talle, et markiis de Aransis on Córdobast tagasi jõudnud ning soovib teda näha. Rõõm selle uudise üle tegi Isidora veidikeseks ajaks päris segaseks ja oma hämmelduses ei mõistnud ta muud teha, kui aina silmitses sõnumitoojat ja nautis tema ilu. Kui ta poleks juba kogu oma ülla loomusega temasse kiindunud, siis oleks piisanud sellest hetkest, et panna teda seda meest üle kõige armastama. Kuid Joaquín ütles veel rohkem. Proua markiis de Aransis oli suvatsenud kindlaks määrata, et järgmisel päeval, 11. veebruaril kell 4 pärast lõunat võtab ta senjoriita de Rufete vastu. Viimase põsed lõid tulikuumalt hõõguma palja mõtte juures, et ta peab markiisi ette astuma. Milline sulni hirmu ja ängistuse silmapilk! Seejärel rääkis leskmarkii veel midagi tõsistest poliitilistest päevasündmustest, kuid Isidora ei saanud millestki aru, tema poolest oleksid kõik poliitikud võinud seenele sõita.

Ja kui ta üksi jäi — mis ta siis kõik mõtles ning ütles! Ning öösel — kuidas ta sündmustest ette jõudis! Mäherduse elava fantaasiajõuga lõi ta oma vaimus pildi markiisist, keda ta iial polnud näinud, ja kui hästi ta kujutles tõelust võltsides stseeni, kui nad kahekesi teineteise kaenlas nutavad, suutmata väljendada kõiki seesuguse üleva hetke kohaseid tundeid! Ta nägi end äkki kantuna kõrgeisse sfääridesse, mida ta tundis ainult kauge sära, kaja ja nõrga parfüümi järgi, mis aristokraatiast rahva hulka levib. Ta nägi end Aransise lossi hellitatud, austatud ja armastatud perenaisena. Ta tänas jumalat, et too oli lõpuks teinud heaks ühiskonna suure ülekohtu tema vastu; ta palvetas, hardus, laskis — kui nii võib öelda — oma vaimul kümmelda auväärsuse ja vooruslikkuse laineis; lõhnastas seda väärikuse, õilsuse ja ülevuse parfüümidega. Seejärel tegi ta loendamatuid plaane, kõik suurejoonelised ning inimeste hüvanguks mõeldud, nagu: aidata vaeseid, panna riidesse paljaid ja lohutada kurbi ning puudustkannatajaid, ja sellest heategevuse valdkonnast sööstis ta otsemaid toreduseunelmaisse julgete mõtete triumfikaarikus, millega ta kihutas oletatavate rõõmude pilvede vahel, kuni kukkus hingetuna, väsinuna, poolsurnuna magusa une roosikuristikku.

Ärgates uskus ta hetkeks, et ta on oma vanaema käte vahel. Oo, selle päeva, selle neljapäeva, 11. veebruari valgusel oli tema jaoks imeilus roospunane värving täis poeesiat ja lootust, nagu kestaks koit kogu päeva. Tema esimene mõte oli kindlaks teha, kui kaua viibib veel tema auväärsuse kinnituse pidulik hetk; hetk, mil pidi toimuma üks kõige suuremaid õigusemõistmisi, mida maa peal nähtud. Selle päeva ajavoolus oli tohutu murdekoht: kell neli pärastlõunal.

Isidora hakkas end väga varakult külaskäiguks valmis seadma. Kuidas peaks ta minema? Polnud sobiv ilmuda vanaema ette ilmset heaolu tunnistava välimusega. Igasugune silmapaistva elegantsi taotlus tema ausa vaesuse juures tundus talle labane ja maotu. Niisama vähe kõlbas esineda lohakana, sest sellega oleks ta näidanud end liialt mõjustatuna viletsatest tingimustest, milles ta suure ülekohtu tõttu oli pidanud olema. Kasimatus ja korratus jätaksid väga halva mulje. Oli vaja, et tema viisakas, malbe, korralik ja tõsine välimus ilmutaks väärikust, millega ta oma viletsast seisukorrast teise, hiilgavasse astus. Niiviisi näitab ta, et on oma uut seisundit väärt ega ole madaluses oma päritolule häbi teinud. Kogu hommikupooliku veetis ta nende mõtisklustega. Ta kaalus ka seda, kas sobiks Mariano kaasa võtta või mitte, ning otsustas eitavalt, kartes, et poiss võiks talle oma toorusega häbi teha. Küll ta jõuab veel teda esitleda ja ka Prantsusmaale mõnda kooli panna, kus tast kindlasti kujuneb oma peene suguvõsa vääriline härrasmees.

Kui oodatud kellaaeg lähenema hakkas, pani Rufete-neiu selga oma musta meriinovillase kleidi, millest korralikumat ja tagasihoidlikumat poleks võinud soovidagi, väga hea lõikega ja hästi õmmeldud, ent ilma ülearuste või maitsetute kaunistusteta. Ta vaatas end kaua peeglis, vaimustudes oma ilust, mille üle markiis pidi väga varsti rõõmu tundma nagu mingi temale kuuluva vara üle, ja kohendas pisut oma soengut. Üheks tema suuremaks veetluseks olid tihedad kastanpruunid juuksed, mida ta lauba ümber, kõrvade taha ja kaelale nii kaunilt seada oskas. See tume diadeem andis ta näole luulelise võlu hämara varjundi, mis näis justkui üleni voolitud õhtunukruse ja -rahu toonidest ning joontest. Tema silmad olid pruunid, nende vaade lahke ning õrn, neis peegeldus olukorrale vastavalt kas siestaunisus või unetuse palavikuline rahutus; tema pilk väljendas kõike, küll suuremeelsust, küll vaimustust, ja alati üllust. Harva võis märgata uhkust tema lahkes ning malbes vaates. Miquis tavatses öelda, et neis silmades oli ääretult palju armastuse ilukõnet ja illusioonide propagandat. Samuti ütles ta, et nad olid sügav ning särav meri, mille kristallselges rüpes ujusid nereiididena unistlev kujutlusvõime, loidus, mõistliku arvestuse puudumine ja tegelikkuse mittetundmine.

Ta vaatas end kaua peeglis ja pani endale loori ette. Hea, väga hea! Tema väärikus, tema ilu, isegi tema õigused särasid heledamini tema musta kleidi korrektses ja veatus malbuses. Siis vaatas ta oma jalgu. Hea, väga hea! Oivalised, ehkki mitte luksuslikud jalatsid täiendasid tema väärikat välimust, sest jalanõud on niivõrd tähtis osa inimlikust kehakattest, et võib-olla jagunevad nende järgi ühiskondlikud kihid.

Kell lõi kolm. Ta võttis ühest sahtlist hoolega hoitud paberid, mis onu talle oli andnud ja mis olid tema vaieldamatu õiguse tunnistajaks, nimelt: kaks ristimistähte, mõned kirjad ja veel ühe väga huvitava dokumendi. Ta laskis pilgu neist üle käia, ehkki teadis neid juba peast, ja võttis nad kaasa. Tal polnud neid kahtlemata vaja, sest asi oli nii selge . . . kuid ettenägelikkusest ja peenetundelisusest tahtis ta nad siiski kaasa võtta. Väljudes heitis ta oma viletsale kambrile kaastundliku pilgu, milles oli ka pisut tänulikkust. Tuba näis talle äärmiselt kehvana, nii et ta isegi imestas, et oli suvatsenud seda nii kaua oma kohalolekuga austada. Vürstitar Ponjatovskaja paistis tema äraminekut nähes veel kurvemana, ja «Nälja» pildil kujutatud inimesed muutusid veel kõhnemaks ning kurnatumaks. Vaene tuba . . . nii vaene ja ometi nii rikas mälestustest, unistustest ja tundeelamustest! Ta oleks toa heameelega kaasa võtnud, et inkrusteerida see Aranjuese lossi auväärseisse müüridesse.

Väljudes jättis ta oma meeles Relimpiodega hüvasti. Ta heitis nende peale põlgusevalingu. Nii võib küll öelda, sest tema ettekujutuses nägi asi nii välja, nagu hoiaks ta käes üht säärast kastmisvoolikut, nagu ta neid tänavail näinud oli, sihiks sellega donja Laurat ja paiskaks tema peale tulvaveena kogu põlguse, mis võib mahtuda nii suurde südamesse, nagu on Campo de Guardiase veehoidla. Selle vihavalingu alt arvas ta välja ainult vana hea don José, kellele ta *in mente* määras raamatupidajakoha teatud majas. Nagu alati, saatis don José teda ka sel õhtupoolikul.

Kell võis olla pool neli, kui nad Puerta del Solist läbi läksid. Sedamööda kuidas Isidora San Pedro linnaosale lähenes, valdas teda nii suur hämmeldus, et ta kartis nõrkevat, enne kui pärale jõuab. Ta vaatas kõigi poodide ja kõrtside kelli. Ühtede järgi oli kell juba neli, teiste järgi puudus kümme minutit neljast. Uus kohmetus. Ka aeg oli segaduses. Isidora ei teadnud, kas kiirendada sammu või viivitada. Ta ei tahtnud ei enne ega pärast määratud kellaaega pärale jõuda. Viimaks nägi ta ühe väikese tänava lõpus üht värskelt krohvitud majanurka, üht palkonit, esimest pikas palkonite reas, ja peatus seda vaadates. Seal see oli: tal hakkas hirm, süda lõi külmaks ja tuli tahtmine nutta.

Ta jättis hüvasti don Joséga, kes ei saanud aru, miks tema ristitütar käskis tal ära minna.

«Mis siis on? Kas sa jääd siia?... Sa ei tule koju tagasi?...»

«Ärge pärige minult midagi, armas ristiisa. Varsti saate kõik teada. Jumalaga.»

«Sul on midagi viga. Sa oled nii kahvatu!... Oota ometi...»

«Jumalaga, jumalaga.»

Jättes don José keset tänavat seisma, läks ta lossi ukse poole. Tema hinge suur ärevus kasvas iga sammuga. Oo, kahtlemata ootab tema vanaemakene teda juba samasuguse rahutusega! Ta hakkas isegi kujutlema, et vanaema ootab teda mõnel palkonil. Ta vaatas, aga seal polnud kedagi. Maja oli tumm, suletud, nagu salapärane pelgupaik, kuhu oli tõmbunud vaikus, et nautida iseennast; peauks oli paokil. Seda puudutades tundis Isidora nagu äkilist julgust. Kokkupuude tema omandiga andis talle enesevalitsuse tagasi. Tema õiguse magnetiline ilmsikstulek!

Selge häälega küsis ta uksehoidjalt markiisi järele. Nagu oleks ta Isidorat oodanud, palus lombak teda sisse astuda ja üles minna. Ülal trepi otsal oli teine teener, kes ilma tema küsimust ootamata avas aupaklikult ühe ukse. See julgustas Isidorat. Temas oleks nagu üks tunne naernud ja teine nutnud. Ta läks nagu masin. Tema süda polnud mitte süda, vaid auruhaamer, mis andis kohutavaid lööke. Kolmas teener tuli talle vastu ja viis teda sõnadega «Palun edasi astuda» saatis saali kuni ühe ilusa salongini. Seal ta ütles: «Proua tuleb kohe.»

Isidora võttis istet. Ainulaadne, kohutav hetk; ingel, kes on jala sammuks tõstnud ja tiivad välja sirutanud ning lendu tõusmas, ja pole teada, kas lend suundub maa poole või üles, lõpmatusse; ülevaim hetk; silmus, mis pigistab kaela; juuksekarva küljes rippuv mõõk; hetk, mis on võrdne sünni- või surmahetkega, hetkega, mil hävivad riigid, ja selle alles tundmatu hetkega, mil saabub maailma lõpp. Ah, uks avanes... Isidora nägi sisse astuvat peaaegu valgete juustega [illegible], ilusat daami, väärikuse ja ülluse kehastust, kes oli nagu kuninganna ja kuningate ema. Nii suur oli Isidora hämmeldus, et ta ei märganud vastata daami sõbralikule tervitusele. Ta ei teadnud, mis temaga toimub. Ta tõusis püsti, istus jälle. Ta ei teadnud kindlasti, kas ta ütles midagi või ei. Ta tundis end surevat. Markiisi nägu ei väljendanud midagi... markiis polnud teda kaelustanud... tema nägu polnud markiisi tähelepanu köitnud!... Mõlemad vaatasid teineteisele otsa.

Siis nägi Isidora, et markiis võttis välja kuldraamidega näpitsprillid, pani need ette ja hakkas teda silmitsema, vaatas teda hoolega, vaikides, külmalt, nagu uuriks mõnd haruldast eset, siiski mitte nii haruldast, et see vaatajas imestust ärataks. Isidora arvates oli markiis vaadelnud teda terve sajandi või kauemgi.

Lõpuks hakkas ilus prillidega sfinks rääkima.

«Härra de Pez teatas mulle, et teie soovite minuga kõnelda. Härra de Pez kirjutas mulle Córdobasse ja ütles, et teie... justkui väidate...»

Imelik! Ka markiis paistis hämmeldunud olevat. Mis aga Isidorat kõige enam jahmuma pani ja kohmetuks tegi, oli see, et ta ei näinud auväärt senjooras mingeid heldimuse märke.

«Niipalju kui mina tean,» ütles daam, «olete teie Isidora-nimeline neiu, kellegi Rufete tütar...»

«Ei, senjoora,» lausus Isidora, võttes julguse kokku ja tarvitades kõnelemisviisi, milles tarmukus oli osavalt ühendatud viisakusega. «Ma olen kandnud ja kannan seda nime, mis pole minu oma. Don Tomás Rufetet peeti kuni tema surmani minu isaks, selleks pidasin teda ka mina ja armastasin kui isa, aga minu õige nimi on Isidora de Aransis.»

Markiis katkestas teda pahameeležestiga. Ta vaatas Isidorat jälle ainiti ja kahvatas.

«Mulle on öeldud,» sõnas ta, «et teie väidate end olevat minu õnnetu Virginia tütar. Kas te tõesti usute seda?»

«Oo, muidugi usun!» hüüdis Isidora nutma puhkedes. «Kui ma seda ei usuks, siis ma ei elakski . . .»

«Paistab,» tähendas markiis, «et te usute seda siiralt; paistab, et see on sügavasti juurdunud veendumus. Te ei või kujutledagi,» lisas ta teatava heatahtlikkusega, «kui palju ma selle teie idee üle mõtlema olen pidanud. Kui mulle kirjutati ja teatati, et on olemas neiu, kes nimetab end minu lapselapseks, rikkus see tükiks ajaks minu rahu . . . Mul oli suur tahtmine teid näha . . . ja nüüd, kus ma teid näen, ei saa ma salata, et te mind pisut huvitate. Kui välimus, kui nägu annavad tunnistust inimese kõlbelistest omadustest, siis kinnitan otsekohe, et mitte alatu kasuhimu pole teid ajendanud end minu lapselapseks kuulutama. Te olete siiras ja aus, teil on veendumus . . .»

«Senjoora,» hüüdis Isidora, langedes põlvili aristokraatliku daami jalgade ette, «vere hääl on mind ammu kutsunud, vere hääl sunnib mind nüüd oma ema ema jalgade ette.»

Ta suudles markiisi käsi hardas aukartuses. Ja neisse suudlustesse pani ta kogu oma hinge, mis voolas üle puhtaimast ning siiraimast armastusest, mida võib kujutleda. Kuid need nii erakordselt väljendusrikkad tundeavaldused ei liigutanud markiisi, vaid vastupidi, mõjusid nii, et ta enesevalitsuse täiesti tagasi sai ja jahedalt ütles:

«Mis see tähendab? . . . Tõuske üles, mu laps . . . Ma ei või lubada . . . Te ei saanud minust õigesti aru . . .»

Isidora tõusis püsti. Ta arvas, et markiis tahtis asja alguses kainete seletuste pinnale juhtida ja alles siis tunnetele anduda.

«Te ei saanud minust õigesti aru,» kordas markiis, nähes, kuidas Isidora pühkis pisaraid, pärast seda kui oli istet võtnud.

«Ma ütlesin ainult seda, et oma väljendusviisi tõttu, teatava aususe- ja headuseilme tõttu, mis ma teie näos tähele panin . . . (te olete väga ilus . . .) näisite mulle algusest saadik huvi ja lugupidamist väärivat. Kahtlemata ei tulnud te siia komöödiat mängima; te tunnistate end minu õnnetu tütre tütreks sellepärast, et te seda usute, toetudes põhjustele ja asjaoludele, mida ma ei tea; kuid see ei tähenda veel vähimalgi määral, nagu möönaksin ma, et teil on õigus, mu laps; vastupidi, sellest olen ma väga kaugel; ja seepärast, preili, ei saa ma teisiti, kui pean teile kogu olukorra kohase tõsidusega teatama, et te täielikult eksite.»

Kui Isidora südame peale oleks lastud korraga langeda kõik Niagara joad, poleks ta tundnud valusamat, karmi ja julma tõuget. Ta tardus paigale, tema pisarad kuivasid, aurudes suurest sisemisest kuumusest, mis ta silmad hõõguma pani. «Täielikult eksite!» Öelda seda talle oli niisama hea kui öelda: «Sind pole olemas, sa oled ainult vari, veel vähem, kujuteldav olevus.» Nii sügavad juured olid sel usul tema südames!

«Ma ei tea,» jätkas markiis külmalt, «kuidas te selle mõttetu veendumuse omandasite; ma ei tea ega taha teada, missuguste asjaolude, *quiproquo*'de ja petlike näivuste ahela kaudu jõudsite nii kaugele, et hakkasite uskuma, nagu oleksite minu õnnetu tütre laps. Ma ei tea, kas teie eksituse põhjuseks on olnud mingi arusaamatus või halbade inimeste kavalus, kes loodavad neist asjust kasu saada; ühte võin teile aga kinnitada, ja ma kinnitan seda sellepärast, et ma seda tean, nimelt, et teid on julmalt petetud, mu laps, ja ma loodan, et te pärast seda, mis ma praegu ütlesin, oma nõudlustest loobute.»

Kuid nõuda Isidoralt loobumist oleks tähendanud sedasama, mis nõuda päikeselt, et ta ei paistaks. Ta oli kehastunud veendumus, ja usk oma kõrgesse päritolusse kiirgas temas nagu kristlase usk, valgustades tema mõistust, tugevdades tema tahet ja andes kindla aluse tema südametunnistusele. See, kes oleks kustutanud tema hinges selle tõrviku, oleks hävitanud kõik, mis seal oli jumalikku, ja jumalik oli seal uhkus. Markiisi kuulates arvas ta kuulvat inimliku ebaõigluse kõige kohutavamaid sõnu. Valu, mida ta sellest tundis, täitis teda esimestel hetkedel hämmelduse ja hirmuga; ent siis muutus tema pahandatud uhkus talitsematuks kõrkuseks. Tema viha sähvatas esile nagu paljastatud mõõk ja andis talle kõneosavust lühikeseks ning selgeks vastuseks:

«Vannun jumala nimel, kes meid kuuleb, et ma olen see, kes ma olen, ja et minu vend ja mina oleme sündinud donja Virginia de Aransisest. Meilt võidakse röövida see, mis on meie oma, meile võidakse keelata meie pärandit ja isegi meie nime, aga küllap jumal, kes meie õigust teab, meid aitab.»

«Seda kangekaelsust silmas pidades,» ütles markiis, kes püüdis hoida olukorda dramaatiliseks muutmast ja vältida täispuhutud ilukõnet, «kahetsen, et avaldasin arvamust, nagu oleksite siiras ning kavalusetu. Ütlen teile selge sõnaga ja olgu see teil alatiseks teada, et minu õnnetu tütre kahest lapsest on tüdruk surnud ja poiss elab ning on minu juures. Kui te aga kavatsete jätkata nende kätteõpitud kometite või romaanipeatükkide esitamist minu majas, siis olen sunnitud pidama teid kas petiseks või vaimuhaigeks . . .»

«Mul on dokumente,» hüüdis Isidora oma pabereid näidates.

«Ma ei taha neid näha. Kujutlen juba, mis laadi tõendid need on. Arvan, et nad tõendavad ilmselgesti seda, mis ma ütlesin.»

«Ja mina . . . mina tõendan samuti!» kogeles Isidora jõuetult, nagu väriseks tema surmani haavatud süda ta huultel. «Ah, kui õnnetu ma olen, senjoora! Ma suren.»

Ta puhkes nii kibedasti nutma, et markiisil, kes oli headus ise, hakkas temast kahju.

«Ma tarvitasin teie vastu väga karme sõnu,» ütles ta. «Aga te ise olete selles süüdi, mu laps. Teid on petetud. Võib-olla pole te petis. Küllap te kõnelete heas usus, aga teie kergeusklikkust ja süütust on alatult kuritarvitatud . . . Te näite hea olevat . . . Rääkige mulle oma muredest, sest ma oletan, et teil on muresid. Kes on teile need veidrad lood pähe pistnud? Jutustage mulle kõik. Ja siis, kui teil midagi vaja on; kui te ehk kuidagi kitsikuses olete . . .»

«Ma olen seni elanud oma majast, oma positsioonilt väljaheidetuna ja oma õigest nimest ilmajäetuna. Kui mulle ei anta tagasi seda, mis sündimisest saadik mulle kuulub, siis ei taha ma midagi. Ma nõuan õiglust, ma ei palu armuandi.»

Markiis ei arvanud, et ta peab seda laadi kõnelust jätkama. Isidora viimased sõnad küündisid juba peaaegu häbematuseni. Markiis tõusis püsti, ja vaadates vaest neiut pigem kaastunde kui vihaga, ütles:

«Kui te nii veendunud olete, siis pöörduge kohtu poole.»

«Ja pöördungi,» hüüdis Isidora kindla veendumusega.

«Seni on meil asjatu vaielda. Te võite lahkuda.«

Markiis tahtis kellanööri tõmmata. Ootamatu liigutusega peatas Isidora teda, langes tema ette põlvili ja hüüdis üllaste tunnete talitsematus puhangus:

«Senjoora, te viskate mu oma majast välja, sellal kui mina lootsin, et te võtate mu vastu avasüli . . . Te vihkate mind, sest et te minu õigusesse ei usu, ja mina jumaldan teid, sest et ma sellesse usun. Minu südames pole vihavaenu ega võigi olla minu ema ema vastu . . . Laske mul teie käsi suudelda.»

See stseen näis markiisile väga vastumeelt olevat. Nägu ära pöörates tõrjus ta Isidorat eemale. Neiu tõusis püsti. Talle tärkas äkki uus mõte, julgem kui eelmine. Ilusa ja uhke žestiga heitis ta kõrvale loori, et täielikumalt oma nägu ja kaela näidata. Usk andis ta palgele ülevust. Millist jumalikku sära kiirgasid ta silmad! Kujuteldamatu häälekõlaga ütles ta:

«Milleks seadusi? Ma olen iseenda tunnistaja ja mu nägu kuulutab mu õigust. Ma olen oma ema elus portree.»

Markiis vaatas teda uuesti ja kahvatas. Kas suursuguse daami meelt riivas äkki mõni kahtlus? . . . Kas ta kindel usk lõi korraks vankuma? Kes võib seda teada? Ta silmis tulid nähtavale pisarad.

«Ärge tõlgendage minu pisaraid mingi järeleandmisena,» ütles ta Isidorale. «Ma nutan oma armsa tütre mälestuse pärast. Mis puutub sarnasusse . . .»

Uuesti silmitses ta tütarlast nii teraselt, et ennast sellest sügavaletungivast pilgust otsekui kallistatuna tundes värises Isidora lootusest. Neiu ilu, tema salgamatult suursugune olek, tema lihtne ja tagasihoidlik riietumisviis — see kõik jättis kõrgele daamile sügava mulje.

«Mis puutub sarnasusse,» jätkas ta, «siis selle kohta pole mul midagi öelda, sest kui seda mõningal määral ongi, siis on see puhtjuhuslik . . . Te teete mulle meelehead, kui te nüüd lahkute.»

Ta tõmbas kellanööri ja eemaldus rahulikult, ilma kiirustamata ja ilma vihata, nagu me eemaldume pärast seda, kui oleme puruks muljunud mõne putuka.

Isidora oli üksinda toas. Üks teener ilmus uksele. See tähendas, et ta saadetakse lihtsalt minema. Ta tõusis ja väljus toast. Ta sammus teatraalse üleolekuga ja kohutava rahuga, mida näitavad mõned tapalavale tõustes. Lossi saalid jäid temast maha, nagu hajub maailm, kui me sureme.

Kui ta trepist alla läks, tuli üks teener parajasti üles. Ta pidas Isidorat üheks neist lõpmata paljudest korraliku välimusega naistest, kes tulid markiisilt armuandi paluma, ja ütles:

«Kui ilus te olete, kallike!»

Võib arvata, missuguses hingeseisundis ta oli, kui see solvang talle peaaegu mingit muljet ei jätnud. Peaukse juures oli Alonso ja üks väga paks mees, kes Isidora möödumisel uudistas teda kavala pilguga. Mõlemad tervitasid teda külmalt. Isidora väljus ilma midagi märkamata ja astus mõned sammud tänaval. Nagu mõne posti vastu põrgates seisis ta äkki don José de Relimpio ees. Isidora virgus ootamatuse mõjul ja ütles:

«Teie olete siin?»

«Jah, mu laps,» vastas vana naisteaustaja väga liigutatult. «Süda ütles mulle, et sa varsti välja tuled, ja ma ootasin. Ma ei võinud leppida mõttega, et ma sind enam ei näe. Mis parata?... Ma kiindun väga kergesti inimestesse. Veetsin siin aega sellega, et vaatasin nagu narr neid palke, neid ja aina kordasin: «Ta tuleb kohe välja, ta tuleb kohe välja.»

17. peatükk

VÕRDSUS. ISIDORA ENESETAPP

Isidora ei pööranud tähelepanu don José lahketele sõnadele. Tal oli ajus mingi kummaline tunne, otsekui oleks sinna jäänud jälg tohutust kukkumisest ülalt kõrgelt suurimasse sügavusse, mida mõte suudab käsitada. Ja kui imelik paistis maailm ning kõik asjad, mis taeva all olemas, ja koguni, kui soovite, ka taevas ise! Täielik muudatus. Maailm oli teistsugune; loodus ise, õhk ja valgus olid teistsugused. Ka inimesed ja majad olid muutunud; ja et muudatus täielik oleks, ka tema ise oli peaaegu teine inimene.

«Kuhu me läheme, laps?» küsis Relimpio, nähes, et nad käivad mööda tänavaid ringiratast, ronivad üles nõlvakuist, kulguvad ja ekslevad, möödudes palju kordi ühest ja sestsamast paigast.

Isidora ei vastanud ja sammus edasi, viies teda kaasa nagu daami saateks määratud vana teenrit. Isidora vaatas maha, Relimpio üles taevasse. Isegi teadmata, kuidas, leidsid nad end lõpuks kõrgendikul, kust avanes avar vaade. Hämardus. Don José juhtis oma ristitütre tähelepanu toredale videvikupildile, mida siit kohast nautida võis. Isidora tõstis silmad ja vaatas, ohates seejuures nii sügavalt, nagu tahaks ta kogu tema silmade ees laiuva ääretu maastiku kurbusega täita. Et ta alati püüdis leida kooskõla oma vaimse seisundi ja looduse vahel, siis ei tundunud päeva kaunis taandumine ja kustumine tema hinges valitsevale õhtule võõras. Sulakulla äärmed kahvatasid vähehaaval või vajusid silmapiiri taha, jättes järele kahvatu, roheka jälje. Paremal kadus kaugusse mäeaheliku ühtlane ja piirjoonteta mass, sulanedes taevalaotuse sügavusse, kuhu ta lõpuks jäi nagu mõne maailma viirastus. Jõe lookeid tähistasid hajunud udu räbalad, laialipillatud villakud, mis vähehaaval liitudes moodustasid valgetest laikudest — pesuplatsidel valendavast pesust — täpistatud katte.

«Kui inetu see on!» pomises Isidora vihaga, mis näitas teatavat vaenulikkust looduse vastu.

Siis asus vanamoeline don José imetlema taeva kaunidust, mis oli puhas, sinine, sügav, pakkudes erakordselt ilmekat võlvjat kujutust inimmõttest. Noorkuu, kelle ees käib Venus, laskus hõbedase sirbina läände. Mujal laotuses hakkas ainult vähehaaval üks ja teine täht nähtavale tulema, nagu ähmaselt tärkab mõte ajus. Don José laskis pilgul üle kogu taevavõlvi käia, ja osutades astronoomi enesekindlusega ühele tähele, mis iga hetkega heledamini särama hakkas, ütles lühidalt:

«Jupiter!»

Ka Isidora vaatas tähte, kuid pilke ja põlgusega.

«Kui kole on kuu!» pomises ta.

Ja ta võrdles seda äralõigatud küünetükiga. Pöördudes vaimustatud ristiisa poole, kes julges rääkida taevastest vahemaadest ja tähtede suurusest, ütles ta väga pahuralt:

«Ja mis on minul Jupiteriga tegemist? . . . Mis see Jupiter mulle annab?»

Nad laskusid Segovia tänavale, Isidora ees, Relimpio järel.

«Sinuga on midagi lahti . . . Mis sul on?» ütles raamatupidamise spetsialist.

«Mis see teisse puutub! Kui te ei soovi minuga kaasas käia, siis võite mind üksi jätta.»

«No see veel puudus! . . . Kas või maailma otsani . . .»

Mingi tänavale langev sünge vari sundis neid pilku tõstma ja nad nägid ehitatava viadukti tumedat massi, tellingute laeva, mis kandis tohutut raudvõrestikku.

«Kui see sild valmis saab,» ütles Relimpio väga autoriteetsel toonil, «siis kõlbab ta ainult selleks, et enesetapjad end sealt alla heidavad.»

Isidora vaatas silda põlgusega ja vastas:

«Ah mis! See on liiga madal.»

Nad läksid mööda tänavat edasi. Ühest kõrtsist, kus tubakasuitsu ja alkoholilõhnade keskel lärmasid pool tosinat meest, kostis hüüatus:

«Nüüd oleme kõik võrdsed,» milline lause nii teravalt Isidora kuulmeisse ja kuulmete kaudu hinge tungis, et ta astus mõne sammu tagasi vaatamaks viinapoodi sisse.

«See, mis täna hommikul räägiti, leiab kinnitust,» pomises don José, ilmutades suurt kurbust. «Kuningas lahkub, loobub troonist, ja minu mõte on niisugune — ning ma jään selle juurde kindlaks —, et ta on kõige auväärsem isik . . .»

«Me oleme kõik võrdsed,» kinnitas Isidora kuuldud lauset korrates.

Ja see lause näis lendavat paljunenult, nagu terve parv lõoseid, sest igal sammul kuulsid nad: «Me oleme kõik võrdsed . . . Kuningas lahkub.» Need sõnad kostsid meeste salkadest ja isegi naiste ning laste gruppidest, kes mõne maja uksele olid kogunenud.

Sellal kui don José tõi argliku häälega kuuldavale mõistlikke ning kaineid kaalutlusi selle päeva sündmuste kohta, mõtles Isidora, et too kõikide võrdsuse ja kuninga lahkumise jutt näitas, et oli aset leidnud erakordne sündmus, üks neid sündmusi, mis alustavad uut ajajärku rahvaste elus, ja ta rõõmustas südamepõhjas selle üle, mõeldes, et tuleb kataklüsm, auväärsete asjade häving, ühiskondlik maavärin ja endiste kolosside kokkuvarisemine. Aga ehkki see mõte oli nii väga kooskõlas Isidora hingelise kokkuvarisemisega, ei lohutanud see teda. Hetkelisele rõõmule järgnes ägedaim piin. Ühe silmapilgu kestel tundus teda vallutanud valu nii suur, et tal tuli koguni mõte, nagu ei peaks ta enam edasi elama. Kuid ka see meeleheide kestis lühikest aega. Kõik vahendid vabatahtlikult elust lahkumiseks tundusid armetud, vastumeelsed ja isegi maitselagedad. Ehkki tema uhkus ja väärikus olid haavatud, tema illusioonid surnud, köitis teda ikka veel miski elu külge, kas või ainult uudishimulik iha naudingute ja rõõmude järele, mida ta polnud veel maitsnud . . . Ei, surra, ei, seda mitte, selleks on veel aega.

Sedamööda kuidas ta kesklinnale lähenes ja otsekui selle mõjust tundis, tugevnes temas mõte elada, proovida kõike, näha ja nautida. Ta oli lämmatanud endas ühe elu, et virgutada teist. Kui üks suri, siis oli õige, et teine ellu ärkas.

Mayori tänavast läksid nad Oriente väljakule, sest Isidora oli väga väsinud ja tahtis istuda. Tal oli vajadus mitte ainult istuda, vaid ka järele mõtelda, sest samavõrra kui tema pettumus, piinas teda tol õhtul mõte, et ta oli sunnitud donja Laura majja tagasi minema. Ei, sinna ta kindlasti tagasi ei lähe, isegi kui ta peaks heitma magama sellele külmale ja kõvale pingile. Vahepeal silmitses don José lossi, püüdes aimata, mis selle sisemuses toimub, kuid kolossi tumm kivine nägu ei avaldanud midagi. Ühelgi palkonil polnud valgust. Kõik oli suletud ja tume nagu salalikkus, mis käib suurte otsuste eel.

«Vaene härra!» hüüdis Relimpio, pühendades võõramaisele dünastiale ühe ohke. «Kõik tüütavad teda . . . väsitavad. Kui mina tema asemel oleksin . . .»

Katsunud läbi oma südame ja mõelnud ennatlikult mitmetele asjadele, ütles Isidora oma heale ristiisale:

«Te peate ära minema . . . Mina ei tule veel koju.»

«Ära minema! Sind üksi jätma . . . Sa oled hull,» vastas don José, suutmata loobuda kirjeldamatust mõnust, mida pakkus talle viibimine oma ristitütre kõrval.

«Lugu on nii, et ma ei saa veel koju minna . . . Minge teie ära, muidu saate donja Lauralt tõrelda.»

«Las ta tõreleb . . . Mina lähen sinuga kaasa, kuhu sa iganes tahad. See veel puuduks . . . et sa pimedas üksinda neil tänavail kõnniksid. Madriidis on palju julgeid selle. Ütlen seda sulle ausalt, sest ma pole mingi erak. Meile, hispaania võrukaeltele, meeldivad nii väga ilusad naised . . . Ei, laps, ei. Sa ei või pimedas üksinda käia. Sa lähed iga päevaga aina ilusamaks, ja kus sa iganes end näitad, igal pool äratad sa tähelepanu.»

«Ma äratan tähelepanu!» mõtles Isidora ja tõusis otsustavalt püsti.

«Kuhu me läheme, laps?»

«Ma ei tea veel.»

Kui nad jõudsid kärarikastele tänavatele, mille pulbitsev elu ja vilgas liiklemine ahvatlevad lõbudele ning meeldivate seikluste otsimisele, tundis neiu, et tema sügav kurbus vähehaaval järele annab, nagu terav valu leeveneb rahusti narkootilisel toimel. Kokkupuude inimestega tundus talle meeldiv, ta otsekui tajus lahket tervitust ja sõbralikke hääli, mis kutsusid teda ühte teise maailma ja temale seni tundmatusse ümbrusse. Ja et inimlik uhkus teeskleb, nagu põlgaks ta seda, mida ta saavutada ei suuda, siis tegi ka tema oma meeles põlastusžesti kogu selle purunenud ja surnud illusioonidega täidetud mineviku kohta. Temagi põlgas ära ühe krooni. Temagi oli kuninganna, kes lahkus.

Edasi. Puerta del Sol, mis tuksles nagu igirõõmus süda, nakatas teda oma kiire ja kirgliku elurütmiga. Seal ristuvad rahutud ihad, ühiskondlik veri voolab sisse ja välja, tuues kaasa tundeid ja saades impulsse. Kella poole üheksa ajal õhtul on Madriid kütkestav, see on suur lahtine kaubamaja, loendamatute rõõmude ja kenaduste näitus. Teatrid kutsuvad oma gaasivalguses säravate afiššidega, kauplused meelitavad ligi oma karjuvate väljapanekutega, kohvikud võluvad oma häältesumina ja oma rauge soojusega, milles vohavad magus laiskus ning keelepeks. Uitamine sel kellaajal pakub kõiki jalutuskäigu veetlusi ja seiklemise ahvatlusi. Inimesed tunnevad lõbu inimestest.

Isidora pani tähele, kuidas temas elustus ja kogu tema olemuse vallutas tahtmine käia poodides, himu osta kõike, proovida mitmesuguseid toite, õppida tundma lõpmata mitmekesiseid maitseid ja pakkuda rahuldust kõigile soovidele, mis tärkasid tema tugevas kehas ning unistavas hinges. Ta vaatas end akendes ja peatus pikalt kaupluste väljapanekute ees, justkui valiks ta. Ta ei hoolinud gruppidesse kogunevate inimeste kõnesuminast, millest võis kuulda: «Kuningas on tüdinud, kuningas lahkub.»

Montera tänava suudmes oli liikumine erakordselt elav, nagu alati. Siia suubub inimjõgi, mida samas neelab teine, edasi-tagasi voogav rahvamass. Millegipärast meeldis Isidorale tol õhtul see kahe inimvoolu kokkupõrge ja see küünarnukkide hõõrdumine rahvatungis. Tema närvid võplesid loendamatute muljete mõjul, mida jätsid korduvad küünarnukitõuked, riivamised, müksimised, kõik nähtud ja ihaldatud asjad. Märg pinnas, võitud millegi musta seebi taolisega, oli libe; kuid Isidora püsis hästi jalul ja hädakorral toetus ristiisa käsivarrele. Valitses põrgulik müra. Sõitsid lihavankrid, mille lehvivailt nahkkatetelt tilkus verd ja mille tohutu raskus pani maa värisema. Voorimehed roosikasid muulasid. Vastassuunas vurasid luksussõidukid, mille kutsarid hõigetega püüdsid korratust ja kokkupõrkeid vältida. Tekkis ummikuid, nii et sõidukid olid sunnitud peatuma, ja inimesed surusid end kõnniteedel hunnikusse, nagu mõne suure hirmu päevadel. Vana Schroppi pood sundis möödakäijaid peatuma. Kuna lähenes karneval, siis oli siin kõikjal maske, maskikostüüme, igasuguseid näokatteid. Neid rippus mööda akende ja uste ääri ning kogu maja esikülg oli kaetud lõustlevate nägudega. Vastasolev Marabini vaateaken, täis oivalisi briljante, näitas publikule ahvatlevaid rikkusi.

«Meil ei maksa seda vaadata, tüdruk,» ütles don José oma ristitütrele, kes võlutuna ehteid silmitses. «See pole meie jaoks.»

Äkki hakkas Rufete-näitsik Puerta del Soli poole minema.

«Jälle sinna?»

«Ma tahan kongressihoone juurde minna,» seletas Isidora.

«Nojah . . . et näha, kas juba relvastutakse? . . . Ei, mu tüdruk, ärme tikume rüsina sekka, kui just vanakuri meid ei kiusa . . .»

Korduvalt möödus inimeste salku. Need polnud kaltsvattide jõugud, vaid rahulikud uudishimulike grupid. Siin-seal võis kuulda lausutavat: «Vabariik, vabariik,» kuid ilma kisata ja ähvardusteta. Inimesed rääkisid ükskõikselt suurest ja kardetud asjast. Polnud ei vaimustust, ei revolutsioonilist joobumust ega ähvardusi. Revolutsioon tuli täitma trooni tühjust otsekui testamendi korraldusel. Temaga ei käinud kaasas toorusi, aga ka mitte võiduhõiskeid. Näis, nagu oleks ta tulnud apteegist arsti retsepti järgi. Ta võeti vastu nagu tundmatu maiguga ravimjook, millest ei oodata ei tervenemist ega surma.

Kui palju rahvast Carreral! See on nagu suur uudistebörs. Kongress, kus sepitsetakse piksenoolt, kasiino, kus valitsevad jõudevahtijad, ja «Iberia» kohvik, mis on poliitikute Parnass, annavad sellele tänavale kriisipäevadel ja -öödel ebatavalise ilme. Isidora ja tema ristiisa järgnesid rahvavoolule. Kui palju inimesi, ja kui palju nende hulgas naisi! Inimmassi kontakt, see magnetiline fluidum, salapäraste ihade kandja, mis anti edasi ühelt kehalt teisele õlgade ja käsivarte puutega, tungis temasse ja vapustas teda.

«Jätke mind üksi,» ütles ta ristiisale. «Mul on tegemist. Te saate donja Lauralt tõrelda.»

«Võtku tont donja Laurat!» hüüdis Relimpio, kes ägestus mõtte juures, et ta oma kaitsealuse peaks maha jätma. «Siin on nii palju arutuid inimesi! ... Sa näed ju, kuidas nad sulle aina meelitusi ütlevad ja su ümber lipitseda püüavad. See on sündmatu, ja poleks midagi imestada, kui mul mõnega kokkupõrge tuleks.»

Ah, Isidora! Mida tähendas see hääletu naer, mida ta endas tundsid? ... Kas hakkas ta ehk taipama võimalust lohutada end ilma oma ideedest loobumata? Oh ei, pigem ta sureb, kui hülgab oma pühad õigused! «Seadused!» mõtles ta. «Milleks on seadused?» Selle mõtte juures tundis ta teatavat rahuldust. Jah, ta murrab oma vanaema rumala uhkuse; omast jõust, seadusemõõk käes, tõuseb ta neile kõrgustele, mis talle kuuluvad. Kui vanaema ei tahtnud teda heaga vastu võtta, siis tema — mis te arvate? —, tema heidab vanaema troonilt. Küllap tuleb selleks sobiv aeg. Kas polnud me nüüd kõik võrdsed? Rahvas oli üles tõstnud lossinurka visatud krooni ja oli selle oma karmile laubale vajutanud. Väga hea, väga hea, väga hea! Ja ta aplodeeris endale, plaksutas endale nende kehatute kätega, mis südamel oma arutluste toetuseks olemas on. Protsess! See sõna, suure idee kuulutaja, kinnistus nüüdsest peale tema meelde, otse kui tulega põletatult. Ta nägi vaimus lõpmata suurt hulka kirjutajaid ja kohtunikke ning terveid paberite püramiide,

mille tipus säras pimestavalt tema tõelise seisuse kustumatu valgus.

Floridablanca tänaval oli rahvast veel tihedamalt, kuid need uudishimulikud ei teinud midagi, isegi ei karjunud. Need olid tagasihoidlikud rahvahulgad, kes ei hüüdnud ei «elagu» ega «maha». Nad rääkisid äkki saabunud vabariigist, nagu oleksid rääkinud just äsja sadanud paduvihmast. Midagi sellest, mis corteses toimus, ei ulatunud väljapoole.

Ehkki Isidora polnud üksinda, oli ta nii ilus ja don José nii tähtsusetu, et neiu sai enam kui üks kord kuulda kahemõttelisi tänavameelitusi, mis johtuvad kasvatamatusest ja lugupidamatusest naiste vastu.

«Läki koju,» ütles Relimpio pisut pahaselt. «Ma ei suuda end talitseda. Ma olen hirmus äge. Sa ei tunne minu temperamenti. Nii saadad sa mind hädaohtu.»

«Minge teie ära, mina jään siia,» vastas Isidora kartmatult.

«Oled sa hull?»

«Ma ei ole hull. Ma ...»

«Otsid sa kedagi või? Ootad kedagi?»

Isidora ei pööranud silmi sellelt väikeselt ukselt, mille kaudu kogu Hispaania poliitika sisse ja välja käib.

«No on sul aga ideed ... Kell saab kohe kümme.»

Isidora ei teinud temast väljagi. Äkki hakkas ta minema Sordo tänava poole, vaadates poolvargsi kolme meest, kes äsja kongressihoonest olid väljunud. Üks neist paistis silma oma heleda mantliga.

«Kas läheme lõpuks minema?» küsis don José rõõmsalt.

«Ärge olge minu peale pahane, kulla ristiisa,» ütles Isidora talle otsa vaadates. «Ma armastan teid väga.»

Nad sammusid mööda Turco tänavat. Relimpio polnud pööranud tähelepanu kolmele härrale, kes umbes kolmesaja sammu kaugusel nende ees läksid. Tänava lõppu jõudes peatus don José, kes tundis suurt mõnu ajaloolistest mälestustest, ja ütles kurva häälega:

«Siin tapeti don Juan Prim. Kuulijäljed on veel praegu seinas.»

Isidora ei vaadanud kuulijälgi. Ta vaatas kolme härrasmeest, kes olid peatunud pisut kaugemal, Casa-Riera aia juures. Paistis, et nad jätavad hüvasti. Ja tõesti läksidki kaks edasi presidendilossi poole, kolmas, too heleda mantliga, aga pööras Alcalá tänavasse.

Kohutav hetk, mida don José Relimpio iialgi ei unusta, kui ta ka tuhat aastat elaks! Kui heleda mantliga härra möödus traagilisest majanurgast, hakkas Isidora jooksma, jõudis tema juurde, võttis tal käe alt kinni. Kostis üllatus- ja rõõmuhüüatusi... Siis läksid nad koos edasi ja kadusid üttu.

«Ah,» pomises don José valusa kurbusega, «see on lesk-markii de Saldeoro... Tänamatu tüdruk!... Aga kui ilus ta on!»

Vaene isand toetus majanurgale, ta oli lohutamatu. Ta arvas, et ei näe Isidorat enam iial. Mida tegi ta, seistes seal, nägu seina poole?... Kas ta nuttis? Kes seda teab! Võib-olla jättis ta ühe pisarajälje sellele seinale, kuhu on laskudega kirjutatud uusima ajaloo kõige häbistavam lehekülg.

18. peatükk

MINU KANOONIKUST ONU VIIMSED NÕUANDED

Kui kahju, et ma pole eepikakirjanik ega suuda vajaliku kõneosavusega kirjeldada donja Laura viha, mis ehk ei paisunud küll jumalate viha suuruseks, aga polnud sellest ka kuigi kaugel! Kõik sellepärast, et preili Isidora ei käitunud kombekalt. Don José oli südamepõhjani kurb, et ta ei saanud oma armsa ristitütre kaitseks välja astuda. Niipea kui tema suust mõni arglik sõnake kostis, tahtis donja Laura teda elusalt ära süüa. Kõige tähtsam süüdistus Isidora vastu oli see, et ta polnud ööl vastu 11. koju tulnud. «Ega midagi,» ütles vihane senjoora oma mehele kõige käskivamal viisil, ärgu see nais-Sardanapal enam oma jalga minu majja tõstku. Kui sa teda näed, ütle talle, et ta saadaks kedagi oma paari hilbu ja oma isa paberite järele.»

Ja tõepoolest, 12. õhtu eel saatis Isidora oma kraami järele. Värisege, inimesed!... ta rajas oma kodu. Donja Laura raev aina paisus, selles põrklesid sõnad ja mõtted nagu vihase mere lained. Relimpio ei suutnud varjata sügavat kurbust, mille asukoht oli südame piirkonnas. Teda näis haaravat üldine masendus. Melchor tõi kuuldavale loendamatuid jämedusi oma isa ristitütre kohta, mõlemad neiud aga, keda häbelikkus tagasi hoidis, ei ütelnud midagi.

Ja sina, oo lugeja, mida ütled sina? Ma palun sind, ära järgne sellele perekonnale ennatlike otsuste ohtlikku rada mööda. Tea, et seda Rufete-neiu kodurajamist ei saa veel kahtlaste ajendite arvele panna; tea — sest olen kohustatud sulle kõik ütlema —, et sama 12. kuupäeva hommikul sai meie ilus kangelanna kaks kirja Tomellosost. Ühes jättis tema kanoonikust onu temaga jumalaga, sest valmistus minema teise ilma, ja jagas talle loendamatuid väga olulisi nõuandeid ning määras talle peale selle väikese pärandi, nii et mõlemad orvud saaksid jätkata oma päritolu kindlakstegemist ja oma pärandi nõudlemist, kui nad veel polnud mõlemat saavutanud. Teine kiri teatas vaga mehe surmast, On juba aeg öelda, et see mees polnud kanoonik ega midagi selletaolist, vaid täiesti ilmalik isik, üks elatanud veider vanapoiss, kellele juba paljude aastate eest oli pandud see hüüdnimi, sest et ta armastas rahulikku, muretut mõnulemiselu. Oma parematel aegadel oli don Santiago Quijano-Quijada, Tomás Rufete lihane nõbu, olnud ühe härrastemaja majordoomus ja hiljem veel mitmes kohas majaülem. Kui tal oli nii palju raha, et võis elada ilma kellegi abita, asus ta oma kodukülla, kus elas vallalisena naiste ja meessoost nõbude keskel üle kolmekümne aasta, tegeldes jahiga, gastronoomiaga ja romaanide lugemisega. Tema käitumises oli teatavat härrandlikkust ja oma rääkimis- ning kirjutamisviisi poolest erines ta niivõrd kogu kohalikust rahvast, et teda võis pidada pigem peeneks ning vaimukaks pealinlaseks kui maainimeseks. Ta oli väga ihnus ja suur veidrik. Jättes kõrvale loendamatud vastukäivad arvamused, mis kogu Manchas tema härrandlikkuse ja tema ihnuse, tema teravmeelsuse ja tema arusaamatute narruste kohta liikvel olid, laseme tal endal esineda meile kirjas, mille ta Isidorale kirjutas ja mille me sõna-sõnalt ära toome.

«Tomellosos, 9. veebruaril 1873

Minu kallis õetütar (või midagi selletaolist)!

Kui need read Sinu kätte jõuavad, on see patune, keda Sa kutsusid onuks ja kes on saanud olla Sulle rohkem isaks kui onuks, juba igavikus ja annab jumalale aru oma rohketest pattudest. See haigus, mida ei kohalik ega Argamasilla arst ära ei tundnud, haarab juba kogu mu rinnakorvi, takistades niivõrd hingamist, et ma iga silmapilk arvan oma hinge lahkuvat. Kasutan vähest aega, mis see hingeisand veel mu ihus püsib, et Sulle kirjutada ja Sinuga jumalaga jätta, kahetsedes väga, et ma ei saa seda oma käega teha. Pean liikumatult selili lamama ja kogukonna sekretär härra Rodríguez Araña on nii lahke ning kirjutab, mis ma talle ette ütlen, olles mõttega Sinu ja Sinu venna juures, kes te oletatavasti juba rahumeeli kasutate oma markiiseisuse hüvesid.

Sinu viimasest kirjast näen, et Sa ootasid teadet proua markiis de Aransiselt. Küllap see hea daam on teid juba oma lapselasteks tunnistanud, sest teisiti ei või olla. Andku jumal, et minu osasaamine igavesest õndsusest oleks niisama kindel kui see, et sina ja Mariano olete selle ilusa ja õnnetu Virginia lapsed, kellelt sina pärisid niivõrd sarnase kuju ja näo, et näha Sind on niisama hea kui näha teda uuesti elluärganult! Aga kui mõne vaenlase sepitsuste läbi või markiisi narruste tõttu — sest neid kõrke inimesi peab kartma — on Aransise uksed sinu ees suletud, siis soovitan Sulle ja käsin Sind pöörduda oma murega kohtu poole, sest Sinu õigus on niivõrd selge ja ilmne neis dokumentides, mis Sinu käes on, ja veel teistes, mis ma vajaduse juhuks alal hoidsin ja mis ma Sulle edasi saadan, et sa üks-kaks-kolm võidad protsessi ja saavutad seaduse teel selle, mida Sulle teisel viisil ei tahetud anda. Mul on suur usk vere jõusse ja ma justkui näen juba vaimusilma ees, kuidas proua markiis Sulle kaela langeb ja Sind suudlusega üle külvab. Kui asjad on teisiti läinud, siis esita taotlus, et senjoora tunnustaks Sind sarnasuse tõttu. Sa pead kogu oma keha hoolega läbi uurima, et näha, kas Sul pole mõnd sünni- või muud märki, mille järgi markiis ära tunneks, et Sa oled tema tütre tütar, sest mina olen lugenud seesugustest juhtumustest, kus mõne väikese sünnimärgi, kerge karvaudeme või millegi selletaolise järgi kaks verivaenlast ära tundsid, et nad on isa ja poeg, ja teineteise kaenlasse langesid. Juttudes tuleb niisuguseid asju igal sammul ette.

Jätan teile väikese pärandi, et kasutaksite seda, kui te juba oma troonil olete, või kui te seda pole, siis jätkaksite protsessi. Hooldajaks määran teile oma sõbra don Manuel Pez, meie rahvasaadiku, Sinule tuttava isiku, keda Sa muidugi rüütellikkuse kehastuseks hakkad pidama.

Kui Sa saad Aransise varanduse omanikuks — mis on üsna kena suutäis —, siis ära anna liiga kerge käega raha välja, sest liigne heldus enda või teiste vastu on rikaste hädaoht ja kukru aadrilask. Abiellu oma seisusest mehega, sest kui Sa võtad endast madalamal olija, siis ähvardab Sinu abikaasa Sind allapoole kiskuda ega lase Sind hästi ujuda. Kui Sa ei leia täpset paarilist, siis seo end parem endast kõrgemaga, sest siinmail on ju ka vürste ja hertsogeid.

Ära ole uhke, aga ära ennast ka solvata lase. Anna almust, sest vaesed ja puudustkannatajad peavad rikkaid vahetalitajaks Kõrgema Ettemäärava Võimu ja viletsuse vahel. Te olete otsekui Kõrgeima Hüvede Jagaja esindajad, kes peavad enda omast andma osa neile, kel midagi pole. Ärgu iial teatavaks saagu, et Sa oled vaene olnud, sest kui Sa lased oma siidrõivaste vahelt paista oma varasemate aastate kehva kehakatet, siis leidub rumalaid, kes Sinu üle naeravad. Õpi hoolega kõike seda, mida Sa vaesuses pole saanud õppida. Sa oled taibukas ja teed kindlasti suuri edusamme. Ära unusta natuke klaverimängu õppimast, sest minu arusaamise järgi on see kerge asi ja nõuab ainult pisut kannatlikkust.

Et end mitte reeta, esine alguses ettevaatlikult ja räägi vähe, sest niiviisi hakatakse Sind pidama tagasihoidlikuks ja tagasihoidlikkus on voorus, mida igal pool hinnatakse; ja sellel esimesel ettevaatlikkuse ajajärgul pane tähele seda, mis teevad teised, et see ära õppida ja pärast, kui oled harjumuse omandanud, ise samuti teha. Pane tähele, kuidas nad tervitavad, kuidas käsitsevad lehvikut, kuidas käe alt kinni hoiavad, kuidas lauda istuvad ja kuidas mantlit selga panevad. Isegi seda pead Sa eraldi uurima, kuidas anda almust vaesele. Kõiki neid asju pead Sa hoolega õppima, et ise täielikuks meistriks saada.

Räägitakse, et ühiskond minevat hiiglasammudega kõigi võrdsustumise poole, klasside kadumise poole; räägitakse, et need vaheseinad, mis eraldavad inimkonda eri osadeks, langevad vasarahoopidest. Mina ei usu seda. Alati saab olema klasse. Kui palju ka ei väidetaks, et see võrdsus on juba alanud keelepruugis ja riietumises, see tähendab, et kõik inimesed hakkavad juba rääkima ja riietuma ühte moodi, minu pähe see ei mahu. Kas üldine haridus toob lõpuks kaasa kommete ühtsuse? Narrus. Aristokraatide salongid avanevad kõigile ja võimaldavad sissepääsu ajakirjanikele, tähtsusetuile ajaleheneegreile? Rääkige seda, kellele tahate. Räägitakse, et suursugused daamid laulavad lihtrahva laule ja loomaarstid peavad filosoofilisi kõnesid. Seda ei saa mulle selgeks teha. Ma ei usu seda isegi siis, kui ma seda näen. Kui seda ongi juhtunud mõnel ühiskondliku üleujutuse hetkel, siis lähevad asjad ometi jälle oma tavalisse sängi tagasi.

Tee kõik mis võimalik, et teiste kõrval silma paista, aga muidugi nii, et Sa kedagi ei alanda. Su kombed olgu alati kõige paremad, ja isegi kui Sa tahad kedagi solvata, siis tee seda kenade, mahedate sõnadega. Kui Sa pead andma kõrvakiilu, siis anna see õrna, lõhnastatud käega, sest niiviisi on see valusam.

Hea võõrustus on asi, mis tõstab rikka väärtust — ja kui nii öelda võib —, paneb pitseri tema suursugususele. Milleski ei avaldu nii selgesti ühe suure isanda hea maitse, üllus ja väärikus kui tema toitudes ja nende pakkumise ning serveerimisviisides. Oivalistele roogadele vääriliseks õukonnaks on meeldiv külalistering, see lisab söökidele

peene vaimukuse hõrke vürtse, mu laps, vürtse, mis on pigem diskreetse lõhnaga. Ole ettevaatlik oma külaliste valikul. Ära kutsu oma lauda parasiite, sest pärast seda, kui nad on kõhu Sinu kulul täis söönud, hakkavad nad Sind arvustama. Vali iga päev välja väike arv lauakaaslasi, kelle tõsiduses pole teesklust, teravmeelsuses häbematust ega lõbususes labasust, kes söövad ilma apluseta ja joovad mõõdukuse piirides, tehes niiviisi au Sinu majale ja pidades lugu Sinu võõrustusest.

Kui mu haigus mulle mahti annaks, räägiksin Sulle palju õigest kokakunstist. Ütlen ainult seda, et kuna mood eelistab maitse ja vormi poolest leidlikku prantsuse kööki meie rahvuslikule, siis ära püüa patriotismi ajel taas ausse tõsta kokakunsti pruuke, mis on juba kõrvale jäetud. Võta omaks prantsuse köök, palka endale hea ülemkokk ja varusta end kõigega, mis mood ja kaubandus kaugetest maadest hangivad. Aga Sa pead teadma, et annab tunnistust peenest maitsest, kui meie häid rahvuslikke toite mitte täielikult põlu alla ei panda; ja niiviisi võid Sa ühel päeval valmistada oma külalistele kõige meeldivama üllatuse, pakkudes neile tugevasti pipardatud mantša suppi või kohalikku hästi paksu ja isuäratavalt lõhnavat hautist. Kui Sa teed seda õigel ajal ja pärast igasuguse prantsuse tühja-tähja osavat serveerimist, siis ei hakka keegi Sind sellepärast hukka mõistma, pigem toob see Sulle kiitust ja au.

Riietu valitud maitsega. Hoidu vulgaarsusest, mis avaldub selles, et Sa riietud nagu kõik teised, aga nõndasamuti ära püüa ka ülearu omapärane olla, kandes rõivaid, mida kellelgi pole pähe tulnud selga panna. On olemas kesktee, väga kitsuke ja raskesti tabatav piir, kuhu peab jääma tõeliselt elegantne inimene. Paljud, kes iga hinna eest tahavad hoiduda vulgaarsusest, hakkavad originaalitsema; püüa selle poole, et Sinu riietuses ei puuduks tavaline ja tuttav, et temas aga ühtlasi oleks midagi ainuüksi sinule omast, isikupärast, ülimalt isikupärast, mida teised ei saaks jäljendada, siis oled Sa sihi saavutanud.

Ole alati hea ja usklik kristlane, sest peaasi on hingeõndsus. Täida kiriku ettekirjutusi, sest seda kõike saab teha ilma endale erilist tüli tegemata. Aga ära andu liig suure õhinaga usutavade täitmisele; kohtle preestreid lugupidamisega ja anna neile, mis neil elatumiseks vaja, sest nende meeste rahulolu eest tuleb hoolitseda. Lase aeg-ajalt pidada üheksapäevaseid palvusi ja üht kui teist talitust, aga ära sellest kaugemale mine ja ära ava oma ust mustakuuemeestele, sest kui Sa neile voli annaksid, valitseksid nad varsti Sinu ja Sinu maja üle. Võta arvesse, et kui Sa vaga ja jumalakartlik oled, ütlevad inimesed, et Sa tahad sellega varjata mõnd skandaalset lugu, ja pea meeles, et pole olemas pühakuid ega midagi selletaolist.

Nüüd tahan rääkida Sulle ühest äärmiselt tähtsast asjast, ja nimelt abielust, mille kohta ma kuulen, et see olevat nüüdsel ajal väga alla käinud. Ma sooviksin, et Sinu oma oleks eeskujulik ja et keegi ei võiks iialgi kahelda Sinu laitmatus vooruslikkuses ega Sinu abielutruuduses. Väga võimalik, et Sinu abikaasa üldise vooluga kaasa läheb, ennast tänapäeva rikutud kommetest mõjustada laseb ja Sinust pisut tüdib ning teiste naiste juurest meelelahutust ja vaheldust otsib. Kohutav halvakspanu, mis Sulle rohkesti meelehärmi tekitab ja mis võib viia suurimasse ohtu Sinu väärikuse ning vooruslikkuse! ... Sest kui Sa lased end armukadeduse kibestusest ja vihast kaasa kiskuda, kui Sa ei kärsi taluda, et abikaasa Sind üksi jätab, siis võib kergesti juhtuda, et Sa langed samasse pattu mis temagi. Ettevaatust, mu laps, ettevaatust! Vasta tema polügaamiale vooruslikkusega, tema himurusele karskusega. Kannata välja, pane vastu ja ära alanda ennast sellega, et kingid oma südame mõnele kergatsile, kes võtab ta ainult edevusest ja selleks, et kiidelda selle võiduga rumalate ning logelejate keskel. Jää alati väärikaks, kombeliseks, võrgutamatuks, sest lõpuks toovad Sinu abikaasa pahed talle surma, ja siis võid Sa isakoju tagasi pöörduda ning väga ettevaatlikult valida teise abikaasa, kes Sinust rohkem lugu peab ja Sulle rohkem tähelepanu osutab kui esimene.

Ma tahaksin Sulle veel palju muudki ütelda; aga kuna ma arvan, et olen kõige tähtsamaist asjust juba rääkinud, siis ei ütle ma rohkem midagi, sest mu jõud saab otsa. Pea meeles kõike, mis me pikkadel talveõhtutel oleme rääkinud. Mu vaim ähmastub ja ma kardan, et kui ma siin punkti ei pane, siis ei jätku mul jõudu kirjale alla kirjutada. Varsti sulen silmad selle maailma valgusele. Annaks jumal, et ma nad taas avaksin paradiisi igavesele valgusele. Olen saanud viimse võidmise ja loodan pattude andeksandmist. Mu südametunnistus on rahulik; ma ei karda surma ja mu keha hädad ei puuduta mind enam kuigi palju. Ma annan andeks oma vaenlastele; ma jätan jumalaga oma sõpradega, ja võta Sina vastu viimne mõte ning viimne ohe sellelt, kes on Sinu üliarmastav onu (või midagi selletaolist).

Santiago Quijano-Quijada.»

TEINE OSA

19. peatükk

PÄEVARAAMAT

Vabariik, kantonalism, 3. jaanuari riigipööre, restauratsioon, kõik need poliitilised sündmused, mis järgnesid üksteisele kiiresti nagu tüdimusega lapatava ajalooõpiku leheküljed, möödusid, ilma et meieni oleks jõudnud vähimatki teadet Tomás Rufete kummastki lapsest. Kuid jumal tahtis, et üks õnnetu asjaolu — mis selle raamatu kirjutamise seisukohalt aga õnnelikuks osutus — taas ühendas katkenud lõnga otsad ja lubas jutustajal jätkata. Juhtus nii, et tollel läks kord tugeva neuralgia tõttu vaja verivärske noore arsti Augusto Miquise abi, kes juba oma kutsetöö esimestest sammudest peale ilmutas silmapaistvaid võimeid, mis lubasid talle suurt tulevikku ennustada. Haige ja arst vestlesid mitmesuguseist asjust. Ühel päeval, kui paranemine oli juba alanud, läks jutt selle raamatu esimeses osas kirjeldatud sündmustele, ja Miquis, kelle jaoks ei võinud olla meeldivamat teemat, rääkis pikalt-laialt Isidorast, öeldes muu hulgas järgmist:

«Praegu on see naine . . . noh . . . imekena, võluv. Tundub, et ta on pisut kasvanud, ka pisut priskemaks läinud ja veetluse, ilu ning ilmekuse poolest palju juurde saanud. Ma kujutlen, et temast saab kuulus naine. Ta elab samas majas, kuhu ta kahe aasta eest asus, Hortaleza tänava lõpus. Tal on poeg.»

«Poeg! Mis te räägite?!»

«Seda, mis te kuulsite. Poiss on juba kaheaastane. Ta on pisut ebaloomulik, on seda, mida meie nimetame makrotsefaaliks, see tähendab, tal on ülemäära suur pea. Füsioloogilise pärivuse saladused! Tema ema küsib minult, kas kogu see suur pea on täidetud vaimuanntega. Mina ütlen talle, et oma meeletu auahnuse ja vaimse defekti tõttu saab ta aina rahhiitilisi suurepealisi järglasi . . . Poiss on meeldiv ja murettegevalt varaküps . . . Kui nüüd muust rääkida, siis pean ütlema, et minu arvates on too leskmarkii veel hullemini läbi põlenud kui hispaania rahvas. Tema võlad kerkivad nagu kotkas, kes ihkab kõrgete tippude poole, tema kulud ei vähene. Niisuguste jaoks tähendab hüvedest ilmaolek surma ja nad on valmis taluma igasugust häbi ennem kui tegema endale lõpu, see tähendab loobuma toredusest ja uhkest ning priiskavast elust. Ühiskonna õnnetuseks leiavad nad alati rumalaid, kes neile laenavad, lihtsameelseid, kes neid usaldavad, ja närusid, kes neid aitavad. Pange tähele, nad ei sure iialgi mõnes seegis. Nende vaesus ei kanna räbalaid, aga nad paluvad armuandi ja mõnikord võtavad ilma palumata. Ma küsin, kas ei tule ühel päeval seadusi, mis ohjeldaksid kõrgemat liiki logelemist? Kas ei looda ühel päeval lossitaolisi parandusmaju? Kas tulevased põlvkonnad ei asuta varjupaiku, et hoida vaos siniverelisi demagooge, andes neile süüa? Ma küsin ka: kuna nii palju on räägitud õigusest elule, kas peaks eksisteerima ka õigus toredusele? Kui pööbel nõuab meilt rahvuslikke töökodasid, siis nõuab kõrgete logelejate seisus meilt ühel päeval kasiinosid, mille kulud kataks riik. Loogika, loogika, ütlen ma. Ja neile, kes jutlustavad kommunismi, ütlen ma: «Te räägite mõttetut juttu, sest kommunism on meil olemas ja niisama sügavasti juurdunud nagu religioon: see on meie teine usk. Teda on tarvis ainult viimistleda, talle lõplik lihv anda ja panna ta hästi selgesti meie seadustesse, nii nagu ta on olemas meie kombeis. Aga hea küll, härrased, kui see teile ei meeldi, siis alustame sellest, et kogu ühiskond ümber muuta. Teeme revolutsiooni, selleks et hävitada kommunism, ja niiviisi arvestame tegelikkust, sest teha revolutsiooni kommunismi sisseseadmiseks oleks niisama hea kui hakata päise päeva ajal tänavail gaasilaternaid süütama. Kaotame haldusaparaadi, mis petlikult näib tegelevat hüvede üldise jaotamisega, kaotame riigieelarve, mis on rahvusliku restorani arvuline kuju; kaotame riigimaksud, selle piiramatu varuraha, millest toitub kommunism, ja kui see on kord kaotatud, siis kõik muu. Sõjavägi, valitsus, lasvastik . . . kaovad iseenesest. Siis ütleme: kõigel on lõpp, keegi ei hoolitse enam millegi eest . . . Vaadaku igaüks, kuidas ta hakkama saab. Sündigu varisemise mürinas uus ühiskond. Mis te sellest arvate? Jah, härrad, kommunism sureb ainult uppudes negatsioonide ookeani. Pärast seda ühinevad kasuhuvi ja jõud, et luua uus õigus.»

Kõik, kes Miquist tunnevad, näevad, et me ei liialda ega lisa midagi juurde, esitades tema lõbusaid paradokse.

Tõepoolest, Isidora elas Hortaleza tänava lõpus, majas, mille number oli üle 100. Maja oli uus, kena, rõõmsailmeline, mitte just suur. Nagu kõik Madriidi majad, ka uued, oli ta ehitatud vana kombe kohaselt niiviisi, et koosnes tavapärasest suuremast saalist, väikestest kaminaga salongidest, mitte kuigi valgest ega sirgest koridorist, söögitoast, mis oli suunatud torutaolise siseõue poole, mitmesuguse kuju ja napi valgusega sisemistest tubadest. Salongidest pääses magamisruumidesse kipssammaste vahelt, mis olid laenatud teatrite sissekäikudelt. Maja polnud halvasti sisustatud, ehkki kõiges oli märgata ebaühtlust, suurt korra ja sümmeetria puudust. See kooskõlastamatus näitas, et siinne kodu oli rajatud rutuga ja asjade kokkukuhjamise teel, mitte hoolsa kogumise ning täpse sobitamise läbi, nagu tõelistes perekonnakodudes, mida üks või kaks põlvkonda kannatlikkuse ja armastusega vähehaaval ehitavad. Siin võis näha tube, kus mööbli liigrohkuse tõttu vaevalt liikuda sai, ja teisi, mis oma lageduses peaaegu vaesed paistsid. Mõne oivalise mööblieseme kõrval seisis teine, algeliselt rohmakas. Siin oli palju asju, mis olid ostetud pruugitud majakraami müügilt ja mis, algselt väärikad, olid vääriliselt kulunud. Peaaegu kõik ülejäänu oli pärit neilt kahtlastelt oksjonitelt, mis on ülevõõbatud, järeletehtud, vussitud ja lühikese kestvusega mööbli tõelised vanakraamiturud.

Saalis seisis kollase lillelise damastiga kaetud toolide garnituur, seal olid kaks tuhmi peeglit järeletehtud punasest puust raamis ja kõige odavamat sorti plüüsist vaip; kaks turult hangitud lillekasti ja üks visiitkaartide alus pronksi imiteerivast sulamist, ehitud lainetena rippuvate ketikestega ja nii haprate ning kergekaaluliste detailidega, et temast pidi väga ettevaatlikult mööduma, sest vähimastki puudutusest varises ta põrandale. Väikesel laual seina ääres oli üks neid kelli, mis isegi palve peale kordagi oma osuteid ei liiguta. Laua marmorplaati varjas kirju moodustis kompvekikarpidest, mille materjaliks olid värvitrükipildid, siid, krepp-paber ja muu kõige kergem, hapram ning pudedam kraam, mida üldse kujutleda võib . . . Isidorale ei meeldinud see saal, mis tema arvates oli halva maitse tüüpiline näidis. Joaquin oli ostnud selle *in solidum*[1] ühelt näitlejannalt, kes oma majakraami maha müüs ja polnud saali sisustust üle kuu aja kasutanud. Isidora kavatses esimesel võimalusel vabastada end neist jäiga korjuga toolidest, mille lillelisest damastist oleks jätkunud poole tosina preestrirüü jaoks ja ka siis oleks veel küllalt üle jäänud, et panna toredasti riidesse mõni pühak.

---

[1] Kõige täiega (lad. k.).

Selle loo kangelanna viibis peaaegu pidevalt saali kõrval salongis. Kaminast vasakul oli tal peegelkapp, ülevõõbatud mööbliese, mis alguses nägi päris uhke välja, hakkas aga varsti oma hiilgust kaotama ja pragunema, näidates sellega, et ta oli pärit viletsast töökojast ja vähese raha eest mõnelt vanakraamiturult ostetud. Paremat kätt, palkoni kõrval oli tualettlaud, hinnaline, kuid väga kulunud mööblitükk. See oli kuulunud härrastemajja, mille sisustus pankroti tõttu müügile lasti. Väike kirjutuslaud sahtlitega ja mõne salalaekaga asetses ühel pool ust, jättes teisel pool ruumi kummutile. Viimasel kerkis tohutu suur segipööratud kuhi mitmesuguseid asju, mille hulgas võis eraldada kübarakartonge, karpe täis rikutud ümbrikke, raamatuid, riidenutsakuid, pildialbumit, üht hispaania keele sõnaraamatut ja papist hobust.

Kaminal seisid kenadel eebeni- ja tammepuust alustel mõned fotod, nende hulgas ka Isidora oma, oivaline töö täiusliku pildistamiskunsti ja kujutatu ilu poolest. Ta näis seal hertsoginnana ja mõnel üksiolekuhetkel imetles ise oma suursugust rühti sel pildil, oma nukrat ilu, oma rahulikku pilku, oma tõsist ja loomulikku seisangut. Seintel polnud ühtki vaga pilti; kõik olid profaneerivad, ja nimelt kelmuritest munkade paarid, millega Ortego oli pildikauplused üle ujutanud; õgardeist kanoonikud, kartuuslased, kes proovivad veine, prantsuse vaimulik, kes sööb austrit, ja teine, kes näitab ussi karbipoolmel; peale selle ilmalikke joodikuid ja mõned lihtrahva tüübid — *maja*'d ning *chulo*'d —, kes tol ajal hakkasid moodi minema. Kõik selle oli hankinud Joaquín, kes sai palju naerda, vaadates lollakalt vahtivat munka tüdruku või purjus kaputsiini kõrval. Kuid Isidorale ei pakkunud need mungapildid vähimatki lõbu. Tema meelest olid nad jämedad, maotud ja labased, sest seda laadi pilte võis näha igal pool. Millal ta ometi saab teoks teha oma suure ideaali — ümbritseda end parimate kunstnike ilusate õlimaalidega!

73. aasta märtsikuust alates elas Isidora selles majas. Kas ta oli oma tagasihoidlikus ja kenas kodus olnud õnnelik või õnnetu, seda ütleb ta meile ise. Kõik, mis oli juhtunud selle pika ajavahemiku jooksul, nende kolmekümne nelja kuu kestel, mil ta meie vaateväljast eemal oli, väärib omajagu kirjapanekut ja selleks kasutame päevikulisi ülestähendusi,

mida on teinud don José de Relimpio, kes lõpmata lahkelt varustab meid teadetega.

1873. 1. märts — Isidora asub oma majja Hortaleza tänavas, ei tea kas oma rahaga või leskmarkii de Saldeoro kulul. Skandaal. Donja Laura ütleb oma kuulsa lause: «Ma nägin juba ette, et see nii läheb.» Rahutused Barcelonas; sõjaväe distsipliin laostub. Kaanimoor külastab Relimpiosid ja iseloomustab oma õetütre käitumist sõnadega, mida kõige variserlikumgi sulg ei suudaks maskeeringuga katta.

Aprill. — Üks miilits võtab relvad teiselt. Kaks argust satuvad vastamisi ja kokkupõrke tagajärjeks on ajalooline lehekülg. Verd ei voola. — Esimene tüli Isidora ja Joaquíni vahel selle üle, kuidas kasutada kanoonikult päritud raha. Isidora raiskab mõttetult suure osa sellest oma protsessi ettevalmistusteks. Ta lubab endale ühe tõlla toredust, kuid kuu aja pärast peab sellest süütust luksusest loobuma. Õmbleja sihib täpse silmaga seda kapitali, mis pärandist järel on. Majas valitseb kohatu küllus ja samal ajal on nappus või täielik puudus kõige hädavajalikumaist asjadest. Pagar ja söekaupmees on nii kasvatamatud, et julgevad nuriseda täpsuse puudumise üle arvete õiendamises. — Pi peab oma kuulsa kõne.

Juuni. — Tuleb kokku Asutav Cortes. Sõda võtab murettekitava ulatuse ja Navarras võib näha ning kogeda Erauli õnnetu tegevuse hävitavaid tagajärgi. — Joaquín Pez sõidab Biarritzisse. Isidora peab jääma Madriidi, et uurida välja, kus viibib tema vend, kes on koolist põgenenud. — Masendus. Uus kabinet. Kolonel Llagostera mõrvamine. Sõda ja poliitika pakuvad kahetsusväärse segaduse vaatemängu. Don José de Relimpio avaldab aruka mõtte, et kogu selle kära põhjuseks on kolmekümne tuhande reaali suurune vallandusraha, mida saavad Hispaania eksministrid.

Juuli. — Alcoy, Sevilla, Montilla. Veri, tuli, kuriteod, poliitikahulluse üldine märatsemine. — Donja Laura haigestub tõsiselt. — Kodusõda laieneb. Iga päev kasvab uus pea ja uus saba sellele jõledale ideele. — Kaotanud lootuse leida oma venda, istub Isidora rongi ja sõidab Santanderi, kus ta äratab tähelepanu ja kus tema kohta räägitakse kõiksugu väljamõeldud jutte. — Salmeróni kabinet.

September. — Cartagena, fregattide retked. Oo, don José andestaks kantonalistidele nende sõgedused, kui nad kasutaksid fregatte selleks, et minna Gibraltari ja vallutada see tükk meie territooriumist, mida salakaval Inglismaa enda käes hoiab. Kui Méndez Núñez elaks, siis oleks meie asi hoopis teisiti läinud. — Santa Cruzi koledused. — Nagu oleks ta isamaa ühtsuse ja au inimlik sümbol, lahkub donja Laura neil kurbadel päevadel elust. Enne surma saab talle osaks kirjeldamatu lohutus näha oma poega ühe kolmanda järgu provintsi kubernerina. Don Manuel Pezi kuulus sõnavõtt läbimõtlematu teotsemise vastu. Pezi ringi väljapaistvad isikud valavad südantlõhestavais kaevetes välja oma kurvastust selle üle, et nad peavad nägema isamaad nii õnnetus olukorras. Kõik tahaksid teda päästa. Kodumaa saatust meenutades sarnaneb don Manuel kurva tõsiduse ja luulelise tundejõu poolest prohvet Jesajaga. Kogu Hispaanias toimub kõigi olemasolevate ja veel tulevate Pezide söödaküna üleüldine puhastus. Leidub isikuid, kes kindlalt usuvad, et maailma lõpp on käes. — Relimpiode perekond laguneb. Isidora tuleb tagasi Madriidi; ta figuur on veidi vormist väljas, aga tema jutu järgi tuleb sellele detsembris lõpp. — Castelar on minister. — Va hüva Relimpio, kelle õilis sümpaatia oma ristitütre vastu pole karvavääartki jahenenud, asub tema juurde elama, abistab teda kõiges, milles ta saab, ja on talle seltsiks üksinduses ning igavuses. Üllas vanahärra mõtleb sageli oma abikaasale, ja austusega tema häid omadusi meenutades toob kuuldavale nukraid ohkeid.

Detsember. — Castelar teeb sõjaväes ümberkorraldusi. Isamaa toob kuuldavale lootusohke. Võib veenduda, et tal on seitse elu, nagu tavaliselt öeldakse kasside kohta. Revolutsioonilisele tõusule hakkab järgnema mõõn. On näha, et rahvusliku ühtsuse vundament on tugevam kui arvati. — Jõuluõhtul, 24., toob Isidora ilmale poisslapse, kellele pannakse nimeks Joaquín. — Juba räägitakse Igusquiza kuristikust ja jutustatakse õudusi metsikust Samaniegost.

1874. Jaanuar. — 3. kuupäeval hävitab Pavía vabariigi ilma ühtki pauku laskmata. Ta teeb tühjaks kongressisaali ja paneb tänavaile suurtükid, mis ei tulista. Äkki on kohal Täidesaatev Võim. — Kaanimoor, kes hoiab vana võimu poole ega usu, et on olemas mingi teine kuninganna peale Isabel II, hüüab hurraa prints Alfonsole. Manuel María Pezi kuulus sentents Vabadusega kooskõlastatud Korrast ja Korraga kooskõlastatud Vabadusest. See suurepärane mees asub jälle juhtivale kohale, toeks kõigi Pezide heakskiit, kes taas paljunevad ja vilavad kogu riigis. Noored Pezid saavad tagasi oma ametid ning sellega on riigi administratsioon seatud kõikumatuile alustele. Kõik läheb hästi, imehästi. Kodusõda edeneb. Kaduvate varanduste varemeil kerkivad rahvusliku vara kokkuostjate tohutud rikkused. Riigikassa

teeb imet. — Provints, mida valitses Melchor, vabaneb sellest nuhtlusest. Melchor, kes on jälle endiseks nulliks muudetud, veeretab peas üht uut plaani. Seekord on asi küll täiesti kindel. Jutt on sellest, et osta mädanenud ube ja ussitanud riisi ning müüa need valitsusele hea kauba pähe. Et oma imesid teoks teha, loodab see imetegija mõjuvatele sõpradele kõrgetes asutustes ja isegi teeskleb vaimustust uuest riigikorrast, võttes omaks täiesti kalapärase käitumise.

Märts. — San Pedro Abanto. Sõjaseisukord ja Bilbao piiramine äratavad kogu Hispaanias tohutut huvi. Leskmarkii de Saldeoro kurbus. Viimased vekslitähtajad rõhuvad teda. Kolm korda suuremastki varandusest ei jätkuks tasumiseks. Ta võtab eeskuju riigikassalt ja hangib raha kolmesaja protsendiga. Joaquíni ja Isidora vahel algavad taas tülid armukadeduse ja raha pärast. Isidora kannatab moraalselt oma ühiskondliku seisundi ja oma kehvuse all ning on peaaegu kaotamas lootust olukorra paranemisele. Alustanud protsessi, tahab ta ajada asja vaesusõiguse alusel, kuid tema kodu näilise jõukuse ja tema luksusliku riietuse tõttu nurjub see taotlus. Et mõjutada Isidorat oma ehteid pantima, meelitab leskmarkii de Saldeoro teda igati ja kordab jälle oma ammust, paljukorratud ja üpris kulunud lubadust temaga abielluda. — 25., 26. ja 27. verised lahingud, mis köidavad avalikkuse tähelepanu. On palju liberaale, kes valitsuse vastastena rõõmustavad karlistide edusammude üle. Nende vastu raevutseb patriootlikus vaimustuses don José de Relimpio, kes ostab endale Biskaia kaardi, ja pistes sellesse nööpnõelu, jälgib, vaatleb ning uurib üleva ärevusega sõjaväe liikumisi.

Mai. — Bilbao on vaba. Rõõm, kirikukellad, ilutuled. Kogu rahva silmis tõuseb aina kõrgemale võimukas sõjaväelane markii del Duero. Mariano Rufete on oma õe juurde tagasi tulnud ja näib valmis olevat oma käitumist parandama. Ta on üht-teist õppinud, kuid kommete ja keelepruugi poolest pole ta märgatavaid edusamme teinud. Ta loeb üsna palju, aga ta lugemismaterjal pole just kõige valitum. Tema õde annaks kõik, mis tal on — välja arvatud ideaalid —, kui ta ainult näeks, et poiss ennast parandab. Emilia Relimpio abiellub oma onupoja Juan Joséga, ortopedisti pojaga; Leonor, kes on lubamatus ühenduses ühe veltveebliga, kaob Madriidist. Meenutades donja Laura suurejoonelisi plaane tütarde abiellumisest kuulsate arstidega ja staabiohvitseridega, kurvastab don José üliväga ja isegi valab pisara, mis langeb kodusõja kaardile. Ta elab pidevalt Isidora juures ja see hindab teda väga. Isidora poeg kasvab. Ta on kena ja tark laps, kuid tal on liiga suur pea. Don José käib temaga jalutamas, hellitab teda, hoolitseb ta eest, paneb teda riidesse, laulab talle. Kaanimoor, kes mõnikord Isidorat külastab, armastab seda väikest suurpead väga; ta võtab poisi kätele, õõtsutab teda, hüüatleb ja lallitab ning kutsub teda «Rico! riquín![1]»... Sellest tuleb, et poisile jääbki see nimi külge ja edaspidi kutsuvad kõik teda Riquíniks.

Juuni. — Kindral Concha surm. Paanika ja lein. Isamaa oli uskunud pääsmise lähedal olevat ja ägab nüüd. Augusto Miquis toob oma tavalise originaalsusega kuuldavale ühe veidra paradoksi. Tema jutu järgi saab karlistidele kõige paremini lõpu teha sellega, et lasta neil võidule tulla, tuua don Carlos Madriidi ja panna ta troonile. Hispaanias algab iga äsja häving tema võiduletulekust. Sõjaline karlism püsib. Võimule pääsenud karlism ei või kesta üht kuudki. Sellest silmapilgust peale, mil ta hakkab püüdma oma ideaale tegelikus elus rakendada, langeb ta iseenesest kokku ja variseb põrmuks.

Detsember. — Sõda jätkub. Restauratsioon koputab isamaa uksele Sagunto koputiga. Hämmastus. Restauratsioon tuleb ilma lahinguta, nagu oli tulnud vabariik. Saatus ja Juhus mängivad malet Hispaania pinnal, mis alati on olnud verest ja hõbedast ruutudega mängulaud. Kaanimoor on vaimustatud, sest ta tunneb iga päevaga ikka vähem sümpaatiat demagoogia vastu. Ta ütleb, et härrad jäävad ikka härradeks ja matsid ikka matsideks. Ta lubab uuele valitsejale vastu minna ja isegi kavatseb väikest tervituskõnet pidada.

1875. — Isidora külastab Emiliat ja on vaimustatud õnnelikust rahust, mis valitseb ortopedisti kodus. Juan José isa on tööst tagasi tõmbunud ja harib nüüd ainult veel juurviljaaeda, mille ta on Pintos ostnud. Juan José juhib ettevõtet ja tema osava käe all püsib see oma senisel õitsval järjel. Isidora tahaks mõnd aparaati, mis ei laseks Riquíni pead nii palju kasvada. Juan José, kel arstiteadusest omajagu aimu on, naerab ja soovitab pojale kosutusvahendeid ning emale usuõpetuse käsiraamatut. Jahmatus. Suured ja väikesed Pezid leiavad end äkki pagendatuna oma ametite ja kantseleide selgetest vetest. Nemadki tahaksid ju uut kuningat hõisetega tervitada, kuid parteidistsipliin sunnib neile peale järjekindlust, mis nende huvidele ülimalt kahjulik on. Nad peavad oma uimeid pidurdama. Pealegi on olelusvõitlus, kõigi seaduste seadus, toonud valitsusse Linnud ja need ei leia administratsioonis küllalt oksi, kuhu istuda. Mõned väiksemad ja mitmed *voracissimus*'e liiki Pezid jäävad tähtsusetuile ametikohtadele. Need on tiivulised kalad, zooloogiline üleminekuaste kahe klassi vahel, sest praegu võidutseval klassil olid eelmistel aegadel omad soomustega linnukesed. Mariano hakkab jälle hulkuriks. Talle meeldib kangesti kõik, mis härjavõitlustega ühenduses on. Ta võtab osa ühest noorhärgade võitlusest Getafes ja tema väärtuslik elu on suures ohus. Saldeoro paistab oma õnnetut olukorda parandavat. Isidora kohutav armukadedus, sest ta avastab oma armukeses kirgliku kalduvuse mormoonide moodi elada. Tülid ja pahandused, millega tihti käib kaasas suur puudus ja kitsikus. Kinnitades ammust arvamust, et meelekibedus on Hispaanias poliitiline idee, rõõmustavad kõik Pezid karlistide edusammude üle. Isidora ajab jälle agaramalt oma protsessiasja. Ta taotleb taas vaesusetõendit, aga ei saa seda. Kui lepitusprotseduur on lõppenud, esitab ta oma nõudmise. Miquis saab konkursi korras peaarsti koha ühes Madriidi tähtsamas haiglas. Ta on lugupeetud notari Múñoz y Nonese tütre peigmees. Heade vahemeeste kaudu teatakse, et Leonor peab La Coruñas pansioni. Ajakirjanduses tuleb juttu ühest administratiivsest korratusest, millest Melchor de Relimpio on korratusetekitajana osa võtnud. Inimesed küsivad endalt, kas ta ehk vangi pannakse ja «Gaceta» kirjutab tõepoolest... tema nimetamisest kõrgemaks tolliametnikuks Kuubal. Ta asub teele kindla otsusega teha lõpp vastuhakule, milleks ta ei hakka vägesid Kuubale viima, vaid toob Kuuba Hispaaniasse. Otsustatud asi. Ta toob kaasa kolmveerand saart või kõik Antillid, jättes Mehhiko lahe tühjaks.

---

[1] *Rico* — siin: tore, kena, *riquín* — kallike (hisp. k.).

20. peatükk

MAJAKRAAMI MÜÜK

1

Väike Isidora Rufete, kas sa tead, mis on tunnete tasakaal, tunned sa rahulikku rütmi, milles mõõdukas elu tavalise tegelikkuse — tegevuste ja huvide — piirides voolab? Kas tunned seda rütmi, mis on nagu terve inimese pulss? Ei, sinu vaim on alati palavikuseisundis. Sinu ülima vaimustuse puhangud lahustuvad kohutavas masenduses ja sinu pöörane rõõm upub kibedasse kurbusse. Kas usud ikka veel, et sa põlvned Aransise soost? Jah, pigem kaotad sa elu kui veendumuse oma õiguses. Hea küll, olgu nii. Aga las aeg ja kohtud otsustavad selle küsimuse ja ära piina ennast, ehitades oma vaimus teist, petlikku ja fantastilist elu. Olgu sul kannatust, ära püüa tegelikkusest ette jõuda; ära vaeva oma hinge, ära naudi võltsi tundlikkusega juba ette rõõmusid, millest sinu meeled ilma on. Miquis on öelnud, sa tead seda küll, et see on pahe, selge pahe, nagu nii paljud teised eemaletõukavad harjumused, nagu joomine ja hasartmängud, ja et sellest pahest tekib tõeline haigus. Mõtlemine jääb haigeks, nagu jäävad haigeks hambad ja kops, ja häda sulle, kui sa viimaks nii põduraks jääd, et ei suuda hiljem nautida tegelikkuses seda, mida sa nüüd tahad nautida unelmais, rikkudes aja ja terve mõistuse seadusi!

Sa väidad, et see pahe, hälbimus või kuidas Miquis seda ka ei nimetaks, on sinule lohutusallikaks. Jajah, sinu süsteem on teada. Pärast seda kui päev on möödunud muredes, kitsikuses, armukadeduses ja tülitsemises, saabub õhtu, ning et end lohutada, korraldad sa tantsupeo. Kui kena! Sa rahuldad oma uhkust ja oma ihasid, kutsudes endas esile tugeva ajuärrituse, millest kiirgab aistinguid ja naudinguid. Sa oskad nii osavasti rüütada valet, et hakkad seda ise tõeks pidama. Sa õnnetu lased iseennast petta oma pettemängust. Sa oled oma rolli võimuses. Sa õpetad oma närve aistinguid vältima ja iseennast talitlema mitte mulje vastuvõtjatena, vaid selle algatajatena. Ilus mäng! Loodusseaduste vägistamine! Vaata, kulla Isidora: sotsiaalsest küljest on sinu elu küllalt korratu, aga kõlbeliselt on ta seda veelgi enam. Üheks sinu korratuse peamiseks põhjuseks on sinu piiritu armastus Joaquín Pezi vastu. Sa armastad teda ustavalt ja kindlalt, võlutud pigem tema ilusast ja suursugusest välimusest kui sellest, mis moodustab tema kõlbelise olemuse. Sa ütled, et armastus pole mitte pime, vaid rumal, ja see on hästi öeldud. Sul on õigus, sest on ju teada, kui kaua armastus on halbade luuletajatega suhelnud. Miks ei tee sa väikest pingutust, et vabaneda oma armastusest Pezi vastu? Sealt peab algama sinu paranemine. Sa jumaldad teda, aga ei pea temast lugu. Tema armastab sind, ega pea sinust samuti kuigi palju lugu. Mõtle järele, kui kahjulikud on sinu tõusuplaanidele suhted mehega, kes määris su tulevikku ja häbistas su elu. Isidora de Aransis . . . sest sinu arvates ei jää muud üle, kui peab sind selle nimega nimetama. Isidora de Aransis, vaata end hästi selles ühiskondlikus peeglis, mida kutsutakse maineks, ja mõtle järele, kas sa oma praegusel kujul võid minna nõudma ühe kuulsa perekonna nime ja vara. Rumaluke, kas sa oled mõnikord uskunud Joaquíni lubadusse sinuga abielluda? Pane tähele, et ta ütleb sulle seda alati siis, kui ta on rahahädas ja tahab, et sa teda kitsikusest välja aitaksid . . . Kas abielus temaga või mitte, aga sa loodad end rehabiliteerida; sa ütled, et maailm unustab. Ära ole selles nii kindel, jah, ära ole selles nii kindel, sest häbi võib osutuda nii suureks, et maailmal ei jätku leebust. Niisuguseid juhtumeid tuleb ette. On veel üks korratus, kulla Isidora, mis sind õnnetuks teeb ja mis sind kaugele, väga kaugele viib. Ma mõtlen sinu korratust rahaasjades. Mõnikord on sul palju raha, teinekord pole midagi. Sa võtad raha vastu, ilma et teaksid, kust see tuleb, ja annad seda välja, ilma et teaksid, kuhu see läheb. Sul pole iial pähe pistnud võtta pliiats (mis maksab kaks cuartot) ja märkida paberitükikesele, kui palju sul raha on, kui palju sa kulutad, kui palju võlgu oled ja kui palju sulle võlgu ollakse. Sa arvutad ainult peast ja sinu pea on selleks nii võimetu . . . Aritmeetika ei allu fantaasia võimule, mu laps, ja sina fantaseerid summadega; sa suurendad märgatavalt aktivat ja vähendad passivat. Aeg-ajalt näib, nagu tahaksid sa oma rahaasju korraldada; kuid sinu toredusiha jõuab sinu nõrkadest arvestustest ette ja sa hakkad raiskama tujude ning fantaasiate peale, jättes tähele panemata võlad, mis on ju pühad. Sinu heldus teeb sulle au, sest see näitab sinu head südant, kuid see toob sulle ütlemata palju muret. Sind on petnud nii mõnedki, kes seda sinu nõrka külge ja sinu heldet loomust tundes on silmakirjalikult esinenud puudustkannatajatena. Ja ütle mulle nüüd: mis sa tegid nende kahe tuhande duuroga, mis don Santiago Quijano sinule ja sinu vennale jättis? Sa oled nad juba raisanud protsessi, riiete, Mariano koolitamise peale ja... tunnista üles, sest kui see ka kõigile teistele saladuseks on, siis igatahes mitte sellele, kes sinuga praegusel hetkel räägib... Ära varja seda, sel pole mõtet. Enam kui poole sellest rahast meelitas sult välja Joaquín Pez.

Olgu Isidora südametunnistuse hääl või autori ebadiskreetne küsitlus, igatahes peab eelkirjutatu paika.

2

Ühel 1875. aasta detsembrihommikul oli Isidora kurb ja rahutu. Tema kärsitu liikumine majas ilma nähtava põhjuseta lubas järeldada, et on toimumas midagi väga tõsist. Ta istus, luges üht kirja, nuttis natuke, pani kirja kokku ja pistis selle hommikumantli taskusse; siis läks ta söögituppa, tuli jälle tagasi salongi, kus kordus lugemine, pisar ja ebameeldiva paberi kokkukortsutamine... Mis see tähendab, senjoora? Mis toimub?

Salongist oli näha kogu magamistuba, kus suur kullatud voodi kerkis katafalgina, sirutades peaaegu lakke oma vaskraamistikku, mida ei ehtinud eesriided. Magamistuba oli ühenduses teise toaga, kust kostsid kaks erinevat, kuid ühesuguses lapselikus rõõmus helisevat häält. Üks neist oli pehme, ingellik, üliõrn. Teine jõuetu ja vahetevahel kriiskav. See oli vast paar! Riquín ja don José mängisid, roomates põrandal. Pärast valutuid kukkumisi siplesid hobune ja ratsanik puntras koos, hõiskasid rõõmu pärast ja suudlesid teineteist.

Äkki avanes saali uks ja sisse astus... ei keegi muu kui Kaanimoor.

«Jumal tänatud, et te lõpuks tulete, tädi,» ütles Isidora talle etteheitvalt. «Võtke istet, meil tuleb pikem jutt.»

«Pikem jutt!» hüüdis vanaeit, jäädes seisma, käed puusas. «Rohkem pole sul vaja öelda, ma tean juba sinu «pikemaid jutte». Need tähendavad alati, et sul on raha vaja. Jah, niipea kui see sinu don José minu juurde tuli ja ma ta pool[illegible] oina nägu nägin, ütlesin endale: «Ettevaatust...» Nii et, seekord, tüdruk, koputa mõnele teisele uksele.»

Üpris kurb Isidora ei suutnud tädiga koos nalja heita. Lühidalt, nagu suures hädas räägitakse, ütles ta, et temale on elu või surma küsimus saada sel hommikupoolikul kokku teatud summa ja et ta lootis tädi suuremeelsusele, kellelt ta mõnigi kord oli laenanud terveid varandusi ja need heade protsentidega tagasi maksnud.

«Muidugi olen ma sind aidanud, muidugi olen sa mulle tagasi maksnud, aga praegu pole niisuke asi võimalik! Sa tead ju, et «laenuandja on mulda läind...» Jah, toredad ajad küll... Aga ütle mulle, sa veidrik, mida mõtleb õieti see mees, et ta sulle ei anna?...»

«Lugege,» kostis Isidora, ulatades talle kirja žesti ja tooniga, mida sageli tarvitatakse draamades.

«Oh ei, sa tead ju, et lugemisekunsti pole ma selgeks saanud.»

«Noh, ta ütleb... Ühesõnaga, me tülitsesime. Tal läheb halvasti. Tõenäoliselt tuleb tal minna mingisse ametisse Havannas... Mis te selle kohta ütlete?»

«Jama. Minu poolest mingu ta Havannasse või Sierra-Leonesse või põrgusse — mis minul sellest!»

«Ühesõnaga, me tülitsesime. Kõigel on lõpp. Ärgem räägigem enam sellest. Täna on mul täita suur kohustus.»

«Oh sind inimeselooma küll!... No oled end aga sisse mässinud!» ütles Encarnación tulise vihaga. «Ja mis sa nüüd peale hakkad? Sul pole enam pääsu, sa oled kadunud. Seda ma kartsin ja ma ju ütlesin sulle seda, kui nägin sind niisuguseid teid käivat. Mina tunnen elu,» lisas ta, pilgutades üpris kavalalt oma paremat silma, «selle kolu sees siin on mõndagi tera. Nojah, selge, sinna sa pididki välja jõudma. Nüüd siis on see käes. Ja sa tahad, et mina sulle raha annaksin!... Oh sind hädapatakat küll, sul võib nüüd veel mõndagi muud vaja minna; aga raha... Ei, ei, ära looda oma tädi peale, unusta see tuliaus vana tädi hoopis ära!»

Tädi jämedused pahandasid Isidorat hirmsasti. Soovides kiiresti lõpule jõuda, kirjeldas ta lühidalt, ent üpris mõjuvate sõnadega oma hirmsat olukorda ja kinnitas siis tarmukalt oma kõlblaid põhimõtteid. Ta tahtis ja kavatses olla aus. Tädi vihjed solvasid teda hingepõhjani.

«Ära tule udujuttudega,» kostis poeemand. «Sul võivad ju ei tea kui head kavatsused olla, aga sa oled ühe sammu astunud ega saa enam tagasi pöörata. Üheainsa sammukesega, tüdruk! Tuhat ja tuline! Kõiges on süüdi see mees, ainult see mees. Va igavene nurisöödik! Kahju, et teda siin pole, ma ütleksin talle otse näkku, mis ma temast arvan... Kõik kokku, tüdruk, tähendab see seda, et mul pole mitte kõverat krossigi.»

«Ei, ma ei saa uskuda, et te näete, missuguses hädas ma olen ja ei aita mind.»

«Mina?... Ja kust ma selle raha võtan?»

«Kirstust.»

«Sina ise oled paras kirst, kuhu kõik ära mahub, päris Noa laev.»

«Tädi!»

«Sul on ju rohkem võlgu kui valitsusel ja sinu rahaasjad on hullusti segi ning sassis... Aga kujuta ette, ja sedagi on juba väga palju, et kui ma kõik rattad käima panen, kraabin ehk kuidagi kokku tuhat reaali...»

«Tuhat reaali on väga vähe.»

«Mis?... Kas sa arvasid, et annan sulle kullamäe?» hüüdis vanaeit, naerdes täiest kõrist. «Sa oled mul tõesti tore!...»

«Ma tahaksin vähemalt kaks tuhat,» ütles Isidora hirmuga.

«Jee... sus! Kahest tuhandest võid und näha! Minagi tahaksin heameelega niisugust summat. Lõpuks ütlen sulle üsna lühidalt... kui tõotad, et mulle varsti tagasi maksad, katsun otsida sulle tuhat... Ah, sa kergemeelne, mille peale raiskad sa raha? Kui sa oleksid teinud nii, nagu mina sulle nõu andsin... Ma ütlesin mitu korda: «Pane kõrvale, kasuta võimalust; pressi sellelt mehelt välja mis saab ja vii pandimajja mustade päevade jaoks. Aga sina, viimane narr, muudkui raiskad ja raiskad... Siin raisatakse ja loobitakse raha nii, nagu kasvaks seda puu otsas.»

«Tädi, kaks tuhat!»

«Kaks tuhat kuradit...»

«Olge nüüd ikka...»

«Ei, see õnn sulle sülle ei lange.»

«Ma ei jäta teid rahule, enne kui te mulle selle raha annate...»

«Asjata vaev... Sa tahad emiselt villu saada.»

«Noh, olgu siis tuhat; aga kiiresti, otsekohe.»

Isidora tegi silmapilkselt uue plaani, sest nüüd võis ta kahe tuhande asemel arvestada ainult ühe tuhandega.

«Ma toon sulle selle raha kella kaheteistkümneks. Oh häda, millega see küll lõpeb...»

«Enne kahtteist, kui võimalik. Minge kiiresti, et te kiiresti tagasi jõuaksite... Võtke voorimees.»

«Anna üks peseeta.»

«Võtke oma peseeta.»

«Teine kviitungi jaoks... ega sa arva, et ma annan sulle raha ilma kviitungita.»

«Veel üks peseeta?... Siin. Minge nüüd ruttu. Ah, milline päev see on!» ütles Isidora, vaadates kurvalt palkonile, mille ruudud piitsutava vihma all põrisesid nagu haavlilaskudest.

«Kui need oleksid viieduurosed rahad!... Ma lähen annan ühe musi Riquínile.»

«Pärast, pärast.»

«Jee... sus! Küll on kiire!... Nägemist, nägemist!»

Kui vanaeit oli läinud, võttis Isidora kummutist laadiku ja selle seest raamatu. See oli romaan, mille lehtede vahel oli teatava korra ja liigituse järgi paigutatud mitmesuguseid pabereid ja sedeleid. Need polnud kindlasti mitte pangatähed, sest iga kord kui Isidora oli lehte pööranud, ohkas ta ja ta nägu tusanes. Pärast seda kui ta oli oma miinusmärgiga varanduse üle vaadanud, hüüdis ta: «Don José!» Aga et don José müra pärast, mida ta Joaquíniga mängides ise tegi, oma ristitütre häält kuulda ei võinud, siis pidi too tõusma ja teda magamistoa ukselt hüüdma.

«Tulge ometi siia, jumala pärast...»

«Ma ei kuulnud sind, mu laps!»

Nüüd oleksite näinud ilmuvat suurt don Joséd, nii paljust neljakäpukil käimisest väsinud ja nägu pisut õhetamas, kuid niisama lahke, sõbralik ja heatujuline nagu varem. Ta hoidis süles Riquíni, kes oli väga kena, meeldiv ja lõbus. Tema peakuju polnud veel niivõrd moondunud, et see oleks röövinud talt lapseliku veetluse, pigem tegi nalja, kuidas ta tõstis oma suurt pead teatava vaprusega nagu Atlase poeg, kellele oli ette määratud ületada oma isa suurte raskuste kandmises.

«Jätke laps... Riquín, pojake, mine ole natuke aega Ramona juures... Ramona!»

Rufetede (või ehk Aransiste) järglase nördinud ilme ja suu ümber tekkiv nutuvõru näitasid, et tema väärikust solvati, saates teda don José sülest lapsehoidja sülle. Kuid tema kavalad võtted ei aidanud midagi. Teenija viis ta ära ja don José ning tema ristitütar jäid üksi sedelitega.

«Tuleb teha suur jõupingutus, kõik tuleb ära kasutada.»

«Kui palju sedeleid!» hüüdis lihtsameelne mees, pannes käed hardal ilmel risti.

Isidora sirvis neid, luges neid, arvas kokku. Oh häda! Niipea kui ta aritmeetikaga tegelema hakkas, muutus tema ilme kurvaks ja hämmeldunuks, nagu alluks ta mingite tõvestavate nähtuste toimele. Aritmeetikas olid tema jaoks mingid haiguslikud fermendid, nii et kohe, kui ta tähelepanu hakkas vastu võtma neid arvudeks kutsutavaid mürgiseid miasme, kahvatas ta ja tema pulss muutus. Ja mõelda, et ei või olla raha, ilma et poleks arvusid! Inimesed pisendavad kõike. Õnnetud on hinged, kes, lõpmatuse sugulased olles, peavad vastu tahtmist hõimuma niisuguste meie planeedi viletsustega nagu kvantiteet, suhe ja raskus. Tõepoolest, kas on midagi vastandlikumat lõpmatusele ja ideaalsele kui need jõledad paberid?

«See on pandimajast,» pomises Isidora rõhutult. «See . . . vaatame . . . see on minu kee oma.»

«Kee on Claveli tänavas,» teatas Relimpio börsiagendi tähtsusega, kel on peas kogu aasta jooksul tehtud kapitalimahutused.

«Tõsi küll . . . Ja briljant?»

«Samuti, mu laps. Kas sa ei mäleta? Ma viisin selle mineval kuul. Pandimajast peab olema viis kviitungit.»

«Õige, viis . . . Peale selle on veel kaheksa . . .»

«Sinu kell . . . Kui ma hästi mäletan, on see panditud kolmekümne duuro eest. Aga mis sul täna on? Kas ostad kõik välja?»

«Ostan välja?» kordas Isidora, keda see pilge tabas nagu hoop.

«Mis arvestusi sa teed?»

Arvutamisel võttis Isidora abiks sõrmi. Nende siledus ja õrnus näitasid, et neid ei kasutatudki enam muuks kui ainult matemaatiliste tööde jaoks.

«Saan juba aru, laps,» ohkas don José.

«Kui palju selle eest saab?» küsis Isidora, näidates kviitungite pakki.

«Seda ma ei oska öelda. Ma viin nad Rodrígueze juurde, sinna Cádizi tänavale. See on minu sõber . . . tubli mees. Sa tead ju, et kviitungite eest palju ei anta.»

Isidora tõstis käed kõrvade juurde.

«Sinu kõrvarõngad? . . . Oota, sa teed endale häda. Ma kruvin nad sul lahti.»

Ja suurima õrnusega teostas ta operatsiooni, tundes rõõmu, et tema sõrmed vähemalt hetkekski puudutlesid ristitütre kõrvanibusid.

«Siin nad on.»

«Paneme nad karpi.»

«Need kinkis ta sulle siis, kui sündis Riquín. Nende eest antakse sulle . . . antakse sulle . . .»

Ta võttis alumise huule sõrmede vahele ja pead liigutades ning lõuga vastu rinda surudes, jäi altkulmu vaatama.

«Ühesõnaga . . . ma räägin Rodríguezega . . . Ta on mu sõber . . . tubli mees.»

«Kaks tuhat viissada!» pomises noor naine, süvenenud arvutamisse nagu haige, kes on uppunud palavikuuima valulisse kaosesse.

«Vaatame . . . Võib-olla saab . . .»

«Nüüd,» ütles Isidora otsustavalt, sirutades käe tubli mehe vesti poole, «tuleb siis uur . . .»

«Minu oma? . . . Ja kett ka?»

«Kõik.»

Vanamehe tuju langes pisut, kui ta nägi, et ta peab ilma jääma sellest mitte eriti väärtuslikust kingitusest, mille Isidora oli teinud talle eelmise aasta 19. märtsil. Kuid et ristitütre tahe oli talle seadus, siis ütles ta ainult:

«Las ta jääb mulle siia, mina viin ta ise ära . . . Selle eest antakse kaheksateist või kakskümmend. Sa mäletad, et eelmine kord . . .»

«Nüüd hõbedased lauanõud.»

«Need ka? . . .»

«Jah,» kinnitas Isidora võidurõõmsal ilmel. «Usun, et tänaseks on olukord päästetud. Aga tuleval nädalal . . .»

«Küll jumal aitab.»

«Tuleval nädalal,» sõnas Isidora, «müün saali sisustuse.»

«Sa müüd saali sisustuse!»

«Jah. Minge pärast vanakraamikaupleja juurest läbi. Tulgu vaatama. Näis, kui palju ta pakub.»

Seejärel heitis ta õrna ja kurva pilgu peegelkapile.

«Ja kapp samuti?»

«Jah.»

«Ja kullatud voodi?»

Isidora mõtles hetke. Siis ütles:

«Ei, voodi jätan alles.»

Nii kaugel olid nad oma jutuga, kui Kaanimoor tagasi tuli. Ta astus sisse, raputades oma narmastega suurrätti, mis oli läbimärg.

«Issake, küll on ilm! Sajab pisikesi poisse ja pussnuge!»

«Kas te ei tulnud siis voorimehega?»

«Kelleks sa mind pead, rumaluke? Voorimehe-peseeta jääb mulle vaevatasuks. Ma olen terve nagu purikas, mu laps, ja käin kiiremini kui tuuleveski . . . Nii et, säh . . . Nelisada ja nelisada on kaheksasada . . . Üheksa duurot hõbedas . . .»

«Puudub üks duuro.»

«Norija! Eks see ole ükskõik?»

«Siin on üheksasada kaheksakümmend,» tähendas don José, uhkustades oma arvutamisoskusega.

«Kas te olete vait!? . . . Teie, don Pepe, ärge toppige oma nina sellesse asjasse.»

«Õiglus peab olema, armas donja Encarnación . . .»

««Armas donja!» . . . Ütelge õige, onu, missuguses praeköögis me oleme koos söönud. Kas te ei tahaks oma asju ajada ja mind rahule jätta?»

«Puudub üks duuro,» kordas Isidora.

«Ühesõnaga, ma ei saanud rohkem kokku. Siin on kviitungipaber . . . Kirjuta tuhat kakssada reaali tulevaks kuuks.»

«Parem oleks ületulevaks.»

«No kuule, ära maali kuradit seinale. Kirjuta tulevaks kuuks.»

Don José hakkas kviitungit kirjutama.

«Hästi selgesti, kirjutaja-isand . . . Oo, sinu kukupai on siin!? . . . Kullake! Kallike!»

Riquín oli üsna pikkamisi sisse astunud, sest tema jalad olid lühikesed ja nõrgad. Tal oli aluskleit lahti tulnud ja libises allapoole, nii et tal oli seljas nagu mingi pikk lohisev rõivas ja selle ääre alt paistsid tema kõikuvad jalakesed. Mõlema käega hoidis ta don José keppi ja sammus rõõmsalt naerdes otse Kaanimoori poole ilmse kavatsusega anda talle kepiga. Vanaeit laskiski end lüüa, haaras siis lapse kätele ja andis talle nii palju ja nii matsuvaid musisid, et poisike hakkas jorisema ja püüdis pead kõrvale pöörata.

«Anna emale peksa, noh, tõmba talle . . .»

«Ei, ei, ei tohi taguda,» ütles Isidora, seades poja aluskleidi õigesse kohta. «Ta ei tahagi muud teha kui taguda. Jalgades pole tal jõudu, aga kätes . . .»

«Riquín, pojake, ütle talle: «Minust saab rusikamees . . .» Kolki talle . . . Ei tohi sind kinni hoida . . . Ei tohi riielda minu väikese suurpeaga.»

«Arst ütles mulle, et nüüd hakkab tal keha hästi arenema,» kinnitas Isidora, vaadates last ema heameelega.

«No muidugi . . . Ja kui kena ta on, kui tore, kui armas! Armastan teda hullupööra! . . . Küll ma olen rumal! Olen iseenda peale vihane. Niipea kui mõnd tattnina näen, olen kohe nagu arust ära.»

Isidora naeris. Ta haaras Riquíni sülle ja külvas ta suudlustega üle.

«Mu vaeseke! Kõigil on midagi ütelda selle kohta, kas su pea ikka on liiga suur või ei ole. Aga mina ütlen, et see pea on täis vaimuandeid.»

«Tead, mis ma ütlen?» lausus Kaanimoor saladuslikul toonil. «Ma ütlen, et see poiss on antikristus. Ära naera. Jah, sellepoolest, mis ta teab, paistab ta nelja-aastane olevat.»

«Ei, minu poeg ei ole imelaps; minu poeg ei ole antikristus,» ütles Isidora, surudes seda tavalisest suuremat, kuid väga ilusat pead oma rinna vastu.

«Ma ütlen sulle, see poiss on maailma tulnud mürtsu tegema. Kas näed seda pead? Noh, seal peab midagi sees olema! . . . Tüdruk, sinu võsuke on pahareti tõugu!»

«Ärge rääkige rumalusi.»

«Ole sa antikristus või mis tahes,» hüüdis Encarnación, last jälle sülle võttes, «aga mina, vana narr, armastan sind hullupööra. Ma söön su ära.»

Ja suudlused plaksatasid nagu raketid. Juba minekul, pärast seda kui ta oli oma kviitungi võtnud, endal ikka veel Riquín süles, ütles Kaanimoor Isidorale:

«No küll sul on ikka süda! Sa ütlesid, et ostad talle tamburiini, aga ei ole ostnud . . . Halb ema! Mina ostan talle selle, mina, mina. Eks ole tõsi, mu poeg? . . .»

«Tule siia, tule siia, tädi läheb ära.»

«Kuule, sina . . . anna mulle üks peseeta.»

«Milleks?»

«Küll sa oled rumal . . . Tamburiini jaoks.»

Isidora andis talle peseeta ja Kaanimoor lahkus torisedes.

3

Öelda, kuidas see mugav kodu mõne päevaga lagunes; jutustada, kuidas vanakraamikaupmehed tulid, takseerisid ja läksid, viies küünte vahel kaasa kes kullatud kella, kes vaiba või pesulaua, tähendaks piinata meie lugejate südant. Isidora, kes ostmisel ei osanud tingida, vihkas müümistehingu venitamist pikkade vaidlustega. Ta võttis, mis pakuti, pärast seda, kui oli arglikult küsinud natuke rohkem. Niiviisi kadus sisustus tükk tüki järel ja vähehaaval jäi maja tühjaks, muutus suuremaks. Külm ja üksindus ruttasid vallutama tolmuseid ning kurbi tühemikke, mis mööblist maha jäid.

Kui kõik oli lõppenud, sarnanes saal kõrbega. Seal viibimiseks oleks tulnud end telkidega varustada. Salong säilitas oma vaiba, kummuti, väikese peegli ja mõned toolid. Kullatud voodi magamistoas püsis nagu kodu põhituum ja alus. Sisemistest ruumidest oli söögituba jäänud ilma oma nikerdatud pähklipuust toolidest ja puhvetist; puutumatuna säilisid Riquíni tuba, vannituba — maja tähtsaim osa; tuba, mida tavatses kasutada don José Relimpio, kui ta seal ööbis; Mariano tuba ja teenija oma. Köögitüdruk ja toatüdruk olid lahti lastud, jäänud oli ainult lapsetüdruk, kellele Isidora kõige laialdasemad võimupiirid andis.

«Ma olen oma võlad tasunud ja prokuröril suu kinni pannud,» ütles Isidora oma ristiisale õhtul pärast viimast müügipäeva. «Ma olen rahulik. Niipalju on mul järel.»

Ta ohkas raskelt, näidates üht paberit, millel olid mõned mündid ja üks määrdunud pangatäht.

«Kui palju seda on?»

«Vaatame järele,» ütles ta, laotades oma varanduse salongi lühtrilauale, värvitud rauast mööblitükile, mis imekombel oli pääsenud.

Don José süütas lauakesel küünla ja võttis istet.

«Siin on ju terve hulk raha! Pangatäht on kahesajane... kakskümmend, viiskümmend, kaheksakümmend. Kõik kokku: seitsesada kakskümmend kaheksa reaali ja kaks viiesantiimist.»

«Ma ei võlgne midagi majaperemehele... See on hea. Nüüd saab näha, kas ma oskan kokkuhoidlik perenaine olla. Iga algus on raske... Don José,» lisas ta erilisel ilusate, ent aluseta lootuste toonil, «tänasest peale hakkan ma tööle.»

«Seda ma räägin sulle juba kolm aastat, mu laps,» kostis vanamees, sõõrmed paisumas edevast rahuldusest, mis käib kaasas õnnelike mõtetega. «See on ju minu lemmikidee. Sul on võimeid. Kui sa tahad alustada korralikku, kokkuhoidlikku ja töökat elu, siis olen valmis sind aitama.»

«Ma olin väga rumal. Aga nüüd ma näen selgesti, mismoodi ma pean elama. Kui minu protsess edeneb, nagu ma loodan, siis ei tohi ma, seni kui see kestab ja ka pärast ja üldse iialgi, kellelegi keelepeksuks ainet anda. Ma elan auväärselt, tahan elada auväärselt, üliauväärselt lugupidamisest oma nime, oma perekonna vastu... Ah, minu perekond!» lisas ta jälle ohates. «Kui nad oleksid mind armastusega vastu võtnud, ei oleks ma eksisammu teinud... Minu perekond on süüdi, eks ole, ristiisa?»

«Jah, jah, mu laps; tema on süüdi. Aga räägime nüüd

sellest, mis kõige tähtsam on... Millega mõtled sa end elatada? Kui palju on sul järel sellest, mis onu sulle jättis?»

«Mitte midagi,» vastas noor naine sügava kurbusega, tehes kätega tähendusrikka liigutuse, mis pidi kujutama tühjust. «Aga ma hakkan tööle! Eks mul ole ju käed olemas?»

Ja nende sõnade juures kerkisid tema kujutluses esile ülihuvitavad kujud ning tüübid, kellest ta romaanides oli lugenud. Mis võis olla ilusamat, ideaalsemat kui see unarusse jäetud neiu, mingisuguse hertsogi tütar, kes oma vaesuses töötas modistina, seni kui vanemad ta omaks tunnistasid ning ta pööningukambri alandusest lossi toredusse tõusis ja Alfredo, Eduardo, Arturo või mõne seesuguse noormehega abiellus? Ta mäletas hästi ka üht teist, kes oli mõned aastad lilletegija olnud, ja veel üht, kelle peened sõrmed olid valmistanud imeilusaid pitse. Miks ei pidanud tema samasugune olema? Töö ei alandanud teda. Kui ilus on auväärne vaesus ja võitlus ebaõnnega! Ta mõtles niisiis, et õmblemine, lillede- või pitsitegemine sobiksid talle hästi ega mõtelnud ühelegi muud laadi tegevusele, sest ta ei mäletanud olevat lugenud, et ükski neist kangelannadest oleks tegelnud alamat liiki töödega, halvasti lehkavate või labaste asjadega.

«Tööle, tööle!» hüüdis ta vaimustushoos, mis tema hinges nii kergesti süttis.

«Ma aitan sind. Kui meil oleks nüüd õmblusmasin... siis teeksime meestesärke...»

«Meestesärke? Ei, see ei meeldi mulle.»

«Või naistepesu... Tore asi, kena asi.»

«See oleks parem... Ma mõtlen järele.»

«Valmisriided, kübarad... Mis sa sellest arvad? Sul on nii hea maitse...»

«Seda küll.»

«Räägi Emiliaga, ta annab sulle head nõu.»

«Ma mõtlen selle asja üle järele ja otsustan varsti. Nüüd räägime muust. Tööst pole mingit kasu, kui ei ole korda ega kokkuhoidlikkust.»

«Täiesti õige, väga hästi mõeldud ja öeldud,» kiitis Relimpio selle nii ilusa mõtte täielikult heaks. «Pealegi, tuleta meelde, mis tegi minu vaene Laura meie vähese sissetulekuga. Ta tegi imet.»

«Järelikult, nüüdsest peale tuleb hästi vähe kulutada, ja peaasi, teada, kui palju kulutad, sest kui inimene seda ei tea, läheb ta segi. Kas arvate, et ma olen oma elus ühegi arvu üles märkinud? Olen kõik oma arvestused alati peast teinud. Sellest see tuli.»

«Oo, see on halb, väga halb... Korra esimene tingimus on hea arvepidamine. Saatus on andnud sinu käsutusse mehe — ma ei ütle seda mitte kiitlemiseks —, mehe, kes arvepidamises ja kahekordses raamatupidamises ei karda võistelda kas või terve Madriidiga. Sul on olnud õnne, tüdruk. Küll sa näed, küll sa näed, missuguseid raamatuid me pidama hakkame!»

«Me märgime kõik üles,» ütles Isidora, mängides selle mõttega, nagu laps mängib liblikaga. «Me ütleme, näiteks: nii ja nii palju tuleb kulutada; asjad maksavad nii ja nii palju; ja siis paneme kõik kirja...»

«Einoh, nüüd on su mured murtud, tüdruk. Vaatame õige järele. Kas võtad teenija?»

«Ma mõtlen Ramonaga läbi ajada.»

«Suurepärane. Mina aitan sind kõiges... Ramona on hea ja lihtne, aga natuke kohmakas. Küll me ta liikuma paneme. Rumalusega peab võitlema, ausõna. Ma teen talle säru ja õpetan ta sul üks-kaks-kolm välja. Kuula nüüd ja pane tähele, kuidas ma sind aidata saan. Ma,» ütles ta, märkides sõrmedega eri töid, mida ta sooritama hakkab, «teen sinu sisseostud; ma... varustan sind küünaldega; ma... täidan sul kõiki ülesandeid, mis nõuavad teatavat intelligentsi, nagu raha sissekasseerimine arvete järgi, piletite võtmine mõnda teatrisse ja nii edasi; ma õmblen masinaga, kui sa otsustad masina osta; ma märgin oma raamatuisse kõik kulud ja tulud, ilma et ma jätaksin kahe silma vahele või unustaksin neid kahte maravediidki, mis sa vaesele annad; lõpuks... ma vaatan Riquíni järele, viin teda jalutama ja lõbustan teda kogu aeg, mis mul minu peategevusest üle jääb.»

«Väga hea, väga hea.»

«Ma oskan ka metalle puhastada, võin nokitseda natuke puusepatööd teha ja isegi köögiasjandusest on mul omajagu aimu... Noh, senjoora,» ütles ta, hõõrudes käsi nii tugevasti vastamisi, et varsti oleks võinud oodata sädet tekkivat, «hakkame peale. Määrake summa homseteks ostudeks.»

«Üks duuro.»

«See on raiskamine. Olgu neliteist reaali. Minu seisukoht on kindel: aitab hellitamisest. Te sööte seda, mis on.»

«Tuleb sütt tuua.»

«See on eraldi».

«Ja tikke.»

«Ostan neid angroo. Terve grossi... Me võtame angroo kõik, mis võimalik, ja selleks te määrate summa, mis kuusele juurde lisatakse. Päevakuludeks jääb kümme reaali ja angroo-ostude jaoks andke mulle kuus duurot. Edasi. Mis ma lõunasöögiks toon?»

«Omaare.»

«Hirmus kallis!»

«Olgu pealegi. See üks kord...»

«Ja mis magusroaks?»

«On meil mandariine?... Bordeaux' ploome.»

«Need on kallid, aga mina saan nad odavalt kätte. Me tingime, jah, senjoora, me tingime.»

«Itaalia juust, metsseapea ja bolonja sealihavorst maitsevad mulle.»

«Kõike seda, kui osta suurel hulgal, võib saada... headel tingimustel.»

«Šampanjat me ei võta. See on väga kallis.»

«Vaatame, ehk leian ühe partii... noh, headel tingimustel.»

Me ei jätka üksikasjalist kirjeldust sellest, mida ristiisa ja ristitütar tol õhtul rääkisid. Isidora heitis mõtlikuna voodisse ja don José läks ülevas meeleolus oma kambrisse. Ta magas õndsat und ja oli unenäos ühe suure ettevõtte raamatupidamisosakonnas, kus oli neliteist ametnikku ja üle saja raamatu. Tulud ja kulud ulatusid miljonitesse, aga kõik klappis karvapealt. Don José oli nagu orkestrijuht, ainult et muusikuteks olid kirjutajad ja nootideks arvud. Kujunes korra sümfoonia, mis hällitas raamatupidaja vaimu joobnustavas ekstaasis.

Kui Isidora järgmisel päeval tõusis, oli ristiisa juba ostukäigult tagasi. Ta tõi kaasa pungil täis korvi ja hakkas asju välja võtma, näidates neid Isidorale, kes imetles kauba headust ning odavust.

«Esimese kulutuse tegin selleks, et osta need kolm arveraamatut, tütreke,» ütles Relimpio, näidates kaht hiiglasuurt ja üht väikest. «Pearaamat, Žurnaal ja Esialgne žurnaal. Ilma selleta ei tee me midagi, sest korra alus on täiuslik arvepidamine... Näed? Siin on omaarid. Luban sulle seda luksust. Siin on liha. Ma ei ostnud ploome, leppige datlitega. Ma ei toonud ka šampanjat, sest seda polnud headel tingimustel saada. Kartulid. Puuduvad herned ja suhkur, mida ma ei saanud osta, sest mul lõppes raha otsa... Aa, pakk sigareid minu jaoks.»

«Väga hea,» ütles Isidora heatahtlikult, heites haleda pilgu arveraamatutele. «Kõik on väga hästi.»

Don José pidi veel kaks korda välja minema, sest et oli tarvis tuua herneid, suhkrut ja mune. Pärast läks ta uuesti välja, sest majas polnud soola, peterselli ega suppi. Ta tõi tapiokki ja pani mööda minnes tähele mitmesuguseid asju, mida oleks saanud osta . . . «headel tingimustel».

Pärast seda kui nad olid einetanud, tundes heameelt ja rahuldust nii korrapärase ning säästliku elu heast algusest, läks Isidora Riquíni riietama, et leevendada lapsega tegeldes kurbust, millest ta ei suutnud jagu saada. Hiljem kümbles ta — see oli harjumus, millest ta ei suutnud loobuda. Siis tuli kammija ja see lahutas natukeseks ajaks Isidora meelt. Tal oli raske omandada harjumust ennast ise kammida. Kogu pärastlõuna mõtiskles ta sellest, mis laadi tegevus talle kõige paremini sobiks; kuid tema suur juurdlemine ei toonud mingit selgust tema vaimus valitsevasse segadusse ning nõutusse.

Vahepeal asus don José kogu hingega raamatupidamisraamatute avamise suure ülesande juurde. Kirjeldamatu tähtsuse ja tõsidusega märkis ta üles kulusid ja tulusid, ühtki artiklit unustamata; debiteeris ja krediteeris; joonistas imeilusaid numbreid, tõmbas joonlauaga jooni, täitis «mitmesuguste kulude», «ettenägemata kulude», «lisakulude», «mitmesuguste võlgnike» kontosid. Viimasesse märkis ta, tõendades sellega oma laitmatut ausust, sigarite hinna, mis ta Isidora rahaga endale oli ostnud.

21. peatükk

INTERMEEDIUM KIRIKUGA

Oli möödunud juba peaaegu terve kuu sellist auväärset ja kokkuhoidlikku elu, ilma et Isidora oleks otsusele jõudnud, missuguse elukutse, käsitöö või ameti alal ta oma andeid ja tööleasumishimu rakendama peaks. Don José arveraamatud, mis juba numbreid täis olid, sisaldasid ainult väljaminekute sissekandeid ja hale oli vaadata, missugust kurba osa etendasid täiskritseldatud lehekülgedel kreeditisummad deebeti priskete arvuridade kõrval.

Vaatame, kuidas veetis aega majaproua. Hommikupoolik möödus tal kümblemisega, kammimisega, Riquíni riietamise ja kohendamisega. Kui tal just polnud vaja oma voliniku juurde minna, tavatses ta pärastlõunal aega surnuks lüüa kirikuis, millest tuligi, et ta sel ajajärgul kuulis rohkem jutlusi ja palvetas rohkem kui kogu oma ülejäänud elu kestel. See pealiskaudne vagadus lahutas ta meelt ja ta hakkas isegi kujutlema, et oli sisemiselt paremaks muutunud. Ta tuletas meelde lapsepõlves õpitud palveid ja tundis mõnu usukommetest lihtsalt sellepärast, et need pakkusid talle vaheldust. Kuid see tujul põhinev vagadus ei lämmatanud kirikus kaugeltki tema uhkust. Rohkem kui ülespuhutud jutlus, rohkem kui altari sära, rohkem kui pühakoja poeesia ja väljendusrikkad pildid ning kujud köitsid teda peened härrased, kes pärastlõunati jumalakojas käisid. Kui juhtus, et mõni aristokraatne daam, üks neid, kes istuvad kesklöövi pinkidel, seades nähtavale ilmikõelinti oma rinnal, laskis oma kulul pidada üheksapäevast palvust või näidata hostiat, siis ei puudunud Isidora iialgi ja jälgis mõne kabeli nurgast kõike sügavaima huviga, pannes rohkem tähele Magdaleenasid, kes tulid võietega, kui Jeesust ennast. Temas äratas imetlust ja kadedust annetekoguja daam, kes lakkamatult kõlistas münte hõbekandikul.

Elegantsed ja südid noormehed kogunesid küllöövidesse, et tütarlapsi vaadata ja ennast neile näidata. Palvehäältega segunes ilmalikku sosistlemist ja selle sekka kostis tänavalt luksustõldade sõidumüra, nii et jutlust polnud selgesti kuulda. Aga mis tähendas Isidorale jutlus, tulgugi see kõne osavailt huultelt? Teda ei huvitanud mitte too püha mees, kes raevukalt žestikuleerides kantslis kärkis, vaid hiilgav publik, see publik, keda mõni kirikuajakirjanik — kui säärased olemas oleks — nimetaks «peeneks, elegantseks ja arvukaks» nagu teatris. Oo, armas jumal! Kui suur ülekohus! Vaene senjoriita Isidora ei tohiks olla unustatud kuhugi nurka mõne vana palveõe kõrvale, ta peaks olema kesklöövis, kus ta vääriliselt hiilgaks, või korjanduslaua juures kahe küünla vahel annetusi vastu võtmas. Kui hästi kõlistaks ta korjekandikut ja millise hoolega püüaks mõjutada iga sissetulejat peseetasid ning duurosid ohverdama! Palujate ilu ergutab annetajate heldust.

*

Ühel pärastlõunal märkas Isidora, et keegi härra silmitseb teda pealetükkivalt. Võõra pilk möödus tähelepanematult kõigest, mis kirikus oli, libises (üsna lugupidamatult) jutlustajast üle ja pöördus otsemaid kabeli poole, kus tavatses viibida Isidora. Järgmisel päeval pani ta tähele, et lugupidamatute silmadega härra tuli sisse koos paari-kolme väga iseteadva daamiga, kes õeskonna lindiga ehitult kesklöövi läksid, härra aga jäi meestesumma hulka. Ta vaatas üha Isidorat ja Isidoragi vaatas teda mõnikord, ainuüksi uudishimu ajel. Tolles härras polnud tõesti midagi meeldivat; ta oli väga häbematu, üsna inetu, üpris tõmmu, neljakümne viie kuni viiekümneaastane. Sellal kui Isidora neid tähelepanekuid tegi, ei jäänud tal ka märkamata, et noorte keigarite hulgast jälgiti visade pilkudega mõnd elegantset ilmikõde ja et viimasedki sageli vaatasid härrasid teeseldud hajameelsusega, millest ta järeldas, et kui kõik need paljud pilgunooled jätaksid ruumi joone, siis sarnaneks kiriku sisemus suure ämblikuvõrguga. Vilets inimkond!

Kui Isidora videvikus väljus, nägi ta ukse juures toda vahtijaisandat. Ta kõneles parajasti Miquisega ja Isidora möödumisel sosistasid nad omavahel. Noor naine kiirendas sammu ja läks koju, kus Relimpio, kes üliagaralt oma ametit pidas, arvas end kohustatud olevat tõsisel ilmel teatama talle kohutavast puudujäägist, mida raamatud näitasid. Deebeti tormiliselt paisuvad arvud ähvardasid hukutada oma

lainetes kreediti hapra laevukese. Oh, kui üürikesed on kõik inimlikud ettevõtmised! See nii suurepäraselt kehtima pandud täpne kord oli tühipaljas suits. Vähe sellest, et raha oli otsas; lisaks oldi veel kõigile võlgu, ja pagar, piimanaine ning poemees käisid neid iga päev oma jõhkrate nõudmistega piinamas.

Don José võttis varustajad heasüdamliku naeratusega vastu, näitas neile arveraamatuid, ilma neid avamata, ja ütles: «Ärge muretsege, härrased, me ootame suuri summasid ja nüüd peavad need varsti tulema.»

Isidora kannatas rängalt selle eluviisi all, sest tema iseloom, tema üllus ei leppinud võlgadega. Palju kulutada, jah, kuid viivitamatult tasuda, see oli tema ideaal. Ta oli jõudnud nii kaugele, et tal puudus kõige hädavajalikum. Tema taskud olid absoluutselt tühjad ja krediiti polnud, see oli lõpuni ammendatud. Mis oleks temast saanud, kui kõiki neid koledusi poleks leevendanud elustav lootusepäike! Võita protsess! Mõte, et võit on ligidal, andis talle jõudu nii paljudele alandustele vastu panna. Iga kord kui volinik talle ütles, et asjaga läheb veel palju aega, valdas teda masendus, peaaegu meeleheide. Kodus viitis ta aega pojaga, mõtles jälle, nagu korduvalt varemgi, sellele, et peaks tööle hakkama... aga mis alal? Varsti jõudis ta otsusele, et see on võimatu; uksekell helises, teatades võlausaldajate tulekust, kes astusid sisse, vihased nagu lõukoerad; rahutuse ja häbi piinadele järgnesid tunnid ja terved ööd täis kurbust ning masendust. Saabus uus päev ja koos sellega endine kitsikus, puudus, viletsus.

Ei tea, kuidas vahtijaisand Isidoraga jutu peale sai, aga kindel on see, et ta sai. Tuli välja, et härra teadis õnnetu noore naise endist elu ja kogu tema lugu ning esines inimsoo heategijana, abitute orbude kaitsjana ja toetajana. Ta oli nii rikas!... Aga nii ebameeldiv!...

Vaene don José! Nüüd oled sa tõesti kõige õnnetum inimene maailmas. Mitte ainult et sult võeti sinu lugupeetavad raamatud, vaid lisaks visati sind majast välja ja keelati selge sõnaga ristitütre majja tagasi tulla. Ennenägematu julmus! On inimesi, kes näivad metsalistena... José, sa oled märter.

22. peatükk

«A VÕI B . . . EDASI!»

1

Senikaua kui Isidora majas kestsid küllus ja mõnusused, elas Mariano tegevuseta noorsandi elu, kellele õppimine oli vastumeelt, töö raske, keda veetlevad ainult meelelahutused ja mäng. Tema varajane kalduvus meelelistele lõbudele andis tunnistust tema vaimuelu kehvusest. Näis, nagu oleks loodus tahtnud luua selles õnnetus õe-vennapaaris kaks vastandlikku haiglase vaimuga eksemplari; sest kui õde elas meeletus püüdluses kõige üleva ja kõrge poole, ehitades — nagu ütleb püha Augustinus — oma pesa taevatähtede keskele, kaldus vend vaistuliselt kõige poole, mis oli jäme ja madal. Ta tundis erilist mõnu kasimatusest ja võttis kahtlusväärse kergusega omaks kõik rumalad ning toored sõnad, et neid siis jõhkra kakukulli kombel jultunult kasutada. Isidora mõistis peagi, et tema vennast ei saa iialgi kombekat inimest ja et päikese all pole veel loodud kooli, mis suudaks teda lihvida. Ja kui Isidoral oli algul venna üle võimu, mille talle andis armastus, siis hiljem Mariano armastus lahtus, ühes armastusega kadus lugupidamine ja nüüd polnud õel enam võimalik pidurdada poisi ohjeldamatut hulkurluse kalduvust ja tema vastikust õppimise vastu. Mõnda aega võidelnud, hakkas venna toorest ja hirmsast keelepruugist kohutatud Isidora venda kartma. Seal, kus kõlab siivutu keel, võivad valitseda ainult halvad teod ja inetud mõtted. Ega seal, kus krooksuvad konnad, või ju olla muud kui porilompe ja mülkaid!

Kui Patt oli paranenud Getafe noorelt härjalt saadud haavadest, võttis Isidora julguse kokku, tegi vennale kõva peapesu ja ütles talle selge sõnaga, et ta ei saa edaspidi enam mitte cuartotki, kui ta pole seda ise teeninud. Lepiti kokku, et poiss õpib mõne ameti; aga isegi selles erilises olukorras

osutusid Isidora aristokraatlikud ihad tema vihast tugevamaks, sest ta ei nõustunud sellega, et vend hakkaks kingsepaks, müürsepaks, lukksepaks, rätsepaks või veel vähem juuksuriks; ja mõtiskledes selle üle, missugune elukutse talle valida, jõudis ta otsusele, et vennast peab saama graveerija, see tähendab, et ta hakkab tegema neid ilusaid gravüüre, mis kaunistavad illustreeritud väljaandeid, ja muuseumide piltide suurepäraseid reproduktsioone . . . Selleks et käsitööd võiks pidada õilsaks, peab tal ilmtingimata olema vähemasti näilist sugulust kunstiga.

Otsides siin ja seal, ei leidnud nad muud kui litograafiatöökodasid. Miquis püüdis asjale agaralt kaasa aidata ja rääkis Matías Alonso naisevenna Juan Bouga, kes oli hiljuti töökoja avanud ja paistis silma valjusega oma sellide vastu. Bou nõustus Marianot õpilaseks võtma ja talle räägiti poisi halbadest kalduvustest, et ta hästi karm oleks ja temast kui võimalik osava ning usina töömehe teeks.

Pealt neljakümnene Juan Bou oli turske, atleetlik barselonlane, kellele oli omane küllastamatu tööhimu ning tohutu ettevõtlikkus, mille poolest kataloonlased silma paistavad; ta oli — tema oma väljenduse järgi — terve nagu härg, lõbusa iseloomuga ja rohmaka kõnega. Tema nägu oli peitunud suurde, musta ja sassis habemesse ning nende karmide karvade pahmaku seest paistsid kaks erinevat silma: üks väga elav, kogu aeg kergelt pöörlev, ja teine liikumatu ning tuhm; madalamal oli otsekui juhuslikult kohale sattunud kükloobinina; kõrgemal ebatasane otsaesine, mis näis vajavat paari meislilööki, et muutuda teiste inimlaupade sarnaseks; lisaks oli tal parema kulmu kohal arm, «ühe kuuli suudluse» tagajärg, nagu ta tavatses öelda . . .

Teda võis pidada meremeheks, kes oli karastatud lugematuis võitlustes lainetega, ja samuti legendide röövliks. Tema käte küljes olid kaks punti tugevaid sõrmi, millega ta töötas; ja kindlasti poleks keegi neid tohutuid kämblaid nähes uskunud, et nad nii peenelt joonistada oskavad. Oma rohmaka ehituse tõttu näisid nad kohasemad suurpurje soodiga või kiviraiuja kangiga ümber käima. Ta hingas nagu sepalõõts ja tal oli alati köha, nii tugev ja lämmatav köha, et selle hoog pani iga kord ta pea nookuma ja ajas ta näost punaseks, nii et paistis, nagu peaks ta lõhkema, ja seejuures liikus pöörlev silm pealuust välja, kustunu aga peitis end sügavale silmakoopa põhja.

Tal oli kaht laadi fanatismi: tööfanatism, sest ta ei suutnud tegevuseta olla, ja poliitiline fanatism. Ta fantaseeris rahva õigustest, rahva eelistest, rahva leivast, rajades sõnale «rahvas!» terve rea teooriaid, üks kummalisem kui teine. Tõtt-öelda polnud need tema teooriad. Üks terve põlvkond oli end nendega uimastanud, pidades neid pühitsetud leivaks. Kuid Juan Bou harimatu vaim oli neid veel sublimeerinud, muutes nad toore egoismi vormeliks. Tema arvates polnud paljudel ühiskondliku organismi tähtsail liikmetel õigust saada arvatud nende hulka, keda määratleti üleva ja lunastava sõnaga rahvas. Meie, kelle käed pole rakus, ei olnud rahvas; teie, kinnisvaraomanikud, advokaadid, ärimehed, polnud samuti rahvas. Igast eksklusiivsest ideest sünnib mingi türannia ja tollest türanniast sündis Tööline-Päike Juan Bou, kes ütles: «Rahvas olen mina.»

Barcelonas oli tal korda läinud asutada hea litograafiatöökoda. Kuid tema säästud ja töökodagi langesid kergemeelse naise ohvriks, kellega ta vist küll vanakurja ahvatlusel oli abiellunud. Ka tema naine polnud rahvas; ta oli üks rahva vereimejaid, nagu olete teie, kes te seda loete. Kuidas küll Juan Boul oli tulnud pähe abielluda maksukoguja tütrega! Mis muud võis sündida säärasest vampiirist kui pillaja, tujukas, kergemeelne naisolend? Lõpuks jäi Juan leseks, ja et taastada oma väike varandus, hakkas uuesti tööle. Ent 68. aasta vapustuse mõjul võttis töölise hing tuld; endine vaikne ja tagasihoidlik mees muutus raevukaks ning lobisejaks, ta arvas, et maailm pöördub pahupidi ja ühiskond muudab oma alatisi koostisosi; ta nägi igavest sammast seismas, kerge kapiteel maha toetatud ja raske alus õhus; ta kujutles, et nüüdsest alates hakatakse käima pea peal ja mõtlema jalgadega; ja neist ideedest kaasa kistuna võttis ta osa kõigist vastuhakkudest, tegi kaasa kõigis ülestõusudes, teda pagendati, jälitati, tal tuli viibida vangikongis ja mõnda aega elada väga vaevarikast ning viletsat elu.

Kui ta poliitilistest sündmustest rahu sai, asus ta Madriidi, kus elas tema õde, kes oli abielus Aransise lossi uksehoidjaga. Aga enne kui ta oleks saanud tööle hakata, kiskusid uued sündmused teda taas seiklustesse; ta jäi haigeks, pidi loobuma poliitilisest võitlusest ja 73. aasta oktoobris oli lõplikult Madriidi elama asunud, ent polnud paranenud oma lunastuse ebausust.

Kuuldes teda oma vägitegudest jutustavat, pidi arvama, et ta tuleks pühakuks kuulutada. Ta polnud mitte ainult apostel, vaid ta oli märter. Famal polnud küllalt pasunaid ega fagotte, et kanda kõikjale teadet tema tagakiusamistest. Liberaalide erakonna kuulsused polnud midagi teinud . . .

See oli farss, selge farss! Tema oli kõik teinud ja mitte mingid pidurid ei ohjeldanud tema suurt edevust, kui ta valitsemisplaane esitama hakkas. Kõike ta teadis. Kõik asjad ja inimesed olid talle tuttavad ja kõike korraldas ta hõlpsasti. Tema menetlustel oli lihtsuse võlu. Esimene asi oli võtta kinni mõni tosin meest ja riputada nad Puerta del Soli laternapostide külge. Siis tulid dekreedid, kõik puha ühesainsa artikliga. Tema juba teadis, mis tuli teha inimesel, kes oli nii palju lugenud, kes oli jalaraudu ja ahelaid kandnud ning keda oli ühest vangikongist teise veetud! . . . Nii nagu sõdur näitab oma haavu, näitas tema käeraudade jälgi oma kätel . . . Ta oli rotte söönud! Mis muid õigustusi oli tal veel vaja, et valitseda maailma?

Tema esimesed tööaastad Madriidis olid väga edukad ja ta teenis üsna palju raha. Tol ajal valitses tööstuses teatav elavnemine ja hakkas maad võtma arusaam, et kaupadele tuleb anda meeldiv välimus, mis rõõmustaks ostja silma. Bou tegi palju tuhandeid etikette veinikauplustele, reklaamlehekesi, mitmevärvilisi plakateid ja tavalisi kivitrükipilte tikutooside jaoks. Tal oli tohutult ettevõtlikkust! Temal esimesena tuli mõte valmistada suures ulatuses ääriseid, millega perenaised köögis nõuderiiuleid kaunistavad. Enne teda polnud keegi teinud järgnevat arvestust: Madriidis on 92 188 korterit, see tähendab 92 188 kööki või teiste sõnadega 92 188 köögiperenaist. Kui me oletame, et 70 000 neist panevad uue äärispaberi kas või üksainus kord kuus, ja arvestame ainult kolm riba, siis teeb see välja 210 000 riba, hinnaga 1 cuarto tükk. 1000 ribast koosnev pakk maksab kolm duurot. 210 pakki teevad niisiis välja 630 duurot kuus. Ta tegi katset, ja varsti müüsid kõik Madriidi nõudekauplused ehispaberit, mis endisaegsega võrreldes oli ülimalt elegantne, sest sellel oli kujutatud *maja*'sid, toreerosid ja rahvalikke tüüpe.

Juan Bou ainuke pahe, kui seda võib paheks nimetada, oli loteriikirg. Ei toimunud ühtki loosimist, millest ta poleks paari kümnendikpiletiga osa võtnud. Tema nägi selles rahvuslikus mängus sotsialistliku administratsiooni pettevormi. Tal oli väga halb loosiõnn, kuid ta ei heitnud meelt ja oskas alati valida kõige ilusama numbriga pileteid. Siiski oli tema ainukeseks sissetulekuks jäänud see, mida andis talle töö. Ja nii oli ta, sedamööda kuidas edenes äri äärispaberitega, viinud oma ettevõtte Juanelo tänavasse, kus tal oli suur, ehkki ebamugav töökoda. Ta ostis veel mõned suured litokivid, ilusa Juniot' masina, giljotiinkäärid, glasuurkivi, häid värve, desoksüdeerimisaparaadid ja muud. Tema ettevõtlikkus ei vaibunud. Taibanud, et natuke trükkimistööd oleks üsna kenaks abiks litograafiale, hankis ta tähekastid ja masinad ning varustas oma ettevõtte kõigega, mis vaja, et lasta välja pimedatelaulukesi ja halleluujapilte.[1] Vastavaid plaate ja joonistusi oli tohutul hulgal ja neid anti talle võileivahinnaga. Ta pani sellegi äri suurelt ja laialt käima ja pimedad võisid nüüd osta lauludepaki muinasjutuliselt odava hinna eest. Nõudekauplused, pudi-padipoed ja rändkaubitsejad varustasid end vähese raha eest vanaaegsesse repertuaari kuuluvate halleluujatega ja ka teiste, uuematega, kus olid kujutatud prantsuse või hispaania, mauri või ristisõdurid.

Ettevõte — tõeline labürint — koosnes nagu eri osadest, mis olid liitunud üksteisele vähehaaval, nii nagu laienemisvajadus nõudis. Pimedatelaulude ja halleluujate trükkimiseks määratud ruum asus kõige viletsamas ja pimedamas osas. Seal oli kõik vana, primitiivne ja hallitusega kaetud. Masin kolises nagu maisilüdija, vahel oigas ta nagu haavatu ja tõmbles nagu langetõbine. Et teda oli kuus aastat kasutatud ühe punase ajalehe trükkimiseks, siis püsis temas mingi jääk, mingi pära sellest sõnadepalavikust, mis nii kaua aega oli tema võllidest ja trumlitest läbi käinud. Kastid, kus tinatükikestena lebas inimsõna kaos, olid logisevad, tolmused ja higistasid värvi. Nende abil oli koostatud salajasi kirjutisi ja nad säilitasid oma ilmes sünget salakavalust, mis sepistab oma tegusid pimeduses. Kohutav giljotiin, mille tohutu nuga võis niisama hästi lõigata suitsupaberiraamatukest kui inimpead, võttis enda alla kõige pimedama nurga selles räpases ruumis, mis näis pigem keldrina või kolikambrina kui trükikojana, selle kunsti kojana, mis oli jumaluse ülev tööriist, saatuse asetäitja maa peal. Kõiki neid töötarbeid nähes oleks võinud arvata, et see kunst oli siia vangistatud lunastamaks süütegusid, mis ta halbadesse kätesse sattunult oli võinud mõnikord toime panna.

2

Sellesse Gutenbergi süngesse vanglasse oli Mariano pandud ametit õppima. Esiteks oli Juan Bou lasknud tal kopeerida autograafiavärviga kergeid joonistusi, kuid poiss oli

---

[1] *Halleluuja* (hisp. k. *aleluya*) — algselt vaga sisuga ilupildid ühes vastava tekstiga.

ilmutanud selleks nii vähe annet, et peremees oli pannud ta trükitööle ja käskinud ladumise selgeks õppida. Tema esialgse kohmakuse, samuti tema hooletuse ja inetute vastuste eest karistas õpetaja — rihma abiks võttes — nii karmilt, et poiss tema ees varsti hirmu tundma hakkas, ühes hirmuga tuli lugupidamine ja teatav veendumus, et sõnakuulmine ja töö on talle praegusel hetkel kasulikumad kui laiskus ja halbus. Lühikese ajaga omandas ta mõninga osavuse, kusjuures tal olid abiks üks vana laduja, juba pooleldi invaliid, ja üks üpris nutikas poiss, keda me mõne aasta eest tundma õppisime kui Mariano semut, kes kandis Keku nime. See poiss teenis neli reaali ja Mariano ainult kaks; kuid see ausalt teenitud raha lisas igal nädalal tema hinge ivakese õigustatud uhkust, millele võis aja jooksul rajaneda tal praegu puuduv väärikus.

Karmid karistused ja istuv, üksluine töö napi valgusega süngevõitu ruumis tegid Mariano sõnaahtraks ning endassesuletuks, ta jume kahvatus ja keha kõhnus. Nelja kuu pärast ladus ta juba ise, kui mitte kergesti, siis igatahes täpselt, halleluujapiltide tekste, mida oli muinasjutulisel arvul. Ta teadis neid kõiki peast ja tal tarvitses ainult näha rohmakat vinjetti, et kohe ära arvata ja laduda vajalikud värsipaarid. Tema ja ta kaaslane Keku vuristasid iga silmapilk neid värsikesi, kohaldades neid ükskõik missugusele hetkelisele mõttele või sündmusele. Kui sobis, tõid nad välja mõne kena tsitaadi «Kõhna inimese elust», näiteks:

Näha teda aluspesus,
naerma ajas, härrased,

või siis don Espadóni elust:

Päeva läbi muudkui tantsib,
oma daami kallistab.

Teatud psühholoogilise protsessi toimel, mis seob haigutust kunstiga, hakkasid poisid igavusest neile värsipaaridele viise looma. Kui Keku laulis «Suure Reede protsessioonist» värsikesi:

Palju lapsi tuleb,
põlev küünal käes,

vastas Patt talle:

Lastekodu omad
siivsalt kõige ees.

Samuti teadsid nad viimaste üksikasjadeni peast laule kakukullidest, vägitükkidest, röövimistest ja tapmistest, samuti võllalugusid.

Kui Mariano hakkas teenima kolm reaali, tahtis Juan Bou tema edusamme arvestades tema vastu õiglane olla ja võttis tema pretensioone kuulda. Poiss vihkas ladumistööd. Ta oleks tahtnud töötada litograafia alal; aga et tal joonistamiseks puudusid võimed ning püsivus, siis tahtis ta trükimasinal töötada. Ta hakkas esialgu abistama trükipressi- ja masinameistrit ning varsti nägi Bou ära, et Mariano oli hästi valinud. Ta õppis osavasti käsitsema hapet ja rasva ning oskas ka täpselt paberit masinasse kinnitada. Masin meeldis Patule nii väga, et poiss alati kui vähegi võimalik tema läheduses viibis, jälgides tema korrapärast liikumist. Vaadates, kuidas masin agaralt töötas, nii et tema hammastelt ja liigesekohtadelt eraldus musta rasvast higi, tundis poiss, et sama liikumisuim haaras tedagi, ja hetketi näis talle, et ka tema koosneb rauatükikestest, mis mehhaanika vältimatu täpsusega oma ülesannet täidavad.

Hoolimata oma poliitilisest räuskamisest ja oma metsikust väljanägemisest, oli Juan Bou, see *ursus spelaeus*[1], iseenesest üks õnnetu olevus, üks heasüdamlik, lihtsameelne hing. Tal oli õrn, helde ja tundlik süda, ning kus ta iganes mõnd õnnetust nägi, ei saanud ta teisiti, kui pidi püüdma seda leevendada. Pahane või ärritatud olles rääkis ta lühidalt, järsult ja isegi toorelt, niipea aga kui tuju jälle hea oli, voolas ta kõne sulavalt, täis sõnaohtrat hooplemist. Ta rääkis poistega sõbralikult, kord esitades neile ahvatleval viisil oma poliitilisi tarkusi, kord jutustades dramaatilisi seiku oma märtriloost.

Kui Mariano oli kuus kuud õpipoiss olnud ja teenis kuus reaali, oli imelikul kombel just tema see, kellele Juan Bou oma sellidest kõige rohkem sümpatiseeris. Kas oli nende vahel suur sarnasus või absoluutne erinevus? Seda ei tea õieti. Ka pole teada, kumb neist kahest asjaolust sümpaatiat esile kutsub. Kuid kindel on see, et ka Mariano oli hoopleja ja et kuus kuud kestnud läbikäimises Bouga oli temale edasi kandunud Rahvaks kutsutava olendi jumaldamine. Mis puutub vereimejaisse, kes «imevad töölise verd», ja mis puutub kõigisse neisse, kelle kätel pole sarvestunud nahka, siis arvas Mariano vihkavat neid niisama nagu tema õpetaja, tegelikult aga kadestas ta neid, sest kadedus tavatseb kasutada vihkamise maski.

---

[1] Koopakaru (lad. k.).

Oma südamepõhjas oleks Patt tahtnud samuti olla vereimeja ja imeda rahvast välja kõik mis iganes võimalik, jättes järele ainult luud; temas põles kirglik soov võida rahuldada kõiki inimese meelelisi ihasid ja tunge ning saada oma käsutusse palju raha, tulgu see kust tahes. Sellepoolest erines ta põhjalikult oma õpetajast, kes üliväga armastas tööd. Bou ei tahtnud ei uhkeid riideid ega toredust, ei ihaldanud kulukaid pahesid ega losse; ta tahtis ainult seda, et me kõik oleksime rahvas; et sellel, kel on suu, oleks käes tööriist; et poleks muud kui töökojad ja et suletaks lõbustuskohad; et kaotataks rendised ja et poleks muud kui töötasu; et kellelgi poleks muud omandit peale lusika, millega ta sööks üldrahvalikku suppi.

Samas ruumis, kus seisis masin, oli ka Bou töölaud ja sellel kivi, millele ta joonistas. Kivi asetses keerleval puuketal, mille mehhanismi abil Bou teda pöörlema pani, nagu oleks see paber. Veidi eemal võis näha käsipressi, millega tehti tõmmiseid ja koopiaid. Trükkijana töötas noormees, kes kangesti armastas lobiseda, ta aina rääkis ja rääkis ilma igasuguse põhjuse ja vajaduseta, nii et jutt voolas temast, nagu õhk voolab välja auklikust lõõtsast. See oli lodev intellekt. Mariano sõnaahtruses aga oli teatavat mõttekat jõhkrust.

«Mis te siin räägite, poisid?» küsis äkki Juan Bou, kes oli tol päeval üliheas meeleolus, sest et oli ühe vana arve järgi raha kätte saanud.

«Tema,» vastas trükkija tagasihoidlikkusega, mida talle sisendas tema piiratus, kui ta pidi seda meistri tarkuse ees nähtavale seadma, «tema ütleb, et ta tuleval aastal enam ei tööta.»

«Selle üle otsustab rihm,» sõnas Bou naeratades ja ilma silmi kivilt tõstmata. «Ja mida sa siis sööma hakkad, kui sa tööd ei tee? . . . Mulle paistab, et sa kuulud vereimejate klassi. Ja ma olen justkui midagi kuulnud. Ma ei tea, kes mulle ütles, et sa nagu oled suurest soost või ei ole suurest soost . . .»

«Tema ütleb,» jätkas trükkija, tundes heameelt selle üle, et peremees mõtles samuti nagu tema, «et kui tema õde võidab protsessi, siis saab temast härrasmees.»

«Protsessi? . . . Kas teate, mis mina teeksin, et kõik protsessid oleksid ühe korraga võidetud?» ütles Bou, rõõmustades toime üle, mida tema toredad mõtted avaldasid mõlemale poisile. «Mina laseksin kõigile arhiividele tule otsa panna, niihästi kohtukantseleile A kui kohtukantseleile B.

Lühidalt: ma ei jätaks alles ühtki paberit. Inimkond ei vaja pabereid. See kõik tuleb likvideerida . . . Saate aru? Tuleb ütelda: «Siiamaani oleme jõudnud» . . . ja edasi! Ma ütleksin kohtunikele, kirjutajaile, kohtuteenritele, ametnikele ja muule rämpsule: «Te tahate süüa? Noh, siin on teil kirka, ader, meisel või mis teile kõige rohkem meeldib. Aga paberitega siin süüa ei saa, härrased . . .» Ah et nad ei taha või? Noh, siis läki tindijärve äärde ja sinna ma nad uputan . . . ja edasi!»

«Tema ütleb,» jätkas trükkija, kes kangesti tahtis oma kaaslase narrusi peremehele ette kanda, «et kõik pole võrdsed, et tema on juba vaesusest tüdinud.»

«Kes on auväärne, see pole iialgi vaene, ja kõige suuremat au teeb inimesele töö,» väitis Juan Bou, ajades end sirgu, nii et sai nähtavaks tema keerlev silm, mis kiirgas heledat sära nagu leekiv tulevärgiratas. «Vaene! Mida see peab tähendama? See on lihtsalt rumalus, väljamõeldis, mis on suurte põhimõtetega vastuolus. Kas sinu vajadused on rahuldatud? Jah. On sul nälg? Ei. On sul riided seljas? Jah. Noh, siis sa oled niisama rikas kui hertsog A või krahv B ehk võib-olla rikkamgi.»

Ja see lihtne, lühisõnaline ning kujukas väljendusviis, mis lubas võrrelda teda isegi Marcus Aureliusega, andis järkjärgult aset teisele, rõhutatumale, tarmukamale, ehkki mitte mõjuvamale.

«Kõik muu,» ütles ta, «on ülearune, on luksus, on tööliste ekspluateerimine, toitumine tema pühast higist, vaese mehe pisaratega kokkukuhjatud peenete roogade söömine. Vaadake kogu seda isandate ja logelejate karja siin ümberringi. Millest nad elavad? Meie tööst. Nemad ei hari maad, nemad ei võta tööriista kätte, nemad ei tee muud kui jalutavad, söövad hästi, käivad teatris ja loevad raamatuid, täis igasugu narrusi . . . Võrdluseks ütleme, et meie oleme need mesilased, kes teevad mett, nemad on leskmesilased, kes mee ära söövad. Meile jätavad nad ainult jäänused, viskavad meile tüki leiba nagu koertele . . . Aga küll kõik saab kunagi korda, logardid, kõik saab korda; tuleb aeg ja me õiendame arved, jah, klaarime suure arve, peame inimkonna viimse kohtupäeva. Oo, lurjused, ka meil on oma Joosavati org. Seal me ootame teid. Seal oleme platsis. Niisuguse välkese pliiatsijupiga ja suitsupaberi lehekesega, millest on küllalt suure bilansi tegemiseks. See on kerge arvetegemine, sest et see on viimne . . . ja edasi!»

Mariano ja tema kaaslane kuulasid võlutult.

«Tema ütleb,» jätkas trükkija, kes ei väsinud peale kaebamast, «et loodab varsti pääseda töökitlist.»

«Arutame õige seda asja,» sõnas peremees uuesti oma töö juurde asudes, «seleta meile, mida sa mõtled . . . Mille poole püüad? Mida tahad?»

«Mina?» kostis Mariano kohutava lakoonilisusega. «Ma tahan, et mul oleks raha.»

«Oleks raha! Raha on valem, on vahetusabinõu,» seletas Juan Bou olümposliku enesekindlusega. «Ja kui kord tuleb päev, mil pole enam raha, mil raha enam midagi ei tähenda, sest et asju, õigemini öeldud, teenuseid, teenust A ja teenust B vahetatakse otse, ilma vajaduseta selle vahetalitaja järele?»

«Looda sa seda,» ütles trükkija tasakesi oma kaaslasele.

«Jah, raha kaotatakse, sest seda kasutatakse ainult ebasündsaiks äritehinguiks. Kui raha kaob, kaovad ka vargad . . . ja edasi!»

Mõlemad kuulajad ajasid suu pärani.

«Aga ega raha,» söandas öelda Mariano, «kaotata veel täna-homme.»

«Kes teab . . . Asjad on halvad. Räägitakse, et midagi on liikumas. Mulle kirjutatakse Barcelonast, et seal töötatakse . . .»

«Raha ei kaotata ära,» kinnitas Patt, vaieldes visalt õpetaja ümberlükkamatu tarkuse vastu.

«Kaotatakse küll!»

«Aga mina tahan rikas olla.»

«Rikas olla! Ja mis asi see rikkus on, lollpea? See on leppeline asi, tobu. On olemas mõningaid kelme, kes söövad seda, mis pole nende oma, seda, mis on kõikide oma, kõigi ühine omand, ja see tuleb tore päev, tõesti tore päev, kui neile öeldakse: «Noh, nüüd on küllalt kaua emarinda imetud . . .» Meie ütleme: «Kuulge, härra hertsog see ja see, kust te saite need põllud A ja karjamaad B? Härra pankur nii-ja-niisugune, kust te saite need miljonid A ja B, mis teil pangas on?» — «No kuulge,» ütlevad nemad, «mina . . .» — «Te olete viimased peakelmid, hamstrid, et mitte rohkem öelda . . .» Nii et sa näed juba . . . Siis pole ei raha, ei panku ega börsi; pole muud kui vastastikused teenused, võta ja anna. Minul läheb näiteks vaja sinki, toiduainet A või toiduainet B, ma lähen poodi ja tuleb välja, et poemees vajab etikette, reklaamlehekesi. Nii käib asi vastastikku. Rätsep teeb pükse kingsepale, kingsepp teeb kingi rätsepale. See on ülilihtne organism, lollpead. Teie pole seda asja uurinud, selle heaks töötanud, teie pole vangikongides istunud, pole jäledaid rotte söönud . . . Tegemist on organismiga. Kas teate, mis on organism?»

Mõlemad vaikisid. Nad arvasid, et jutt on väntorelist[1], kuid ei julgenud seda ütelda.

«Ta ütleb ka,» lisas pealekaebaja, suutmata naeru hoida, «et ta tahab saada kuulsaks.»

«Kuulsaks! Vaata aga vaata,» hüüdis Juan Bou rõõmsalt, nähes ette triumfi, mis tema kõnekunstile pidi osaks saama. «Nii et kuulsaks ja nii edasi . . . ühesõnaga, suureks meheks? Oh sind tobukest! Ja mida mõtled sa kuulsuse all? Kas sõjameeste ja väejuhtide oma või nende narride oma, keda kutsutakse luuletajaiks, paberimäärijaiks . . . Ühed on inimsoo timukad: nad pole teinud muud kui tapnud inimesi. Teised on inimkonda petnud ja eksiteele juhtinud, jutustades loendamatuid valesid ja pettelugusid. Võtame ühe või teise sõjamehe, luuletaja A või proosakirjaniku B. Mis nad on teinud rahva heaks? Mitte kui midagi. Ka nende kuulsus lõpeb, sest ajalugu kaotatakse. Tehakse hoopis uus ajalugu, milles esinevad ainult need, kes on välja mõelnud mõne masina või täiustanud tööriista A või B. Nendele, jah, nendele püstitatakse raidkujusid.»

«Ja kes . . . kes need kujud teeb?» küsis Mariano, ilmutades terast mõtlemisvõimet.

«Noh,» ütles Bou, kogudes end pärast hetkelist hämmeldust, «eks kujurid. Saab olema kujureid, kes teevad kuulsate tööliste, isamaa isade kujusid, ja neile tasutakse toiduainetega, tööjõuga . . . Paistab, et sa oled rumal . . . Noh, kui sa tahad saada kuulsaks sellega, et leiutad õhupallide juhtimisvõimaluse või midagi selletaolist, siis ma ei ütle midagi. See on veel enam-vähem . . . Aga ära kadesta tänapäeva tähtsaid isikuid, neid rahva vereimejaid. Vaata, mis tüübid need on. Prim? Logard. O'Donnell? Kelm. Kõik nad on türannid ja timukad. Olózaga, Castelar, Sagasta, Cánovas. Puha lobisejad kõik. Ja see Prantsusmaa Thiers? Samasugune. Kui läheb lahti suureks puhastuseks, siis sa näed, mis sellest järele jääb . . . Ei, ei, pole midagi teha, püüa aga see amet hoolega selgeks õppida ja võib olla, et saad kuulsaks. Sa tead ju: süüa ja kehakatet saad oma tööga. Anna ja võta . . . ja edasi . . .»

«Aga tema ütleb, et tahab saada kuulsaks, kas või mõne metsiku teoga.»

---

[1] Hispaania keeles *organillo*.

«Või nii, sa tahad kõmu tekitada! Oh sind tobukest! Aga egas midagi, lase käia. Juhusest sul puudu ei tule, kui kostab hüüd «Maha türannia!», siis tee mis vaja. Võta midagi ette, olgu see või metsikus, nagu sa ütled. Võib-olla pole ta seda. Täna peetakse metsikuseks seda, mida homme võib-olla hinnatakse suurteoks. Ega midagi, poiss, lase käia . . . edasi, ikka edasi . . .»

Ta jätkas samas vaimus ja arendas oma mõtet nii rohkete julgete otsustuste saatel, et poisid kuulasid teda nagu mõnd prohvetit.

«Mina tahan ikkagi raha,» ütles Mariano jälle karmilt ja lühidalt.

«Aa, nüüd sa ei taha enam kuulsust, vaid raha. Kuulus Herostratos polnud niisugune nagu sina.»

«Kes?»

«Mees, kes pani tule otsa mingile templile . . .» ütles Bou eruditsioonist pakatades, «ma ei tea, oli see Babülonis, Veneetsias või kuskil mujal.»

«Ja sai raha?»

«Jälle raha.»

«Rahaga saab kõike.»

«Ja sina tahad kõike saada: kõike nautida ja kasutada, niisama nagu igaüks neist kelmidest, nagu vereimeja A või vereimeja B.»

Mariano urises, ilmutades toorel viisil oma palavat soovi olla vereimeja.

«Noh, küllalt lobisetud,» ütles peremees, heites pilgu trükipressile. «Edasi! Tehke mulle otsekohe need äratõmbed valmis.»

Ja järgnes vaikus, mida häiris ainult sõnatu tegevuse müra. Oli kuulda trükipressi oigamist, musta kleepuva valtsi hõõrdumist ja meistri sule kriipimist kivil. Juan Bou, kes oli küll tubli kataloonlane, aga põrgulikult halva kuulmisega, tükeldas hammaste vahel «Marseljeesi», nagu suitsetaja närib tükkideks sigariotsa. Siis tõi ta mõne tooni kuuldavale ja jäi jälle vait, et varsti uuesti alustada. Ta oli nakatunud oma õpilaste kombest laulda halleluujate värsipaare ja nii liimises ta enda teadmata Rouget de Lisle'i muusika saatel värsse, nagu:

Paljud väikesed lapsukesed
inglirõivaid kannavad.

23. peatükk

INTERMEEDIUM KOHVIKUS

Mariano elas mõnda aega seesugust elu, ilma et oleks juhtunud midagi jutustamisväärset. Aga 76. aasta kevadel hakkas ta juba tüdima. Ta ei käinud enam küllalt sagedasti töökojas ja istus tundide kaupa «Lõuna» kohvikus. Kangest tahtmisest oma sissetulekuid suurendada oli ta võtnud omaks veel ühe pahelise harjumuse: oli hakanud hasartmängijaks; ta käis viletsais mängupõrgutes või liitus jõledate mänguringidega, mis töötasid vabas õhus, linnataguste kõrtside uste juures. Tal polnud mängus õnne, ta sattus kergesti segadusse ja kaotas peaaegu alati. Kui ta võitis, lubas ta endale piiritut luksust, nagu käia teatris ja vaadata kõiki etendusi esimesest viimaseni; süüa mõnes kõrtsis lihapalle tomatitega, võtta osa teenijatüdrukute ja õmblejannade tantsuõhtutest, kus ta hoolega kaasa lõi ja mõnegi südame vallutas. Kui võit oli juhtunud eriti suur olema, üüris ta mõne kronu ja sörkis sellega kuni Puerta de Hierroni või tiirutas Madriidi pargis luksustõldade ja uhkete ratsanike ridade vahel. Et see kõrgema klassi meelelahutuste armetu ja ilge paroodia täielik oleks, tavatses temagi olla väikesel viisil võlgu kohvikukelneritele ja sõpradele.

Aga kas ta puudus terve päeva Bou töökojast või oli seal kogu nõutava aja, iialgi ei jätnud ta «Lõuna» kohvikusse minemata. Mõnikord viibis ta seal ainult silmapilgu, mõnikord neli või viis tundi. Ta istus alati üksinda, sinine töökittel seljas ja müts peas, küünarnukid lauale toetatud, kohviklaas ees ja odav sigar suus, ning vahtis juhmi unisusega suitsupilvekesi.

Aga kes on see isand, kes avab kohvikuukse ja heidab pilgu ruumis ringi, justkui kedagi otsides, ning niipea kui Marianot silmab, tuleb tema juurde ja istub tema vastu! Kes see muu võiks olla kui hea don José. Tema ilmest võib selgesti lugeda piina ja kurbust, mida ta läbi elab. Vaadake tema kõhna ja närtsinud nägu, tema silmi, täis leinalist nukrust, vaadake, kui kahvatud ja kortsuvagudes on tema põsed, mis varem võistlesid rooside ja nelkidega. Mis tal viga on? Ta ütleb seda meile. Juba mõnda aega on tema ainukeseks lohutuseks istuda «Lõuna» kohvikus Mariano juurde ja valada tema ees välja oma kaebeid, nagu kunagi kaebasid lamburid; ja nii nagu lambad — luuletajate sõnade järgi — unustasid rohu söömise, et kuulata Saliciode ja Nemorosode laule, nii laskis Mariano kohvil jahtuda, et panna tähele seda, mis don José pajatab.

«Ka täna ei saanud ma teda näha,» ütles ta sel 1876. aasta aprillikuu päeval. «See isand Botín on päris timukas; ta ei luba tal majast välja tulla, ei lase teda palkonile... Tead, ma tahaksin tõesti sellele isand Botínile ühel päeval tõtt näkku öelda... Mina olen sinu õe ristiisa, olen tema teine isa, ja mina pean tema järele valvama... Ja pealegi on ju vaene Riquín nii üksi, küllap ta imestab, et ei saa minuga kogu aeg koos olla, minuga mängida nagu enne!... Sest ma ütlen sulle, Riquín ei armasta kedagi rohkem kui mind; ta armastab mind rohkem kui oma ema. Mis puutub Botínisse, siis teda ei taha ta nähagi.»

Nende sõnade juures paistis don José kurbusest läbi kättemaksurõõm. Riquín ei armastanud teist! Oo, jumalik õndsus!

«Minu õde ise on süüdi,» ütles Mariano. «See isand Botín on elajas. Miks ei viruta õde teda välja, nagu õige oleks? Aga vaadake... kõiksugu asju tuleb ette... Botín on rikas, õde on viletsas olukorras... Kui ta töötaks nagu mina, siis elaks ta, nagu peab. Nii et ühesõnaga, mina enam oma jalga sinna majja ei tõsta, sest kui ma ühekorra läksin, ütles õde, et ärgu ma enam tulgu. Nii et ühesõnaga, see Botín ei taha, et mina või teie või tädi Encarnación seal käiks. Ta ei taha tülitamist. Mina ei lähe, sest oletame, et Botín ja mina saame kokku, räägime ja kuidagimoodi, noh... kõiksugu asju tuleb ette... satume tülli. Ühesõnaga, ma vaatan asjale nii, et mul pole õde.»

«Kui ta vähemasti laseks tal nii palju majast väljas käia, kui ta tahab,» sõnas Relimpio, rüübates ahnelt kohvi, sellal kui teine surus kas või lõualuud puruks, et kõvast sigarist suitsu kätte saada. «Aga kus sa sellega! Ta peab võtma abiks kõiksugu kavalusi, et välja pääseda. Vaeseke elab juba kolm kuud seda elu ja ma ei tea, kuidas ta välja kannatab. Teatrisse minna? Mis sa veel ei taha!... Pühapäeviti laseb Botín tal missal käia, ja see on kõik... Räägitakse, et see isand olevat suur silmakirjateener.»

«Ta on rikas,» väitis Mariano tooniga, milles imestus segunes lugupidamisega ja mida ta alati tarvitas selle mõtte väljendamiseks.

«Ülirikas. Teenib miljoneid. Kui talle voli antaks, neelaks ta Hispaania ära nagu niuhti. Ja tead, mis veel kõige toredam on? Ta on abielus. Vaata, kui ma poleks nii korralik inimene, nagu ma olen, kirjutaksin ma tema prouale anonüümkirja ja räägiksin tema armulugudest ... Aga ei, minul pole selleks südant. Botíni proua on krahvinna või paruness ja mees on krahv- või parun-abikaasa, saad aru? Proua olevat, nagu räägitakse, hea inimene ja toetavat heldesti heategevust. Kuulukse, et ta pidavat varsti hospidali asutama.»

«Riigi ja töötava kehviku vereimejad, kuradi raisad! Nad kulutavad meie vara ... Aga mina, noh, küllap saadakse veel näha, kurat! Ühel ilusal päeval ... kõiksugu asju juhtub ... Maailm teeb pöörde, ja edasi! Siis on otsus meie käes. Nii et, ühesõnaga, raha siia. Kõik jagatagu ära, nagu peab.»

«Ja see, kes ei tee tööd, ei pea ka sööma. Sedasama arvan minagi. Sestsaadik kui don Amadeo lahkus — ja tema oli tõesti väga auväärne inimene! —, on kõik hukas. Tõsi ju on, et sõda lõppes, aga kuidas ta lõppes? Raha abil. Jõle rahvas. Ei ole siin õiget administratsiooni ega peeta riigi arveraamatuid nii, nagu käsib raamatupidamine. Vaata: seni kui ei kaotata seda kommet, et eksministrid saavad kolmkümmend tuhat reaali ... Ma ei saa aru, kuidas nad neid asju ei taipa ... Me ei saa kuidagi oma rahandust korda, ikka on defitsiit. Noh, mis siis muud teha kui lasta lahti need paljud logardeist ametnikud ... Või jälle, et poliitika ... Noh, siis mingu poliitika kus seda ja teist ... Kui nad ainult tahaksid, laseks end kõik hästi korraldada. Lihtsalt sel moel, et röövlid tuleb jätta kõrvale ja panna kohtadele ausad inimesed ... Vaata, see on ju nii kerge. Näed, niiviisi ... kas härra see ja see on aus inimene? Jah on. Tulgu siia. Ja too teine? Ka aus inimene. Tulgu. Noh, ja nii saabki administratsiooni korda. Ma tean, et kelmid tõstavad kisa, aga las kisavad, kuni nad lõhki lähevad.»

Need targad arutlused ei kestnud kaua, varsti heietas don José jälle oma üksluiseid lamburikaebeid. Mitu päeva kordas ta üht ja sedasama ... Ta oli näinud Isidorat vaid ühe hetke. Vaeseke oli viletsamaks jäänud ja kurb ... Ka Riquín polnud õnnelik ... Maikuus lisas ta neile igavaile teemadele uue, mis Mariano ahnusele meeldivam oli.

«Tead,» ütles don José, «et mu poeg Melchor on suure äri käima pannud? Ta ilmus siia möödunud kuul. Muidugi oli see minule täiesti ootamatu. Minu teada pidi ta Havannas olema. Aga ta oli ainult kakskümmend päeva saanud oma ametit pidada, siis oli asevalitseja ta tagandanud ja laevaga emamaale tagasi saatnud ... Poliitilised intriigid ... kadedus ja väiklus.»

«Kõiksugu asju juhtub ...» pomises Mariano, ilmutades teravat pilku. «Küllap don Melchoril olid natuke liiga pikad küüned, nii et ...»

«Tasa, tasa, poiss. Melchor on ausus ise.»

«Jah, aga kõiksugu asju juhtub ... olles seal äkki nii suurte rahade keskel ... nii et ...»

«Aga ei, ei.»

«Ühesõnaga, ta tuli siia tagasi ilma punase krossita.»

«Ei, nii hull see asi pole. Midagi tõi ta ikkagi kaasa ... Aga ma räägin sulle sellest ärist, sellest kohutavalt suurest ärist. See on mingi saladus, mille tema avastas.»

«Saladus! ... Ja ta peab seda ... nagu vaja.»

«Ei, ta annab selle kõigi käsutusse. Ta tegi väikesed prospektid, tead? Ja siis pani lehtedesse kuulutuse, et see, kes tahab seda ärisaladust teada, saatku kakskümmend reaali markides. Hahaa, sa ei või ette kujutada, kui palju marke meile majja tuli! Aga inimesed hakkasid juba tüdima ja nüüd tuleb vähe kirju.»

«Ja saladus? ...»

«Ma ei tea, milles see seisab.»

«Ja kui ... kõiksugu asju juhtub ... välja tuleb, et seda saladust polegi? ...»

«Ma ei tea ... Sestsaadik kui ta üüris selle maja Abadese tänaval, kus me elame, tegeleb ta muuga. Ta kirjutab artikleid ajalehtedele. Ta annab pihta raudteekompaniidele ja teistele suurtele ettevõtetele, ja kui sa näeksid, kui toredasti ta nad läbi võtab. Ta teeb nad lihtsalt maatasa. Mina ütlen talle, et kui ta juba kirjutab, siis kirjutagu kasulikest asjadest, näiteks sellest, et inglased peavad meile Gibraltari tagasi andma. Selles asjas usun ma tõesti, et kui seda ühtelugu korratakse, siis lõpuks saavutamegi selle. Ja kui mitte, siis tulgu sõda, sõda inglastega. Ah, eks me ajanud ju selle Callao asja joonde? See oli ometi suur ettevõte. Ma räägin sulle sellest, sest tean seda nii hästi, nagu oleksin seda oma silmaga näinud.»

Kuid Mariano ei hoolinud sellest huvitavast ajaloopeatükist. Epopöa kahekümnest reaalist markides köitis palju rohkem tema vaimu, suigutades teda iharaisse unelmaisse ja kombinatsioonidesse rikkusest ning naudinguist.

Mõni päev hiljem oli Mariano see, kes tõi teateid don José pojast.

«Eile,» ütles ta, «rääkis don Melchor üle kahe tunni Juan Bouga. Ta on välja mõtelnud mingi asjadeloterii vaestele. Ta on ühenduses teiste härradega ja tal on valitsuse luba, nagu peab. Sa tuline kurat, kus on alles kena äri! Juan Bou teeb piletid ja saab ärist osa.»

«No kuule, ma tean ju seda kõike, sest raamatupidamine jääb minu ülesandeks. See on humaanne ettevõte. Edaspidi pole enam vaeseid tänavail . . . Aga et endise juurde tagasi tulla, Mariano, ütlen sulle, et nägin teda eile missal. Pärastlõunal läksin last jalutama viima. Ah, sa vist ei teagi, et protsessiasi läheb hästi. Oi poiss, kui sa veel lõpuks . . .»

Mariano ringutas, ja kui oli oma jäsemeid hästi sirutanud, põrutas rusikaga lauale, sõnades:

«Neetud olgu piibel!»

Isidora, kes elas Huertase tänaval, tuli sageli palkonile, ja kui ta nägi oma ristiisa edasi-tagasi jalutamas ning aegajalt vargsi pilku kolmandale korrusele heitmas, tundis piina ja haledust. Mõnikord andis ta vanamehele märku, et ta sisse tuleks, teinekord, et ta ei tuleks, ja don José kuuletus alandlikult. Kord kutsus Isidora teda lahke viipega tuast, kergitades kardinat ja läbi akna paistis tema ilus nägu. Relimpio läks üles.

Kuidas ta süda põksus! Ta astus sisse, haaras lapse kätele, suudles teda loendamatuid kordi laubale ja kiharaile ning läks siis, laps süles, saali. Isidora kandis sinist, üpris elegantset hommikumantlit. Ta lõpetas parajasti kammimist ja ta pea nägi imeilus välja. Ükski, kes teda nägi ja ei teadnud, kes ta on, poleks võinud kahelda, et ta kuulub kõige kõrgemasse ühiskonnakihti. Pilgus, millega don José teda vaatas, oli rohkem kui armastus, selles oli jumaldav, fanaatiline aukartus — nii vaatab metslane fetišit —, ja vähe puudus, et ta poleks tema ette põlvili langenud.

«Sa oled, sa oled . . .» ütles vanamees meeleliigutuses, «nagu jumalanna . . . Sa võid hertsoginnadele eeskujuks olla . . . Riquín, mu poeg, mu kallike, suudle mind veel . . . Olgu õnnistatud su ema!»

Ka Isidoral oli väga hea meel oma ristiisa näha, kuid üks ülipakiline asi lahutas nad varsti.

«Kas see jõhkard ei tule täna?» küsis Relimpio.

«Ei. Tal on kõne saadikutekojas.»

«Nii et ma võin olla siin kuni õhtuni?»

«Ei, sest et mul on tegemist, ma pean välja minema . . .»

Don José tegi hirmus kurva näo! Tema silmis tuhmus sära, nagu kustub leek tühjaks jäänud lambis pühakupildi ees.

«Mul on tegemist,» ütles Isidora üht kirja välja võttes. «Ja teie olete nii lahke ning viite praegu kohe selle kirja Joaquínile.»

Don José ohkas raskelt. Ta tegi kõige kurvema ja piinatuma näo, mida võib ette kujutada, nagu inimene, keda sunnitakse jooma äädikat.

«Sa ei ole tõesti täna kodus?»

«Ei. Kui te soovite, võite tulla Riquíniga mängima.»

«Ma viin ta jalutama. Ilm on ilus. Mis sa sellest arvad?»

«Väga hea.»

«Noh, ma siis lähen, lähen sinu ülesannet täitma,» pomises vanamees, keda lohutas mõte minna lapsega jalutama.

Isidora väljus. Tema riietuses tuli ilmsiks keeruline ja kaugeltki mitte kõigile antud imeoskus ühendada rikkus tagasihoidlikkusega, sest selles oli kõik valitud, polnud midagi karjuvat, ülepakutut ega silmatorkavat. Tema nägu ja käitumine olid talle kõige ilmsemaks aadlikirjaks, mida võib kujutleda, ja igal pool, kuhu ta läks, jättis ta suursuguse mulje. Kuid tema õnnetuseks hakati teda juba tundma ja kõik, kes teda kohtasid, teadsid, et ta pole leedi.

Kujult, elegantsilt, riietuselt daam! . . . Aga kes oli ta mõtete ja tegude poolest? . . . Otsust on raske teha.

24. peatükk

KAHEKÜMNE VIIES ETTEASTE

(Mitte väga suur, mugav, hästi möbleeritud ja nõrgalt valgustatud tuba.)

Isidora ja Joaquín.

Joaquín (*imetlevalt*): Kui ilus sa oled, kui kaunis! … Tõesti kuningavääriline kalliskivi! Miks on määratud, et sa pead varjama oma sära viletsas ja madalas ümbruses, pead leppima kahemõttelise seisundiga? Kohutav saatuse pilge! Usu, et sünni ja meelelaadi poolest oled sa ülikas … Kuigi tegelikkus ja salakaval maailm ei lase sul näidata ennast niisugusena, nagu sa oled … Aga ära ohka, ära kurvasta. Täna on rõõmupäev ja kahekesi koos me unustame siin kõik oma mured … Iga päevaga läheb mul ikka raskemaks ilma sinuta elada.

Isidora (*koketeerides*): Valelik! … Sa armastad mind siis, kui sa mind vajad, kui sa õnnetu oled. Niipea kui sul veidigi hästi läheb — hüvasti! —, ei mäletagi sa mind enam! Ma ei peaks sinust hoolima, aga mu nõrkus on suurem kui mu tugevus, saad aru? … Igaühel on oma rist selles maailmas. Minu rist oled sina. Selle asemel, et anda mulle haigusi või teha mind inetuks, ütles jumal mulle «Armasta teda», ja sa näed, ma armastan sind ning kannatan. Süda ütleb mulle, et ma jään truuks. Ma armastan sind, niikaua kui ma elan. Minu süda on ühest tükist. Ma võin armastada ainult ühte ja armastan teda igavesti … Üksainus välja arvatud, tüütavad mehed mind, ma vihkan neid. Üksainus on mu võitnud ja sellele ma kuulun. Tulgu mis tuleb, mina jään oma armastuses kindlaks. Ma ei tea, kuidas võib olla naisi, kes armastavad täna üht ja homme teist. Mina pole niisugune. (*Kurvalt.*) Kas pole tõsi, et ma olen sündinud selleks, et olla auväärne naine?

Joaquín: Ja et kuuluda mulle. (*Järk-järgult üha enam vaimustudes.*) Mina üksi mõistan sind, mina üksi. Võib-olla arvavad teised sinust halba. Mina, kes ma sind tunnen, tean, et sa oled hea nagu ingel. Vastutuse sinu vigade eest võtan endale ja sinule jätan sinu ilusate tegude au. Ja kui tänamatu ma sinu vastu olen olnud! Aga sa oled andnud mulle õppetunni, milleks on suutelised ülevad hinged. Minu kergemeelsustele vastad sa heldusega.

Isidora (*talle silma vaadates*): Kas sa oled minuga rahul?

Joaquín: Ma jumaldan sind.

Isidora: Kas ma käitusin hästi?

Joaquín: Nagu printsess, nagu kuningatar. Mitte kõik kroonid pole seal, kus nad olema peavad … Ah, Isidora, õnnistatud olgu sinu uhkus! See, kes märkab oma hinges seda sädet, seda miskit, mis näitab, et ta tavalisest tasemest kõrgemal seisab, on määratud millegi suure ja üleva jaoks. Uhkus pole sinus defekt: see on püha sisendus.

Isidora: Aga mu südametunnistus pole rahulik … Sa näed ju, et …

Joaquín: Heida kõrvale konventsionaalsed arusaamad. Iga teo üle peab otsustama teatavast vaatepunktist, see tõendab inimhinge perspektiivide mitmekesisust …

Isidora: Ma tunnen omajagu südametunnistuse piinu …

Joaquín: Sest et sa pole asja endamisi kainelt analüüsinud ja kipud otsustama vana, harjunud viisi järgi.

Isidora (*rõõmsalt*): Oli sul hea meel, kui sa mu kirja said?

Joaquín: Ma suudlesin seda tuhat korda ja ma arvan isegi, et valasin pisara — minu juures haruldane asi.

Isidora: Sa näed, et ma pidasin sõna. Neljapäeval, kui sa mulle oma kimbatust kirjeldasid ja ütlesid, et sinu au ja hea nimi on ohus, ütlesin sulle: «Mina, kelle vastu sa nii hoolimatu oled olnud, päästan su …» Miski ei köida, ei huvita mind niivõrd kui seesugused julged, raskustega seotud ja ohtlikud teod, mis nõuavad suuremeelsust ning õilsust. Ma olen loodud elama kõrgustes.

Joaquín: Mina tõstaksin su taevani.

Isidora: Ma pole suuteline millekski madalaks ega pealiskaudseks, väiklased kired on mulle võõrad. Sa oled mind rohkesti petnud ja solvanud, noh, nüüd saad sa näha … Mina olen kord niisugune. Mõte tasuda sulle kurja eest heaga tegi mulle rõõmu ja andis jõudu raskuste võitmiseks. Läksin koju, mõteldes sinu muredele. Pidasin aru, kaalutlesin, arutlesin. Keskööl polnud ma veel uinunud; ma olin üksi, võisin vabalt mõtelda, mõtelda sinule, nii palju kui süda kutsus. Saabus hommik. Mis sa arvad, mis ma tegin? Summa oli tohutu. Tuhat duurot! Kust pidin ma selle hulga raha välja võtma? Ja näed, mis ma tegin... Ma müüsin oma kõrvarõngad ja oma suure rinnanõela. Sain kaksteist tuhat reaali. Ostsin asemele valebriljante, et tema pettust ei märkaks. Siis pantisin oma käevõru, oma uuri, aga ikka ei jätkunud. Sinu õnneks oli ta andnud mulle teatud summa uute toolide ostmiseks... noh, seegi läks kõige täiega sinnasamasse. Ning lõpuks muretses mu tädi Encarnación mulle ülejäänu... Ja sellest tulevadki mu südametunnistuse piinad...

Joaquín (*umbusklikult ja meelekindlalt*): Sa oled laps. Sinu mõistus peab sinu suure südame vääriliseks saama.

Isidora (*veetleva tõrjumisžestiga*): Jäta järele, ma tean, mis ma räägin. Ma ütlen sulle täit tõtt. Et ma teda petan, see ei tee mulle südametunnistuse piina. Ta on tõbras, keda ma kõigest hingest jälestan. Ta ei vääri mind... Aga on nii palju petmise liike!... Ma ütlen sulle...

Joaquín (*talle hellitavalt väikesi lakse andes*): Aga kuule ometi, rumaluke...

Isidora (*talle õrnalt kõrvakiilu andes*): Kuula mind, tobu... Ma ütlen, et rahalised pettused ei meeldi mulle. Miski minus tõrgub nende vastu. Ma ütlen sulle: kas see mulle meeldib või ei, aga ta annab mulle nii palju, kui ma vajan. Tõsi küll, kõrvarõngad olid minu omad, sina kinkisid nad mulle. Aga rinnanõela andis tema mulle... ja raha toolide jaoks... Sa näed ju.

Joaquín: Lase nüüd mind rääkida.

Isidora (*tal suud käega kinni kattes*): Oota.

Joaquín (*suutopist vägisi tõrjudes ja seda palju kordi suudeldes*): Lase mind rääkida. Kuula, kuula. Kui sel elajal oleks sada korda rohkem raha, kui tal on; kui ta poleks ära neelanud mitte ainult osa riigist, vaid kogu riigi täiega tükkis, ka siis ei jätkuks kogu tema varandusest, et tasuda ainsagi sinu kallistuse eest, olgugi see saadud vägivallaga ja ilma armastuseta. See summa, mis ma sinult sain, päästis mu au. Ma juba armastasin sind, ma armastasin sind alati, hoolimata oma üürikestest amelemistest. Aga nüüd ma jumaldan sind, nüüd olen ma sinu ori. See võlg on püha, see on kahekordne: südamevõlg ja taskuvõlg. Ma tasun sulle ausalt.

Isidora: Mulle tasuda! Ah, mina ei kasseeri iial sissel Minu käed pole selleks loodud. Kui sa minult saadud heategu kuigivõrd hindad, siis sa tead ju, missugust vastutasu ma tahan.

Joaquín (*pahaselt*): Missugust?

Isidora: Olen seda sulle tuhat korda öelnud. Et sa tunnistaksid Joaquíni.

Joaquín (*äkilisest kurtusest tabatult*): Ma ei kuule sind.

Isidora: Et sa tunnistaksid meie poega.

Joaquín: Aa, nojah... selge. (*Oma pahameelt varjates*). Ma olen praegu niisuguses olukorras, et ei või lähemal ajal mingit perekonnaseisutoimingut ette võtta... Ah, mu armas, mu pihiisa, sinu ees ei tohi mul olla saladusi. Sinu ees ei tohi ega või ma oma eksimusi varjata. Ma olin tuisupea, olin pillaja, ma olen seda ära teeninud, mis minuga toimub. Mul oli kena varandus. Kas sina tead, kuidas see mul sõrmede vahelt pudenes? Ka mina ei tea seda ja olen lausa segaduses... See on päris nõidus, tüdruk, sest mina... vannun sulle, et ma elan kokkuhoidlikult... Neetud olgu liiakasuvõtjad, puuridest väljalastud kiskjad, lahtilastud lohemaod, kelle vastu kaitsetu inimkond võimetu on. Ja tänu jumalale, et sinu ülla abiga suutsin momendil päästa oma au vana võlakirja õigeaegselt välja vahetades. Sinule võlgnen tänu selle eest, et Pezi ausale nimele ei langenud häbistav plekk... Aga mis saab edasi? Sest varsti jõuab kätte üks teine tähtaeg. Ja tähtaegadega ei mängita, lapsuke. Aeg on halastamatu... Isa kõneles minuga hiljuti tõsiselt. Tegime täieliku bilansi. Rääkisin talle kõik oma segased rahaasjad ära, ta pahandas väga, ja lõpuks otsustasime, et mul ei jää muud üle kui minna Havannasse.

Isidora: Havannasse!

Joaquín: Jah, tollivalitsusse, tähtsa ameti peale. See on ainuke abinõu. Meil, hispaanlastel, on see eelis teiste rahvaste ees. Missugusel riigil on veel niisugune muinasjutumaa, niisugune Kuuba saar, et päästa oma poegi hädast?

Isidora: Tõsi küll!

Joaquín: Ma lähen Antillide pärlile, nagu meil siin öeldakse. Kas tahad kaasa tulla?

Isidora (*tõsiselt järele mõteldes*): Tead, mis ma ütlen... sinuga kaasa tulla oleks minu õnn. Ma hoolitseksin sinu eest, kui sa haigeks jääksid, ja hoiaksin sind kergemeelsete tempude eest, sest seal... Aga ma ei saa, ei saa siit lahkuda. Ma pean oma protsessi silmas pidama. Advokaat ütles mulle, et ma võidan protsessi, kui mul kannatust on. On juba esitatud see, mida nimetatakse repliigiks, ja niipea kui senjoora esitab oma dupliigi, tuleb kohtulik arutlus... Näed ju, ma pean tegelema nende tüütute asjadega.

Joaquín: Kui sa protsessi võidaksid... (*Teeseldes kindlat lootust.*) Mina usun...

Isidora: See on peamine liikumapanev jõud minu elus. Kui ma olen nõus sinust lahus elama, et oma protsessi jätkata, siis võid ette kujutada, kui tähtis asi see on.

Joaquín (*tõsiselt*): Jah, ma mõistan seda... Sa ei tohi siit lahkuda. Kui ma tagasi tulen, noh, siis leian sind kindlasti juba rahumeeli Aransise lossi valdamas.

Isidora: Annaks jumal!... Ka mina usun seda.

Joaquín: Selles pole kahtlust... See on kindel asi.

Isidora: Vastuvaidlematu asi. (*Nad kaelustavad teineteist, et vastastikku oma kindlat lootust edasi anda.*) Ja millal sa ära sõidad?

Joaquín: Ma ei tea veel. Lasen suve mööda minna. Isa on juba ministriga rääkinud. Ehkki nad kongressis ründavad teineteist ägedalt, on nad kuluaarides sõbrad ja osutavad teineteisele teeneid. Kui isa oli direktor, täitis ta kõik tolle isanda palved ja nüüd peab minister kõige enam lugu minu isa soovitusest.

Isidora (*väga õrnalt*): Aga mul on kahju, et sa ära lähed. Miks ei katsu sa siin oma olukorda parandada? Miks sa ei tööta mõnel alal?

Joaquín: Siin? Töötada siin!... Sa oled taevast kukkunud. Hispaanias ei tasuta inimesele tema teenete järgi. Missugune maa see on! Muidugi ma võiksin töötada, võiksin end millelegi pühendada — aga mis toimub? Kirjanikud, kunstnikud, töösturid ja isegi poodnikud — kõik on nälga suremas. Näevad jumalamuidu vaeva. Ei, sellel maal pole muud võimalust raha teenida kui tegeldes nende asjadega, mida valitsus soosib. Küsi selle kohta andmeid oma härra Sánchez Botínilt. Tema on sel alal geenius.

Isidora (*pilkavalt*): Jah, geenius... talumatu geenius. Ta on väga uhke selle kõne üle, mille ta eile pidas. Ta ... kuulub komisjoni. Nii vist öeldakse?

Joaquín: Õige, kuulub komisjoni. Ma pole veel tema kõnet lugenud. (*Ta kergitab end ja võtab kuuetaskust ajalehe.*) Siin on kokku kuhjatud terve hulk uinutavaid rumalusi. Kui ta kõneles, oli saalis vaevalt kuus rahvasaadikut, ja nendest kuuest viis magasid. Kõik kõnelejad, kes administratsiooni käsitlevad, avaldavad seesugust uimastavat toimet. Ka isa mõjub lausa nagu koerapöörirohi, kui ta

neist asjust kõneleb. Aga eile oli tema ainuke, kes suutis olla virge Sánchez Botíni administratiivse matusekõne ajal.

Isidora: Tema ütleb, et tegi su isa maatasa.

Joaquín: Kus nali! Küll sa näed. (*Ähvardab lugema hakata.*)

Isidora: Jumala pärast, jäta see.

Joaquín: Kuula, missugune tore stiil. (*Loeb.*) «Härrad, kes istuvad noil pinkidel seal...»

Isidora: Püha neitsi nimel!

Joaquín: Aga see on ju väga lõbus. (*Loeb edasi.*) «... ei taha lõpuks aru saada, et meie, kes me istume neil pinkidel siin, ja komisjon...»

Isidora (*tõmmates lehe Joaquíni käest*): Kui sa peaksid teda alati kuulama.

Joaquín: Ta on tõbras, kes oleks ära teeninud põlgust, kui ta poleks ära teeninud vanglat. Tema kõne on tarkuse tipp. Ta ütleb, et minu isa ajal oli suuremaid skandaale ja korratust... Ma jutustan sulle paari sõnaga neid Botíni nalju.

Isidora (*kurvalt*): Ei tea, kas on juba hilja? (*Teeb ajalehest, milles on Botíni kõne, mütsi.*)

Joaquín: Ei, kallis, on alles vara.

Isidora: Mulle paistab, et väljas pole enam valge, et hämardub...

Joaquín: See on sellepärast, et on pilve läinud.

Isidora: Vaata kella.

Joaquín: Ah ei, ma ei taha.

Isidora: Millised õnnelikud tunnid, kui nad poleks nii lühikesed! (*Saab pabermütsi valmis ja paneb endale pähe.*) Kuidas on?

Joaquín (*veendunult heaks kiites*): Vaimustav!... Noh, ma räägin sulle siis neid Botíni nalju.

Isidora: Ah, ma olen nende naljade üle palju nutma pidanud. Kui tema minu nalju teaks!...

Joaquín: Aastat viisteist tagasi oli see Sánchez Botín lihtsalt suli. Käis siin ringi, vana määrdunud mantel seljas, aga ilmutas juba väikselt oma riuklemiskalduvusi; meelitas kõiki ja täitis ametiasutustes tähtsusetuid ülesandeid. Pead tõstma hakkas ta siis, kui töötas valimiste läbiviimisel Alto Aragóni paikkondades. Ta tegi põrgulikke tempe, äratas ellu surnuid, mattis maha elusaid, fabritseeris valimisnimekirju, nõidus urne. Seejärel võeti ta ministeeriumisse ametisse ja ta abiellus Castroponce tütrega, kes tõi talle kaks miljonit. Ta sai rahvasaadikuks ja Albarracíni raudtee administraatoriks. Ja nüüd algavad tema triumfid. Et minister tema sõber on ja nad saavad kahekesi hästi asju ajada, siis teeb ta, mis tahab. Kujuta ette, seadus lubab kohalikel omavalitsustel abistada raudteeühinguid kaheksakümne protsendiga oma kinnisvarade väärtusest.

Isidora (*haigutades*): Küll on lood!

Joaquín: Sina ei suuda seda mõista. Mina ka mitte. Asi on selles, et on olemas dokument, mida nimetatakse hüpoteegiks ja mis on hoiul deposiitpangas. Botín oskab sellega raha välja võtta, annab väikese osa omavalitsusele ja ülejäänu ning subventsiooni abil ehitab raudtee ilma peseetatki välja panemata. Valitsus annab neile pikendusi.

Isidora (*magusalt silmi sulgedes*): Küll on kelmus!

Joaquín (*sõnaohtralt*): See on muidugi kõlvatu äri ja pettus, aga veel julmem pettus on see, kui võileivahinnaga ostetakse maksekäsundeid Kuubast tulevailt sõdureilt, kes jõuavad siia äärmises viletsuses, haigena ja paljas paberilipakas taskus. Valitsus ei suuda neile maksta, aga Botín on nende maksekäsunditega miljoneid kokku ajanud ja ühel ilusal päeval võtab valitsus nad vastu mõne laenu katteks... Oksjonitest ma sulle ei räägigi. Seal alles käib suurejooneline pettusemäng. Ta teeb, mida tahab. Ta on administratsiooni alal paša, või õigemini öeldud, sultan, kellele riigitulud on haaremiks. Ta lepib valitsusega kokku ja koostab tingimused oma soovi kohaselt, nii et keegi ei või vahele astuda... Aga mis ma näen! (*Pannes käe Isidorale otsaesisele.*) Isidora?... On magama jäänud... Kui ilus ta on! Kui kaunis kael ja õlad!... Täiesti veneetsia koolkond... Isidora!

Isidora (*ärgates*): Ma uinusin, hällitatuna Botíni naljadest. Kui palju kell on? Nüüd läheb tõesti juba hämaraks.

Joaquín: See on sellest, et sajab paduvihma, rumaluke. Taevas on päris must.

Isidora: On aeg minema hakata. Vaata kella.

Joaquín: Et sind eksiarvamusest vabastada. (*Vaatab kella.*) Näed? Kokkuleppe kohaselt võlgned sa mulle veel ühe tunni.

Isidora: Üks tund! (*Piinatult.*) Kuuskümmend minutit lahutavad mind selle jõhkardi juuresolekust. Ma ei saa oma mõtteid tema küljest lahti. Ta on luupainaja, kes piinab mind päeval ja öösel. Millal ma ometi sellest inimesest vabanen!... Kujutlen teda tulevat täna õhtul nagu alati. «Tere õhtust.» — «Tere õhtust.» — «Kus sa käisid? Sa oled väljas käinud...» Ja nüüd pean kasutama oma väljamõtlemisannet. Mulle pole iial meeldinud valetada, aga sestsaadik kui ma temaga elan, olen valetamise nii hästi ära õppinud, et valed tulevad mul nagu iseendast; mul on arenenud päris anne valetamise peale... Kuula, ma jutustan sulle. Ta astub sisse. Niipea kui ta aru saab, et ma olen ilma tema loata väljas käinud — oh, ülipüha neitsi! Ta raiskab oma raha minu peale salamahti, ja ostab mulle kõik, mis ma tahan, tingimusel, et see silma ei paista, tingimusel, et keegi mind ei näe. Ta tahab, et ma end ainult tema jaoks ilusaks teen. Tarvitseb vaid kellelgi mind vaadata, kohe on ta vihane, sest arvab, et silmadega röövitakse temalt midagi, mis ta enda omaks peab. Ta ei taha, et mind tänaval tuntaks, sest ta ei armasta skandaali ja kardab, et meie lugu välja tuleb. Ta ütleb, et siin pole Pariis ja et ei tohi inimesi šokeerida, ei tohi anda põhjust keelepeksuks, ei tohi eksida viisakuskommete vastu. Ta on suur egoist ja silmakirjateener... Esimene asi, mis ta mulle kohustuseks teeb, on, et ma igal pühapäeval missal käiksin. Ta ütleb, et ei tohi rahvale halba eeskuju anda. Kui ta kirjutab kõnet vooruslikest põhimõtetest, mis on ühiskondliku korra aluseks, siis loeb ta seda mulle tõsisel toonil ette... kui sa teda kuuleksid!... ja ütleb mulle südamepõhjast: «Ma ei või nende põhimõtete vastaselt talitada. Nii et — ettevaatust...» Teatritele ei maksa mõeldagi. Mõnikord lubab ta mul siiski minna, looritatud ja lihtsalt riides, ning paneb mu istuma ülemistesse rõdadesse. Aga isegi seal ei jäta ta mind rahule, sest ma näen, et ta luurab mind parterist ja paneb tähele, kas ma vaatan või ei vaata lavale, kas õhk on puhas või on mõni kahtlane mees minu läheduses... Lühidalt, ta on talumatu tüüp. Kui armukade, armas jumal! Kui ta näeb, et ma palkonile lähen, siis kujutleb ta juba ei tea mida. Ah, ja kõige toredam on veel see, et ta iga silmapilk oma rahaga kelgib. Missuguse tooniga ta räägib! (*Aimates järele mehe häält.*) «Senjoora, mina raiskan teie peale oma raha, ja teie peate olema minu jaoks...» Tema jaoks! Ta tahaks, et ma oleksin klaasitäis vett, nii et ta saaks mu ühe sõõmuga ära juua. Ta tahab imeda endasse kõik mu pilgud ja täita kõik mu mõtted.

Joaquín (*põlgusega*): Tolvan!

Isidora: Ja mis ma kõik tema poolt pean taluma! Kui ma naeran, arvab ta, et ma naeran tema üle, kui ma tõsine olen, ütleb ta, et ma teda ei armasta ja mõtlen mõne teise peale. Kui ma väsinud olen, nimetab ta mind «külmaks», «marmortükiks». Ta paneb tähele mu hingamist, kui ma juhtun ohkama — oh, heldeke! —, siis ongi juba torm lahti.

Ja kui rõhuvalt ta mõjub! Ta ei tea, mis on õrnus. Mõnikord püüab ta siiski näidata, nagu oleks temas seda, aga tema õrnused on mulle jälgid. Toorena ja kiivana on ta mulle vähem vastik kui armununa. Minu tädi Encarnación ütleb, et ta on tobu ja narri ristsugutis. Ma naeran tema üle, ma ei saa sinna midagi parata. (*Naerab.*) Ja ära unusta, et ta on inetu, eks ole? Ainult ta kuju on nii enam-vähem, ehkki ta on nüüd juba liiga paksuks läinud. Kas oled näinud seda rohmakat nägu, mis oleks nagu rusikalöökidega savist mätsitud?

Joaquín: Aga vähesed on nii suurel arvamisel endast nagu tema. Räägitakse, et ta kongressipingil istudes alati vaatab oma jalgu, sest et need on tal väga väikesed. Tõsijutt, vastumeelsemat inimest kui tema pole veel sündinud.

Isidora: Kui ta kahvatab, läheb ta nägu tuhakarva halliks, nii et ajab hirmu peale. Kui ta prillid eest ära võtab, on ta silmad nii inetud, nii iseäralikud... Ma ütlen sulle, et talle ei või otsa vaadata, sest tema silmad on nagu kaks kõva muna, mida väikesed punased veresooned üleni läbistavad. Kui ta vurrud alla vajuvad ja musta- ning hallisegune habe sassi läheb, on ta võta või jäta nagu nuustik. (*Naerab.*) Käed on tal ilusad... Küllap sellest, et ta nii palju rahapabereid on lapanud... Ma ei räägigi sellest, kuidas ta mulle nalja teeb, kui ta hakkab mind manitsema, minu protsessi ja mu päritolu pilkama. Ühel päeval ma peaaegu virutasin talle... Kui tal on tuju moraali jutlustada, ütleb ta mulle, et kui ma hästi käitun, siis võin tema abil heale järjele jõuda, et naine võib mitmesugusel viisil aus olla ja minagi võin seda veel olla. (*Ohkab raskelt.*) «Kui sa tahad korralikku elu elada,» ütleb ta mulle, «siis aitan sind. Sa abiellud ühe minu teenriga, kes on säärase asja jaoks nagu loodud. (*Suure nördimusega.*) Ja kui sa kord abielus oled, siis muretsen sulle poe.» Poe! (*Naerab valjusti.*) Ma ei tea, mis see tõbras endale ette kujutab... Ta räägib väga vähe oma naisest. Ütleb, et naine on päris ingel, aga on läinud liiga müstiliseks, ja kuna tema müstitsismi väga austab, siis on pidanud väljastpoolt kodu otsima seda, mida ta sealt ei leia... Tal pole lapsi. Üks asi meeldib mulle tema juures... et sa näeksid, et mitte kõik ei tarvitse halb olla... Ta armastab väga minu Joaquíni, kallistab teda, jutustab talle muinasjutte, laseb teda oma põlvedel ratsutada, toob talle maiustusi ja mänguasju... Ainult sellepärast üksinda pean temast pisut lugu, kuigi ma mitte kuidagi ei saa teda armastada ega austada.

Joaquín: Sa andsid temast täieliku pildi. Tal pole peenetundelisust ega tõelist heldust, sest kõik, mis ta sulle annab, on määratud selleks, et sa oma veetlusi veel suurendaksid ja üha kaunimana ning meeldivamana tema küllastamatuid ihasid teeniksid... Ma ei mõista neid iseloome. Mulle näib, et need on inimsoo jäätmed; et nad on tehtud millestki ainult materiaalsest ja jämedast, mis jäi üle pärast kõigi inimeste loomist ja mis võis ehk olla määratud loomade loomiseks. Kuid jumalik vaim soovis kujundada ülemineku inimeselt loomale ja lõi Botíni.

Isidora (*naerdes*): Tõsi, tõsi. Mis on sõna ja eeslikisa vahel? Botíni kõne.

Joaquín: Bravissimo!... Tead, kui ma võrdlen end temaga... Luba mul kiita end pisut selle jõhkra egoisti kõrval. Minu vaim elab sellest, mis on ideaalne, ma unistan puhtast ilust, ma kummardan seda, mul on puhtvaimseid ekstaase. Kes teab, mis ma oleksin olnud mõnel muul ajal? Võib-olla mõni don Juan Tenorio, võib-olla mõni neist suurtest müstikutest, kes on kirjutanud nii ülevaid lehekülgi... Mis olen ma praegu? Üks õnnetu inimene just sellepärast, et mind häirib kõik see ebapuhas, mis on seotud rikkuse omandamisega. Ja siiski on mul hea meel, et ma olen niisugune, nagu olen. Tõsi küll, ma eksin moraali vastu, aga miks? Sellepärast, et ma pole osanud oma fantaasiat ohjeldada, sellepärast et ma pole suutnud sulgeda ja kinni tinutada oma südant, ülirikast karikat, mis seda rohkem täitub, mida rohkem ta välja valab... Olen armastanud paljusid naisi, olen teinud loendamatuid rumalusi, olen pillanud ära varanduse. Need on kahjud, mida toob kaasa alaline püüd lõpmatusse, see janu, Isidora, mis iial rahuldust ei leia. Vaata minu kergemeelseid tempe. Sa näed, et ma pole iial olnud tõeliselt paheline. Oo, kui ma oleksin olnud luuletaja!... Oleksin valanud oma ideaaliarmastuse värssidesse ja säilitanud rangena oma moraalse mina. Aga ma pole iial osanud ühtki salmi teha ega Jupiteri Neptunist eraldada... Näed, missugune ma olen? Näed minu pankrotti? Aga tead, mu südametunnistus on rahulik. Ma pole kedagi riisunud. Joaquín Pez läheb ennem kerjama, kui teeb äri mõne Kuubast tulnud demobiliseeritu nälja ja viletsusega. Kui ma tänaval mõne vaest näen, siis läheb mu käsi kohe taskusse, ja kui ma näen ilusat naist, siis ei saa ma teisiti, kui pean temasse armuma. (*Isidora näpistab teda.*) Ah, olgu see nõrkus või mis tahes. Mina nimetan seda «abundantia cordis», südame rikkuseks. Ma ei saa midagi parata. Ma olen nagu pall. Hingehelduse käsi heidab mind ja ma lendan, et puruneda vastu ilu müüri... Tead, mis ma ütlen selle minu kavatsetud Havanna-reisi kohta? Noh, ma arvan, et tulen sealt tagasi niisama vaesena, nagu ma olen praegu. Mina ei kõlba selleks. Ma pole nagu minu isa ja vennad, kes tunnevad aritmeetikat. Mina ei mõista seda. See teadus ja mina... oleme teineteisele ammu võõraks jäänud... Mina põlgasin ta ära, ja tema maksab mulle kätte, mängides mulle alatuid vempe! ...

Isidora (*ülevoolava armastusega*): Kui väga sarnased me oleme, välja arvatud see hulgiarmastamise võime! Ka mina igatsen lõpmatust, ka mina unistan, ka mina olen helde, ka mina tahaksin, et mul oleks nii suur õnnevaru, et võiksin anda sellest kõigile ja siiski jääda ääretult rikkaks... Minu ideaaliks on olla rikas, armastada ühtainust meest ja nautida ise truudust, mida ma temale pean. Minu ideaaliks on, et see mees oleks minu abikaasa, sest minu arusaamise järgi pole olemas õnne ilma auväärsuseta. Mul on vaja rikkust, suurt rikkust, tervet mäge raha, ent ühtlasi peab mul olema mäetäis auväärsust ja samal ajal mäetäis, ei, mägestikutäis seaduslikku armastust... see on see, mida ma tahan. Oo, mu jumal! (*Tõstes käed pea juurde.*) Kas see kunagi tõeks saab?

Joaquín: Aga miks ta ei peaks saama?... Kaelusta mind tugevasti.

Isidora: Nüüd on tõesti juba hilja. (*Murelikuks muutudes.*) Ma hakkan minema, ma hakkan minema.

Joaquín: Ei veel...

Isidora: Jah, jah, juba süüdati gaas. (*Vaatab lakke.*) Vaata, missugused joonistused tekivad lakke puude varjudest ja laternate särast tänaval.

Joaquín: Jah. On käes see kurb tund. Ja nüüd — mis päeval?...

Isidora: Ah, rumaluke, sa tead ju, et ma ei saa seda ette ütelda. (*End kiiresti kohendades.*) Mulle paistab, et meie lohe on armukade. Ta valvab mind hoolega. Ma olen kindel, et ta midagi aimab. Ühel ilusal päeval ta avastab minu naljad...

Joaquín: Ära seda arva...

Isidora: Ah, ta on väga kaval... Jah, ma usun, et ta meie jälgi ajab. Ma näen ette, et me läheme riidu ja ma viskan ta välja. Ega polegi vaja kaua oodata — juba homme tuleb tüli. Eks ole ju homme püha Isidoruse päev?

Joaquín: Jah.

Isidora: Tead, mina tahan minna väljale kirmest vaatama, mida ma iial näinud pole, tema aga ei taha mingi hinna eest lubada mul minna... Küllap näis. Armas jumal, kui hilja juba on!

Joaquín: Ja millal ma sind näen?

Isidora: Ma saadan sulle teate oma ristiisaga. (*Kallistab teda lahkumiseks kirgliku õrnusega.*)

Joaquín: Hüvasti, lapsuke.

Isidora: Jumalaga, kallike. (*Väljudes.*) Ära mind unusta.

Joaquín (*üksi*): Aidaku teda jumal. Ta on lõpmata palju parem minust.

25. peatükk

FLAMENCA[1] CYTHEREA[2]

Nende kahe sõna maotu ühendus, milledest üks kuulub barbarite, teine helleenide keelde, väärib üldist hukkamõistu, aga olgu pealegi. Edasi.

Suure Ristiga dekoreeritud kõrgeaulise isanda don Sánchez Botíni tahtmise vastu ja tema sõnaselgetest manitsustest hoolimata läks Isidora püha Isidoruse kirmesele koos oma toaneitsi, Riquíni, don José de Relimpio ja Marianoga. Saatüri vang ei suutnud enam vastu panna soovile end kord ometi vabana tunda, oma tahtmise järgi ringi liikuda, üks terve päeva ise oma peremees olla, ja peamiselt, pakkuda endale sõnakuulmatuse lõbu. Oma vangishoidjat vihastada valmistas, talle rohkem naudingut kui ükskõik missugused meelelahutused. Küllap türann rahuneb, pärast seda kui ta on paar tublit manitsuskõnet pidanud, ja kui ei rahune, siis seda parem. Isidora oli väsinud sellest tüütust kõlupeast, ja võis ju juhtuda, et kui ta tema talumatuist nõudmistest ei hooli, saavutab ta türanni üle võimu ning valitsuse. Et seda võimu rajada, oli vaja riigipööret.

Isidora toaneitsi ja kammija riietasid ta kenaks lihtrahvaneiuks. Tol püha Isidoruse päeva hommikul, sel ajal kui toimus see mukkimine, valitses majas aina rõõm, aina naer ja lõbusus. Don José käis neljakäpukil, et olla hobuks Riquínile, kes juba varahommikul oli riidesse pandud, ja Mariano laulis köögis, tinistades kitarri. Riietuda lihtrahvanaiseks ei solvanud põrmugi Isidora uhkust, vastupidi, see tundus talle isegi väga sobiv, sest oli ju tõepoolest kena nali, et ühel suurel daamil tuli tuju end maskeerida, selleks et saaks täiesti nagu süda lustib osa võtta rahva pidustustest ja meelelahutustest. Paljudes romaanides, niihästi heade kui halbade autorite omades, oli Isidora sellelaadilisi kapriise kohanud, ja ka ühes kuulsas operetis ning ühes ooperis. Kui ta sel ajal, kui toaneitsi ja kammija teda riietasid, niiviisi mõtles, siis pärast, kui ta täiesti mukitud oli ja võis end peegelkapi suures peeglis vaadata, armus ta iseendasse, silmitses end võlutult ning sattus lausa vaimustusse — nii äraütlemata ilus oli ta! Soeng oli meistritöö, suur juustesümfoonia, ja tema ilusad silmad särasid kiharaist kirjatud lauba varjust nagu pilves pesitsevad päikesepojad. Tal ei puudunud midagi, ei siidine tikitud õlarätt, ei siidrätik peas — kõrge nagu ilus mitra —, pika sabaga must kleit, mis oli eest lühem, nii et paistsid imekenad jalavarjud, ei ilusad sõrmused, millede hulgas paistis välja möödapääsmatu pärlmutter. Keset Madriidi ilmus nagu looduse erilise ponnistusena, mis paljudele näiks hälbimusena tema vormiloomiskunstis, flamenca Venus. Don José oli imetlusest sõge ja olnuks ta luuletaja, oleks ta kindlasti ülistanud Sappho stroofides Knidose ja Paphose perenaise uusimat kehastust.

Rõõmsalt sõitsid nad välja, istudes kalessis, mille Isidora oli üürinud... ja ees ootas elu! Nad jõudsid peoväljale. Isidora tundis palavikulist ja metsikut rõõmu. Kõik köitis tema tähelepanu, kõik oli meeldiva üllatuse, imestuse ja naeru põhjuseks. Tema hing lendles rõõmu vabas avaruses nagu äsja sündinud liblikas. Nad sõid ühes väikeses kõrtsis. Isidora polnud iial nii toredaid roogi söönud. Küll nad naersid, nähes, kuidas Mariano ennast täis pugis. Don José ostis kaks vilet, ühe Riquínile ja ühe endale ning mõlemad vilistasid kogu õndsa päeva läbi, nii et nad seda nägu jäid. Kui Isidorat oleks lastud oma meele järgi talitada, oleks ta ostnud vähemalt kaks tosinat savist veekruusi, igast sordist ühe. Aga ta leppis neljaga. Ta ostis kokku terve virna igasugust tühja-tähja ja lõbusa seltskonna taskud täitusid pähklite, piiniaseemnete, röstitud herneste ning kõigega, mis jumal ja osavad kaubitsejad olid loonud. Iial polnud tal raha nii kangesti taskust välja kippunud nagu tol korral ega tema käsi kõrvetanud, kummalisel viisil otsekui paludes, et ta teda välja annaks. Ta andiski teda välja kahe käega, paremale ja pahemale, ja kui tal oleks olnud kaasas tuhat duurot, oleks ta ka neile lõpu peale teinud. Loendamatule vaestele andis ta, mis tal pihku sattus. Kõigile lombakaile, vigastele, küürakaile ja haletsusväärseile viskas ta mündi. Viimaks tuli tal samuti isu vilistada ja ta ostis kõige pikema, kõige kirevama ning kõige valjuhäälsema vile mis võimalik. Ka Mariano ja toaneitsi vilistasid.

---

[1] *Flamenco, flamenca* (hisp. k.) — andaluusialik, kergelt mustlaslik; laiemas tähenduses lihtrahva-, rahvalik.

[2] *Cytherea* (kr. Kytherea) — Aphrodite (Venuse) lisanimi Kythera saare järgi, mis oli üks tema peamisi kultusepaiku.

Käinud ära kabelis ja kabeliaias, ei tahtnud Isidora lõpetada päeva, saamata osa kõigist elamustest, mida pakkus kirmeseväli, ja astus järgemööda sisse kõigisse laadaputkadesse, kus võis näha mitmesuguseid matside üllatamiseks määratud haruldusi; ta nägi habemega naist, hiigelnaist, kääbusnaist, kuue jalaga talle, usse, «Jaapanist pärit tiigerrotte» ja arvutuid muid kummalisi ning imepäraseid asju. Igal pool, kust ta mööda läks, kutsus ta välja austusavaldusi. Kõik pärisid, kes ta on, ja ta kuulis enda ümber lõputut imetluspominat, milles peenimad ning galantseimad meelitused segunesid jämedaimate lipitsustega. Kui ta lahkus, oli ta joobunud kõigest peale veini, sest seda polnud ta peaaegu maitsnudki, ta oli joobunud valgusest, mürast, lõbust, üllatusest, tolmust, rüsinast, vilehäältest, sõidukitest, kerjustest, kaubapakkujate hõikeist, vandesõnadest, edevusest, pühitsetud veest. Kui ta koduukse ette jõudis, valutas tal pea; siis meenus talle Botín, kes teda kindlasti vihasena ootab, ja must loor langes tema rõõmudele. Nad tumenesid ja ringlesid veel vaid ehmunult tema sisimas, haihtusid südamest huultele jõudes ja jätsid mõru maigu kõikjale tema olemusse, kust nad läbi läksid.

Nagu tal kombeks oli, kujutles ta pikkamisi trepist üles minnes omas mõttes seda, mis Botín talle ütleb, ja seda, mis tema vastab. Kindlasti on see mees tulist viha täis, peab oma tavalise manitsuskõne selle skandaalse juhtumi kohta, ja rahuneb siis. Nad jõudsid hingeldades kolmandale korrusele. Don José, kes kandis magama jäänud Riquíni, tuli järel, ikka veel vilistades.

Isidora jõudis saali ja nägi salongis tuld. Ilmselt oli Botín seal. Astunud sisse, leidis Isidora mehe tugitoolis istumas ja suitsetamas. Esimesest pilgust mõistis ta, et tuleb kohutav tüli. Botín — keda me ei kirjelda, sest et Isidora ise on teda kirjeldanud — oli kahvatu ja tema otsekui üksikuist sagaraist koosnev nägu oli tursunud. Isidora teeskles ükskõiksust, lastes end tõeliselt väsinuna raskelt tugitooli vajuda. Et ka Relimpio ja Mariano olid mõtlematult sisse astunud, siis tegi Botín tõrjuva liigutuse ja ütles:

«Ma ei soovi siin kedagi näha.»

«Teie lahkel loal . . .» kogeles don José.

Armastajad jäid üksi. Isidora nägi, et lähenes kriitiline hetk, mil ta peab tormile vastu astuma või isegi seda välja kutsuma. Ta ütles sihiliku kelmika aeglusega:

«Tõin sulle kirmeselt kingituse. Säh, võta see pühakuvile.»

Botín murdis klaastorukese pooleks ja viskas selle vihaselt maha.

«Ja kõik ainult sellepärast, et ma ilma sinu loata püha Isidoruse kirmesel käisin.»

Botín kõhkles. Tema hinges võitlesid viha ja hämmastus või õigemini kirg, mis ärkas temas Isidora veetluse mõjul. Pidi olema ränki põhjusi selleks, et võitjaks jäi viha.

«Mind pahandab väga,» ütles ta parlamentaarse kaalukusega, «et te ilma minu loata kirmesele läksite. Aga ma oleksin selle patu kergesti andestanud. On teisi, mida ei saa andestada . . . Ma ootan teid siin kella neljast saadik, et teile öelda, et te käitute minuga nurjatult.»

Isidora kahvatas. Trepist üles tulles oli ta tüli ette näinud, kuid selle kestel selgus kohutav asjaolu, mida ta polnud ette näinud.

«Jah, nurjatult,» kordas Sánchez Botín. «Teeme lõpu. Mulle meeldivad selged asjad ja kiired otsused. Kus on kõrvarõngad?»

«Siin nad on,» ütles Isidora, tõstes käe kõrva juurde.

«Vale! Need on järeletehtud. Ehtsad olete te ära müünud . . . Ja rinnanõel ning kett, medaljon? . . .»

«Need ehted on minu omad ja ma võin talitada nendega oma heaksarvamise järgi,» ütles Isidora kiiresti, olles juba enesevalitsuse tagasi saanud.

«Te olete nad pantinud.»

«Olen nad panti pannud, jah,» kostis Isidora iseteadvalt ja pilkavalt, «nii seda nimetatakse.»

«Ma sain mööblikaupmehelt teada, et te pole toolide eest tasunud. Ja ometi . . .»

«Te andsite mulle selleks raha. Ma eelistasin kasutada seda muuks otstarbeks.»

Seda öeldes punastas Isidora sügavasti. Ta keel liikus raskelt.

«Te satute segadusse . . .»

«Ei, ma ei satu segadusse,» ütles Isidora, tõustes ühe hüppega oma uhkuse tippu ja vaadates sealt alla Botíni armetu viha peale.

Kurva pausi kestel, mis sellele viimasele lausele järgnes, otsis Isidora oma mõtteis seletust selle ägeda tüli tekkimisele; häbi ja kibedusega pidi ta vaatama näkku tõsiasjale, et tema truudusemurdmine oli avastatud, ja ta kaalutles ükshaaval asjaolusid, mis olid võinud selle põhjustada. Aa, Joaquín Pezi kohatu avameelsus ja ettevaatamatus . . . Isidora teadis väga hästi, et see polnud mees, kes oleks saladusi pidanud. Küllap olid sellesse inetusse intriigi segatud ka naised . . . Ta mõtles kaubitsejaile, kammijaile, mõtles keelepeksule ja tühjadele juttudele, mis moodustavad nähtamatu ämblikuvõrgu iga kahtlase ja ebamoraalse elu ümber, ja säärase intriigi nurjatus rõhus hetkeks maha uhkuse tema hinges.

«Te tarvitate mu raha kenaks otstarbeks,» ütles Botín.

Isidora pidi juba vastama: «Ja milleks te mulle seda annate?» Kuid ta südametunnistus tõstis mässu ja ta tundis end sattuvat segadusse sellest raskest võitlusest, mida pidasid temas viha, süümepiinad ja uhkus. Ta otsis kiiret, energilist vastust, mis tülile lõpu teeks, jättes kõrvale moraaliküsimuse. Ta arvas leidvat selle järgmistes sõnades:

«Te olete mulle väga vastumeelne. Jätke mind rahule.»

«Ja teil on häbematust mind tõrjuda!» hüüdis Botín lõikava pilkega. «Teil, kes te olite viimases viletsuses, kui ma . . .»

Isidora tundis, nagu süttiksid ta keelel leegid. Ta ei suutnud end tagasi hoida ja kõrvetas Botíni järgmiste sõnadega:

«Teil ei jätku raha, et mind kinni maksta. Ma olen lõpmata palju rohkem väärt . . .»

Kattes end oma egoistliku rahuga ja vaigistades ägedat tüli, nagu madu keerab end sujuvalt rõngasse, ütles Botín nõnda:

«Ma ei taha ärrituda. Eks me näe, kes kahju kannab . . . Isidora, ma tean kõik, mis on juhtunud. Ei maksa alati loota ettevaatusabinõude peale . . . Nüüd on lõpp . . . Omad vitsad peksavad . . . Teie kaotate rohkem kui mina.»

«Te tüütate mind. Jätke mind rahule.»

«Seda ma just kavatsen — teid rahule jätta. Noh, andke siia kõik ehted, mis ma olen teile kinkinud ja mis pole . . . panti pandud.»

Närvilise rutuga tõmbas Isidora sõrmused sõrmest, võttis ühest laadikust mõned kuldasjad ja viskas kõik Botíni jalge ette.

«Hea küll,» ütles isamaa isa, panemata paljuks kummarduda, et tõsta üles seda, mis põrandal oli. «Nüüd võtke ära siidine õlarätt.»

Isidora võttis räti ära, kägardas puntrasse ja viskas Botínile näkku.

«Kas ma pean kõik oma kleidid teie kätte andma?»

«Teil ei ole tarvis neid anda,» vastas Botín julma rahuga. «Ma hoolitsen ise nende kättesaamise eest. Võtke ära see, mis teil praegu seljas on.»

Varsti oli Kytherea aluskuue väel.

«Kahju, et te ka mu saapaid ära ei võta,» ütles Isidora, istus ja hakkas tõelises raevus üht jalga lahti võtma. «Viige saapad kaasa, oma prouale kanda.»

Ja ta võttis ühest jalast saapa.

«Ei, ei, seda pole vaja,» ütles Botín, «jätke jalavarjud endale.»

Isidora astus longates mõne sammu, üks jalg kängitsetud, teine mitte, läks oma magamisruumi ja pani jalga teised saapad.

Sel hetkel tuli Botínil taas oma kirega lahingut pidada, kuid asi oli nii tõsine, et väärikus võitjaks jäi. Ta pööras näo kõrvale poolpaljalt kogult enda ees, ja et naist võimalikult vähe näha, tõusis ning avas ahne kaubitseja tähelepanuga peegelkapi ja kummutisahtlid, läks magamisruumi, otsis kõik läbi nagu kohtutäitur, kes paneb varandusele aresti või teeb varaloendit. Vahepeal viskas Isidora hinnalised saapad keset salongi ja tegi siis ehiskammiga sedasama.

«Hea küll,» ütles Botín, istet võttes ja vaadates oma väikest jalga, nagu ta tegi kongressis. «Nüüd pange selga see lihtne kleit, millega te kirikus nii hardalt palvetamas käisite.»

«Ma kinkisin selle ära. Ma ei hoia hilpusid alles.»

Botín läks tagasi magamisruumi. Ta võttis ühelt riidepuult hommikumantli, pakkus seda häirimata ükskõiksusega Isidorale ja ütles:

«Pange see selga.»

Ta pööras näo ära, et Isidorat mitte näha, et mitte näha jämedaid pisaraid, mis mööda tema põski voolasid otsekui tema rinnus möllava uhkusetulemäe põletav laava.

Sõnagi lausumata riietus Isidora. Siis võttis Botín leplikuma tooni. Ta polnud mitte täiesti säärane röövloom, nagu peab olema, et elada metsas. Temas oli midagi inimlikku, kuigi mitte midagi rüütellikku.

«Te võite kogu pesu endale jätta,» pomises ta. «Saatke sellele homme järele.»

«Ma ei taha midagi,» kostis kahvatu ja värisev Isidora, neelates põletavaid pisaraid. Ja läks ukse poole ning äkki tuli tal draamavääriline inspiratsioon; ta pöördus ümber, tema silmist tulvas hävitavat põlgust ja ta ütles mehele:

«Ma maksan kätte Kuuba demobiliseeritute eest.»

Botín naeratas nagu deemon, kes on ühe hinge endale saanud.

«Mul on hea meel, väga hea meel, et ma olen solvanud teietaolist meest.»

«Ikka veel on midagi,» ütles Botín, end naerma sundides ja kepiga oma ilusat jalga laksutades, «midagi, mille eest te mind tänama peate. Te võite kõik lapse asjad kaasa viia.»

«Minu poeg ei vaja midagi.»

Isidora jooksis teistesse ruumidesse. Köögis magas Mariano kummargil laua kohal. Söögitoas turgutasid don José ja toaneitsi Riquíni, kes oli oksendanud, ning halises rahutult ja uniselt, ilus suur pea Relimpio õlale vajunud.

«Söök on talle halvasti mõjunud,» ütles raamatupidaja.

«Tal on natuke palavikku,» tähendas toaneitsi, lapse põski puudutades.

Isidora vaatas Riquíni üle. Tema pisarad hakkasid uuesti voolama.

«Don José,» ütles ta otsustavalt. «Võtke Riquín sülle. Mässige ta hästi mantlisse. Me läheme praegu kohe minema.»

«Praegu!» hüüdis don José kohkunult.

Söögitoa uksele ilmus Botín. Siis hakkas ta koridoris edasi-tagasi kõndima. Kui Isidora oleks mütoloogiat tundnud, oleks ta võrrelnud teda Minotaurusega, kes jalutas Kreeta labürindi pimedais koridorides. Kurielajas läks salongi tagasi ja hüüdis sealt valju häälega:

«Isidora, Isidora!»

Ja nähes, et see ei ilmu, tuli uuesti koridori ning ütles inimlikuma häälega:

«Ärme ajame asju äärmuseni. Riquín on haige. Sa võid homseni siia jääda.»

Kuid Isidora kõndis ringi, kogudes kokku mõningaid asju, mis täiesti tema omad olid.

«Jää, naine, jää homseni siia.»

Isidora läks magamisruumi. Botín kõndis aeglasel sammul mööda salongi:

«Noh, noh, ära ole kangekaelne. Ma ei andesta sulle, aga ma annan sulle homseni pikendust. Peale selle . . .»

Ta vaatas Isidorat tähelepanelikult, sellal kui see kummutis soris. Ta vaatas teda vaimustatult — milleks seda salata? — ja ütles pisut hämmeldunult:

«Ja homme võid sa kõik oma kleidid kaasa viia.»

Isidora ei vastanud talle ega vaadanud tema poolegi. Botín kõndis edasi. Ta oli närviline, oli iseendale pahane. Mütoloogia stiilis rääkides, ta näris omaenda saba.

«Need hullud naised,» torises ta poolvaljusti, «kui nad ometi oma kasust aru saaksid; kui nad oskaksid hinnata suhtlemist lugupeetud isikuga . . . Isidora, oota, võta kuulda sõbra sõnu. Võta aru pähe, mõtle järele, tuleta meelde, mis ma sulle nii palju kordi olen öelnud. Miks sa ei peaks alustama korralikku elu? Ma olen valmis sind aitama, sulle tubakapoekese muretsema . . .»

Isidora väljus, ilma et oleks talle ainsatki pilku kinkinud. Botín läks talle järele. Saalist kordas ta valju häälega:

«Poe asjus võid sa kindlasti mu peale loota . . .»

Ta ei saanud vastust. Äkki kuulis ta, kuidas uks suure mürtsuga sulgus. Kõik peale toaneitsi olid lahkunud.

26. peatükk

INTERMEEDIUM ABADESE TÄNAVAS

1

«Kuhu me läheme?» küsis Isidora, kui nad tänavale jõudsid.

«Mis küsimus! . . . Minu juurde,» vastas don José Riquin suure õrnusega oma käte vahele surudes. «Abadese tänav nelikümmend. Muidu peame ju tänavale jääma. Ära kurvasta, laps, mina leian abi. Minu kodus ei tule sul millestki puudust, Melchor on seal kõik väga kenasti sisse seadnud.»

Äkilise pagenduse segaduses tundis don José sisimas rõõmu selle üle, et võis pidada end oma ristitütre kaitsjaks, tunda teda endale nii lähedal, sõltuvuses tema suuremeelsest abist. Alati, kui vaene isand midagi Isidora heaks teha sai, kasvas ta nagu suuremaks, muutus tähtsamaks — on ju mitut liiki uhkust. Nad sammusid vaikides mööda tänavat, don José ees, Isidora järel, sest kõnnitee kitsus ei lubanud neil kõrvuti minna.

Kui nad pärale jõudsid, oli Melchor kodus. Ta oli teinud saalist kirjutustoa ja kontori ning töötas seal rohelise sirmiga lambi valgusel, millest langes lauale hele sõõr. Melchori juures oli keegi mees, kes töötas koos temaga sellesama laua ääres. Mehe ajust valgus kirjutuspuldile nähtamatu arvutustevool, mis paberit puudutades tihenes numbriteks, nii nagu külma mõjul õhu niiskus maapinnal kristalliseerub. Melchor tõusis silmapilguks, et tervitada Isidorat, pärida juhtunu järele ja pakkuda oma maja tema käsutusse. Siis istus ta uuesti oma kohale, ja haarates teenistusvalmis sule, mis seekord oli pühendatud kannatava inimkonna hüvangule, jätkas tööd.

Isidoral piisas kiirest pilgust, et tähele panna Melchori, kes oli habeme täielikult maha ajanud ja nägi väga ilus, ehkki mitte põrmugi sümpaatne välja; samuti jõudis ta tähele panna arvudemeest, kes vaatas teda jahmunult, nagu

äkki areenile sattunud võitlushärg. Ta nägi ka lagedaks tehtud saali ja kantseleiriiulit, mis moodustas justkui kalmistunišše, kus puhkasid korralikult laotud paberid. Madriidi plaan rippus poolsaare plaani kõrval. Neil oli seesama embleemi tähendus nagu kaevanduste või raudteede plaanidel vastavate ettevõtete kontorites. Neljavärvilised prospektid üpris liigutavate piltidega, kus oli kujutatud halastajaõdesid talutamas kerjuseid asüüli, selle ideaalse asüüli frontoon oma kreeka sammastega ja päike Jahve kolmnurkse märgiga levitasid kogu saalis ideed, et siin käib töö puudustkannatajate saatuse kergendamiseks. Mitmevärvilises trükis sõnad «Loterii, Suur loterii, Kolm loosimist iga kuu, Kuus miljonit» lendlesid seintel nagu troopikalindude parved, ja et tapeet nende all oli kirjatud roheliste okstega, siis polnud Isidora pöörasel fantaasial vaja end palju pingutada tegemaks sellest ümbrusest midagi kuust valgustatud ameerika selva taolist. Pärast nägi ta ülejäänud osa majast, mis oli küll alles hiljuti ehitatud, aga nii viletsasti korrastatud, et mõjus pigem mingi uruna kui inimeste eluasemena. Don José loovutas Isidorale oma toa, kuna majas ühtki paremat ruumi polnud, ja hakkas kohe välja kolima. Ta asus teenijakambrisse ja teenija pidi magama jumal teab kus. Vabastatav tuba oli maja sisemuses ja nii sünge ning rohmakas, et näis Isidorale hauana. Don José tuli ja läks, kandes majakraami, ja kui voodi oli valmis seatud ning Riquín sinna magama pandud, ütles Isidora ristiisale:

«Minge teie nüüd Miquist otsima, küll meie teenijaga seame toa lõplikult korda.»

Teenija oli neid Alcarria tüdrukuid, kes alles hiljuti maalt teenijateturule tulnud ja kes oli veel säilitanud rahvapärase tahumatuse, töntsi pea ja kohmakad käed. Ta tegi kõike valesti. Tal oli head tahet, kuid talumatu suulehk. Paistis, nagu poleks tema jässakat kogu katvad riided tal sündimisest saadik seljast ära saanud, ja tema halvasti soetud maisiohtekarva salkudest hoovas odava pumati lõhna, mis oli veel ebameeldivam kui tema suulehk. Isidora tundis tema vastu võitmatut vastikust; ta ei võinud tüdrukut vaadata, ei võinud teda puudutada, ja kui ta tema lähedust tundis, võpatas ta jälkusest. Ta oleks pigem nälga surnud kui söönud midagi, mis see tüdruk oli valmistanud. Esimene asi, millest Isidora puudust tundis, oli tema toaneitsi, Agustina, nii kabe, nii taiplik, nii väle, nii läbi ja läbi noor daam.

«Ei, ei,» hüüdis Isidora piinatult, «ma pole sündinud selleks, et olla vaene, ma ei või olla vaene.»

Jumal aitas teda sel katsumuse ööl, sest veidi aega pärast seda, kui Isidora oli kõige sügavamast südamepõhjast kuuldavale toonud selle valulise hüüde, jõudis kohale tema kallis toaneitsi. Ta tõi suurde pampu seotult kaasa kõik Riquíni riided ja mõnda ka perenaise omadest.

«Too metsloom,» ütles ta, «käskis mul kõik selle siia tuua. «Küll ta märatseb! Ah, senjoriita, kui te oleksite talle ära tulles paar sõnakest lausunud, siis oleks leppimine kindel ... Ma ei kahtle selles. Ta kahetseb oma toorust. Ma tahtsin rohkem kaasa tuua, aga ta ei lasknud. Homme kutsub ta vanakraamikaupmehed ... Ah, kui kahju! Kui palju seal varandust on!»

Agustina pakkus end tema teenistusse jääma ja Isidora võttis pakkumise rõõmuga vastu, ehkki tal polnud taskus ainsatki münti. Kohutav vastuolu! Tema ei võinud vaene olla ja ometi oli ta seda.

Korrastades tuba ja püüdes luua pisut mugavust, tundsid nad puudust nii paljudest asjadest! Nad nimetasid üht ja teist. See asi oli jäänud kummuti kolmandasse sahtlisse, too teine peegelkappi ... Aga nüüd polnud enam midagi parata. Iga asja pärast, mis tal puudus, saatis Isidora lendu pool tosinat ohet, mis pidid kandma tema kurbust mineviku kättesaamatusse taevasse.

Riquíni tervis paistis parem olevat. Ta magas rahulikult ja tema kerge hingamine kõlas nagu vastukaja seeravite muusikast, mida mängitakse teisel pool nähtavat maailma.

Miquis ja don José viibisid tulekuga. Isidora läks saali, sest Melchor oli talle öelnud, et tahab temaga rääkida. Nimelt tahtis ta pakkuda Isidorale endisest enam teeneid. Isidora võis soovi korral kasutada kogu maja. Kui oli vaja kutsuda mõni kuulus arst, siis pidi seda otsekohe tehtama ja ravikulud pidid minema tema, heategeva ning inimsõbraliku Melchori arvele. Peaasi oli, et Isidora rahuneks, et ta ei rabeleks mure käes, sest ta oli sugulaste juures, kes teda tõesti armastavad ja kus tal millestki puudust ei tule ... Kogu selle aja ei pööranud tüse mees, kes arvusid kirjutas, pilku Isidora näolt ja paistis olevat rabatud ning võlutud nagu mingist usulisest või mütoloogilisest nägemusest.

Kui suur Relimpio siis arstidest rääkis ja Miquist ülistas, ütles kehakas mees:

«Ah, Miquis! ... See parandab kõike külma veega. Ma tunnen teda hästi. Ta arstib minu õde Rafaelat, tolle Alonso naist, kes on Aransise lossi uksehoidja.»

See tema suursuguse perekonna ootamatu mainimine viis

Isidora pisut segadusse. Ilma pilku tema näolt pööramata jätkas mehemürakas:

«Ja nüüd, kus ma Aransise lossi nimetan, näib mulle ... Ah jaa, õigus. Ma mäletan. Ühel päeval ... sellest on juba mõni aasta, olin ma oma õega lossi sissekäigu juures ja teie tulite välja, koos Miquise ja veel ühe mehega ... Nii see on ... Ma arvasin kohe, et see pole esimene kord ... Ja Miquisega olen ma sestsaadik palju kokku puutunud. Ta on sümpaatne. Et tema on haritud mees ja mina ... teatavaist asjust omajagu taipan, siis vaidleme küsimuse A või küsimuse B üle. Mina ründan teda kõvasti ja tema kaitseb end targutamisega ...»

«Noh, noh, lõpetame selle,» ütles Melchor kärsitult. «Lugu on siis nii, et kahekümne neljast tuhandest piletist on müümata ja jäävad administratsiooni kasuks kuus tuhat viissada ...»

Isidora ei kuulnud rohkem, sest nüüd jõudsid kohale Miquis ja don José. Arst oli frakis, mis tuli nähtavale kerge mantli alt. Ta oli minemas peoõhtule ühte peenesse majja. Tema kuulsuse eelkäijaiks ja saatjaiks olid tutvused ja kutsed seltskonna kõige valitumaisse ringidesse.

Riquíni läbi vaadanud, kirjutas ta kalomeli. Asi oli lihtne, lapsel oli ainult seedimisrike ja tõenäoliselt pidi järgmisel päeval kõik jälle korras olema. Rääkides pärast Isidoraga selle õhtu sündmustest, ütles Miquis:

«Ma kahetsen seda äpardust, sest teist temasugust kiskjat sa ei leia. Maailmas pole kaht Botíni. Kui nad olemas oleksid, mis oleks siis meie armsast isamaast veel järel? Ta oleks ära neelatud Püreneedest kuni Gibraltarini ja meie, hispaanlased, rabeleksime kõik riidest vanglas, nimelt selle rahvavarga taskutes ... Ah, sa rumaluke, kui sa oleksid taibanud juhust kasutada! ... Aga sa ei oska ju arvutada, ja meie ajastul on see, kes arvutada ei oska, kadunud.»

«Jäta mind oma arvutamisega rahule. Kuhu sa nüüd lähed?»

Frakk kütkestas teda, ja juba kujutles ta oma vaimus hiilgavaid salonge, kuhu Augusto varsti pidi astuma, toredasti kaetud laudu, mille äärde ta istub, ja haritud ning peeneid inimesi, kellega ta suure osa õhtust tuttavlikult koos on ning vaimukalt vestleb. Seda laadi kujutluspilte vormis tema aju kõige kergemini. Miquis teadis seda ja tegi talle kõik veel ihaldusväärsemaks, jutustades hämmastavaid asju, millest mõnigi polnud tõsi, ja kirjeldades neid kaugeid maailmu, millesse Isidora pääses ainult fantaasia, õigemini öeldud, oma kirgliku igatsuse kaudu.

«Mõne päeva eest,» ütles Miquis, «olin õhtusöögil hertsoginna juures koos sinu Peziga. Paistab, et ta ujub varsti Havannasse, sest siin jääb ta kuivale. Liiakasuvõtjad on teda rookinud. Tead sa, et mul on temast kahju? Ta on, nagu öeldakse, hea poiss, teenistusvalmis, lahke, armastusväärne, nõrk ja ei tee kahju kellelegi peale iseenda.»

Häiritud ja närviline Isidora vahetas kõneainet ning ütles teeseldud lõbususega:

«Ah, kuule, mulle räägiti, et sa abiellud. On see tõsi?»

«Seda räägitakse jah. Ja kus suitsu, seal tuld.»

«Notari omaga?»

«Muñoz y Nonese tütrega.»

«Sa oskad kasulikult valida. Ta on rikas.»

«Vannun sulle, et rikkus pole mind ajendanud. Ma põlgan maailma hiilgust ja edevust. Ma abiellun armastusest, puhtast, südamest tulevast armastusest. Seda teevad praegusel ajal ainult veel karjased ja mina . . .»

«On ta ilus?»

«Minule pole kedagi temaga võrdset.»

«Viisakuse pärast pisut ilustades, nagu öeldakse.»

«Noh, ka ilma ilustamata. Ta on ju kõigepealt minu mõrsja.»

«Kas sa ei võiks öelda paar sõna oma äiale minu protsessi asjus? Ta esineb tunnistajana. Pealegi on ta Aransise perekonna notar.»

«Madu! Sa tahad ära osta kõige haruldasemat kõigi notarite hulgast.»

«Ei, ei. See on õiglus. Ma palun teda, et ta ei laseks end Aransiste poolt ära osta. Sellest jätkub mulle.»

«Sa ei tunne minu oletatavat äia. Võin sulle öelda, et tema ainuüksi oma isikuga tunnistab valeks ja sunnib unustama halva kuulsuse, mis tema ametit pidavail meestel kõigil aegadel on olnud . . . Muñoz y Nonese näol võib inimkond imetleda ainulaadset nähtust: ta on mees, kes on kogunud endale varanduse oma aususega, muidugi mitte väga suure varanduse, nagu sobib vahendiga, mille abil see on saadud. Minu äia isik tühistab ja lükkab ümber loendamatuid tavapäraseid ja harjumuslikke arusaamu. Quevedost kuni seniajani on peetud kindlaks tõsiasjaks, et notarid on ahned ja saamahimulised, kavalad ja äraostetavad ning lisaks inetud nagu kuradid, pikakoivalised ja kõhnad, pikanina ja pikkade küüntega, räpased ja kasvatamatud. See

pentsik tüüp on nüüd kadunud, ja selle tõenduseks on sul minu äi, kes on aus, otsekohene ja vabameelne ning peale selle kena väljanägemisega, sümpaatne, ülilahke ja meeldiva käitumisega. Praegusel sotsiaalse uuenemise ajajärgul on endisaegsed kujud välja surnud ja nüüd pole enam kindlat tüüpi iga kunsti või elukutse jaoks. Nii võid sa, näiteks, kohata esimese instantsi kohtunikku, kes näib ihukaardiväelasena; baritoni, kes näib Madriidi kõrgema politseiametnikuna; sa näed meremehi, kes sarnanevad audiitoritega, ja vahest isegi filosoofi, keda võib ära vahetada kanoonikuga. Ma ütlen seda sellepärast, et Muñoz y Nones näib diplomaadina. Tal on härraslikud kalduvused ja spordimehe harjumused. Kahju, et ta pole iial avanud muud raamatut peale «Tsiviilprotsessi koodeksi». Lisaks on tal aususe asjas väga terav silm ja ta on sellepoolest peaaegu niisama kuulus nagu teised on kuulsad oma kelmusega. Meie ajal on kombeks oletada ja väita, et kõikjal on aina halvad teod, egoism ja röövellik saagihimu. Eksitus, rumalus! Maailm roiskuks, kui tal mõnel hetkel puuduks desinfitseerimisvahendina voorus, mille energilist toimet on märgata igal pool, niihästi kõige kõrgemais kui kõige madalamais sfäärides . . . Ja sellega ma nüüd lahkun, sest ma tüütan sind. . .»

«Jääb siis nii, et sa räägid oma äiaga minu protsessi huvides.»

«Jääb siis nii, et sellest pole mingit kasu.»

«Puupea.»

«Lõgismadu, hüvasti.»

2

Pärast seda kui Miquis oli läinud, astus sisse Mariano, kes otsis oma õde, et see varustaks teda rahaga. Tal polnud aimugi, et kohtab siin oma peremeest, ja teda nähes sattus segadusse, sest ta polnud juba terve nädala töökojas käinud. Tema vastu tõusis laidutorm. Õde tõreles temaga halva käitumise pärast, Juan Bou arutles asja kõlbeliselt seisukohalt, Melchor nimetas teda päevavargaks, kelmiks ja vanglakandidaadiks ning isegi tema sõber ja kohvikukaaslane Relimpio tõi kuuldavale kõige karmimaid otsuseid tegevusetu ümberhulkumise kohta. Maatasa tehtud ja julgemata oma õelt raha küsida, läks Mariano ning istus kitsukeses eesruumis puupingile, kuhu jäi tükiks ajaks üksinda konutama, aina juureldes ühe ja sellesama, juba tuhat korda mõeldud mõtte kallal, nagu koer närib konti ja pöörab seda üht- ja teistpidi, kui on selle ümbert juba viimase kui liharaasu ära söönud.

Naudinguiha, kustumatu nälg ning janu materiaalsete mõnude järele, mis olid Mariano kõlbelises olemuses nii tähtsal kohal ja pidid omandama veel tähtsama koha tema täiskasvanuks saades, objektiveerusid — kasutagem seda sõna — don José Relimpio pojas. Need ähmased kired kristalliseeruvad, kui nii öelda võib, alati kadeduseks, mis on ainuisikuline ja antropomorfne.

Kügeldes esiku nurgas ja kuuldes sulgede krabinat, mis saalis nii tulusaid arvusid kirjutasid, küsis Mariano endalt, mis põhjusel oli noorhärra Melchoril tsilinder ja temal mitte; mis põhjusel kandis noorhärra Melchor ilusaid rõivaid, tema aga käis töökitlis; mis põhjusel sõi noorhärra Melchor restoranis, kurameeris baleriinidega, suitsetas häid sigareid ja jalutas peente härradega, sellal kui tema, vaene Patt, sõi ja suitsetas nagu kerjus ning tema sõpradeks olid samasugused vaesed ja õnnetud nagu tema ise. Üksindus, milles ta elas, oli ta silmad enneaegu avanud. Seesugune varakult ilmnev võrdluste ja arvestuste tegemise võime ei esine tavaliselt poistel, keda toetavad armastavad vanemad või sugulased. Sest hüljatus ja omapead elamine soodustavad lapse kõlbelist arengut. Kaasasündinud loomuomadustest oleneb, kas see areng läheb heas või halvas suunas, ja on ilmne, et niihästi töökangelased kui ka suured kurjategijad on saanud oma vaimule toitu üksildasest lapsepõlvest. Metsik puu, mis tuulte mängukannina seisab lagedal maal, kasvab teatavasti tugevaks.

Mariano oli loomuldasa mässaja; ta ei lasknud end armastada ega osanud hinnata perekonnakodu sulnist soojust. Ta ei tahtnud elada oma tädi Encarnacióni juures, sest see kohtles teda karmilt, ei oma õe juures, sest see manitses teda, ei Juan Bou juures, sest see valvas kõiki tema tegusid. Meeleldi otsis ta ulualust lõunapoolsete linnaosade kahtlastes pansionides; ta vahetas sageli elukohta ja oli aegu, mil ta kindla elukohata olles veetis ööd öömajades ning sõi kõrtsides. Iseseisev elu andis talle teatavat tahtejõudu, mis on omane loodritele, teritas tema mõistust, kiirendas tema intellektuaalset arengut. Tuleb hoolega uurida loodrit mõistmaks, et see on olend, keda iseloomustab saamahimu, teesklus- ja kohanemisvõime varajane areng. Teisiti ei saa seletada suurt varaküpsust ega omapäraseid jooni, mis politsei meeleheiteks ja ühiskonna ehmatuseks tulevad ilmsiks kaheksateist- ning üheksateistkümneaastastes kurjategijates. Mustlane — metsik olend ühiskonna rüpes — on oma teraselt mõistuselt lausa imenähtus, teda võib nimetada juriidiliste knihvide varaaidaks, ta on osav politsei narritaja. Noorukist looder, teist liiki metsik olend, tunneb paremini maailma ja teab rohkem rahvamajandusest kui äsja ülikoolis väljahautud õpetatud mehed.

Mariano oli tol ajal valmis selleks, et hakata rakendama oma teadmisi «tumeda» aritmeetika alal. Temas olid juba välja arenenud arvestamisoskus, saamaiha ja sünged kohanemis-, teesklus- ning valskusvõimed.

Pärast toda õhtut, kui me nägime teda kössitamas eestoa pingil, hakkas ta jälle korralikult töökojas käima. Ta tegi seda silmakirjaks. Peremees Juan Bou oli noil päevil tema vastu imelahke. Ta läks oma lahkuses isegi nii kaugele, et nimetas teda «mu pojaks» ja rääkis temaga nagu omasugusega.

«Hüva, mu poeg, hüva. Sa olid omajagu kergemeelne, aga sa saad ju ise aru, et töö on rahva elu, rahva usk . . . Ma teen sulle ühe ettepaneku. Kas tahad tulla minu juurde elama? Ma olen üksi. Ma annan sulle toa, voodi, taldriku ja lusika. Minu majas pole toredust, aga pole ka puudu millestki vajalikust.»

Seejärel esitas ta Marianole arvutuid tüütuid küsimusi Isidora kohta, millele poiss ei osanud vastata. Et kas tema õde on oma eluga rahul, kas ta tõuseb hommikuti vara või hilja, kas ta armastab maasikaid ja koorejuustu, kas ta käib teatris. Lisaks näis peremees Juan Bou olevat täis pakatavat rõõmu . . . Sellid ei osanud endale seda lõbusat meeleolu kuidagi seletada; mõned arvasid põhjuseks selle, et loteriiäri hästi edeneb, teised, et peremees oli loteriil peavõidu saanud. Kuid Juan Bou ajas kõik oma sellide seletuskatsed sassi, sest äkki jäi ta kurvaks ja tõi kuuldavale ohkeid, mis oleksid lõhestanud litokivi, kui see olnuks natuke pehmem. Ta oli justkui iseenda peale pahane ja tahtis mingi halva mõtte peast välja visata. Mõne päeva töötas ta vähe, ja enam kui ükskord juhtus, et joonistused A ja B viibisid või läksid segi peremehe hajameelsuse või kohmakuse tõttu, mis olid täiesti harjumatud nähtused nii kavakindlalt töötava inimese juures.

Veel üks tähelepanuväärne sündmus leidis noil päevil aset. Juan Bou pani tähele, et heategevate loteriide ettevõttes ei toimunud arvepidamine nii täpselt, nagu võinuks oodata, ja kas nüüd kuuletudes oma südametunnistusele või andes järele egoismile, mis soovitas tal hoiduda kohtuga pahuksisse sattumast, astus ta ühingust välja ning keeldus sellest kuidagi osa võtmast. Siiski tegi ta ühingule edasi litograafiatöid, mille eest talle pidi täpselt tasutama. Sestsaadik polnud tema suhted Melchoriga enam nii lähedased.

Kui juunikuu oli kätte jõudnud, pani Mariano kadedusega tähele, et Melchor liikus kiiresti edasi mööda jõukuse teed. Sõitis kahehobusekalessis, peente härrade seltskonnas; lõunatas alati väljaspool kodu; talle kingiti ehtsaid havanna sigareid ja muid toredaid asju; rätsep tõi talle aina uusi ja uusi rõivaid . . . ta sisustas luksuslikult osa majast . . . Ja nii palju mõeldes noorhärra Melchori kasvavale jõukusele, täiustas Patt oma intellekti, rikastas seda uute teadmistega omandi kohta, rahasummade oma valdusse saamise kohta, teadmistega ja ideedega, mis mullitsesid tema ajus nagu ilueod ning kunstiloomingu ähmased algmed luuletaja vaimus, kui ta lapsest meheks saab.

Jaanipäeva paiku lakkas Mariano töötamast. Ühel õhtul läks ta oma õelt raha küsima, ja et see talle midagi anda ei tahtnud, sai Mariano maruvihaseks, nad läksid tülli, Isidora kohkus, nad needsid teineteist, vend ütles õele siivutu sõna, Isidora nuttis, siis astus agaralt, ent vähese mõjuvõimuga vahele don José, ja lõpuks lahkus poiss majast, urisedes:

«Sa ei taha mulle midagi anda. Noh, siis annab mulle Kriuhka.»

Pärast seda õhtut kadus Mariano. Teda otsiti, kuid ei leitud kuskilt ja kaua aega polnud temast mingeid teateid.

3

See ja veel teised asjaolud olid põhjuseks, et Isidorat valdas sügav kurbus. Ta veetis peaaegu kõik ööd unetult, piinneldes vaheldumisi meeletute illusioonide ja tõelise viletsuse, toredate fantaasiate ja hirmu või pettumuse käes. Üks väga praktilist laadi mõte painas ja kurvastas teda alatasa, ja nimelt järgmine: «Melchor on mind kõik need poolteist kuud, mis ma siin olen, korduvalt rahaga aidanud, on mulle ikka ja jälle rahasummasid muretsenud, mis ma talle ühel päeval pean tagasi maksma . . . See süsteem on minule nii hõlpus, et ma endale märkamatult end suurtesse võlgadesse mässin. Mul tarvitseb ainult nimetada don Joséle oma vajadusi, don José ruttab saali, räägib temaga ja loteriikapitalist . . . Mu jumal, kui suur mu võlg juba on?! Ma ei tea seda, sest ma ei märgi midagi üles. Siin läheks tõesti vaja ristiisa arveraamatuid. Melchor märgib kindlasti kõik üles, ja loodab minu käest sisse nõuda, aga mil viisil? . . .»

Pikalt juurdles ta ka oma protsessi üle, ja kinnitas endale: «Asi liigub. Nüüd järgneb advokaadi lõplik esildis meie nõudmiste kinnituseks. Aga enne kui suvi möödas on, ei tule midagi. Advokaat annab mulle suuri lootusi. Kui asi ometi pea laheneks, nii et ma saaksin Melchorile ära maksta ja pääseksin silmusest, millesse ta mind püüab! . . .»

Mõeldes Juan Boule, kes talle tihti kingitusi tegi, ütles ta:

«Vaene Bou! Ta on kõige sõbralikum loom, keda ma tunnen. Armastan teda, nagu armastatakse eeslit, kes meid jalutussõidule viib.»

Linnaosa, kuhu Isidora halb õnn ta elama oli toonud, oli talle kohutavalt vastumeelne. Mõnel õhtupoolikul läks ta koos Riquíni ja Don Joséga jalutama Mesón de Paredese tänavale, Rastrole ja Toledo tänavale ning tundis samavõrra kurbust kui vastikust. Palavus oli juba talumatu ja õhtul tulid kõik ümbruskonna elanikud välja kõnniteedele: lapsed mängisid, naised lobisesid. Isidora arvates kandis kõik — majad, tänav, inimesed, nii mehed, naised kui lapsed — labasuse pitserit, mida tema kaaslane ei paistnud märkavat. Kõnniteede kitsus, mis sundis möödaminejat pidevalt kividelt rentslisse ja tagasi tantsima, lisandus uue ebamugavusena sellele, mida tekitasid müra, halb lehk ja tolm.

Et Isidora peenetundelisus ja maitse teda neist paigust põgenema sundisid, tavatses ta minna põhja poole ja läheneda Puerta del Solile, et natuke «kultuurihõngu hingata». Aga ta ei söandanud väga palju kesklinna poole minna, sest ehtimis- ja toredusesemeist tulvavate vaateakende nägemine tekitas talle nii suurt piina ja meeleheidet, et tundus, nagu torgataks talle südamesse kullast ja kalliskividest pistoda. Vastumeelsus lõunapoolse linnaosa vastu ja ahastus, mida tekitas kesklinn, viisid teda linnaümbrusse, don José suureks heameeleks, kes armastas välju ja vaba maaelu.

Juulikuu tegi Madriidist täieliku praepanni. Riquínil tekkis läkaköha ja ta vajas õhuvahetust. Vaene väike antikristus! Kahju oli vaadata, kuidas ta köhahoo käes üleni punaseks tõmbus ja lämbumas oli, nagu peaks ta samal hetkel hinge heitma . . . Kuid Isidoral puudus reisiraha, mis tema õnnetule emasüdamele ülisuurt piina valmistas. Joaquín Pez oli Prantsusmaal ja isegi ei kirjutanud . . . Õnneks — aga võib-olla ka õnnetuseks — pakkus Melchor end ülilahkesti rasket probleemi lahendama. Vaene Isidora tundis ju puudust nii paljudest asjadest! Tal polnud ühtki reisiks sobivat kleiti, polnud kübarat ega midagi kõigest sellest, mida nõuavad suve halastamatud eeskirjad, mis teevad selle aastaaja niisama kulukaks nagu on talv oma ballide ja pidudega. Riquín oli peaaegu alasti.

«Ei, ei,» ütles Melchor isalikul toonil, «ma ei või lubada, et sa millestki puudust tunneksid... See oleks alles lugu...»

Õmblejad ja kübarategijad asusid tööle ning nende tegevus, samuti kangaste ja kübarate valik köitis mõneks päevaks Isidora tähelepanu ning hoidis teda palavikulises ärevuses. Edevus pani teda elama valeelu, pettis teda nagu väikest last näiliku õnnega. Ta nägi taas oma ilu hiilgamas peente perkalite, siidilintide, kunstlillede ja väikeste looride raamistuses ning nautis taas peegli ees oma ilusat kuju. Mis on elu? Naljamäng.

Melchor otsustas, et Isidora läheb Escoriali, ja soovis temaga kaasa minna. Isidorale ei pakkunud tema seltskond vähimatki lõbu, kuid kahjuks sundis asjaolude tüütu loogika teda selle ettepanekuga nõustuma. Ta oli oma salakavala võlausaldaja küünte vahel ja tal polnud pääsu. Ta oli viletsuse reetlikus varjus ülesseatud varitsuse ohver, oli langenud ilge raha lõksu, kus peibutiseks oli edevus. Ta võis veel pääseda, kui ta teeb kõigele lõpu, tunnistab end maksuvõimetuks ja lepib vaesusega, kuid Riquínil oli läkaköha, ta oli otsekui niidike, mida Madriidi kuumus ähvardas hävitada, nagu tuli rohukõrre. Paratamatult tuli alistuda saatusele, nagu tavatses öelda Isidora, nimetades saatuseks tema enda vigadest tulenevate faktide rida.

Melchori korralduse kohaselt pidi tema isa jääma Madriidi, et vaadata maja järele. Kohutav pagendus ja kurvastus don Joséle! Targa Melchori hästi läbimõeldud plaan nägi ette, et tema ise sõidab edasi-tagasi, veetes mõne päeva Escorialis ja mõne Madriidis, sest äriasjad ei lubanud tal pikemaks ajaks pealinnast lahkuda. Programm täideti ustavalt. Don José sõitis Escoriali pühapäeviti, suvitusrongiga, kui Melchor oli Madriidis. Milline õnnelik päev see oli! Kümme tundi koos Isidora ja Riquíniga! Tema õnne tumestas pisut asjaolu, et ta märkas oma ristitütres mingit sünget ja otsekui haiglast kurbust. Kui Isidora rääkis Melchorist, siis väljendus tema sõnades alati kõige ebasoodsam suhtumine sellesse edukasse majandusmehesse. Ja kui väga ta igatses Madriidi tagasi! Riquín, kes oli juba tublisti paranenud, aina jooksis ja mängis väljas ning tema põskedele ilmus taas tervise värske jume. Don José veetis terve päeva suurimas vaimustuses ja ei jõudnud emast ning pojast isu täis vaadata. Nad jalutasid kolmekesi mäel, istusid roheluses, elasid seesugust idüllilist elu, nagu don José oli näinud kujutatuna Aransise lossi kaminasirmidel. Õhtul sõitis Relimpio Madriidi tagasi, koju; ta magas õndsat und ja nägi unes, et on lind ning laulab, istudes puuoksal. Ka Riquín oli lind ja lendles ringi, tehes esimesi samme õhuvallas. Isidora oli nukker linnuke. Nad kõik laulsid, aga don José oli see, kes kõige enam laulis ja kõige kõrgemal oksal istus.

Septembri keskpaiku läks Isidora Madriidi tagasi, jättes endast laialdase kuulsuse Escoriali suvitajateperre. Sel ajal toimus Melchori elus kummaline muutus. Äkki kadusid tema jõukus, toredus ja tähtsus nagu vajuki kaudu, ilma et põhjust oleks teada saadud. Juan Bou ütles, et küllap loteriiühingu härrad leidsid noore Relimpio asjaajamises konkse ja kõverusi. Kindel on see, et ühel päeval tulid ekspressid ja viisid ära kõik kantseleiraamatud ning muu kraami. Õhtupoolikul jättis Melchor isaga ja Isidoraga hüvasti, öeldes, et maja jääb neile, tehku nad sellega, mis tahavad, sest tema läheb ära Barcelonasse, et alustada uut äri.

Nad jäid siis nüüd kolmekesi — Isidora, Riquín ja vanamees — ja eks niiviisi läinudki don José ornitoloogiline unenägu peaaegu täide: nemad kolmekesi vidistamas puuokstel. Nad olid tõepoolest linnukesed, sest neil polnud midagi hinge taga ja nad võisid loota ainult sellele, mis jumalik ettehooldus heaks arvas neile saata, et tänasest homseni ära elada. Maailm erineb metsadest sellepoolest, et pesa eest tuleb maksta. Meie kolmel linnukesel oli maja, kuid polnud raha selle eest tasumiseks, sest Melchor oli laekad nii hoolega puhtaks teinud, et neis polnud mitte raha lõhnagi.

«Kellelegi ei panda raskemat risti peale, kui ta kanda jõuab,» ütles Relimpio.

Igapäevaste tungivate vajaduste rahuldamiseks hakkas Isidora oma rõivaid müüma. Mitte esimest korda ei tulnud tal lahti riietuda, et süüa saaks. Vähehaaval siirdusid rõivad vanakraamikauplejate vahendusel kummutist kööki. Lõpuks sõid nad ühel kurval ja rõskel oktoobripäeval ära Itaalia õlgkübara. See oli viimane roog!

27. peatükk

KARU ÕRNUS

Kogu selle laostumisajajärgu kestel, mil Abadese tänava maja nr. 40 kolm õnnetut elanikku vähehaaval vabastasid end oma varustusest, nagu hukkuv laev heidab üle parda oma koorma, et kas või tundki kauem vee peal püsida, käis Juan Bou igal õhtul pärast tööd neid vaatamas. Isidora varjas hoolega toda pikaldast ja kurba katastroofi, püüdes maja teataval määral korras hoida ja loorida oma murelikku rahulikkusega. Aupaklikkusest Isidora vastu pehmendas Bou oma karmi kõnet, ja rääkides rahvast ning ühiskondlikust arveteõiendamisest, tarvitas leebeid ning sunnitult delikaatseid väljendeid, mis kõlasid tema suus nagu härja trillerid, kes oli ööbikute õpilaseks hakanud. Sellest võis näha tema head südant.

Miquis oli tubli litograafi kohta arvutuid määratlusi andnud. Tema sõnade järgi oli see vaat, mis kandis etiketti «Alkohol», ent oli täis vett; kudrutav karu; sapita hüdra; nööpnõel mõõgatupes; liiliaõiega takjas; kaamelirõivais varblane ja oktaavides kirjutatud epigramm. Tema pajatused oma eepilistest võitlustest rahvaürituse eest äratasid don Josés ja Riquínis ülimat vaimustust, Isidora aga suutis vaevalt naeru pidada.

Bou galantsus Isidora vastu oli seda laadi nagu karul, kes tahtis näidata õrnust oma peremehe vastu, tappes kärbse ta laubal. Mõnikord, kui ta laskis kõnelda oma tunnetel, väljendus ta lihtsalt ja loomulikult. Ta oli nagu dekoratiivkunstis esinevad traagilised maskid, mis oma inetuist suudest lilli välja paiskavad.

Vahest kõige ilmekamal viisil avaldus Bou lugupidamine Isidora ja tema ristiisa vastu selles, et ta pakkus neile võimalust osa võtta loteriist, mille loosimine parajasti toimus, aga et majas oli alati suur rahapuudus, siis sai tehingust vaid harva asja. Karu tahtis loovutada piletiosa ilma tasuta,

kuid Isidora polnud nõus. Muidu avaldus ta teenistusvalmidus veel selles, et ta saatis neid jalutuskäigul Retiro pargis, ostis Riquínile maiustusi ja mänguasju ning oli neile õhtuti kaua ning sõbralikult seltsiks. Ta oli Isidora vastu tagasihoidlikult galantne ja aina vaatas teda ilmse kavatsusega öelda talle midagi õrna ning raskesti väljendatavat!... Mõnikord oli Juan Bou pikkadel jalutuskäikudel, mida nad tegid, väga vaikne ja aina ohkas. Paistis, et just tema jõhkrus oli tema arguse allikaks. Seevastu vallandusid tema keelepaelad õhtusel koosistumisel ja ta pajatas paljudest asjadest, kiitis häbenemata oma tööarmastust, oma sissetulekuid ja pidas plaane, kuidas seada oma elu sisse mõnusalt ning ülimalt korrapäraselt. Peale selle oli tal teateid ühe oma väga rikka sugulase surmast ja ta lootis saada kena pärandi. Ta pidas end suureks õnneseeneks, ehkki tal, tõttöelda, midagi veel puudus, et olla täiesti õnnelik.

Ta rääkis ka oma õest Rafaelast, Alonso naisest, kes ikka veel haige oli, ja kuuldes mainitavat oma esivanemate maja, tundis Isidora suurt erutust. Bou tegi talle korduvalt ettepanekuid minna üheskoos vaatama Aransise lossi, mille kenadusi ta veel näinud polnud, kuid Isidora keeldus alati kartusest, et tema tunded neis austatud ja armastatud paikades, tema kaotatud kodumaal, tema üle võimust võtavad.

Ühel päeval, kui Isidora tuli vanakraamikaupleja juurest, kohtas ta Duque de Alba tänaval litograafi.

«Ma lähen Aransise lossi oma õde vaatama,» ütles see. «Tal on halvem ja eile õhtul sai ta viimse võidmise. Kas tahate kaasa tulla?»

Esimese hooga lükkas Isidora Bou ettepaneku tagasi, kuid mees käis nii tungivalt peale ja palus nii väga, et lõpuks ei tahtnud Isidora tema vastu liiga tõrjuv olla ja läks kaasa. Teisest küljest ahvatles teda salapärase jõuga just see tundeliigutus, mida ta kartis. Igas inimeses elab koos hirmuga erutavate tundeelamuste ees ka õrritav iha neid kogeda, inimsüdame seletamatu kiindumus paatoslikku. Nagu inimese pilk mäetippudel kuristiku kutset tunneb, nii tunneb hing draama salakavalat külgetõmbejõudu.

Nad jõudsid kohale. Rafaelal oli sel päeval parem, ja viimne võidmine, tuues rahu ning rõõmu tema hingele, oli haigust leevendanud. Alonso näis tundvat heameelt ja tõsiselt lootvat, et naine pääseb. Isidora ja Bou olid tükk aega uksehoidjakorteri väikeses elutoas, rääkides haigustest üldse ja astmast eriti, Madriidi kliimast ja Boude kodukoha, Mataró kliimast, arstidest, ravimist A ja ravimist B... Õieti võttis Isidora vestlusest ainult niipalju osa, et lausus viisakuse pärast aeg-ajalt mõne kinnitava sõna teiste jutu sekka, kuna kõik tema viis meelt olid ametis sellega, et vaadelda tema maja uksehoidjakorterit ja imetleda mugavat lihtsust, mis valitses selles rikaste lossi nurka ehitatud vaeste pesas. Matt, kummut, mööbel — Aransise eelmise põlvkonna poolt kõrvaleheidetud auline vanakraam — ja peamiselt arvukad pühakute ning püha neitsi pildid, estamp, mis kujutas kommunaare, ja muud gravüürid, kenasti läbisegi seinale riputatud, köitsid tema tähelepanu kogu aja, mis ta seal viibis. Tüdinud rääkimast ja ülimalt rahul oma õe paranemisega, tõusis Bou punutud sohvalt, millele punase perkaliga kaetud polsterpadjad pehmust andsid, ja ütles end sirutades:

«Matías, anna mulle võtmed, ma tahan ülemisi ruume vaadata.»

Talle kõlisevat võtmekimpu andes vaatas Alonso tähelepanelikult Isidorat, justkui meenutaks ta midagi.

«Mulle paistab,» tähendas ta, «et olen seda preilit kord varem siin näinud... Aga noh, ükskõik, minge üles ja vaadake seal ringi.»

Juan Bou läks pikkamisi suurest trepist üles, sest tema kehakus oli väleduse ilmne vaenlane. Isidora läks üles joostes ja viimasel astmel jäi ootama oma kaaslast, heites talle kurva pilgu koos sõbraliku muigega, mida tohtis ehk tõlgitseda pilkeks. Tubli kataloonlase isik koosnes kahest osast: tema atleedikehast, mis oli pakitud ruudulisse pintsakusse, ja bambuskepist, mille hirvesarvest lookas käepide pakkus käele häid haaramisvõimalusi, niihästi selleks, et kepile toetuda, kui selleks, et teda keerutada, või ka selleks, et teda justkui taktikeppi kõne juures kasutada. Väljaspool kodu ei lahkunud kepp ja mees iialgi teineteisest ja toetusid teineteisele, nii kuidas olukord nõudis. Bou kuju täiendas kõige tavalisem laiaääreline viltkaabu, mida ta kandis pisut paremale poole viltu, nagu oleksid just selle koha peal kõik mõtted, mida halva ilma eest kaitsta tuli.

Ja üles minnes ümises ta laulda. Millest see küll tuleb, et mõni viis järsku otsekui kleebib end su huulte külge ja sa mitte kuidagi temast lahti ei saa? Enda teadmata ümises Bou mingit viisi halleluujapildi sõnadega:

Lühtreid, ehteid altarile
kooripoisid kannavad.

«Küll mind väsitab trepist käimine!» ütles kudrutav karu üles jõudes. «Kui ühiskond ümber kujundatakse, siis kaotatakse trepid. Kõik puha alumisel korrusel.»

Ta avas esimese ukse ja nad astusid sisse; ning sel ajal kui Bou tegi lahti ühe ukse teise järel, avas Isidora palkoneid, et lasta sisse valgust, mis selle uhke pimeduse elavaks teeks. Paistis, et kõik, mis nendes suurtes saalides oli, tundis rõõmu valgusest. Kõik ärkas, justkui avas unised silmad, ja neid musti koopaid rünnates äratas valgus otsekui kõrvahoopidega ellu vaipu, mööblit ja pilte.

«Noh, mis loom see on?» küsis litograaf ühe või teise pildi ees peatudes. «No küll on jäik! Vabandage, härra, ma arvasin, et te olete kepp. Ja ise nagu vaataks meid vihaselt... Pole midagi, senjoor, ega me teid ära ei söö... Näe, siin on ka üks nunn. Ja ta on kena!... No küllap te olite üks vigurivänt, õde. Kus on ajad! Mul on kahju, et te surnud olete, härrased, sest nüüd ei saa te näha, kuidas me õiendame arveid rahva vereimejatega, vaese töölise timukatega... Ah, teie seal, selle kraega, mis on nagu taldrik, ja Calatrava ristiga, kui teie, keigarist härra, elaksite praegusel ajal ja saaksite näha kohtumõistmise päeva, siis ei vaataks te meid niisuguste silmadega!... Oh ei! Teile pistetaks luud pihku ja minu ristirüütliisand pühiks tänavaid... ja edasi!»

Ning pöördus siis Isidora poole, kes oma sõbra jämedast kõnepruugist kohkununa läbi akna tänavale vaatas, ja ütles:

«Ajab hirmu peale, kui mõelda, mida see ülearune toredus endast kujutab: see kõik on rahva higi, tema töö ja vaev, tema uneta ööd, tema kannatused, nälg ja viletsus. Nii see on: vaene tööline töötab end vigaseks, et need päevavargad saaksid mõnuleda lossides, kus valitsevad pahed ja kuriteod, jah, kuriteod, ma ei kahetse seda sõna. Neetud tõug!... Isidora, kas te ei mõtle niisamuti nagu mina? Näiteks, vaene tööline läheb tööga kõveraks ja küüru, magab viletsas koikus, sööb lahjat lobi, tal on kodus ainult üks kõva tool, millel istuda, ja samal ajal need onud... need onud, et mitte midagi muud ütelda, kes ühtki tööriista kätte ei võta, midagi ei tee, — nemad kõnnivad vaipadel, söövad head toitu, puhkavad pehmel mööblil, mida nad ei oska valmistada.»

Ja lisades sõnadele teo, langes ta, või õigemini öeldud, viskus pehmesse tugitooli, mille vedrud tema raske keha all kokku vajusid.

«Jumala eest, on see alles pehme! Ja kui mugav! Neetud sulid! Mina annaksin teile pehmete tugitoolide asemel näiteks kruupingi... Noh, ja lase muudkui puuvasaral käia!»

Niisugused jämedad naljad pahandasid Isidorat. Vaene Juan Bou aga ei võinud uneski aimata, missugust mõju tema manamine avaldas. Iga hetk ütles ta: «Kas te ei mõtle samuti nagu mina?» ja ühest kohast teise käies viskus ägedasti toolidele ning sohvadele, et proovida nende pehmust, põlvitas ühe palvepingi padjale, käis ringi ümber kaminasirmi, naeris nagu metslane, puudutas sõrmega pronkskujusid, silitas kullatud nümfide põski, rääkis meelitusi piltidel kujutatud daamidele, ja alati, kui ta ühest saalist teise läks, lõi ta oma kepiga tugevasti põrandale, justkui soovides, et vaipki saaks kepilöögi näol tunda rahva purustava viha avaldust... Isidoral oli kogu see aeg vastumeelt teda vaadata. Ta arvas nägevat tema sõnades, tema pilkavas käitumisviisis, tema naerupahvakuis, kogu tema isikus ja tema kepis, mis oli tõstetud pööbli tahte tõlgendajaks, kõige jõledamat profanatsiooni. Bou oli nagu ketser, kes tallab hostial. Hetketi Isidora vihkas ja jälestas teda ning oleks andnud palju selle eest, et võida ta välja visata, enne aga lasta tema kepp vastu ta küljekonte puruks lüüa.

«Ja missugused kardinad!» ütles Bou, puudutades neid lugupidamatul viisil oma kepiga. «Need inimesed ei taha külma kannatada. Nojah, külm on loodud vaese töölise jaoks, kes ilma tööta tänavail kõnnib. See tähendab, et on olemas kaks jumalat: rikaste jumal, kes annab kardinaid, ja vaeste jumal, kes annab lund ja külma. Isidora, Isidora, kas teie ei mõtle samuti nagu mina, kas te ei arva, et neile lurjustele tuleb lõpp teha? Kõik see, mida me siin näeme, on rahva käest ära kistud, järelikult on kõik meie oma. Kas teie ei arva sedasama?»

Et mitte vastata talle karmusega, mida ta pälvis, ei öelnud Isidora midagi ja tegi, nagu vaataks ta portselani. Ka Bou imetles neid loendamatuid nipsasjakesi, mida millekski kasutada ei saanud, puudutas neid, võttis neid kätte ja pani jälle tagasi oma kohale nii suure ägedusega, et neid ähvardas purunemisoht. Tükk aega hiljem pöördus ta ümber, et öelda midagi väga tähtsat oma sõbratarile, aga teda polnud enam seal. Ta hüüdis teda tasakesi, siis valjusti, kuid Isidora ei vastanud.

Bou läks teise saali, sealt ilusasse salongi ja edasi ühte varjatud ning pimedasse magamisruumi, kus arvas silmavat seda, keda ta otsis. Napp valgus ei lubanud tal esemeid

eraldada. Ta astus edasi, silmad hakkasid paremini seletama, ja tõepoolest, Isidora oligi seal, istus ühe voodi kõrval, toetudes sellele parema käega. Pea kummargil, nuttis ta tasakesi, väljendades sügavat, ent leebet kurbust, vaikset valu, nagu on iga ammune valu, mis oma üksluise pidevusega otsekui normaalseks hingeseisundiks muutub. Juan Bou seisis jahmununa selle vaatepildi ees ja esitas siis üksteise järel tavalised olukorrakohased küsimused:

«Kas olete haige? On teil midagi viga?»

Nähes, et Isidora ei vasta, võttis Bou tooli ja istus tema kõrvale. Just sel hetkel, kui ta istet võttis, tuli talle pähe rahutukstegev mõte. Talle oli nimelt äkki meenunud, et Isidora protsessis ühe suursuguse perekonnaga. Püha taevas! See siin oli ju Aransiste maja, jah, ta mäletas mingeid ähmaseid kuuldusi selle kohta, sest oma protsessist rääkides ei maininud Isidora iialgi markiisi nime. Kahtlemata oli Bou sobimatu jutt saalide vaatamisel solvanud noort naist, kes pidas ennast ja küllap oligi selle suursuguse suguvõsa pärija.

«Kas olete minu peale pahane rumaluste pärast, mis ma kokku rääkisin? Kas olete solvunud?...»

Isidora raputas pead.

«Ah, ma tean juba, ma tean juba!» hüüdis Bou rõõmsalt, tulles teisele mõttele.

Ta arvas nüüd mõistvat oma sõbratari kurbuse tõelist põhjust. Ta oli kuulnud, et Isidora rahaasjad on halvad. Kahtlemata oli rahakitsikus just sel päeval eriti suur ja õnnetut ning huvitavat noort naist ähvardasid tõsised raskused. Oo, kui hea võimalus Juan Boule teha teoks oma ammune kavatsus! Suurepärane juhus! Ühekorraga, ühel ja selsamal hetkel võis ta kuulda võtta armastuse ja halastuse häält — eks ole need kaks asja õieti üks, üheainsa lõputu maailma kaks eri poolt.

Selles üksildases ja kõrvalises paigas ning samuti Isidora kurbuses oli midagi, mis teda õhutas oma suuremeelset otsust aegaviitmatult teoks tegema. Oo, taevane jumal! Kui Isidora oli alati paistnud talle ilusana, siis praegusel hetkel, jumaliku kannatusilmega ehitult, tundus ta peaaegu et üleloomulik. Kaastunne ja armastus koos — kui suur võim see on!

«Isidora, Isidora,» kogeles sapita hüdra.

Seejärel jäi ta mõneks ajaks vait. Möödus veerand tundi, mis oli temale veerand sajandit. Pannes kogu oma hinge võimsasse ohkesse, ütles ta uuesti:

«Isidora.»

See vaatas teda sõnatult, kinnitades Bou kükloobinäkku oma pisaraist ähmastatud pilgu. Mees tundis, kuidas tema süda tükkideks purunes, ja ta ütles rusutud häälel:

«Isidora, kui teie ei taha mulle oma muresid usaldada, siis usaldan mina teile enda omad. Juba ammu... sestsaadik kui mul oli õnn teiega tuttavaks saada...»

Oma imetlusväärselt terava taibuga mõistis Isidora kõik. Tema silmade ette ilmus nägemus. Mingi eesriie kärises ja ta nägi haavatud koletist, kes tema jalge ette heitis ja tema käsi lakkus. Teda valdas kohkumus ja tülgastus. Kogu tema üllas olemus oli häiritud, tõstis kõrgilt ja despootlikult mässu. See meenutas ärritatud ja alati räpase pööbli tungimist aristokraatide eluasemeisse. Kõmises jäle revolutsioonikõu, ja hävitanud klassid, tahtis metsik pööbel rüvetada õilsaid suguvõsasid, hõimudes nendega.

«Minu kavatsused on alati head olnud,» ütles kataloonlane, kes võimetusest draama kõrgusele tõusta labasusse langes. «Esiteks te meeldisite mulle, siis panite endast unistama ja seejärel mõtlema. See sai mulle vastupandamatuks südamevajaduseks, ja kuna ma üksi olen, kuna mulle ei meeldi üksi olla... Mul pole teile suuri rikkusi pakkuda, aga ma olen töökas, teenin küllalt hästi, ja võin lubada endale mugavusi... Te meeldisite mulle nii väga, kohe esimesel pilgul... Nägin teid sellest majast välja tulevat ja mõtlesin: «Kes see peaks olema?...» Lühidalt, ma pean teist väga lugu, te olete väga hea ja ma tahan teiega abielluda... Noh, nüüd on see öeldud... ja edasi!»

Jahmunud Isidora ei teadnud, missuguste sõnadega vastata. Ta pidi andma eitava vastuse, sest mõte abielluda selle barbariga ajas talle hirmu peale. Kuid Bou oli otsekohene ja korralik mees, kellele ei kõlvanud karmilt ning põlastavalt korvi anda. Isidora seisis temast lõpmata palju kõrgemal, ta oli suurest soost, kuid tema elu kaheldav eeskujulikkus võis asetada teda madalamale. Milline piinav kahevahelolek! Tema hinges oli vastikustunne lahutamatu tänulikkusest. Kuidas mehele vastata ja väljendada ühe lausega põlgust ning lugupidamist?... Et seesugune mats julges tõsta oma silmad nii äravalitud isiku peale! Ta oleks tulnud läbi peksta ja lauta saata. Kuid samal ajal... kui lihtne ja suuremeelne ta oli! Ta pakkus oma kätt tõsise kavatsusega ja kindla usuga, et teeb head. Aga kui vaene mees paremat ei mõistnud, kui ta oli tölplane, kui ta ei teadnud, kellega ta rääkis!... Isidora otsis kiiresti kõige sobivamaid sõnu ja ütles lõpuks:

«Härra Bou, ma tänan teid väga teie ettepaneku eest, ma hindan teid. Te olete hea inimene. Aga mul pole võimalik teie ettepanekut vastu võtta... sest ma armastan kedagi teist.»

«Armastate kedagi teist!» kostis litograaf lihtsameelselt. «Pärast seda kui me oleme abiellunud, te unustate tema ja hakkate armastama mind. Ma olen väga hea.»

Isidora naeratas.

«Ma olen hea, ehkki ma esimesel silmapilgul kohutan ära nende oma ideedega ja sellepärast et... Kuna mind on nii palju taga kiusatud ja... mul on küll halb seda ütelda... ma olen kangelastegusid ning suuri asju teinud, on mul niisugune hirmuäratav rääkimisviis. Tõsi on, et ma ei lepi despotismiga. Ma olen mees, kes paljugi võib korda saata, ja Kataloonias tarvitseb mul ainult ennast näidata, kui juba suur melu lahti läheb... Et nüüd teist juttu teha, ütlen, et ma töötan hästi ja teenin kenasti, peale selle ootan üht pärandit... Teil ei saa millestki puudus olema.»

«Ma armastan kedagi teist,» kordas Isidora, arvates, et see väide kõige sobivamal viisil piinlikule loole kiire lõpu teeb.

«Ja praegu,» ütles Juan Bou, tomp kurgus, «nutsite selle... nutsite tema pärast?»

Oletuse mõjul, et tema võistleja on ehk üks rahva vereimejaid, tõusis Juani jälestus kõige kõrgema kraadini.

«Jah, jah, tema pärast,» kostis Isidora otsustavalt, lootes, et ehk sellega paneb ta imeeluka vaikima ja see jätab ta rahule.

Ja nagu mäe küljest murdub kalju ning veereb alla, lõmastades ja purustades kõik oma teel, kuni ta tasandikul peatub ja taas liikumatuks jääb, ümberringi surm ning vaikus, nii irdus Juan Bou hingest tema lootus: see veeres laastates minema, tekitades viha ja kibestust, ent peagi pinge vaibus ja järele jäi ainult kurb ning sõnatu tuimus. Bou vaatas maha ja tema hingamine kostis nagu kauge ning järjest kaugeneva tormi müha. Viha oli olnud ainult hetkeline. See möödus, jättes meheraidu hinge masenduse ja ajusse segaduse. Ja põgusa auru rebemetena hõljusid ajus ühe laulukese ähmased helid ühes nende juurde kuuluvate sõnadega. Miks säilitavad need pealetükkivad viisid, mis vägisi me kuulmeisse ja huultele kipuvad, nii visalt oma tüütut võimu, kui õnnetu, saatuselöögist tabatud hing valu ja kurbuse käes nõrkeb? Seda me ei tea. Aga me teame, et Juan Bou kuulmete, aju ja huulte vahel hõljus ähmaselt viisikatke, mille sõnad kõlasid nii:

Preestrid küünlavalgusel
Miserere-palvet laulvad.

Isidora oli oma pisarad kuivatanud. Et nii tüütule stseenile lõpp teha, oli kõige parem ära minna.

«Ma ei saa kauemaks jääda,» ütles ta, minnes pikkamisi ukse poole.

Bou ei vastanud midagi ega teinud ühtki liigutust.

«Kas te tulete?»

Nende sõnade juures vaatas Bou talle lootusetult kurva pilguga otsa. Isidorale kippus naer peale, kuid ta talitses end.

«Me'läheme ära,» ütles Bou, tõustes nii raskelt, nagu oleks ta pronksiks muutunud.

Isidora läks ees, mees järel. Nad väljusid ja läksid trepist alla, ilma et oleksid sõnagi vahetanud. Välisukse juures ütles arapõlatud armastaja, et ta jääb veel natukeseks ajaks oma õe juurde.

«Te tapsite mu,» ütles ta tänamatule tüdrukule lahkumisel. «Ma arvan, et olen haige. Neetud olgu mu saatus.»

Ja kui Isidora eemaldus, vaatas barbar talle ukselt järele, mõeldes ülikurbi ning jõledaid mõtteid, mis ta ajus üksikute mullidena seosetult kerkisid.

«Tänamatu! Mitte taibata selle mehe väärtust, kes end talle pakkus! . . . Kas ma olen ehk mõni kehkenpüks, mõni kahtlane tegelane, mõni rahva vereimeja? . . . Mina, kes ma olen nii lugupidamisväärne, nii tõsine, nii kasulik inimkonnale! Mina, kel on üllad mõtted . . . Ja ma küsin: miks on ta nii ilus? . . . Kurat on andnud temale ilu ja minule silmad . . . Mind ära põlata! . . . Naine on üks ühiskonna kammitsaid, üks vaimusõgeduse vorme, ja kui mees ei peaks temast sündima, siis tuleks ta ära kaotada.»

28. peatükk

MIQUISE RETSEPTID

1

Järgmine päev oli katsumuspäev. Rääkimata sellest, et raha oli täielikult otsas, polnud enam jäänud ka mingeid võimalusi kombinatsioonideks, millega hetke kimbatusest pääseda. Ei olnud krediiti, ei olnud ühtki asja, mida pantida. Oo, kohutav olukord! Nüüd puudusid täielikult igasugused elatusvahendid. Isidoral, Riquínil ja don Josél oli nälg varaks.

Meeleheites tuli don Josélé üks mõte — oo, inimlikkuse ja armastuse üllas avaldus! Ta tahtis ümberriietatuna minna tänavale armuandi paluma ja oli kindel, et leiab heldeid hingi. Kuid see mõte ei saanud teoks, sest Isidora seisis sellele kindlalt vastu. Aga mis nad peaksid tegema? Otsima abi Emilialt? Ei, mitte mingil juhul. Ennem paluda armuandi. Kellelt siis, kellelt, armas jumal, kui kõik sõprusvahekorrad olid juba ära kasutatud!?

Mõnigi tuli Isidora juurde pakkuma talle küllaldaselt raha, et praegustest rõhuvatest raskustest üle saada. Kuid laenutingimused olid säärased, et noor naine need kohkunult tagasi lükkas. Meeletu toreduse- ja mugavusearmastus oli Isidora nõrk koht, tema vajadus, müürilünk, kustkaudu teda rünnati, tõotades talle maju ja losse, kuid oma nõrkustest hoolimata pani ta vastu ja võitles, relvaks uhkus ja kaitseks tema suursugususe kilp. Ta kogus sellest nii palju jõudu, et sai kiusatusest võitu, öeldes: «Ennem lähen armuandi paluma.» Oo, kui Joaquín oleks Madriidis, poleks tal vaja seesugust julma piina tunda. Kuid Joaquín oli Pariisis, kuhu Isidora oli talle kolme kuu jooksul seitse korda kirjutanud, ilma et oleks vastust saanud. Ta mõte pöördus igale poole, nagu põleva maja elanik leekide lähenemisel otsib väljapääsu, mõnd tuge, mõnd köit . . . Ah, helde taevas, äkki nägigi Isidora oma köit! Talle meenus üks inimene, ja lootus lõi sirama ta mustast murest tumestatud hinges.

Oli õhtu. Järgmisel päeval tahtis ta oma mõtte teoks teha. Don Josél oli sel pärastlõunal olnud tohutu õnn kohata üht heasüdamlikku sõpra, kes laenas talle väikese summa, mida oli vaja lihtsa söömaaja muretsemiseks. Olles niisiis kindel, et hommikul on eineks midagi süüa, veetis Isidora öö rahulikult. Järgmisel ennelõunal kell üksteist helistas ta ühe ukse taga.

«Kas doktor Miquis on kodus?»

Milline õnn! Ta oli kodus. Noor naine läks kabinetti, arstiga kahekesi olles ei suutnud ta oma südame piiritut piina enam talitseda ning puhkes nutma. Augusto oli tema vastu väga lahke, pani ta istuma, esitas talle loendamatuid küsimusi, kuid masendatud Isidora suutis lausuda vaid mõned sõnad, mida ta kolm korda kordas:

«Anna mulle süüa ja ära puuduta mind.»

Augusto muutus tõsiseks, ta sai aru, et sõbratari olukord on selline, mida ei saa käsitleda naljatoonil. Järgnes kõnelus. Ehkki alles noor, valdas Miquis küsitlemiskunsti ja Isidora sai aru, kui kasulik on talle spontaansus ning avameelsus. Nii teadis Miquis neiu veerandtunnise pihtimise järel juba Isidora elu viimaseid sündmusi, reisi Escoriali, kitsikust, Bou ettepanekut, kõiksuguste äritsejate pakkumisi... Kui enam midagi olulist rääkida polnud ja Isidora oma probleemi järgmistesse sõnadesse kokku võttis: «Mis ma pean tegema, et ma saaksin elada?» vaikis Miquis hea tüki aega ja vastas siis:

«Ära kurvasta, ära kurvasta. Vaatame järele. Sa oled haige, sul on raskeid haavandeid. Su haigus on juba sügavale läinud, aga ta pole parandamatu.» Tema mõte hakkas tööle. Tema avar ja vilgas mõistus sisendas talle idee ning ühes ideega järgmised sõnad:

«Mina teen su terveks... Seda ütleb Miquis, ja jutul lõpp.»

Isidora ohe täitis terve kabineti. See oli tema raske ja kaugeleläinud haiguse halin.

«Tööle,» ütles Miquis suure pidulikkusega. «Kas sa tahad, et ma sind terveks teen? Vasta jah või ei.»

«Jah.»

«Hüva. Kas oled valmis end minu juhtimise alla andma ja pimesi täitma kõik, mis ma käsin?»

«Jah, jah,» vastas Isidora valulise ärevusega.

«Hakkame siis peale. Esimene asi on õhuvahetus.»

«Sa saadad mu maale?»

«Ei... Õigemini öeldud, jah, ma saadan su ühte äärelinna-kodusse.»

Miquis viis Isidora palkonile ja osutas talle vastasolevat maja. Alumisel korrusel oli näha paari võreakent ja nende laual asetatud potitaimi, mille puhmad läbi võrevarbade esile tungisid. Maja asetses tänavanurgal ja selle alumise korruse korteri juurde, mille võreaknad paistsid, kuulus kauplus, kahe aknaga teise tänava poole. Kauplust polnud Miquise palkonilt näha, ehkki võis aimata, vaadates silti, kus kullatud tähtedega oli kirjutatud «Castaño, ortopedist». Teine silt, suur ja uhke, rippus kõrgemal, sama maja teisel korrusel, ja sealt võis lugeda: «Eponina, õmbleja». Kuna Isidora seda vaatas, ütles Miquis talle:

«Põgene noist ohtlikest kõrgustest ja pööra oma silmad sellele kenale kodule seal all.»

«Jah, seal elavad Emilia ja Juan. Kui õnnelikud nad on!»

«No vaata, selles majas, selles tervendavas asupaigas hakkad sa homsest peale elama.»

«Oo, kui sa teaksid, kuidas ma neid kadestan! Aga ei, nad ei võta mind vastu.»

«Kas nad ei osuta sulle seda lahkust, kui mina neid palun?... Ma päästsin difteeriast nende vanema poja. Ma annan neile tasuta arstiabi. Nad kutsuvad mind peaaegu iga päev.»

«Nii et sina palud, et nad mu vastu võtaksid...»

«Juba täna. Aga sa saad ju aru, et ma pean nende ees sinu korraliku käitumise eest vastutama. Ära unusta...»

«Oo, ma vannun sulle!... Ma igatsen ainult vaikust ja rahu...»

«Hüva,» ütles Miquis palkonilt tuppa astudes. «Nüüd edasi. Kui sa kord juba teise ümbrusse asud, siis pead sa silmas pidama, et sul ka teisiti elada tuleb. Sa pead ennast harima, õppima loendamatuid asju, mida sa ei tea, harjutama oma vaimu arvutama, õigesti hindama asjade hulka, väärtust, kaalu ja tegelikkust. Ma pean määrama sulle sissevõtmiseks mõnd kõlblate põhimõtete leotist, milleks esialgu, arvestades sinu algelist seisundit, piisab katekismusest. Oo, kui sul oleks head tahet!...»

«Seda mul on.»

«Nüüd tuleb peaasi, tüdruk. Pärast sinu organismi tugevdamist kirjutan sulle ette mõjuva oksevahendi, pisut kange ja ebameeldiva rohu. Aga kui sa võtad seda hea tahtega, mõjub see sulle aja jooksul imehästi ja teeb su täielikult terveks.»

«Mis rohi see on?»

«Abielu Juan Bouga.»

Isidora tegi liigutuse, nagu tõukaks ta endast eemale mõnd iiveldama ajavat asja ... ja tegi näo ... issand, missuguse näo!

«Ma saan aru, et see sulle esialgu ebameeldiv on. Aga mõtle järele. Kas sa oled kuulnud, et iga inimene hoiab ainult üks kord elus oma õnne käes?»

«Jah, olen kuulnud, aga ma ütlen sulle ...»

«No mõtle järele, kas sinu olukorras võib sinu jaoks olla suuremat õnne kui see, et üks auväärt mees sulle oma kätt pakub. Ma ei usu, et sa mõne Coburg-Gotha peale pretendeerid. Mõtle järele, võta arvesse olukorda, milles sa viibid, heida pilk enda taha, teine ette, ja ütle, kas minu ravim pole täielikult näidustatud.»

«Ma ei tea, kas ta osutub mõjuvaks või ei,» ütles Isidora kurvalt ja hämmeldunult. «Ta võib ehk selleks osutuda, kui vaadata asju ainult ainelisest küljest ... Aga abieluküsimuses on meeldivus ja armastus peaasi ...»

«On ju tõsi, et Juan Bou pole mõni Adonis, aga samuti pole ta ka mingi koletis ... Ta on korralik mees, töökas ja ausameelne ning oma räuskamisest hoolimata üpris heasüdamlik ja õrnahingeline.»

«Ma tean, ma tean ... aga ... ei, püha neitsi nimel, jäta see; ma ei saa tema naiseks. Ära mõtlegi seda ... Minu juhtum on hoopis erinev kõigist teistest,» ütles Isidora tooniga, millega püüdis väljendada oma hinge kindlaimat veendumust. «Et otsustada asjade üle, tuleb näha neid täies ulatuses. Muidugi, kui ma poleks midagi rohkemat kui see, mis ma näin, siis ei oleks mingit kahtlust, aga sa tead ju, et mul on käimas filiatsiooniprotsess ühe tähtsa perekonnaga, ja sa pead arvestama seda, et ma ühel ilusal päeval võidan protsessi, nagu õigus nõuab, et ma asun oma õigele positsioonile ja pärin selle perekonna varanduse ning nime, mis on minu omad ja kuuluvad mulle. Noh, ja kas sinu arvates on ilus, kui ma oma omandit lähen vastu võtma, meeldiva ehtena käevangus see kena Juan Bou? Ausõna, Miquis, sa oled loll. Ma ei mõista, kus su aru on, kui sa niisugust juttu räägid.»

«Protsess! Vaata, nüüd sa just nimetasidki seda füsioloogilist häiret, mis meenutab mulle veel üht väga tähtsat rohtu, mida ma tahan sulla määrata.»

«Missugust?»

«Võtame kokku. Esiteks, vahetada ümbrust; teiseks, tugevdada sind algharidusega; seejärel tuleb tähtis ravim, abielu Juan Bouga, ning lõpuks vähkkasvaja, see on markiiseisuseidee eemaldamine.»

Isidora arvas kuulvat suurimat solvangut.

«Kui sa sel viisil tahad mind terveks teha,» ütles ta kõrgilt, «siis ma loobun sinu ravimitest.»

«Räägime asja selgeks,» ei jätnud Miquis järele. «Kui sinu õigused ei ole lihtsalt väljamõeldis, kui kõiges selles on midagi tõsist ja põhjendatut, siis — õnn kaasa! Jätka oma protsessi. Mina tahaksin aga, et sa ei pühendaks oma elu ainuüksi oma kõrge positsiooni ideele, et sa oma kujutlusvõimega ei elaks juba enneaegu sellel positsioonil, vaid et sul oleks kannatust ja rahulikku meelt ... Et sa võidad protsessi? Noh, siis pistad oma pärandi taskusse ja elad oma abikaasaga edasi selles tagasihoidlikkuse, vaikuse ja sundimatuse õhkkonnas, milles me kõik elame. Sa ei taha? Sa ei nõustu minu plaaniga?»

«Ei, ma ei nõustu sellega,» ütles Isidora väga pahatujuliselt. «See on rumal plaan.»

«Ah sind pirtsakat! Tead, kuidas ma peaksin sinuga talitama sinu tõrksuse pärast? Ma ei peaks sind haletsema ega sinu vastu huvi tundma, vaid arvama sind ühismaaks, kuhu igaüks võib külvata oma ihasid, et lõigata sinu häbi. Õnnetu! Kui sa ei lõpeta Aransise lossis, siis lõpetad sa seegis.»

«Hästi, mulle see meeldib. Kas kõige kõrgemal või kõige madalamal. Ma ei armasta keskpärasust.»

«Ja ometi peame katsuma alati keskteel püsida ... Nii et jääb siis sellega?»

«Millega?»

«Et kuna sa mu ravi tagasi lükkad, siis pean arvama sind parandamatuks ja sinuga armatsema.»

«Mis rumalusi sa räägid!»

«Kas läheme Retirosse? ... Mäletad sa meie jalutuskäike muuseumis, metsloomi, apelsine, mida me üheskoos sõime?»

«Mäletan küll ... Jäta rumalused.»

«Ei, ära arva, et ma tahan nüüd korrata seda, mis ma sulle tookord ütlesin. Nüüd ei tule seda: «Ma abiellun sinuga.» Tookord ütlesin seda sulle, aga ma ei mõtelnud seda teha, ära arva ...»

«Ma oletasingi seda.»

«Aga tõesti, sa meeldisid mulle üliväga! ... Ausalt öeldes, uskusin, et sind vallutades saavutan suure võidu. Ma tahtsin end oma kaaslaste hulgas tähtsaks teha ja mõtlesin: «See ei pääse mu käest.» Aga kui salakavalal viisil ta mu käest pääses! Täna kohtume uuesti. Pärast loendamatuid keerde ja käände tuled sina minu juurde... Aga vaata, rumal tüdruk, vannun sulle, et ma sinu kangekaelse keeldumise tõttu end ravida lasta peaksin praegusel silmapilgul su õnneks võtma... ja ainult see...»

Ta tõusis, võttis laualt ühe foto ja näitas seda Isidorale.

«Aa, sinu mõrsja! ... Ma tean juba, et sa varsti abiellud, sa igavene petis. Kas tead, et ta pole midagi väärt?»

«Ma virutan sulle, kui sa seda veel kord ütled. Ta on sinust rohkem väärt: ta ei ole küll väga ilus, aga ta on ingel.»

«Ta pole tõesti punast krossigi väärt!» ütles Isidora üha pilti vaadates ja häbematult naerdes.

«Mis taipad sina sellest? See, keda sa siin näed, on minu kaitse sinu vastu, ta on minu kaitsepühak, minu eestkostja, minu Avitaja Neitsi. Selle kaudu — vaata teda hästi! —, selle kaudu, kellega ma, kui jumal aitab, esmaspäeval abiellun, vabastan end hädaohust sinu pilti endas kanda ja minust saab kangelane, ma torman lahingusse sinu vastu ja võidan sinu ning sellega lõpuks päästan enda, kuigi sa seda ei tahaks. Juba täna õhtul räägin ma Emiliaga ja homme lähed sa nende juurde elama, et sa õpiksid tundma, rästik, et sa näeksid, panter, et sa saaksid teada, seelikuis deemon, mis on hea.»

Iga ütlusega astus ta sammu tema poole, ähvardades teda näopildiga. Isidora oli juba kaunikesti rahunenud ja olukord ei paistnud talle enam nii kurb kui enne. Miquis omalt poolt jättis kõrvale arsti tõsiduse ja moralisti paatose ning muutus kiiresti endiseks — teravmeelseks, lõbusaks ja arukaks Miquiseks, kelle huultelt voolas metafooririkas sõnavaling ja kelle süda oli tulvil headust.

«Ma olin unustanud, et pean mõned kirjad kirjutama,» ütles Isidora äkki. «Kas lubad mul kirjutada neid siin sinu laual?»

«Muidugi, muidugi, mürgine ingel,» vastas Augusto, kelle hinges taas liigatas üliõpilasaja armumus.

Kiiresti tõi ta paberit ja ümbrikke. Isidora istus kirjutuslaua ette tugitooli, ja saanud Miquiselt sule, hakkas kirjutama. Sellal kui tema oli ametis kirjutamisega, mis üsna kaua kestis, kõndis Miquis, käed taskus, mööda tuba ja vaatas Isidorat pooleldi hämmastunud, pooleldi kartlikul ilmel, kõneldes endamisi: «Kao, teadus, kao, tõsidus... Noorus,

ära lahku minust, ilma et ma oleksin sind tunda saanud... On veel küllalt aega sulgeda end papist soomusrüüsse, mida kutsutakse põhimõttekindluseks.»

Ja taas kõndis ta, heitis kõrvalt pilke Isidorale ning mõtiskles: «Aga ma ju abiellun esmaspäeval ja täna on kesknädal... Missuguses olukorras inimesele pähe tuleb abielluda! ... Ma olen altari ja kuristiku vahel... Inimene, Linné *Homo sapiens*, ära astu valesammu, võta kivi ja löö endale sellega vastu rindu nagu püha Hieronymos. Ausus, sa vaatad mind hukkamõistval ilmel.»

Isidora lakkas kirjutamast ja pani sule kõrvale.

«Ma puhkan veidi.»

«Kas või palju, tüdruk... Sa tead ju, et mul on väga hea meel... Ole nagu kodus...»

«Tead, sul on kena tuba. Aga, jumala pärast, selle luukere oleksid sa võinud mujale panna. Õudne!»

«Ma tahan, et inimlik viletsus mul kogu aeg silmade ees oleks.»

«Kelle omad need vaesed luud küll võivad olla? ...»

«Nad on ühe naise omad. Võib-olla niisama ilusa naise omad kui sina... Vaata end selles peeglis.»

«Tänan, mu poiss. Sinu peeglid on väga isemoodi. Ja kui palju raamatuid! Vaatame korraks. Issand, missugused pealkirjad! Kõik puha arstiteadus. Kahju on selle peale raisatud rahast. Nii palju raamatuid selleks, et mitte midagi teada. Sest sa ei tea midagi, Miquis, sa oled võhik, lollpea.»

«Võib-olla on see kõige sügavam tõde, mis neilt huultelt, neilt mürgitatud roosidelt on tulnud. Jah, ma olen sõge. Põlga Miquist, kes oli avastanud aarde ja laskis selle saada kõikide omaks, välja arvatud tema. Kohtlane ja õnnetu Miquis nautles õppimises, tegi oma noorusrumalusi surnupealuudega. Temast möödus elu võrdkuju, roosidega pärjatud ja karikas käes, ja Miquis pööras silmad ära, et vaimustusega vaadata professorite kortsus nägusid. Mitu korda pakkus end talle võimalus elada, nautida, näha näost näkku ideaali, puudutada taevast, kuid Miquis, see lollide loll, läks laipu lahkama, selle asemel, et kasutada iga ilusat juhust... Ja see Miquis abiellub esmaspäeval, see tähendab, et esmaspäev suleb ukse noorusele, ja ta astub küpsesse ikka, hakkab elama plaani- ning korrapärast elu, tardub rutiini! Tema jaoks on lõppenud kõik ootamatu, on lõppenud kütkestavad meeletused. Õnnetu on suu, mis on suletud naerule! Nüüd jääb ainult teadus, töö, äi, lapsetüdrukud. Kohutav on kuulda lahkuva vabaduse hüvastijättu ja näha põgeneva nooruse selga. Õndsad on lihtsameelsed, sest nende päralt on elu!»

«Sul on ilus korter,» ütles Isidora tema sõnu tähele panemata. «Palju sa selle eest maksad?»

«See ei puutu sinusse, sest sul ei tule seda kinni maksta. Kas lõpetasid oma kirjad ära?»

«Kohe lõpetan.»

Ja Miquis hakkas jälle kõndima ning Isidorat vaatama . . . Kui ilus ta oli! Kes oli määranud teda, Miquist, moraalijutlustajaks ja patukahetsejate naiste päästjaks? Ta puhkes naerma oma olemuse varjatumas sügavuses, kus tema hing hämmastunult vaatles kuju, mille juhus seekord oli võtnud. «Aga ma abiellun ju esmaspäeval, esmaspäeval . . .» Ta vaatas oma mõrsja pilti . . .

Äkki helises kell, üks härra tuli sisse ja astus saali . . . See oli Miquise mõrsja isa, kes tuli teda konsulteerima ühes hügieeniküsimuses. Augusto jättis Isidora oma kabinetti ja pidi tund aega taluma oma äia tüütut juttu tervishoiust ja parandusmaja asutamisest kurikalduvustega noorukite jaoks.

Kui äi lahkus, tuli Miquis kabinetti tagasi. Ta oli uimane, see külastus oli teda tuimaks teinud, oli avaldanud tema kehale niisugust toimet, nagu oleks ta peksa saanud, kuid seesmiselt oli ta nüüd tugevam. Isidora ootas murelikult. Ta oli kahvatu ja oli pisut nutnud, sest ta ei saanud lahti mõttest, et tema pojal ja tema ristiisal pole sel õhtupoolikul midagi süüa.

«Kui kauaks sa jäid. See härra on üsna tüütu. Lühidalt, sõber, kahetsen, et pean sind tülitama. Tuleta meelde, mis ma sulle siia tulles ütlesin . . .»

Miquis toimetas kiire läbivaatuse oma hinges, leidis seal mõningat korralagedust ja sundis iga asja jälle oma õigesse paika asuma. «Ma olen üllas inimene,» ütles ta endale, «korralik ja kaastundlik inimene, aga ma olen ka mees, kes esmaspäeval abiellub.»

Sisse astudes oli Isidora pöördunud tema poole valulise palvega, mis paljuütlevana tuli inimhinge pühimast salapaigast. Ühendades viletsuse kaebehüüuga häbelikkuse anuva palve, oli Isidora talle öelnud: «Anna mulle süüa ja ära puuduta mind.»

Miquis avas oma kukru ilusale abiotsijale ja ütles talle:

«Homme oled sa Emilia juures.»

2

Ta võeti vastu. Niivõrd suur mõju oli selles majas Miquise soovitusel, kes oli päästnud krupist vanima poja ja hammastetulekuga seotud ohtudest noorima!

Lugeja teab juba, kuidas Emilia de Relimpio abiellus oma nõoga, tolle ortopedisti pojaga, kes nimetas kapsleid klausliteks; alandav abielu, kui vaadata donja Laura pretensioonide kõrguselt, kuid väga loomulik, sobiv ja mõistlik asjaosalisele neiule, kui ta vaatles seda oma tunnete ja oma kõlbelise ning praktilise tuleviku seisukohalt. Juan José Castaño oli niisama osav kui tema isa, ületas aga seda veel leidlikkuselt ja ortopeediakunsti uute leiutuste rakendamisoskuselt. Ta hoidis ülal ettevõtte head mainet ja teenis palju raha, sest õnnetuseks näib inimkond olevat vana masin, mis raamastudes ja lagunedes vajab iga päevaga järjest rohkem paiku ja tugesid, või nimetatagu neid karkudeks, käsidemeiks, vöödeks, bandaažideks, suspensooriumideks jne. Pole midagi parata, me hakkame vähehaaval logisema. Mõned ütlevad, et see tuleb suurest õppimisest, teised, et suurest nautimisest, ja mõni ajab süü hoopis täpsusrelvade peale; kuid olgu põhjus missugune tahes, kindel on see, et ortopeedial on niisama hiilgav tulevik kui artilleerial. Need on kaks teineteist täiendavat teadust nagu filosoofia ja psühhiaatria.

Elades vaikset ja töökat elu, oli Emilia, põhiloomuselt tubli ja väga hea südamega naine, paranenud endistest narridest taotlustest suursugust daami mängida ja end selleks pidada. Ta ei kandnud nüüd enam muul ajal kübarat kui ainult suvel reisile minnes ega püüdnud sarnaneda Pezi neidudega, kes — olgu muuseas öeldud — ikka veel püüdsid jäljendada selle ja selle hertsogi tütreid. Tal oli kindlal alusel rajanevat jõukust, ta abikaasa ja lapsed said täielikult rahuldada oma vajadusi ja lisaks oli neil tublisid sääste, esimese järgu ettevõte ning peale selle — rõõmustava väljavaatena — ilus Pinto talu ja veel muudki vara, mida isa hoidas. Kokkuvõttes: Emilia oli saanud oivalise koha elu amfiteatris, kus nii paljud seisid püsti või pidid leppima ülimalt kehva istmega. Tema abikaasa oli lihtne, hea, õrn, ja ainukeseks puuduseks oli tal see, et ta tahtis teha kõike üleliia hästi ja kiiresti, mille pärast ta alati oma töölistega tülitses.

Ehkki Isidora täiesti tunnustas selle maja kõlbelist väärikust, ei saanud ta sinna midagi parata, et talle olid vastumeelt see ettevõte, see kauplus, täis kohutavalt inetuid esemeid, kaupluse tagaruum, kus töötasid Rafael ja tema abilised, kogu see elamu, korralik ja ülivooruslik, väärikuse, töökuse ja kristlikkuse eeskuju, kuid läbi imbunud mingist vastikust lambanahalehast, halvasti valgustatud ja täis töökojamüra.

Sellest hinnangust hoolimata tundis ta tänulikkust Juan José ja Emilia vastu. Nende poolt oli suur teene ja ülim headus, et nad teda vastu võtsid, sest neil oleks olnud õigus teda põlata. Ja siin tuleb nüüd ilmsiks ümbritseva keskkonna tõhus toime. Kui Isidora oli kolm-neli päeva siin viibinud, kohanes tema vaim vaikselt maja meeldiva korrapärasusega, vähese valgusega, lambanahalehaga, inetute esemete nägemisega, ja ta täheldas enda juures rahulikkust ning heameelt, mis talle seni võõrad olid olnud. Riquín sai Emilia kahe poisiga nii hästi läbi, nagu oleksid nad ühes perekonnas üles kasvanud. Terve jumala päeva hullasid nad majas ringi, poe tagaruumist köögini, ja mõtlesid välja koerustükke.

Don José näis vähem õnnelikuna. Tema oma sõnade järgi oli ta kurb sellepärast, et tal puudus tegevus. Castaño, kes ei vajanud raamatupidamist, kasutas teda kirjade kättetoimetamiseks ja raha sissekasseerimiseks arvete järgi; aga kuigi tubli vanahärra kuulekalt neid ülesandeid täitis, oli märgata, et temale meeldis kõige rohkem mitte midagi teha, vaadata Isidorat, jalutada temaga ja osutada talle kõiki vajalikke teeneid.

Miquis tavatses nende poole sisse astuda, kuid alati väga lühikeseks ajaks. Et ta elas vastasmajas, siis saatis ta õhtuti oma teenijaga sedelikesi, mis ajasid naerma Isidora, Emilia ja isegi kurvameelse don José. Siin üks näidis:

Rp.
Kannatlikkuse ekstrakti 100 grammi.
Õmblusmasinaga töötamist küllaldasel hulgal.
Segada ja loksutada.
Iga tund sisse võtta.

Dr. Miquis

«Näed?» ütles Emilia naerdes. «Ta käsib sind töötada ja mind õmblemisel aidata. See Miquis on üpris teravmeelne... Ja kui väga õigus tal on! Millegagi tegelda, seda ongi sul just kõige rohkem vaja. Kui koondad tähelepanu mingisugusele tööle, siis pole mahti rumalustele mõtelda.»

Haige taipas seda väga hästi ja sellepärast hakkas ta juba esimesest päevast peale õppima õmblemist Emilia toredal Singeri masinal. Hüva! Kui ta pisut vaeva näeb, siis saab ta masina käsitsemise selgeks. Järgnevalt teine sedel:

Rp.
Unustusejuure leotist 25 grammi.
Tagasihoidlikkuse essentsi 7 tonni.
Lahustada tragandis, lisada
Ipekakuanja, s. t. Juan Bou, teha
40 000 pilli ja iga sekund üks sisse võtta.

Dr. Miquis

Märkus. Mees, kes homme läheb kabelisse
kohtuotsust vastu võtma. Palvetage vangide eest!

Ehkki need olid naljaretseptid, mõistis Isidora hinnata neis sisalduvat head õpetust. Ta võttis kindlalt ette töötada, unustada teatud asjad, mis talle hukatuseks olid saanud, ja rehvida oma hinge uhkusepurjesid. Tuli uus sedel, mis lausus:

«Soovitame haigele abistada oma perenaist majapidamistöödes, et ta need ära õpiks, puhketundidel aga hoolega lugeda. Soovitame talle pühakute elulugusid. Harjutagu arvutamist, et omandada õiget arusaamist rahasummadest. Sel alal võib talle abiks olla raamatupidamise geenius, tema hea ristiisa. Iseäranis anname haigele nõu, et kui tuleb Juan Bou (alias Ipekakuanja), ta lahkelt vastu võtta. Vaeseke on kurb, ehkki loodab üht pärandit.

Märkus. Pääsmatult kadunute kabelis on üles seatud mesimagus võllas. Palvetage Miquise eest.»

Õhtul, kui pere söögilauas istus, astus Miquis silmapilguks sisse. Milline rõõmukisa! Kolm poissi jooksid talle vastu, ja sellal kui üks end tema käsivarre külge riputas, haaras teine tal sääre ümbert kinni ning kõik tervitasid teda hõisates, nagu oleks noor doktor kõige toredam mängukann. Isidora ja Emilia viisid jutu tema pulmadele ja küll õnnitlesid, küll nokkisid teda, sellal kui tema kord ülistas oma tulevast, kord kahetses oma vabaduse kaotust. Siis läks ta esimesele korrusele vaatama üht vanakest, kuulsa õmbleja Eponina ema.

See Eponina oli osav prantslanna, kes kõnekuse ja kavaluse abil oli väheste aastatega loonud endale suure klientuuri. Naabruse tõttu olid Eponina ja Emilia sõpruse sõlminud. Mõnel õhtul tuli prantslanna alla ortopedisti juurde, teistel õhtutel läksid Castaño omad üles õmbleja juurde. Isidora oli juba Eponinaga tuttav, sest too oli õmmelnud talle mõned kleidid õnnelikel Botíni-aegadel. Tundes Isidora head maitset, näitas õmbleja talle iga kord, kui ta üles tuli, oma peenemaid töid, küsides tema arvamust, mis Isidorale suurt heameelt tegi, ehkki see heameel haihtus kurvastusest selle üle, et kõik need ilusad asjad polnud temale määratud. Kui ta pärast ortopedisti korterisse tagasi läks, aju täis kummalisi nägemusi sitsidest-satsidest, valdas teda sügav kurbus . . .

Niiviisi möödusid mõned päevad. Miquis saatis neile pulmamaiustusi, millega olid kaasas järgmised read:

«Lilli täis vangikongist, sulnist mesinädalatesargast tervitab ohvriks toodud Miquis Castaño-härraseid ja senjoora de Boud. Viimasele on soovitav rahu. Oma meelepahaks olen teada saanud, et ta on rikkunud minu hügieenieeskirju ja käinud madam Eponina töötoas ja proovinud selga mitmeid ballikleite, et näha nende ilu. See on väga ohtlik ja toob palaviku tagasi. Kirjutan ette täielikku hoidumist nakkusohtlikest keskkondadest. Oma vaba aeg pühendagu haige sellele, et tikkida paar tuhvleid senjoor Juan Boule, milleks — olgu kohe öeldud — läheb vaja kaks küünart kanvaad. Aga sellest pole midagi. Mina annetan kanvaa ja lõnga. Haige paraneb kindlasti Ipekakuanjapuu varjus, selle imetabase puu varjus, mu daamid, mis kasvab Juanelo tänava litograafiatöökojas ja mis ihkab sülelda oma okstega saja kuninga järeltulijat. Kõiki tervitab kõige vastsem abielumees ja kõige õnnelikum arstidest

Miquis.»

Isidora ei naernud enam kirjade ega retseptide üle. Eelmisest päevast saadik oli ta sügavais mõtteis ja rääkis väga vähe. Emilia ja Castaño arvasid oma sõbratari äkilise kurbuse põhjuseks asjaolu, et tema volinik tungivalt nõudis temalt suurenenud protsessikulude tasumist, aga nii osavalt kui nad teda küsitlesidki, ei saavutanud nad mingit kindlat seletust tema sõnaahtrusele ja raskemeelsusele. Üks asi oli äratanud neis ebameeldivaid kahtlustusi: nad olid tähele pannud, et väljast tulles oli don José rääkinud salaja Isidoraga ja sellest omavahelisest kõnelusest algaski noore haige masendus ning kurbus. Umbusklikult mõlemaid jälgides panid abikaasad tähele, et Relimpio tuli ja läks korduvalt, nagu tooks mingeid sõnumeid, ja et ristiisa ning ristitütar rääkisid vargsi omavahel midagi lühidalt ning tasa. Niiviisi möödus paar päeva, siis väljus Isidora, et — nagu ta ütles — minna oma voliniku juurde, ja et järgmisel ning ülejärgmiselgi päeval kordus seesama käik, siis muutusid abikaasad murelikuks ja hakkasid arvama, et Isidora ei väärinud heatahtlikku külalislahkust, mida nad talle olid osutanud.

Truu nagu peni ja tumm nagu kenotaaf, ümbritses don José end nii kindla vaikimisrüüga, et tema tütre uudishimu ei leidnud selles pisimatki pragu. José, sa oled aare!

3

Vahepeal oli Isidora kõik oma tööd täiesti hooletusse jätnud ja käis sageli Eponina töötoas, kus ta vaimustusega vaatas toredaid kleite, mille hulgas sel ajal oli kolm ballikleiti. Need olid ühe noore krahvitari jaoks, kel oli sama kasv ja sama figuur nagu meie haigel. Eponina tahtis, et Isidora nad selga paneks, nii et näeks, kuidas nad mõjuvad. Püha neitsi! . . . Ta pani selga esimese — see oli võluv. Pani teise. Oo, see oli jalustrabav! Kolmanda . . . Kristus! Kolmas sobis nii hästi tema keha ja näoga, et ta tundis hirmujudinaid palja mõtte juures, et peab selle ära võtma. Ta silmitses end suures peeglis, jahmunud oma ilust . . . Seal elavhõbedaga kaetud klaasi salapärasel väljal moodustasid atlass, pitsid ja silmad terviku, milles oli midagi kuust valgustatud öise mere liikuvast ääretusest. Isidora leidis oma peegelpildis tohutu palju luulet. Mida ütleks seltskond, kui ta võiks seesugust kaunist kuju imetleda! Millise vaimustusega ülistaksid teda kõik keeled! Millised õlad, milline kael, milline . . . kõik! Ja nii palju veetlusi peab jääma varjatuks nagu merest väljatoomata pärlid? Ei, see oli suurim mõttetus! Tema, Isidora, oli sündinud suursugusena, ja kui ta seda poleks, piisaks talle aadlikirja andmiseks tema ilust, tema näost, tema peenest maitsest, kõige elegantse ja oivalise armastusest.

Nii on siis kindel, et ta on suurest soost. Miks polnud siis see rõivas tema oma, vaid ainult laenatud ja ta pidi selle kohe ära võtma, ilma et saaks hetkekski hiilata selles nagu näitlejad? Tema polnud näitemängukuninganna, vaid tõeline. Küllastumatult vaatas ta end ikka jälle peeglis ja keeras keha üht- ning teistpidi, et näha, kuidas lookleb kleidisaba. Ent mis, kas ta astub tõesti ballisaali? Tema petlik kujutlusvõime, mis haiglase ägedusega tööle hakkas, matkis tõelust nii usutavalt, et ta ise end petta laskis.

Äkki kostis samme. Isidora ja Eponina vaatasid kõrvaltuppa ning nägid üht meest sisse astuvat. See oli Miquis.

«Astuge siiapoole, doktor,» ütles õmbleja, «ja te saate näha midagi ilusat. Teie ei sega iialgi.»

Korratu Eponina polnud ammu enam tasunud arstile, kes suure hoolega tema vana ema vaatamas käis. Et oma süüd heaks teha, oli prantslanna Augusto vastu väga lahke ja lubas tal igal ajal oma töötuppa tulla ning oma abilistega naljatada. Miquist nähes sattus Isidora hetkeks segadusse, siis aga hakkas naerma.

«Sa imestad, et näed mind ballikleidis,» ütles ta. «Ma tean, et sa hakkad mind noomima, aga, noh, ole avameelne: kas ma näen niiviisi hea välja, jah või ei?»

Noormees vaatas teda võlutult ja tema kogelev hääl reetis ta üllatuse ning vaimustuse suurust, kui ta ütles:

«Sa oled . . . mitte ilus, mitte kaunis, vaid . . . jumalik!»

«Noh, näed, ma hakkasin sulle meeldima.»

«Poonule ei hakata nii kergesti meeldima, aga . . . Oh iluõis, ütlen sulle tõesti, et kui mul poleks köit kaelas . . . Aga ei, jätkem rumalused! Nüüd räägib arst.»

Ja ta vibutas keppi hurmava ballikleidis daami ees.

«Sa oled mu kavatsuse vastu töötanud, pole mu retseptidest hoolinud. Sind ei saa päästa, Isidora. Ma jätan su sinu õnnetu saatuse hooleks.»

«Võtke istet, Augusto, pange kübar ära,» ütles Eponina mesise viisakusega.

Häirituna istus Miquis esiteks ühele toolile, siis teisele, hakkas toas ringi kõndima ja kogu aeg ei pööranud ta pilku oma haigelt.

«Kuule, mis ma ütlen,» sõnas Isidora pisut häbematult, «ära tõrele minuga, sest sinu rumalate arstimite ega sinu jäleda Ipekakuanja abil ma küll terveks ei saa ega tahagi saada.»

«Ma tean juba, et sa ei taha. Kas arvad, et sinu viimaste päevade halb käitumine on mulle teadmatuks jäänud? Arstide eest ei jää midagi varju. Kas pean sulle jutustama?»

Isidora sattus taas segadusse.

«Kuule siis: möödunud nädalal saabus Prantsusmaalt Joaquín Pez kõige haletsusväärsemas seisukorras. Leplikkusest tüdinenud võlausaldajad tormasid talle kallale nagu näljased raisakullid. Tema isa otsustas teda mitte enam toetada ja viskas ta majast välja . . .»

«See on tõsi, see on tõsi,» ütles Isidora erutatult, pisarate äärel.

«Vaene mees oli meeleheitel, ja leidmata endas jõudu oma saatuse vastu võidelda, pöördus viimases hädas sinu poole. Tean, et ta otsis su üles, et ta saatis sulle kirjakese sinu ristiimaga, et sa käisid tema juures . . . On see tõsi, jah või ei?»

«On tõsi.»

«Ta leidis ulualust viletsas pansionis, kus elutsevad ainult tööta toreerod, mängurid ja igasugu allakäinud rahvas . . . Mõne päeva eest läksid sa sinna teda vaatama ja pärast seda oled käinud veel mitu korda . . . Ma tean seda pansioniperenaiselt, kes on endine armastusepreestrinna ja kel on suhteid ühe minu kõige õnnetuma haigega. Mõtle järele, mis sa teed, mida ette võtad ja missuguste inimeste kilda ennast annad.»

«See on tõsi, mis sa rääkisid. Kust sa kõike seda tead ja välja uurisid?» ütles Isidora nutma puhkedes. «Halasta mu peale, Augusto. Ei, ei, ära ütle mulle midagi . . . Teda jälitatakse, ta põgeneb kohtu eest ja pidi nii viletsasse paika varjule minema sellepärast, et seal on tal julge olla. Ta ei käi läbi mitte kellegagi seal majas. Ära anna teda üles ega ära tõrele minuga sellepärast, et ma pole tahtnud teda õnnetuses maha jätta.»

«Vabandage, sõbrake,» tähendas Eponina heatahtlikult, «aga te rikute mul kleidi ära, teete ta oma pisaratega märjaks.»

«Ma võtan ta ära,» vastas Isidora pirtsaka tüdrukukese ilmel. «Miquis, ole nii hea ja mine teise tuppa, sest ma tahan kleiti vahetada.»

Arst eemaldus veidikeseks. Kui ta tagasi tuli, oli Isidora juba oma endise välimuse tagasi saanud. Oma lihtsat kleiti kinni nööpides sõnas ta:

«Nüüd kannan jälle viletsuse livreed.»

Eponina väljus, jättes nad kahekesi. Äkki läks Isidora otse Miquise juurde, pani käed ta ees risti ja ütles häälega, milles kõlas sügavaim valu:

«Sõber, ma olen meeleheitel!»

«Mis sul on?» küsis Miquis, tundes tema valu ja pisarate ees kerget argust.

«Ma olen meeleheitel! Ma pöördun sinu poole, sinu poole, kes sa oled hea ja tunned mind ammu.»

«Mina — hea? . . .» ütles Augusto irooniaga. «Noh, mida sa siis soovid?»

«Ma vajan . . . kas pean seda sulle ütlema . . ., vajan raha.»

«Nii, saan aru.»

«Mina ei saa niiviisi olla. Käigu kuradile sinu retseptid. Ma ütlen sulle . . . mina tahan elada, ja see pole elu.»

«Raha Pezi jaoks.»

«Ei, ei, vajan seda oma voliniku ja enda jaoks. Ma käin kaltsudes . . . Ära tõrele minuga, igaühel on oma arusaamine elust. Ma tean, et sa hakkad mind manitsema ja rääkima mulle moraalist ning kes teab millest veel . . . Ma ei hooli sinu ravimitest. Tead, mis ma ütlen . . . Jumal ei taha mind aidata, jumal kiusab mind taga, on mulle sõja kuulutanud . . .»

«Küll sa oled kaval!»

«Ma tahan käia vooruse teedel, aga jumal ei lase mind,» jätkas Isidora nii ärritatult, et näis hullumeelsena. «Vaatame, kas ta lõpuks aitab mind. Tead, mis ma ütlen . . . tähtis on see, et ma võidaksin selle protsessi. Kui ma ta võidan, siis astun oma valdusse . . . Mul on väga kahju, et ma ei jõua sinna nii aulisena, nagu see paik väärt on . . . aga mis nüüd enam parata? Seni aga, sõber, talun vastumeelselt viletsust, see on vastuolus minu loomuse ja minu maitsega. Viletsus on plebeilik, mina aga olen suursugune.»

«Isidora,» ütles Augusto tõsiselt, «sa eksisid sündimisel isamaa valikuga. Sa oleksid pidanud sündima Prantsusmaal. Sa oled liiga erakordne, sa oled geenius, ja ei sobi siia. Tahad kuulda mu viimast nõuannet? Mine Pariisi. Seal leiad sa oma õige koha. Siin langed sa liiga madalale. Meie siin ei aja nii suurt toredust taga nagu sina.»

Ta tõusis, et ära minna.

«Ei, ära mine ära,» ütles Isidora teda jõuga käsivarrest tagasi hoides, «ära mine, enne kui sa pole öelnud, kas ma võin sinu peale loota.»

«Mis asjus?» pomises arst värisedes. Tal oli kõhe! . . .

«Ma vajan üht summat,» ütles Isidora palavikuliselt, kulvade huultega.

«Ma ei saa . . . sinu soovile vastu tulla,» kostis noormees, lastes end toolile vajuda.

«Saad küll, saad küll. Augusto, jumala nimel, palun . . . aita mind, aita mind . . . Ma ütlen . . .»

«Kui see on ainult väike toetus . . .» Ülimas hämmelduses vaatas Miquis endamisi kiire pilguga oma situatsiooni üle. Ta oli kuus päeva tagasi abiellunud, tal olid mesinädalad! . . . Reeta oma noor ja armastusväärne naine! «Ei, ei, ei,» hüüdis ta mõttes ja ütles siis kohe valjusti:

«Vaene naine, kuritegelik või õnnetu, suursugune või plebei või kes sa oled, mina ei saa sind aidata . . . Otsi mujalt . . .»

«Aa, küll on alles sõbrad!» hüüdis Isidora suurimas piinas. «Ja pärast siis teotatakse meid, kui me, ilma abi ja toetuseta jäänud, hukatusse tormame! Hüva, olgu nii, ka mina valin häbi ja hukatuse tee!»

Miquis sulges silmad, et teda mitte näha. Kui ta oleks teda üks hetk kauem vaadanud, olnuks ta kadunud . . . Ja seepärast tõusis ta, ning ilma ühtki sõna lisamata, jooksis toast ja majast välja.

Ta läks mööda tänavat edasi, tundes rahuldust oma võidust, kui kuulis kiireid ning kergeid samme selja taga. Samal ajal hõikas teda keegi. Üks naine jooksis talle järele. Isidorat ära tundes värises noor arst jälle.

«Mul tekkis üks kahtlus,» ütles Isidora ülimas erutuses, kogeleva häälega ja piinatud ilmel. «Sa ei saanud ehk minust aru . . . Sa arvasid võib-olla, et ma panin sulle ette mind osta . . . Ära otsusta minu üle halvasti, ma tahan olla aus. Kui see mul korda ei lähe, siis sellepärast . . . ma ütlen sulle . . .»

«Aus!»

«Jah, jah. Sa ei saa minust aru. Kui sa mind rahaliselt toetad, siis maksan sulle tagasi . . . rahaga.»

«Jäta mind rahule,» ütles Miquis eemaldudes.

«Ei, ära mine ära,» vastas Isidora, teda väevõimuga tagasi hoides. «Ma olen meeleheitel. Vajan raha . . . Äärmisel juhul olen kõigeks valmis.»

«Ma olen vaene.»

«Häda ei anna häbeneda, Augusto. Ma avan sulle oma südame, ma ütlen sulle . . . Ma armastan ühtainsat meest. Tema eest annan elu ja äärmisel juhul ka au . . . Ütle, kas sa aitad mind?»

«Kas sa vajad raha söömise jaoks?»

«Ei, ma vajan palju.»

«Ma ei saa, ei saa.»

«Augusto, Augusto,» hüüdis Isidora, riputades end tema käsivarre külge, «minu häda on nii suur, et mul ei saa olla tõrksust, väärikust ega üllust. Ma ei armasta sind, ei või sind armastada, aga kui jumal mu maha jätab, siis müün enda.»

Paus. Miquis vaatas teda silmade pilkudes. Nende peade kohal heitis gaasilatern punakat valgust sellele kirjeldamatule stseenile, kus raevukalt võitlesid meeleheitlik vajadus ühelt ning kõikuv ausus teiselt poolt. Raha ja ilu, te olete saatana mõõga kaks tera!

«Ma olen vaene,» kordas Miquis end kokku võttes, «mine Pariisi.»

«Augusto!»

Augustot haaras viha. Kasutades seda tundesöösti, tõmbas ta oma käsivarre Isidora käest lahti ja ütles rõhuga:

«Jumal aidaku sind.»

Ta oli juba kaugel, kui kuulis sarkastilist häält:

«Veiderdaja!»

Selsamal õhtul kadus Isidora oma sõprade majast, jättes neile sedeli, mis lausus:

«Emilia ja Juan José, armsad sõbrad! Ma pole väärt teie majas elama. Hoolitsege täna õhtul minu poja eest. Tundke mulle kaasa.»

---

29. peatükk

VEEL ÜKS INTERMEEDIUM

Kuulsas filiatsiooniprotsessis oli tõendite esitamine lõppenud, tunnistajad olid üle kuulatud, nad olid oma seletused andnud ja mõlemad pooled olid vastanud lõputuile küsimustele ning vastuväidetele; terve parv ametimehi sakitses selle saagivaese puu okste ümber; advokaat oli esitanud lõpliku avalduse oma volitaja nõudmiste kinnituseks; lähenes asja arutamine, millele pidi järgnema otsus, ja hageja lootis õnnelikku lõppu. Tõsi küll, kui tõendite esitamisel oli nõutud, et Isidora avaldaks mõne mälestuse lapsepõlvest, mis tema päritolu selgitada aitaks, ei suutnud ta midagi ette tuua, mis oleks tõhusalt tema kaitseks kaasa aidanud.

Tunnistajate seletused läksid omavahel lahku ja olid äärmiselt segased. Keegi Arroyo Tomellosost, kes oli kanooniku ja Tomás Rufete sõber, kinnitas Isidora nõudmise õigsust. Keegi Arias väitis oma seletuses diametraalselt vastupidist ja don José de Relimpio, keda samuti üle kuulati, andis üpris kategoorilisel kujul seletuse selle kasuks, keda ta oma ristitütreks nimetas; kuid tema seletus ei tundunud paikapidav ja tekitas kahtlust vanamehe siiruses. Ta ei teadnud kuigi palju sellest salapärasest loost. Ta teadis ainult niipalju — ja selles ei võinud kahelda —, et oli 1851. aastal olnud vaderiks ühele tütarlapsele, Tomás Rufete tütrele. Vaevalt kuus kuud pärast seda olid Relimpio ja Rufete ühe väikese pärandi pärast tülli läinud ja polnud tervelt seitse aastat teineteisega kõnelnud, suhelnud ega kuidagi ühenduses olnud. Nii pika aja järel ära leppinud, hakkasid mõlemad perekonnad taas omavahel läbi käima. Siis nägid Relimpio omad, et Rufetede juures oli kaks last, Isidora ja üks kaheaastane poisike. Tomás ütles Relimpiole saladuskatte all, et tema tütar oli surnud ja et selle praeguse tüdruku ning tolle poisikese oli andnud neile kasvatada keegi daam, kelle nime ta ei nimetanud. Don José, kes oli näinud Isidorat ainult kuue kuu vanuselt, ei võinud lapse välimuse järgi kindlaks teha, kas see, mis tema isa väitis, oli tõsi või vale; aga harjumusest nimetas ta last edasi oma ristitütreks, ja juba sealt sai alguse armastus, mille kohta ta hiljem nii mõjuvaid tõendeid andis. Mis puutub Francisca Guillénisse, Rufete naisesse, siis ei õnnestunud Relimpiol iialgi saada temalt kindlat seletust kahe lapse kohta, keda tema omaks peeti. Kui Tomás vahel Tomellosos oli, söandas tubli naine öelda midagi, mis don José suurde segadusse viis, aga kui mees tagasi tuli, siis ümbritses kõike jälle ebamäärasus ning salapära.

See oli kõik, mis Relimpio teadis, ja need vähesed andmed ning tema põgusad jutuajamised Tomási ja Franciscaga oleksid pidanud moodustama tema tunnistuse. Kuid rüütellikust soovist kaitsta õnnetut, muutis ta oma väited enam vastavaks enda ja oma ristitütre soovile. Aga vaatame nüüd, mis teeb Isidora, kelle asukohast Emilia ega Juan José vähimatki ei teadnud. Kolm korda kahe päeva jooksul oli ta käinud Riquíni vaatamas, sest Emilia polnud tahtnud last tema kätte anda, kuid mitte mingisuguste kavalate küsimustega polnud ta temalt midagi teada saanud selle kohta, kus ta elutses. Don José pidi seda teadma, aga temagi hoidis ustavalt saladust. Tublit raamatupidajat rõhus nii sügav kurbus, et selle koorem näis lisavat talle aastaid, suurendades tema vanadust. Ta veetis peaaegu terve päeva väljaspool kodu, ja kui ta sinna tuli, siis teatasid sellest tema ohked. Ta oli kaotanud söögiisu, magas halvasti ja tal olid üpris imelikud unenäod. Ta nägi unes, et pidas kahevõitlust Peziga, Potíniga ja teiste isandatega ning et ta tappis nad kõik, lastes neist viimse tilgani vere välja. Õuduste õud!

Aga kui Relimpio oli kehastatud kurbus ise, siis teine meie hea tuttav, suur Bou, sai äkki hüvituse armuasjus talutud ebaõnne eest suure varandusliku õnnejuhuse näol. Oo, kui too tänamatu ometi nõustuks andma soovitud jaasõna, siis oleks Tööline-Päike nii õnnelik inimene, nagu harva on nähtud maa peal. Näib, et kristlik Providents, vahel niisama tujukas nagu paganlik Fortuna, oli ette võtnud teda üle kuhjata aineliste hüvedega, andmata talle neid, mida tema süda ihaldas, ja jagas talle heldelt toredaid vilju, laskmata tal näha ja nautida armastuse kaunist õit. Pärast külaskäiku Aransise lossi oli Fortuna hakanud temaga nalja tegema. Viieteistkümne või kahekümne päevaga võttis ta mehelt ühelt poolt igasuguse lootuse armastuse peale ja andis teiselt poolt kolm rahalist maiuspala või kingitust, üks ikka

väärtuslikum teisest. Esiteks: ta kindlustas endale hea äri, sõlmides ühe tuntud töösturiga lepingu teatavate trükiste ja etikettide valmistamiseks; teiseks: ta sai saja kuuekümne tuhande reaali suuruse pärandi; kolmandaks: tema piletile langes loterii teine võit, mille suurus oli viis tuhat duurot. Hoolimata sellest, et need sissetulekud olid lisatakistuseks senise ühiskonnakorra likvideerimisel, jättis Bou raha endale ja oli isegi väga rahul, mõeldes salajasimas südamesopis, et see likvideerimine võiks küll edasi lükkuda või siis tuleks selle toimumise hetkel jätta sellest välja ausate inimeste raha.

Miquis, kes teda hindas ja meeleldi temaga naljatas, tuli teda õnnitlema ja leidis ta oma töötoas ametis nagu alati. Bou tõusis, tervitas kärarikkalt, pigistas kõvasti sõbra kätt, ja siis tuli talle nii äge köhahoog peale, et ta nägu muutus veinilähkri sarnaseks ja keerlev silm ähvardas oma avarast koopast välja tungida ja põrandale kukkuda.

«Aga rohi, kulla mees, rohi.»

«Jätke mind rahule rohtude ja igasugu lurridega. Ei preestrid ega apteekrid saa minu käest mitte cuartotki. Kärvaku nälga! . . . Ja teid, arste, paneksin ma — kui maailmakord minu teha oleks — tänavaid pühkima, soid kuivendama, solgiauke desinfitseerima . . . Seal pesitsevad kõik haigused.»

«Mina aga paneksin litograafe habet ajama kõigil konnadel, keda kätte saab . . . Aga asume asja juurde . . . Kas teete välja või ei tee?»

«Jah, senjoor, teen välja klaasitäie veini . . . muud midagi.»

«Küll on koi! Mina lootsin kuninglikku pidusööki.»

«Mulle ei meeldi toredus ega peokära.»

«Aga, kulla inimene, vähemalt viiekümnereaaline võõrustus . . . mõned sõbrad . . .»

«Noh, edasi, las käia!» hüüdis kataloonlane naerma pahvatades. «Olgu või kahesajareaaline. Aga neli-viis sõpra, mitte rohkem.»

Nad vestlesid edasi litograafi heast õnnest. Bou oli selle rahuliku meelega vastu võtnud ja ei mõtelnud rumalusi teha. Kui ta lõpuks abiellub, siis töötab ta edasi ja jätkab niisama lihtsat ning tagasihoidlikku eluviisi. Aga kui ta ei abiellu, siis lubab ta endale mõningaid mõnusid, sest jumala eest, pole suuremat mõttetust kui surres raha pärijatele jätta. Teise ilma minnes ei maksa loota leida seal midagi sellest vähesestki heast, mis siinilmas olemas on; ja siis, kui tuleb vana ühiskonnakorra likvideerimine, kui jõuab kätte võlgade sissenõudmise tund, on kurb, kui inimene tehakse lagedaks, ilma et ta oleks lühikestki aega vereimeja olnud. Töö on hea asi, jah, härra, tore, suurepärane asi; ja need päevavargad, kes kasutavad vaeste tööd, et naudingurohket elu elada, on kelmid, jah, härra, suured sulid; aga kui töölisel on juhus pääseda olgu lühikesekski ajaks maailmarõõmude võlulossi, siis peab ta seda tegema, kas või ainult selleks, et õppida tundma vereimejate elulaadi ja pidada seda silmas arveteõiendamise päeval. Tema, Juan Bou, oli neid mõtteid mõtelnud ja järeldusele jõudnud, et paljad teooriad ei lahenda sotsiaalset probleemi, vaid jõudeoleku pahesid tuleb praktikas tundma õppida.

Miquis kiitis need mõtted täielikult heaks ja ergutas õhinal oma sõpra maitsma selle lühikese elu väheseid rõõme, sest tema murede kibe maik on meil niikuinii tahtmatult alati huultel, ja et kuna mitte alati ei paku end juhus õnnelik olla, siis kasutatagu teda, kui ta tuleb, sest loobumusteks, ebameeldivusteks ja kannatusteks jätkub aega ülearugi.

«Ma arvan,» lisas ta juurde, «et läheme tõllaga ja ratsa, teeme hea söömingu ja võtame looži Kuninglikku teatrisse.»

Juan Bou naeris ja ütles, et ta ei kavatse liialdustesse minna ega end inimeste naerualuseks teha, käitudes nagu mõni mõistmatu indiaanlane; et ta võõrustab ainult mõnd sõpra ja katsub oma töötoast lahkumata järele proovida, mis maik on rahva verel.

Seejärel mainis Miquis toda tänamatut, ja tema nime kuuldes muutus teine tõsiseks, ühe hetkega näis olevat kadunud kogu tema rõõm. Nad polekski jätnud katki juttu sellel mõlemale nii meelepärasel teemal, kui samal hetkel poleks sisse astunud don José, kes arsti nähes segadusse sattus. Samuti pisut hämmeldunud Bou palus Miquiselt vabandust ja läks Relimpioga väiksesse kõrvalruumi, kus Augusto kuulis neid sosistavat.

«Ta tõi talle kirja või mõne sõnumi,» mõtles doktor, võttes ette teha näo, nagu ei taipaks ta midagi. «Nii, nii . . .»

Don José tuli välja, nähtavasti kaasas teine sedel või suusõnaline sõnum — tõenäolisemalt küll esimene —, ja hakkas rääkima Miquisega ilmast, poliitikast, Cánovasest ja sellest, et inglaste omavolitsemine Gibraltaris annab Hispaaniale põhjust nõuda Albionilt tagasi seda oma territooriumi tükki. Augusto väljendas nõusolekut nende patriootiliste ideedega ja laskis tal minna, tundes kaasa vaesele vanamehele, kes nii igerikuks oli jäänud ja kelle näos peegeldusid hirm ning hämmeldus. Saanud Boult kutse pidusöögile, mis toimus järgmisel õhtul, ilmus don José oma vanamoelises saterkuues, kaelas sinine lips lipsunõelaga. Kogu õhtu oli ta tõsine ja sõnaaher ega võtnud teiste lauakaaslaste lõbususest osa. Ta oli nii nõrk jooja, et juba paar klaasikest teda purju panid, ja sellest siis tuli, et kui tubli raamatupidaja oli maitsnud šampanjat ja juba mitmeti näidanud, et ta oma mõtteid ei valitse, pöördus ta Juan Bou poole ja ütles talle pidulikult, ehkki takerduva keelega:

«Härra, ma nõuan teilt satisfaktsiooni või muidu olen sunnitud viima asja . . .»

Kõik pahvatasid naerma. See suurendas veelgi don José sõjakat meeleolu, ta läks näost tulipunaseks ja lisas suure ägedusega ning pateetilisel toonil:

«Sest et teie määrite ühe ülikõrgest soost neitsi au ja mina ei luba seda . . . Saate aru? Ei luba . . . Mina, kes ma olen tema teine isa! . . .»

«Teil on õigus,» ütles Miquis. «See ei või nii jääda. Kahevõitlus on möödapääsmatu.»

«Mul on õigus,» hüüdis Relimpio, lüües rusikaga lauale ja lõhkudes ühe taldriku. «Valige kellaaeg ja relv. Kui soovite, siis koidu ajal . . .»

«*Al matutino albore* . . .»

Kõige imelikum oli see, et Bou, kes samuti ei suutnud kanda kolme klaasitäit valget veini, hakkas narrusi tegema. Kõigepealt naeris ta väga palju, siis püüdis kõigest väest kaelustada don Joséd, nimetades teda oma sõbraks. Relimpio, vastupidi, muutus järjest vihasemaks. Teised ässitasid teda ja jumal teab, kuidas asi oleks lõppenud, kui kataloonlane, kes iga hetk klaasi tõstis, poleks äkki kogu oma röögatu kehaga maha kukkunud.

Siis tõusis don José ja osutades kehale, mis näis laibana, ütles dramaatiliselt:

«Saatus oli minu poolt, härrased, mis näitab, et mul oli õigus. Ma tapsin ta! . . . Ma päästsin ühe kõrge neitsi au, selle kaunimatest kaunima, selle idamaise pärli, selle seeravi au . . .»

Ta astus paar-kolm ebakindlat sammu, keeras ringi nagu vurr ja langes vahariidega kaetud diivanile, kus Miquis tal vett näole piserdama asus.

30. peatükk

ETTEASTED

1

Joaquín (*üksinda, kõnnib mõtiskledes mööda madalat, kraamimata ja räpast tuba, mida sisustavad paar üpris inetut ja rohmakat mööblitükki*): Mitte ühtki päeva kauem ärgu kestku see elu. Mina kui mõistusega ja vaba olend protesteerin täiest jõust selle vastu ja tunnistan mõttetuks ning rumalaks kohustuse elada. Säärast kohustust pole olemas. Kui ühiskond meile sõja kuulutab, siis tuleb kas alistuda, loovutada talle hingekindluse võtmed, teiste sõnadega, leppida häbiga, või plehku panna — ümber asuda igavikku. See on dilemma, *the question*, nagu ütles too teine kahtleja: kas elada häbis või otsida surmas võimalust igaveseks pääseda vajadusest häbi pärast punastada. Mina valin surma. *(Ta ohkab raskelt, tõstab silmad, pöörab pilgu seinal rippuvale kärbestest reostatud peeglile, mille elavhõbedakate on suurelt osalt ära kulunud, ning vaatab ennast tükk aega vaikides).* Kas sina, peegelpilt, mida ma seal näen, kujutad Joaquín Pezi? Ma ei tunne sind. Sina ei ole mina. Mina olin ilus, sina aga oma kahvatu näoga, mis sarnaneb Kristuse palgega mõnel vanal ja kulunud krutsifiksil, ajad hirmu peale. Minu silmades säras rõõm ja rahulolu, sinu omad on luitunud ja tuhmid. Kas võib uskuda, et see, keda ma seal näen kaelani kinninööbitud saterkuues, mille nööpaugud on katki ja mille võidunud ääred narmendavad, on Madriidi kõige elegantsem mees? Ei; mees, kes praeguse kellaajani on joonud ainult kruusitäie kohvi ja söönud pisut leiba, ei või olla see Joaquín Pez, keda mina tundsin. (*Ta pöördub peeglist ära ja hakkab jälle kõndima.*) Ma olen endale vastik, jälk. Niiviisi elada on hullem kui sada surma surra. Nüüd ei või enam kaua kesta, kuni minu asukoht avastatakse. Mind võetakse kinni, pannakse vangi . . . Milline ülekohus! (*Muutub härdaks.)* Ma olen õnnetu, nõrk inimene, kel pole arusaamist korrast; ma olen lollpea; mul pole tervet mõistust, ma ei oska oma asju seada . . . ma pole krossigi väärt. Kui minu kohta niiviisi öeldakse, siis on see õige. Aga süüdistada mind pettuses! . . . Jah, ma tegin Pariisis võlgu; ma tulin Hispaaniasse kavatsusega neid tasuda; üks prantslane sõitis salaja mulle järele ja jälitas mind; ma toitsin teda mõnda aega lubadustega; mulle indosseeriti mõned vekslid, selleks et nende järgi raha saada; ma sain raha ja tasusin prantslasele; siinsed võlausaldajad, kadedad võõramaalase hea õnne peale, sööstsid mu kallale, pigistasid mu kõri kinni, panid mu vara aresti alla, rüüstasid mu maja; mu isa sai tulivihaseks, riidles minuga ja võttis mult toetuse ära; vekslite omanik nõudis mult oma raha; ma ei saanud seda maksta; palusin temalt pikendust; ta ei nõustunud sellega ja andis asja kohtusse; ma jooksin ringi ja otsisin mõnd rahalaenajat, kuid ei leidnud; ma kinnitasin, et tahan ja kavatsen oma kohustusi täita, aga keegi ei uskunud mind; mind süüdistati riuklemises ja pettuses . . . Ei, seda ma välja ei kannata. Ma olen eksinud, kuid nurjatu pole ma iial olnud. Kas kergemeelsus on kuriteo õde? . . . Ma otsisin abi mängust, aga mul polnud õnne; isegi mängupõrgute jõledad sulid olid kõik justkui vandenõus minu vastu. See on üleüldine sõda õnnetu maaslamaja vastu; see on väikekodanluse kättemaks sellele, kes oli seltskonna ja daamide ebajumal, üldine lemmik ja peene riietumisoskuse eeskuju. *(Raskelt ohates.)* Vannun, et nad ei saa minu üle naerda, et ma ei alanda ennast, ei muutu naeruväärseks. Tuleb lõpetada väärikalt. Iga asi, mis oma alusel kokku variseb, langeb vastavalt oma loomulikele omadustele. Minu langus on nagu katastroof, ma hävinen nagu kõrged tornid, ja need, kes minu traagilise lõpu kõma kuulevad, ütlevad: «See on mees . . .» (*Ta läheb nurka nagi juurde, kus ripub palitu, ja kompab väljastpoolt üht taskut, mis on millestki pungis.)* Siin sa oled, mu pass, ainult edasipilet ilma tagasisõiduvõimaluseta. Ma panen su lauasahtlisse *(teeb seda)*, et Isidora sind ei näeks, ta kardab nii väga tulirelvi. Eile ta nägi sind ja tahtis sind tänavale visata. Täna õhtul ajame kahekesi asja ära. Tunnid, mis hommikust õhtuni raskelt roomavad, justkui kleepuvat ila eritades, täidavad mu hinge meeleheitega. See pole enam elu. Möördes, et kõik on lõppenud, kirjutan mõne rea. Ma tahan enne lahkumist öelda paar sõna teatud isikuile. (*Ta istub lonkavale toolile võimatult viletsa laualogu taga ja hakkab kirjutama.)* Jätame kõrvale tavalise kulunud ütluse: «Ärgu kedagi minu surmas süüdistatagu.» Ütlen oma isale, et … Ma kuulen samme. Isidora tuleb. See õnnetu on ainuke olend, kel jätkus ennastsalgavust ühineda minuga ja toetada mind, kui kõik olid mu maha jätnud. Oo, üllas süda! Ta püüab mind minu muredes oma illusioonidega julgustada ja minu meeleheidet oma lootusega lohutada. Kui ma teda näen, tunnen tahtmist elada ja olla hea ning korralik ja ühineda alatiseks temaga. Seal ta on …

2

Isidora (*astub sisse väsinud ilmel. Ta on lihtsalt riides ja kannab mingit riidepampu. Ta istub lonkavale sohvale, mis ühele küljele viltu kaldub, tõstab pilgu Joaquínile ja ootab, et viimane temaga rääkima hakkaks.*): Issand, missugune trepp!

Joaquín: Paradiisitrepp on veel kõrgem, vähemasti nii räägitakse, mina pole seda näinud.

Isidora: Kas mu ristiisa käis siin?

Joaquín: Mul pole olnud au tema heldust näha.

Isidora: Kui palju ma olen täna käinud, kui palju joosknud! … Ma käisin jälle Emilia juures, et Riquíni näha. Tahtsin ta endaga kaasa võtta, kartes, et ta neile tülinaks on, aga Emilia polnud nõus … Me nutsime … (*Heldib.*)

Joaquín: Sa tegid hästi, et ta sinna jätsid. Kuskil pole tal parem olla.

Isidora (*raskelt ohates*): Ah, mu jumal, milline piin! Lõpuks sain ometi niipalju kokku … (*Ta paneb käe taskule, justkui tahaks kaitsta seda Joaquíni äkilise liigutuse eest.*) Ei, ma ei anna sulle mitte cuartotki; jäta mind rahule, mina ise korraldan asjad. Kõigepealt pead sa siit lahkuma. See maja on päris sealaut, ja missugune ümbrus, missugused kostilised, missugune perenaine! Täna öösi ei lasknud need viletsad toreerod ja muu rahvarämps mind magada, sest nad laulsid söögitoas ja tagusid vastu lauda. Aga ütle, kas sa ei leidnud tõesti mõnd paremat kohta, kuhu asuda?

Joaquín (*julgusetult*): Tagaaetud, ära hirmutatud, ja üllimas segaduses lasksin end juhtida ühest sõbrast, Pepe Nulesest.

Isidora: Noh, mul on raha, et maksta nende kaheksa päeva eest, mis sa siin oled olnud. Mina olen olnud ainult kolm päeva. See kulu on väike. Täna lasen ma sulle restoranist head sööki tuua.

Joaquín: Ära muretse sellepärast … mulle on ükspuha.

Isidora: Ja homme lähed sa mõnda korralikumasse majja.

Joaquín (*ükskõikselt*): Milleks?

Isidora: Selleks et elada viisakamates tingimustes.

Joaquín: Konventsionaalsed arusaamad!

Isidora (*mõtlikult*): Eile ma ütlesin sulle, et ma võtaksin väikese maja, kuhu me asuksime kahekesi elama, täiesti salaja, ilma et keegi teaks. Aga nüüd ma mõtlesin järele ja leian, et sellest ei tule midagi.

Joaquín: Ah, need fantaasiad salaja elamisest ja pesa ehitamisest ja … (*Naerdes.*) Need on kõik rumalused, tüdruk. Seda võivad teha linnud, kes ei tunne rahamüntimist. Jumal on meid maha jätnud. Mis siin veel mõtelda majadest ja muudest rumalustest. Romaanikirjanikud on külvanud seltskonda terve hulga vääraid ideid. Nad on elu võltsijad ja sellepärast peaks nad kõik vangi panema.

Isidora: Ära heida meelt. (*Armsalt naeratades.*) Ja kui ma sulle ütleksin, et mul on tõepäraseid lootusi teatavat summat kokku saada?

Joaquín: Sinu raha aitaks meil ainult kaks-kolm päeva ära elada. Siis oleksime jälle endises viletsuses, ja kuna sinu rahasummad ei või olla nii suured, et ma nende abil saaksin purustada piiramisrõnga, milles ma olen …

Isidora (*õrnalt*): Aga kui mina saaksin …

Joaquín: Ah, mine ikka! Sina elad illusioonidest. Siin on jälle mängus pettekujutlus sellest protsessist. Sa usud ikka, et homme uinud magama Isidorana ja ärkad siis üles markiis de Aransisena, kel on külluses miljoneid. Ma ei tea, kuidas sina oma targa peaga saad niiviisi elada, lastes end petta ühest soovist.

Isidora: Noh, sina näed täna kõike mustades värvides.

Joaquín: Sellepärast, et minu jaoks pole enam ühtki valguskiirt.

Isidora: Kui sa ei taha, et me tülli läheme, siis ära räägi minu protsessist nii halvakspanevalt. Minul on usku võidusse ja ma tahan, et ka sinul seda oleks. Minu volinik ütles mulle, et asi on niisama hästi kui võidetud … See võtab mõnda aega, sest vanaema esitab apellatsioonikaebuse, aga võit jääb mulle, selles ärgu olgu sul vähimatki kahtlust.

Joaquín: Noh, isegi kui asjad sinu meele järgi lähevad, möödub ikkagi veel kolm, neli või viis aastat, enne kui sa protsessi võidad. Ütle mulle, mis abi on mul praegu nendest suurtest rikkustest, nendest alles müntimata rahadest ja kuidas pääseksin ma nende abil mind praegu ähvardavast häbist.

Isidora: Sulle lootusi andes ei vihjanud ma protsessile. Ma mõtlesin muretseda sulle raha laenu teel.

Joaquín: Laenu teel? *(Suures hämmastuses.)*

Isidora: Ühesõnaga, ma tean, mis ma räägin . . . Ära heida meelt . . .

Joaquín: Ma ei usu laenudesse, nagu ma ei usu imedesse. *(Teeb poolpöörde ja hakkab jälle kõndima.)*

Isidora *(räägib kõrvale, pärast seda kui on veidi aega Joaquíni vaadanud)*: Ebaõnnest peab jagu saama . . . Ma sean toa korda, see mõjub päris kolikambrina. (*Pikk paus. Ühe hetke vaikivad mõlemad. Isidora seab toolid teatavasse korda, kohendab voodeid, pühib tolmu. Peeglit puhastades vaatab ta end veidi aega ja ütleb.)* Ma vist tean, kes see on. *(Valjusti.)* Täna laseme tuua restoranist toitu kahele.

Joaquín: Kuidas soovid. Kas süüa hästi või halvasti, see on mulle ükspuha, aga et sina seda soovid, siis sööme hästi, sest sellega pole midagi kaotatud.

Isidora *(väsinult istet võttes)*: Vaesus kohutab mind, mu sõber. Mul pole korralikku kleitigi selga panna . . . Ja mis arvad sina? Kas seda võib nimetada eluks!? . . .

Joaquín: Elu ilma rahata on ajuhaigus, meningiit, äge palavik. Vaesuses pole armastuski võimalik. Pane kõige õrnemad ja kirglikumad armastajad, pane näiteks Romeo ja Julia mõnda sealauta, kus neil pole muud kui toda alatist vaeste toitu — leiba ja sibulat — ja kahe päeva pärast kratsivad nad teineteisel näo lõhki. Vaesus on inimhinge vaenlane. Kus on vaesus, seal ei saa olla andekust, õrnemaid tundeid, sõprust, kunsti, väärikust, mitte midagi. See on kõige kurja süntees. Kuule, kuule, Isidora, nunnakloostri kell lööb kolm. Ma tunnen nii suurt nõrkust . . . Kui sa ikka kindlasti tahad täna priisata ja lasta tuua midagi restoranist, siis tee seda kähku — ükskõik, olgu see siis eine või lõunasöök —, sest mul on kohutav nälg. *(Uus paus, mille kestel tulevad sisse teenija ja üks restorani kelner. Viimane serveerib eine, Joaquín ilmutab suuremat isu kui Isidora.)*

Isidora *(pärast söömist)*: Noh, kuidas on?

Joaquín: Krevetid olid väga maitsvad, biifsteek lihtsalt elustas mind. Ole sa tänatud! Sul on alati seesugused toredad ideed! Et sa mind kahe pudeli šampanjaga üllatasid, see tõendab, et sinus on kõik üllas, niihästi süda kui pea. Jätkem üks pudel homseks, sest kokkuhoid on esimene voorus, ei, alles teine, sest esimene on enda eest hästi hoolitseda.

Isidora: Mul on sinu jaoks täna veel teinegi üllatus. Ütle, väärid sa seda, mis ma sinu heaks teen?

Joaquín: Kindlasti ei vääri. Olen seda sulle korduvalt öelnud. Sa oled ingel . . . mitte üks neid karme ingleid, keda maalitakse piltidel ja kirjeldatakse luuletustes, kes tulevad kõiksugu leevendavate kõlblate lohutustega, vaid ilmlik ingel, kes valab õnnetu südamele palsamit. Ühesõnaga, sa oled asjalik ingel. Kõigis sinu tegudes avaldub üllus. Sa võid eksida, võid vigu teha, aga alatu olla — mitte iialgi. Ma ei tea, kas ma end selgesti väljendan, kui ütlen, et sul on hinge elegantsi.

Isidora: Sul on õigus. Ma võin kõike olla, võin olla . . . halb, kui soovite, aga alatu — mitte iialgi.

Joaquín: Kahtlemata on see sul veres. Jumala eest! . . . Kui sa seda pagana protsessi ei võida, siis pole enam õiglust maa peal . . . ega taevas! Ah, Isidora, ma ei tea, miks annab šampanja mu hingele taas jõudu, mida tal enam polnud. Mind valdab soov mõtelda meeldivatele asjadele. Isidora, Isidora, mu naisuke. *(Kaelustab teda õrnalt.)* Andugem silmapilguks unistustele.

Isidora (*naerdes*): Parem und näha kui näha.

Joaquín: Sa võidad protsessi . . . Ma abiellun sinuga . . .

Isidora *(äkki kurvaks minnes)*: Esimest ma usun, teist mitte. See unistus on liiga ilus, et end sellest petta lasta.

Joaquín: Miks sa nii räägid? . . . Sellepärast, et olen seda sulle mitu korda lubanud ja pole iialgi täitnud? Nüüd . . .

Isidora: Ei nüüd ega iialgi. Sa ei abiellu minuga. *(Valab paar pisarat.)*

Joaquín: Maailm unustab kergesti, rumaluke.

Isidora: Mitte nii kergesti, et . . .

Joaquín: Ja kui oleme abiellunud, teeme reisi Itaaliasse ja Šveitsi.

Isidora: Või Inglismaale ja Šotimaale. *(Kõigest hingest.)* Tead, see, et Itaaliast nii palju räägitakse, teeb mulle Itaalia vastikuks. Ennem tahaksin näha Londonit, tema tohutuid tänavaid, tema lõputuid kaisid, tema parke . . . Selles on tõesti suurt joont . . . Ja siis teeksin sõidu Šotimaale, kus on ilusaid järvi ning mägesid! . . . Seal käivad leedid ringi, vaatlevad koopaid, uurivad varemeid ja maalivad peisaaže. Ükski rahvas ei oska elada nii peent ning härraslikku elu looduse rüpes nagu inglased. Botín, kes on Inglismaal käinud, jutustas mulle sellest asju, mis mind õnnelikuks tegid.

Joaquín: Noh, kui see sulle rohkem meeldib, siis läheme Londonisse ja Šotimaale.

Isidora: Oota, oota. Tead, mis ma ütlen… Mina lähen üksi, või koos sinuga, kui sa tahad kaasa tulla… Sest ma ei abiellu, Joaquín, ma elan vallalisena ja naeran kõigi üle.

Joaquín: Vallalisena! Kui ka mina sinuga ei abiellu, on sul ikkagi kaheksa tuhat kosilast nädalas.

Isidora (*resoluutselt*): Annan kõigile oma kullatud uksega vastu nina. Vallaline, vaba! Ma hakkan väga hästi riides käima, kunste toetama, minust saab suur daam. Ja minu maja… sellest saab tõeline vaatamisväärsus, sest sinna tuleb ainult kõik kõige valitum. Seal ei leia sa midagi vulgaarset, ei kriiskavaid seinavaipu, ei maotut mööblit ega ühtki asja, mida ka mujal kohata võib. Ma ostan suurte meistrite pilte, ja kalleid vaipu ja antiikesemeid ja igasugu haruldusi, mis on ühtlasi kaunid, sest haruldus ilma iluta ei meeldi mulle, nagu mulle ei meeldi ka tavaline ilu.

Joaquín: Ma imetlen sinu peent vaimu!

Isidora: Minu majja ei pääse rumalad, seda võin vanduda. Ma kogun enda ümber tarku, väljapaistvaid inimesi. Lühidalt, minu majast saab hea maitse, vaimukuse, viisakuse ja arukuse kogunemispaik. Ma korraldan klassikalise muusika kontserte.

Joaquín (*pisut salakavalalt)*: Oled sa seda kuulnud? Meeldib see sulle?

Isidora: Ma ei tea, kas ma olen seda kuulnud või ei, aga võin kinnitada, et see mulle meeldib. Vaata… Kas on olemas muusika, milles ei tule ette neid loendamatuid kulunud ooperiviise, mida me tunneme väntorelite, sõjaväeorkestrite ja asjaarmastajate lauljate kaudu? See on siis minu muusika. Võin sulle öelda niipalju, et ühel päeval läksin konservatooriumi saali kuulama kvartette ja see meeldis mulle nii väga, et ma olin lausa vaimustuses… See oli tõesti seeravite koor. Milliseid peeni elamusi see andis! See tõstis mu lihtsalt taevasse, mis oli samuti uhke saal.

Joaquín (*hämmastunult*): Isidora, sa oled tõesti suursugune!

Isidora: Tead, mis ma ütlen… seda muusikat kuulates unustasin ma kõik ja tänasin jumalat, et ta pole mind pööbli hulgas sündida lasknud. Võtame nüüd teise asja. Ma ei tunne maalikunsti, aga kui ma oma maja saan, siis — võin kihla vedada — ei leia sa seal midagi, mis poleks esmaklassiline. Ma valin ainult suuri meistreid, ja et ma olen väga rikas, siis saan endale hea kunstikogu. Ma võtan ka tänapäeva kunstnikke, aga nad peavad väga valitud olema. Ma olen ainult kolm või neli korda muuseumis käinud. Mis seal kõik näha saab! See on tõesti midagi suurt. Neil seintel ilmutab end nii palju vaimuandeid, et nendega saab luua uue maailma, kui see praegune hävib. Ma kujutlesin, et olen sattunud hoopis teise ümbrusse, Veneetsiasse, Rooma, Buen Retiro lossi. Kord tundus, et ma olen üleni brokaadis, kord, et ma kannan üsna kergeid rõivaid, millistega kõnnitakse Olümposel. Seal on alles ilu, mu sõber, seal on alles veetlus. Ma ütlesin endale: ma tunnen seda nii elavalt, see on midagi minu jaoks, see kuulub mulle…

Joaquín *(vaimustuses)*: Sa oled suursugune, sa oled suursugune!

Don José *(äkki sisse astudes katkestab oma ootamatu ilmumisega järsult oma ristitütre vaimustatud fantaasialennu)*: Siin ma olen.

Isidora: Aa! … Don José!

Don José *(kasutades hetke, mil Joaquín seljaga nende poole on, annab Isidorale sedeli*): Säh.

Isidora *(sedelit ära pannes)*: Nüüd peate koju minema, kulla ristiisa. On juba hilja ja küllap te olete väsinud. Homme vajan teid. Aga ärge nähke vaeva ülestulekuga. Oodake mind all, ukse juures, siis tulete minuga kaasa mitmesse kohta, kuhu mul vaja on minna. *(Lahke pilguga hüvasti jättes.*) Jumal kaasa!

Don José *(teatava šeikspiirliku tundesügavusega):* Veri, mis mu südamest nõrgub, maitseb mu huultel mõrudalt. *(Väljub.)*

3

(On öö. Viletsa ja räpase varjuga petrooleumilamp valgustab vaevaliselt tuba. Edasi-tagasi kõndimisest ja sigarettide suitsetamisest väsinud, viskub Joaquín voodile ja uinub. Isidora heidab sohvale ja suleb silmad. Kuid suutmata magada, räägib iseendaga.)

Isidora: Kindlasti valin ma kaneelpruuni ja nikli kombinatsiooni; ultramariinsinise ja musta koos brokaadi, kulla ja punasega… Kübarate suhtes ei otsusta ma midagi, enne kui ma pole seda asja hoolega uurinud. Issake, esimene asi, mis mul teha tuleb, on võtta prantsuse keele õpetaja… Oletame, et ma järsku ühel ilusal päeval võidan protsessi, noh, ütleme homme, või tuleval nädalal või tuleval kuul; võidan kas sellepärast, et ma kohtus õiguse saan, või sellepärast, et markiis väsib, tunnistab oma kangekaelsust, ja annab järele ja kutsub mind ja ütleb mulle... Juba ammu näen ma seda oma ettekujutuses ja poleks ju midagi iseäralikku, kui see, mis ma mõtlen, tõeks osutuks. Heakene küll: mu vanaema kutsub mind ühel ilusal päeval; ma lähen sinna, sammun trepist üles, astun sisse, ootan veidi aega klaveritoas, tema astub sisse, vaatab mulle otsa, võtab mu käed, pigistab neid tugevasti ja ütleb: «Aitab protsessimisest, mu laps, kaelustagem teineteist.» Ja ta kaelustab mind, ja mina hakkan nutma ja tema samuti ja kõik ongi korras, mina asun sinna majja ja võtan oma valdusse kõik, mis mulle kuulub... Oletame, et nii läheb, sest see on kõige loomulikum, kõige loogilisem... Milline rõõm, mu jumal! Siis alles saan ma kõik, mis ma vajan ja mis mulle meeldib, ilma et pruugiksin end alandada. Ma raputan maha mulla, mis on mu taldade külge kleepunud, ja ütlen: «Nüüdsest peale mitte enam, mitte enam tänavate pori.» Selgeimat kristalligi ei saa siis võrrelda minu südametunnistusega. Olen siis puhas nagu ingel... Ajan pea püsti. *(Teeb pausi ja ohkab sügavalt.)* Aga kas ma saangi seda teha mõnede oma mineviku ja ka praeguse elu seikade rõhuva raskuse all? See teeb mu hulluks. Neetud olgu puudus, mis pole midagi muud kui see, mida varem nimetati Kuradiks. Vajadus korraliku riietuse, maitsva toidu, puhtuse ja mugavuste järele, mis on mõnele inimesele niisama tähtsad nagu õhk ja valgus, piinavad mu hinge... Tulgu jumal ise ja päästku mind sellest nõiaringist! Kui ma kõigest loobun, siis kannatan tapvat piina, ja kui ma ei loobu, siis häbistan end... Oh jumal, kui saaks ometi olla vähenõudlik, saaks olla niisugune nagu pööbel!... Ma saadaksin elu mööda sigareid tehes, pesu pestes, viletsat lobi süües, räpasel õlgkotil magades; ma abielluksin haiseva jõhkardiga, saaksin iga aasta lapse, elaksin nagu loom, rumalana ja kasimatuna... aga ma oleksin õnnelik, nagu on õnnelikud need, kes ei tea midagi rahast!... Mis on parem: kas olla kivi, mis seisab seal, kuhu ta pannakse, või olla mõistusega olend, kes tahab kuhugi minna? Ma ei tea, ma ei tea! Õnnelikud on tänavakivid, mis ei tunnegi, kuidas neid tallatakse!... Oeh, kui kõva on see sohva! Ja vaene Joaquín, kui sügavasti ta magab! Tal on seda ka tõesti vaja! Kui palju on ta neil päevil kannatanud — ühiskonna õnnetu ohver! Sa oled kergemeelne, aga sa oled hea. Sa oled palju nautinud, võib-olla liiga palju, ja nüüd maksad selle eest. Kõige õnnelikumad peavad maksma oma õnne eest õnnetustega, ja ümberpöördult. Sellepärast pean mina, kes ma nii õnnetu olen olnud ja veelgi olen, varsti saavutama õnne, mida saatus mulle võlgneb... *(Ohkab ja jääb kurvaks.)* Jah, tõesti, päikese all ei ole minust õnnetumat inimest. Ja ärgu öeldagu mulle, et ma olen halb. Ma ei ole halb. Ainult et asjaolud sunnivad mind paistma halvana. Või kui seda ei usuta, siis las tuleb mõni pühak taevast alla ja asub minu kohale, eks vaadatagu siis, kas ta ei talita niisamuti... *(Lööb endale vastu laupa.)* Kui ma mõtlen sellele, mis mul homme ees seisab, siis tuleb tahtmine endale lõpp teha. Ja samal ajal, las tulla need vembud, mis mu saatus mulle mängib! Ma soovin, et oleks juba homme. Minu vajadused, selle õnnetu hädad ja pakiline kohustus tasuda oma protsessikulusid sunnivad mind silmi kinni pigistama... Autunne hoiab mind tagasi, piinav mure oma vajaduste rahuldamise pärast kihutab mind edasi. Jah, kuna teist abinõu pole, siis edasi! Jah ja ei teevad mind ühtviisi hulluks. *(Hakkab nutma, ja et oma nuukseid lämmatada, hammustab taskurätikut. Pikk paus.)* Kuidas sa magad, nii rahulikult!... Kui ma sind nii väga ei armastaks, siis kaoks üks peamisi põhjusi, miks ma pean selle halva sammu astuma, ja võib-olla leiaksin ma teisi abinõusid... Aga ma ei saa midagi parata: mu süda tahab lõhkeda, kui ma sind niisuguses olukorras näen... Ja vaata, missugune ma olen: alati kui ma sellele mõtlen, kui halvasti sa minuga oled käitunud, tuleb mul tahtmine sind teenida, sind aidata. Jah, ma olen kord niisugune... Mu jumal, miks lõid sa mind suursuguseks? Miks ei lasknud sa mind sündida pööblist? Miks ei teinud sa mind madalaks ja labaseks pealaest jalatallani, näolt, kommetelt ja hingelt?... *(Pikk paus, mille jooksul ta suigub.)* Ei, ei; ma valin ultramariinsinise kombineeritult roosa ja hõbedaga... *(Jälle paus, mille jooksul hakkab koitma.)* On juba valge; ma tõusen üles ja lähen välja, ilma et tema näeks. Veel on küllalt vara. Ma püüan mitte kolistada... Jätan talle peenraha, mis mul siin on, ja kirjutan pliiatsiga paar sõna. *(Kirjutab, paneb lauale sedeli ja mõned mündid.)* Noh, on juba aeg. *(Ülikurvalt.)* Et ma ei saa sinuga hüvasti jätta! Küll on elu, küll on inimkond! Ma lähen, sest kui ta ärkab, ei jätku mul enam vaprust ära minna. *(Lahkub.)*

Joaquín *(ärgates, kui juba suur valge väljas on)*: Isidora, Isidora... Teda pole. Ta on ära läinud. Ma tõusen üles. Et ma riides olen, siis pole tualetitegemisega erilisi raskusi. Ei tea, kas siin leidub niisugust luksust nagu kamm? Võimalik. *(Tõuseb ja astub toas mõned sammud.)* Kui hele valgus! Kui inetu ja vastik on päev! Mina eelistan ööd, varjavat ja diskreetset. Aa, majaproua on enne äraminekut jätnud siia oma korraldused. *(Võtab laualt kaks duurot ja sedeli, loeb.)* Meil läheb hästi, ta on jätnud mulle tänaseks söögiraha. *(Loeb).* «Lase endale restoranist süüa tuua. Ära muretse. Ma ei tule enne õhtut tagasi, sest mul on tegemist.» See vaene Isidora, kui hea ta on! Kui poleks seda neetud napakust selle protsessiga, mida ta iialgi ei võida, oleks ta tore tüdruk. Noh, hüva, teeme nii, nagu senjoora käsib. See perenaisepeletis ei mürgita mind oma maitsetu lobiga. Ma helistan, lasen tuua pesuvett, ja siis ootame. Pärast seda kui olen einetanud, panen paberile oma viimased korraldused, ja kui saabub öö, armas öö . . . *(Mõne tunni pikkune paus, mille jooksul mühakas teenija tuleb ja läheb, jututegelane end korda seab ja sööb siis einet, mis talle restoranist tuuakse.)* Ma unustasin šampanjapudeli, mis on seal kapis. Minu poolest võib keegi teine selle ära juua. Jätan ta oma testamendis selle maja kostilistele, et nad tühjendaksid ta minu hingeõndsuse heaks . . . Nüüd, kus ma üksi olen, kirjutan isale ja Isidorale. *(Istub ja kirjutab.)* Ma ütlen oma lugupeetud isale mõnegi kena tõe! . . . Ehkki poja eksimused on olnud suured, pole isal ometi põhjust kahelda tema aususes . . . Ma pole iial ühtki nurjatust teinud. Minu vead on nõrkused ja peale selle on nad minule osakssaanud halva, ebaõige kasvatuse otsene tagajärg. Miks kasvatati luksuses vaese, kolmekümne tuhande reaalise palgaga ametniku poega? Miks õpetati mind lapsest saadik võistlema Hispaania grandide poegadega? Miks ei lastud mul mingit elukutset omandada, miks ei rakendatud mind kuhugi tööle, selle asemel et panna mind kantseleisse, mis on logelemise kool? Nüüd on tagajärjed käes. Mind kasvatati edevuses ja edevus viib mind õnnetu lõpuni. *(Kirjutab erutatult edasi, läheb kaameks ja lõpuks hakkab tal käsi värisema.)* Nüüd kirjutan Isidorale, keda ma enam ei näe. Tema on ainuke inimene, kelle vastu mu südames õrnemad tundmused on. Sa oled võrratult rohkem väärt kui nii paljud teised karmid ja uhked vooruslikud naised! Meie hinged sümpatiseerivad teineteisele, sest nad on sarnased. Nagu minule, nii sisendati ka sinule kasvatusega idee, et sa oled võrdne kõrgemalseisjatega . . . *(Kirjutab.)* «Armas, jumaldatud sõbratar! Surma palge ees näen erilise selgusega maailma ja elu, nagu nad tõeliselt on. Minul pole enam pääsmist; sina võid veel pääseda. Püüa unustada oma auahned püüdlused, loobu sellest protsessist, muutu alandlikuks, ja kui ilmub aus mees, kes tahab sinuga abielluda, siis abiellu, olgu ta pealegi väga tahumatu.» *(Räägib.)* Ei, ma ei valeta põrmugi, öeldes, et armastan teda kõigest südamest.

Tema ustavus mulle, püsiv kiindumus millega ta on tasunud minu armueksimuste eest, tõendab tema hinge suurust. *(Ta kirjutab pikalt oma armastusest ja täidab neli lehekülge.)* Ah, ma unustasin kõige tähtsama, Riquíni, oma poja. Sel kurval tunnil on mu südames tärganud armastus tema vastu! . . . Kui ta siin oleks, külvaksin teda suudlustega üle. Tunnistaksin ta oma pojaks. *(Kirjutab veel ühe hiiglapika lõigu, aeg läheb ja õhtu läheneb.)* Lõpuks on see tehtud. Nüüd julgust. Hirmus on astuda vastu Igavikule, mis ootab sind nagu tundmatu kuristik. Kuid teist teed pole. Jumal andestab mulle mu kuriteo. Pigem ükskõik mis kui saada inimeste naerualuseks ja elada üle oma au mõnitamist. Varsti läheb pimedaks. Ma ei kõhkle enam. *(Läheb riidevarna juurde, võtab välja revolvri ja uurib seda.)* Siin see on. Ta näib mulle raudse kohtunikuna, kes mõistab mind hukka, lubamata mulle kaitset või edasikaebust.

Kellegi hääl (*mis kahe kerge koputuse saatel kostab õõnsalt ukse tagant*): Kas tohib?

Joaquín: Sisse.

Don José *(sisse astudes)*: Tere õhtust!

Joaquín: Kas tulete Isidorat otsima? Teda pole siin.

Don José: Ei. Ma tulen tema poolt. See kiri . . .

Joaquín *(võttes kirja väriseva käega)*: Noh? . . . Kus Isidora on?

Don José *(ebasõbralikult)*: Veidi aja eest oli ta ühes Carmeni tänava kaupluses ja valis kleidiriideid.

Joaquín *(hämmastunult)*: Kleidiriideid! *(Avab kirja, mis on üsna kogukas. Kokkupandud paberilehe vahelt tulevad kenasti nähtavale mõned rahatähed; Joaquín kahvatab.)* Mis see on? *(Istub ja loeb. Kahvatab veel enam, läheb siis punaseks ja kahvatab jälle.)*

Don José *(kõrvale, vaadates Joaquíni mitte just sõbralikul ilmel)*: Ma ei nuta, sellepärast et ma olen mees. Mu süda muutub viimaks niisuguseks nagu kaljud, mille vastu peksavad merelained.

Joaquín (*paneb raha taskusse, kõnnib toas ringi*): Ma olen päästetud! Summa on täielikult koos . . . Aga kas ma võtan selle raha vastu? Kust see tuleb? Kas on alatus seda vastu võtta? Muidugi on, aga asjaolud . . . Kuristik! . . . Oletame, et üks õnnetu on kuristiku kaldal ja nurjatuse deemon tuleb tema juurde ning tõstab ta oma käte vahel üles. Ei, ei, ennem langeda kuristiku põhja. *(Valjusti.)* Don José, minge sinna ja viige see Isidorale tagasi.

Don José *(kõrvale ja kurvalt, enda teadmata tarvitades* *peaaegu Othello väljendeid):* Oo, veetlev ja kaunis õis, milleks oled sa sündinud?

Joaquín (*kõheldes*): Ei, ei, aukaotus aukaotuse vastu... Vaagigem mõlemaid kaine mõistuse kaaludel. Missugune kaalub rohkem? Oo, siin pole midagi kõhelda. Üks kannab endas juba toimunud tõsiasja, tegeliku fakti lisaraskust. Ma võtan raha vastu... Olen päästetud. Aga miks ei tunne ma nii suurt heameelt nagu peaksin? *(Valjusti.)* Don José, kellega Isidora täna rääkis? Kus ta käis?

Don José: Ma ei tea seda... *(Kõrvale, ikka šeikspiirlikus vaimus.)* Rumal, kuidas sa võid tahta, et ma seda sulle ütleni Ma ei söandaks öelda seda teilegi, oo karsked tähed!

Joaquín: Teie ei tea iial midagi. Teie hõljute alati pilvedes. *(Kõrvale.)* Neetud olgu asjaolud!... Ma petan iseennast, pannes end uskuma, et see raha on auväärsel viisil saadud. Inimene on ju selline vilets olend, et teda saab kergesti petta... Aga arutame õige seda asja, läheneme küsimusele filosoofiliselt. Kui see raha jõudis minuni mitte just väga auväärsel teel, siis on ometi ilmne, et mina pole teda seda teed mööda otsima läinud. Saatuse seadmised on mõistatuslikud. Oleks lugupidamatu, isegi pühadust teotav tema kavatsuste üle vaidlema hakata. Toimunud fakt sisaldab juba iseendas nii palju loogikat, et ei vaja retoorilisi põhjendusi. *(Valjusti.)* ,Kas teie ei mõtle niisamuti, kulla mees?

Don José *(justkui unest ärgates):* Mina?... Mina ei mõtlegi.

Joaquín *(jälle õrnal pilgul rahatähti vaadates):* Kena summa! Vaene Isidora! Kuidas teda mitte armastada? Ma ei tea, mis ma annaksin, et ta protsessi võidaks. Aga ei, ta ei võida. Ainult kelmidel on õnne. Don José, don Josè!

Don José (*pühkides endal käega üle otsaesise ja pealae, justkui tahaks kinni pidada pagema kippuvat mõtet):* Mis on?...

Joaquín: Tahan pakkuda teile klaasi šampanjat.

Don José *(vastikusega*): Tänan, ei... mul ajab pea pöörlema. *(Kõheldes.)* Aga siiski, jah, andke pealegi; see aitab unustada.

Joaquín: Kas teil on palju muresid unustada?

Don José *(vaadates teda teeseldult lahkel pilgul):* Minul?... Minul muresid? *(Moonutab hirmsasti nägu, püüdes ohet tagasi hoida.)*

Joaquín *(sisse valades)*: Võtame siis!

Don José *(joob*): Kuidas see kurivaim kõrvetab! *(Niipea kui esimene tilk hinnalist märjukest on tema kõhtu jõudnud, laseb ta pea küljele vajuda ja suleb silmad, sõnades.)* Närune maailm!

Joaquín: Mis?... Nii vähesest?...

Don José *(ajab end järsku traagilise hoiakuga püsti, silmad vihaselt põlemas):* Jah, ma kordan seda. Aumees ei võta oma sõnu tagasi. Teie olete näru ja ma purustan teil pea!

Joaquín *(naerma pahvatades)*: Don Pepe!

Don José (*rinda ette ajades):* Kas mõõga või püstoliga, kuidas soovite. Minul ükspuha. Mil viisil tahes karistan teie nurjatust. Teie, labane jõhkard, värdjas, julgete haarata oma küünte vahele selle liilia! *(Teeb toas paar ringi, nagu viirastustest jälitatud.)* Ma ei karda teid, ei. Pez, Botín, Melchor, Bou, ma ei karda teid. Ma tapan teid kõiki, teen teid põrmuks. Ma olen teotatud neitsilikkuse, tagakiusatud süütuse, karske tuvi kaitsja... Jah, otsekohe, otsekohe võitlen nende neljaga!

Joaquín *(tõukab teda sohva poole):* Vaene mees!

Don José *(langedes sohvale nagu jahukott):* Te tapsite mu, sest et teid on neli. Ma annan kõigile andeks, välja arvatud üks. Teile kolmele annan ma andeks, aga sinule, ilge loom, sinule, Ipekakuanjaramp, sinule ei või ma andeks anda. *(Kaotab teadvuse.)*

Joaquín *(kavatsedes väljuda):* Siia sa jääd, kuni sa toibud.

4

(Dekoratsioonivahetus. Lava kujutab elegantsusele pretendeerivat tuba, mis paistab olevat võõrastemaja.)

Isidora *(vaatab ärevuses ukse poole, millele oli koputanud kellegi ebadiskreetne käsi):* Kes seal on?

Don José *(tõustes tugitoolist, kus ta uniselt istus*): Kui sul on külaline, siis ma lähen ära.

Keegi härra *(astub sisse, kübar käes, ja suundub Isidora poole):* Kas teie olete donja Isidora Rufete?

Isidora *(värisedes):* Teie teenistuses...

Seesama härra *(astudes edasi, kannul teine, kaunis ebasümpaatne ja mitte sugugi viisakas mees):* Senjoora, minu tuleku põhjus ei ole kuigi meeldiv. Ma tulen teid areteerima parandusmaja kohtuniku korraldusel. *(Näitab vahistamiskäsku.)*

Isidora *(kohkunult):* Mind areteerima!... Mind! Kas olete kindel?

Kohtukirjutaja *(uuesti vahistamiskäsku näidates)*: Vaadake ise... Nii et olete ehk nii lahke ja järgnete mulle...

Don José *(kõrvale, kaheisedes, et tal pole mõõka, ja eriti seda, et ta pole mees, kes oleks suuteline seda paljastama juhul, kui tal see oleks)*: Mäherdune nurjatus!

Kirjutaja *(soovides kui humaanne inimene päästa Isidora tema piiritust hämmeldusest)*: Te vist teate juba, et vastane pool palus teie vastu kriminaalsüüdistust tõsta.

Isidora *(segasena ja uimasena)*: Jah.

Kirjutaja: Ja kohtunik leidis selle põhjendatud olevat.

Isidora: Ma maksan kautsjoni.

Kirjutaja: Aga näete... kuriteo korral, millega siin tegemist on, pole võimalik kautsjoni vastu vabastamist lubada.

Isidora: Kuritegu! Kas te olete kindel selles, mis te ütlete?

Kirjutaja: Protsess on nüüd kriminaalasi...

Isidora *(ägedalt)*: Ja milles mind süüdistatakse?

Kirjutaja: Võltsimises.

Isidora *(meeletult vihasena)*: Mina, ja võltsija?

Don José *(kõrvale, hambaid kokku pigistades, kulme kortsutades ja üleni kokku tõmbudes)*: Ära saada end hukka, José.

Isidora: See on minu vaenlaste alatu riugas... Aga jumal ei lase neil mind hukka saata ega häbistada. *(Nutab.)* Ja seda nimetatakse õigluseks, seaduseks!... *(Valust jagu saades ja niiviisi pisaraid kuivatades, nagu annaks ta endale kõrvahoope.)* Ma tõendan oma süütust... Just see puudus mul veel, ainult see, et olla märter. *(Kõrvale, tarmukalt ja uhkelt)*. Olgu see üllas kroon teretulnud! Märtrikannatused puhastavad mind kõigist minu pattudest ja panevad mu õigused nii heledasti särama, et isegi pimedad neid näevad. *(Valjusti.)* Lähme, kui soovite.

31. peatükk

MODELOS

1

Ärrituse ja häbi mõjul, millele lisandus närvihäire, mis teda peaaegu tundetuks tegi, oli Isidora kogu selle päeva ja õhtu mingis kuutõvetaolises seisundis. Ta nägi asju, puudutas neid, küsis ja isegi vastas justkui mehaaniliselt. Ta polnud kindel, et on ärkvel, või et see, mis temaga toimub, on tegelikkus; ta kõndis ringi poolpimedana ja uimasena, ajus midagi migreeni ja hulluse vahepealset, nähes oma üllatuseks siiski, kuidas tema piina pilkase pimeduse taustal hetketi säras põgusaid rõõmuvälgatusi. Pärast keskööd sai väsimus temast võitu; ta heitis riides voodisse, sulges silmad, püüdes peavalu vaigistada, ja elas siis oma koljus, ajunärvide väreldes, uuesti läbi kõik, mis oli juhtunud, sestsaadik kui kohtukirjutaja oli tulnud tema majja, et teda areteerida. Ta nägi end üüritroskas sõitmas Quiñonese tänavale, kus asub see vulgaarne ja kurb hoone, mida ei häbeneta kohatult Modeloks[1] nimetada; troska peatus ukse ees, mille juures seisis vahisõdur, ja pisut vasemal jageles salkkond vaeseid vangide toidujäänuste kallal.

Isidora ja kirjutaja astusid mitte just avarasse eesruumi, kus neid võttis vastu tressidega mütsi kandev ametnik; pärast klaasist vaheust pisut paremale pööranud, leidsid nad end raskete riividega ukse ees, millele oli mustade tähtedega kirjutatud sõna «Kaitsevõre». Üks küpses eas naine avas ukse. Isidora astus sisse, läks üles suurest valgendatud trepist ja jõudis sildi ette, mis lausus «Esimene ruum», ukseavast sisse vaadates nägi ta suurt valguseküllast galeriid, kus päikest võttes pidas siestat kõige lärmakam ja pitoreskseim naistekari, mida võib kujutleda. Paljas mõte, et tal tuleb elada nende inimeste keskel, ajas Isidorale hirmu peale. Kuid tal oli raha, ta võis maksta korraliku toa eest ja elada mõningate mugavustega täiesti väärikalt ära need vähesed päevad, mis tal selles hirmsas asupaigas arvatavasti veeta tuli.

---

[1] *Modelo* — eeskuju, eeskujulik (hisp. k.).

Üks lahke ja sõbralik vanem naine saatis teda ning tema ees käis naisvalvur, mingi väike ülemus või eelisolukorras vang, kelle mehelikus välimuses oli midagi mustlaslikku. Vasakul asus Isidorale määratud tuba — tänavapoolne võreaknaga ruum, mille sisustuseks olid vilets raudvoodi, laud ja kaks tooli . . . Ta jäeti üksi, veidi aja pärast astus sisse naisvalvur, kes teda kavalalt meelitas ja senjoriitaks nimetas ning talle oma teeneid ja seltsi pakkus. Isidora vaatas teda vastikusega. Õhtul toodi talle sööki, mida ta ei maitsnud, ja jäänud lõpuks üksi suletud ukse taha, rammetu läbielatud piinast, väsimusest ja migreenist, heitis ta voodisse, kus tema aju ikka ja jälle uuesti taastas neid muljeid ning sündmusi, millest me jutustasime.

Hommikul äratasid teda teisel pool seina elava naise kisa ja jäle vandumine, ühe kodustatud linnu kraaksumine, tänavamüra, lähedase «Esimese ruumi» lärm ja kirikukella löögid Montserrati kloostrist, mis tänapäeval on õrnema soo vangla. Ja kui inimhinge tema raske kannatuse hetkedel alati läbivad seletamatu rõõmu puhangud, mis tunduvad pigem mõne tõrksa närvi üksiku protestina valu vastu, siis Isidora puhul oli neil rõõmupuhanguil põhjust kestvamad ja tõhusamad olla, sest nii kole kui vangla oligi, oli see ometi päästnud teda teisest, kohutavalt vastikust orjusest. «Ma peaaegu rõõmustan,» ütles ta endale, «sest kui ma ei oleks siin, oleksin juba surnud jälkusest ja tülgastusest . . .»

Pealegi ei võinud vanglasolek kaua kesta, sest endastmõistetavalt pidid kohtunikud varsti veenduma hageja vaesekese süütuses. Kahtlemata oli jumal talle selle katsumuse saatnud, et teda proovile panna ja talle siis ootamatult, keset sügavaimat kurbust, tohutut rõõmu kinkida: et ta võidab protsessi ja häbistab oma halastamatut vanaema. Kõige selgemini avaldus tema meelelaad aga selles, kuidas ta kasutas oma võimet elunähtusi idealiseerida, et meeldivaimat julgustust saada. Eks kannatused õilista ju inimesi? Kui jälitatavad süüdlasedki kaastunnet äratavad, siis peavad ju süütud, kes kohtu tagakiusamist kannatavad, tundlike hingede ettekujutuses suurima auväärsuse ja ülluse omandama! Ta oli süütu, ennekuulmatu tagakiusamise ohver: seega oli tal küllalt põhjust ülendada end taevalikuks olendiks. Tol hommikul

oli ta peaaegu valmis kujutlema, et kogu Madriid tunneb talle kaasa, et ta on rahvahulkade iidol, et ta äratab kõigis suurimat huvi, et ta on mingi romaanikangelanna sarnane ja et siin ja seal astub isegi esile mõni vapper rüütel, kes on valmis mis tahes hulluks tembuks, et päästa ta sellest viletsusest.

Aga kui inetu, kui lage oli tuba! Missugune voodi, missugune mööbel, millised paljad seinad! See oli tapvalt masendav. Kuid et temal vastupanuks mõnele faktile oli alati käepärast mõni idee, leidis ta ka nüüd lohutust üpris ilusast kujutlusest. Kellega ta lugeja arvates ennast võrdles? Vanglas oleva Marie-Antoinette'iga. Ta pole ei vähem ega rohkem kui kuninganna, keda teotab rahvarämps. Nii otsustas ta siis kõigis oma tegudes ja sõnades jäljendada — kuivõrd tegelikkus seda lubas — tolle õnnetu daami väärikust, millega ta kasvas enda silmis ja nägi end kannatuste läbi idealiseeritult alanduses suurena, vaesuses rikkana ja piinatule läbi puhastatuna. Päev möödus tal nendes mõlgutustes, kusjuures ta sageli tuletas meelde «dofääni», Joaquín Pezi ja teisi. Talle saadeti rõivaid ja Juan Bou, kellelt ta oli palunud ajaviitelugemist, saatis talle Lamartine'i «Žirondiinide ajaloo» ja suure kimbu lilli. Isidora luges raamatu läbi ja rebis lilled puruks ning lubas endale isegi seda lõbu, et tallas nende peal. Nad meenutasid talle liiga ebameeldivaid asju, rüvetava pööbli jultumust ja häbematust.

Algas eeluurimine. Kui Isidora pidi andma seletusi väikeses punase drapeeringuga kohtusaalis, mis asetses all, vanglaülema kantselei kõrval, vastas ta kohtuniku küsimustele väga rahulikult, kindlas usus oma õigusse ja samal ajal üleolekuilmel, mis kütkestas — seda peab ütlema — niihästi üliauväärset kohtuhärrat ennast kui ka kohtukirjutajat. Tervel teekonnal oma toa ja kohtusaali vahet, olgu ülestulekul või allaminekul, oli Isidora suureks ahvatiseks uudistavaile naisvangidele, kes kogunesid oma ruumi ukse juurde, et näha teda möödumas, ja pärast arutasid seda asja veel kolm-neli tundi. Mõni väitis, et ta on hertsoginna, keda tema abikaasa taga kiusab; teine pidas teda päris harilikuks tänavatüdrukuks; ja mõni, kes teda tõesti tundis, jutustas tema elust ning elukommetest, lisades õelaid väljamõeldisi. Tema aga istus suurimas hämmelduses üksinda oma kambris, hing täis sügavat kurbust, kordas omas mõttes kohtunike küsimusi, kahetses, et polnud andnud niisugust või teistsugust vastust, segas kindlaid tõsiasju kahtlaste väidetega, seaduse süüdistust oma mälu andmetega, oma süüme tunnistust teatavate oletuste ja tõenäosustega, püüdes sondeerida seda haigutavat pimedat koobast, mis oli avanenud tema silmade ees, sestsaadik kui teda oli süüdistatud võltsimises. Ta eitas oma süüd kõigest hingest ja tunnistas sellega täit tõtt, sest ta oli saanud dokumendid niisugustena, nagu nad olid, ta polnud sinna midagi juurde pannud ega sealt ära võtnud ega teadnud ka, et keegi teine seda oleks teinud. Polnud võimalik, et tema kanoonikust onu oleks midagi neis paberites muutnud, ja mis puutub nende esimesse valdajasse Tomás Rufetesse... Peamurdmisega nii kaugele jõudnud, kortsutas Isidora otsaesist ja vajus ikka sügavamale ning sügavamale kõigi kahtluste ääretusse merre. Kuid milleks piinata oma aju? Kohtunikud, seadus, markiis de Aransis, nurjatud ametnikud ja võimukad härrased olid selle segaduse tõelised tekitajad, tahtsid ülekohtuselt võtta ühelt suursuguselt orvult, ühelt kaitsetult inglilt tema omandit. Aga küllap jumal karistab neid, jumal astub välja tõe ja süütuse õiguste kaitseks. Teisiti ei saagi olla!

Eeluurimise kestel ei olnud kinnipeetava eraldatus nii range, nagu seadus nõuab, sest meie vanglate riivid annavad kergesti järele. Isidora, kes paistis korraliku ja teataval määral rahaka isikuna, võitis nende kaastundlike naiste poolehoiu, kes valvasid tema kaaslasi. Sel viisil sai talle osaks heameel näha, ehkki lühikesi aegu, Riquíni ja don Joséd, oma tädi Kaanimoori ja Miquist. Just sel päeval, kui kokkusaamise keeld lõppes, tuli Miquis teda vaatama ja neil oli pikk ning tõsine jutuajamine. Sümpaatne doktor tundis suurt meeleliigutust, kui ta nägi seda kaunist kogu, seda kahvatut palet ilmuvat kokkusaamisruumi kahekordse võre taha ülla alistumuse ilmel.

«Isidora, erakordne naine,» ütles Miquis, püüdes naljatada, et varjata oma tundeid. «Sa oled ilus. Sa oled seaduse pistis ja kriminaalkoodeksi söövitaja. Kui nii edasi läheb, siis ei nõua kohus sinult varsti enam seletuste avaldamist, vaid teeb sulle ise... armuavaldusi, ja sa kõnnid toogadest vaibal ning astud üles barettidest trepist.»

«Jäta rumalused,» vastas Isidora, toetades küünarnukid sisemisele võrele ja hoides pead käte vahel — tüdimuspoos, mille ta võttis alati, kui ta pikemaks ajaks vastuvõtutuppa jäi. «Ah, Miquis, see on surm!»

«Sinu lahkel loal, see on elu. Mis sa siis arvad?... Kogu elu on vangla, ainult et mõnes paigas on võred ees ja teistes mitte. Osa inimesi on raudvarbade vahel ja osa taevalaotuse lasuursete seinte vahel... Aga räägime nüüd muust,

erakordne naine. Ma toon sulle täna uudiseid, mis võivad sind rõõmustada või kurvastada, selle järgi, kuidas sa neid võtad.»

«Ütle ruttu.»

«Minu äi rääkis mulle sinust ja rääkis mulle ka markiisist.»

Isidora ei öelnud midagi, kuid ilmutas pingsat huvi.

«Markiis saabus eile, läbisõidul Córdobasse. Hea daam muutub närviliseks ja kurvaks iga kord, kui talle sellest protsessist ja sinu vangisolekust räägitakse. «Muñoz y Nones,» ütles ta minu äiale, «ma tahan, et te selle asja joonde ajaksite. Võtke see enda peale, rääkige selle õnnetu neiuga, tehke talle selgeks, et tema kangekaelsus on mõttetu, ja pakkuge talle minu nimel, mis te ise arvate, ainult et ta mu rahule jätaks.»»

«Ta ütles nii?...»

«Jah, sa tead juba, et võltsitud dokument — võltsimise faktis pole enam kahtlust — paistab olevat välja antud Andréu, minu äia ametivenna ja sõbra poolt. Tead, mis minu äi ütleb? Et võltsing pole mitte sinu töö.»

Isidora vaikis. Seni kui nende kahekõne teise pöörde võttis, püsis ta liikumatult nagu kuju, pilk ainiti Miquise näol.

«Kuule, sa oled minu meelest nagu Retiro pargi panter! Miks vaatad sa mind niiviisi ega lausu midagi? Noh, hüva: minu äi, kes on Aransise perekonna notar, tuleb sinuga rääkima — teatan sulle sellest meeldivast külaskäigust. Ta pakub sulle vabadust, süüdistuse tagasivõtmist ja veel enamgi, teatavat hüvitust, toetust. Vaeseke, sa oled olnud suure ja hirmsa pettuse ohver. Iialgi pole tehtud ega tehta julmemat nalja. Ja kes see tegija oli, seda saad sa teada... Aga mis on, kas sa oled tummaks jäänud? Oled sa kivist? Kuhu sa vaatad? Näed sa mõnd nägemust? Oled ekstaasis?»

Ka tema jäi vait ja vaatas Isidorat. Ta pistis käe välimisest võrest läbi ja klõpsutas sõrmi, nagu tehakse siis, kui tahetakse ergutada mõnd loidu looma. Ei aidanud seegi. Isidora ei lausunud sõnagi.

«Räägin sulle nüüd millestki muust,» lisas Miquis. «Eile oli mul suur üllatus. Läksin mööda Preciadose tänavat, kui äkki kuulsin üht häält ütlevat: «Noorhärra Miquis, noorhärra Miquis.» Pöördusin ümber ja nägin sinu tädi, seda võrratut Kaanimoori. «Ega te ei tea,» ütles ta mulle, «et me leidsime tolle kadunud looma?...» — «Kelle?» — «Patu.» Ja seepeale jutustas ta mulle oma veidras erikeeles, et oli teistelt poistelt saanud teateid sinu venna kohta. Too oli elanud mõnda aega ühes tellisetehases, uue härjavõitlusväljaku taga. Vaene poiss! Me läksime sinna ja kaks naist, keda me seal kohtasime ning kelle välimus just eriti poolehoidu ei äratanud, ütlesid meile, et poiss oli palavikku jäänud ja hospidalisse viidud.»

«Hospidalisse!» kordas Isidora, ärgates oma letargiast.

«Me jooksime kohe peahospidalisse ja leidsime ta sealt juba paranemas. Aga haigus pidi küll olema väga raske olnud, sest ta oli peaaegu idioot ja nii viletsaks jäänud, nagu võid arvata. Kuulsime mõndagi tema elust tellisetehases ja tema roitmistest ning suurtest tegudest enne haigestumist, aga sellest jutustan teinekord, kui su meel rahulikum on... Ja nüüd, kolmandaks, räägin sulle Boust. Ta ütleb, et sa annad talle aina korvi, ei vasta tema kirjadele, tallad jalge alla lillekimbud, mis ta sulle saadab... Ta ütleb, et sa oled lausa tänamatus ise.»

«Augusto,» pomises Isidora tõsiselt, tõmbudes võrest eemale, «lubatud aeg on läbi. Vabanda, et teen lõpu. Olen väsinud. Jumalaga. Tule homme jälle.»

Ja lahkus «otsekui kuninganna», nagu Miquis endamisi mõtles, nähes Isidorat vangla siseruumidesse minevat. Tema aga väljus tänavale, korrates: «Erakordne naine, erakordne naine!»

2

Võltsimine! Selle püha üriku profaneerimine, millest tulenes pühim kõigist õigustest! Kui tõesti oli tegemist kuriteoga, kes siis oli selle toime pannud? Kanoonik või Tomás Rufete? Hirmus, kuratlik segadus!... Mis aga õnnetu vangi nõutuse ja hämmelduse äärmuseni viis, oli see, et tema advokaat talle ühel päeval järgmised sõnad lausus:

«Kriminaalsüüdistuse tõstmisest saadik on küsimus täielikult muutunud. Aransise perekond ja härra Muñoz y Nones püüavad tõendada, et dokument, millel meie hagi põhineb, on võltsitud. Kui nad seda tõendavad, siis jääme oma nõudmistega õhku rippuma, mu laps. Protsess võtab niisuguse pöörde, et me vaevalt saavutame tulemuse, mis meid rahuldaks. Me teeme kõik, mis suudame, ja läheme nii kaugele, kui on võimalik minna. Juhul, kui võltsimine kindlaks tehakse, arvan võivat kergesti tõendada, et mitte teie pole võltsija olnud ja et te selles asjas talitasite heas usus.

Kokkuvõttes: kindel edu kriminaalasjas, kindel läbikukkumine filiatsiooniasjas. Te teate ju, et tõendite esitamisel olime väga nõrgad, sest et teil polnud lapsepõlvemälestusi, mis oleksid meile kasuks tulnud, ja et teiste isikute tunnistustel oli väga vähe kaalu.»

Ja nende sõnade järel lahkus advokaat, külm, väärikas ning julm, tuues kuuldavale ohke — seaduse viimase lõivu, enne kui see vaenulikuks muutus.

«Ka minu advokaadi, ka minu advokaadi on nad ära ostnud!» hüüdis Isidora, kui ta üksi jäi. «Hea küll, minust saab märter; tapetagu mind siis ometi, tehtagu mulle lõpp, viidagu mind tapalavale!»

Kui vihavahk möödas oli, heitis ta voodisse, kust ta kahel päeval ei tõusnud; ta vaevalt rääkis; tal polnud millekski jõudu; ta tundis end ka pisut idioodina, nagu oli tema vend raskest palavikust paranedes. Puhuti sarjas ta ärritatult inimlikku kohtumõistmist karmide sõnadega, sealsamas langes masendusse ja valas rohkesti pisaraid. Tema uni oli põgus ja katkendlik, häiritud painajaist nagu ebakindel ja käänuline tee, täis tõkkeid. Mõnikord ilmus talle Riquín, tohutu suur ilus pea viltu, püss õlal, sõdurisammul marssimas. Ja kelm antikristus vaatas teda, tõstis lapseliku armsusega püssi palge ning trahh! laskis paugu, mis sealsamas tappis Isidora; jooksis kohale teisi poisse, Riquíni sõpru, ja naerdes ning kisades haarasid nad Isidora ja lohistasid teda mööda tänavaid. Igal pool karjus ja mõnitas rahvahulk: «Markiis, markiis!»

Teinekord jälle oli ta suur daam, viibis oma lossis, kui äkki ilmus lapse luukere, kel oli väga suur pea, aga kõik teised luud nii peened ja puhtad, nagu oleksid nad marmorist. Luukere kandis väikest püssi õlal ja marssis sõjaväelisel sammul. Isidora juurde jõudes liigutas ta suurt pead, naeris ja rääkis. Kuid suutmata tema sõnu mõista, värises Isidora hirmu pärast, kui ta neid kuulis. Siis kadus laps tema unenägude mänguväljalt ja ilmus Joaquín mingil prassingul, purjus õnnest ja šampanjast. Laua ees kõndis mingi tume, närudes kogu: see oli tema, Isidora. Kõik vaatasid teda ja naersid laginal. Ka tema ise naeris, kuid — imelik asi! — ta naeris nälja pärast. Nõrkus kiskus tema muskleid kokku, sundides teda naerma... ja nii kandus ta ühest jampslikust nägemusest teise, kuni ta ärkas ning taas tegelikkuse piinu tundma hakkas, mis polnud mitte vähem julmad kui unenägude omad.

Kolme kuu jooksul, mis see vilets elu kestis, jõudis Isidora sellega harjuda, sest on ju üldine seadus, et me harjume kõigega. Ja peab tähendama, et tema valvurid rakendasid tema suhtes väga loiult vangla kodukorda, lubades tal vastu võtta külalisi, ilma et oleks tarvitsenud alla kokkusaamisruumi minna. Isidora käitumine vanglas oli laitmatu: ta ei andnud iialgi põhjust pahandamiseks, ta kohtles valvureid viisakalt ja lugupidavalt; ta oli võitnud kõikide poolehoiu ja need vangid, kes tema lähedust nautisid, kiitsid üliväga tema head südant, viisakust ja meeldivat käitumist. Selles etendas muidugi suurt osa Isidora heldus ja lahke viis tasuda iga teene eest, mis talle osutati. Kõige hullem oli see, et raha, mis iga päevaga kiiresti vähenes, hakkas juba lõpule jõudma ja pidi varsti täiesti otsa saama. Alati, kui ta sellele mõtles, kattis Isidorat hirmuhigi ja valus mure rõhus ta südant; ta püüdis ette, tulevikku vaadata, et kas kuskil paistab midagi rahataolist. Tema piin olnuks veel suurem, kui sõbrad poleks aeg-ajalt tema meelt lahutanud. Juan Bou käis nüüd juba harva, sest avameelsus, millega tänamatu naine oma antipaatiat ilmutas, oli aeglaseks vastumürgiks tema kirele, ja niiviisi tõmbus tubli mees, kas väärikusest või jahenemise tõttu, vähehaaval tagasi ning eemaldus sellest oma elu suurest ohust.

«Tuuletallaja, kõlupea,» ütles ta endale, «mine tagasi oma urkasse ja ära kaota aru. Sa oled juba küllalt mõnulenud, sa oled teada saanud, missugune nende neetud vereimejate elu on... Noh, kui seda ilujumalannat vangi ei oleks pandud... Vaene Juan Bou, õnnetu tööline!... Olgem nüüd jälle lihtrahvas, rippumatu, vabameelne, ja kui satub mõni teine õnnejuhus, eks siis näe, kas sobib olla lihtrahvas või mängida korraks jõukat kodanlast. Neetud kelmid! Aga see on elu...»

Kaanimoor käis peaaegu iga päev Isidorat vaatamas. Kui ta Mariano kaasa tõi, kurvastas Isidora väga, sest poiss oli nii kõhn, otsajäänud ja kurnatud, et teda võis vaevalt ära tunda. Pärast palavikku oli temast ainult luu ja nahk järel, ja see nahk oli peaaegu läbipaistev. Tema käitumisse, tema kõnelemisviisi ja isegi tema vaimu oli haigus jätnud võib-olla veel sügavamad jäljed, sest ta rääkis vähe, vastas väga pikaldaselt, justkui läheks tal vaja palju aega, et koguda ja kooskõlastada oma laialivalgunud ja püsituid mõtteid. Ta vaatas oma õde kohkunud silmadega.

«Sa näed ju,» ütles Isidora, teadmata, missuguseid sõnu tarvitada, et seletada oma viletsat olukorda, «sa näed ju, kuhu mind on toonud meie vaenlaste kelmused ja alatused... Selle järgi võid sa ette kujutada, mida on väärt see vilets maailm, kus pole ei õigust ega seadust... Ja sina, mis oled sina vahepeal teinud? Räägi mulle. Oled haige olnud! Näed? Kui sa poleks tädi juurest ära läinud, oleks ta sinu eest hästi hoolitsenud. Missugune kohutav õppetund!»

Mariano ei lausunud sõnagi, surus lõuga vastu rinda ja vaatas kord maha, kord õele otsa.

«Sa ei ütle mulle midagi?» küsis Isidora kannatamatult. «Kas oled tummaks jäänud? Mida tähendab see nägu, see pilk? On see kahetsus või suurima tooruse märk? Ah, Mariano, mulle võiks praegu olla ainsaks lohutuseks, kui ma näeksin, et sa ennast parandad, et sa väärikaks ja korralikuks inimeseks muutud. Tõsta pea, tee suu lahti ja räägi, vasta mulle...»

Ja andes talle laksu lõua alla, sundis Isidora teda pead tõstma.

«Tema kõrgeausus raiskab nüüd vähe sõnu,» ütles Encarnación. «Me peame panema ta suure savikruusi sisse pimedasse tuppa, nagu pannakse harakaid, et teda rääkima õpetada... Kas tahad näha, et lind varsti virgeks muutub? Siis näita talle kanepiseemneid. Küll sa näed...»

Ta pistis käe taskusse, võttis välja peseeta ja näitas seda poisile, kelle unised silmad äkki elavnesid, ja ta tõstis käe raha poole, urisedes:

«Mulle?»

«Jah, see oli sulle,» ütles Kaanimoor naerdes ja mustkunstniku väledusega peitis ta raha jälle ära.

Mariano vaatas õele otsa, kes kaastunde ajel käe kleiditaskusse pistis, kaks peseetat välja võttis ja poisile andis.

«Need on sulle... aga tingimusel, et sa räägid mulle, mis sa kogu selle aja tegid, kuidas sa haigeks jäid, kuidas elasid, kes sulle süüa andis...»

Patt peitis raha kiiresti ära, ja õlgu kehitades ning raskesti ohates, lausus nürimeelselt:

«Mina... nojah, kõiksugu asju juhtub... mina jäin üksi ja... minuga pole midagi juhtunud.»

«Seda me nägime.»

«Ta arumatuke on ära kuivanud,» tähendas Kaanimoor. «Palavik kõrvetas ta ajud. Noorhärra Miquis ütleb, et peab teda jões supelda laskma. Kuule, sina,» lisas ta, tõstes häält, nagu kõneleks ta kurdiga, «kas sa tahad töötada, tahad härra Bou töökotta tagasi minna?»

Mariano tõusis ringutades püsti, nagu poleks ta midagi kuulnud, ja ütles:

«Ma lähen ära.»

«Pea kinni, sõbrake,» ütles Encarnación talle järgnedes. «Sul peab ikka pael jalus olema nagu kanapojal. Sa ei lähe ilma minuta kuhugi.»

Kuid Mariano ei hoolinud temast ja väljus. Vanaeit järgnes talle hüüdes:

«Oota, oota, kuriloom. Ära arva, et sa mu käest pääsed. Ka minul on head kossid.»

Üksi jäänud, mõtles Isidora kaua oma õnnetule vennale ja ütles:

«Lollike, lollike! ... Ja sellepärast ei tunne ta midagi ... Mina aga olen järjest enam võimeline mõtlema, võrdlema ... Kui õnnetu ma olen, ja kui õnnelik on tema!»

3

Kolme päeva pärast tuli Mariano üksi. Ta näis pisut elavam, pisut virgem, valitses paremini oma mõtteid ja oma kõnet.

«Sa tuled üksi?» küsis Isidora, imestades, et tädi vennaga kaasas polnud.

«Päris üksi.»

«Ja kus on tädi Encarnación?»

«Vanaeit? Ta on kodus. Mina olen mees ... Ja mul pole vaja, et mind toodaks ja viidaks.»

«Kas läksid tööle?»

«Jah.»

«Valetad!»

«Vaata,» ütles Patt, avas peo ja näitas mõnd peseetat.

«Kes sulle need andis?»

«Kriuhka.»

«Kriuh ...»

«... ka, jah. Sa ei tunne teda? See on üks härrasmees, minu sõber.»

«Ja miks ta sulle selle raha andis?»

«Sest ma teenisin selle.»

«Mil viisil?»

Mariano pani mündid ära, et käsi vabaks saaks, pistis selle siis oma pükste taskuavausesse ja küsis kahtlustavalt, heites pilgu seintele ja uksele:

«Siin ei näe meid keegi? ...»

«Mitte keegi.»

«Sest kui mind nähakse ...»

Ja ta võttis taskust silindrikujulise eseme, mille pikkus võis olla pool kolmandikküünart ja diameeter kaks tolli. See oli kõvasti nööriga kokkuköidetud toru.

«Mis see on?»

«Petard.»

«Aa! See, mis plahvatab?» hüüdis Isidora kohkunult. «Ja ta plahvatab siin! ...»

«Tobe ... ta ei plahvata enne, kui tahti põlema ei panda. Seda läheb täna õhtul vaja. Eile õhtul panin ühe niisuguse hertsogi maja ukse juurde, ja kui ta plahvatas, lendasid kahel majal kõik aknad kildudeks.»

«Ja sellega sa tegeled? Metslane! ... Ma ei ütle seda mitte sellepärast, et mulle midagi loeks, kui hertsogi loss kas või neljasajaks tükiks lendaks. Kui ma saaksin, paneksin mina nii suure petardi, et see lennutaks taevani kõik selle egoistliku kildkonna lossid, kes meilt meie omandi röövivad.»

«Küll me selle veel paneme,» ütles Mariano, ilmes niisama palju tigedust kui rumalust.

«Aga see on laste mäng ... See on nii, nagu peetaks sõda rakettidega, selle asemel et pidada seda kahuritega. Mida see annab? Et käib vali pauk, möödaminejad ehmuvad, klaasid purunevad, mõni inimene kukub ümber, ja see on kõik. Rumalus ja tühi jant!»

«Me paneme ühe nii-ii suure,» ütles Patt, väljendades laialiaetud käte vahega oma lõhkajaplaanide ulatust. «Madriidis on palju lurjuseid. Nende käes on kogu raha, mis peaks kuuluma meile, eks?»

«See on kõige väiksem häda, et nad raha endale peavad. Halvem on see, et nad võtavad meilt meie nime, meie positsiooni; nad panevad meid räpastesse vangikongidesse, piinavad meid ja mõnulevad ning lõbutsevad ise, nautides seda, mis nad meilt röövivad. Maailm on hukas. Kui ei tule keegi, kes ta ümber pööraks ja selle, mis ülal on, alla, ning selle, mis all, üles käänaks ...»

«Mis all on, üles, ja mis ülal, alla ...» kordas Mariano inimese heameelega, kes on leidnud sõnastuse mõttele, mida ta ise pole osanud väljendada. «Tead? ... Juhtub kõiksugu asju! Eile ma nägin noorhärra Melchori kahehobusetõllas. Ta oli kahe daami — kahe vahva tädi — ja ühe isanda seltsis. Nägi teine välja nagu mõni markii.»

«Ära nimeta teda minu juuresolekul,» ütles Isidora silmi sulgedes.

«Kui palju ta on raha kokku riisunud,» hüüdis poiss ägeda siirusega. «Ja meie oleme nii vaesed... sest me oleme head, sest me ei riisu!»

«Oo!» hüüdis Isidora, tundes klompi kurku tõusvat. «Küll jumal kaitseb meid. Tagakiusamine ja piinad on praegu meie osaks... aga see muutub. Kes teab, mis ühel ilusal päeval juhtub. Ma olen lugenud, et uhked saavad alandatud ja alandlikud ülendatud.»

See evangeeliumi teksti nii isemoodi tõlgendus langes Mariano ajju nagu seeme viljakasse mulda ja varsti tärkasid ning viljusid seal kõige kummalisemad ideed.

«Nad on röövinud meilt selle, mis meile kuulub, eks ole, õde?»

Isidora puhkes nutma.

«Jah, jah, jah,» ütles ta läbi pisarate ja nuuksete. «Pettuste ja kelmuste varal on nad võtnud meilt meie seadusliku õiguse, see tähendab, eitavad seda... Kuidas? Mõeldes välja valesid, ostes ära seadust. Seadus on müüdav, vend. Sinul ja minul on õigus ühe lossi ja ühe pärandi peale. Nad on selle meilt röövinud. Vaata, mis nad on minuga teinud: mu vangi pannud. Küllap nad teevad sinuga sedasama, ja nad pooksid meid üles, kui nad saaksid.»

Mariano kuulas haaratult ja Isidora ammutas oma kibestusest imetlusväärset kõnekust.

«Meile kuulub markiitiitel ja miljonitesse ulatuv varandus. Selle asemel, näed: vangla, häbi, vaesus. Sinust ja minust saavad kerjused või teab mis. Ja jumal sallib seda ja taevas ei varise alla ja kõik jätkub endiselt! Ja me kisendame valju häälega, ilma et keegi meid kuulda võtaks. Vastupidi! Meie hädakisale vastavad nad valju naeruga, nimetavad meid kerjusteks ja kadestajateks, põlgavad ja teotavad meid. Asjata pöördume seaduse poole. Seadus on nende oma, sest kuna neil on raha, on kohtunike südamed nende päralt... Antagu see raha mulle, kas või tunnistus nende päralt... Antagu see raha mulle, kas või ainult nädalakski, siis nad näevad, kes ma olen. Aga me oleme relvitud ja näed, nad häbistavad ning piinavad meid. Mis on seadus? Pettus, farss. Need, kes seda esindavad — mis nad muud on kui vargad? Ametivõimud... mis abi on mul ametivõimudest! See on komöödiate komöödia, halvasti ettekantud komöödia, et meid petta ja rõhuda.»

«Paneme neile petardi, mis?»

«Ühe petardi? Ei, neli tuhat, üks miljon petardi... Sina oled õnnetu laps ega tea, kui halvad on inimesed.»

Nad rääkisid sellest veel edasi ja jätkasid järgmisel päeval sama juttu, sest kui Isidora selle kõneaine kord käsile võttis, ei jätnud ta nii kergesti järele. Sedamööda, kuidas purunesid tema illusioonid, toimus tema hinges muudatus: ta tundis järjest rohkem poolehoidu rahvale, keda arvas rõhutavat, ning hakkas järjest rohkem vihkama selle maailma suuri. Kõige kummalisem oli see, et loobumata oma edevusest või sellest, mida me võiksime nimetada oma õnnetusega koketeerimiseks, oli ta endiselt kiindunud vanglas oleva Marie-Antoinette'i ilusasse rolli. Kuid sel juhul piinas head kuningannat julm ja egoistlik aristokraatia, millest tulenes, et ta sümpatiseeris põhimõtteliselt lihtrahvaga, pööbliga, sankülottidega; me ütleme põhimõtteliselt, sest mitte ükski idee koos kogu tema südame kibestumusega poleks suutnud panna teda taluma alama rahva toorust ja mustust. Sellele mõeldes lõi ta oma vaimus ilusa utoopia, see tähendab, ta kujutles võimalikuks peene lihtrahva, elegantse ja hästi riietatud pleebsi olemasolu. Kuid kas polnud see ülijulge rännak tulevikku? Temas oli midagi geniaalset, ja segane ning uimane nii paljust mõtlemisest, tavatses ta lõpetada oma peamurdmise peene pleebsi üle sellega, et ütles endale: «Millised vaimuanded mul on ja mis mõtted mul pähe tulevad!»

32. peatükk

JUHTUB KÕIKSUGU ASJU . . .

1

Sestsaadik kui Mariano hakkas üleolevalt käituma, ei tulnud tädi temaga enam toime. Meelitused ja ähvardused, leebus ja karmus, kõik jäi ühtviisi mõjutuks. Tubli naine oleks parema meelega näinud teda vallatuna, üleannetuna ja taltsutamatuna, nagu ta oli lapsepõlves, kui et alati vaadata tema sõnaahtrat tuimust, tema sünget rahu, mis sarnanes lihasööjate loomade varitsemisega, kelle juures kannatlikkus on julmuse ettekuulutajaks.

«Millele sa mõtled, tõbras?» tavatses tädi talle karmilt öelda. «Kas leiutad püssirohtu või mis? Oled üks mühkam. Mida sa vahid kaks tundi järjest maha? Vaata vähemasti tähistaevast ja õpi midagi, pagana pihta! Kas hakkad kalendrit tegema või? No küll on logard! Sinu õde vahtis liiga palju üles ja saatis end sellega hukka. Sina lähed teist teed, aga jõuad samasse välja. Miks sa ei tööta?»

«Sest ma ei taha . . . noh . . .» vastas Mariano, virgudes näpistuse mõjul oma vaimsest unisusest.

«Nojah, eks sind peab ju piiskop ülal.»

«Mul pole vaja, et te mind ülal peaksite. Mul on endal toda puru.»

«Räägi aga räägi, rumal poiss! . . . Kellega sa küll puntis oled ja kust sa seda raha saad? Mis põrgutempe sa teed? Mis asju sa öösiti ajad? Ja ütle, mis sul seal pluusi all on?»

«Missakarikas.»

«Jee . . . sus! Missuguseid pühaduseteotusi sa räägid! No kuule, mina lähen sinuga küll raksu. Kui sa niiviisi jätkad, siis kao siit, poiss, lahku sellest majast. Sel päeval, kui sulle silmus kaela pannakse, tulen sind vaatama.»

«Hüvasti!» uratas Patt kurgupõhjast.

Ja ta läks pikkamisi minema, käed taskus, müts sügavale pähe tõmmatud, pilk ekslev ja püsitu nagu tema kõnnak ja mõtegi. Mõnel päeval andis ta oma jalutuskäigule kindla sihi ja läks Juan Bou juurde, mitte tööd paluma, vaid selleks, et pisut lobiseda meistriga, kelle vastu ta endiselt tundis kerget poolehoidu, pisut sümpaatiat. Ühel päeval — 77. aasta jaanuaris — tuli ta jälle töökotta ja leidis tubli kataloonlase lõbusana ning töösse süvenenuna, nagu tema headel aegadel.

«Hei, priileivasööja! Mis sa siit otsid?» ütles ta Marianole oma sõnaohtruses, mis olnuks lõputu, kui seda poleks katkestanud köha. «Võta istet. Sa pole veel kuigi palju paranenud. Näis, kas sust saabki enam asja. Su peanupp näeb välja nagu vastsündinud hiirel . . . Ma ütlen, et võta istet ja pane müts pähe. Siin pole vaja viisakuskombeid. Nii et räägi siis, kas sa töötad või ei?»

Mariano tahtis vastata, et ta ei hakka enam töötama käealusena, kuid Boul oli nii kange tahtmine midagi öelda, et ta katkestas teise sõnad oma lõputu kõnevooluga, lausudes:

«Kasutan juhust öelda sulle, et sinu õde on hull, tänamatu, kergemeelne naine, et ta on mõtlematu ja rumal pillaja. Mina armastasin teda nii, nagu mina armastada oskan, ja ma oleksin temaga abiellunud. Jumala eest, ma pääsesin õnnetusest! Sest sinu õde on õnnetus. Vaata, oma kangekaelsuse pärast istub ta nüüd vangis, sest ta on endale pähe võtnud, et ta on markiis. Ta on niisama palju markiis, kui mina olen alamdiakon. Aga noh, see on tema asi ja eks ta ise vastutab selle eest. Mina pääsesin veel kergesti. Ära usu seda, mis siin räägitakse; pole tõsi, et ma olen raisanud tema peale kõik, mis ma loteriiga võitsin, ja oma onu pärandi. Kõik kokku näpsas ta minult natuke üle kahe tuhande duuro, sest kohtuvõimud võtsid ta täiesti ootamatult mu käte vahelt . . . Räägitagu mis tahes, poiss, aga saatus on olemas. Minu raha päästis üks paber: vangistuskäsk, sest nende tujude ja hilpude ja kõiksugu tühja-tähja peale aurasid mul ühe hommikuga kümme-kaksteist tuhat reaali ära. Niisugust pillajat kui sinu õde pole enne nähtud. Tema südamesse, kus elab loendamatuid ihasid, on kuldtähtedega kirjutatud: «Maha rikkad!» Riugastega naine, jah. Ta on katk teise inimese taskule. Kui sa tema nägu näed, siis ei või küll arvata, mis ta sees peitub. Kui sa neid jumalikke silmi näed, kus paistavad asuvat inglid, siis ei või tulla mõtet, et need inglid on riisujate jõuk . . . Ma olin pime, ma olin narr. Kui ta saatis mulle oma ristiisaga esimese kirja ja palus minult abi, näis mulle, et mu ees avanevad taeva väravad. «Ta saab minu omaks,» mõtlesin, «kaks-kolm kirja, mina teen ettepaneku, tema võtab vastu, ja asi on korras.» Ma paigutasin ta ühte võõrastemajja, seniks kui me endale väikese kodu pidime sisse seadma: ma olin peast segi, tahtsin maitsta elumõnusid, kui äkki kohus . . . noh, sa tead juba . . . Bou, see va tölplane oli vaevalt saanud naudingute karika huultele tõsta . . . Nüüd on mul hea meel. Nendest vähestest sõõmudest, mis ma karikast jõin, jätkub selleks, et ma võin öelda: «Ma tunnen maailma, mu härrad, tunnen tema petlikke mõnusid, tema veetlusi ja vaeva, ma tean tema rõõmude hinda. Ma tunnen niihästi vaese mehe kainust kui rikka kõlvatut priiskamist, kõike ma tunnen ja näen, et igal pool on ühesugune alatus, niihästi ülal kui all. Sa teed head? Keegi ei täna sind selle eest. Teed halba? Keegi ei laida seda. Hea või halb, kõik on ükspuha. Kui sa armastad, põlatakse sind; kui sa oled rikas, meelitatakse sind, kui vaene, sülitatakse su peale.» Sa näed seda ju sellest, mis sinu õde minuga tegi. Ma päästsin ta viletsusest, panin ta riidesse, tegin talle kingitusi, pakkusin kõiki mugavusi, mis ta vähegi soovida võis. Tema avas suu ja mina avasin tasku ja ikka nii edasi. Ja näed nüüd tasu. Ta ütleb, et ma olen toores mühkam, olen talle vastik, ajan iiveldama. Ma saadan talle lillekimbu ja ta tallab selle jalge alla. Ma kirjutan kirju, ta ei vasta mulle. Lähen teda vaatama ja ta võtab mind vastu niisugusel ilmel . . . Lõpuks saatsin ta kus seda ja teist. Ütlen sulle seda selleks, et sa temale edasi räägiksid. Jah, jah, ütle talle kõik, ma ei hooli millestki. Vaatame, mis ta siis teeb, kui tal raha otsa lõpeb ja tal pole enam võimalik maksta toa eest vanglas. Ta pannakse ühtesäärasesse hiiglasuurde ruumi, kus ta siis võib jalutada ja süüa ja magada koos nende kenade hertsoginnade ja parunessidega, keda peetakse seal varguste, kehavigastuste tekitamise ja muude kenade asjade pärast. Ta on seda ära teeninud. Ta ei küsi sinult minu järele. Aga kui ta küsib, siis ütle talle, et härra Ipekakuanjal — nii nimetab ta mind — on väga hea meel, et tal temaga enam tegemist pole, et ta on sõlminud rahu oma taskuga ja terve mõistusega, ja et tal läheb üpris kenasti. Ütle talle, et ma töötan nagu enne, et ma otsin mõne korraliku naise, kellega abielluda, et ma kui rahva poeg naeran tema rumala aristokraadiseisuse üle ja et ma rõõmustaksin, kui kõigil aristokraatidel ja vereimejatel kokku oleks üksainus kael, nii et saaks nad kõik korraga üles puua.»

Ta oleks rohkemgi öelnud, kuid äkki tuli talle peale köha, homeeriliselt vägev nagu jumalate naer, ja ta pidi lõpetama. Kui köhahoog möödas oli, valas keerlev silm rohkesti pisaraid, sellal kui teine, suletum kui ihnuri rahakast, ei ilmutanud elumärke.

«Ja nüüd,» jätkas Bou, tundes heameelt Mariano vaikimise üle, «kui sa tahad, et ma sulle nõu annan, siis teen ma seda. Sest sina, nii sõnaaher, nii sünge, ei tule mitte selleks, et ma sulle tööd või raha annaksin, vaid sa tahad head nõu, mis oleks väärt miljoneid. Kuula hästi. Kui sa tahad töötada, siis tööta; kui sa ei taha töötada, siis ära tööta. Siin maailmas on sellel, kes kõige rohkem töötab, võimalus surra nälga, kui talle ei tule appi loterii või mõni pärand. Sina oled nupukas, otsi mõni julge tegevus, võta midagi ette, mängi teiste lihtsameelsuse peale. Ma olen palju inimesi näinud, ma tean, et kõige suuremad sulid on need, kel kõige rohkem raha on. Kui sul raha on, raiska seda, sest leidub rumalaid, kes nähes sind oma raha loopivat, annavad sulle enda oma; niisugused on inimesed. Tee julgeid tegusid, las inimesed saavad sinust teada, olgugi mõne suure skandaali kaudu; pane inimesi endast rääkima, öelgu nad või ainult: «Küll on ikka metslane!» On olemas kaks rolli — ohvri või timuka oma. Missugune on parem? Timuka oma. Pigista välja kõik, mis võimalik. Rahvas on ohvriks toodud. Need, kelle käes võim on, neelavad kogu rahva vara. On olemas ainult kaks teed: kas teha ühekorraga lõpp kõigile selle maailma vägevaile — mis pole kerge — või heita nende kilda ja õppida ära nende kelmused ning riisumisvõtted. Vali, võta vastavad abinõud tarvitusele ja . . . edasi!»

«Mina,» muutus Mariano äkki elavaks, «tahan, et minust räägitaks.»

«Et sinust räägitaks! . . . Noh, tee siis mürtsu.»

«Mis puutub mürtsusse . . . siis ma teen seda,» vastas Mariano.

«Kuidas? Helistad karjakella?»

«Sellega . . .» ütles Mariano, näidates petardi.

«Ah sa võrukael! . . .» hüüdis Bou, täis imestust riistapuu üle, mida poiss näitas. «Nii et sa tegeled siis sellega . . . No tead, siitpeale on meie sõprusel lõpp, sest seda laadi relvadega ei kaitsta rahvast. Petardid — kelmide, sulide, mängurite ja muude inimkonna jätiste reetlik relv! Kuule, sina, vaata mulle näkku. Näed sa mind hästi? No vaata, kui see, keda sa siin näed, see minu vanaema lapselaps, tahab näidata oma põlgust riigivõimu vastu, tahab anda kõrvakiilu ükskõik kellele, kes esindab vägivaldselt omastatud võimu ja türanlikku seadust, siis teeb ta seda silm silma vastu, varjamatult, seades end hädaohu ja surematuse vahele, timuka ja kuulsuse vahele. Aga kõmmutada pimeduses rakette, ehmatada naisi ja viia meeleheitele avaliku korra kaitsjaid! . . . Mõtle sellele, mu poeg,» lisas ta pärast pausi kiriklikku propaganda toonil, mida ta mõnel puhul oskas võtta, «mõtle sellele, et kui sa tahad arendada oma kodanikuvoorusi ja saavutada nii suurt avalikku lugupidamist, nagu oleme saavutanud meie, kes me kanname oma kehal nii palju haavu, kes me oleme ühest vangimajast teise rännanud, kes me oleme rotte söönud . . .»

Jumal teab, kuhu ta seda hiilgava kõneosavuse teed mööda oleks jõudnud, kui Mariano poleks püsti tõusnud ilmse tahtmisega ära minna. Selles ebatavalises füsioloogilises seisundis, milles ta oli, katkestasid tema kurba loidust äkilised seletamatud kärsitushood. Natuke irooniliselt tänas ta meistrit nõuannete eest ja lahkus kiiresti, nagu oleks tal kurat kannul.

«Sellel jõmpsikal on midagi mõttes,» ütles Bou endamisi.

Varsti unustas ta poisi ja jätkas rahulikult oma igapäevast korrapärast elu; jalutas veidi õhtupoolikul, siis sõi, käis kohvikus, läks koju ja parajasti siis, kui ta voodisse heitis — issake! —, kuulis seesugust kohutavat müra, et tundus, nagu oleks otse maja juures miin lõhkenud ja maja äkki kokku langenud. Vapustusest ja mürast tardus Bou hingetult paigale, aknaklaasid purunesid tuhandeks killuks, maja uks lendas hingedest välja, ja kohkunud naabrid jooksid paanilises hirmus suure kisaga tänavale . . .

«Ah sa aristokraadist võllaroog!» ütles Bou, rahunedes, kui ta aru sai, milles asi oli. «Kui ma su kätte saan! . . .»

2

Mõni päev pärast seda seisis Mariano teeristil, mida nimetatakse Cuarto Calles, ja vaatas kõheldes sinna kokkujooksvaid teid, teadmata millist valida.

Kuulgem teda:

«Kas lähen tädi juurde? Ei, ta kutsub korravalvurid ja laseb mu kinni võtta. Kas lähen õde vaatama? Ei, sest küllap seal on Kriuhka. Kuhu ma lähen? . . . Ei hakkagi kuhugi minema. Siinsamas, seda tänavat pidi edasi minnes näen inimesi, kes sõidavad jalutama, näen tõldu, lähen edasi Retirosse ja jään sinna kogu õhtupoolikuks . . . Ilm on ilus, mul on taskus kaks duurot ja mida ma's muretsen!? . . . Juba hakkavad need varganäod tulema. Seal on üks tõld . . . ja teine, ja veel üks. Aa, too seal on ministri oma. Rahvakurnaja, seda on juba tõllast näha. Ja kuulge, kui talle äkki öelda: «Andke käest see, mis pole teie oma!» . . . Seal on jälle üks. Küll see mees on aga pidanud palju varastama, et nii uhkete tressidega kutsareid pidada! . . . Näe, näe, seal istub kutsar parempoolse hobuse seljas oma sinise mütsi ja õlakutega . . . No küll on alles eided, ja kuidas nad patjadel aelevad! Kuulge teie, kust te nii palju pitse olete võtnud? Ja kui mõnusasti nende karusnahad neid soojendavad . . . Aga minul oli eile õhtul väga külm ja mu saapad on katki. Pidage tõld kinni, pidage kinni, ma ronin natukeseks ajaks sisse. Ma olen väsinud. Sindrima eided! . . . Ma lähen edasi mööda Dos de Mayo tänavat. Seal on palju jalakäijaid. See Retiro on ju kena küll, ainult et . . . kõiksugu asju tuleb ju ette . . . ja kuna nii paljudel on külm, peaksid inimesed siia tulema endale puid raiuma . . . Ma lähen mööda seda alleed, kus on need katkiste käte ja ninadega kivinukud. Kui inetud nad on! . . . Oieh, oieh, lapsukesed kinnastega? Ja kui palju sitse ja satse selles perekonnas raisatakse! Sellega, mis lapsetüdrukul seljas on, saaks mitu tuhat vaest riidesse panna . . . Küllap papa on tublisti kokku varastanud. On teine paks nagu põrsas . . . Tema vats tuleks ülalt alla lõhki lõigata . . . Pöörame nüüd paremale, kust pääseb kiskjate maja juurde. Aga ma ei lähe sisse, olen tüdinenud nende nägemisest. Pärgel, kui palju tõldu! Seal sõidab don Melchor kahe neiuga. Jah, need olid just sinu jaoks, tõbras. Need on Pezi-tüdrukud. Ja seal on ka härra Pez, suur vats, täis rahapabereid, mis ta on alla neelanud . . . Ikka veel tuleb tõldu, ikka veel ja veel. Meistril on õigus, kui ta ütleb, et kõigil neil inimestel kokku peaks olema üksainus kael, nii et saaks nad kõik ühekorraga üles puua . . . Siis elaksime kõik hästi . . . Aga mis asi see sealt tuleb? Aa, näen juba. Esiteks ratsateener. Siis suur kuuehobusetõld . . . Ja tulise pihta! — kõik need tressidega tegelased, milleks need on? Vaata, vaata, kuidas ta kõiki tervitab, kübar käes; ja naine tervitab ka, pead noogutades. Ärge muretsege, küll leidub mõni, kes teiega arved õiendab. Ja mina ütlen, et kui kaob kurja juur, siis kaovad ka võsud, ja et kui pea on maha võetud, siis pole ka kätes ega jalgades enam elu. Vaata, vaata, nad pööravad ringi, et neid paremini nähtaks. Nüüd tulevad jälle siitkaudu tagasi; me oleme teid juba hästi näinud. Neetud priiskajad! Kui leiduks mõni vahva mees — mis teist kõigist siis saaks? Siis oleksite kõik varsti vaeste killas. «Elagu vaesed!» ütlen ma ja igaüks saagu oma palk. Maha vargad! ... Tulise pihta, ikka veel tuleb tõldu, täis inetuid nõiamoore ja keni priskeid tüdrukuid! Jajah, päikesevarjud katteks, et päike nägu ei kõrvetaks. Aga, pagana eit, mina käin aina päikese ja tuule käes, katkiste saabaste ja katkise särgiga ning külmetan nii jõledasti, et ... Ehhee! ... Kes too seal ratsa on? Kas mitte Kriuhka? Tema jah, see lugupeetud isandaks mukitud sulipoiss. Ja tervitab kõiki, kes tõllas sõidavad. Ja kõik sellepärast, et neil päevil võitis ta kaardimängus mitu tuhat. Varas, mängur, kaabakas, jõhkard, lurjus. Vean kihla, et ta möödub üsna minu juurest ega tereta mind. Kas veame kihla? Sealt ta tuleb, ma lähen lähemale, et ta mind näeks. Tervitan teda aupaklikult. «Tere päevast, härra Surupa.»

Seda ütles Mariano, lähenedes ratsanikule, kes liikus mööda avenüü äärt. Ratsu tema all oli puhast hispaania tõugu, kenus kaela ja uljate ning uhkete liigutustega. Ratsanik nägi poissi ja pooleldi nagu naljaks, pooleldi tõsiselt vibutas vasakut kätt ning tõmbas tal võib-olla ettekavatsemata piitsaga üle näo, öeldes:

«Sa ulakas ...»

3

Ühes majas, mis oma raamas väljanägemise, räpase sisustuse ja odavate tubade järgi paistis olevat seesama, kus Joaquín ja Isidora veetsid need kurvad tunnid, millest selles loos teisal on jutustatud, olid ühel päeval koos Mariano ja too ratsur, keda märgiti Kriuhka nimega. Mariano astus tuppa, kus teine istus, ja ütles ilma teda teretamata:

«Tulin tolle järele.»

«Aa, küll sa tulid kähku. Täna õnne, et mul seda on. Säh, neetud jõmps!»

Ta võttis taskust kolm duurot ja viskas lauale ilma poisile otsa vaatamata.

«Viimati,» ütles Mariano poolaralt ja poolvihaselt, «andsite mulle piitsahoobi.»

«Kogemata, poiss. Kes siis sinusugusele auväärsele härrasmehele piitsahoope annab? ... Oh sa raisk, kui uhke sa oled! ... Aga jäta nüüd jama ja käi kus kurat! Praegu pole mul sind vaja. Kui sul ühel päeval mõnd närust peseetat vaja läheb, siis tule siia. Kui sul ühel päeval pole midagi süüa, siis leiad sa siit alati äranäritud leivakontsu. Sa sööd minu söögijäänuseid. Sa oled üks igavene kuradi päevavaras, kuradi logard, kuradi suli ja lõpetad vanglas.»

«Nagu teiegi,» ütles Mariano häbematult.

«No kurat ja põrgu, ära sa, raisk, end minu kõrvale sea, muidu saad niisuguse jalahoobi, et lendad otse põrgusse. Mina olen lugupeetud isand. Sa tuline kurat, igasugused logardid ja päevavargad tulevad mind süüdistama! Et vajadus sunnib inimest ruletilaua taha istuma, see ei tähenda veel, et ta poleks lugupeetud isand. Nüüd olen ma soliidne inimene, ma ostan muuli, et müüa neid suurtükiväele; olen ärimees, mees, kes võib kuninga palge ette astuda, jah, mu härra; sest ma olen mees, kes maksab makse, korda ja seadust austav mees, kes ei taha kuuldagi sellest neetud pööblist ega neetud revolutsioonist; ühesõnaga, auväärsem mees kui vanajumal ise, inimsõbralikum kui see neetud piibel.»

Mariano kuulas teda kohkunult ja vihaselt. Ka Kriuhka, see kõlbeliselt kõige madalam olend, mees, keda Patt pidas alaväärtuslikuks, arvas end teistest kõrgemaks kapitali tõttu, mille ta oli omandanud räpaste hasartmängudega, ja tahtis võtta omaks rahuarmastava kodanlase, alalhoidliku varaomaniku väärikuse ning jätta mulje, nagu kuuluks ta ausate kodanike hulka, kes on ühiskonna alus ja toed! See oli viimane, mis Marianol veel nägemata oli.

«Jah,» jätkas see olend, kelle portreed me ei joonista, sest hiljem teeb seda üks osavam käsi, «ma olen inimesearmastaja. Kas sa tead, et ma käisin sinu õde vaatamas ja aitasin teda? Sain temaga hiljuti tuttavaks, kui ma käisin Modelos üht täditütart vaatamas, kes istub seal mingisuguste neetud kehavigastuste tekitamise pärast ... Sinu õde on väga ilus. Ma aitasin teda; ta oli väga kurb, sest tal oli raha otsa saanud ja ta pidi ühisruumi minema. Kurat ja põrgu! Kui minusugune mees niisuguseid asju näeb! ... Otsekohe tasusin vanglaülemale toa eest. Mina olen heldekäeline inimene, härrasmees, kes neid neetud peseetasid vaeste ja hädasolijale heaks raisata oskab ... Sinu õde on väga meeldiv ja väga daamilik. Käin teda iga päev vaatamas ja talle oma teeneid pakkumas. Oo, ta pole niisugune nagu sina, kes sa kuulud nende hulka, keda kutsutakse parasiitideks, ühiskondlikku korda õõnestavaiks vurledeks. Sina ja sinu semud tuleb hävitada, sest neetud ühiskond . . . Ühesõnaga, ma tean, mis ma tean. Mine minema. Põrgu võtaks! Mis sa seisad seal nagu kuju? Sinul pole taipu, sa ei saa aru, mis ma räägin . . . Hüvasti.»

Nagu mõne kella löökide kaja kumisesid Mariano ajus need jõledad sõnad, mis on kuulsa Kriuhka tõeliste avalduste ustav koopia. See kogu Madriidis tuntud tüüp on jõudnud meie jutustusse tegelikkuse enda sunnil. Jutustaja on teinud üksnes niipalju, et tema keelepruuki kirja pannes on võimalust mööda puhastanud seda liigsest toorusest ja jõhkrusest, jättes alles ainult hädavajaliku räbu.

Kui Mariano tol ööl oma viletsa ulualuse üles otsis, pärast seda kui oli kogu õhtupooliku ja osa ööd mööda tänavaid uidanud, ilma et oleks midagi söönud, tabas teda langetõvehoog. Paistab, et ta väänles hirmsais krampides, hammustas endal käsi ja tagus ennast päris vaeseomaks. Lõpuks hoog möödus jumal teab kuidas, ja kui ta jälle meelt märkas, leidis ta oma ajus midagi täiesti uut: tal oli idee, suur selge sundiv idee oli tema vaimus kindlalt asu võtnud. Ta ei maganud kogu öö, ei söönud midagi järgmisel hommikul. Mõnel hetkel valdas teda arglik kõhklus ja suur nõutus, teistel hetkedel jälle sundis palavikuline toimekus teda jooksma mööda tänavaid, ilma et ta oleks kedagi näinud ja millelegi muule tähelepanu pööranud kui ühes või teises suunas liikuvaile tõldadele.

Ta sõi kuskil kõrtsis mõne pala ja muudkui kõndis ning kõndis ringi. Kõndimises oli kogu tema elu ja kõndimine andis toitu tema ideele. Ta katkestas igasuguse läbikäimise kõigiga, ei läinud enam vaatama oma õde, oma tädi, Boud ega Kriuhkat ja vahetas mõnikord paar sõna ainuüksi Modesto Ricoga, kes elas temaga koos ja oli peaaegu alati purjus. Ka järgmised ööd veetis ta unetult. Temas kääris lakkamatult seletamatu rahutus, mis kogu ta jõu ning mõtte neelas ja puhuti vaimustuse, puhuti surmava masenduse kuju võttis. Langetõvehoog kordus, ja kui see möödas oli, ajas ta nii segast juttu, nagu oleks ta mõistuse kaotanud. Seejärel magas ta sügavalt, tõusis rõõmsana, väljus, ja suundudes Rastrole, peatus ühe müügiputka juures, et midagi osta. Ta tingis arukalt ja viisakalt ning jõudnud ostetud esemega koju, peitis selle järgmiste sõnadega madratsi alla:

«Ole ilusti vaikselt siin.»

33. peatükk

ON VÕI EI OLE?

1

See oli tõesti suuremeelne härra, kes päästis Isidora ühisruumi viletsusest ja häbist, tasudes kiires korras tolle näruse summa! Kes oli see helde olend, kes nii parajal ajal ja nii üllal viisil heategevust harrastas? Soositu tundis teda ainult niivõrd, et oli teda paar-kolm korda näinud oma naabrinaise toas — see naabrinaine oli keegi Antoñita Surupa, kes mõnede rasketeks kehavigastusteks tunnistatud kepihoopide pärast vanglas istus, lunastades oma lõunamaise temperamendi taltsutamatust. Ja just sellepärast, et tutvus oli nii pealiskaudne, tundis Isidora seda suuremat tänulikkust. Järgmisel päeval pärast toda ülimalt kiiduväärset tegu tuli selle toimepanija Frasquito Surupa — keda ringkondades, mida vaevalt tohib nimetada, kutsuti Kriuhkaks — pidulikult Isidorat külastama.

Nagu ta ise mõista andis, oli ta lugupeetud ja varakas mees, teenekas inimene, kes oli kõik saavutanud omal jõul, sest tema suursugused vanemad olid ta maha jätnud ja tema veel suursugusemad vanavanemad pärandusest ilma jätnud (inimeste ja seaduse alatused ning närusused!) ja nii oli ta pidanud looma endale positsiooni ainuüksi oma vaimuannete ja tööga. Isidora leidis erisuguseid põhjusi, et tunda oma uue sõbra vastu peaaegu ühevõrra sümpaatiat ja antipaatiat, sest kuigi teda tegi erakordselt huvitavaks asjaolu, et ta oli vallaspoeg, hüljatud ja vanemate egoismi ohver, olid tema kombed ja keelepruuk seevastu kõige labasemad ja sündsusetumad, mida võis kujutleda. Tema ilus, nooruslik ja teataval määral elegantne kuju, mis meenutas Joaquín Pezi, kaotas kõik oma eelised selle läbi, mis nii ebatavalise olendi huultelt kuuldavale tuli, kui ta avas oma suu vestluseks, milles ju arvatakse hinge avalduvat. Hetketi tundus ta Isidorale meeldiv, teistel hetkedel jõle. Kõneldes lakkamatult inimeste ülekohtust ja jutustades piinadest ning tagakiusamistest, mille ohver ta oli olnud, köitis mees ülimal määral vangi tähelepanu.

Isidora jäi üha üksildasemaks. Emilia ja Castaño ei külastanud teda enam; Bou oli temaga suhted katkestanud; Miquis käis väga harva. Püsivad olid ainult don José ja Kaanimoor, kes tõi kaasa Riquíni. Joaquín Pez, kellega läbikäimine oleks Isidorale väga meeldiv olnud, viibis Havannas, kust ta oli saatnud talle mõned õrnad kirjad. Riquín, Encarnación ja Relimpio olid niisiis ainukesed, kes tõid nukrasse kongi lühikeseks ajaks, mida valvuri heasüdamlikkusele lootes võimalikult pikendati, rõõmu, meelelahutust ja lootust.

Ühel päeval tuli Miquis teda vaatama ja teatama talle Muñoz y Nonese kindlast visiidist.

«Kuule sina, erakordne naine,» ütles ta Isidorale, «homme tuleb minu armas äi. Võta teda vastu, nagu ta väärib. Ma rääkisin talle sinust ja ta on valmis sind aitama niipalju kui vähegi võimalik. Ta räägib sulle pikemalt sinu protsessist ja sinu kriminaalsüüdistusest; ta kujutab asju nii, nagu nad tegelikult on, ja teeb sulle kõik täiesti selgeks. Ära kohku tema otsekohesuse ees. Ta on inimene, kes oma arvamuse lausa välja ütleb. Mõnikord on ta oma avaldustes karm, kuid tema karmus on rohkem väärt kui kuld, hõbe ja kalliskivid, sest selles on puhas tõde. Võta nagu pühakirja sõna seda, mis ta sulle ütleb. Kui ta soovitab sul minna mööda teed A või teed B (nagu tavatseb öelda meie Ipekakuanja), siis mine kinnisilmi. Jäta kõrvale uhkus, nagu pannakse kõrvale näitelavakroon pärast etenduse lõppu. Nagu enne pihileminekut katsutakse läbi südametunnistus, katsu sina nüüd läbi oma narrused, selleks et neist kõigist lahti öelda. Võta kokku oma terve mõistus ja harjuta end kogu tänane öö selles, et õigesti hinnata maailmaasjade tõelist suurust, tähtsust ja täpset kaalu. Iga kord kui sinu kujutlusvõime tahab kallutada sind tegelikkuse ekslikule hindamisele, näpista ennast tugevasti . . . ja viimaks, ära edvista minu äia ees, sest kuigi ta on väga hea, ei tunne ta ilusate tüdrukute vastu erilist poolehoidu ja võiks juhtuda . . .»

Isidora esimene mulje Muñoz y Nonesest, kui too sisse astus, oli väga hea, sest notar oli mees, kellele loodus oli kinkinud oivalise välimuse ja niisama oivalise käitumis- ning väljendusoskuse ja meeldimisvõime. Ta polnud üle viiekümne ja riietus hoolikalt ning korrektselt. Kõigepealt iseloomustas teda suur kiilas kolp, milles lakkamatult keerles

mõte Noorte kurjategijate parandusmajast. Peale selle oli ta mees, kes haruldaselt läbitungiva pilguga vaatas inimesi, kellega ta rääkis, ja kes heakskiiduks ning kinnituseks ütles alati: «Muidugi, muidugi,» eitamisel aga tarvitas ilmtingimata lauset: «Niisugust asja ei ole ja sel teel ei jõua me kuhugi.» Ta kasutas ühtainsat võrdlust. Temale oli kõik . . . «selge nagu päev». Kui komme kanda valget vesti isegi talvel midagi tähendab, siis oli Muñoz y Nones selline üliharuldane mees. Kui soov mitte kõhukana näida eraldab üht paksu inimest teisest, siis tuleb Muñoz y Nones paigutada nende kategooriasse, kes elavad kindla otsusega surra saledana. Kui veel lisada, et ta oli natuke edev ja väga meeldiv, siis oleme teda välispidiselt täielikult kirjeldanud. Tema otsekohesus oli toonud talle mõningaid pahandusi, kuid samuti suuri triumfe, sest tõekultus, mis nõuab ausust, toob alati kasu, mis ei piirdu südametunnistuse ja kõlblusega, vaid ulatub elu praktilisse sfääri. Sellepärast seostas suur notar oma voorusi oma menuga ja tavatses öelda, et «ka ausus on äri».

«Proua markiis suhtub teisse väga hästi,» ütles Muñoz pärast tervitamist. «Ma ei tea, kas teile on teada, et proua on ingel, taevalik olend. Kui te seda ei tea, siis ütlen mina seda teile, ja sellest aitab. Kujutlege kõige heasüdamlikumat, kõige mõistlikumat, kõige tundlikumat ja hellemat olendit, ja ikka veel jääb see kujutlusvõime pingutuse tulemus markiis de Aransisest kaugele maha.»

«Ma ei kahtle selles,» vastas Isidora pahasena, sest ta oleks tahtnud, et tema vanaemast oleks räägitud halba, sest ta oli halb. «Proua markiis võib ju väga hea olla, ehkki minu juhtumil . . .»

«Aga, laps,» ütles Muñoz, suutmata end tagasi hoida, «kas te pole ikka veel vabanenud sellest mõttetust kinnisideest? . . . Kas te ikka veel usute, et kuulute Aransise suguvõsasse?»

«On mulle siis vastupidist tõestatud?»

«Tõestatud! . . . Aga see on ju ometi selge nagu päev! Nüüd ei ole enam tegemist filiatsiooniprotsessiga ja sel teel ei jõua me kuhugi. Selles asjas on otsus tehtud. Kui te veel püüate seda jätkata, siis kulutate asjata oma elu, oma raha ja oma tervist.»

Isidora higistas.

«Nii et,» ütles ta, püüdes oma masendusest võitu saada ja oma kadunud julgust elustada, «nii et teie usute sellesse võltsimislobasse?»

«Lobasse?! ... Oi, laps, laps, te ei tea, mis te räägite! Võltsimine on selge nagu päev. Kohus tegi selle kategooriliselt kindlaks. Filiatsioonihagil pole alust ja ta variseb kokku nagu kaardimajake.»

Isidora tundis, et ta pea hakkab pööritama, et tal läheb silmade ees mustaks, et tuba käib ringiratast, et Muñoz y Nones paljuneb lõputuiks Muñoz y Nonese koopiaiks.

«Seletage, palun ...» kogeles ta kurva häälega ja sulges silmad. «Ma ei saa aru ...»

«See on ju väga lihtne ... Aga kas teil hakkas halb? Võib-olla klaasike vett ...»

«Ei ole midagi. Teie, kes te neid asju tunnete ...»

«Muidugi, muidugi. Võltsing on olemas. Et mitte teie seda toime ei pannud, selles pole kahtlust, sest kõige järgi otsustades tehti see kuritegu siis, kui teie olite kolmeaastane.»

«Nii et ...»

«Teie isa, Tomás Rufete, oli kerglase meelega ja rahutu eluviisiga inimene. Ma tundsin teda, ta oli minu juures kirjutajaks. Mitu korda laenasin talle raha, mida ta mulle tagasi ei maksnud, aga see ei puutu siia ja sel teel ei jõua me kuhugi.»

«Minu isa! ... Kas olete kindel, et ta oli minu isa?» hüüdis Isidora, leides endas mingit arusaamatut jõudu. «Nende asjade üle ei saa nii lihtsalt otsustada, mu härra.»

«Kuidas siis ei saa otsustada, senjoora? Ütlen ainult seda, et Aransise perekonnal pole olnud vähimatki osa teie ilmaletulekus. Üks õnnetu daam sünnitas kaks last.»

«Kas te tundsite teda?» küsis Isidora tarmukalt, otsides abi ühelt väga mõjuvalt vahendilt.

«Jah.»

«Kas olete mind hästi vaadanud?»

Muñoz y Nones, kes tänu Miquise soojale poolehoiule oli teda juba hoolega silmitsenud, vaatas teda uuesti.

«Tõepoolest,» ütles ta naeratades, «te olete väga ilus.»

«Ja te ei leia mingit sarnasust? ...»

«Looduses,» vastas Muñoz väga tõsiselt, «esineb haruldasi sarnasuse nähtusi ... Aga teie ja Virginia sarnanete ainult nagu kaks ilusat naist. Juuksed ... tõepoolest. Silmades on midagi ... aga ei, sarnasus pole nii suur, et sunniks oletama sugulust.»

Isidora ei suutnud oma valu talitseda. Ta puhkes nutma.

«Kuigi see teid kurvastab, on tõde minu jaoks esmatähtis. Sarnasust pole, sel teel ei jõua me kuhugi.»

«Oo, senjoor Muñoz,» ütles Isidora erakordse tunderõhuga, «kui teie selles, mis te mulle ütlete, selles, mis te teete, ei talita heas usus, siis ütlen mina, et teie olete kõige halvem inimene, kõige suurem koletis ...»

«Te võite arvata, mis te tahate. On mul koletise kuulsus?»

«Ei, ei. Ma ütlen teile ...»

Kärsitult oma istmel niheldes, nagu ümbritseksid teda igast küljest okkad, liigutas Isidora käsi, püüdes väljendada nendega tarmukamat veendumust, kui tema huuled väljendada suutsid.

«Nii et teie arvates, teie arvates, senjoor Nones, olen mina, olen mina ... mingisugune ...»

«Oleneb sellest, mis te mingisuguse all mõistate. Mina ütlen seda, et kuulutades end Aransise suguvõsa järglaseks, olete langenud suure pettuse ohvriks. Toimepandud uurimine on näidanud, et selle jõleda komöödia autor oli Tomás Rufete, kellel läks korda petta esiteks Santiago Quijanot ja siis oma tütart ...»

«Kas te tundsite minu onu, kanoonikut?»

«Muidugi, muidugi, ja ma pean teile ütlema, et ta oli üks kõige lihtsameelsemaid, väljendugem selgesti, kõige rumalamaid inimesi, kes maa peal on elanud. Milline inimene, helde jumal! Ükskord rääkisime talle, et leivasisu kaotab hallid juuksed, ja seejärel käis ta tükk aega ringi, terve leivapood peas. Samuti panime teda uskuma, et küüliku ila on mürgine, ja ta konsulteeris mitut arsti ning laskis endal üht käsivart põletada. Temaga tehti kõige veidramaid nalju, mida võib kujutleda. Ta ei olnud kuigi vapper, aga väga hell auküsimuses. Üks meist teeskles, nagu oleks Quijano teda solvanud. Meie teised õhutasime muudkui takka. Ei jäänud muud üle kui kahevõitlust pidada. Quijano tegi halva mängu juurde hea näo. Me viisime ta kahevõitlusplatsile, kus ta, hirmu täis, kuid järeleandmatu kangekaelsusega sihtis oma vastase rinda. Aga kuna revolvrid olid laetud soolaga, siis ei juhtunud midagi ... Kummaline on see, et ehkki omajagu haritud, uskus ta tähtede, ennete ja isegi nõiduste mõjusse. Ta kirjutas klassikalist stiili, luges romaane, oli valmustatud kõigest aristokraatlikust, teadis peast Becerrot[1] ja tundis nagu oma viit sõrme kõiki hispaania suguvõsasid. Otsustage ise, kas see lihtsameelne mees polnud nagu loodud toetama halba ja rumalat nalja, mida Tomás Rufete heaks arvas oma lastele teha.»

«Need lood, härra Nones,» ütles Isidora näilise meelerahuga, mida tal tegelikult polnud, «ei tõenda mulle midagi.»

---

[1] *El Becerro* — hispaania aadli kuldraamat.

«Muidugi, muidugi. Aga need on väärtuslikud andmed. Nüüd midagi muud. Viisteist aastat tagasi tuli üks suurtükiväekolonel, kelle nime te peate teadma, minu nõo ja ametivenna Andréu kontorisse ja rääkis talle ühest piinlikust ning delikaatsest loost. Järgmisel päeval oli Andréul valmis dokument, mida me nimetame isadusetõendiks. Selles tunnistas kolonel oma lasteks ühe tüdruku (kannatust . . . laske mind lõpetada), ühe tüdruku ja ühe poisi, kelle emaks oli see, keda te teate, see õnnetu noor naine, kellel, ütelgem veel kord, pole teiega näo poolest sarnasust, ja sel teel ei jõua me kuhugi. Samas dokumendis konstateeris kolonel, et annab mõlemad maimukesed ühe oma vana teenri ja sugulase, erruläinud sandarmi hoolde . . . ja see sandarm elas, kas teate kus?»

«Kuidas võin mina seda teada?» vastas Isidora vastumeelselt ja tusaselt.

Muñoz y Nones tõusis püsti. Ta läks aknavõre juurde, vaatas tänavale ja osutas üht maja, mis asus vastasoleva kõnnitee ääres, väikese Comendadorese väljaku poole.

«Kes elas tolles majas?»

«Mina.»

«Tomás Rufetel oli neljandal korrusel naabriks üks endine sandarm. Kas mäletate?»

«Ei.»

«Te ei mäleta ka seda, kui see maja põles?»

«Sellest on mul aimu, ma olin väga väike. Mu vennakene hakkas siis alles käima.»

«Muidugi, muidugi. Kui maja põles, oli Nicolás Font . . .»

«Sandarm?»

«. . . tõsiselt haige. Mis tol päeval juhtus, seda ma ei tea. Font suri hiljem, tüdrukuke samuti, sandarmi lesk asus elama Getafesse, poisi võttis hiljem enda juurde markiis de Aransis. Aeg möödus, ja siis ilmusite teie oma pretensioonidega, mis toetusid teie kadunud isa seletustele, perekonnatraditsioonile ja mõnele dokumendile. Koloneli kahe lapse ristimistunnistused ei tõenda midagi. Arvatavasti näpati nad Fontilt tulekahjupäeval. Aga on veel teine dokument: Andréu koostatud akt. Selles esineb muudatus, nimelt on Nicolás Fonti nimi asendatud Tomás Rufete omaga. Võltsing on tehtud ülimalt osavasti ja asjaolud olid selleks soodsad. Filipiinidel suri kolonel, keda te peate oma isaks ja kes on niisama palju teie isa kui minu omagi; surnud on Fonti naine ja kolm tunnistajat; aga õnneks on veel elus Andréu. Algdokument otsiti välja ja seal leidub seesama muudatus või parandus. Tomás Rufete oli lähedases sõpruses minu ametivenna ühe kirjutajaga . . . Kas teil hakkab asi selguma? . . .»

«Mulle ei selgu midagi, ja sel teel ei jõua me kuhugi, härra Nones,» ütles Isidora, lubades endale oma meelepahas lõbu jäljendada pisut notari stiili.

«Kohe näeme. Otsiti Tomás Rufete kaassüüdlast, kelle Andréu juba aastate eest oli vallandanud kui ebaustava. Ta oli pisut keemik ja väga osav, aga kõige osavam on ta kohtuvõimude eest põgenemises. Algdokument esitati kalligraafia ja keemia ekspertidele ja võltsing oli otsekohe silmaga näha. Kiiruga tehtud, on see hoopis kohmakam kui ärakirjal. Kohtule on asi selge, ja kuna teie filiatsiooniprotsessis esitasite nii nõrgad tunnistajad, kuna muud tõendid olid samuti üpris nõrgad, kuna teil pole ühtki lapsepõlvemälestust, mis teid toetaks, siis on peaaegu kindel, et te satute vanglasse seisuse seadusevastase omastamise kuriteo pärast.»

«Mina ei ole võltsija,» kinnitas Isidora otsekui elutult.

«Kena nali! Teie pole dokumendi võltsija, aga olete ühe õiguse võltsija, kes nõrkade tunnistuste ja valedokumentide abil püüab seadusevastaselt omastada positsiooni, mis talle ei kuulu.»

Isidora tundis end alandatuna ja masendatuna. Tema pähe ei tahtnud kuidagi mahtuda mõte, et ta pole see, kelle ta arvab enda olevat, ja võitlus, mida ta oma kahtlustega pidas ning mis sarnanes raske surmaheitlusega, kippus röövima talt viimase julguse ning jõu. Nones vaatas teda vaikides, oodates mõnd sõna.

«Ütelge mulle,» pomises Isidora viimaks, täis hirmu, «mis ma pean tegema, et pääseda . . . vangiminekust.»

«Tunnistama, et teid on petetud, veeretama vastutuse oma papakese peale, tunnistama, et teil pole mingit õigust . . .»

«Ja kes kinnitab mulle, et mul seda pole? . . .» ütles Isidora jälle, asudes taas oma endisele seisukohale.

Oma eksituses püsimise vaist oli temas nii tugev, et oleks nõudnud paljusid ja väga ränki hoope, enne kui ta oleks alistunud. Muñoz y Nones võttis kübara.

«Ärge minge ära, ei,» ütles Isidora, kartes jääda üksi oma kohutavate kahtlustega. «Rääkige mulle veel midagi. Ma pole veendunud, aga ma kahtlen. Oo, kui ma sureksin juba täna, kui ma sureksin enne, kui hävib see usk, siis oleksin õnnelik! Härra Nones, teie olete aus inimene. Augusto ütles seda. Teie pole võimeline teesklema, valetama, petma. Vanduge mulle jumala nimel, oma isa, oma laste nimel, et te ei usu minu õigusse; vanduge mulle, et see, mis te räägite, on tõsi, ja võib-olla suudan ma siis hakata selle mõttega harjuma . . .»

«Vanduda! See on vananenud komme. Piisab korraliku inimese sõnast . . . Pole põhjust nii väga kurvastada ja sel teel ei jõua me kuhugi. Tagasihoidlik eksistents, mida ei häiri auahned püüdlused, võib teid õnnelikuks teha. Proua markiis on mind volitanud pakkuma teile mõningat toetust, kui te nõustute sellele pahandavale tülile kiiresti ja otsustavalt lõpu tegema. Kogu see asi on markiisile väga vastumeelt, ta jälestab skandaale ja nutab palju, nähes, et tema õnnetu tütre nimi on kõikide suus ja kurjad keeled suure heameelega meenutavad kunagist häbi. Proua markiis ei kahtle ega võigi kahelda protsessi tulemuses. Kui teie veel loodate, siis konsulteerige kõiki Madriidi advokaate, ja kui nende hulgas leidub üksainuški, kes teie lootusi toetab, siis võetagu mul pea maha. Kuid meie seadused soodustavad kangekaelseid protsessijaid, ja kui te tahate, siis võite jätkata protsessi, ilma et see teile mingit kasu tooks, mis — sada tõenäosust nulli vastu — lõpeb hoopis sellega, et teid vangi pannakse . . . Ma lähen nüüd ja annan teile mõne päeva aega, et te hästi järele mõtleksite. Mu väimees on mulle öelnud, et teil on põhiliselt head loomuomadused ja selge mõistus, ehkki seda on tumestanud rumalad ettekujutused ja vale elust arusaamine. Kui te hakkate nägema asju niisugustena, nagu nad tegelikult on, siis oleme sellest üle. Nii et . . . julgust. Ja lõpetuseks: ma tean, et teil on vend, kes on päris kullatükk. Luban teile, et annan talle esimese koha Noorte kurjategijate parandusmajas, kui me selle avame. Me kasvatame ta ümber ja teie . . . püüdke ennast ümber kasvatada.»

2

Kas ma olen või ei ole? Tollest kokkusaamisest saadik oli see küsimus Isidorale kõigi ta mõtete ja tunnete, terve tema elu telg. Ta unustas vangla vaevad ja alandused, tal jätkus aju ja südant ainult selle probleemi üle juurdlemiseks ja halisemiseks, sest see probleem oli tõesti nagu lahtine haav, see probleem ajas teda hulluks nagu lahendamatu mõistatus ja piinas teda nagu tema olemuse sügavaimas sisemuses avanenud paise. Tema kohutav heitlus kahtlusega oli muutlik ja vahelduv nagu lahingu käik. Kord võitis veendumus ja tõi suurustledes kuuldavale lapsikuid ähvardusi; kord võttis, vastupidi, ülekaalu kahtlus ja kuulutas kurbade ohetega oma aluseta uhkuse lüüasaamist. Ehkki kohtutoimikud olid väga kogukad, ei sisaldanud nad nii palju mõtteid, nii palju uurivaid küsimusi, nii palju ja nii mitmesuguseid argumente kui need, mis palavikuliselt kuhjusid Isidora ajus tol õhtupoolikul, tol ööl, ja kolme järgneva päeva ning öö kestel. Sest lausa kuratliku selgusega ja pealekäivusega kerkisid ikka jälle meelde need põhjendused, mis tema õigust eitasid. Ta tahtis neid tagasi tõrjuda, kuid nad kasvasid ja tugevnesid, kaetud silmanähtavuse laitmatu rüüga. Jah, tema kanoonikust onu oli tõesti rumal. Eks võinud ju Isidora ise anda tuhat tunnistust tema sõgeda kergeusklikkuse kohta? Tema ise oli sisendanud onule mõnikord ülimalt kummalisi mõtteid.

Nagu don José, nii andis ka kanoonik oma peas asu kõige absurdsematele ideedele, hellitas neid ja uhkustas nendega. Lasknud Rufetel ennast petta, oli onu mänginud Isidoraga saatuslikku komöödiat, mis teda nii õnnetuks oli teinud. Kui palju kordi oli onu talveõhtutel temas vaimustust äratanud, rääkides talle, et temast saab markiis, et talle saab osaks loss, teenrid, lõputu luksus ja määratud rikkused nagu «Tuhande ja ühes öös»! Onu oli õpetanud teda mitte töötama, vaid lootma kõike teatud pärandilt, unistama meeletu kõrgest positsioonist, kiinduma pettekujutlustesse. Ta oli ajanud tema pea täis kergemeelsusi, oli teda kasvatades seadnud ta vaimusilma ette elulaadi, mis seisis hoopis kõrgemal tema tõelisest olukorrast. Kui tüdruk väsis, tavatses onu öelda: «Tulevikus on sul tõld.» Kui tüdruk katsus kohendada mõnd oma kleidikest, ütles onu: «Tulevikus teenivad sind kakskümmend õmblejat.» Ta tavatses öelda Isidorale: «Kui tore loss sul on!» ja muud niisugust, mis järjest enam sütitas tüdruku rinnas leegitsevat auahnuse vulkaani . . . Jah, tema onu oli rumal, pururumal, oma lihtsameelsuses haletsusväärne inimene; arutu inimene, kes õpetas nägema kõike vastupidi tegelikkusele, kes jutlustas kõike seda eriskummalist, näilikku ja konventsionaalset, mida inimmõte haiglases olekus sünnitab.

Siis mõtles Isidora oma isale. Jah, jah, Tomás Rufete oli rahutu, rahuldamata ihadega, kadedusest piinatud inimene. See, mida Nones rääkis, võis väga hästi tõsi olla ja Tomás võis lavastada selle dramaatilise naljamängu oma saamahimu rahuldamiseks või lihtsalt selleks, et pahandava protsessi abil saavutada markiisilt mingisugune summa leppetasuna. See oli mõistetav. Missugune loogikakurat peitus nendes mõtetes, tõstes nad nii mõjuvalt esile? ... Ta mõtles oma emale. Iga kord kui Tomás Rufete rääkis markiisist, markiisi lastest ja nende laste kaheldamatust pärandist ning positsioonist, laskis Francisca Guillén pea norgu, muutus tusaseks ja ei lisanud ühtki sõna oma mehe jutule. Miks oli see nii? Tema ema — sest kahtlemata pidi ta teda nüüd selleks nimetama — oli aus naine. Rufete piinas teda ja pidas teda oma võimu all. Ta oli naist sundinud oma jäledat komöödiat kaasa tegema ja see vaikis hirmu pärast, ja võibolla ka alusetust lootusest, et tema lastest saavad markiid, ehkki nad omastavad selle tiitli ebaseaduslikult. Miks naeris tema vanatädi — nüüd polnud enam kahtlust, et see tõesti oli tema vanatädi — alati selle markiiseisuse ja Rufete auahnete ideede üle? Ja don José, kes ülekuulamisel oli armastusest tema, Isidora vastu andnud soodsa seletuse, kahtles samuti, jah, või oli ehk isegi kindel pettuses. Raamatupidajast oli selgesti näha, et tal polnud usku sellesse Aransise loosse, sest ta rääkis sellest vähe ja alati ebamääraseis väljendeis.

Kolm päeva võitles Isidora nende kahtluste ja kahtlustustega, sõi väga vähe, ja magas vaevalt, ise palavikus ja pooleldi peast segane. Ning siis jõudis kriis haripunkti. Ühel ööl, kui ta üksi oli, jooksis ta raevunult aknavõre juurde, haaras sellest kinni, püüdes seda purustada, ja karjus valjusti, nii et tänav kajas:

«Ja siiski olen ma suurest soost. Kohtunikud, notarid, vanaema, kõik, kes te mind siin hoiate, ma olen suurest soost!»

Siis hakkas ta peast kinni hoides toa ühest nurgast teise jooksma, karjudes:

«Ma olen suurest soost, ma olen suurest soost! Te ei saa mult minu suursugusust võtta, sest see on minu olemus, ma ei saa ilma selleta olla ja sel teel ei jõua me kuhugi, sel teel ei jõua me kuhugi.»

Tuli valvur ja kaks sõbratari ning tahtsid teda vaigistada. Talle toodi süüa, et nõrkuse vastu võideldes saada jagu vaimusegadusest, kuid Isidora virutas nõud eemale ja saatis naised minema.

«Minule ei pakuta niisugust sulpi. See pole minu jaoks,» hüüdis ta. «Tooge siia mu vann! Ma ei saa ilma vannita elada! Viige mind sellest sealaudast välja, tooge mu riided, laske tulla mu tõld. Joaquín peab siia tulema...»

Teda ei saanud mingil moel vaigistada, kuid teisel hommikul järgnes sellele ülisuurele ärritusele lõpuks täielik roidumus ja ühes sellega vaibus piinav rahutus. Kuid siiski oli täiesti võimatu teda sööma panna. Ta võttis endal kleidi seljast, öeldes, et ta ei või sääraseid räbalaid oma ihul taluda, ja nõudis korduvalt oma vanni, oma armast vanni. Viimaks toodi tema juurde Riquín ja teda nähes ning kallistades laskus ta emaarmastuse tiibadel pikkamisi alla neist lämbeist kõrgustest, kus ta mõistus nii tumestunud oli.

34. peatükk

MARIANO IDEED. SÜNTEES

Järgmisel hommikul tuli Kaanimoor Isidorale seltsiks ja kostitas teda lõputute väärtuslike nõuannetega, mis oleks tulnud kokku koguda ja tallele panna inimtarkuse parimate näidetena.

«See sinu suur pärand on siis nüüd vett vedama läinud. Pärast nii paljusid vaevu ja väitamisi oled lõpuks selle jama peast välja visanud. Kui sa tahad ausalt elama hakata, siis võtan su enda juurde, annan poe sulle üle ja ei pane sulle peale muid kohustusi kui mind ülal pidada ja mu vanade kontide eest hoolitseda, kuni surm neile järele tuleb. Kui ma nägin sind halba elu elavat, ei andnud ma sulle krossigi ja võtsin sult välja viimase, aga kui sa ennast nüüd parandad, siis on kõik, mis mulle kuulub, sinu ja selle armsa suurpea päralt... Kas tahad elada ausalt, jah või ei? Vaata, sul on selleks mitu võimalust: kas abiellud Juanelo tänava trükkaliga või otsid üles tolle kunagise Botíni-härra ja palud, et ta muretseks sulle poe, nagu ta lubas. Me paneme mõnes paslikus tänavas tubakapoe ja savinõudekaupluse kõrvuti käima ning ajame äri, nii et hoia alt... Aga püksikandjaid ma oma majja ei lase. Oled nõus? Pakun sulle veel muudki võimalust. Kas tahad hakata preestri majapidajaks? Ma tunnen üht nunnade kapellaani, head kristlikku vanakest, kuldsuud, kes oma imeosava keele abil pöörab patuseid, värbab taevale poolehoidjaid. See preester räägib mulle alati, et ma otsiksin talle ühe tõsise majapidaja... Otsusta. Kas trükikoda, tubakapood või usk koos võtmekimbuga?»

Isidora ei vastanud midagi, sest ta ei kuulnudki, mis Encarnación rääkis. Siis läks jutt Marianole.

«Kadunud hing. Peab tõesti arvama, et ta on kurjade valmude võimuses. Ta elab Modesto ja Angustiasega Ministriles'e tänaval ühes toas, mis pole suurem kui tikutops. Modesto töötab ühes veinilaos ja Kõrend käib jõel. Nad

elaksid kuidagi ära, kui mees nii hullusti ei jooks. Ta on käte ja jalgadega viinalähker. Hea, et ta vähemasti ei peksa naist, sest niipea kui ta käe tõstab, kaotab ta pinna jalge alt ja lendab pikali.»

Isidora naeris. Samal hetkel andis Riquín talle paremale ja vasakule kõrvakiile.

«Ei tohi lüüa, ei tohi lüüa.»

«Lase käia, anna talle tublisti... Las ta aga lööb. Sellest suurpeast tuleb tark mees. Me teeme temast preestri ja küll sa näed, missuguseid jutlusi ta pidama hakkab. Eks ole tõsi, poja? Temast saab piiskop ja võib-olla isegi paavst. Ära sa kingi neile protestantidele ja ketseritele, anna neile kõvasti valu!»

Kohe seepeale võttis Encarnación poisil käest kinni ja hakkas minekut tegema.

«Kuhu te lähete?»

«Me läheme õukonda vaatama, kes täna pidulikult Atochasse[1] sõidab. Mulle meeldib hirmsasti vaadata piduehtes Hispaania õukonda, sest see on kõige uhkem õukond kogu maamunal. Nüüd, lapsuke, on küll kõik viletsaks jäänud. Ma mäletan kuninganna aegu, neid aegu, laps, kui kahenaelane leib maksis kaksteist cuartot, kui oli rohkem usku, rohkem toredust, rohkem korda, kui suured olid suured ja väikesed olid väikesed ja kõige ees tunti rohkem aukartust. Ma mäletan neid aegu ja tahaksin nutta. Siis oli valitseja tõeline majesteet, siis olid õiged härrased ja grandid. Siis tervitati kuningannat elaguhüüetega ja tore oli näha teda nii õitsvana, nii suursugusena, ja missuguse ilmega... Ja kui suure armastusega ta rahva peale vaatas! Ta oleks nagu tahtnud öelda: «Olen teie ema...» Aga nüüd!... Õukond läheb mööda ja kõik on tummad. Räägitakse, et Vabadus... Viletsus on see, mu laps. Vaesed on vaesemad, ja heategevus ei suuda nii paljusid aidata. Vabadus!... Kõik pettus, tüdruk, kõik pettus. Tol ajal oli rohkem härraseid, ja usu mind, kus on härraseid, seal raha jookseb ning vaene elab. Nüüd aga hüvasti, hüvasti.»

*

Encarnación väljus koos Riquíniga ja suundus südalinna poole. Sel päeval olid suured õukonnapidustused, mille põhjust pole vaja täpsustada. Kesklinna tänavatel oli ülielav liikumine. Rahvas jalutas lõbusalt ja lärmakalt, ehtmadriidliku muretuse ja lustlikkusega, tungeldes ja rüsides mõnes kohas, et lasta mööda rügemente, kes täitsid kogu tänava. Palkonitel, kust kirjuid vaipu alla rippus, võis näha ilusaid daame. Naised, sõjaväemuusika ja Madriidi taevas, mis on alati nagu rahvapidustuste jaoks tellitud — need koos andsid pidustusele iseloomuliku ilme.

---

[1] *Atocha* — basiilika Madriidis; selle juurde kuuluvasse panteoni on maetud palju tähtsaid ajaloolisi isikuid.

Kaanimoor, kes oli näinud ja nautinud lõputu hulga seda laadi pidulikke etendusi, alates María Cristina sissesõidust kuni don Juan Primi omani, ja sellest kuni praeguse valitsuse pidustusteni, tundis neist vaatemängudest omakasupüüdmatut lõbu. Temas oli kehastatud põliste madriidlaste uudistemaius, lärmakus ja monarhiavaimustus. Ta tundis kõiki lossi tõldu, nagu tuntakse oma koduseid mööblitükke: kilpkonnaluust tõlda, pärlmutrist tõlda, maakerakujutistega tõlda, ja isegi sadulavaipade ning hobuseriistade kohta võis ta anda üksikasjalikke teateid. Ta tundis nagu oma viit sõrme tseremoniaali, tõldade järjekorda, teenijaskonna eri rühmade paigutust ja muid üksikasju, mis huvitasid rohkem endisaegseid kui nüüdseid inimesi. Mis puutub oskusse valida kõige paremaid ja mõnusamaid kohti, kust kõik hästi näha oleks, siis sellepoolest ei saanud keegi talle ligi.

Mayori tänaval kohtas ta oma endist naabrinnat Kõrendit. Sellega koos asus Encarnación, Riquíni kätel kõrgele tõstes, väikese Ginési tänava suudmesse, kus polnud liiga palju rahvast koos ja kust tunglemise või rüsina korral sai hästi tagasi tõmbuda.

«On veel vara. Me peame tükk aega ootama,» ütles Angustias, aina masinliku liigutusega pearätiku otsi lõua all lahti päästes ja sõlme sidudes, mis alamrahval asendab lehviku hõljutamist.

«Ja mis teeb minu röövel?»

«Täna hommikul läks ta väga vara välja. Eilsest saadik tüütas ta mind sellega, et tal peab tänaseks puhas särk olema, ja ta läkski toredasti mukituna, kaelas musta-kollasekirju lips, mille ta endale mineval nädalal ostis.»

«Noh, noh . . .»

«Tal on täna jalas tuliuued püksid ja kingad. Ma ei tea, kust ta selle raha on võtnud. Küsisin talt, et: «Kas kergendasid mõne kukrut?» Tema mulle vastu, et: «Minge kus seda ja teist.» Ise on teine nii otsa jäänud . . . Tead, kui sa teda näed, ei tunne sa teda ära. Ta on viis korda minestanud ja näeb välja nagu niru. Silmad pealuust välja tungimas, käed värisevad, keel kokutab. Mõnikord hakkab ta millegi üle

jorutama ja tüütab teisi oma lobaga. Ühesõnaga, mina küll ei tea, mis temast peab saama. Ta ei tööta, temast pole midagi asja. Modesto annab talle üht ja teist nõu: kujuta ette . . . Modesto, ja annab nõu! Tema, kes ise on pealaest jalatallani viinast läbi imbunud . . .»

«Kõik on jumala käes,» ütles Encarnación ja tahtis veel midagi öelda, kuid sel hetkel kostsid sarve- ja pasunahelid, siis «Kuninglik marss» ja ootajate pomin ühes sõnadega: «Juba tulevad, juba tulevad!» Riquín, kes iialgi polnud midagi ilusamat näinud, oli jahmunud, Kaanimoor aga ülimas vaimustuses, kuningliku rongkäigu möödumisel ei sulgenud ta hetkekski oma nokka ja tegi iga asja kohta märkusi.

«Kui vanad ja viletsad on juba heeroldid! . . . Näete? Nüüd tulevad saduldatud hobused . . . Seejärel kollane tõld . . . lillad suletutid . . . Nüüd tuleb õuemarssal ja intendant . . . sinised ja valged suletutid. Vaadake, kui ilusad poisid . . . Nüüd tuleb pärlmuttertõld . . . rohelised suletutid. Ei tea, kes see isand peaks olema — nii suur kiiver ja nii palju riste? Küllap on mõni väljamaalane . . . Kilpkonnaluust tõld . . . valged suletutid . . . Nüüd tuleb kõige uhkem . . . Kui toredad nad on! . . . punased suletutid.»

Ja nii jätkas ta, avaldades üha suurenevat vaimustust, kuni möödus eskort, rongkäigu saba ja lõpp.

«Kas jääme veel ja vaatame neid uuesti, kui nad tagasi tulevad?» küsis ta siis, ikka veel küllastumata selle mitmekesise ja teatraalse vaatemängu nautimisest.

Inimesed hakkasid korratult tunglema, sõjavägi liikuma, ja sagiva rahvahulga keskel silmas Kõrend inimest, kes läks Mayori väljaku poole.

«Seal ta on, seal ta on,» hüüdis ta minejale osutades.

«Kes?»

«Röövel.»

«Jah, tema ta on . . . Mariano! Patt!»

Kuid Mariano, kes neid nägi ja oma tädi hõikeid kuulis, ei teinud märkamagi ja kiirendas sammu nagu inimene, kes tahab vältida ebameeldivat kohtumist. Veidi hiljem leiame teda istumas ühel pingil Mayori väljakul, nende ilusate purskkaevude juures, kus järeletehtud kaljust voolav vesi moodustab vetruva ballooni, mille küljed paisuvad või kokku tõmbuvad, selle järgi, kuidas õhk neid vähem või rohkem rõhub. Liikuvale vedelale koorele heidab päike kapriisseid vikerkaari ja sellel peegelduvad pargi ning möödakäijate kumerad kujutised. Veekuuli veetlust täiendas mänglev sulin, milles iga luuletaja oleks hea tahtmise juures võinud kuulda najaadide laste naerukihinat. Küünarnukid põlvedel, lõualuud peopesadesse toetatud, vaatas Mariano kummalist veejuga... Jumal teab kui kaua.

Sellal kui tema õde julgel lennul tulevikusfääridesse tungides alati kujutles oodatud ja veel mitte juhtunud asju, äratas Patt, kui ta tundis kalduvust mõtiskluseks, ellu äsjamöödunu ja nautis juba saadud muljete järelmaitset. See oli mäletseja tegevus ja laiskvorsti lõbu. Nii nägi ta siis kõike, mis ta sel päeval teinud oli, peaaegu niisama elavalt enda ees, nagu toimuks see alles praegu.

Ta oli tõusnud väga vara, pärast unetut ja piinavat ööd, oli pannud selga puhta särgi ja muud rõivad, mida ta kasutas esimest korda, püüdes hoolega anda endale nii korralikku välimust kui vähegi võimalik; ta oli väljunud ja ühes Avemaría tänava kioskis kohvi joonud ning seejärel tänavail uidanud. Kella kümne paiku oli ta ühes kõrtsis söönud eineks sinki tomatiga, mis maitses väga hea, ja pärast oli ostnud ajalehe ning lugenud poole sellest läbi, tundes meelepaha kõigi sulitempude üle, mida ajaleht paljastas, ja jagades toimetajate üllast viha valitsuse vastu.

Pärast jalutas ta Carreral, et näha inimesi ja sõjaväge, kes tuli kasarmuist. Kõik oli väga ilus, kuid tema vaatas kõike põlgusega ja lisas saadud muljele oma nukralt sarkastilise mõtte. Ühel palkonil oli ta näinud Melchor de Relimpiot väga toredasti mukituna daamide seltskonnas, kes tema arvates olid Pezi-daamid. Ühel teisel palkonil, mitte kaugel sealt, oli üks Pez — Mariano ei tundnud teda hästi, aga vist oli see Luis Pez — koos N. hertsogi perekonnaga. Ta sammus edasi ja ühel nurgal sattus talle vastu kurikuulus Kriuhka, kes tuli ratsa, tähtis nagu mõni võimukandja, mõni satraap. Mariano hälbinud ettekujutus nägi selles isikus justkui kõigi kõrgelseisjate ühist kehastust ja isikliku tõusu sümbolit. «Kui palju sulisid!» hüüatas ta mõttes.

Kõik olid õnnelikud ja nautisid elu, tõustes iga päevaga üha kõrgemale positsioonile, sellal kui tema, vaene ja abitu Patt, jäi alati viletsusse, jäi tähtsusetuks alamaks olendiks, kellest keegi ei hoolinud, keda keegi kogu ääretus inimmeres tähele ei pannud. Miks oli see nii, kui tema ometi oli palju rohkem väärt kui kõik need saterkuubedes vurled. Nagu tema õde kindlasti uskus, põlvnes tema, Mariano, kõrgest soost. Tema omand oli talt võetud, ta oli paljaks riisutud ja alasti ning viletsana heidetud pööbli hulka, nagu visatakse prügimäele kasutu jäte. Kes teab, võib-olla et paljud

nendest majadest, mis olid praegu drapeeritud mitmevärviliste vaipadega, olid tema omad? Võib-olla, et raha, mida küllap olid täis nende härrade ja daamide taskud, kuulus rikkuste hulka, mis seaduse järgi olid tema omad? Ja kelle poole pidi ta pöörduma, et oma omandit kätte nõuda? Mitte kellegi poole, sest esimesest kuni viimaseni olid nad kõik ülisuured kelmid.

Kogu rahvas tervikuna — missugune rahvas? —, kogu ühiskond oli vandenõus tema vastu. Mis pidi ta siis tegema? Ta pidi kasvama ja kasvama, kuni ainuüksi oma tahte jõul muutub nii tugevaks, et võib ühiskonda karistada või sellele vähemalt kätte maksta. Aga kuidas? Juba ammu käis tema peas ringi mõte, mis lahendas probleemi. Mõte ja selle teokstegemise otsus olid tema vaimus üheaegselt üles kerkinud, olid ta täielikult haaranud ja vallutanud. Mõte ja otsus olid nagu ärritav haav tema ajus, haav, mis valutas ja talle kummalist jõudu andis. Korduvalt oli ta oma mõtet teoks teinud — aga kuidas? — unenägudes, ja mõnikord ka ärkvel olles, alistudes justkui mingile masinlikule ja saatuslikule jõule, mis polnud tema enda jõud. Juhtudel, kui ta oli kavatsetud tegu niiviisi vaimus harjutanud ja katsetanud, tundis ta väsimust ja uhkust, nagu oleks ta selle tegelikult korda saatnud. Juureldes selle üle, millal see idee ja see kavatsus temas olid tärganud, jõudis ta järeldusele, et need olid olnud temas juba enne sündimist, niivõrd vanad, visad ja sügavasti juurdunud tundusid nad talle!

Üha veekuuli vaadates, mõtles ta, et kui tal poleks seda vankumatut meelekindlust, tunneks ta suurt hirmu. Ta nägi uhkuse alla peidetud hirmu pead tõstmas, kuid uhkus, või õigemini kangekaelsus ei lasknud seda esile tulla. Ta ei tundnud mitte hirmu, vaid valu, seletamatut valu oma teadvuses, koges kummalist tunnet, nagu ei magaks ta iial, ei puhkaks iial alatisest valvelolekust. Musta punkti taga, mis oli ta ees ja nüüd juba üsna lähedal, nägi ta kindlalt ja selgelt oma kõlavat triumfi. Peaasjalikult idee, et varsti tõmbab ta endale kõigi inimeste tähelepanu, joobnustas teda, pani teda naeratama teatava saatanliku ja upsaka üleolekuga. Tema hälbiv mõte viis teda üldistusteni, nagu tuleb ette paljudel muudelgi juhtudel, kui hullus näib olevat suguluses andekusega. Just kuritegelik vaist aitas tal vastast personifitseerida, ja tõepoolest, kuidas võis loota karistada nii suurt ja rohkearvulist vaenlast, kui seda polnud varem koondatud üheksainsaks isikuks?

Hääletesumin, sarve- ja muusikahelid kuulutasid, et pidulik rongkäik tuli Atochast tagasi. Mariano tõusis ja läks Ciudad Rodrigo tänava kaudu Mayori tänavale ning Villa väljakule. Rahvasumm, sõjavägi, hobused, mundrid, suletutid, kirevad värvid, kuld ja kard, müra ning kära tegid ta niivõrd uimaseks, et ta nägi ainult mingit liikuvat ja ähmast massi, nagu oli too sillerdav ja väänlev veekuul, mida ta oli mõne hetke eest vaadelnud. Tal läks silme ees uduseks, ja toetudes ühele laternale, ütles ta endamisi: «Mis mul hakkab, mis mul hakkab!?» See oli algav langetõvehoog; kuid ta erutus oli nii tugev, et ta suutis haigushoogu pidurdada; ta tõstis pea, jäi kindlalt jalule...

Möödus hetk. Iial polnud ta tundnud rohkem energiat, otsustavust, julgust. Muusikahelid joovastasid teda. Ta nägi mööduvat mitut tõlda. Kui saabus see, mida Mariano ootas, teritas ta pilku. Ta vaatas hoolega... Samal hetkel tõmbas ta särgi alt välja vana püstoli, sihtis mitte väga kindla käega, ja prahvatades kõlas pauk... Liikumine ja jahmatus rahvasummas, kisa, paanika, rüsin. Kuul põrkas vastasolevasse seina, ilma kellelegi kahju tegemata, ja nurjatu atentaadi toimepanija langes lõksu, rahva viha püünisesse, mis muljus teda vehkivaist kätest hammasratastikuna, nagu tahaks pulbriks teha.

35. peatükk

LANGUS

1

Teade sellest sündmusest levis põneva uudisena tuulekiirusel kogu Madriidis, jõudis linna kõige viimastesse ja kaugematesse nurkadesse, lossidesse ja urgastesse, ja kui kõik elanikud sellest juba teadsid, kuulsid sellest ka nunnad kloostrites, haiged haiglates ja vangid vanglates. Naisvangid olid viimased, kes juhtunust teada said. Millist rikkalikku toitu pakkus see tore uudis Modelo keelepeksjatele, seda ei jõua ära rääkida. Nad seletasid ja arutasid seda lõputult. Üks lõhvard väitis, et tema oli sündmust eelmisel ööl unes näinud, ja teine avaldas nii lärmakat monarhistlikku vaimustust, et teda ei saanud teisiti ohjeldada, kui tuli ta luku taha panna. Kaastundest oleks pidanud hoiduma teatamast Isidorale sündmusest, mis talle kohutavat mõju pidi avaldama, kuid tema sõbratarid ei jõudnud talle asja küllalt kiiresti ära rääkida. Ta ei tahtnud seda uskuda, ütles, et see on võimatu, et teatud asju lihtsalt ei või juhtuda. Vähehaaval ta veendus ja lõpuks arutles järgmiselt:

«Jah, see on niivõrd võimatu ja jube, et see peab tõsi olema. Jumal pöördub minu vastu, jumal jätab mu maha.»

Ja seda endale öeldes tundis ta nii suurt piina ning ahastust, et kui ta poleks samal hetkel juhtinud oma vaimu usu radadele, oleks teda ähvardanud oht mõistust kaotada. Ta anus valvurit, et see annaks talle kiriku vääri võtme, ja saanud selle, läks ta üksinda väärile, kavatsedes innukas palves otsida kergendust tema rinda rõhuvale valule. Heitnud põlvili, pilk kiindunud altarisse, püüdis ta palvetada. Kiriku rahulik, hele avarus mõjus vähehaaval leevendavalt ta piinatud hingele, aga parajasti kõige suurema süvenemise hetkel hakkas tal pea pööritama, ta vajus küljeli, ja jõudmata võrest kinni haarata, langes meelemärkusetult maha.

Kui ta jälle oma tuppa oli viidud, tuli ühes teadvusega tagasi ka meeleheide ja algas uuesti halisemine, kuid nüüd ei mõtelnud ta enam usule, vaid vabadusele.

«Ma pean siit välja pääsema,» ütles ta. «Härra Nones, ma kirjutan alla kõigele, mis te soovite, ainult lastagu mind selle räpa seest välja. Ma tahan õhku, tahan välja, tahan oma vanni, oma maja, tahan panna end riidesse nagu peab, tahan olla aus ja õnnelik.»

Seejärel hakkas ta karmide sõnadega sarjama oma venda, kelle kuritegu ta ei suutnud unustada. Tema sisimas oli midagi, mis tundus argliku heakskiiduna Mariano kavatsusele, ehkki mitte selle teostamisviisile. Kuid ei, kuritegu ega toorus ei leia iialgi tema poolehoidu. Tema vend oli parandamatu bandiit, tema aga oli inglitaoline märter. See, mida ta nüüd peamiselt igatses, oli vabadus, vabadus isegi ilma suursugususeta, sest ehkki vangistatud Marie-Antoinette'i roll oli väga poeetiline, hakkas see talle juba vastikuks muutuma. Tema räpase asukoha halb lehk, mugavuste puudumine, jälk toit ja veel halvem riietus olid tema aristokraatlikule loomusele vastuvõetamatud ja isegi märtrikroon kogu oma ülluse ja ausära juures vajutas nii valusasti ta meelekohtadele, et ta eelistas, jah, eelistas tuhat korda mõnd viimase moe järgi tehtud kübarat. Aga tema õigused? Ta kahtles nendes juba; ta peaaegu ei uskunud neisse enam. Häda dogmale, mis on nakatatud kahtlusest! Ta hakkab kõdunema ja sureb ning lõpuks muutub selle naerualuseks, kes teda austas. Ja isegi kui oletada, et tema dogma oli õige — mida võis ta saavutada oma järeleandmatusega? Mitte kui midagi, sest kõik seadused olid üksmeelselt tema vastu, ja nad mõistaksid ta süüdi ning suleksid vanglasse. Nii et antagu talle vabadus, ja jäägu igavesti jumalaga kogu tema elu illusioon, tema kõlbelise olemuse tugi ja põhialus; jäägu jumalaga suursugusus, markiisiseisus, varandus.

Kuid milleks nii väga kurvastada? Leidis ju Isidora iseendas kirjeldamatuid lohutusi. Vaba, ja nüüd juba ilma pretensioonideta, püüab ta alati olla tõeline daam. Kas ei või siis olla tõelist härraslikkust ilma tiitlite ja suurte varandusteta? Jah, jah, temast saab tõeline daam, väga aus, väga korralik daam, ta õiendab oma rahaasjad, hakkab tööle — jälle kord! —, elab ja tegutseb ülimalt korralikult, kasvatab oivaliselt oma poega, abiellub lihtsa ja mõistliku mehega . . . Selle mõtte juures pani ettekujutatav ipekakuanja lõhn teda huuli krimpsutama. «Las käia, las käia,» ütles ta, «silmad kinni ja võta rohi sisse,» nagu ütleb Augusto. Tuleb kohaneda olukorraga ja karastada hinge õnnetustes. Minu hing ei alistu meeleheitele. Tore plaan: aus, korralik, töötaja naine, täiesti praktiline naine, just nimelt praktiline.» Oo, kui hilja!

Niiviisi mõeldes ja selles julgustust leides nägi Isidora don Joséd sisse astuvat. Ta rüht oli väga sirge, pilk elav, huultel mängles naeratus ja kogu näol oli isesugune ning ebatavaline ilme, mis Isidora rahutuks tegi. Vanamees istus ainukesse tugitooli ja jäi otsekui ekstaasis Isidorat vaatama. Mis avaldus temas? Kas sõgedus või hullus? Isidora jälgis teda ühtaegu hämmelduse ning kaastundega. «Ristiisa! . . .» sosistas ta.

Relimpio vaatas teda, nagu vaadatakse taevalikku nägemust, ja silmi pööritades, täiesti endast väljas ning poeetilise innustuse hulluses otsekui mingisse ideaalsesse ümbrusse kantud, pomises lipitsedes:

«Taevalik kaunitar, taevalik kaunitar . . . nüüdsest peale ei julge keegi enam teotada sinu säravat puhtust! Kõik lohed võitis oma käsivarre rammuga sinu rüütel, kellele sa kuulud ja kes sulle kuulub.»

Ning otsekohe ta nagu kaotas teadvuse, tema pea vajus longu, silmad sulgusid ja ta hakkas valjusti norskama. Kohutavalt ehmunult niisutas Isidora tal pead, hüüdis teda valju häälega:

«Ristiisa, ristiisa!»

Üks ohe kuulutas, et don Josél tuleb teadvus tagasi. Ta avas silmad, ohkas veel kord, ja nähes Isidorat ning taibates oma olukorda, tundis pisut häbi.

«Läks juba mööda,» ütles ta, hõõrudes peopesaga otsaesist. «See ei kestnud vist kaua? . . . Kas ma rääkisin palju rumalusi? . . . Ära riidle minuga, ära riidle minuga.»

«Aga mis asi see on?»

«Ei midagi, ei midagi. Mul tulevad nüüd vahel . . . need peapööritused . . . Meil kõigil on oma nõrkused, laps . . . Inimlik viletsus! Võtsin omaks halva harjumuse. aga see ei tulnud mitte kergemeelsusest, ei, see tuli kurvastusest, minu äraarvamata paljude õnnetuste mõjul. Ma usun, et sa saad minust aru.»

Isidora ei saanud tõesti millestki aru.

«Ma olen väga õnnetu, kannatan kõige suuremaid piinu . . . Kõlbelisi piinu, hingepiinu,» ütles Relimpio nii nõrga ja kogeleva häälega, et seda oli vaevalt kuulda. «Ühel päeval andsid mõned sõbrad mulle šampanjat. Ja mis sa arvad? Minus toimus mingi revolutsioon, mul tekkis peapööritus ja selle mõjul muutusin ma teiseks olevuseks, see tähendab, ma sain teiseks inimeseks, ma olin rüütel, olin noor, olin kangelane, ei tea mis kõik... Kas pole tore vähemalt kümme minutitki midagi olla? Hiljem olen ma seda korranud ja mõju on sama olnud. Kõik lõpeb väga lühikese ja väga sügava unega ja ärgates ma olen jälle oma loomulikus olekus, jumal paraku! Olen jälle inimliku viletsuse, vastiku tõelisuse, armetu vanaduse kütkes...»

«Don José! Kulla don José!»

«Ära riidle minuga, ma palun, ära riidle minuga. Olla midagi kas või kümme minutitki! Meie, kes me midagi pole, satume sellistesse ohtudesse. Ma tunnistan sulle kõik üles, et sa minuga ei riidleks. Ma ostsin endale pudeli «Fine Champagne'i», ja kui ma tunnen, et mulle raske kurbus peale tuleb, kui mu süda kipub lõhkema ja mu hing piinas viskleb, siis võtan klaasikese...»

«Ristiisa!»

«Me oleme nõdrad... Minu eas!... Ära pahanda. Kui mul see peapööritus on, siis näen sind, kaitsen sind, ülistan sind taevani, panen sinu heaks toime kõige ilusamaid, kõige julgemaid, kõige ülevamaid tegusid...»

«Püha neitsi nimel!» hüüdis Isidora, kattes tema suu käega.

«Noh, seekord on juba möödas... Ma tulin tänavale peapööritusega. Sisse astudes arvasin astuvat ülikaunisse nõiutud lossi; naisvangid näisid mulle õhuliste nümfidena, justkui elavate lilledena, tuule tütardena, trepp oli hõbedast ja naisvalvur oli ingel...»

«Issake, aitab, aitab...»

«Aitab, jah; see on juba möödas, möödas. Räägime nüüd sellest, millest sina tahad.»

«Ma ei ole kindel, et teie pea juba täiesti selge on... Aga kuulake mind siiski, ristiisa. Ma kavatsen loobuda oma õigustest, et vabaneda õelate tagakiusamisest. Missugused alatud kelmused! Kas ma pean loobuma või ei? Mis puutub minu õigustesse, siis kas mul neid üldse on? On nad mingi meeletu fantaasia või tõde? Teie, kes te minu vanemaid tundsite, kes te pidite olema kursis sellega, mis nende majas toimus, ütelge mulle lõpuks kindlalt ja täie otsekohesusega, mis te arvate; aga tõtt, ainult tõtt.»

«Tütreke, kallis tütreke,» kostis vanamees, kusjuures tema keele ja mõtte raskepärane liikumine andis tunnistust tema aju haletsusväärsest seisukorrast, «kas tead, mis minuga on?»

«Mis siis?»

«Ma olen täiesti mälu kaotanud. Ma ei mäleta ühtki asja, mis oli enne seda, kui sa tulid elama meie juurde Hernán Cortési tänavasse. Eile tegelesin terve päeva ühe mõttega, ja nimelt, et ma olin üpris osav kahekordses raamatupidamises.»

«Jah, jah.»

«Ja kas usud, et ma püüdsin mõnd asja sellest ülevast teadusest, kõigi teaduste emast, meelde tuletada, aga ei suutnud?...»

«Vaene ristiisa, vaene ristiisa!... Kas te olete kuulnud, mis Mariano tegi?»

«Jah, laps. Missugune häbi!»

«Missugune häbi!... Jumal on end minu vastu pööranud, on mu maha jätnud. Aga mina hakkan tõsiseks, korralikuks inimeseks... hakkan tööle... abiellun...»

«Abiellud!» hüüdis vanamees kohkunult.

«Abiellun mõne korraliku mehega... Juan Bou pakkus mulle oma kätt, ja ehkki ta mulle iseäranis ei meeldi, on ta lugupidamisväärne inimene...»

«Abiellud... selle koletisega, lohega?...»

Ja kuuletudes mingile kõrgemale jõule, mis tärkas kuskil tema häiritud olemuses, suundus värisev vanake ukse poole. Kas ta läks otsima imettegevat klaasikest?... Äkki peatus ta, lõi endale käega otsaette, hakkas naerma, ja vaadates rõõmsa pilguga Isidorat, ütles:

«Mu neetud mälu! Ma olin hoopis unustanud...»

«Mis asja?»

«Rahune, José. Juan Bou palus eile ühe Navas de Tolosa tänava väga rikka sepa tütre kätt; ta ise ütles seda mulle.»

Isidora jäi mõttesse.

2

Tema esimene kokkusaamine Kaanimooriga pärast Mariano atentaati oli liigutav. Isidora polnud iial näinud oma tädi nutmas; neil kurbadel päevadel märgatavalt vananenud Kaanimoor oli suure musta räti üle pea tõmmanud, nii et ta üpris sünge ja ebameeldiv välja nägi. Ta kordas aina: «Missugune mure, mis kole häbi!» ja tema pärgamentjailt huultelt olid naljasõnad vist küll jäädavalt kadunud. Paistis, et ühises õnnetuses oli tema armastus Isidora vastu kahekordistunud ja et ta oli lausa hullupööra kiindunud Riquínisse. Järgnevail päevil esitas ta Isidorale lakkamatult küsimusi tema edaspidiste kavatsuste kohta, püüdis visalt talle mõnd soodsat kohta sokutada ja ütles talle mitu korda:

«Hakka aga hästi kiiresti kapellaaniemandaks, just see sobib sulle, niiviisi tabad sa kaks kärbest ühe hoobiga: saad hea koha ja päästad oma hinge, sest selle vaga mehe seltsis saab sinust tahes-tahtmata vaga naine... Ah, missugune mure, mis kole häbi!»

Isidora ei ilmutanud just suurt valmisolekut seesuguste pakkumiste vastuvõtmiseks, hoolimata meeldivaist väljavaadeist hingele, mida tädi talle ette maalis.

«Perekonna au ja uhkus,» jätkas Encarnación siis, «istub kuskil Saladero kongis ja tal tuleb tegemist kohtuisandatega. Ja kuna me seda perekonna au ja uhkust päästa ei saa, siis peidame ennast sinna, kus keegi meid ei näe, poeme kuhugi nurka ja elame vaikselt, öeldes iseendale: «Issand, meie ei olnud süüdi selles metsikus teos, meie tahtsime, et ta oleks hea, aga tema heitis mesti kelmidega... ja mõtles välja uusi kelmusi.» Niisiis, tüdruk, tule minu juurde elama ja unusta oma hullud mõtted, ja kui keegi püüab tüli norida, siis leiab ta eest suletud ukse.»

Isidora polnud veel lõplikult otsustanud osta vabadus täieliku loobumisega kõigist oma pretensioonidest. Muñoz y Nones külastas teda veel korra ja nad vestlesid väga kaua; kuid Isidora argumendid olid nii nõrgad, et osav notar nad kerge vaevaga ümber lükkas. Mis puutub Mariano erakordselt raskesse süüasjasse, siis andis Nones väga vähe lootust, ja ainuke lohutus, mida ta kurjategija murelikule õele pakkuda võis, oli see, et süüdlase noorus ja tema ilmne vaimusegadus mõjutavad ehk kuidagi õigusemõistmise kaalusid.

Kuu aega pärast esimest kokkusaamist Miquise äiaga oli Isidora juba kaotanud usu oma õigustesse Aransise nime ja pärandi peale. Neist oli jäänud tema hinge ainult suur ja hävitav iroonia. Ta ei uskunud enam iseendasse, või mis on seesama, ei uskunud enam millessegi. Tema aristokraatlik uhkus, mis teiste moraalsete jõudude puudumisel oli etendanud tema hinges tähtsaimat kaitserolli, oli põrmu varisenud: loogika — esialgu arglik ja lõpuks vastupandamatu loogika — oli vähehaaval rebinud kroonlehed sellelt toredalt uhkuseõielt, ja kuivaks ning elutuks muutunult sobis see nüüd rohkem naeruväärseks vaesepatusemärgiks

kui ihu ja hinge ehteks... Ühel päeval tõi Muñoz ühe paberi, Isidora kirjutas sellele alla, pärast seda kui oli kindlalt keeldunud vastu võtmast toetust, mida markiis talle pakkus, ja kahe nädala pärast kuulutas kohtunik õigeksmõistva otsuse.

«Kuhu sa nüüd lähed?» küsis don José de Relimpio isaliku huviga.

Isidora oli märkinud ühele paberile mõningad summad. Ta oli korraarmastaja naine. Need arvud kujutasid vanglas tehtud võlgu.

«Ärge muretsege selle pärast, lapsuke,» ütles kare ja ebameeldiv hääl, mis kuulus inimolendile — vähemalt väliselt oli ta seda —, kes ilmus tuppa siis, kui Isidora tähelepanu oli täielikult kiindunud tollesse õnnetusse paberilehekesse. «Mis kella ajal te ära lähete? Kell kolm? Ma küsin sellepärast, et toon kalessi ja viin teid enda poole. Selge?»

Isidora istus, toetades meelekohta rusikale, ja näis oma mõtetega jumal teab missuguses kauges maailmas viibivat.

«Kui te nõus ei ole, siis solvate mind,» jätkas inimolend, keda — olgu möödaminnes öeldud — Relimpio vaatas ülimalt vaenulikul ilmel. «Minu maja on loss. Selge? Ma ei saa teile täna õhtupoolikul seltsiks olla, sest õhtustan koos toreero Frascueloga ja Torbiscóni markiiga... Kuulge, Isidora: teie hakkate käsutama minu majakeses, kus leivakannikas on kindel. Inimesel, kes tuleb vanglast, pole ju võimalusi hoolitseda oma peamiste vajaduste eest. Nii et kui te tollest uksest sisse astute, leiate eest õmbleja ja kübarapoe jooksupoisi, kel on kaasas näidiseid... Selge?... Mul on seal suur vannituba... mõtelge ainult... Nii et kella kolmeni. Ma lähen nüüd oma nõbu vaatama, kes on kindlasti väga kurb, et tema sõbratar lahkub. Jumalaga... Hüvasti, Pepekene.»

Ja väljudes tegi ta nii lugupidamatu žesti auväärse don José de Relimpio näo ees, et too, juba tulivihane tolle «Pepekese» pärast, ei suutnud oma pahameelt tagasi hoida, ja kui inimolend oli väljunud, hüüdis ta:

«Lurjus!... Aga on see võimalik, laps, et sina, sina võtad vastu?...»

«Ajutiseks,» ütles Isidora, nagu ärgates ebameeldivast unenäost. «Ma olen nii vilets... Kannatan nii suurt puudust...»

Kannatan puudust! Kuidas see sõna tubli mehe ajus kaikus! Ta oli seda hirmsail silmapilkudel nii palju kordi kuulnud, et see mõjus talle nagu häirehüüd, millest tal juuksed püsti tõusid ja ta veri tardus. Tema masendus oli nii suur, et olnuks too pudel siin, võib-olla, võib-olla oleks ta südilt selle ühe sõõmuga tühjendanud...

Vabadus, mugavused, ilusad riided, vann, maja, toredus, raha! Nii, nagu don Josél algas peapööritus vahendist, mis lugejal teada on, ründas Isidorat sama häda juba ainuüksi oletatava võimaluse juures, et nende maagiliste sõnadega väljendatud mõisted tegelikkuseks saavad. Igal olendil on omad magnetid.

Oo, kohutavaim piin! Kui don José nägi teda väljuvat ja astuvat selle olendi kalessi, kes kutsus teda Pepekeseks, kui ta nägi teda lahkuvat!... Oo, milliseid koledusi valgustab häbitu päike, see küüniline valguskeha, mis ei oska katta maad pimedusega, kui toimuvad teod, mis on niivõrd vastuolus headuse kaunite seadustega. Vaene mees unustas, et ka kurjal on omad seadused ja et universumi käigus püüab iga iha leida rahuldust ning saavutab selle ja tulemuseks on üleüldine harmoonia ning see valgus-vari, milles seisab kogu inimkonna veetlus ja kogu elu puänt.

Kuid vaene vanamees ei suutnud seda näha. Ta ärritus järjest enam, tema tunded tõstsid mässu, ta oleks tahtnud purustada pea vastu Montserrati kiriku müüri, et teha siinsamas lõpp oma veidrale ja piinarikkale elule, kuid tal ei jätkunud selleks julgust. Tal oli vaja end uimastada, jah, teha pikem jalutuskäik fantaasiamaailma kuldseis avarustes. See vajadus sundis end talle nii käskivalt peale, et ta ei läbenud ära käia vahemaad, mis eraldas teda tema kodust, vaid astus esimesse teel ettesattuvasse kõrtsi.

3

Ja ühel päeval nägid Emilia ja Juan José Castaño astuvat nende majja Isidorat, toda erakordset naist, elegantselt mustas, nii toreda ja suursuguse välimusega, et mõlemad abikaasad jahmusid, otsekui näeksid nad nägemust, ega osanud tema esimestele küsimustele vastatagi. Ema tuli vaatama oma poega, toda toredat, kena ja suurepealist Riquíni, kes oli viie vanglakuu kestel leidnud ulualust ja hoolitsust Castañode juures ja kes pidas Emiliat oma emaks ning siinse pere lapsi oma vendadeks. Ehkki Emilia kurvastas väga Isidora otsuse üle oma poeg ära viia, ei julgenud ta sellele vastu seista, kuid Juan José ütles kindla sõnaga, et tema ei anna väikest Joaquíni ära, sest Isidora oli oma halva käitumise läbi kaotanud emaõigused, ja et tema annab asja kohtusse ning ei kahtle, et saab loa õnnetu laps enda juurde jätta.

Pahaselt vaidles Isidora seesuguste kavatsuste vastu ja sõnavahetus oli juba ägedaks minemas, kui avanes üks uks ja sisse astus piiskopihärra... see tähendab, Riquín, kel oli peas suur paberist mitra ja kes parema käega kenasti õnnistust jagades laulis üliveidralt sõnu moonutades: «Dominus vobiscum.»[1]

Tuleb täiendada, et mõlemad Castaño poisid armastasid pööraselt nii-öelda kiriklikke mänge, mis praegusel ajal, mil igal suurel nähtusel on oma lapsik avaldus, on laste juures väga tavaline. Söögitoas oli neil uhke altar, ja iga päev panid nad sellele mõne uue eseme, kas lühtri, karika või krutsifiksiehte. Mitmes kohas kogu majas võis näha tillukesi altaripealmikke, tabernaakleid ja isegi toolidest improviseeritud kantsleid. Hiljuti olid nad teinud endale paberist missarüüd ja pidasid missasid nagu mõned kanoonikud, purssides ladina keelt, nii et see hirmu peale ajas, ja täites ilmse täpsusega kõiki püha talituse reegleid. See, et missaraamatuks oli mõni romaan ja karikaks munapeeker, ei andnud pahandamiseks põhjust, sest jumalik süütus vabandas kõike. Riquín mängis algul köstrit, kuid ilmutas peagi nii suurt andekust, et hakkas samuti missasid pidama ja keni jutlusi ütlema. Sagedased tülid ja lärmakad vaidlused kiriklike ametite astmestiku üle nõudsid mõnel juhul Emilia vahelesegamist, kes enam kui üks kord nõustus olema kooripoiss, et rahustada ärritatud meeli ja viia nad aukohase kapitulatsioonini. Tol päeval — see oli pühapäev — oli Riquín tõstetud peapiiskopi ausse ja ta pidas jumalateenistust piiskopliku korra järgi sel ajal, kui tema ema ja Juan José vaidlesid.

«Tule,» ütles Isidora, võttis ta sülle ja suudles teda palju kordi, «ma teen sulle kullast missarüü ja hõbedast altari.»

Poiss vaatas teda kohkunult.

«Las tema otsustab,» ütles Juan José, võttis poisi ja pani ta keset tuba. «Riquín, kas tahad ära oma ema juurde minna?»

Poiss raputas nii ägedasti pead, et mitra maha kukkus. Oli ka tõepoolest liiga hull ettepanek, et inimene jätku oma piiskopkond maha ja mingu minema ühe paha naisega...

---

[1] Issand olgu teiega (lad. k.).

«Ei, sa ütled, et ei?»

Siis ütles poiss selgesti:

«Ei taha . . .»

Ja jooksis minema.

«See ei loe, see ei loe,» hüüdis Isidora õhinal. «Minu poeg tuleb minuga.»

Sellele järgnesid pisarad; Castaño võttis lepliku tooni ja ütles kurvale emale, et kuna lapsel on nende juures kindlasti parem kui kuskil mujal, siis jätku ta Riquín neile. Võibolla ei saa Isidora, kellel kui suurel daamil on palju tegemist, hoolitseda tema kõrgeaususe eest, nagu too seda väärib, nii et, kui poiss jääb sinna, kus ta praegu on, võidavad kõik: Castañod, sest neile jääb Riquín, keda nad peavad nagu oma lapseks; Isidora, sest ta on siis vabam ega ole millegagi seotud, ja Riquín, sest tal ei tarvitse lahkuda oma kapiitlist. Isidora andis järele, kuid mitte enne, kui oli saanud loa poega oma tahtmist mööda vaatamas käia.

Ja tõepoolest, ta tuli kaks, kolm ja isegi neli korda nädalas, tuues kaasa maiustusi Riquínile ja tema sõpradele ning peale selle vahaküünlaid, tinapeekreid, pühakupilte, Püha Südame kujutisi, mitrasid, stoolasid ja lõpuks ühe kannatusnädalal ülesseatava Püha Haua, nii ilusa ning täieliku, et see enam midagi soovida ei jätnud. Mõnikord sai ta seal kokku Kaanimooriga, kes ka käis sageli vaatamas oma jumaldatud antikristust, ja mõlemad kaklesid, ehkki Encarnación oli kaotanud oma lõbusa tuju, oli jäänud väga viletsaks ja aina ohkles, suutmata hetkekski pöörata oma mõtteid häbilt, mis oli tabanud perekonda. Kui sellest juttu tuli, nutsid mõlemad naised koos, unustades kõik lahkhelid, ja nende hinged ühinesid samas tundes.

Miquis ei elanud enam ortopedisti töökoja vastas ega külastanud enam nii sageli oma häid sõpru; aga iga kord, kui ta Castañode juurde tuli, päris ta suure huviga Isidora järele. Emilia andis arstile teateid oma tähelepanekuist Isidora kohta ja kolm kuud pärast viimase vabanemist vanglast ütles ühel õhtul Miquisele:

«Sellest ajast saadik, kui ta sedapuhku esimest korda siia tuli, kuni tänaseni, on ta väga muutunud . . . Ja paistab, et ta käib alla, laskub iga päevaga ühe astme võrra madalamale. Esimesel korral näis ta suure daamina: tal oli seljas must atlasskleit ja niisugune kübar, et oi-oi-oi . . . Veidi aja pärast tuli ta meriinovillases kleidis ja mantiljaga, ning näost polnud ta enam nii kena. Järgmisel nädalal paistis mulle, et ta riietel on mõned plekid ja saabastes mõned augud. Ja lõpuks, kui ta mineval esmaspäeval tuli, oli ta väga kahvatu ja kaebas kähiseval häälel valude üle rinnus. Laupäeval arvasin nägevat ta näol siniseid plekke ja üks käsi oli tal kinni seotud. Eile aga, tohtrihärra, tuli ta, rätik peas, perkalist kittel seljas, toakingad jalas, ta hääl oli täitsa kähe, ja mis kõige hullem . . . ta küsis mult kaks reaali . . . Nähtavasti läheb tal halvasti. Nagu alati . . . Küll on iseloom ja küll on elu!»

Seejärel kõnelesid nad olendist, kellega Isidora elas, ja tema kohta teadis Miquis rääkida sääraseid kohutavaid tõsiasju, mis Emilias ja tema abikaasas sügavat nördimust tekitasid. Too mees oli mängupõrgupidaja, hasartmängija, kupeldajate hankija, ühesõnaga nii erilist laadi isand, et kui ta oleks pandud vanglasse — aga teda ei pandud —, oleks tema seltskond mõrtsukatele ja varastele häbistav tundunud.

«Meie vaene sõbratar,» ütles Augusto, «on oma õnnetu saatuse, või selgemini öeldud, oma väga puuduliku kõlbelise jõu sunnil madalale langenud, ja mis kõige hullem — ta langeb veelgi. Tema ja ta vend on rutanud hukatuse poole; vend on juba pärale jõudnud, Isidora jõuab sinnasamasse. Nad on tarvitanud eri viise: vend on läinud neljajalgse raskel sammul, õde linnuna lennates; aga igasugusel viisil ja kõiki teid mööda võib jõuda hukatusse, niihästi mööda tolmust maad kui sinise taevalaotuse kaudu.»

Sestsaadik kui tark Miquis oli lausunud need õpetlikud sõnad ja veel mõned muudki, mida me siin ära ei too, ei olnud Isidora end tükil ajal Emilia juures näidanud, ja seepärast tundsid Castañod muret ning isegi hirmu. Lõpuks ilmus Relimpio ühel päeval Miquise juurde ja ütles ärevalt ning peaaegu nutuselt:

«Tulge ometi, tulge, don Augusto, ja vaadake, kas saate ta terveks teha.»

«Mis siis on, mis on lahti? . . . On ta haige?» küsis Miquis, pannes kübara pähe ja võttes jalutuskepi.

«Ei, härra . . . Jah, härra . . . See tähendab, ta pole terve, ehkki ta pole ka haige, sest ta tõuseb juba üles.»

«See tähendab, et ta oli haige.»

«Jah, härra.»

«Ja miks te siis mulle ei teatanud, kulla inimene, või õigemini, pagana inimene?»

«Tema ei tahtnud . . . Täna aga tulin ilma tema loata teid paluma, et te tal selle peast välja ajaksite . . .»

«Mille ma pean tal peast välja ajama?»

«Ühe mõtte,» ütles Relimpio, kui mõlemad kiiresti mööda tänavat sammusid.

«Kas te arvate siis, et ma olen mõtete väljaajaja?... Kuulge, kas teie mõistus on täna selge või on teil peapööritus?»

«Ei, don Augusto, mul pole enam ammu peapööritusi. Tema ei salli seda. Sestsaadik kui me koos elame...»

«Kuidas?»

«Jah. See metslane, see lurjus, see jälk reptiil, see ilge... andke andeks, don Augusto, mul puuduvad vajalikud sõnad... Et lühidalt öelda: see viimane inimkõnts jättis ta maha, pärast seda kui oli ta peaaegu surnuks peksnud ja tal noaga üle näo tõmmanud, vaadake, umbes selle koha pealt. Õnneks polnud haav sügav, ehkki see jättis armi, mis tublisti moonutab seda taevalikku palet, seda võluvat näokest...»

Ta pühkis käega ühe pisara.

«...Noojah, pärast seda juhtumust tuli vaeseke paari cuartoga, mis ta päästa suutis, ja mõne riidehilbuga ära ning üüris toa Pelayo tänavas, number üheksakümmend kolm, viies korrus, uks number kuus, ja seal on ta kuu aega elanud kõigist tagasitõmbunult, suheldes ainuüksi minuga... aga ausal viisil, don Augusto, ausal viisil. Vannun seda teile kõige nimel, mis püha on...»

Ja harali sõrmedega parem käsi rinnal nagu mõni orden, silmad taeva poole pööratud, kinnitas vanamees oma ausat käitumist.

«Ma usun, kulla inimene, usun.»

«Ma olin tema juures, aitasin teda, kui ta ennast ravis, ma olen tema eest hoolitsenud... Missugused päevad, missugused ööd! Mina ütlen: «Ma lähen kutsun Miquise» ja tema vastab: «Ärge kutsuge Miquist ega kedagi, ma ei taha, et keegi mind tunneks; ma olen nimeta olend, mind pole olemas.» Ja lõpuks ütles ta mulle täna hommikul midagi niisugust, et mu süda tahtis lõhkeda.»

«Mida siis?» küsis Miquis, peatudes maja sissekäigu ees, ja vaatas õnnetule vanamehele tähelepanelikult otsa.

«Ah, ma ei suuda seda korrata!» hüüdis Relimpio, nuttes nagu laps.

4

Augusto läks trepist üles ja astus sisse. Kui Isidora teda nähes jahmus ja segadusse sattus, siis veel suurem oli noore arsti hämmastus ja kahjutunne, kui ta nägi nii haletsusväärses seisukorras naist, keda oli harjunud nägema hoopis teistsugusena. Isidora oli kaotanud palju oma endisest väljanägemisest, oma suursugususest ja väärikast ilmest ning ta ilugi oli tublisti kannatada saanud üldise allakäigu mõjul ja veel enam armi läbi, mis tal oli alumisel lõualuul, vasaku kõrva all. Ta triikis parajasti mingit kodust ürpi ja napp riietus lubas näha tema ilusaid kehavorme, mis olid märgatavalt kõhnunud. Ta jättis triikimise ja istus viletsale punutud sohvale. Nutnud natuke, ütles ta:

«Ma ei tahtnud, et keegi mind niisuguses seisukorras näeks. Sest ma mõtlen sellest üle saada ja jälle paremale järjele jõuda... Noh, kuidas sa leiad mu olevat?»

«Viletsa, väga viletsa.»

«Ma olen endisega võrreldes palju kaotanud, mis? Sa ei vasta? No kuramuse pihta, ma olin ju kõvasti haige!...»

Miquis ei ütelnud midagi. Isidora kähe hääl ja veel enam mõned väljendid, mis tal üle huulte lipsasid, olid noorele arstile nii ootamatud, et ta hämmeldus ja hetkeks tummaks jäi.

«Ma leian sind väga muutunud olevat, sa pole Isidora.»

«Tead, mis ma ütlen... Ma saan ise aru, et ma olen nüüd teistsugune, sest kui ma jäin ilma sellest ideest, mille mõjul ma daam olin, siis haaras mind säärane viha, et ma ütlesin endale: «Nüüd pole mul väärikust ega häbitunnet enam millekski vaja.» Selge?... Sest mõne idee mõjul muutub inimene korralikuks ja mõne teise neetud idee mõjul käib alla. Aga ära arva, veel on minus säilinud natuke suursugusust, ehkki mul ei passi seda ütelda... Kuule, poiss, mis sa ikka tahad... ümbrus vormib inimest. Ma elasin kolm kuud hagijate keskel. Ära siis imesta, kui ma mõnikord hammustan...»

«Jah, see hääl, need väljendid, see kõnelemisviis... Ütle, mis on sinus suursugust säilinud?»

«Ma ei tea, ma ei tea...» ütles Isidora, nagu otsiks ta oma südames ja oma mõttes. «Mulle on jäänud meeletu armastus ilusate asjade vastu, heldus... Tead, eile oli mul ainult kaks duurot, täna hommikul tuli üks sõbratar siia hädaldama... ja tagajärg on, et ma jäin ilma krossita.»

«On sul midagi vaja?» küsis Miquis, pistes käe taskusse.

Ta võttis välja mõned mündid. Isidora vaatas neid himustavalt, sirutas käe Augusto käe poole. Äkki tõmbas ta käe tagasi ja ütles:

«Ei, veel olen ma suursugune.»

«Milles seisab sinu suursugusus?»

«Selles, et ma ei võta vastu armuandi... Aga et see tuleb sinult...»

Ta kõhkles, vaadates kord Miquisele otsa, kord tema käele. Äkki tõi ta kuuldavale jämedavõitu hüüatuse ja ütles:

«Tead mis?... Minu peenetundelisus on juba läinud. Anna raha siia.»

Ja enne kui Miquis jõudis seda talle ulatada, võttis ta selle ise oma sõbra käest.

«Mille üle sa kohkud, rumaluke?... Minu uute kommete üle? Nüüd olen ma niisugune. Tead, mis ma ütlen... Mehi tuleb ainult koorida ja välja pigistada; armastada — mitte iialgi! Te olete väga vastikud, ma põlgan teid kõiki.»

«Kas hakkad nunnaks?...»

«Arvad sa tõesti?... Missugune idee! Nunnaks, mina?»

«Sa tead vist juba, et Joaquín Pez tuli Havannast tagasi ja on abielus väga rikka ameeriklannaga. Teda on meeldiv vaadata, sest ta paistab nii õnnelik ja rahul olevat.»

Isidora kahvatas. Ja ütles siis:

«Ma teadsin seda... Ma ju nägin teda, nägin ühel õhtupoolikul. Ma läksin mööda Red de San Luisi ja tema sõitis tõllas mööda. See petis nägi mind, aga tegi, nagu ta ei näeks. Mu süda kihvatas: tol ööl ma nutsin, aga vähehaaval saan sellest üle ja lõpuks hakkan ka teda vihkama. Ta on nurjatu!»

«Aga Kriuhka...»

«Oo, see on üks neid, keda peab võtma paberiga, nagu võetakse tarakane, ja siis solgiauku viskama. Juba ainuüksi sellega, kui sa teda vaatad, rüvetad oma silmi.»

«Ja ometi armastasid sa teda?»

«Armastasin?... Inimene, sa oled hull. Heida niisugune mõtegi peast. Kui ma sulle ütlen, et tema kõrval näis Juan Bou mulle roosikimbuna... Vaene Kriuhka! Tüli päeval paiskasin talle kogu oma põlguse näkku!... See on inimene, kellega ei tule rääkida mitte sõnadega, vaid vana kingakota abil, ta on ilge putukas. Ta tuleb laiaks lüüa ja välja pühkida. Aga mis parata, mu saatus, mu õnnetu saatus... Mina tahan kõigest väest olla hea, jumal ja minu neetud saatus aga tahavad kõigest väest, et ma oleksin

halb. Kui ma vanglast välja tulin, võlgnesin sellele mehele raha, mul polnud kuhugi oma pead panna, läksin tema juurde, ta andis mulle nii palju raha, kui ma vajasin, palju rohkem kui ma vajasin... Mul on see viga, et toredus võtab mul meele peast. Ma nägin riideid, raha ja mugavusi ja ma ei näinud inimest. Vähehaaval õppisin inimest tundma. Algas sellega, et ta hakkas mu kulutusi kärpima. Iga päevaga näis elu mulle kurvem ja tema koledam. Ma ei räägi tema näost, mis pole inetu, ehkki on teatavat naiselikku tüüpi, mis mulle ei meeldi. Kas tunned teda? Tead ju, missugune kena näoke, safranihelgiga põskhabe, hoolitsetud lõuahabemeke ja karmiinpunased huuled. Need otsekui mingitud põsed on mulle vastikud... Aga eriti kena on see inimene oma kommetelt. Võta häbitus, reetlikkus, röövihimu, julmus, pane see kõik kokku, lisa juurde kogu sopp, mida sa võid leida, sega läbi, tee sellest nukk, puhu talle elu sisse ja sul on see, kes kolm kuud oli minu isand ja käskija: ta on halvem kui Bou, halvem kui Botín ja kui Joaquín, kes oli juba halvem Juudast. Õieti öelda, olete teie, mehed, kõik ühesugused. Teile tuleb kätte maksta, teid kõiki hukutada ja häbisse saata. Me maksame kätte meie eneste läbi.»

«Isidora, Isidora,» ütles Augusto sügava kurvastusega, «oleks tuhat korda parem, kui sa sureksid.»

«Ma ei mõtlegi niisugusele asjale. Tead mis. Kui ma olin vanglas, siis tahtsin ennast tappa. Elu rõhus mind tinakübarana. Kui Kriuhka mind peksis ja ma ei saanud teda tükkideks kiskuda ega kingakotaga lömastada, siis oli samuti silmapilk, mil ma häbi, viha ja meeleheite pärast tahtsin endale lõpu teha. Aga hiljem olen rahunenud. Enesetapmise lõbu jäägu lollidele. Kui keegi tahab lõpu teha — see on tema asi. Tuleb elada, elu elada, sest see on midagi kindlat. Too hingeküsimus jääb tagatippu... Nii on need maailmaasjad, ja seepärast muudkui edasi. Enne elu, siis moraal. Ma olen endaga rahul ja enamgi. Kas ma polnud üllas? Kas mul polnud häid kalduvusi? Noh, miks suleti siis mu eest uks?»

«Vaene naine, veel on aega...»

«Milleks?»

«Hakata elama korralikku elu. Ma otsin sulle tööd.»

«Ma ei oska midagi teha.»

«Ma annan sulle väikest elatist...»

«Siis öeldakse, et ma olen sinu armuke. Lõpuks saangi selleks...»

«Otsi endale mingi elamisvõimalus. Asu oma tädi juurde...»

«Ah mis tädi, ei, ei... jäta mind rahule. Milleks sa siia tulid? Pole vaja... Mine minema. Mul pole tarvis nõuandeid.»

«Sa jälestad Surupat, aga kui palju on sulle temast külge jäänud! Kui ma mõtlen sellele, missugune sa olid ja missugune nüüd oled, kuidas sa kõnelesid ja kuidas nüüd kõneled, siis ma ei tea, mis arvata...»

«Niisugune on maailm: ühed jäävad ja teised lähevad ära. Mina läksin ära, selge? Mina olen surnud. Too endine Isidora on veel olemas ainult sinu ettekujutuses. Sellel, keda sa näed, pole jäänud endist nimegi.»

«Too endine oli minu hea sõber,» ütles Augusto karmilt, «see praegune on mulle vastumeelt.»

Need sõnad vapustasid Isidorat, kuid ta varjas seda hästi, püüdes oma endise uhkuse seletamatu teisenemise tõttu näida halvem kui ta oli.

«Ja kuna mul siin enam midagi teha pole,» ütles Miquis püsti tõustes, «siis ma lähen.»

Isidora vaatas teda ilmel, millest paistis soov, et ta ära ei läheks, kuid siis kehitas ta õlgu.

«Mind on juba nii palju alandatud,» sosistas ta ohates, «et viimase sõbra lahkumine ei avalda mulle enam mõju.»

«Kallis don Augusto,» ütles nüüd Relimpio, kes seni oli tummana ja kurvana kõneluse juures viibinud, julgemata midagi öelda, «ärge minge ära, manitsege, noomige ning hoiatage teda, et ta... selle... peast välja viskaks.»

«Mis asja?»

«Selle.»

«Ja mis see on?»

«Meeletus, mida ta tahab teha. Vaadake, nüüd on see paha tüdruk vait ja ainult muigab... Minule ta ütles seda, aga teile ei taha ütelda.»

«Enesetapmine?»

«Umbes nii...»

«Ei, see pole enesetapmine,» hüüdis vanamees meeleheites, kitkudes endal (või mis tõenäolisem, püüdes endal) juuksesalku välja kitkuda. «Kas näete? Ta naerab... Ja ärgu ta ütelgu, et teeb seda sellepärast, et tal pole süüa. Mina... võin veel töötada.»

Huuli paotamata vahtis Isidora ainiti hõõguvaid süsi, millel kuumenesid triikrauad. Paistis, et see punane hõõgus köitis ta mõtteid.

«Mina pean siis tal need narrused peast välja ajama,» ütles arst, kummardudes Isidora poole, ja vaatas talle lähedalt näkku.

«Tead, mis ma sulle ütlen?» vastas Isidora sel häbematul toonil, mis talle Kriuhka seltskonnast külge oli jäänud. «Tead, mis ma sulle ütlen? Ära tule mind õpetama ja juhatama. Ma ei hooli sellest: mu süda on kiviks muutunud ja mu pea on nagu see triikraud.»

Ta tõusis, ja pomisedes mingisuguseid sõnu, arvatavasti mitte kõige peenemaid, võttis raske raua ning hakkas raevukalt triikima. Miquis lahkus ilma sõnagi juurde lisamata ja don José järgnes talle trepile, käed risti, pilk õnnetu ja anuv.

«Kallis don Augusto,» ütles ta, «jumala pärast, ärge jätke teda maha... Vaadake, ta teeb seda... seda... ja siis ma suren...»

36. peatükk

ISIDORA SURM. RUFETEDE LÕPP

Ehkki Augusto polnud sellest rääkinud, oli tal kindel kavatsus mitte maha jätta õnnetut naist, kes oli nii üksi ja hukkumisohus... Ta läks järgmisel päeval jälle sinna, kuid jumala tahtel oli see üks neid süngeid päevi, mis tumestavad Madriidi alatiselt rõõmsat palet, üks neid — kahjuks mitte väga harvu — päevi, mil elanikele avaldab masendavat mõju mõni inimliku kohtumõistmise hirmus otsus ja nad näevad märke võlla ülesseadmisest, mis viivad mõtte ammumöödunud aegade sündmustele ja inimestele.

Ja eelmise päeva pärastlõunal oli kuningalossi läheduses valvanud üks musta riietatud naine, suurrätt üle pea tõmmatud, pikk, kõhn ja vana, nagu mõni kurvastusest elustunud muumia. Ta ootas ühe tõlla väljumist ja möödumist. Tema ängistus oli suur, tema lootus nõrk, ehkki tema hinges valitses võib-olla suurim monarhistlik vaimustus, mis praegusel sajandil olemas on olnud. Tema ettekujutus võimust, Jumaliku Ettehoolduse poolt kuningaile määratud missioonist ja peaasjalikult sarnasus, mis tema arvates oli nähtava valitseja ja taevase kuninga vahel, andsid talle pisut julgust. Seepärast lähenes ta rutuliselt, kui tõld nähtavale ilmus, ja kartmata hobuste jalge alla sattuda, astus tõllaukse juurde ning väledasti, nagu mõrtsukas heidab pistoda, heitis ühe rullikeeratud paberi. Paber kukkus tõlda ja kaks isandat, kes selles istusid, kummardusid üheaegselt seda üles võtma. Oh õnne! Nad loevad palvekirja või vähemalt lasevad silmad sellest üle käia. Võib-olla täidavadki palve, mis seal nii aupaklike ja härdameelsete sõnadega on ette toodud? Nii nagu rahvale on omane pahategusid teha, nii on kuningaile omane ja nende vääriline andeks anda. Andeksandmine! Selles omaduses avaldubki sarnasus ja sugulus jumalusega. «Milleks need kuningad siis peaksid olema,» ütles Kaanimoor oma monarhistlikke ideid lühidalt kokku võttes, «kui mitte selleks, et armu anda?»

Hetkel, kui ta oma paberi tõlda viskas, oli vaene naine toonud kuuldavale hüüatuse, milles olid koos tema aupaklik armastus rahva tähtsaima isiku vastu ja tema julm ning

südantlõhestav piin: «Mu kuningas... Hispaania lunastaja, armu ühele vaesele hullule.»

Ta oli oma palvekirjas rääkinud noorusest, üllusest, usutundest, et äratada neis huvi oma mure vastu. Tundes rahuldust sellest, mis ta oli korda saatnud, ja mõninga lootusega edule, suundus ta aeglaselt Saladero poole. Pikk ja hirmus päev, otsatu ja painajalik öö! On tunde, mis paistavad põrgu hirmuäratava lõpmatuse osadena. Kaanimoor ootas ja lootis, aga armuandmine ei tulnud ega tulnud. Vaene naine, kes oli nii võlutud isevalitsuslikust võimust, ei teadnud, et kõrgeimal võimukandjal on abikaasa — seadus — ja et vastavalt sõlmitud kokkuleppele tuleb selle abielu laulatussõrmusega pitserdada niihästi kohtuotsus kui armuandmine.

*

Me ütlesime, et Augusto läks jälle Isidora poole. Noor arst leidis ta kõige haletsusväärsemas seisukorras eest, konutamas toanurgas vana sohva taga, jalad paljad, napis riietuses, ilusad juuksed sassis. Ta oli mõlemad nimetissõrmed kõrvadesse toppinud ja tema pilgus oli kohutav hirm mingi painaja ees. Augusto vaatas teda, teadmata, millest alustada oma ligimesearmastusest ajendatud ettevõtet, kui don José tema juurde astus ja ettevaatlikult ütles:

«Armas Miquis, me pole täna söönud. Täna on hirmus päev... te võite juba arvata, miks ta nii kurb on.»

Augusto andis Relimpiole raha, et ta läheks tooks, mida tubli söömaaja jaoks vaja, ja tahtis rahustada Isidorat ning sundida teda voodisse heitma. Isidora ei rääkinud muud kui kordas aina: «Täna! Täna!»

Kui ristiisa oli tagasi tulnud, õnnestus mõlemal mehel keelituste ja osalt vägivalla varal sundida Isidorat voodisse heitma. Relimpio valmistas söögi. Augusto lohutas oma sõbratari kõige valitumate argumentidega, kõige kristlikumate mõtetega, mis tema rikas kujutlusvõime talle sisendas, kuid kogu ta poeetiliste kujundite ja ilusate paradoksidega ehitud väitlemiskunst ei suutnud tuua rahu vaese naise häiritud hinge. Too ütles:

«Homme, homme langeb liisk.»

Nende sõnade järel jäi ta kogu päevaks täiesti vait. Miquis ja don José esitasid talle loendamatuid küsimusi, kuid tema ei vastanud midagi. Manitsenud teda rahulikult voodisse jääma, läks Augusto õhtul minema, olles kindel, et järgmisel päeval leiab oma hoolealuse eest paremas seisukorras, kuid see ei osutunud tõeks, ja järgmisel hommikul leidis arst oma õnnetu haige niisama vaikivana, samasuguse sünge apaatia ja ükskõiksuse võimuses kui eelmisel päeval. Siiski sõi Isidora mõõduka isuga ja Miquis ei leidnud tal ilmseid haiguse tunnuseid. Don José ohkas iga hetk, vahetpidamata käis ta väga rahutult toa ühest nurgast teise. Õhtupoolikul, kui Miquis pärast kolmandat visiiti lahkus, tuli don José trepile ja rääkis temaga sosinal.

«Ärge jätke meid maha, tohtrihärra,» ütles ta hirmus murelikult. «Me peame väga valvel olema. Hädaoht on suur . . .»

«Mis see tähendab?»

«Seda, et ehkki näib, nagu ei räägiks ta, räägib ta ometi, jah, mu härra; täna kella kaheteistkümne paiku käis siin üks naine, kes teda juba tükk aega taga ajab . . . See on üks nõid — te saate minust aru? Noh, ja Isidora rääkis temaga kaua. Mina ei kuulnud nende juttu, sest ta saatis mu toast välja, aga nad rääkisid väga elavalt ja too naine, keda välk tabagu, näitas talle kleidimoode.»

«Vaatame; tuleb midagi otsustavat ette võtta,» ütles Augusto, pikkamisi viimastest astmetest alla minnes. «Homme tulen ma varakult koos Emilia, Riquíni ja Encarnacióniga. Katsume ta kuhugi ära viia.»

Don José vangutas sügavaima uskmatuse ilmel pead, ja pannud ukse lukku, pistis võtme endale taskusse.

Isidora näis rahulikult magavat. Don José, kes juba mõnda aega oli võtnud omaks kiiduväärt leplikkuse söögi ja aseme suhtes, heitis riietes punutud sohvale oma ristitütre voodi vastas, sest sealt sai ta haige järele hästi valvata ning märkas tema väikseimatki liigutust. Kogu öö põles küünal, mis oli paigutatud pesukaussi. Nii et kui Isidora näis rahutuks muutuvat, tõusis don José kärmesti ja ruttas tema juurde.

Kell võis kümme olla, kui Relimpio, kes oli pisut tukastanud, ärkvele ehmus, sest ta kuulis Isidora häält. Kas keegi oli toas? Ei, kedagi polnud. Isidora rääkis iseendaga. Don José vaatas teda liikumatult oma kõvalt ja piinavalt sohvalt; kuid tema tähelepanelikkus muutus hämmastuseks, kui ta nägi, et noor naine tõusis, hommikumantli ülle tõmbas, kingad jalga pani ja tema voodi läheduses seisva viletsa tualettlaua juurde läks. Rõhuv ja otsekui ebausklik hirm, mis tublit don Joséd valdas, takistas teda liikumast ja kõnelemast. Talle paistis, et ta jälgib kuutõbise tegevust, või on mõne kummalise, tema enda ajus tekkinud ja kuju võtnud optilise nähtuse ohver. «Võib-olla,» ütles ta endamisi, «on see, mis ma näen, minu unenägu, ja too vaeseke lamab

rahulikult oma voodis, sellal kui mina näen, et ta on tõusnud ja askeldab tualettlaua juures.»

Isidora — sest see oli tõesti tema ja mitte tühi pettepilt — vaatas end kaua peeglis. Kuigi peegel oli väike ja vilets, tahtis Isidora näha end üleni, mitte ainult nägu, vaid ka keha, ja võttis kõige kummalisemaid asendeid, kallutades ja väänates end igasse külge. Tema riietus oli nii napp, et tema piha laitmatud vormid ja kogu tema graatsiline ning sihvakas keha kergesti nähtavale tulid. Uimaselt, jõuetult, tardunult kuulis don José Isidorat selgesti lausuvat järgmisi sõnu:

«Veel olen ma ilus . . . ja kui ma kosun, muutun väga ilusaks. Ma võin meeldida, ja edaspidi veel palju enam.»

Seejärel hakkas ta rahulikult kokku koguma mõningaid riideesemeid, mis siin-seal tuba mööda laiali olid, ja sidus nad pampu. Siis võttis tubli mees jõu kokku, et oma hirmuäratavast tardumusest lahti saada, raputas end virgeks ja ütles valju häälega:

«Lapsuke, kuhu sa lähed?»

«Oi!» kiljatas Isidora heitunult. «Te ehmatasite mind. Ma arvasin, et olen üksi.»

Üksi! Nii et don José oli siis mööbliese. See mõte kurvastas vaest vanameest väga.

«Aga mis sa ometi teed, jumala pärast? Kas oled hulluks läinud? Sa oled haige ja tõused niiviisi üles . . .»

«Mina — haige?» sõnas Isidora, pahvatades häbematult naerma. «Teie ise olete haige, pea poolest, niisama nagu see tobuke Miquiski. Mina olen täiesti terve.»

«Aga kuhu sa lähed?»

«Tänavale.»

«Tänavale! Ja mis sa seal tänaval teed? On sul midagi vaja? Ma lähen toon.»

«Ah, jätke, ärge mängige lolli. Heitke voodisse ja magage, kui teil und on, ning laske mind oma asju ajada, sest ma tean, mis mul teha tuleb. Ma ei olene kellestki, selge? Ma olen oma tahte peremees, selge?»

Nendes sõnades avalduv kindel otsus pani lihtsameelse don José jahmatama, tekitas temas hämmastust ja segadust. Enne kui ta oleks saanud midagi ütelda, jätkas Isidora:

«Te tüütate mind oma pärimistega, oma vahelesegamistega igasse asjasse, oma rumala muretsemisega . . .»

Iga sõna oli nagu nuiahoop Relimpio hellale südamele, nii et õnnetu vanamees pidi peaaegu nutma puhkema, ajas end oma rohmakal asemel istuli ja ütles:

«Mu laps, ma armastan sind üle kõige, sa oled mu silmatera. Ma mõtlen ainult sinule, sinu heaolule, ja ma ei taha, et sa teeksid rumalusi või et sinule midagi halba juhtuks...»

«Ka mina armastan teid, aga noh... ma tahan olla vaba ja teha, mis süda lustib, ilma et te oma muretsemise ja hellitamisega vahele tuleksite, selge?»

«Kõik on jumala käes,» ütles Relimpio, mõistes, et on saabunud olukord, kus tuleb ilmutada energiat. «Ma kahtlustan, et sa mõtled astuda ühe halva sammu, kahtlustan, et me kaotame su jäädavalt, ja ma ei või sind maha jätta, ei. Sina oled see, keda ma siin maailmas üle kõige armastan, ma armastan sind rohkem kui oma tütreid, sest armastan sind kaht viisi, nagu isa ja nagu... lühidalt, ma tean ise, mida ma tunnen. Kui sa, nagu ma kahtlustan, tahad end hukatusse ja häbisse saata, siis ei lepi ma sellega, niikaua kui mul veel eluvaimu sees on; palun sind, anun sind, isegi kui ma peaksin sinu ette põlvili heitma.»

Tema ängistus oli nii suur, et lause takerdus tal kõris, ja arvates, et poosid on sõnadest kõnekamad, laskus ta põlvili oma ristitütre ette, võttis tema käed, et neid suudelda, ja pärast seda, kui ta oli veidi aega selliselt oma tundeid avaldanud — ise heldinud ja pannes heldima ka Isidora —, suutis ta lausuda järgmised sõnad:

«Mu laps, ära astu seda sammu, hoidu sellest...»

«Milline õnnetus!...» pomises Isidora, tõstes käe silmade juurde, nagu tahaks ta varjata üht pisarat. «Ja kes mind ülal peab?»

«Mina!» hüüdis Relimpio, lüües endale nii tugevasti vastu rinda, et see kajas õõnsalt nagu tühi kast.

«Teie!... Kena nali! Teie vajate ennem ise ülalpidamist, kui et suudaksite kedagi ülal pidada!»

«Ma hakkan tööle.»

«Jah, ja me hakkame sööma kanepiseemneid... Armas ristiisa, jätke mind rahule, ärge segage end minu asjadesse... Ma olen kaua mõtelnud sellele, mis ma peaksin tegema; nüüd olen ma otsusele jõudnud ja seda ma enam ei muuda.»

Vanamees oli taas sohvale istunud ja naaldus seljatoele, leidmata endas jõudu võitlust jätkata.

«Vaata,» ütles ta sätendavi silmi, «ma võin töötada... ma palun mõnd ametit ja mulle antakse see...»

«Milline lihtsameelsus!»

«Ja sellega, mis ma teenin, ning väikese lisaga, mis annavad Emilia ja Miquis, elame toredasti ära.»

«Jah, väga toredasti,» vastas Isidora kohutava irooniaga.

«Viletsus, kaltsud, räpasus, kitsikus, puudus! Jäägu see kõik nelle lihtsameelseile lollikestele, kellele see meeldib.»

«Kui miski sinu minevikust sind rõhub, siis ära püüa kustutada seda veel suurema häbiga,» ütles Relimpio, tundes, et saatus annab talle sel hetkel filosoofilise mõtteteravuse, mis talle muidu omane polnud. «Kõige parem on, kui sa kustutad möödunu edaspidise eeskujuliku käitumisega. Kas tahad nime, positsiooni? Ma annan sulle mõlemad. Kuula mind,» lisas ta pidulikult, «ma abiellun sinuga, ja et sa mu ettepanekut valesti ei tõlgitseks, siis tõotan olla sinu abikaasa ainult nime poolest ja pidada sind oma tütreks.»

Kaastundest vaese vanakese vastu ei pahvatanud Isidora häbematult naerma, nagu tal viimasel ajal viisiks oli. Kaotanud nii palju õilsaid omadusi, oli ta säilitanud pisut kaastunnet.

«Nii et te pakute mulle nime ja positsiooni?» ütles ta, «tänan, tänan; te olete väga hea. Nii et minu nimest ei jätku ja te tahate, et ma võtaksin endale veel teise? Põrgu päralt! Kui ma saaksin oma ristimise tühistada ja ei tarvitseks enam kuulda oma kõrvadega seda Isidora nime, siis teeksin seda... Ma jälestan ennast, ma tahan teha lõpu, olla anonüümne, kutsuda end niisuguse nimega nagu mul pähe pistab, ei taha kellelegi oma tegudest aru anda.»

«Isidora!»

«Ma pole Isidora. Ärge lausuge enam seda nime.»

Mitte lausuda seda nime, kui see näis Relimpiole nii sulnis, nii harmooniline, kui selles sisaldus nii lõputu meloodia! Don José ohkas raskelt ja ütles siis:

«See oli rumalus, et ma pakkusin sulle igeriku vanamehe kätt ja nime. Sina ei või elada ilma armastuseta. Kuidas sa peaksid mind armastama, kui ma olen noor ainult südamelt?... Kuula mind...»

Iga kord, kui ta ütles «Kuula mind», võttis ta preesterliku holaku ja pühalikema tooni.

«... Kuula mind. Sa oled armastanud ühtainust meest; see mees on Havannast tagasi tulnud. Kõigist sinu armastajatest oli tema kõige sümpaatsem, kõige peenem härra. Ennem kui näen sind viimasesse alandusse laskuvat, nõustun sellega, et sa temaga jälle armuvahekorda astud. See ei meeldi mulle, aga see on siiski etem kui muu... ma tean, mis ma räägin. Kas tahad, et ma talle sinult kirjakese viiksin? Kas tahad, et ma ta üles otsiksin, et ma talle sinust räägiksin?... Vastik ülesanne, mu laps, aga kui ma sind sellega lõplikust häbist päästan, siis arvan kiiduväärt tegu korda saatvat.»

«Joaquín, see petis?... Teate, mis ma ütlen... Iga kord, kui ma teda näen, kihvatab mu süda. Ma armastasin teda, ja mulle näib, et ma võiksin teda jälle armastama hakata. Aga jäägu ta sinna, kus ta on. Mul on niiviisi parem. Ta on tänamatu lurjus... Ja küllalt on räägitud, härra don José. Ma lähen nüüd...»

«Jumala pärast, naine...»

«Ma olen andnud sõna.»

«Niisugust sõna ei peeta. Nii et ma ei näe sind enam?»

«Ma tulen siia... Ärge lahkuge sellest majast. Ma annan teile natuke raha elamiseks ja üüri jaoks.»

Relimpio värises ja teda kattis külm higi.

«Oma poja ja teie jaoks nõustun vahel lühikeseks ajaks olema Isidora. Ja nüüd... hüvasti, vanaisa...»

Ta jooksis ukse juurde, ja leides, et võtit pole lukuaugus nagu tavaliselt, tuli tagasi, et seda otsida.

«Ei, ma ei anna sulle võtit! Sa ei saa siit välja, niikaua kui mina elan,» hüüdis don José ennast ületades ja ilmutades energiat, mis vahel purskab esile nõrkade jõuetust hingest, nagu mõningail kriisihetkedel rumalate ajus tärkavad ülevad mõtted.

Isidora vaatas teda vihaselt ja hingas valjusti, surudes riidepampu enda vastu.

«Võti, võti!»

«Sa lähed siit välja ainult üle minu surnukeha,» ütles Relimpio õõnsa häälega, tundes end lavakangelasena.

Ja nende sõnade juures surus ta võtit vastu rinda, et kaitsta seda Isidora rünnaku eest.

«No rutem, rutem, mul pole tuju naljatamiseks,» ütles Isidora vihaselt. «Võti siia või ma võtan ta ise, olgu ta kus tahes. Vaadake, ma pole enam see, mis ma enne olin: tallest olen muutunud hundiks. Ma pole enam suursugune, härra don José, ma pole enam suursugune.»

«Aga ehkki sa pole suursugune, ei ole sa ometi suuteline solvama oma vaest vanakest, oma isa...»

Pisarad tegid need sõnad küllalt väljendusrikkaks.

«Noh, kulla vanaisa, mulle hakkab juba aitama, mu kannatus lõpeb, need rumalused tüütavad mind, mul pole õrnutsemistuju...»

Ja meeletu kärsitusega, nii täielikult haaratud oma soovist ja kavatsusest, et oli tundetu kõige muu vastu, haaras ta vihaselt vanamehe käsivarrest nagu tangidega kinni, raputas teda korraks... Ah, Relimpio tundis, et ta käsivarred muutusid vattpehmeks. Justkui oleks Isidora puudutus

surmatoov, jäi ta liikumatuks nagu muumia. Ja sellal kui Isidora talt võtme ära võttis, vaatas tardunud, otsekui elutu vanamees teda kohkunult, suutmata ennast kaitsta, oskamata teda tagasi hoida, võimetu käsutama oma olemuse vähimatki jõuvaru, niisama nagu ta ei valitsenud oma häält, sest ainult kuidagi läbi hammaste suutis ta hääldada kolm silpi:

«Kõlvatu!...»

Isidora läks ukse poole. Järsku kahetses ta oma tegu, tuli tagasi sohva juurde, kus Relimpio lamas nagu kuju, vaatas teda veidi aega liigutatult — temas oli veel säilinud pisut üllust —, pani käe hallijuukselise pea peale ja ütles:

«Kulla ristiisa, ma tegin teile liiga... aga... ma ei saa sinna midagi parata. See on minu saatus... võib-olla me ei näe enam teineteist... Jumalaga.»

Ja kummalise halastuse sunnil kummardas ta oma näo vanakese kohale ning vajutas põgusa suudluse tema auväärseile hallidele juustele. Õnnetul vanamehel oli ainult niipalju eluvaimu sees, et nägi teda väljuvat. Ta väljus tõepoolest, kiiresti, otsustavalt, enesetapja sammul; ja nagu enesetapja viskub poorasena, meeletuna, hullununa kuristikku, mis teda vastupandamatu veetlusega ligi tõmbab, nii viskus Isidora tänavate viruvasse labürinti.

Saak neelati ära ja varsti oli ühiskonna pealispinnal jälle kõik rahulik.

Don José tõusis, komberdas nagu rikkiläinud masin väikesse kõrvalkambrisse, kus oli tema kraaminatuke, ja värisevate kätega pimeduses kobades leidis pudeli. Ta valas selle sisust tubli portsu endale kõrisse, ja kui ta siis tegi katset sohva juurde tagasi minna, ei kandnud jalad teda enam ning ta prantsatas keset tuba maha.

*

Et uks oli lahti jäänud, siis pääsesid Miquis, Emilia ja Riquín sisse, ilma et neil oleks tarvitsenud kella kulutada, kui nad järgmisel hommikul nii umbes kella üheksa paiku tulid. Ja kuna nad nägid don Joséd põrandal lamamas, ilma et keegi tema juures oleks olnud, järeldas Miquis kohe, et Isidorat pole. Sellal kui Emilia ruttas appi oma isale, kes näis suremas olevat, vaatas Augusto kiiresti kõik kohad läbi, otsides Isidorat. Teda polnud!

«Ta on läinud, ta on läinud!» hüüdis Miquis, põlvitades vaese vanamehe juurde, et talle abi anda. Mõninga vaevaga kandsid nad Relimpio sohva juurde, kuhu nad ta pikali panid. Siis paotas vanamees silmad ja huuled, heites veel ühe pilgu ja pühendades ühe ohke maailmale, millest ta oli jäädavalt lahkumas. Tema näojoonte väga märgatav muutus tegi Miquise murelikuks ja ta vastas Emilia tungivaile küsimustele tumma lootusetuseilmega.

«On ta siis purjus... või mis see on?» küsis kurb tütar.

Seda kuuldes elustus don José äkki nagu surev leek, mis pimeduses väänleb; tema vaim heitis veel kord elukuma, ja liigutades keelt, mis tundus raske nagu kellakara, lausus ta pikkamisi järgmised sõnad:

«Taevalik kaunitar läks alla põrgusse, ja mina lähen... teda otsima.»

Siis tulid mõned naabrid ja pakkusid olukorrakohast abi. Vajalikke korraldusi tehes mõistis Miquis, et kõik abinõud jäävad asjatuks. Juba üsna lõpu lähedal, lõi don José vaim veel korra heledasti särama ja ta ütles armunud ning rüütellikul ilmel:

«Ma armastasin teda ja teenisin teda... Ma olin tema rüütel... Aga näete, too tänamatu tüdruk jätab maha kuningliku eluaseme ja tormab tänavale. Vasallid, orjad, püüdke ta kinni, andke talle ulualust, aga austage tema üllaid võlusid. Nii taevalik olend on kuningate, mitte teie jaoks. Ta langes teie juurde porisse sellepärast, et oma liigjulguses tahtis ta võltstiibadel kõrgustesse tõusta.»

Neid meeletusi kuuldes valas Emilia lõputult pisaraid. Miquis viis ta ühte lähedasse tuppa ja sulges ta sinna ühes vaese Riquíniga — kes samuti nuttis —, sest ta ei tahtnud, et nad viibiksid tubli Relimpio lõpu juures, mis saabus pool tundi hiljem ja oli rahulik ning vaikne. Surm ravis teda väikese veinivõtmise tagajärjel tekkinud kergest joobumusest, mis kandis teda tegelikkuse viletsusest luulendatud rõõmudele, nooruse, kire ja energia teesklusest koosnevasse kummalisse petteellu. Kas talle algas nüüd lõpuks igavene «peapööritus»? Kas temast sai nüüd tõesti see üllas, armunud ja vapper rüütel, tolle taevaliku kaunitari kaitsja ja tugi lõputuil aegadel ning otsatus ruumis? José, sa oled ingel.

*

Kaelustades tugevasti Riquíni ja kattes tema nägu suudlustega, rääkis Emilia:

«Sa oled samasugune vaenelaps nagu mina, aga minus leiad sa ema, kes sul puudub. Toda sinu mammat pole enam olemas, ta on jäädavalt ära läinud ja ei tule enam tagasi, ta on langenud põhja, mu poeg, põhja... Edaspidi saad sa sellest aru.»

37. peatükk

MORAAL

Kui te tunnete soovi tõusta raskesti saavutatavasse kõrgusse, siis ärge pange oma lootust kunstlikele tiibadele. Püüdke saada endale loomulikud, ja kui see teil korda ei lähe — on lõputult näiteid, mis kinnitavad selle võimatust —, siis on kõige parem, uskuge mind, kõige parem on, kui te kasutate treppi.

Benito Pérez Galdósi realism

XIX sajandi hispaania kirjandus, sealhulgas suure romaanikirjaniku Benito Pérez Galdósi looming, on teiste Euroopa rahvasteni, ka eestlasteni jõudnud vaid riivamisi, ilma püsivamat muljet jätmata. «Kuldsele ajastule» (XVI—XVII saj.) järgnenud langus ühiskonnas ja kultuuris isoleeris hispaania kirjanduse pikemaks ajaks euroopalikust kontekstist, andes sellele edenenud ja «valgustatud» rahvaste silmis tihti alaväärse varjundi. Ent ometi oli XIX sajand kõigi oma vastuolude juures ettevalmistus murrangulisteks sündmusteks Hispaania ühiskonnas ning uueks tõusuks, võiks isegi öelda uueks «kuldseks ajastuks» tema kultuuris. Peaaegu terve sajandi väldanud rahutuslaine, viis revolutsiooni, arvukad võimuvahetused ja sisesõjad modifitseerisid ühiskonna põhjalikult, sundisid taanduma feodaalse reaktsiooni ja viisid maa kodanlik-kapitalistliku evolutsiooni faasi. Vähehaaval taastus side Euroopaga, üha jõudsamalt imbusid välismaalt Hispaaniasse eesrindlikud sotsiaalsed ideed ja filosoofilised õpetused, nagu krausism — saksa filosoofi Karl Christian Friedrich Krause (1781—1832) teooria «harmoonilisest ratsionalismist», mis tänu oma sotsioloogilisele ja eetilisele, haridust ja kasvatust propageerivale sisule leidis Hispaanias arvukalt poolehoidjaid; liikumise algataja ja eestvedaja oli Julián Sanz del Río (1814—1869). Sajandi teisel poolel vabanes kirjandus provintslikkusest, võttis ikka julgemini vastu teiste rahvaste, esmajoones prantsuse, inglise ja vene kirjanduse kogemusi, asus analüüsima probleeme, mis seoses kodanliku ühiskonna arenguga olid ühised kogu eesrindlikumale osale Euroopast, ning koos sellega «europiseerus», universaliseerus.

Romaani žanris kuulus teerajaja esmaau Benito Pérez Galdósile. Tema oli see, kes pärast pikareskset romaani ja Cervantest andis taas hispaania romaanile vahepeal minetatud ehtrahvaliku ja realistliku, kuid samaaegselt ka üldinimliku sisu; ta oli esimene, kes tajudes kostumbristliku (olustikulise) ja romantilise romaani piiratust, hakkas oma teostes kujutama uuenevat Hispaaniat, ümberkujunemise protsessi koos vastuoludega, mis sellega kaasnesid. Kuid Pérez Galdós ei olnud mitte ainult hispaania romaani taaselustaja ja uuendaja, XX sajandi hispaania proosa ettevalmistaja. Veel enam: ta viis romaani oma loomingus kõrgusteni, milleni XIX sajandil küündisid vaid Balzac, Flaubert ja Zola Prantsusmaal, Dickens Inglismaal, Tolstoi ja Dostojevski Venemaal; ta oli suurimaid novaatoreid sajandi lõpu Euroopa romaanis; tema teosed, nagu vaid väga vähestel XIX sajandi autoreil, on säilitanud oma värskuse ja elulisuse ka tänapäeval, kus nende kirjutamisest on möödas juba ligemale sada aastat.

Ka kõige suuremad hispaania kirjanikud on oma eraelu avalikustamisel olnud enam kui tagasihoidlikud: autobiograafilisi andmeid nende kohta leidub tihti nii kasinalt, et legendidele, millega teised rahvad oma kujutlust suurkirjanikest õige meelsasti täiendavad, ei ole hispaania kirjandusloos olulist kohta; või kui on, siis mitte niipalju, et teated neist üle Püreneede kaugemale oleksid ulatunud. Benito Pérez Galdós ei ole

erand. Ta loomingu hiiglaloo kõrval näib tema elulugu piinlikult väike. Ta sündis 10. mail 1843. a. Las Palmases Kanaari saartel, kus sai alghariduse ja avastas endas õige varakult kirjanduslikud eeldused. Õppimist jätkas ta La Laguna ülikoolis. 1862. a. oli ta juba Madriidis, alustas seal küll juuraõpinguid, huvitus aga palju rohkem pealinna ja maa ühiskondlikust elust, sekkus sellesse täie innuga, püüdis võimalikult palju liikuda rahva keskel, näha elusündmusi nii, nagu neid nägi rahvas. Ta tegi kaastööd ajakirjadele ja ajalehtedele, kirjutas artikleid kirjandusest ja kunstist, kommentaare päevateemadel, olustikulisi visandeid, järjejutte, tõlkis muuseas Dickensi «Pickwick-klubi järelejäänud paberid». Revolutsioonilisele liikumisele kaasa elades kirjutas ta 1820.—1823. a. ühiskondlike sündmuste põhjal oma esimese romaani «Kuldne fontään» («Fontana de oro», 1867—1868, raamatuna 1870). Selles ründas ta teravalt reaktsiooni ja absolutismi, feodaalseid jõude, kes seisid vastu 1868. a. revolutsioonile ja kodanlik-demokraatlikele uuendustele. 1868. a. lõpetas ta ülikooli, tehes samal ajal reisi Prantsusmaale — seal avastas ta enda jaoks Balzaci, kellest koos Dickensiga sai tema esimene ja suurim õpetaja romaanikunstis. Essee «Vaatlusi kaasaegsest hispaania romaanist» («Observaciones sobre la novela contemporánea en España», 1870) näitab, et juba 27-aastaselt oli Pérez Galdós teadlik oma uuenduslikust missioonist, sellest, et senine hispaania romaan (Fernán Caballero ja José María de Pereda kostumbristlikud teosed) peegeldas ühiskonna tegelikkust puudulikult, samuti vajadusest jõuda vormideni, mis lubaksid sellist piiratust ületada. Muutuma ei pidanud muidugi mitte ainult vorm, vaid kõigepealt sisu: Pérez Galdós hülgas romantiliste romaanide aristokraatlikud kangelased, kostumbristliku romaani idülliseeritud maaelu ning pöördus keskklassi poole, ühiskonnakihi poole, kes oli protagonistiks XIX sajandi kõigis revolutsioonides ning kellele tollal toetus kogu edasiviiv liikumine ühiskonnas.

Sedamööda, kuidas kasvas Pérez Galdósi loomingu maht, levis tema tuntus kirjanikuna. Alates 1873. aastast töötas ta juba nagu Scott, Dickens ja Balzac ühtlases ja aina kiirenevas rütmis, avaldades paralleelselt nii kaasajaainelisi kui ka ajaloolisi romaane. Pérez Galdósi ajalooliste romaanide suurtsükkel kannab pealkirja «Rahvuslikud episoodid» («Episodios nacionales») ja hõlmab 5 sarja ning terve XIX sajandi Hispaania ajaloo (1. sari — sajandi alguse iseseisvussõda; 2. sari — aastad 1813—1834; 3. sari — aastad 1834—1845 4. sari — aastad 1848—1869; 5. sari — aastad 1870—1890.) Kokku on «Rahvuslikes episoodides» 46 romaani. Kaks esimest sarja kirjutas Pérez Galdós aastail 1873—1879, seega 7 aastaga 20 romaani (samaaegselt veel viis üsna mahukat kaasajaromaani). Kolm viimast sarja (26 romaani) valmisid tunduvalt hiljem (1898—1912), alles pärast seda kui Pérez Galdós oli vahepeal avaldanud oma suurimad kaasajaromaanid.

«Rahvuslike episoodide» teemaks on ajalugu, kuid Pérez Galdós ei piirdu faktidega: ajaloolised sündmused — mida autor piisava reljeefsusega edasi annab — põimuvad väljamõeldud seikadega, üksikute inimeste saatusega, isiklik-intiimse tegevusplaaniga, tehes ühiskondliku ja üldise konkreetseks ja inimlikuks. Seetõttu ei ole põhilaadis suurt erinevust Pérez Galdósi ajalooliste ja kaasajateemaliste romaanide vahel: nii ühes kui teises tüübis seostub faktiline fiktsiooniga, üldine üksikuga. Eriti värskelt ja vahetult kujutab Pérez Galdós ajalugu kahe esimese sarja romaanides «Trafalgar» (1873), «19. märts ja 2. mai» («El 19 de marzo y el 2 de mayo», 1873), «Saragossa» («Zaragoza», 1874), «Cádiz» (1874) jt., mis on hispaania keeles saanud klassikaliseks lugemisvaraks. Eesti keelde on «Rahvuslikest episoodidest» tõlgitud (enne käesolevat romaani ainsa Pérez Galdósi teosena) «Vennatapu tallermaal» (1938). Kuigi viimastes sarjades spontaansus mõnevõrra taganeb rutiinsema maneeri ees, on kindel, et «Rahvuslike episoodidega» suutis Pérez Galdós luua tõelise rahvuseepose Hispaania uuemast ajaloost, midagi täiesti võrreldavat hispaania keskaegse rahvaeepikaga, anonüümsete kangelaslaulude ja romansseerodega.

Kaasaegse teema käsitlusse tõi Pérez Galdós otsustava pöörde alates romaanidest «Donja Perfecta» («Doña Perfecta», 1876), «Gloria» (1876—1877), «Marianela» (1878) ja «León Rochi perekond» («La familia de León Roch», 1878). Nendega algas uuema aja hispaania realistlik romaan. Tõsi, 1874. aastal, veel enne «Donja Perfectat» olid ilmunud Juan Valera «Pepita Jiménez» ja Pedro Antonio de Alarcóni «Kolmnurkne kübar» («El sombrero de tres picos»), mis nagu Pérez Galdósigi romaanid ütlesid lahti senisest kostumbrismist ja romantismist. Kuid järjepideva ja kindla realistliku aluse andis uuele hispaania romaanile siiski alles Pérez Galdós, olles ühtaegu kogu oma pika loometee jooksul kunstilise novaatorluse avangardis. Tema algatatud suuna mõju tugevnes järjest, leidis andekaid järgijaid (Clarín, Pardo Bazán, Palacio Valdés), kuni 1880-ndate aastate keskpaiku — mil Galdósilt eneselt ilmusid romaanid «Osatu» («La desheredada», 1881) ja «Sõber Manso» («El amigo Manso», 1882) — võis uuest hispaania realistlikust romaanist juba tõepoolest kõnelda.

Realism kirjanduses ei saa olla ühetüübiline ja ajatu meetod: sõltuvalt ühiskonna ajaloolisest evolutsioonist teeb ta läbi arengu, omandab uued vormid, uue ajaloolise sisu. Sellepärast oleks alusetu nõuda XIX sajandi lõpu romaanilt realismi nende kaanonite järgimist, mille sajandi esimesel poolel olid kujundanud Stendhal, Balzac ja Dickens. Sajandi keskpaigast alates — Flaubert'i «Madame Bovary» (1857) ja «Tundekasvatus» (1869); Dostojevski «Kuritöö ja karistus» (1866) ja «Idioot» (1868); Tolstoi «Sõda ja rahu» (1864—1869) ja «Anna Karenina» (1873—1876); Zola «Thérèse Raquin» (1867) ja «Lõks» (1876) — modifitseerub realistlik meetod tunduvalt ja püüab positivistliku filosoofia ja naturalistliku esteetika mõjul jõuda inimliku reaalsuse ja ühiskonna olemise senisest sügavama analüüsini. Nagu kõigil suurtel kunstnikel (XIX sajandist on eriti lähedane paralleel Ibseniga) ei jäänud ka Pérez Galdósi realism oma sisus muutumatuks, vaid arenes vastavuses uueneva ajaloolise ja kultuurilise kontekstiga. Alates «Osatust» eemaldus ta oma varasemate tendentsromaanide skematismist, assimileeris naturalistliku esteetika mõju, säilitades sealjuures oma romaanide realistliku aluse. Naturalismi liialduste mõistmine ja soov tegelikkuse võimalikult mitmekülgseks kujutamiseks ilmnes juba «Osatus», süvenedes seejärel suurromaanis «Fortunata ja Jacinta» («Fortunata y Jacinta», 1886—1887) ning romaanides «Miau» (1888), «Tõelus» («Realidad», 1889) ja «Misericordia» (1897). Kodanliku ühiskonna ja positivistliku filosoofia kriis, mis lõi tingimused sümbolismi levikuks Euroopa kirjanduses, tõi uusi elemente ka Pérez Galdósi viimase loomejärgu romaanide realismi. «Nazarín» ja «Halma» (mõlemad 1895) olid nn. tolstoilikud romaanid (ilma et neist päriselt oleks kujunenud ideeromaane); sümbolite osa suurenes tunduvalt dialoogromaanides «Vanaisa» («El abuelo», 1897) ja «Casandra» (1905), milles kirjanik veelgi eemaldus naturalismist ning võttis kodanluse ja selle ideoloogia suhtes otseselt vaenuliku hoiaku. 1905. a. lõpetas Pérez Galdós oma kaasajaainelise romaanitsükli, millesse ühtekokku mahtus 32 romaani. Lisades neile «Rahvuslikud episoodid», saame romaanide koguarvuks 78 — hiiglatoodang, kui arvesse võtta, et terve hulk teoseid on mitmeosalised, sealjuures mõned, nagu ligi 1000-leheküljeline «Fortunata ja Jacinta», õige mahukad.

1897. a. valiti Benito Pérez Galdós Hispaania Kuningliku Akadeemia liikmeks. Kõrvuti kirjandusliku tegevusega võttis ta sajandi lõpus üsna

aktiivselt osa maa poliitilisest elust, esinedes alati vabariiklikult ja liberaalselt platvormilt. 1906. a. oli ta vabariikliku partei deputaat.

Pérez Galdósi draamad on omaette teema. Näidenditega katsetas ta juba ülikooli ajal, regulaarsemalt aga hakkas neid kirjutama alates 1892. aastast, jättes selles žanris pärandiks 24 teost. Ta draamaloomingul on otsene seos romaanidega — mitu romaani on peaaegu tervikuna dialogiseeritud, teistes esineb dramatiseeritud kõne olulise funktsionaalse elemendina. Osa Pérez Galdósi näidendeid ongi romaanide dramatiseeringud või kohandused (näit. «Tõelus», 1892, «Vanaisa», 1904), on aga küllalt ka teoseid, mis olid tuntud vaid teatrilaval («Elektra», 1901 jt.).

Kui lisada, et Pérez Galdósi loomingusse tuleb veel arvata hulganisti mitmesuguseid reisikirju, mälestusi ja esseid, ei pruugi me kahelda, et tegemist on kirjanikuga, kes isegi sellise kirjandusliku üliviljakuse maal nagu Hispaania võib ainuüksi oma loomingu mahuga pälvida imetlust, ja mitte palju väiksemat kui XVII sajandil tema kaasmaalasest geenius, «looduse ime» Lope de Vega.

Elu viimane järk oli Pérez Galdósil siiski rõõmutu (taas tekib soov teda Ibseniga kõrvutada). Ta jäi pimedaks ega suutnud kuulsusest ja menust hoolimata vältida ajutisi rahamuresid ja poliitilist vaenu. Ta suri 4. jaanuaril 1920. a. Madriidis.

*

«Osatu» ei ole Pérez Galdósi peateos — enamasti on selleks peetud romaani «Fortunata ja Jacinta», mille kõrvale tähtsuselt ligilähedasena on seatud romaane «Tõelus» ja «Misericordia». Ent sellegipoolest võib «Osatu» — kui arvestada, et Pérez Galdós on seni olnud eesti lugejale niisama hästi kui tundmatu — olla paremaks sissejuhatuseks suure kirjaniku loomingusse kui mõni üksikromaan «Rahvuslikest episoodidest» või isegi näiteks «Donja Perfecta», mida tõlgete kaudu tuntakse üsna laialdaselt. «Osatu» on üleminekuromaan, milles varasemate romaanide realism omandab uusi jooni, transformeerub, sisaldades suuremal või vähemal määral kõiki neid elemente, mille varal kujunevad hilisemad teosed.

Nagu juba esimestes romaanides — «Kuldne fontään», «Donja Perfecta» ja «Gloria» —, võtab Pérez Galdós «Osatus» vaatluse alla kaasaegse ühiskonna ümberkujunemise protsessi, võitluse vana ja uue Hispaania vahel, analüüsib sotsiaalse elu keskseid konflikte. Väga tüüpiline Galdósi kaasajateemalistele teostele on romaani tegevuspaik Madriid — tsentraliseeritud Hispaania sümbol. Seaduspäraselt koondub autori tähelepanu keskklassile, kodanlusele, kellega olid seotud tollase ajaloolise momendi võimalused ja perspektiivid — «Osatu» peategelased kuuluvad eranditult keskkihti. Pérez Galdósi romaanide ideoloogia lähtub peaaegu alati keskklassi vaatekohast. Ent võrreldes eelmiste romaanidega ilmub see sotsiaalne klass nüüd uues mõtestuses. «Kuldses fontäänis» ja «Donja Perfectas» on kodanlus demokraatlikult meelestatud, ühiskonna progressi ja valgustuse eestvõitleja, vastandudes järsult vanale, keskaja pärandist vaevatud Hispaaniale — vaimupimedusele, patriarhaalsele elukorraldusele, usulisele fanatismile, primitiivsele rassipuhtusele. Ei saa öelda, et «Donja Perfecta» tegelastes puuduks psüühiline elu, sisemine elavus, kuid ometi liiguvad nad vaid väga kindlates sotsiaalse rolli piirides, neid kunagi õieti ületamata. Nad on sotsiaalsed tüübid, teatud seisuste ja rühmituste esindajad ning kontrastid nende vahel on valdavalt mustvalged. Seetõttu on varased romaanid staatilised, ruumilised; ajaline dimensioon taandub pelgale kronoloogiale, daatumitele, mis vahelduvad, ilma et seos nende ja inimeste vahel tajutav oleks; ajalugu on vaid kronoloogia, temas puudub tõeline humaanne sisu. Nii õigustub täielikult nimetus tendentsromaan või teesromaan, mida «Donja Perfecta» ja teiste varaste romaanide kohta on kasutatud: need on ideoloogilised ja poliitilised romaanid, kus ideoloogia on esitatud üheselt ja üpris kitsalt kodanlik-liberaalselt platvormilt — nimelt selletõttu, et kodanluse enda mõtestus on kitsas.

«Osatus» muutub Pérez Galdósi suhtumine kodanlusse põhjalikult. Endiselt on perspektiivi kandjaks kodanlus, kuid nüüd on see hoopis heterogeensem ühiskonnaklass, keerukate inimsuhete kogum, konglomeraat, mille muutuvuses sulanevad piirid rollide vahel. Kõrgkodanlus (Pezid — Kalad) võib uue dünastia (Lindude) võimuletulekul, ühiskonna anarhilises, kaootilises liikumises osutuda virelevaks väikekodanluseks või ka lihtsalt kodanluse haledaks varjuks; aristokraatia, mille kunagine hiilgus variseb ja mis vältimatult kohaneb, täiendab kodanlikku massi «ülalt», kuna lihtrahvas toestab seda «alt» — suutmata oma ebateadlikkuses ja alandatuses kujutlusteski kõrgemale tõusta kodanlikust keskpärast. Kodanlus ei ole nüüd enam üheselt edasiviiv jõud, vaid temas ilmnevad sügava dekadentsi, vaimse mandumise tunnused (sedamööda, kuidas kodanluse ja aristokraatia revolutsioonijärgne kompromiss, algsete demokraatlike ideaalide minetamine üha ilmsemaks sai, süvenes Pérez Galdósis pettumus ja ta hoiak kodanluse suhtes muutus järjest kriitilisemaks). Hilisemates romaanides eitab Pérez Galdós kodanlikku ideoloogiat juba lausa vaenulikult, näidates kodanliku olemise absurdi («Miau») ja masendavat perspektiivitust («Misericordia»). «Osatus» nii täielikku skepsist ei ole: kaotades jäigad piirid keskklassi kihistuste vahel, näitab Pérez Galdós ühiskonda liikuvuses, kujutab sotsiaalset kogumit, mis humaanse aluse puudumisel võib küll jõuda kaoseni, kuid milles siiski säilib paranemise võimalus ja väljavaade (rahva spontaanne tahe rõhujaist vabaneda, vabadusiha, unistused paremast elust).

See, et vana ja uue Hispaania konflikt ilmub autorile sügavamalt kui varem, nähtub «Osatu» mitmest episoodist. Isidora venna Mariano duell politseinikega otsekui sümboliseeriks algse ja keskaegse, animaalse Hispaania konflikti tsivilisatsiooniga; ning kui «Donja Perfectas» ja ka «Rahvuslike episoodide» esimestes romaanides keskaegse metsikuse ja barbaarsuse hukkamõist on ükshäälne, siis nüüd — tsiviliseerunud kodanliku maailma enese defektsuse ja kahepalgelisuse tõttu — omandab primitiivne elutunne ka oma spontaanses tooruses eetilise mõõtme. Primitiivse (ürghispaanialiku) ja «valgustatud» maailma vastuolu läbib ühe põhiteemana enamikku Pérez Galdósi romaane, sealhulgas «Rahvuslikke episoode». Ja see on mõistetav, sest mitte kunagi varem ei olnud see vastuolu nii teravalt tuntav kui alates XVIII sajandi lõpust — XIX sajandi algusest, kui Prantsusmaalt vallandus kodanlik revolutsioon ja valgustusideed tungisid ka Euroopa kõige mahajäänumatele äärealadele nagu Hispaania ja Venemaa. Vabanenud varaste romaanide skematismist, ei püüdnud Pérez Galdós seda konflikti vägisi lahendada — see olnuks ka kunstlik, sest hispaania rahvuse teadvuses on vastandlikkus animaalse (loodusliku) kire ja humaanse (tsiviliseeritud) koodi vahel lakkamatult elav püsinud, seda on XX sajandil oma teostes taas ja taas mõtestanud Unamuno, Azorín, Machado, Cela ja teised kirjanikud. Pérez Galdós püüdis üksnes võimalikult sügavalt mõista nii neid ajendeid, mis viisid verisele vennatapule, fanaatilisele toorusele, kui ka neid, millest sündis sangarlus ja luule, vabadusiha, rahva õilis ja püha vastuseis vaenlasele, ülim voorus.

Liikumises reaalsuse sügavama jäädvustuse poole ja skematismi hülgamises oli otsustav osa naturalismil (meenutagem, et Zola ja Pérez Galdósi evolutsioon ajaliselt kattuvad). Naturalism, mis kuulutas kirjanduse esteetiliseks aluseks teaduslikkuse ja püüdis loodusteaduse uurimismeetoditega analüüsida ka inimese ja ühiskonna suhteid, mõjutas Pérez Galdósi loomingut tõepoolest märgatavalt. Teatavaid naturalistlikke elemente sisaldas juba kostumbristlik romaan, kus inimese elukeskkonna ja looduse kirjeldusele omistati suurt tähtsust. Kostumbristlikud teosed, näiteks José María de Pereda (1833—1906) «Pildid mägedest» («Escenas montañesas», 1864) suutsid sageli ehedalt lugejani tuua maaelu hõngu, rahvalikku kõnet, igapäevast elureaalsust. Neid omadusi hinnates mõistis Pérez Galdós aga peagi kostumbrismi piiratust: olustik neis romaanides ammendus värvika kirjeldusega, tihti oli maaelu idülliseeritud, ja mis peamine, kostumbristlik romaan takerdus lokaalsusse, suutmata jõuda üldistusteni inimese ja ta ümbruse vahekorrast. Pérez Galdósi enda romaanid alates «Osatust» — mida üldiselt peetakse naturalistliku etapi alguseks tema loomingus — on samuti kostumbristlikud, ka neis on olustikukirjeldusel ülisuur osa, kuid elukeskkond ei ole siin enam objekt omaette, vaid saab kindla funktsionaalse tähenduse seoses inimesega: keskkond kujundab ja määrab inimest, inimese eksistents ei ole vaba, vaid sõltub oludest, olemise tingimustest. Keskkonna määravat mõju inimesele võime täheldada «Osatu» mis tahes tegelase juures, eriti ilmneb see aga Mariano kujunemises ja järkjärgulises vaimses deformatsioonis. See, et Pérez Galdós füüsilise keskkonna mõju kõige kujukamalt näitlikustab areneva teadvuse varal, ei ole juhuslik: juba hispaania XVI—XVII sajandi pikareskne romaan, kus inimene esmakordselt asetati otsesesse sõltuvusse oludest, valis oma kangelaseks poisikese, nooruki, mitte valmis teadvusega tegelase, vaid inimese tema elu algstaadiumis, kus ümbruse toime on eriti nähtav.

Naturalistliku esteetikaga võib seletada ka madala, marginaalse elutegelikkuse püsivat kohalolekut «Osatus» — muide, sotsiaalne allmaailmgi ilmub Pérez Galdósi loomingusse vaid alates sellest romaanist. Naturalism, mis proklameeris ainelise ja füüsilise sfääri otsustavat mõju inimesele, suundus üksikasjalise täpsusega uurima alasid, mis varem olid kirjanike eest enamasti varjatuks jäänud. Igapäevane elu, töö, kõige banaalsem ja rutiinsem reaalsus täitsid Zola ja teiste naturalistide teoseid — kõik see ei puudu ka «Osatust». Olustiku konkreetne-esemeline kujutamine, materiaalsete objektide küllus oli kirjanduses tuttav juba varem, kuid koos naturalismiga kasvas järsult olustikulise detaili funktsionaalsus: inimene asetati sellega ajaloolisse konteksti, näidati tema sõltuvust ühiskonnast, ümbrusest, «teistest».

Pérez Galdósi naturalism ei olnud ortodoksne. Teda ei saa vaadelda kui Zola matkijat, sest naturalistlik meetod nende loomingus jõustus enam-vähem üheaegselt. Sellepärast omandab kaalu Pérez Galdósi väide, et hispaania kirjanikel ei olnud vaja prantslastelt naturalismi õppida, vaid et naturalismil oli Hispaanias juba küllalt pikk rahvuslik traditsioon — alates kelmiromaanist ja isegi varasematest teostest, nagu Rojase «Celestina» (1499). Muidugi mõista ei oleks õige XVI—XVII sajandi ja XIX sajandi realismi ja naturalismi samastada, kuid teatav ühine alus neil kindlasti ei puudu, eriti kui arvestada, et ajaloolise situatsiooni sarnasus (renessansijärgne langus — kodanliku revolutsiooni järgne kriis) paralleeli võimaldab.

Veel mitmed teised naturalismile omased jooned ilmnevad «Osatus». Pärilikkus, mis küll ei ole Pérez Galdósi tegelaste kujunemises kunagi nii määrav kui Zola romaanides, loob nähtava eelduse Isidora ja Mariano allakäiguks; pärilikku eelsoodumust, millest sõltub inimpsüühika, rõhutab Pérez Galdós veel enam mõnedes järgnevates romaanides, näiteks teoses «Fortunata ja Jacinta», kus kõigi peategelaste esitlust saadab pikem ekskurss nende perekonna ja suguvõsa eellukku.

Inimteadvuse haiguslikud hälved, mis paelusid peaaegu kõiki

XIX sajandi teise poole suuri kirjanikke (ühtviisi Zolad, Dostojevskit, Hardyt, Strindbergi, Ibsenit), olid naturalistidel eriliseks tähelepanuobjektiks. Nende tõlgenduses tekkisid psüühilised hälved füsioloogilisest puudulikkusest, inimese sobimatusest teda ümbritseva füüsilise keskkonnaga. «Osatu» avapeatüki tegevuspaik on hullumaja, nõdrameelne on Isidora isa Tomás Rufete, vaimsed hälbed pidurdavad Mariano arengut, vaimuhaiguse piirini jõuab ka Isidora ise. Romaanis «Fortunata ja Jacinta» kannatab skisofreenia all üks peategelasi, füüsiliselt defektne Maximiliano Rubín; veidrikke, normaalsest kõrvalekalduvaid inimtüüpe kujutab Pérez Galdós oma romaanides ridamisi. Naturalistid olid ka esimesed, kes hakkasid detailides jälgima haigete inimeste psüühikat, koos sellega tuli kirjandusse unenägude ja kujutelmade üksikasjaline jäädvustus, naturalistid jõudsid juba osalt alateadvuse taastuseni (näiteks Isidora sisemonoloog 11. peatükis), valmistades pinda XX sajandi psühhoanalüütilisele romaanile.

Naturalismiga kaasnenud uuendused täiendasid tunduvalt romaani võimalusi inimese ja ühiskonna olemise avamiseks: inimolemise looduslik ja füsioloogiline pool, mis senisest kirjandusest peaaegu täielikult puudus, muutus siitpeale avalikuks; elu intiimne ala — armastus, seksuaalne teadvus, erootilised impulsid, millest varem paistma jäid vaid moraalsed klišeed — ilmus nüüd avatuna, katmata kujul. Romaan muutus vitaalseks, tegelased ei olnud enam skeemid, ühiskondlikke suhteid peegeldavad tüübid, kindlate ideede kehastused, vaid individuaalsused, terviklikud inimesed, kelle teadvuses ühiskondlik ja intiimne elu sulanesid keeruliste suhete pidevalt modifitseeruvaks, uusi vorme omandavaks kogumiks. Oskus edasi anda elu intiimset ja isiklikku poolt, mis alates «Osatust» sai Pérez Galdósi romaanide üheks tähtsamaks tunnusjooneks, lõi eelduse ka ta loomingu universaalsusele. Ühiskond ei peegeldunud selles nüüd enam skeemi või otsese kirjelduse kaudu, vaid ilmus metafoorses vahenduses, individuaalsete, liikuvuses ja muutuvuses püsivate inimteadvuste kaudu. Ühiskonnale oli siitpeale antud konkreetne ja universaalne inimlik dimensioon, ajalugu oli nüüdsest peale tõeline liikumine, mis jõustub kõigis üksikutes inimeludes.

Avardades naturalistliku esteetika varal küll tunduvalt oma realismi sisu, tajus Pérez Galdós siiski õige varsti ka naturalismi piire. Eelkõige oli talle naturalismis vastuvõetamatu positivismist lähtuv järeldus, et inimelu on täielikult ja otseselt määratud olude ja ainelis-füüsilise keskkonna läbi, ning sellest sugenev fatalistlik elukäsitlus. Hispaania varajane naturalism, nagu väitis Pérez Galdós, oli mitmekülgsem, tunnetuselt avaram kui see naturalism, mis XIX sajandil hakkas levima Prantsusmaalt. XVI—XVII sajandi pikareskne romaan, isegi kui selles oli otsustav keskkonna toime inimesele, säilitas sellegipoolest tegelaste teatava vabaduse, hoidis alal dialoogi olemise ainelise ja spirituaalse poole vahel. Veel suurema jõuga leidis inimolemise dialektika — materiaalse ja spirituaalse vastandlikkus ja ühtsus — kujutamist Cervantese «Don Quijotes». Nii pikareskne romaan kui Cervantes, hoolimata oma realismist, inimelu traagilise tingimuse teadvustusest, ei hüljanud pateetilisest ettemääratusest vabastavat naeru, huumorit, irooniat ja groteski. Pérez Galdósile oli hispaania naturalismisugemetega realism lähedasem kui tõsiteaduslik meetod, mida propageerisid prantsuse naturalistid. Kõigis Pérez Galdósi romaanides, väga oluliselt ka «Osatus», on kohal huumor ja kerge iroonia, mängulikkus, mis mahendab traagikat, otsekui vabastab inimesed — kas või hetketi — rusuvaist oludest, jätab nende teadvusse ruumi lootusteks, unistusteks, uueks elutahteks. Siin on koos Cervantes ja Dickens oma sõbralikkuse, inimlikkuse ja optimismiga, mis ei hülga tegelasi ka keset kõige kurvemat

ängistust. Ikka ja jälle tõuseb Isidora oma langusest, lõpuni ei taha ta kohaneda kodanliku elurutiiniga; tema kõrval on ka kõige masendavamas allakäigus vanahärra José Relimpio — ennastsalgava rüütellikkuse kehastus, üks Pérez Galdósi lemmiktüüpe, keda võime kohata ka ta teistes romaanides. Isidora languse lugu — ja selles väljendub taas inimese ja olude vahekorra suhtelisus — ei ole ilmselt mitte ainult aristokraatlike ulmade purunemine ühe tütarlapse teadvuses, vana maailma häving uue kodanlik-kapitalistliku maailma füüsilise ja ainelise surve ees, vaid alandatud Inimese teekond inimväärse, madalusest ja rõhumisest vaba elu otsingul. Naturalistliku esteetika raamest väljuvalt võiksime tõlgendada ka normaalsest hälbinud inimtüüpide rohkust Pérez Galdósi romaanides. Haiguslikkus ja hullumeelsus ei näita siin mitte niivõrd inimese sõltuvust füüsilisest keskkonnast — kuigi side nende vahel kindlasti on olemas —, vaid viitab ühtaegu inimese meeleheitlikele katseile vabaneda teda aheldavatest ühiskondlikest konventsioonidest, normidest, kõigest sellest, mis piirab ja madaldab inimese eksistentsi. Hullus on protestiavaldus inimese alanduse vastu, vabaduse väljendus, kõrge humaanse ideaali igatsus — nagu Cervantese romaanis don Quijotegi teekond.

Üks Pérez Galdósi realismi tähtsamaid tunnuseid on tendents tegelikkuse objektiviseeritud jäädvustusele. Ka selle suundumise algeid tuleb otsida naturalismist, kus dokumentaalsuse nõue oli üldine. Pérez Galdós viis objektiivsuse printsiibi oma loomingus äärmuseni, kuid tal ei puudutanud see niivõrd faktide kokkukuhjamist — faktilisus seguneb ta romaanides alati fiktsiooniga —, kuivõrd autori/tegelaste ja tegelaste omavahelisi suhteid. Objektiivsusetaotlus väljendub Pérez Galdósi teostes kõigepealt autori rolli märgatavas kahanemises, võrreldes varasema romaaniga. Autorikõne on küll aeg-ajalt tuntav, kuid see ei ole determineeriv, tegelaste tundeid, nende loomuomadusi ja ellusuhtumisi lõplikult määratlev. Autor kirjeldab vaid seda, mida ta näeb: loodust, olustikku, inimeste välimust, tegevust; kogu ülejäänud tõelus, see, mis varjub tegelastes, avaneb järkhaaval tegelaste endi, eelkõige — nende kõne, liigutuste, tegevuse kaudu. Sellega on tegelastele antud iseseisvus, nad ei ole autori silmanähtava kontrolli all, vaid liiguvad romaanis vabalt, loomulikult, nad pole kinnistatud neid määratlevate skeemide läbi (kui autor tegelasi esitledes skeemi isegi annab, võib see õige varsti mõraneda, niipea kui tegelane hakkab iseseisvalt kõnelema ja tegutsema).

Niisugune meetod romaanis tähendab möödapääsmatult kõne, dialoogi ja monoloogi osa kasvu, koos sellega ka romaani mahulist paisumist. «Osatust» peale laienevad dialoog ja monoloog Pérez Galdósil üha, kuni see lõpuks viib dialogiseeritud romaanide («Tõelus», «Vanaisa», «Casandra» jt.) tekkele. Ka siin leidub eeskuju juba vanas hispaania kirjanduses — Rojase romaan «Celestina», mille mõju Pérez Galdós oma dialoogromaanidele ka tunnistas. Muidugi võib dialoogi ülemäärane kasutamine romaanis kaasa tuua ohu, et see, mida vaataja näeb teatris — tegelaste välimus, liikumine, miimika, nende vahekord ümbritseva keskkonnaga ja suhtlusobjektidega —, läheb kaduma ja taas jõutakse välja skeemi juurde. Pérez Galdósi viimastes romaanides see osalt nii ongi, tuleb aga lisada, et liikumine tegelikkuse sümboliseeritud kujutamise poole oli sajandi lõpu kirjandusele tüüpiline — seega kuulus ka see etapp ajalooliselt realismi evolutsiooni juurde.

«Osatus» ega ka vahetult järgnenud romaanides dialoogi äärmuslikku kasutust siiki veel ei ole: dialoog ja monoloog on neis piisavalt balansseeritud keskkonnakirjeldusega ning tegevuse edasiandmisega. Romaan otsekui vabaneks romaanivälise maailma, loodusliku reaalsuse sõltuvusest (mis skeemi puhul on hiiglasuur) ja hakkaks elama omaette, iseseisvat elu. Siin võib mõistagi tekkida uus oht: romaanis luuakse reaalsust reaalsuse pärast, skeemi või sümboli täieliku välistamisega kaob romaanist ka mõtestus, kontseptuaalne sisu. Mõnikord on seda Pérez Galdósile ette heidetud, kuid üldiselt see tema puhul siiski nii ei ole: mõni üksik kõne, tegevus jms. võib küll tunduda triviaalne, mittemidagiütlev, ka ei lase autor ühelgi tegelasel mingi ideega liiga kaugele minna, vaid maandab selle iroonias või naerus, kuid romaani kogumõjus selgub ometi kirjaniku eluvaade, suhtumine maailma, tema filosoofia.

Autoripositsiooni taandumine tingib tegelaste vaatepunktide iseseisvumise, romaani paljuhäälsuse. Kõrvuti võivad kulgeda arvukad eluvaated, erinevad suhtumised, ilma et nad üksteist oluliselt kahjustaksid. Ühe või teise hääle domineerimapanek, mõne tegelase kasutamine oma ideede ruuporina on Pérez Galdósile võõras. Tema romaan saab oma tähenduse häälte paljuses, püüab edasi anda maailma selle toonikülluses, kontrastides, vastandites ja ühtsuses, suurt eluliikumist, mis on alati avatud tulevikule, uutele võimalustele. Balzacilt laenas Pérez Galdós tegelaste teosest teosesse viimise idee. Pezide suguvõsa ei täida oma kodanlikkusega mitte ainult «Osatut», vaid selle suure pere liikmeid võime kohata enamikus Galdósi romaanidest. Muutub üksnes perspektiiv: need tegelased, kes ühes romaanis esinesid peaosas, on teises juba kõrvalrollis, kuna kolmandas sulavad nad pelkade varjudena tausta ükskõiksesse kangasse. Nii nagu elus inimesed ilmuvad ja kaovad, tõusevad ja langevad, vahetavad oma rolle aja ja olude toimel, nii on sisemises liikuvuses ka Pérez Galdósi romaanimaailm. Pérez Galdós ei vaja tüüpe ega karaktereid, et neisse kätkeda elu skeemi; oma hämmastavas loomingulises viljakuses — väga sarnaselt Lope de Vegaga — toob ta oma romaanide maailma kollektiivse tõeluse, ligemale 8000 tegelast, kes loovad nägemuse elust selle individuaalses paljuses, mitmuslikus mõõtmes. Pérez Galdósi maailm püüdleb totaalsusele, elu kõikkülgsele jäädvustusele — ja selles nähtavasti ongi, enne kõike muud, tema romaanide realism.

JÜRI TALVET

SISUKORD

ESIMENE OSA

1. peatükk. Ühe teise loo lõpp 9
2. peatükk. Kaanimoor 31
3. peatükk. Patt 38
4. peatükk. Kuulus Miquis 47
5. peatükk. Visiitkaart 68
6. peatükk. Mehed! 71
7. peatükk. Kodunemine Madriidiga 94
8. peatükk. Don José ja tema perekond 100
9. peatükk. Beethoven 117
10. peatükk. Ikka veel Beethoven 126
11. peatükk. Viiekümne nii- ja niimitmes uneta öö 132
12. peatükk. Kalad (Jutlus) 137
13. peatükk. Eputis! 149
14. peatükk. Jõulud 154
15. peatükk. Mariano tõotab 169
16. peatükk. Äratundmine 173
17. peatükk. Võrdsus. Isidora enesetapp 183
18. peatükk. Minu kanoonikust onu viimsed nõuanded 191

TEINE OSA

19. peatükk. Päevaraamat 199
20. peatükk. Majakraami müük 208
21. peatükk. Intermeedium kirikuga 223
22. peatükk. «A või B . . . edasi!» 226
23. peatükk. Intermeedium kohvikus 238
24. peatükk. Kahekümne viies etteaste 244
25. peatükk. Flamenca Cytherea 256
26. peatükk. Intermeedium Abadese tänavas 264
27. peatükk. Karu õrnus 276
28. peatükk. Miquise retseptid 285
29. peatükk. Veel üks intermeedium 303
30. peatükk. Etteasted 308
31. peatükk. Modelos 323
32. peatükk. Juhtub kõiksugu asju 336
33. peatükk. On või ei ole? 345
34. peatükk. Mariano ideed. Süntees 356
35. peatükk. Langus 363
36. peatükk. Isidora surm. Rufetede lõpp 380
37. peatükk. Moraal 389
Benito Pérez Galdósi realism. (Jüri Talvet) 390

Pérez Galdós, B.

P 35 Osatu. — Tln.: Eesti Raamat, 1979. — 400 lk. — (Varamu).

Hispaania kriitilise realismi rajaja kujutab oma romaanis kehva kukruga neiu pretensioone ja lootusi oma keskkonnast kõrgemale tõusta. Satiiriline miljöö- ja ajastukirjeldus lisab ilusa Isidora loole teravust ja põnevust.

P $\frac{70304—099}{M\ 901(16)—79}$ 174—78 4703000000 T(Hispaania)

Серия «Сокровищница». Бенито Перес Галдос. ОБЕЗДОЛЕННАЯ. На эстонском языке. Перевод с испанского: А. Курфельдт. Художник-оформитель: Х. Керсна.
Таллин, изд-во «Ээсти раамат».

Toimetaja L.-M. Kask. Kunstiline toimetaja M. Torim. Tehniline toimetaja R. Lillema. Korrektorid S. Aron ja M. Amon. ИБ № 741. Laduda antud 13. 07. 1978. Trükkida antud 09. 01. 1979. Formaat 84×108/32. Trükipaber nr. 2. Kiri: baltika. Kõrgtrükk. Trükipoognaid 12,5. Tingtrükipoognaid 21,0. Arvestuspoognaid 23,08. Trükiarv 50 000. Tellimus nr. 300. Hind rbl. 2.—. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk 58.